

**COLEGIUL TEHNIC «MEDIENSIS» DIN MEDIAȘ
CATEDRA DE ISTORIE ȘI ȘTIINȚE SOCIO-UMANE**

**BIBLIOTHECA HISTORICA, PHILOSOPHICA ET GEOGRAPHICA
XV**

COLLEGIUM MEDIENSE

VI

COMUNICĂRI ȘTIINȚIFICE

XV

MEDIAȘ – 2016

Consiliul științific

Dr. Andeea Atanasiu-Croitoru – Muzeul Marinei Române din Constanța
Dr. Gherghina Boda – Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva
Dr. Lavinia Dumitrașcu – Muzeul de Arheologie și Istorie Națională, Constanța
Dr. Constantin Ittu – Muzeul Brukenthal din Sibiu
Dr. Cătălina Mărculeț – Institutul de Geografie al Academiei, București
Dr. Vasile Mărculeț – Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
Dr. Sime Piroțici – Facultatea de Arhivistică a Academiei de Poliție „Alexandru Ioan Cuza” din București
Dr. Nicolae Rusan – Institutul Meteorologic din Sibiu
Dr. Dumitru-Cătălin Rogojanu – Muzeul Civilizației Dacice și Romane, Deva
Dr. Enache Tușa – Facultatea de Științe Politice a Universității „Ovidius” din Constanța
Dr. Mihail Zahariade – Institutul de Arheologie „Vasile Pârvan” din București

Comitetul de redacție

Corina Tănase – director – Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
Dr. Vasile Mărculeț – redactor șef – Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
Dr. Ioan Mărculeț – redactor șef adjunct – Colegiul Național „I.L. Caragiale”, București
Delia Crișan – secretar de redacție – Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
Ana Bocioancă – membru – Colegiul Tehnic „Mediensis” din Mediaș
Dr. Alexandru Bucur – membru – Sibiu
Dr. Dragos-Lucian Țigău – membru – Școala Comercială Superioară „Nicolae Kretzulescu” din București

Traducerea rezumatelor

Limba engleză: Theodora Mărculeț; Angela Porime; Anca Vulcănescu

Limba franceză: Elena Jampa

Limba germană: Sanda-Iuliana Georgescu

Correspondența, schimburile de carte și comenzile se vor trimite la:

La correspondance, les échanges et toutes commandes seront envoyés au:

The correspondence, the book exchange and the orders could be sent to:

COLEGIUL TEHNIC „MEDIENSIS”

Str. Sticlei, nr. 9

551130, Mediaș

jud. Sibiu, România

colegiultehnicmediensis@gmail.com

Prezentul volum a fost publicat cu sprijinul financiar al Direcției Municipale pentru Cultură, Sport, Turism și Tineret din cadrul Consiliului Municipal Mediaș și Asociației „Promediensis” din Mediaș.

Responsabilitatea pentru ideile exprimate, conținutul și acuratețea corecturii materialelor publicate revine exclusiv autorilor.

Editura Sfântul Ierarh Nicolae

Brăila, str. Hipodrom, nr. 9

www.bibliotecadigitala.ro; bdigitala@yahoo.com

CF 20285379; tel. 0745955210

ISSN 2247 – 7772
ISSN-L = 2247 – 7772

NOTA REDACȚIEI

Anuarul *Collegium Mediense*, VI – *Comunicări Științifice*, XV reunește lucrările prezentate de autori în cadrul **Sesiunii naționale de comunicări științifice** organizate de Colegiul Tehnic „Mediense” din Mediaș, în parteneriat cu Direcția Municipală pentru Cultură, Sport, Turism și Tineret din cadrul Primăriei Municipiului Mediaș, în mai 2016. Manifestarea științifică de amploare și ținută națională a reunit cercetători din importante institute de cercetări și muzee din țară (București, Constanța, Deva, Sibiu, Sighișoara), cadre didactice din mediul universitar și liceal, persoane pasionate de istorie și preocupate mediu.

Volumul cuprinde un număr de 31 de studii și note, cu o tematică extrem de variată, grupate în cadrul a trei secțiuni: „Istorie, arheologie și științe politice”, cu 15 lucrări, „Cultură și civilizație”, cu 11 lucrări, și „Geografie și științele mediului”, cu 5 lucrări.

În realizarea prezentului volum, redacția s-a limitat la a asigura forma materialelor publicate. În consecință, unele dintre ele au suferit o serie de modificări față de cea transmisă de autori, fără a se face nici cea mai mică intervenție în conținutul acestora. De altfel, responsabilitatea pentru conținutul lor, a ideilor și opiniile exprimate revine în exclusivitate autorilor.

Redacția
Mediaș, iulie 2016

**ISTORIE
ARHEOLOGIE
ȘTIINȚE POLITICE**

NOI MATERIALE ARHEOLOGICE DESCOPERITE LA TÂRNAVA

Elena Jampa

Résumé: *Nouveaux matériaux archéologiques découverts à Târnava.* Cet article présente des nouveaux matériaux archéologiques découverts à Târnava – La Nisipuri (dép. Sibiu).

Cuvinte cheie: *eneolitic, Hallstatt, ceramică, grupul Foeni, cultura Petrești, cultura Coțofeni, Gava.*

Mots clé: *énéolithique, Hallstatt, céramique, groupe Foeni, culture Petrești, culture Coțofeni, Gava.*

Localitatea Târnava (fostă Proștea Mare) din nordul județului Sibiu, se află în apropierea municipiului Mediaș, fiind așezată pe ambele maluri ale râului Târnava Mare.

În hotarele localității au fost semnalate urme de locuire din neolitic până în epoca migrațiilor¹ în punctele: *Mihalț*, situat în Nordul localității, pe partea dreaptă a pârâului Mihalț, cu urme de locuire datând din: neolitic (Starčevo-Criș), eneolitic (Petrești, Coțofeni), epoca bronzului, epoca fierului (Hallstatt-Gava), epoca romană, epoca postromană, epoca migrațiilor (sec. VII-VIII)²; *Burg/Cetate*, situat în Estul localității, în apropierea Cimitirului săsesc, cu urme de locuire din eneolitic (Petrești, Coțofeni), epoca romană (monumente funerare), fortificație cu două valuri de pământ (sec. V-VII)³; *Palamor*, aflat pe teritoriul localității, cu necropolă birituală sec. VII-VIII (36 de morminte descoperite în urma periegezelor efectuate de I. Paul în 1962, și a cercetărilor făcute de M. Blăjan în 1974)⁴; *Stejăriș*, aflat în hotarul localității, cu urme de locuire eneolitică Petrești și necropolă gepidică (21 de morminte de sec. V-VI)⁵; *La Nisipuri*, punctul descoperit în 2011 de V. Ștefu de la Muzeul Mediaș, este situat în SV localității, pe malul stâng al Târnavei Mari, în apropierea Coloniei Târnava, la circa 200 m de halta CFR, pe o terasă cu urme de fortificații și cu un bogat material ceramic datând din eneolitic (Petrești, Coțofeni), epoca bronzului, epoca fierului (Hallstatt – Gáva), epoca romană, material litic (topoare cu sau fără gaură transversală, percutoare, frecătoare, nuclee, racloare, lustruitoare), un fragment de figurină antropomorfă, o greutate de război de țesut⁶. La Târnava au fost semnalate alte descoperiri arheologice, fără precizare topografică: ceramică eneolitică Coțofeni și o ceașcă dacică⁷; ceramică din eneoliticul timpuriu (Turdaș-Dimini): două vase, un suport de vase⁸; ceramică neolitică (Starčevo-Criș)⁹; topor de piatră neolitic¹⁰; topor de piatră, 6 tipare de piatră, greutate pentru războiul de țesut¹¹; ceramică eneolitică Coțofeni¹²; ceramică din epoca bronzului¹³; culturi de bronz¹⁴; ceramică daco-getică¹⁵; prezență scitică (locuire, arme)¹⁶; o tetradrahmă de aur din timpul regelui Filip II al Macedoniei¹⁷; monede romane¹⁸; podoabe avare¹⁹.

În urma cercetărilor de suprafață din anii 2012-2016, pe arătura de la Târnava – *La Nisipuri* am descoperit noi materiale arheologice, majoritatea sub formă fragmentară:

¹ RAR p. 38.

² RAN, MISB 12006, RepArh Sb p.170; Paul 1992, p.145; Blăjan, Tatai-Bată 1978, p.12, fig. 8/8-11, 15, 16, fig.10, fig.11/1-7,11, 12, fig.13; Luca 1999, p. 16; Stoicovici, Blăjan 1979, p. 33, 35, fig. 2/4, p. 47, fig. 6/10; Bărbat 2008, p. 14, pl. 1/1h, pl. IV/8-10.

³ RAN, MISB 12005, IDR p. 82-83; Paul 1992, p. 145, Blăjan, Tatai-Baltă 1978, p. 12, fig. 11/7, 11, 12; Popa 2002, Baltag 2004, p. 180, IDR p. 82.

⁴ Horedt 1986, p. 61; Luca 1999, p. 16; Pinter, Dragotă, Țiplic 2006, p. 14, p. 16, p. 30; Tomegea 2011, p. 209.

⁵ RAN, Baltag 2004, p. 180.

⁶ Ștefu 2011, p.135-152; Jampa 2012, p. 9-13; Jampa 2014, p. 5-6.

⁷ Crișan 1969, p. 264, pl. XX/1, 4, 5, pl. LXIV/9.

⁸ Szekely 2012, p. 36, pl. II/1, 2.

⁹ Luca 1999, p. 8.

¹⁰ Tocilescu 1880, p. 425.

¹¹ Rep Arh Sb p.170.

¹² Rep Arh Sb p.170.

¹³ Rep Arh Sb p.170.

¹⁴ Rep Arh Sb p. 170.

¹⁵ Rep Arh Sb p. 170; Crișan 1969, p. 264, pl. XIV/9, pl. XX/1, 4, 5.

¹⁶ Pârvan 1926, p. 513-514, p. 782, fig. 355; Crișan 1969, p. 83, p. 88, p. 92, p. 271, pl. XXI/1, 4, 5, 7, pl. XXX/4, pl. XLV/33, pl. LIV.

¹⁷ Tocilescu 1880, p. 501, 504.

¹⁸ Rep Arh Sb p.170.

¹⁹ Rep Arh Sb p.170.

A. Material ceramic

1. Ceramică eneolitică Foeni, semnalată, în premieră de V. Ștefu²⁰. Purtătorii grupului Foeni²¹ au emigrat dinspre Banat spre Transilvania, au precedat cultura eneolitică Petrești, prezența lor fiind semnalată la Alba Iulia – *Lumea Nouă*²², Noșlac²³, Petrești – *Groapa Galbenă*²⁴, Daia Română²⁵, Păuca²⁶, Mihalț²⁷, Pianul de Jos²⁸. Ceramica de la Târnava a fost modelată din pastă roșie, bine arsă, lustruită (**pl. I/1-3**), este simplă sau prezintă urme de decor cu benzi late ocru pe fondul roșiatic, provenind de la castroane, oale bitronconice. Apucătoarele sunt sub formă de buton aplatizat, toartă aplatizată orizontală (**pl. I/2**), prezentând similitudini cu ceramica Foeni descoperită anterior la Târnava – *La Nisipur*²⁹, sau cea de la Petrești – *Groapa Galbenă* (jud. Alba)³⁰.

2. Ceramică eneolitică Petrești simplă, modelată din pastă roșie fină sau având ca degresant nisip, provine de la străchini, vase carenate, boluri, suporturi pentru vase, apucătoare de vase, toate de vase perforate orizontal și vertical.

3. Ceramică eneolitică pictată Petrești, modelată din pastă fină, de culoare roșie, roșiatică, monocromă, bicromă, tricromă încadrată (conform I. Paul) în fazele A-B și B ale culturii Petrești, provenind de la cești, vase globulare, castroane, străchini cu umăr carenat, oale cu buza dreaptă, vase de tip fructieră, suporturi cilindrice pentru vase, cupe:

- Fragment de buză de vas carenat, ceramică monocromă, pastă roșie, fină, decorată cu șiruri de benzi paralele maronii multiple dispuse oblic pe toată suprafața vasului (**pl. I/4**).

- Fragment de buză de vas, ceramică monocromă, pastă fină gălbuie, decorată cu benzi înguste, unghiulare de culoare maronie, prezentând analogii cu ceramica de la Ghirbom³¹ (**pl. I/5**).

- Fragment de buză de vas globular, de mici dimensiuni, ceramică bicromă, pastă fină roșie, slip gălbui, decorat cu benzi late maronii unghiulare, similar ceramicii de la Ghirbom³², Păuca³³ (**pl. I/6**).

- Fragment de buză de strachină cu buza îngroșată, ceramică bicromă, pastă roșie fină, decorul constă din rețele de benzi înguste maronii pe slipul roșu lustruit, prezentând similitudini cu ceramica de la Ocna Sibiului³⁴ (**pl. I/7**).

- Fragment de buză de castron, cu marginea îngroșată, ceramică bicromă, pastă roșie, fină, decorat cu șiruri de benzi înguste maronii pe slipul roșu, formând motivul „*tablei de șah*”, care se continuă și în interiorul vasului, analog ceramicii de la Târnava - *Mihalț*, Șeica Mică - *Șesul Țapului*, Păuca³⁵ (**pl. I/8**).

- Fragment de vas și toartă, vas globular de mici dimensiuni, ceramică bicromă, pastă fină, bine arsă, decorat cu benzi ocru pe slipul roșu, care se întretaie lângă toarta mică, perforată orizontal (**pl. I/9**).

- Fragment de castron, ceramică tricromă, pastă roșie, fină, decorul este realizat prin benzi meandrice late maronii, care sunt încadrate de benzi late roșiaticice pe slipul gălbui, fiind similar ceramicii descoperite anterior în același punct sau la Târnava – *Mihalț*³⁶ (**pl. I/10**).

- Fragment de castron, ceramică bicromă, pastă gălbuie, fină, bine arsă, slip gălbui, decor realizat prin șiruri de benzi înguste, limitate de benzi late negre, dispuse orizontal și oblic (**pl. I/11**).

- Fragment de vas de mari dimensiuni, ceramică bicromă, pastă roșie, fină, slip roșu. Vasul a fost decorat cu șiruri de benzi late, unghiulare, maronii, care încadrează benzi înguste spiralate. Motivul decorativ este similar celui de la Târnava - *La Nisipuri*, *Mihalț*, Șeica Mică - *Șesul Țapului*, Daia Română³⁷ (**pl. I/12**).

Ceramica eneolitică pictată Petrești de *La Nisipuri* prezintă similitudini cu cea descoperită în locuiri eneolitice aflate într-un areal apropiat, de la Târnava – *Mihalț*³⁸, Șeica Mică – *Șesul Țapului*³⁹, Valea Viilor – *Moara de Apă*, *Valea Viilor* – *Heveș*, *la Dud*, *Motiș* – *Sub Shoprich*⁴⁰.

²⁰ Ștefu 2011, p. 135-152.

²¹ Drașovean 2013, p. 11-34, Gligor 2007, p.1-28, Gligor 2009 a, p. 51, Gligor 2009 b. 233-246.

²² Gligor 2006, pl. I/6, pl. II/3, 5-8; Gligor 2007, p. 309; Gligor 2009 b, p. 72-73.

²³ Gligor 2009 a, pl. I/3-5.

²⁴ Gligor 2008, pl. V/1, pl. XII/3; Gligor 2014, p. 95.

²⁵ Gligor 2014, p. 95.

²⁶ Gligor 2014, p. 95.

²⁷ Gligor 2014, p. 95.

²⁸ Gligor 2014, p. 95.

²⁹ Ștefu 2011, fig.3/1-5.

³⁰ Gligor 2009, pl. I/6, 7.

³¹ Paul 1992, pl. XLVI/12.

³² Paul 1992, pl. XXX/10.

³³ Băbuț, Șuteu 2000, I. IX/9, pl. X/9.

³⁴ Paul 1992, pl. XL/8a.

³⁵ Băbuț, Șuteu 2000, pl. VII/5; Paul 1992, pl. XXX/4, 5, 8.

³⁶ Băbuț, Șuteu 2000, pl. XXXV/5; Jampa 2011, pl. 1.

³⁷ Paul 1992, pl. XLVII/3, pl. XLVIII/4, 5, pl. XLVII/1, 2; Jampa 2012, pl. 1.

³⁸ Paul 1992, pl. XXXIX/4, pl. XL/7, pl. XLI/4a, b, pl. XLII/12, pl. XLIII/3a, 3b, pl. XLIII/3; Szekely 1953, pl. II/1, pl. II/2.

³⁹ Paul 1992, pl. XXXVI/12, pl. XXXVI/2, pl. XXXIX/8, pl. XLVIII/4, 5, 6, pl. XLIX/1-3.

⁴⁰ Jampa 2011, p. 16, 18.

4. Ceramică eneolitică Coțofeni:

- Fragment de buză de oală, modelat din pastă roșiatică, parțial arsă, având nisip ca degresant, decorul de pe margine a fost realizat prin impresiuni cu unghia (pl. II/1).

- Fragment de vas, pastă roșiatică, parțial arsă, decorat cu șiruri de impresiuni adâncite, situate pe partea centrală a vasului, prezintă similitudini cu ceramica de la Bratei – *Nisipărie*⁴¹, Răchita – *Vârful Zăpozi*⁴², Șoroștin⁴³ (pl. II/2).

- Fragment de oală globulară, pastă cenușie, fină, decorația a fost realizată cu benzi incizate dispuse unghiular - motivul „ramurilor de brad”, prezintă similitudini cu Bratei – *Nisipărie*⁴⁴, Boarta – *Cetate*⁴⁵, Târnavă – *La Nisipur*⁴⁶, *Motiș – Sub Schoprich*⁴⁷ (pl. II/3).

- Fragment de buză de oală, pastă roșiatică, având ca degresant pietriș, decorat cu impresiuni verticale și orizontale (pl. II/4).

- Fragment de oală, pastă roșiatică, parțial arsă, decorul a fost realizat prin ciupituri cu unghia – motivul „boabei de linte”, prezentând similitudini cu Bratei – *Nisipărie*⁴⁸, Boarta – *Cetate*⁴⁹, Răchita – *Vârful Zăpozi*⁵⁰ (pl. 2/5), peștera Cauce⁵¹ (pl. II/5).

- Fragment de vas globular, de mici dimensiuni, modelat din pastă fină, roșiatică, bine arsă, decorat pe toată suprafața vasului cu șiruri de incizii fine, care se intersectează lângă apucătoarea buton. Deși motivul decorativ prezintă analogii cu cele de pe ceramica bicromă din așezările eneolitice Petrești de la Petrești – *Groapa Galbenă*⁵², Păuca⁵³, Mihalt⁵⁴, decorul vasului de la Târnavă – realizat prin șiruri de câte cinci incizii fine, ce intersectează, unghiular, inciziile dispuse pe tot corpul vasului, el prezintă similitudini și cu vase aparținând culturii eneolitice Coțofeni de la Bratei - *La Nisipărie*⁵⁵, Livezile⁵⁶, Boarta⁵⁷, Șoimuș – *Lângă sat*⁵⁸, Petrești – *Groapa Galbenă*⁵⁹ (pl. II/6).

5. Ceramică epoca fierului – Hallstatt, cultura Gáva:

- Fragment de parte superioară de vas bitronconic – buză și toartă, modelat din pastă maronie, bine arsă, fină, decorat cu șiruri de incizii adânci oblice situate lângă margine, benzi de incizii adânci orizontale dispuse pe corpul vasului, toarta are orificiul vertical, nu este decorată, similar celui de la Sanislău⁶⁰ (pl. II/7).

- Fragment de farfurie, pastă cenușie, fină, margini rotunjite întoarse spre interior, slip lustruit, similitudini cu cea de la Blăjel⁶¹ (pl. II/8).

- Fragment de vas de mari dimensiuni, pastă neagră, fină, decorat cu caneluri orizontale (pl. II/9).

B. Material litic

- *Topor-dălțiță de piatră*, întreg, neperforat, bine lustruit, formă trapezoidală, realizat din rocă albicioasă – micașist de culoare alb-cenușie, cu ambele fețe ușor bombate, cu muchia groasă dreptunghiulară, ușor oblică, tăișul arcuit, ascuțit, oblic, ușor deteriorat, prezintă analogii cu cele de la Păuca⁶², Valea Viilor – *La Dud*, *Motiș – Sub Schoprich*⁶³, Porț – *Corău*⁶⁴ (Î = 6 cm, l = 4 cm, grosime = 1,5 cm, pl. III/1).

- *Topor-ciocan cu gaură transversală*, fragment, partea inferioară, realizat din rocă dură, cenușiu-neagră (amfibolit), bine șlefuit, cu muchii groase, rotunjite, tăișul ușor degradat (Î = 5 cm, l = 4 cm, grosime = 3 cm, pl. III/2).

⁴¹ Roman 1969, pl. 41/22.

⁴² Popa 2012, pl. 79.

⁴³ Szekeley 1953, pl. 1/5.

⁴⁴ Roman 1976, pl. 56/8, 11.

⁴⁵ Roman 1976, pl. 55.

⁴⁶ Ștefu 2011, fig. 5/4.

⁴⁷ Jampa 2006, p. 19.

⁴⁸ Roman 1976, pl. 2, pl. 5, pl. 55/16; pl. 56/6; Ștefu 2011, fig. 5/3; Jampa 2012, pl. 2/16.

⁴⁹ Roman 1976, pl. 83/15.

⁵⁰ Popa 2012a, pl. 14/23.

⁵¹ Luca și colab. 2004, pl. IV/3.

⁵² Gligor 2008, pl. VI/2.

⁵³ Paul 1992, pl. XXXI/1.

⁵⁴ Paul 1992, pl. XLVI/4.

⁵⁵ Roman 1976, pl. 55/17.

⁵⁶ Roman 1976, pl. 42/10.

⁵⁷ Roman 1976, pl. 83/9, pl. 87/7.

⁵⁸ Barbu, Marc 2013, pl. IV/7, 10, I. VI/18, 24.

⁵⁹ Paul 1992, pl. XXXI/1; Popa 2012b, pl. 1/5.

⁶⁰ Ciugudean 2011, pl. VI/4.

⁶¹ Jampa 2013, p. 5-6.

⁶² Paul 1992, pl. XIV/3.

⁶³ Jampa 2010, p. 20, foto 1.

⁶⁴ Dunca 2015, pl. VI/1.

- *Topor-ciocan* cu gaură transversală, fragment, partea inferioară, cu muchii groase, rotunjite, realizat din rocă albicioasă (gresie), gaura este situată în partea superioară (Î = 6 cm, l = 6 cm, grosime = 3 cm, **pl. III/3**).
 - *Topor-ciocan*, fragment, partea inferioară, muchii groase, rotunjite, gaura centrată, confecționat din rocă dură, cenușiu-neagră, cu urme de degradare și de pastă albicioasă, prezentând similitudini cu cele de la Motiș - *Sub Schoprich*⁶⁵, Căpâlna – *Muceha Ștezii*⁶⁶ (Î = 5 cm, l = 4,5 cm, grosime = 2 cm, **pl. III/4**).
 - Nucleu, rocă dură, neagră (bazalt), de formă piramidală, cu urme de desprindere (**pl. III/5**).
 - Nucleu, rocă dură, opal-gălbuie, cu urme de desprindere (**pl. III/6**).
 - Unelte de silex: lame neretușate sau fin denticulate, lucrate din silexuri de diferite nuanțe: cenușiu-brun, sticlos (calcedonie), opal-gălbui și așchii (**pl. III/ 8, 9, 10, 11**).
 - Frecătoare, percutoare, amnare realizate din roci dure, cu granulație mare.
 - Unelte realizate din roci găsite în albia râului, fără prelucrare, având urme de utilizare.
 - Fragmente de chirpici.
- Ustensile pentru tors.** Fragment de greutate de război de țesut vertical, realizată din lut bine ars, are ca degresant pleavă și nisip, muchii rotunjite, orificiul este situat în partea superioară, prezintă similitudini cu cele de la Târnava – *La Nisipur*⁶⁷, Turdaș – *Luncă*⁶⁸, Păuca⁶⁹, Mediaș – *Cetate*⁷⁰ (Î = 10 cm, l = 4 cm, grosime = 1,5 cm, **pl. III/7**).
- Fusaiolă, cu marginile ușor ridicate, modelată din pastă maronie, fină, diametrul = 3 cm (**pl. III/12**).

Concluzii. Situl de la Târnava – *La Nisipuri* a fost locuit intens în eneolitic, de purtători ai culturilor Foeni (semnalati în premieră în această parte a Podișului Transilvaniei), Petrești (fragmentele pictate provin de la peste 50 de vase), Coțofeni, urmele culturilor ulterioare fiind mai reduse. Varietatea ceramicii eneolitice pictate Petrești, depășește pe cea descoperită până în prezent la Valea Viilor, Motiș sau Șeica Mică, locuiri apropiate. Materialele litice nu pot fi încadrate cronologic cu certitudine, deoarece ele au fost utilizate de purtători ai mai multor culturi eneolitice.

Bibliografie

- Baltag 2004 – Gh. Baltag, *Așezări și tipuri de locuințe din bazinul Târnavei Mari între sec. III-X d. Hr.*, în „Revista Bistriței”, XVIII, 2004, p. 139-193.
- Bărbat 2008 – I. Al. Bărbat, *Complexul cultural Starčevo-Criș în Podișul Târnavelor – stadiul cercetărilor*, în „Comunicări Științifice”, VI, 2008, p. 11-23.
- Barbu, Marc 2013 – M.M. Barbu, A.T. Marc, *Considerații asupra locuirii Coțofeni de la Șoimuș – Lângă sat, cu privire specială la industria litică cioplită*, în „Sargetia”, IV (XL), 2013, p. 41-57.
- Bărbuț, Șuteu 2000 – I. Bărbuț, C. Șuteu, *Cercetări arheologice de suprafață efectuate pe teritoriul satului Păuca (jud. Sibiu)*, în *www.diam.uab*, 6, 2000, p. 31-53.
- Bejenariu 2013 – I. Bejenariu, *Contribuții arheologice la cunoașterea culturii Coțofeni. Descoperirile de la Leșmir „Dealul lui Kun” (jud. Sălaj)*, în „Acta Musei Porolissensis”, XXXV, 2013, p. 81-103.
- Blăjan, Tatai-Baltă 1978 – M. Blăjan, C. Tatai-Baltă, *Descoperiri din epoca neolitică și perioada de tranziție spre epoca bronzului în județele Sibiu, Alba și Cluj (I)*, în „Apulum”, XVI, 1978, p. 9-36.
- Ciugudean 2000 – H.I. Ciugudean, *Eneoliticul final în Transilvania și Banat. Cultura Coțofeni*, în Timișoara, 2000.
- Ciugudean 2011 – H. Ciugudean, *Periodizarea culturii Gáva în Transilvania în lumina noilor cercetări*, în „Apulum”, XLVIII, 2011, p. 69-102.
- Crișan 1955-1956 – I.H. Crișan, *Noi cercetări arheologice la Mediaș (Sondajul de la „Baia de nisip”)*, în „Din activitatea științifică a Muzeului Raional Mediaș”, 3, 1955-1956, p. 27-53.
- Crișan 1969 – I.H. Crișan, *Ceramica daco-getică. Cu privire specială la Transilvania*, București, 1969.
- Dragotă și colab. 1999 – A. Dragotă, I.C. Roman, I.M. Țiplic, *Descoperiri arheologice în județele Sibiu, Alba și Hunedoara*, în „Apulum”, XXXVII, 1999, p. 81-96.
- Drașoveanu 2013 – Fl. Drașoveanu, *Despre unele sincroisme de la sfârșitul neoliticului și începutul eneoliticului timpuriu din Banat și Transilvania. O abordare Bayesiană a unor date absolute publicate de curând și republicate recent*, în „Analele Banatului”, XXX, 2013, p. 11-34.
- Dumitrașcu, Togan 1971 – S. Dumitrașcu, G. Togan, *Săpăturile arheologice de la Boarta (jud. Sibiu)*, în „Acta Musei Napocensis”, VIII, 1971, p. 423-438.
- Dumitrașcu, Togan 1974 – S. Dumitrașcu, G. Togan, *Cimitirul de la Boarta - Pârâul Zăpozii/Șoivani*, în *Studii și comunicări. Muzeul Brukenthal, Sibiu*, 1974, p. 93-109.

⁶⁵ Jampa 2010, p. 20, foto 1.

⁶⁶ Popa 2012, pl.85/1, 2.

⁶⁷ Jampa 2012, pl. 2/14.

⁶⁸ Luca 2001, fig. 9/6, 9, fig. 10/6.

⁶⁹ Paul 1992, fig. VIII/4, pl. XIX/4.

⁷⁰ Crișan 1955-1956, pl. XI/5.

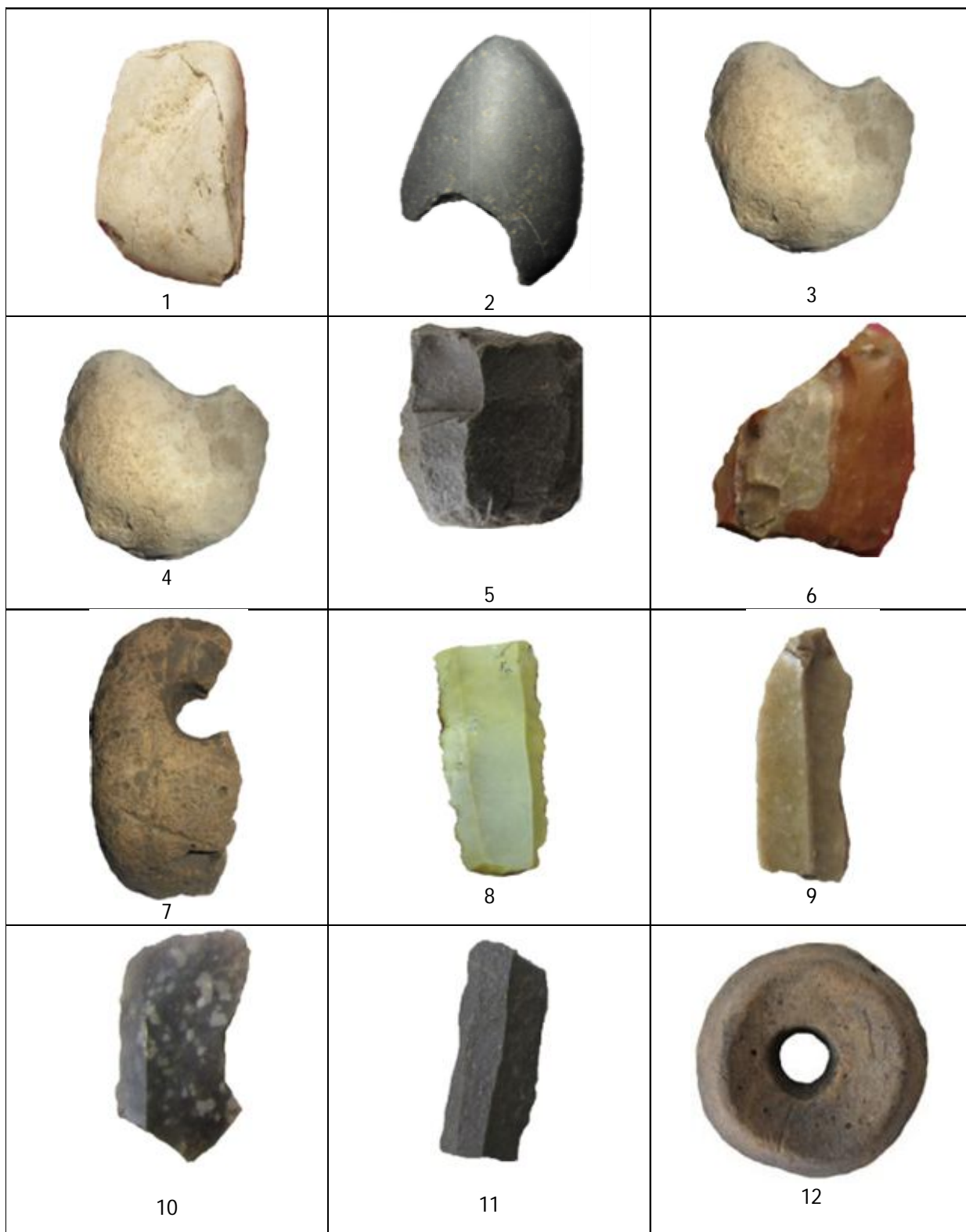
- Dunca 2015 – M. Dunca, *Etape ale prelucrării uneltelor de piatră șlefuită în situl de la Porț – Corău*, în „Acta Musei Porolissensis”, XXXVII, 2015, p. 39-53.
- Gligor 2006 – M. Gligor, *Considerații privitoare la neoliticul târziu, eneoliticul timpuriu din sud-vestul Transilvaniei. Materiale ceramice de la Alba Iulia – Lumea Nouă*, în „Apulum”, XLIII, I, 2006, p. 9-34.
- Gligor 2007 – M. Gligor, *Cercetări arheologice preventive la Alba Iulia – Lumea Nouă. O descoperire aparținând grupului Foeni*, în „Apulum”, XLIV, 2007, p. 1-28.
- Gligor 2009a – M. Gligor, *Materiale ceramice Foeni din Transilvania*, în „Annales Universitatis Apulensis”, XIII, 2009, Alba Iulia, p. 51.
- Gligor 2009b – M. Gligor, *Despre ceramica de tip Precucuteni în Transilvania*, în „Apulum”, XLV, 2009, p. 233-246.
- Gligor 2014 – M. Gligor, *Începuturile eneoliticului timpuriu în Transilvania. O abordare Bayesiană*, în „Analele Banatului”, XX, 2014, p. 91-105.
- Horedt 1964 – K. Horedt, *Așezarea fortificată de la Șeica Mică (raionul Mediaș)*, în „Studii și Comunicări de Istorie Veche și Arheologie”, 15, 1964, p.187-204.
- IDR – *Inscripțiile Daciei Romane*, III, București, 1988.
- Jampa 2007 – Elena Jampa, *Toporașe și răzuitoare descoperite la Valea Viilor și Motiș*, în „Comunicări științifice”, VI, 2007, p. 7-15.
- Jampa 2011 – Elena Jampa, *Semnalări de obiecte și situri arheologice la Valea Viilor și Motiș, jud. Sibiu*, în „Collegium Mediense. Comunicări științifice”, X, p. 6-20.
- Jampa 2012 – Elena Jampa, *Noi materiale arheologice descoperite în localitatea Târnava, județul Sibiu*, în „Cultura Medieșană”, I, 2012, p. 9-13.
- Jampa 2013 – Elena Jampa, *Așezare din epoca fierului descoperită în comuna Blăjel, jud. Sibiu*, în „Cultura Medieșană”, II, 2012, p. 5-6.
- Jampa 2014 – Elena Jampa, *Plastică eneolitică și din epoca bronzului de la Târnava, Valea Viilor și Motiș (jud. Sibiu)*, în „Cultura Medieșană”, III, 2014, p. 5-11.
- Luca 1999 – S.A. Luca, *Aspecte ale neoliticului și eneoliticului din sudul și sud-estul Transilvaniei*, în „Apulum”, XXXVI, 1999, p. 5-24.
- Luca 2001 – S.A. Luca, *Așezări neolitice pe valea Mureșului (II). Noi cercetări arheologice la Turdaș – Luncă. I. Campaniile anilor 1992-1995*, București, 2001.
- Luca și colab. 2004 – S.A. Luca, C. Roman, D. Diaconescu, *Cercetări arheologice în peștera Cauce I (sat Cerișor, comuna Lelese, județul Hunedoara)*, București, 2004.
- MISB – *Lista Monumentelor Istorice, județul Sibiu*, <http://patrimoniu.gov.ro/images/lmi-2015/LMI-SB.pdf> (accesat: 23.06.2016).
- Nițu 2006 – F.M. Nițu, *Câteva considerații privind geneza și originea culturii Petrești*, în „Buletinul Cercului de Istorie Veche și Arheologie „Vladimir Dumitrescu”, Sibiu, 2006, p. 13-21.
- Paul 1992 – I. Paul, *Cultura Petrești*, București, 1992.
- Pârvan 1926 – V. Pârvan, *Getica*, București, 1926.
- Pinter și colab. 2006 – Z.K. Pinter, A. Dragotă, I.M. Țiplic, *Piese de podoabă și vestimentație la grupurile etnice din Transilvania (sec. 7-12)*, Alba Iulia, 2006.
- Popa 2002 – D. Popa, *Villae, vici, pagi. Așezările rurale din Dacia preromană intracarpatică*, Sibiu, 2002.
- Popa 2012a – I.C. Popa, *Contribuții la preistoria Văii Sebeșului (I). Locuiri Coțofeni din zona deluroasă*, Alba Iulia, 2012.
- Popa 2012b – C. I. Popa, *Cel mai vechi tip de plastică antropomorfă Coțofeni*, în „Terra Sebus”, 4, 2012, p. 133-149.
- RAN – *Repertoriul Arheologic Național*. București, <http://ran.cimec.ro/> (accesat: 23.06.2016).
- RAR – *Repertoriul Arheologic al României*. București, <http://www.cimec.ro/scripts/ARH/RAR-Index/sel.asp> (accesat: 23.06.2016).
- Rep Arh Sb – S.A. Luca, Z.K. Pinter, A. Georgescu, *Repertoriul arheologic al județului Sibiu*, Sibiu, 2003.
- Roman 1976 – P. Roman, *Cultura Coțofeni*, București, 1976.
- Stoicovici, Blăjan 1979 – E. Stoicovici, M. Blăjan, *Unelte și arme din piatră descoperite în împrejurimile Mediașului (jud. Sibiu)*, în „Apulum”, XVIII, 1979, p. 51-65.
- Szekely 1953a – Z. Szekely, *Cercetări arheologice în comuna Șoroștin*, în „Din activitatea științifică a Muzeului Raional Mediaș”, 1, 1953, p. 3-8.
- Szekely 1953b – Z. Szekely, *Cercetări arheologice în Regiunea Stalin și Regiunea Autonomă Maghiară*, în „Din activitatea științifică a Muzeului Raional Mediaș”, 2, 1953, p. 5-35.
- Szekely 2012 – Z. Szekely, *Cercetări arheologice în comuna Șoroștin*, în „Lucrări alese”, Sfântu Gheorghe, 2012, p. 36.
- Ștefu 2011 – V. Ștefu, *Contribuții la repertoriul arheologic al localității Târnava (jud. Sibiu)*, în „Terra Sebus”, 3, 2011, p. 135-152.
- Tocilescu 1880 – G. Tocilescu, *Dacia înainte de romani*, București, 1880.
- Tomegea 2011 – G. Tomegea, *Accesorii vestimentare și podoabe din necropolele birituale din Transilvania (sec. VII-IX)*, în „Analele Banatului”, XIX, 2011, p. 209-215.

Planșa I: Târnava – *La Nisipuri*, ceramică eneolitică (1-3 Foeni, 4-12 Petrești)

Plansa II: Târnavă –*La Nisipuri*, 1-6 ceramică eneolitică Coțofeni, 7-9 ceramică Hallstatt (Gáva)

Planșa III: Târnava – *La Nisipuri*, 1-4 topoare, 5-6 nuclee, 7 greutate, 8-11 răzuitoare, 12 fusaiolă

SCURTE CONSIDERAȚII ASUPRA INSCRIȚIILOR ONORIFICE ȘI VOTIVE DESCOPERITE ÎN BAZINUL TÂRNAVELOR ÎN EPOCA ROMANĂ

Dr. Mihai Chiriac

Zusammenfassung. Eine kurze Einleitung zu den votiven und honorifischen Inschriften welche im Kökel gebiet entdeckt wurden und während der römischen Besetzung entstanden. Das Kökel gebiet war in der römischen Zeit nur eine ländliche Gegend. In diesem Bereich wurden etwa 50 Inschriften entdeckt. Es geht um 9 Ehreninschriften, 20 Weihinschriften und 21 Grabinschriften. In diesem Studium analysierte ich die beide ersten Inschriftenkategorien. Die Ehreninschriften wurden von hispanischen Fußtruppen errichtet, die auch mit Reiter vorgesehen wurden (zum Beispiel: *Cohors IV Hispanorum equitata* oder *Cohors VIII Raetorum civium Romanorum equitata torquata*). Jupiter war die wichtigste Gottheit, gefolgt von Diana und Marte. Eine einzige Inschrift (aus Feigendorf / Micăsasa) wurde Sarmandus gewidmet, eine einzigartige Gottheit, vorläufig anderstwo im Römischen Reich unbekannt. Als Stifter der beiden Inschriftenkategorien, kam der hispanischen Fußtruppen eine bedeutende Rolle zu. Die Analyse betont einmal mehr das Charakter der Romanisierung in diesem militarisierten Randgebiet hervor. Die Mehrheit der hispanischen Präfecten trugen *tria nomina*, was ihre hohe gesellschaftliche Stellung, als römische Bürger andeutet.

Cuvinte cheie: *Inscripție votivă, monument roman, regiune, romanizare, colonizare, divinitate.*

Schlüsselwort: *Votiv Inschrift, römische Denkmal, Gebiet, Romanisierung, Kolonisation (Besiedlung), Gottheit.*

Podișul Târnavelor a fost în epoca romană o zonă eminentamente rurală. În această arie geografică au existat în perioada menționată un număr de aproximativ 30 de așezări rurale, la care se adaugă 53 de puncte arheologice de interes¹. Aceste cifre enunțate mai sus reprezintă un număr destul de ridicat de așezări, dacă ne gândim că la nivelul întregii provincii traiane au fost semnalate și cercetate un număr de 300-400 de locuiri cu caracter rural².

În ceea ce privește zestrea epigrafică a bazinului Târnavelor, aceasta este reprezentată de un total de 50 de inscripții care aparțin monumentelor romane de diferite tipuri. Dintre acestea nouă sunt onorifice, 20 sunt votive și 21 funerare.

După cum bine se cunoaște în literatura de specialitate inscripțiile de caracter onorific (dedicate persoanei și familiei împăratului) reprezintă o manifestare a cultului imperial și a loialismului politic din mediul rural și/sau militar, în cazul nostru³. Dintre acestea opt provin din cadrul castrului de la Inlăceni și una singură a fost descoperită la Sărățeni. În acest context precizăm faptul că unitatea cea mai prolifică este *cohors IIII Hispanorum equitata*⁴, care a constituit garnizoana permanentă a castrului mai sus amintit, și care s-a făcut remarcată prin închinarea unui număr de cel puțin cinci monumente. Alte trupe care au realizat asemenea dedicații onorifice sunt: *cohors VIII Raetorum civium Romanorum equitata torquata*⁵ prezentă în cadrul fortificației de la Inlăceni (este prima și singura atestare a acestei unități militare în castrul amintit) și *cohors Alpinorum Antoniniana* care a staționat la Sărățeni⁶. Inscripțiile sunt adresate, în ordine cronologică, următorilor împărați: lui *Hadrianus* (117-138) îi este închinat monumentul din anul 129 edificat de *cohors VIII Raetorum civium Romanorum equitata torquata*⁷; împăratului *Septimius Severus* (192-211) îi sunt dedicate două altare onorifice, ambele provenind de la Inlăceni⁸; împărătesei *Iulia Domna* (mama lui *Marcus Aurelius Antoninus Caracalla* (211-217) sau *Iulia Mamaea* (mama lui *M. Aurelius Severus Alexander* (222-235) *cohors IIII Hispanorum*⁹ îi închină un monument; lui *Caracalla* (211-217) îi sunt dedicate cele mai multe inscripții (în număr de patru) atât de către *cohors VIII Raetorum civium Romanorum equitata torquata*¹⁰ cât și de cohorta de hispani menționată mai sus¹¹ iar împăraților *Iulius Philippus senior* și *iunior* (244-247) le este dedicat un ultim monument onorific de către una dintre trupele care au servit în cadrul fortificației de la Inlăceni (foarte probabil tot *cohors IIII Hispanorum*)¹².

Cu privire la inscripțiile votive, acestea provin în marea lor majoritate, din zona castrelor și a fortificațiilor militare (18 din 20 de inscripții), iar celelalte au fost descoperite în cadrul unor așezări rurale dezvoltate (Micăsasa și Șona). În acest sens demn de reținut încă de la început este faptul că, din cele 20 de epigrafe votive, prefectii cohorței a IV-a de

¹ Chiriac 2014, p. 79.

² Gudea 2008, p. 22; Popa 2002, p. 131-132.

³ Popa 2000, p. 100.

⁴ IDR, III/4, 265, 267, 268, 269, 270.

⁵ IDR, III/4, 263.

⁶ IDR, III/4, 206.

⁷ IDR, III/4, 263.

⁸ IDR, III/4, 264, 270.

⁹ IDR, III/4, 268.

¹⁰ IDR, III/4, 206.

¹¹ IDR, III/4, 265, 266, 267.

¹² IDR, III/4, 269.

hispani, de la Inlăceni, au ridicat un număr de 14 monumente. Acest lucru demonstrează atât puterea financiară a acestor militari de carieră cât și nivelul ridicat de romanizare la care aceștia au ajuns în momentul ajungerii lor pe limesul estic al Transilvaniei. În demersul nostru am considerat edificatoarele prezentarea inscripțiilor avându-se în vedere zeitățile onorate cel mai mult.

Astfel, cele mai multe inscripții cu caracter votiv, în număr de 10, sunt închinat lui *Iupiter*, zeul principal al panteonului roman imperial, însoțit de epitele *optimus maximus*. Dintre cele 10 altare, opt sunt închinat de prefectii ai cohorței a IV-a de hispani, și anume de către: *Publius Aelius Honoratus*¹³, *Aurelius Firminus*¹⁴, *Aurelius Serenus*¹⁵, *Publius Didius Italicus*¹⁶, *Caius Iulius Iulianus*¹⁷, *Lucius Iulius Lucundus*¹⁸ și *Titius Vettius Severus*¹⁹. În ceea ce privește altarul dedicat de prefectul cohorței a IV-a de hispani *Publius Didius Iulianus* se pare că este vorba despre o dedicație colectivă făcută de regimentul auxiliar de infanterie equitată din castrul de la Inlăceni. Motivul pentru care o întregă unitate a făcut o dedicație zeului suprem al lumii romane trebuie să fi avut legătură, credem noi, cu o acțiune militară victorioasă raportată împotriva anumitor neamuri barbare de la granița de est a Daciei, posibil sarmați roxolani, carpi sau daci liberi²⁰. Într-un singur caz, la Inlăceni, avem o dedicație votivă a unui libert sau mai degrabă sclav, de profesie meșteșugar, pe nume *Eros*²¹, care aparținea de un stăpân al său *Zoticus*, probabil unul dintre proprietarii atelierelor ceramice aflate în zona castrului sau a *canabaelor* de unde își vindea produsele militarilor din tabăra de la Inlăceni.

Istoria cultului lui *Iupiter* începe, conform tradiției, în vremea regelui roman *Tarquinius Priscus*, care instituie după modelul etrusc cultul triadei capitoline. *Iunona* și *Minerva* sunt două divinități asociate, zeul principal fiind *Iupiter*, genul tutelar al statului roman. Cultul lui *Iupiter Optimus Maximus* este esențialmente un cult al statului, politic iar atribuțiile zeului depășesc lumea fizică și rustică; zeu al cetății, apoi al Imperiului, *Iupiter* trebuia să asigure romanilor ordinea în interior și victoriile politico-militare în exterior. În Imperiul Roman, ca și în alte imperii universale, monarhii caută legitimarea prin apelul la o putere superioară. Figura divină centrală, monarhul *Iupiter Optimus Maximus* a servit ca model al conducătorului, al comandantului militar victorios, în istoria regală și republicană a Romei. Împărații imperiului Principatului sunt parteneri pereni ai lui *Iupiter*, cultul imperial înglobând teologia și simbolistica ioviană²². Cultul lui *Iupiter* în Dacia cunoaște o popularitate deosebită ocupând din punct de vedere statistic primul loc și fiindu-i dedicate peste 250 de inscripții la care se adaugă numeroase reprezentări figurate²³. Dintre cele 278 de inscripții cunoscute până în anul 1985, în 255 de cazuri *Iupiter* apare cu epitele *optimus maximus*, iar în 31 de cazuri *Iupiter Optimus Maximus* este însoțit și de alte epitete cum ar fi: *stator*, *custos*, *capitolinus*, *defensor* sau *tutator*. *Iupiter* fără epitele *optimus maximus* este atestat în câteva inscripții, cu epitele *monitor*, *conservator*, *victor*, *fulgurator*, *cohortalis*²⁴. Zeul este asociat în special cu divinități greco-romane, cum ar fi: *Iuno* (cazul fragmentului de inscripție descoperit pe platoul *Podmoale* - Sighișoara²⁵), *Minerva*, *Hercules* sau *Liber Pater*. Antroponomastica dedicanților este majoritar (78,3%) de factură romano-italică (provinciali romanizați), dar se întâlnesc și nume greco-orientale (13,4%), orientale (2,3%), ilire (2%), tracice (1,6 %) și celtice (1,2%)²⁶. În ceea ce privește condiția socială a dedicanților s-a remarcat preponderența a două mari grupuri: militarii și magistrații municipali²⁷.

Pe locul secund ca număr de inscripții votive dedicate, o întâlnim pe zeița *Diana*, căreia îi sunt închinat 4 altare votive de către prefectii cohorței a IV de hispani care, așa cum s-a arătat, și-a avut garnizoana permanentă în castrul de la Inlăceni. De remarcat ar fi faptul că în 3 inscripții *Diana* apare cu epitetul *Augusta* (pe altarele votive închinat de prefectii: *Publius Aelius Aelianus*²⁸, *Titus Aelius Crescentianus*²⁹ și *Titus Annianus*³⁰) iar într-un singur caz cu epitetul *Regina* (în inscripția în care apare prefectul *P.D. Nepos*³¹). Cu privire la locul și rolul acestei zeițe M. Bărbulescu³² este de părere că *Diana* ocupă un loc important în religia Daciei prin cele aproximativ cele 60 de

¹³ IDR, III/4, 275.

¹⁴ IDR, III/4, 276.

¹⁵ IDR, III/4, 277.

¹⁶ IDR, III/4, 278.

¹⁷ IDR, III/4, 280.

¹⁸ IDR, III/4, 281.

¹⁹ IDR, III/4, 282.

²⁰ IDR, III/4, p. 221.

²¹ IDR, III/4, 179; Bărbulescu 1984, p. 37.

²² Nemeti 2005, p. 221.

²³ Bărbulescu 2003, p. 177, Nemeti 2005, p. 221.

²⁴ Macrea 2007, p. 306-307.

²⁵ IDR, III/4, 191.

²⁶ Nemeti 2005, p. 222.

²⁷ Nemeti 2005, p. 222.

²⁸ IDR, III/4, 271.

²⁹ IDR, III/4, 272.

³⁰ IDR, III/4, 273.

³¹ IDR, III/4, 274.

³² Bărbulescu 2003, p. 177.

inscripții care i-au fost închinat și cele peste 50 de reprezentări figurative. Astfel, între *dii consentes* (cele 12 divinități principale ale panteonului clasic), după *Iupiter*, *Diana* se bucură de cele mai multe inscripții în Dacia, care o numesc, ca și în cazurile de față, *Augusta* și *Regina*. În afara atestărilor epigrafice zeița *Diana* mai apare pe un relief fragmentar care se află în cadrul Muzeului Municipal Blaj (Jud. Alba). Piesa a fost adusă din altă localitate iar informații în acest sens lipsesc³³.

Lui *Liber Pater* îi sunt dedicate două altare votive. Primul este închinat de către prefectul cohorței a IV de hispani *Publius Didius Italicus*³⁴ iar cel de al doilea de către *P. Aelius Fuscus*³⁵, decurion în cohorta a IV-a de hispani (comandant al uneia din cele cinci *turmae* de călăreți ale cohorței a IV-a de hispani).

Două altare votive sunt închinat zeilor *Marte*, respectiv *Apollo*. În primul caz este vorba despre inscripția pusă de prefectul cohorței a IV-a *Hispanorum Titus Aelius Crescentianus*³⁶ iar în cea de a doua situație, fragmentul descoperit la Sărățeni³⁷, provine tot din mediul militar. Numărul mare de inscripții votive, puse de această unitate, care reprezenta garnizoana permanentă a castrului de la Inlăceni, demonstrează, încă o dată, simpatia și admirația dar și importanța trupelor de hispani în cadrul armatei imperiale romane. Astfel trebuie amintit faptul că alături de gali, panoni sau britoni, hispanii se numără printre cele mai apreciate populații, romanii admirându-i pentru curajul, insensibilitatea aproape animalică și cruzimea acestora³⁸; aceasta trebuie să fie explicația pentru numărul mare de trupe de hispani din Imperiu și implicit din Dacia. Romanii au luat contact cu trupele de hispani mai întâi ca inamici în bătălia de la *Cannae* din anul 216 î.H., pentru ca apoi *Caesar* (100-44 î.H.) să-i folosească în *Gallia* în războiul cu *Vercingetorix*³⁹. Spre deosebire de gali, hispanii nu se angajau în bătălii decisive luptând tot timpul în alt loc și folosind o tactică asemănătoare celei folosite de hoții⁴⁰, fapt posibil și datorită cailor utilizați care erau foarte rapizi și ascultători⁴¹. Această strategie explică, într-o anumită măsură, marea număr de cohorțe equitate de hispani, în Dacia fiind patru: *cohors I Hispanorum Veterana equitata*, *cohors I Flavia Ulpia Hispanorum miliaria c.R. equitata*, *cohors II Hispanorum scutata Cyrenaica equitata* și *cohors III Hispanorum equitata*⁴². Acestea au fost plasate în puncte de o mare importanță pentru sistemul defensiv al provinciei traiane, mai ales în castrule din zonele de graniță care supravegheau frontierele provinciei traiane. Astfel pe limesul Daciei erau două trupe plasate în partea vestică – la Micia⁴³ (*ala I Hispanorum Campagonum*) și Bologa⁴⁴ (*cohors II Hispanorum scutata Cyrenaica equitata*), două în cea nordică – la Româna⁴⁵ (*cohors I Hispanorum Pia Fidelis*) și Orheiul Bistriței⁴⁶ (*cohors I Flavia Ulpia Hispanorum miliaria c.R. equitata*), una situată pe limesul răsăritean, la Inlăceni⁴⁷ (*cohors III Hispanorum equitata*), două pe *limes Alutanus* – la Hoghiz⁴⁸ (*ala I Asturum*) și Slăveni⁴⁹ (*ala I Hispanorum*) și două pe *limes Transalutanus* – *cohors I Hispanorum Veterana equitata* la Brețcu (*Angustiae*) și Comalău, respectiv *cohors I Bracaraugustanorum* la Brețcu⁵⁰.

Singura apariție a zeului negustorilor și totodată curierul acestora, adică *Mercur*, o avem semnalată în așezarea de la Tătărlăua, comuna Cetatea de Baltă (jud. Alba), unde divinitatea este reprezentată de o statueta romană din bronz⁵¹. O statuie din piatră a lui *Priap*, zeul fecundității și al rodirii naturii a fost descoperită în anul 1981 în punctul numit *Valea Ghibartului* din localitatea Ohaba (jud. Alba) și se păstrează actualmente în cadrul Muzeului de Istorie din Sebeș⁵².

Zeul iranian *Mithras*, zeul luminii, al adevărului și al dreptății, este reprezentat în zona pe care o tratăm în trei locații, toate aparținând județului Sibiu după cum urmează: din perimetrul comunei Boian de unde provine un altar de gresie, ale cărei iconografii prezintă scena sacrificării taurului, două figuri reprezentând două chipuri de dadofori, bustul soarelui și al lunii⁵³; în vatra orașului Ocna Sibiului a fost descoperit un cap de statuie al zeului persan⁵⁴ și în punctul

³³ Rep. Alba, p. 59-60, nr. 23/7.

³⁴ IDR, III/4, 284.

³⁵ IDR, III/4, 283.

³⁶ IDR, III/4, 285.

³⁷ IDR, III/4, 207.

³⁸ Strabo, 3.4.17.

³⁹ Găzdac 1997, p. 153; Ureche 2009, p. 332-333.

⁴⁰ Strabo, 4.4.2; Ureche 2009, p. 332-333.

⁴¹ Găzdac 1997, p. 154; Ureche 2009, p. 332-333.

⁴² Ureche 2009, p. 332-333; Zahariade 1976, p. 473-494.

⁴³ Ureche 2009, p. 332-333; Zahariade 1976, p. 483.

⁴⁴ Ureche 2009, p. 332-333; Zahariade 1976, p. 480.

⁴⁵ Ureche 2009, p. 332-333; Zahariade 1976, p. 479.

⁴⁶ Ureche 2009, p. 332-333; Zahariade 1976, p. 480.

⁴⁷ Gudea 1979, p. 171, Petolescu 1995, p. 245.

⁴⁸ Ureche 2009, p. 332-333; Zahariade 1976, p. 485.

⁴⁹ Ureche 2009, p. 332-333; Zahariade 1976, p. 486.

⁵⁰ Petolescu 2002, p. 85; Ureche 2009, p. 332-333.

⁵¹ Rep. Alba, p. 187; Popa 2002, nr. 651.

⁵² Rep. Alba, p. 137, nr. 130/2; Popa 2002, nr. 440.

⁵³ Rep. Sibiu, p. 60; Popa 2000, p. 186; Popa 2002, p. 40.

⁵⁴ Rep. Sibiu, p. 158-159; Popa 2002, p. 134-135.

Șesul Morii (localitatea Șeica Mică) de unde parvin două fragmente de monument pe care sunt redată jertfe ale zeului oriental *Mithras*, respectiv un relief fragmentar din marmură și o reprezentare a lui *Mithras Taurochtonu*⁵⁵.

Zeul oriental *Deus Aeternus* a cunoscut în Dacia o răspândire considerabilă, fiind comparabilă, din acest punct de vedere, cu *Iuppiter Dolichenus*⁵⁶. Numărul însemnat de atestări epigrafice al acestei divinități poate fi explicat prin schimbările care au avut loc în religia Imperiului Roman în secolul al II-lea, veac considerat un moment crucial în istoria religiilor romane, și nu numai, epocă care coincide cu ocuparea și colonizarea provinciei nord-danubiene. Conform ipotezelor avansate de cercetători, *Deus Aeternus* este un zeu oriental, însă identitatea și atributele sunt încă neclare optându-se pentru diferite variante dintre care menționăm un echivalent local al lui Iupiter (de exemplu: Baalshamin sau *Theos Hysistos* la Palmyra⁵⁷) sau o divinitate asociată lui *Mithras*, cum ar fi cazul lui Aion⁵⁸. Între numeroșii dedicații, care provin din pătri sociale și profesionale diferite, se regăsesc mai ales persoane de origine siriană, microasiatică sau greco-orientală precum: *Caius Betulo*, *Vitia Threpte* sau *M. Proclius Aprodsius*⁵⁹. În ceea ce privește inscripția de față ea poate fi încadrată din punct de vedere cronologic în secolul III⁶⁰, iar cognomenul *Gallia* al matroanei din Sighișoara poate fi considerat celtic⁶¹. De asemenea numele militarului *Aurelius Decimus*, care avea funcția de *imaginifer*⁶², este în opinia celor mai mulți specialiști de origine italică. În acest caz am putea considera că *Aurelia Gallia* și *Aurelius Decimus* ar putea avea origini italice, posibil în cazul matroanei (avându-se în vedere cognomenul) celtică și care sunt niște fervenți adoratori ai zeului oriental *Deus Aeternus*. Acest caz nu este singular deoarece în locația amintită au mai fost descoperite măturii ale unor elemente orientale, microasiatice sau grecești, astfel aș aminti o cărămidă pe care este inscripționat numele lui *Aurelius Enthimus*⁶³ (un greco-oriental?) dar și un vas de lut ars înalt de 10 cm și lat de 12 cm pe care se poate observa inscripționat numele macedo-grecesc și italic *Alexander fecit*⁶⁴. Cultul acestui zeu, care apare sub forma *Iupiter optimus maximus aeternus* sau *Aeternus*, este răspândit preponderent în zona vestică, latinofonă, a Imperiului, dar cu toate acestea și această divinitate a fost interpretată ca o zeitate cu origini orientale⁶⁵, siriene⁶⁶, chiar iudaice⁶⁷. Cert este faptul că epitetul *aeternus*, însoțește numele mai multor divinități, care astfel sunt văzute ca eterne, nesupuse acțiunii distrugătoare a timpului. În acest sens sunt calificați ca *aeterni*, -ae zei precum: *Caelus*, *Ignis*, *Diana*, *Iupiter*, *Iupiter Dolichenus*, *Victoria*, *Luna* sau *Sol*.

În cadrul inscripțiilor votive incomplete se înscriu un număr de trei exemplare, toate de la Inlăceni, pe care o să le discut în parte. Astfel în primul caz avem de a face cu un altar votiv din piatră fragmentar, din care se mai păstrează doar ultimul rând care conține formula tradițională, tipică textelor votive romane, *v(otum) s(olvit) l(ibens) m(erito)*⁶⁸. Nu se poate face precizarea dedicantului și nici zeitatea căruia i-a fost închinat monumentul. A doua inscripție este închinată fie lui *Iupiter Optimus Maximus*, fie *Iunonei* de către un posibil prefect al cohorții de hispani. O posibilă reîntregire realizată de I.I. Russu⁶⁹ ar putea fi *Aurelius Cenocalus*. Ultima inscripție votivă fragmentară provine de la o placă votivă din piatră calcaroasă. Fragmentele acesteia ar putea fi reântregite astfel: *cum Valeriano f(ilio) b(ene) f(iciario) co(n)s(ulari)*⁷⁰.

Legat de mediul militar al castrului de la Inlăceni și de dedicațiile făcute în cinstea lui Iupiter este și cazul libertului sau sclavului *Eros*, al unui anume proprietar de officină locală pe nume *Zoticus*. Acesta este din punct de vedere profesional un *sigillarius* care confecționa mici statuete sau reliefuri din metal, piatră, os sau lut ars și ale căruia teracote ieftine aveau mare căutare în rândul militarilor, care erau mari iubitori ale statuetelor cu imaginea Venerei⁷¹.

Ca o concluzie se poate observa că toți militarii amintiți mai sus poartă *tria nomina* fiind originari din Italia sau din provinciile romane vechi. Succesiunea acestor prefecti este greu de precizat deoarece lipsesc orice fel de măturii cronologice. Totuși, pe baza bibliografiei care mi-a stat la dispoziție, voi încerca în cele ce urmează să datez perioada de comandă a unora dintre ei. Astfel *Titus Aelius Crescentianus*⁷² apare pe două inscripții pe care epitetul cohorții *Antoniniana* a fost martelat. Procedul martelării anumitor părți de pe inscripții este caracteristic numai secolului III. Din

⁵⁵ Rep. Sibiu, p. 212; Popa 2000, p. 180, 193; Popa 2002, p. 187-188.

⁵⁶ Sanie 1981, p. 154.

⁵⁷ Ciobanu, Bounegru 2012, p. 30.

⁵⁸ Ciobanu, Bounegru 2012, p. 30.

⁵⁹ Sanie 1981, p. 155.

⁶⁰ Sanie 1981, p. 154; IDR, III/4, p. 145.

⁶¹ IDR, III/4, 190.

⁶² Tudor 1982, p. 382.

⁶³ IDR, III/4, p. 148.

⁶⁴ IDR, III/4, p. 148-149.

⁶⁵ Nemeti 2005, p. 279-280.

⁶⁶ Nemeti 2005, p. 280.

⁶⁷ Nemeti 2005, p. 284.

⁶⁸ IDR, III/4, p. 228-229.

⁶⁹ IDR, III/4, p. 228.

⁷⁰ IDR, III/4, p. 229.

⁷¹ Bărbulescu 2003, p. 52-53.

⁷² Gudea 1979, p. 172.

practica analogiilor se poate susține, fără posibilitatea de a greși foarte mult, că au fost martelate în general numele împăraților *Geta* (68-69), *Alexander Severus* (193-211), *Maximinus Thrax* (235-238) și *Philippus Arabus* (244-249). La fel sunt martelate și epitetele legate de aceste nume atunci când le poartă o anumită unitate militară. Având în vedere observațiile pe care le-am spus mai sus putem încadra cronologic comanda lui *Titus Aelius Crescentianus* în prima jumătate a secolului III fie în timpul domniei lui *Severus Alexander*, *Maximinus Thrax* fie în timpul lui *Phillipus Arabs*. În timpul domniei împăratului *Gordianus* (238-244) apare atestat, dacă lectura pe care o dăm inscripției este cea bună, *Severianus* care a putut fi comandantul unității între anii 238-244. În acest caz *Titus Aelius Crescentianus* a comandat cohorta fie între anii 222-235 fie între 244-248⁷³.

Un caz aparte în cadrul inscripțiilor votive îl reprezintă mult controversatul și discutatul fragment de altar votiv descoperit mai întâi în preajma anului 1770 în așezarea de la Micăsasa, și transportat în localitatea Șoroștin, aflată la 12 km depărtare, pe domeniul comitelui J. Teleki⁷⁴. La vremea respectivă, monumentul a fost copiat de către J. Seivert care l-a publicat în anul 1772 în lucrarea sa, care se dorea a fi o culegere epigrafică⁷⁵. Mai apoi, în anul 1984, profesorul de istorie I. Șotropa, a anunțat colectivul de arheologi clujeni, condus de I. Mitrofan (care executa săpături cu caracter sistematic în așezarea de olari de la Micăsasa) faptul că elevii săi ar fi descoperit întâmplător un monument funerar roman pe locul fostului conac din localitatea Șoroștin (jud. Sibiu). Deplasându-se la fața locului arheologul Ioan Mitrofan a realizat faptul că monumentul era de fapt altarul votiv descoperit în a doua jumătate a secolului XVIII. În consecință aceasta a fost transportat spre depozitare la Muzeul de Istorie a Transilvaniei din Cluj-Napoca⁷⁶. Monumentul antic are următoarele date tehnice: înălțimea de 47 cm, lățimea de 34 cm și grosimea de 33 cm (figura nr. 17). Îi lipsesc baza și ultimele două rânduri din textul votiv. Capitelul este ornamentat cu un sul de frunze pe față și pe cele două laturi, având o rozetă, iar deasupra are o adâncitură pentru sacrificii. Literele sunt de dimensiuni diferite variind între 3 și 4 cm. Textul inscripției este următorul: *DEO SAR / OMANDO / DEMETRI / US ANTONI / VOTUM LIBE / NS POSUIT*⁷⁷. Traducerea o redăm după cum urmează: „Zeului Sar(o)mandus, Demetrius (al) lui Antoninus juruiță cu bucurie a pus (împlinit)”⁷⁸.

Textul inscripției este destul de problematic datorită, în special, divinității *Saromandus* sau *Sarmandus* care nu mai este cunoscută din nici o sursă istorică, fie ea istoriografică, epigrafică sau numismatică. După sonoritatea numelui pare a fi o zeitate de origine orientală, foarte probabil, din regiunea Anatoliei⁷⁹. Credinciosul dedicant *Demetrius*, era foarte probabil un greco-oriental⁸⁰, probabil sclavul unui latifundiar roman *Antonius* sau *Antoninus*, foarte posibil patronul uneia dintre *officinae* care produceau ceramică în binecunoscuta așezare de pe Târnava Mare⁸¹. În acest caz *Demetrius* ar putea fi un meșter olar sau chiar un sclav⁸². Cu privire la această inscripție reputatul istoric T. Mommsen⁸³ considera că numele *Deo Sarmando* din inscripția autentică descoperită la Micăsasa a fost copiat și folosit de un *falsarius* din Turda pe nume Nicolae Harkanyi, preot reformat, care ar fi copiat textul și l-ar fi prezentat mai apoi ca *piatră scoasă din pământ*; în opinia acestuia este vorba de un fals și pentru că nu există analogii ale acestei zeități în lumea romană, dar acest argument nu este unul probatoriu deoarece mai sunt și alte zeități cunoscute în Dacia care nu au analogii în Imperiu fiind cazuri singulare ca de exemplu: zeul orientalo-african *Feneba*⁸⁴ – substituit pentru *Tanit-Caelestis*, parea lui *Hammon-Saturnus* prezentă în inscripțiile Daciei alături de alte zeități microasiatice precum *Dea Syria*, *Iuppiter Dolichenus* și *Baltis* care prin inscripția de la *Ulpia Sarmisegetusa* are singura mențiune latină cunoscută în Imperiu. Un caz asemănător îl reprezintă și alte asemenea zeități microasiatice cum ar fi: *Eruzenos*⁸⁵ cunoscut în zona europeană a Imperiului numai printr-o dedicație din Dacia, *Adrastia*⁸⁶, *Zeus Narinos*⁸⁷ care are trei inscripții sau *Zeus Sittacomicos*⁸⁸ cu o singură inscripție. *Saromandus* sau *Sarmandus* ar putea fi deci un zeu local, propriu unei regiuni sau oraș și care a fost adus în Dacia de un grup restrâns de coloniști microasiatice credincioși care încearcă astfel să își păstreze caracterul etnic inclusiv prin religie.

În concluzie putem afirma cu privire la dedicantii inscripțiilor votive în general (cu referire concisă la studiul de față), aceștia sunt în proporție covârșitoare cetățeni romani, purtători de *tria nomina* fiind originari din Italia sau din

⁷³ Gudea 1979, p. 172.

⁷⁴ Mitrofan 1991, p. 185.

⁷⁵ Mitrofan 1991, p. 185.

⁷⁶ Mitrofan 1991, p. 185.

⁷⁷ CIL III, 964; IDR, III/4, 92; Varga 2014, p. 130, nr. 272, p. 148, nr. 193.

⁷⁸ IDR, III/4, 92.

⁷⁹ IDR, III/4, p. 81.

⁸⁰ Mitrofan 1991, p. 186.

⁸¹ IDR-III/4, p. 81.

⁸² Mitrofan 1991, p. 186.

⁸³ IDR, III/4, p. 81.

⁸⁴ Sanie 1981a, p. 251.

⁸⁵ Bărbulescu 2003, p. 182.

⁸⁶ Bărbulescu 2003, p. 182.

⁸⁷ Bărbulescu 2003, p. 182.

⁸⁸ Bărbulescu 2003, p. 182.

provinciile romane vechi. Desigur, în acest context, trebuie făcută și următoarea remarcă, și anume: acești militari vin în Dacia pentru o perioadă scurtă de timp pentru a-și satisface un serviciu militar, care trebuie perceput ca un stagiu, o etapă intermediară, în cadrul carierei militare pe care aceștia o îmbrățișează. În acest context trebuie acceptat, dar nu exacerbă rolul și importanța acestor militari asupra fenomenului romanizării bazinului Târnavelor. În acest context trebuie făcută o disociere între cazul izolat și atipic chiar al castrului de la Inlăceni și restul teritoriului de care ne ocupăm. Desigur apoi, alături de acești militari amintiți mai sus, printre dedicantii inscripțiilor votive se numără și proprietari rurali sau patroni de officină (cum este cazul lui *Antonius* sau *Antoninus* de la Micăsasa) sau artizani locali pricepuți sau chiar sclavi cum sunt *Demetrius* de la Micăsasa⁸⁹ sau *Eros Zoticus* de la Inlăceni⁹⁰. Sub aspectul monumentelor altarul votiv este cel mai răspândit în forme și compoziții cu nimic diferite față de exemplarele întâlnite în lumea orașelor, iar textul inscripțiilor comportă similitudini cu ceea ce se întâlnește în alte medii și zone ale Daciei romane.

Bibliografie

- Bărbulescu 1994 – M. Bărbulescu, *Potaissa. Studiu monografic*, Turda, 1994.
Bărbulescu 2003 – M. Bărbulescu, *Interferențe spirituale în Dacia romană*, ediția II, Cluj-Napoca, 2003.
Chiriac 2014 – M. Chiriac, *Bazinul Târnavelor în epoca romană*, teză de doctorat, Cluj Napoca, 2014.
CIL, III – *Corpus Inscriptionum Latinarum*, Berlin, 1863, vol. III, 1873-1902.
Ciobanu, Bounegru 2012 – R. Ciobanu, G. Bounegru, *Între util și estetic – scrisul la Apulum. Catalog de expoziție*, Alba Iulia, 2012.
Găzdac 1997 – Cr. Găzdac, *Cavaleria grea în strategia romană la Dunăre*, în „Studii de Istorie a Transilvaniei”, 1, 1994, p. 44-50.
Gudea 1979 – N. Gudea, *Castrul roman de la Inlăceni (Încercare de monografie)*, în „Acta Musei Porolissensis”, 3, 1979, p. 152-273.
Gudea 2008 – N. Gudea, *Așezările rurale din Dacia Romană (106-271). Schiță pentru o istorie a agriculturii și satului daco-roman*, Oradea, 2008.
IDR, III/4 – *Inscripțiile Daciei Romane*, vol. III: *Dacia Superior*, partea 4: *Zona Răsăriteană*, adunate, însoțite de comentarii și indice, traduse de I.I. Russu, București, 1988.
Macrea 2007 – M. Macrea, *Viața în Dacia Romană*, București, 2007.
Mitrofan 1991 – I. Mitrofan, *Din nou despre inscripția CIL, 964*, în „Ephemeris Napocensis”, I, 1991, p. 185-188.
Nemeti 2005 – S. Nemeti, *Sincretismul Daciei Romane*, Cluj-Napoca, 2005.
Popa 2000 – D. Popa, *Viața rurală în Transilvania romană*, Sibiu, 2000.
Popa 2002 – D. Popa, *Villae, vici, pagi. Așezările rurale din Dacia romană intracarpatică*, Sibiu, 2002.
Petolescu 1995 – C.C. Petolescu, *Unitățile auxiliare din Dacia Romană (II)*, în „Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie”, 46/3-4, 1995 b, p. 237-275.
Petolescu 2002 – C.C. Petolescu, *Auxilia Daciae*, București, 2002.
Rep. Alba – V. Moga, H. Ciugudean, *Repertoriul arheologic al județului Alba*, Alba-Iulia, 1995.
Rep. Sibiu – S.A. Luca, Z.K. Pinter, A. Georgescu, *Repertoriul arheologic al județului Sibiu*, Sibiu, 2003.
Strabo – Strabo, *Geographia*, vol. I-III, Cluj-Napoca, 1978-1983.
Varga 2014 – Rada Varga, *The Peregrini of Roman Dacia*, Cluj-Napoca, 2014.
Tudor 1982 – D. Tudor (coord.), *Enciclopedia Civilizației Romane*, București, 1982.
Sanie 1981 – S. Sanie, *Culte Orientale în Dacia Romană*, vol. I, București, 1981.
Ureche 2009 – P. Ureche, *Tactics, strategies and fighting specific of the cohortes equitatae in Roman Dacia*, în „Near and Beyond the roman frontier proceedings of a colloquim held in Târgoviște, 16-17 oct. 2008”, București, 2009, p. 329-338.
Zahariade 1976 – M. Zahariade, *Trupele de origine hispanică din Dacia*, în „Studii și Cercetări de Istorie Veche și Arheologie”, 27, 1976, p. 473-494.

⁸⁹ IDR, III/4, 92; Mitrofan 1991, p. 186.

⁹⁰IDR, III/4, 279; Bărbulescu 2003, p. 52; Varga 2014, p. 130, nr. 270, p. 148, nr. 191.

MARTIRII VOLUNTARI ÎN MOESIA SECUNDA ȘI SCYTHIA MINOR ÎN SECOLUL AL IV-LEA.

Notă preliminară

Dr. Vasile Mărculeț

Abstract. Voluntary and Quasi-voluntary Martyrs in the Moesia Secunda and Scythia Minor in the 4th Century. Preliminary Note. The acts of martyrs consign a series of information that allows us to include some martyrs in the categories of voluntary martyrs, respectively quasi-voluntary martyrs. In the category of voluntary martyrs may be included eight military martyrs from Moesia Secunda which had suffered at Durostorum such as: Passicrates and Valentionis, Julius the veteran, Hesychius, Dasius, Nicandrus and Marcianus and Aemilianus. In the category of quasi-voluntary martyrs may be included seven martyrs from Scythia Minor like: the Argaeus brothers, Narcissus and Marcellinus, Titus and Philus from Tomis, as well as the martyrs Epictetus and Astion from Halmyris (translated by Theodora Mărculeț).

Cuvinte cheie: martiri voluntari, martiri cvasi-voluntari, Passicrates, Valentionis, Julius the veteran, Hesychius, Dasius, Nicandrus, Marcianus, Aemilianus, Argaeus, Narcissus and Marcellinus, Titus, Philus, Epictetus, Astion, Moesia Secunda, Scythia Minor, Durostorum, Tomis, Halmyris.

Key words: voluntary martyrs, quasi-voluntary martyrs, Passicrates, Valentionis, Julius the veteran, Hesychius, Dasius, Nicandrus, Marcianus, Aemilianus, Argaeus, Narcissus and Marcellinus, Titus, Philus, Epictetus, Astion, Moesia Secunda, Scythia Minor, Durostorum, Tomis, Halmyris.

Actele martirice, contemporane sau tardive, care relatează pătimirile suferite de unii martiri din perioadele persecuțiilor din epoca creștinismului timpuriu, au relevat un fenomen deosebit de interesant, acela al martiriului voluntar. Creștinismul de la Dunărea de Jos nu a făcut excepție de la aceste realități, marile persecuții determinând și în provinciile romane riverane fluviului, Moesia Secunda și Scythia Minor, numeroase manifestări ale acestui fenomen.

Persecuțiile din secolul al IV-lea care au lovit Biserica creștină – ale lui Diocletianus dintre 303-304, prelungite de Galerius până în 311, ale lui Licinius în pars Orientis dintre 319/320-323/324 și Julianus Apostata dintre 361 și 363 – au provocat un număr mare de martiri, inclusiv în provinciile romane de la Dunărea de Jos. Din informațiile existente reiese clar faptul că unii dintre creștinii martirizați în aceste provincii au acționat în așa fel încât autoritățile imperiale să pronunțe condamnarea lor la moarte pentru a obține, pe această cale, martiriul dorit, intrând, astfel, în rândul martirilor voluntari.

Martiriul voluntar la Dunărea de Jos. Fenomenul martiriului voluntar nu a beneficiat de o atenție însemnată din partea specialiștilor. Motivul acestei atitudini este dificil de precizat. Cel căruia acest aspect din istoria Bisericii creștine timpurii îi datorează, totuși, un amplu studiu a fost istoricul Geoffrey Ernest Maurice de Ste. Croix. Potrivit respectivului istoric, martiriul voluntar a fost acel creștin care „și-a atras în mod deliberat și inutil persecuția căutând o moarte pe care ar fi putut-o evita fără a încălca vreun principiu creștin”¹.

În opinia lui Geoffrey Ernest Maurice de Ste. Croix, martiriul voluntar a atins o asemenea amploare în perioada de început a creștinismului încât existența lui a fost acceptată și de apologeții acestuia din primele secole. În consecință, conchide de Ste. Croix, „este imposibil să se îndoiască cineva de faptul că prevalența martiriului voluntar a fost un factor care a contribuit la izbucnirea persecuției și a avut tendința de a se intensifica când aceasta era în curs de desfășurare”².

Categoria martirilor voluntari, așa cum o concepe Geoffrey Ernest Maurice de Ste. Croix, este una foarte complexă. Potrivit acestuia, în cadrul ei se includ: **a)** martirii care au solicitat în mod expres privilegiul martiriului; **b)** cei care în timpul persecuțiilor au mărturisit în mod deliberat apartenența la creștinism, fapt care le-a atras condamnarea și executarea; **c)** cei care au distrus în mod intenționat imaginile zeilor sau i-au admonestat pe guvernatorii provinciilor în timpul efectuării sacrificiilor³.

Alături de martirii voluntari Geoffrey Ernest Maurice de Ste. Croix identifică așa-numiții martiri *cvasi-voluntari*. Potrivit opiniei sale „o parte importantă a «armatei nobile de martiri» din primele secole a constatat din voluntari”, respectiv din cei desemnați de autor drept „cvasi-voluntari”⁴.

Geoffrey Ernest Maurice de Ste. Croix identifică în această categorie trei grupe de martiri: **1.** cei cărora nu li se poate demonstra o dorință conștientă de martiriu, de dragul lui, dar care erau riguroși într-un fel sau în altul, mergând

¹ Ste. Croix 2006, p. 153.

² Ste. Croix 2006, p. 153.

³ Ste. Croix 2006, p. 153.

⁴ Ste. Croix 2006, p. 153.

mai presus de practica generală a Bisericii în opoziția lor cu privire la unele aspecte ale societății păgâne, precum cei care refuzau să îndeplinească serviciul militar; 2. cei care, nu știm în ce măsură au cerut sau au dorit martiriul, au atras în mod deliberat și inutil atenția asupra lor, prin slujirea, spre exemplu, drept confesori ai celor arestați, cea ce a dus la propria lor arestare; 3. cei care nu pot fi făcuți responsabili de arestarea lor, dar care după arestare s-au comportat neadecvat în timpul procesului⁵.

Diferitele știri de care dispunem, provenite din martirologii sau acte martirice evidențiază un număr însemnat de martiri și în provinciile dunărene, Moesia Secunda și Scythia Minor. Inconsecvența surselor, care oferă cifre extrem de variate, face ca numărul exact al martirilor din aceste provincii să nu poată fi cunoscut cu exactitate. De aici și opiniile diferite, formulate de specialiști. Spre exemplu, istoricul sloven Rajko Bratož identifica un număr de patru martiri creștini în Dacia Ripensis, 12 martiri în Moesia Secunda și circa 80 de martiri în Scythia Minor, cifră acceptată și de alți specialiști⁶. Alți istorici, oferă alte opinii. Unii dintre aceștia estimează că numai numărul martirilor de la Tomis, metropola Scythiei Minor, s-ar ridica la circa 40 de persoane, după unii, la peste 60, după alții⁷. Cu toate acestea, în opinia noastră, considerăm că punctul de vedere al lui Mircea Păcurariu, potrivit căruia „numărul martirilor din provinciile dunărene este, însă, mult mai mare, dar numele lor au rămas necunoscute”, este dificil de probat pe baza informațiilor existente⁸.

Parcursarea surselor referitoare la martirizările de la Dunărea de Jos ne-a permis identificarea unui număr de șapte martiri, în Dacia Ripensis, și un număr ceva mai mare, variind, în funcție de surse, între 13 și 23 în Moesia Secunda⁹. Scythia Minor rămâne, fără îndoială, provincia dunăreană care a dat Bisericii cei mai mulți martiri, majoritatea covârșitoare în timpul persecuțiilor din secolul al IV-lea. Referitor la numărul total al martirilor creștini din Scythia Minor, constatăm că însumarea cifrelor pe care le-am identificat ne conduce la înregistrarea unor rezultate extrem de contradictorii. Din acest punct de vedere, cifrele oferite de sursele analizate de noi variază de la cinci martiri înregistrați de *Martyrologium Trevirense*, la șase în *Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae*, la 27 în *Martyrologium Romanum*, la 51 în *Breviarium Syriacum*, la 63 în *Martyrologium Syriacum*, la 164 în *Martyrologium Vetustissimum* (chiar la 276 dacă îi includem în calcul pe toți cei 119 martiri înregistrați sub data de 10 mai la Axiopolis), respectiv la 141 (sau 185) în *Martyrologium Hieronymianum*¹⁰.

Martiri voluntari și cvasi-voluntari în Moesia Secunda și Scythia Minor. Fără îndoială, între martirii creștini înregistrați în provinciile de la Dunărea de Jos, s-au numărat și martiri voluntari. Aplicând modelul referitor la martiriul voluntar conceput de Geoffrey Ernest Maurice de Ste. Croix la informațiile de care dispunem am identificat și în provinciile Moesia Secunda și Scythia Minor martiri care se încadrează în rândul martirilor voluntari sau cvasi-voluntari. Precizăm faptul că în provincia Dacia Ripensis nu am identificat niciun martir creștin care să poată fi inclus în una sau în alta din cele două categorii.

Pe baza informațiilor transmise de actele martirice, pot fi incluși în categoria martirilor voluntari, un număr de opt martiri militari din Moesia Secunda. Precizăm faptul că toți cei opt martiri voluntari din Moesia Secunda au pățit Durostorum: șapte în timpul Marii Persecuții a lui Diocletianus, din anii 303-304, iar unul în timpul persecuției împăratului Julianus Apostata, din anii 361-363. Aceștia au fost: Passicrates și Valentionis, Julius veteranul, Hersychius, Dasius, Nicandrus și Marcianus și Aemilianus¹¹. Un alt fapt demn de menționat este acela că în Moesia Secunda nu cunoaștem martiri care să poată fi incluși în rândul celor cvasi-voluntari.

Informațiile de care dispunem ne permit includerea în categoria martirilor cvasi-voluntari a unui număr de șapte martiri care au pățit în secolul al IV-lea, în Scythia Minor în timpul Marii Persecuții a lui Diocletianus, din anii 303-304, și a persecuției din timpul împăratului Licinius, din anii 319/320-323/324. În rândul martirilor cvasi-voluntari din Scythia Minor intră, atât martiri militari, cât și civili. Potrivit știrilor transmise de surse, martirii cvasi-voluntari din Scythia Minor au fost: frații Argaeus, Narcissus și Marcellinus, episcopii Titus și Philus de la Tomis, precum și martirii Epictetus și Astion de la Halmyris¹². Precizăm faptul că în Scythia Minor nu cunoaștem martiri care să poată fi incluși în categoria martirilor voluntari.

⁵ Ste. Croix 2006, p. 153.

⁶ Bratož 2004a, p. 119; Bratož 2004b, p. 231-243, 244-246; Madgearu 2012a, p. 123; Madgearu 2012b, p. 207.

⁷ Păcurariu 2007, p. 34.

⁸ Păcurariu 2007, p. 20.

⁹ Mărculeț 2015, p. 25-26.

¹⁰ Mărculeț 2015, p. 33.

¹¹ *Synaxarium*, col. 628; *Acta Sanctorum. Maii*, VI, p. 23, 654; Cf. Rămureanu 1987a, p. 133-134; Allard 1900, p. 119; Leclercq 1909, p. 417; Cf. Rămureanu 1987b, p. 136; Rămureanu 1987c, p. 138-139; Popescu 1987, p. 178-182.

¹² *Acta Sanctorum. Ianuarii*, I, p. 82, 133; *Acta Sanctorum. Iulii*, II, 544-546; *Fontes*, III, p. 704/705-706/707; *Martyrologium Hieronymianum*, p. 5; *Martyrologium Romanum*, p. 24; *Epictet și Astion*, p. 92-98; Cf. Popescu 1989, p. 57; Cf. Rămureanu 1974, p. 982; Cf. Mărculeț 2015, p. 42-43.

Considerații finale. Realizarea prezentului demers ne-a permis identificarea unui număr însemnat de martiri de la Dunărea de Jos care, în condițiile persecuțiilor din secolul al IV-lea, au căutat în mod deliberat să obțină maritimizarea. În funcție de contextul în care acest lucru s-a consumat, ei pot fi încadrați în categoriile martirilor voluntari și cvasi-voluntari.

În categoria martirilor voluntari, respectiv al celor care s-au autodenunțat ca fiind creștini și au acționat în mod intenționat și conștient în direcția obținerii martiriului pot fi incluși opt martiri militari din Moesia Secunda, care au pățit la Durostorum, precum: Passicrates, Valentionis, Julius veteranul, Hersy chius, Dasius, Nicandrus, Marcianus și Aemilianus.

În categoria martirilor cvasi-voluntari, adică a celor care, fie au refuzat să presteze serviciul militar, fie au servit drept confesori unor alți martiri, fapt pentru care au fost arestați, sau cei care au fost denunțați de alte persoane, pot fi considerați șapte martiri din Scythia Minor, anume: frații Argaeus, Narcissus și Marcellinus, Titus și Philus, toți de la Tomis, precum și martirii Epictetus și Astion, de la Halmyris.

Bibliografie

- Allard 1900 – P. Allard, *La persécution de Dioclétien et la triomphe de l'église*, t. I, Paris, 1900.
- Acta Sanctorum. Januarii*, I – *Acta Sanctorum*, collegit, digessit, notis illustravit J. Bollandus, operam et studium contulit G. Henschenius, *Januarii*, t. I: *XI priores dies complectens*, Parisiis et Romae, 1863.
- Acta Sanctorum. Maii*, VI – *Acta Sanctorum. Maii*, t. VI: *Quo continentur dies XXV, XXVI, XXVII et XXVIII*, operam et studium conferentibus Fr. Baertio et Con. Iannigo, Parisiis et Romae, 1866.
- Acta Sanctorum. Julii*, II – *Acta Sanctorum. Julii*, t. II: *Quo dies quartus, quintus, sextus, septimus, octavus et nonus continentur*, colecta, digesta illustrate a Con. Iannigo, J. Sollerio, J. Pino, Parisiis et Romae, 1867.
- Bratož 2004a – R. Bratož, *Die diokletianische Christenverfolgung in den Donau- und Balkanprovinzen*, în *Diokletian und die Tetrarchie. Aspekte einer Zeitenwende*, Herausgegeben von Al. Demandt, A. Goltz und H. Schlange-Schöningen, Berlin-New York, 2004, p. 115-140.
- Bratož 2004b – R. Bratož, *Verzeichnis der Opfer der Christenverfolgungen in den Donau- und Balkanprovinzen*, în *Diokletian und die Tetrarchie. Aspekte einer Zeitenwende*, Herausgegeben von Al. Demandt, A. Goltz und H. Schlange-Schöningen, Berlin-New York, 2004, p. 209-252.
- Epictet și Astion – Despre sfinții Epictet preotul și Astion monahul martiri almirideni din Scythia*, trad. D. Popescu, în „Mitropolia Olteniei”, XLI, 1989, 1, p. 75-111.
- Fontes*, III – *Fontes Historiae Daco-Romanae*, vol. II. *Scriptores : 2. Ab anno CCC usque ad annum M*, ediderunt H. Mihăescu et alii, București, 1970.
- Leclercq 1909 – D.H. Leclercq, *Les martyrs*, t. II : *Le troisième siècle. Dioclétien*, Paris-Poitiers (Vienne), 1909.
- Madgearu 2012a – Al. Madgearu, *Data pămimirii sfinților Epictet și Astion de la Halmyris*, în „Pontica”, XXV, 2012, p. 539-548.
- Madgearu 2012b – Al. Madgearu, *Împăratul Galerius*, Târgoviște, 2012.
- Martyrologium Hieronymianum – Martyrologium Hieronymianum*, edentibus Iohanne Baptista de Rossi et Ludovico Duchesne, în *Acta Sanctorum Novembris*, t. II, p. I, Bruxellis, 1897.
- Martirologium Romanum – Martirologium Romanum*, Gregorii XIII jussu editum, Urbani VIII et Clementis X auctoritate recognitum ac deinde Anno MDCCXLIX, Benedicti XIV labore et studio auctum et castigatum, Eystadii, MMXIII.
- Mărculeț 2015 – V. Mărculeț, *Structuri ecleziastice la Dunărea de Jos și Biserica orientală (secolele IV-X)*, Brăila, 2015.
- Păcurariu 2007 – M. Păcurariu, *Sfinții daco-romani și români*, Iași, 2007.
- Popescu 1987 – Em. Popescu, *Sfântul mucenic Emilian din Durostorum*, în vol. *Sfinții români și apărători ai legii strămoșești*, îngrijit de Nestor, arhiepiscop al Craiovei și mitropolit al Olteniei, București, 1987, p. 178-182.
- Popescu 1989 – Em. Popescu, *Martiri și sfinți în Dobrogea (I)*, în „Studii Teologice”, s. II, a. XLI, 1989, 3, p. 39-65.
- Rămureanu 1974 – I. Rămureanu, *Sfinți și martiri la Tomis – Constanța*, în „Biserica Ortodoxă Română”, XCII, 1974, 7-8, p. 975-1011.
- Rămureanu 1987a – I. Rămureanu, *Sfinții Pasicrate și Valention*, în vol. *Sfinții români și apărători ai legii strămoșești*, îngrijit de Nestor, arhiepiscop al Craiovei și mitropolit al Olteniei, București, 1987, p. 133-134.
- Rămureanu 1987b – I. Rămureanu, *Sfântul mucenic Iuliu veteranul*, în vol. *Sfinții români și apărători ai legii strămoșești*, îngrijit de Nestor, arhiepiscop al Craiovei și mitropolit al Olteniei, București, 1987, p. 135-137.
- Rămureanu 1987c – I. Rămureanu, *Sfântii Nicandru și Marcian*, în vol. *Sfinții români și apărători ai legii strămoșești*, îngrijit de Nestor, arhiepiscop al Craiovei și mitropolit al Olteniei, București, 1987, p. 138-139.
- Rămureanu 1987d – I. Rămureanu, *Sfântul mucenic Dasie*, în vol. *Sfinții români și apărători ai legii strămoșești*, îngrijit de Nestor, arhiepiscop al Craiovei și mitropolit al Olteniei, București, 1987, p. 147-150.
- Synaxarium – Synaxarium Ecclesiae Constantinopolitanae e Codice Sirmondiano nunc Berlinensi adiectis Synaxariis selecta*, opera et studio H. Delehaye, Bruxelles, 1902.
- Ste. Croix 2006 – G.E.M. de Ste. Croix, *Voluntary Martyrdom in the Early Church*, în Idem, *Christian Persecution, Martyrdom, and Orthodoxy*, edited by M. Whitby, J. Streeter, Oxford, 2006, p. 153-200.

PERSONALITATEA EPISCOPULUI TRANSILVANIEI, ANDREI SZÉCSY (1320-1356)

Dr. Răzvan Mihai Neagu

Abstract. *The Personality of Andrei Szécsy, bishop of Transylvania (1320-1356).* Andrei Szécsy was one of the remarkable bishop of the medieval Transylvania. He occupied the episcopal dignity for 36 years, between 1320-1356. Before being a bishop, he was the provost of the cathedral chapter of Alba Iulia. He was elected bishop not for his merits intellectual or pastoral, but because he came from an important family of the medieval Hungary, with great influence at the royal court. The members of his family were the upholders of king Charles Robert of Anjou. By electing Andrei Szécsy as bishop, the canons of the cathedral chapter from Alba Iulia sought to ensure the stability of the Transylvanian diocese. The Holy See was initially reluctant to confirm the election of Andrew Szécsy, but at the insistence of the Hungarians king, pope John XXIII approved the canons' choice. Andrei Szécsy was a dynamic personality, a strong character who did not shy away from conflict, in order to defend his interests. From this point of view, the bishop had a strong conflict with the papacy caused by the beneficial policy, Andrei Szécsy initially did not want to accept people placed in church functions by French pontiffs. The bishop had a series of conflicts including the Hungarian king, Louis I the Great and the voivodes of Transylvania.

Cuvinte cheie: Andrei Szécsy, episcop, Transilvania, Alba Iulia, conflict.

Keywords: Andrei Szécsy, bishop, Transylvania, Alba Iulia, conflict.

La începutul secolului al XIV-lea dieceza de Transilvania a cunoscut o perioadă extrem de zbuciumată, care a avut un puternic impact atât asupra funcției episcopale, cât și asupra clerului inferior și a credincioșilor. Astfel, în primul rând ne referim la perioada când episcopia din Alba Transilvaniei s-a aflat la discreția voievodului Ladislau Kán, care și-a impus prin forță și amenințare propriul fiu la conducerea diecezei (1308), sfidând orice normă a dreptului canonic. În al doilea rând facem referire la stufosul dosar al alegerii episcopului Benedict¹ examinat și judecat de către ilustrul reprezentant al Sfântului Scaun în Ungaria, cardinalul Gentile Partino da Montefiore², în timpul legației sale, care avea ca scop principal impunerea definitivă pe tron a candidatului agreeat de Biserica Romană, Carol Robert de Anjou.

Alegerea lui Andrei Szécsy ca episcop de Transilvania și începutul păstoririi sale. După o perioadă de revenire și refacere de la începutul secolului al XIV-lea, din 1320 episcopia de Transilvania a fost păstorită de reprezentanții familiei Szécsy de Rimaszécs (azi Rimavská Seč, Slovacia). Acest clan a fost unul din cele mai influente din Ungaria medievală, membrii săi remarcându-se mai ales în vremea dinastiei angevine. Importanta familie avea o mare trecere la curtea regală ungară.

Andrei Szécsy (1320-1356), fiul nobilului Nicolae Szécsy a fost ales la conducerea diecezei de Transilvania de pe poziția unui partizan și apropiat al regelui Carol Robert de Anjou. Faptul că monarhul angevin a reușit să influențeze alegerea acestui ierarh sugerează faptul că la acea dată el controla spațiul intracarpatic, stăpânit anterior de adversarul său cel mai important, voievodul Ladislau Kán. De asemenea, un alt adversar al angevinului, Otto de Bavaria își găsisse în Transilvania un aliat valoros, comunitatea săsească.

Revenind la personalitatea episcopului de Transilvania, se știe că Andrei s-a născut în anul 1293, iar în 1317 este menționat ca prepozit al capitulului catedral de la Alba Iulia³. Membrii familiei sale erau deținătorii unor posturi cheie în Ungaria vremii: fratele episcopului, Petru, a fost comite de Nógrád și comandantul cetății Szanda, iar un alt frate, Dionisie, a îndeplinit importante funcții la curtea regală (stolnic, paharnic și ban al Severinului)⁴. Alegerea lui Andrei la conducerea diecezei de Transilvania nu a urmat canoanele Bisericii Romane, singurul merit al acestuia fiind faptul că provenea dintr-o familie influentă. La momentul alegerii lui Andrei de către capitol, noul episcop era în totală contradicție cu normele canonice: avea doar 27 de ani, nu avea gradele bisericesti superioare și nicio educație corespunzătoare⁵.

¹ Episcopul Benedict a fost ales inițial în 1309, dar a fost confirmat de cardinalul Gentile abia în 1310.

² Legația cardinalului Gnetile în Ungaria s-a desfășurat între 1308-1311.

³ Ferenczi 2009, p. 129.

⁴ Dionisie Szécsy a jucat un rol fundamental în timpul lui Carol Robert de Anjou, fiind unul dintre artizanii politicii de impunere a autorității regale în zona culoarului Timiș-Cerna. Astfel, în 1320 este menționat castelan de Jdioara, iar în 1322 castelan de Mehadia. Înainte de această ultimă mențiune, Dionisie s-a remarcat în cucerirea cetății bulgare Guren. Rostul lui Dionisie la conducerea celor două cetăți era să apere această porțiune a graniței Ungariei, de atacurile bulgarilor, ale lui Basarab, voievodul Țării Românești, dar și ale sârbilor și ale tătarilor. Ajuns între timp și mare stolnic, Dionisie a luat parte în noiembrie 1330 la bătălia zisă de la Posada cf. Iosipescu 1980, p. 66-67, 71-72, 78, 94.

⁵ Bossányi 1916, p. 288; Temesváry 1922, p. 141.

În mod firesc se pune întrebarea de ce membrii capitolului transilvan au ales o asemenea persoană. Răspunsul este faptul că Andrei aparținea unei importante familii nobiliare, canonicii sperând că în acest mod se vor bucura de sprijinul acesteia, pentru a pune capăt problemelor cauzate de cei care periclitaau siguranța diecezei. Decizia capitolului transilvan a fost supusă spre aprobarea și confirmarea papalității. Astfel, canonicii l-au trimis la Avignon pe Nicolae, arhidiaconul de Turda, care avea sarcina de a explica papei Ioan al XXII-lea alegerea făcută de canonicii⁶. Acest sol a trecut mai întâi pe la curtea regală din Vișegrad, unde i s-a alăturat prepozitul de Oradea, Telegdi Csanád trimisul regelui Carol Robert⁷.

Pontiful se așteptase ca Andrei, conform tradiției, să se înfățișeze personal la curtea papală ca să își susțină confirmarea, dar datorită faptului că cel ales avea sprijinul regelui și al magnaților, Ioan al XXII-lea a trecut peste această inconveniență și a emis bula de confirmare la 1 iulie 1320. Din cuprinsul actului aflăm că alegerea a fost opera canonicilor capitolului din Alba Iulia. Prelații au luat în considerare, când și-au exprimat opțiunea, și faptul că noul episcop provenea dintr-o familie puternică deziderat exprimat în mod clar: *prin puterea ta, în rândul întâi și a rudelor tale, biserica aceea ar putea fi smulsă din multele silnicii și nevoi de care e apăsată și ar putea fi cârmuită în chip mântuitor*⁸. Se poate observa ușor, că alegerea a fost influențată și de considerente de ordin politic, noul episcop provenind dintr-o familie ilustră, care prin influența sa putea fi un garant al bunei funcționări și administrări a Bisericii Transilvaniei, care încă mai făcea obiectul ambiției diferiților nobili doritori să-și însușească moșiile ei. În continuarea documentului se afirmă că Andrei fusese prepozitul capitolului catedral, dar nu avea o învățătură îndestulătoare, nu era rânduit în treptele bisericești majore și nici nu avea vârsta cerută de dreptul canonic. Toate aceste neajunsuri, ne permit să considerăm faptul că alegerea sa a fost una pur politică, în care a contat puterea familiei din care se trăgea episcopul, mai mult decât respectarea strictă a normelor dreptului canonic. Aceste realități sugerează faptul că episcopia de Transilvania, inclusiv în secolul al XIV-lea, a rămas o instituție, care funcționa sub permanenta amenințare a potențailor locali (a nobililor, a sașilor și chiar a autorităților regale). Data emiterii actului papal (1 iulie 1320), de către Ioan al XXII-lea este considerată a fi debutul păstoririi lui Andrei⁹.

Ioan al XXII-lea îi reproșează episcopului ales, că nu s-a prezentat în persoană la Avignon pentru a-și susține cauza și chiar declară faptul că, la început, a fost decis să nu aprobe alegerea capitolului transilvan, însă după o consultare cu cardinalii și mai ales după ce regele Ungariei l-a lăudat pentru vrednicia sa, papa a decis să-l confirme, conferindu-i cu această ocazie și dispensa necesară, în privința învățăturii, a treptelor ierarhice și a vârstei. Astfel, Andrei a fost recomandat de papă regelui Ungariei și arhiepiscopului de Kalocsa, iar la 16 iulie 1320, noul episcop primește permisiunea de a fi consacrat de către oricare ierarh catolic¹⁰.

Pentru a rezolva definitiv alegerea lui Andrei, acesta i-a mandatat ca solii ai săi la Avignon pe arhidiaconul de Turda și pe prepozitul de Oradea. Rezultatul misiunii celor doi la Curia Apostolică a fost unul pozitiv, cei doi soli reușind să obțină confirmarea papală pentru noul episcop de Transilvania, iar ulterior au mai rămas o perioadă la Curia papală pentru a rezolva problema plății diverselor taxe bisericești. Pe 29 iulie 1320 cei doi soli s-au angajat, în nume propriu și în numele episcopului Andrei, să achite cei 1500 florini de aur, reprezentând obișnuita taxă de confirmare, *servitia communia*. Scadența a fost stabilită pentru 1 noiembrie 1321¹¹. Episcopul Andrei a onorat plata pe 30 martie 1322 prin intermediul custodelui Toma și a notarului papal Pietro De Pontecurvo, după ce a fost amenințat cu suspendarea și excomunicarea din cauza neglijenței față de îndatoriri¹².

O personalitate energică: relațiile tensionate ale episcopului Andrei cu Sfântul Scaun.

Relațiile acestui episcop cu papalitatea de la Avignon nu au fost întotdeauna, cele mai bune. Informații în acest sens ne furnizează un document din 20 iunie 1346, emis la Avignon. Potrivit acestuia, un conflict între papa Clement al VI-lea și episcopul Andrei, a izbucnit în legătură cu numirea arhidiaconului de Dăbâca. Papa l-a numit în acest post pe canonicul Petru, decizie cu care episcopul nu a fost de acord, desemnându-l pe un anume Adrian, iar prebenda i-a acordat-o unui cleric nenumit în document. Acțiunea episcopului transilvan a fost susținută și de întregul capitol. Ca urmare a acestei atitudini papa a pus sub interdict Biserica Transilvaniei, însă tot pontiful constata că încă se țin slujbe *spre paguba numitului Petru și turburarea celor mai mulți*¹³. Pontiful roman îl caracteriza în același document pe episcopul Andrei un

⁶ Ferenczi 2009, p. 111.

⁷ La acea dată regele Ungariei venea după o victorie asupra sărbilor regelui Ștefan Uroș al II-lea Militin, în urma căreia Ungaria a recucerit regiunea Macva. Această victorie trebuia anunțată papei. O altă chestiune a relațiilor Ungariei cu papalitatea o reprezenta cea de-a treia căsătorie a regelui cu Elisabeta a Poloniei.

⁸ DIR C, XIV, I, p. 361.

⁹ Eubel 1913, p. 492.

¹⁰ Temesváry 1922, p. 144; DIR C, XIV, I, p. 369-370.

¹¹ Temesváry 1922, p. 145.

¹² Temesváry 1922, p. 146.

¹³ DIR C, XIV, IV, p. 302.

*înverdat disprețuitor al poruncilor scaunului apostolic și calcă în picioare pedeapsa bisericească și nu poate fi înfrânat de aceasta*¹⁴. Clement al VI-lea a autorizat, ca pentru punerea lui Petru în fruntea arhidiaconatului de Dăbâca, să poată fi folosit *ajutorul puterii lumești*¹⁵. Nu cunoaștem motivele pentru care episcopul s-a opus numirii papale, însă putem presupune că acel Petru nu era pe placul puternicului episcop Andrei, în timp ce candidatul susținut de acesta, era probabil, un ascultător docil al imperativelor conducătorului diecezei, ceea ce îi conferea un atu în fața persoanei numite de la Avignon. Cert este faptul că datorită neascultării lui Andrei Biserica Transilvaniei a fost pusă sub interdict, clericii nemaiputând oficia slujbele.

Relațiile conflictuale ale episcopului Andrei cu papalitatea au continuat și în timpul păstoririi lui Inocențiu al VI-lea. Astfel, într-o scrisoare din 6 octombrie 1353 adresată lui Ludovic de Anjou, papa îi cerea acestuia să-l sprijine pe Guillaume de La Jugie, cardinal-diacon al Bisericii Santa Maria in Cosmedin (Roma), pentru a putea intra în stăpânirea arhidiaconatului de Alba, deoarece este împiedicat de episcopul Andrei și de Toma, fost canonic și custode. Episcopul s-a opus și de această dată personajului trimis de la Curie, ceea ce demonstrează că Andrei nu dorea să păstorească episcopia, ci, mai degrabă, s-o stăpânească și este posibil ca, din cauza atitudinii episcopului, Biserica Transilvaniei să se fi ales cu un nou interdict. Nu există date despre cât a durat interdictul (interdictele), din punctul de vedere al Sfântului Scaun. Cert este faptul că la 14 iunie 1355 papa îl confirmă pe un anume Ioan al lui Nicolae ca arhidiacon de Târnava, oficiu dăruit de episcopul Andrei, în temeiul puterii sale legiuite. Papa afirmă că a auzit despre *pomenitul episcop, la vremea acestei dăruiri sau numiri, era legat de unele pedepse de oprire din slujbă și afurisenie*. În consecință Ioan dorea să afle dacă numirea lui nu ar putea fi lovită de nulitate din pricina situației episcopului sau dacă acel arhidiaconat a fost păstrat de papă pe seama dreptului de danie al Scaunului Apostolic¹⁶. Regele Ludovic a cerut papei ca dăruirea și numirea lui Ioan să aibă putere, ca și când episcopul de Transilvania n-ar fi legat de nicio pedeapsă ecleziastică, iar Inocențiu al VI-lea a aprobat acest fapt. Este foarte posibil ca la data mai sus menționată, interdictul să nu mai fie în vigoare, dacă ar fi fost pronunțat.

Se observă faptul că motivul dezacordurilor dintre episcop și pontif era politică beneficală, aflată în plină perioadă expansivă în epoca avignoneză a papalității. Prin atitudinea sa, ierarhul de la Alba Iulia dorea să arate că el este cel care controlează numirile în diversele oficii ecleziastice și nu papii francezi.

Un alt dușman al episcopului Andrei: Regele Ludovic I cel Mare. Episcopul Andrei a avut un conflict puternic și cu regele Ludovic I de Anjou al Ungariei. Andrei a fost acuzat de necredință față de rege, deoarece nu a dorit să-l primească în cetatea de la Alba Iulia. Ca urmare a acestui gest la 8 noiembrie 1349, Ludovic a emis la Deva un document pentru pedepsirea lui Andrei. În debutul actului regele și justifica decizia luată: *Deoarece episcopul bisericii Transilvaniei a căzut față de maiestatea noastră în vina înverdată a necredinței prin aceea că, dintr-o cutezătoare îndrăzneală, n-a voit să ne primească și nici să pună să fim primiți în cetatea sus-zisei biserici- adică aceea biserică pe care au înzestrat-o cu cele mai mari daruri înaintașii noștri, iluștrii regi de odinioară ai Ungariei, de fericită pomenire- ceea ce se arată a fi spre mare nesocotire a cinstei și demnității noastre regești*¹⁷. Atitudinea episcopului Andrei a determinat furia regală, Ludovic I poruncind slujbașilor regali: *Iuându-l în prinsoare pe el, să-l țină, pentru maiestatea noastră, punând stăpânire, pentru noi, pe cetățile, moșiile, drepturile și toate bunurile sale, oriunde s-ar afla ele*¹⁸. Conflictuale cu papalitatea și regalitatea demonstrează faptul că Andrei a fost o personalitate pronunțată, care a știut să-și apere punctele de vedere chiar în fața unor personaje de calibru precum papa sau regele Ungariei.

Realități interne în timpul pontificatului lui Andrei. În perioada păstoririi lui Andrei a început un proces de inventariere a moșiilor și a drepturilor episcopiei de Transilvania. După stingerea conflictului dintre episcop și rege, la 24 aprilie 1352 Ludovic de Anjou a poruncit capitlului din Oradea să-i elibereze lui Andrei, mai multe copii ale actelor care atestă moșiile și drepturile episcopiei de Alba Iulia. Această poruncă a fost dată de rege la cererea lui Ladislau și Vincențiu, canonici ai Bisericii Transilvaniei și trimișii ai episcopului Andrei, care știau că la Oradea există acte cu astfel de date: *în sacristia voastră sau în arhiva bisericii voastre s-ar afla în păstrare foarte multe scrisori și acte scrise, întocmite și date cu privire la moșiile și drepturile zisei sale biserici*¹⁹. Această operațiune a fost comandată de episcopul Andrei din cauza faptului că moșiile episcopale erau răvnite, iar uneori chiar cotropite de diverși particulari, mai

¹⁴ DIR C, XIV, IV, p. 302.

¹⁵ DIR C, XIV, IV, p. 303.

¹⁶ DRH C, X, p. 333.

¹⁷ DIR C, XIV, IV, p. 520; Anghel 1986, p. 73.

¹⁸ DIR C, XIV, IV, p. 520.

¹⁹ DRH C, X, p. 119.

ales nobili. Capitlul orădean s-a conformat dorinței regale și la 8 mai 1352 a emis pentru episcopul Andrei, copiile actelor cerute²⁰.

Epoca angevină a fost pentru Ungaria medievală o perioadă a reformelor, care au atins toate sferile de activitate, inclusiv domeniul bisericesc. Monarhii angevini au aplicat o reformă monetară, care a avut la baza impunerea unei monede, florinul, în acest mod economia trecând de la una în natură la una monetară. Aceste prevederi s-au aplicat și în Transilvania. Astfel, la 20 septembrie 1325, Ludovic de Anjou a decis ca plata dijmelor către episcopie și capitlu să nu se mai facă în natură, ci în bani²¹.

În vremea episcopului Andrei au fost consemnate de documente și donații de moșii către Biserică. La 13 mai 1354 capitlul din Vác a adevărit că Mihail, episcopul de Vác și magistrul Konya au dăruit Bisericii Transilvaniei, moșia lor Lopadea²². Menționăm faptul că donatorii sunt fii fostului voievod al Transilvaniei, Toma Szécsényi. O altă practică a societății medievale a fost schimbul de moșii. Biserica nu a făcut excepție de la această practică, iar la 6 decembrie 1355, Ioan al lui Martin și fiii săi au donat episcopului Andrei, jumătate din moșia Chegea din comitatul Solnoc, în schimbul unor posesiuni ale episcopului din Cluj și din hotarul acestui oraș²³.

Pe de altă parte și în vremea lui Andrei a continuat latentul conflict dintre episcopie și abația de la Cluj-Mănăstur, așa cum demonstrează actul din 1 iunie 1355 emis la Cojocna de voievodul Transilvaniei, Nicolae Kont. Acesta s-a adresat juzilor nobiliari din comitatul Cluj, afirmând că a fost pus în imposibilitatea de a hotărâni părțile din moșiile Băgara, Mănăstur și Aghireș ce aparțineau abatelui Briccius de Cluj-Mănăstur, de către episcopul Andrei al Transilvaniei²⁴.

Episcop versus voievod. Episcopul Andrei s-a războit și cu voievodul Transilvaniei, Toma Szécsényi (1321-1342)²⁵. Acesta a fost un fidel partizan al casei de Anjou, iar regele Carol Robert l-a instalat voievod cu scopul de a întări puterea regală în Transilvania, ale cărei interese fuseseră grav prejudiciate în timpul lui Ladislau Kán²⁶. Tendințele centralizatoare ale voievodului au stârnit conflictul cu episcopia de Transilvania, condusă de episcopul Andrei, care a inițiat un proces similar, dar în interiorul diecezei sale. Astfel, într-un document regal din 19 septembrie 1341 se prezintă în detaliu formele conflictului dintre voievod și episcop, pomenindu-se de *neînțelegeri certuri, omoruri și omucideri, pârjoliri de sate, cotropiri de bunuri și îndeobște foarte multe pagube și de o parte și de alta*²⁷. Proporțiile acestui conflict au fost destul de mari, judecând că însuși regele Carol Robert a mediat disputele voievodalesc-episcopale. Astfel, la citirea regală s-au prezentat episcopul Andrei însoțit de arhidiaconul Nicolae de Cojocna, pe de o parte și voievodul Toma Szécsényi, pe de altă parte. Cu mediere regală, cele două părți aflate în litigiu s-au împăcat: *ajung înaintea noastră la această împăcare și înțelegere că, dându-și unii altora și primind despăgubire, ei și-au iertat între dânșii, toate și fiecare din cele de mai sus*²⁸. Împăcarea a fost pecetluită, conform obiceiului epocii, cu jurământul pe Sf. Cruce și pe Evanghelie, deus de ambele părți în prezența regelui și a marilor prelați și baroni ai regatului.

În cadrul acestui conflict dintre voievodul Toma și episcopul Andrei, s-a implicat inclusiv papa Benedict al XII-lea, la solicitarea ierarhului din Transilvania. Astfel, într-o bulă papală din 31 octombrie 1341 emisă la Avignon și adresată episcopilor Ladislau de Pécs, Andrei de Oradea și Nicolae de Eger, Benedict al XII-lea afirmă: *Deoarece unii se desfată într-atâta răutate încât, rupând hăturile înfrânării și dând frâu liber aplecării voinței lor spre cele neîngăduite și înlăturând frica de Dumnezeu, îndrăznesc să aducă vătămări în multe chipuri bisericilor, fețelor bisericesti și bunurilor lor; <de aceea> a obișnuit scaunul apostolic și trebuie să vină în apărarea bisericilor și fețelor <bisericești> împotriva răutății unora ca aceștia, cu un leac de așa fel ca datorită lui să rămână în siguranță și bunurile acestora și să se înfrâneze cutezanța pomeniților făcători de nedreptate și să se închidă și altora calea unor asemenea fapte.* În continuarea expozeului papal, aflăm informații suplimentare despre pagubele pe care le-a suferit episcopia de Transilvania, din ordinul voievodului: *În adevăr cererea venerabilului nostru frate Andrei, episcopul Transilvaniei, în*

²⁰ DRH C, X, p. 127-133.

²¹ DRH C, X, p. 154.

²² DRH C, X, p. 266.

²³ DRH C, X, p. 386-387.

²⁴ DRH C, X, p. 329-330.

²⁵ Toma Szécsényi a fost unul dintre cei mai importanți demnitari din perioada angevină a Ungariei. Apropiat al regelui Carol Robert de Anjou, a ocupat diverse funcții importante în regatul ungar: comite de Arad, Bács și Sirmium (1318-1321), tezaurar (*magister tavarnicorum*- 1320-1321), voievod al Transilvaniei și comite de Solnoc (1321-1342), comite de Sibiu (1324), comite de Arad (1330-1342), comite de Csongrád (1330), comite de Nógrád, comite de Trencsén (1338-1342), tezaurar, comite de Abaúj, Heves, Borsod, Gömör și Szepes (1342), comite de Cuvin și Caraș (1346-1350), jude al curiei regale (*iudex curiae*-1349-1354) și comite de Turóc (1350-1354).

²⁶ Engel 1996, p. 97.

²⁷ DIR C, XIV, IV, p. 48.

²⁸ DIR C, XIV, IV, p. 48.

Ungaria înfățișată nouă cu grea plângere, cuprindea că nobilul bărbat Toma, voievodul Transilvaniei, care se știe că este dintre cei mai puternici baroni ai regatului Ungariei, lăsând de o parte cu desăvârșire teama și dragostea de Dumnezeu, ridicându-se cu dușmănie împotriva bisericii Transilvaniei, altminteri zise de Alba, și alăturându-și slujbași de ai săi și alți câțiva mireni, părtași la aceasta, a poruncit și a pus să fie jefuită de către Nicolae, zis de Riman, pe atunci castelan de Kechkes din dieceza Transilvaniei, orașul Alba <Lulia> ce este deplin drept al acestei biserici și să fie despuiată de veșmintele lor bărbații și femeile acestui oraș și unii să fie răniți și omorâți, și orașul însuși să fie ars în parte prin foc, și să fie luat în prinoare și pus la cazne omul iubiților fii ai capitlului bisericii sus-zise, Henchiman, locuitor al satului Aiud din pomenita dieceză, și să fie întemnițat atâta timp până ce i-a plătit acestuia două sute de mărci de argint bun, și nemulțumindu-se cu acestea a poruncit și a pus să se jefuiască satele episcopale numite Herina, Bileag și Neț și să se cotropească un alt sat numit Boiu al capitlului acelor <fii> și să se alipească de cetatea Cohalm a aceleiași dieceze, și a luat cu silnicie și dijmele din comitatul Hunedoara ale acelei dieceze și dijmele unor alte sate ale acestei dieceze aflate în alte comitate și ținând de acel capitlu, și le-a ținut în silnică stăpânire multă vreme, și de asemenea a pus să-l prindă pe preotul Toma, custodele acelei biserici, și să fie bătut Ladislau, arhidiaconul de Solnoc din sus-zisa biserică a Transilvaniei și a poruncit să se ia în prinoare mai multe alte fețe atât bisericesti cât și mirene ce atâneau de acea biserică, și să se jefuiască bunuri mișcătoare și nemișcătoare și să se săvârșească schilodiri și omoruri de oameni mireni ai acelei biserici, și a mai pus să se facă multe silnicii, vătămări și jigniri împotriva episcopului și a capitlului precum și a bisericii spre dauna sufletului său, și numai pentru pagubele ce li s-au adus lor de către acest nobil sau din porunca sa, abia ar putea să fie despăgubită acea biserică de douăzeci de mii de mărci de argint²⁹.

Documentul papal aduce informații noi din care reiese faptul că după jurământul depus în fața regelui Carol Robert, voievodul Toma a continuat politica dură față de episcopia de Transilvania poruncind să se distrugă semnele de hotar ale unor moșii episcopale, care au fost jefuite și arse, iar unii supușii episcopali au fost uciși. Preoții fideli episcopului Andrei au fost scoși din biserică. Din ordinul voievodului Toma, slujbașii voievodali au confiscat două sute de mărci (banii episcopului), proveniți din dijmele episcopale. În fața acestor abuzuri, episcopul Andrei a răspuns, conform documentului papal, cu pedepsele ecleziastice specifice, interdictul și excomunicarea, care l-au atins pe voievod, dar și pe partizanii lui, printre care vicevoievodul Petru. După acest adevărat rechizitoriu împotriva voievodului Toma, pontiful francez porunca episcopilor de Pécs, Oradea și Eger să cerceteze cele relatate de episcopul de Transilvania și să confirme excomunicarea voievodului, care va trebuie vestită și în provincia arhiepiscopală de Esztergom.

Faptele descrise în acest document papal relevă starea de tensiune profundă între cele mai importante două autorități locale ale Transilvaniei, voievodatul și episcopia. Cauzele acestui conflict sunt destul de obscure, însă ele pot fi legate de procesul de întărire a autorității regale și voievodale început de Toma Szécsényi, intrat în conflict cu episcopul Andrei, care a pus la punct un proces similar în interiorul diecezei sale, în sensul apărării drepturilor și a posesiunilor episcopale. Având în vedere faptul că cei doi protagoniști ai acestui conflict erau membrii ale unor puternice clanuri nobiliare, considerăm că disputa dintre ei poate îmbrăca și haina unor lupte pentru supremație în Transilvania. Oricare ar fi explicația, acest conflict a avut reverberații europene, în el implicându-se atât regele Carol Robert, cât și papa Benedict al XII-lea.

Conflictul dintre voievodat și episcopie nu s-a sfârșit o dată cu intervenția regală și papală. Luptele au continuat și în timpul voievodului Ștefan Lackfi, iar despre acest aspect aflăm informații din două documente emise în anul 1346. Astfel, la 28 iunie 1346, capitlul din Oradea făcea cunoscut că solul episcopului Andrei, notarul Mihail a adus la cunoștiință faptul că vicevoievodul Petru al Transilvaniei a cotropit hotarele și marginile satului Bucerdea Vinoasă, aflat în proprietatea capitlului și le-a alipit cetății Piatra Craivii, interzicându-le sătenilor să mai meargă cu vitele sau oile spre marginile acelu sat. Din acest motiv satul capitlului s-a pauperizat. Din mărturia reprezentantului episcopal și capitular reiese că lângă satul care aparținea capitlului exista un sat cu același nume, ce ținea de cetatea Piatra Craivii, dar era un sat românesc. În continuare notarul Mihail afirmă că iobagii din Bucerdea Vinoasă, dar și din Oiejdea, ambele în proprietatea capitlului sunt împiedicați să culeagă lemne de foc din pădure de slujbașii vicevoievodului. Se afirmă că unii iobagi ai capitlului au fost bătuti și schingiuți³⁰. Capitlului din Oradea i s-a cerut să ancheteze noul conflict dintre voievod și episcop. Rezultatul acestei anchete este cuprins într-un act al capitlului orădean din 28 august 1346. Astfel, capitlul transilvan a delegat un nou reprezentant în persoana magistrului Ladislau, lectorul bisericii din Oradea, canonic și arhidiacon de Alba Lulia. Acesta a mărturisit că pe când un slujbaș regal a venit să-l pună pe vicevoievodul Petru în stăpânirea moșiei Oarda, oamenii capitlului Transilvaniei au împiedicat această punere în posesie. Din mărturia lui Ladislau reiese și reacția vicevoievodului Petru, care *plin de mânie grozavă, printre alte multe amenințări și vorbe de ocară, a spus fulgerând: O, ar trebui să fie arsă și pârjolită și nimicită biserică asta a Transilvaniei și slujitorii ei, canonicii adică și capitlul, cu toate moșile și moștenirile <lor>, ca pe vremea lui Gyan, fiul lui Alard, care a pus să fie mistuită prin foc această biserică și mai mulți canonici în ea, așa ca să nu mai rămână piatră pe piatră din ea. Și <a mai zis> că de s-*

²⁹ DIR C, XIV, IV, p. 63-64.

³⁰ DIR C, XIV, IV, p. 307-308.

ar întâmpla aceasta, ar avea să fie el cel dintâi și cel mai de frunte care să ia parte la acea nimicire, ardere și pieire a acelei biserici și a canonicilor și că de va trăi, el va face să plângă și să verse lacrimi mulți și mulți iobagi ai bisericii din pricina acelei opreliști³¹. Această mărturie reflectă o stare de dușmănie evidentă între autoritățile locale laice ale Transilvaniei și cele bisericești. Semnificativ este faptul că, după aproape un secol, memoria colectivă a păstrat episodul arderii catedralei din Alba Iulia (1277) de către sașii răsculați.

Conflictul dintre voievodatul și episcopia de Transilvania a survenit într-o epocă în care, pe fondul reinstaurării controlului regal asupra părților estice ale Ungariei, s-a constatat o atitudine cel puțin ostilă a marilor nobili, care s-a manifestat mai ales prin cotropirea posesiunilor episcopale și capitulare. Această situație conflictuală a fost coroborată cu un dispreț al marilor nobili, chiar față de ritualul liturgic, după cum aflăm din marturia arhiepiscopului de Esztergom, Telegdi Csanád aflat la 17 noiembrie 1343 la Sibiu. Primatul Ungariei a constatat că: *urmând înainte de toate semeția stricăciunii <lor> obișnuite, ei nu merg mai de loc la biserică – pe care <anume> și nu pe alt <locaș>, mântuitorul nostru o numește casa rugăciunii – iar pe când se adună, la biserică, cum ar fi cumva la sărbătorile mai mari și la zilele închinat lui Dumnezeu, nu numai că nu ascultă cu evlavie sfânta slujbă, așa cum ar fi datori ci, prin flecărelle, murmurele, prin tocmelile făcute afară și prin <alte> asemenea purtări necucernice, împiedică pe ascultători și tulbură cu desăvârșire sfânta slujbă³². În continuare înaltul ierarh ungar a observat: *Iar dacă pentru această ocară adusă celor sfinte sau pentru oricare alta, clericii, ori preoții lor parohiali, sau parohii în seama cărora e grija și paza sufletelor lor, ceartă și muștră pe acești mireni dușmănoși și-i îndeamnă să se căiască de astfel de fapte și să nu mai săvârșească mai departe fapte de care să trebuiască să se căiască, aceștia, ca niște turbați, disprețuind poruncile canoanelor, care nu îngăduie, sub pedeapsa afuriseniei, ca să ridice cineva, din îndemnul diavolului, mâini silnice asupra unui cleric, îi lovesc pe acești clerici, îi bat și îi rănesc și, ceea ce e și mai rău, uneori îi prind și îi țin în prinsoare și se poartă cu ei ca și cu niște tâlhari³³. Comportamentul unor mireni față de clerici observat de primatul Ungariei în Transilvania arată faptul că în secolul al XIV-lea preoții erau uneori disprețuiți, averile lor fiind motiv de dispută cu autoritățile laice. Preoți parohi erau la discreția laicilor mai puternici, care le aduceau jigniri și chiar vătămări, nesocotind inclusiv serviciul divin. Aceste aspecte dau măsură caracterului popular și regional al creștinismului în Transilvania secolului al XIV-lea, aflat sub influența celor puternici.**

Revenind la personalitatea episcopului Andrei Szécsy, el a fost un ierarh care a vegheat cu grijă asupra vieții și respectării disciplinei religioase în cadrul diecezei, dar și asupra respectării drepturilor episcopiei sale. Astfel, el a avut un nou conflict cu voievodul Transilvaniei, Andrei Lackfi declanșat de faptul că oficialii voievodali au colectat în mod abuziv dijele episcopale din unele sate, care țineau de cetățile Deva, Cetatea de Baltă, Gogan, Cohalm, Ciceu, Unguraș și Lita. De asemenea, voievodul nu a respectat dreptul de judecată al capitlului asupra propriilor iobagi³⁴.

Considerații finale. Andrei Szécsy a fost unul dintre episcopii remarcabili ai Transilvaniei medievale. El a ocupat demnitatea episcopală timp de 36 de ani. Andrei Szécsy a fost o personalitate energică, un caracter puternic, care nu s-a sfiit să intre în conflict, pentru a-și apăra interesele, cu mai-marii zilei: papa, regele Ungariei și voievodul Transilvaniei. Episcopul s-a stins în martie 1356, la vârsta de 63 de ani, fiind înmormântat în catedrala din Alba Iulia.

Bibliografie

Izvoare

- Bossányi 1916 – Bossányi Á., *Regesta Supplicationum. A Pápai Kérvénykönyvek Magyar Vonatkozásu Okmányai Avignoni Korszak*, I. Kötet, VI. Kelemen Pápa 1342-1352, Budapest, 1916.
DIR C, XIV, I – *Documente privind istoria României, seria C Transilvania*, veacul XIV, vol. I (1301-1320), București, 1953.
DIR C, XIV, IV – *Documente privind istoria României, seria C Transilvania*, veacul XIV, vol. IV (1341-1350), București, 1955.
DRH C, X – *Documenta Romanae Historica, seria C Transilvania*, vol. X, București, 1977.

Istoriografie

- Anghel 1986 – Gh. Anghel, *Fortificații medievale de piatră din secolele XIII-XVI*, Cluj-Napoca, 1986.
Engel 1996 – P. Engel, *Honor, Castrum, comitatus. Studies in the Government System of the Angevin Kingdom* în „*Quaestiones Mediaevi Novae*”, vol. 1, 1996, p. 91-100.
Eubel 1913 – K. Eubel, *Hierarchia Catholica Mediaevi sive Sumorum Pontificum, S.R.E. Cardinalium Ecclesiarum Antistitum Series Ab Anno 1198 Usque Ad Annum 1431 Perducta E Documentis Tabularii Praesertim Vaticani Collecta, Digesta, Edita Per Conradum Eubel, Monasterii Sumptibus et Typis Librariae Regensbergianae*, 1913.

³¹ DIR C, XIV, IV, p. 313-314.

³² DIR C, XIV, IV, p. 162.

³³ DIR C, XIV, IV, p. 162.

³⁴ Kovács 2011, p. 61.

- Ferenczi 2009 – Ferenczi S., *A Gyulafehérvári (Erdélyi) Főegyházmegye Történeti Papi Névtára*, Budapest-Kolozsvár, 2009, p. 129
- Iosipescu 1980 – S. Iosipescu, *Românii din Carpații Meridionali la Dunărea de Jos de la invazia mongolă (1241-1243) până la consolidarea domniei a toată Țara Românească. Războiul victorios purtat la 1330 împotriva cotozirii ungare*, în vol. *Constituirea statelor feudale românești*, București, 1980, p. 41-95.
- Kovács 2011 – Kovács A. W., *Voievozii Transilvaniei în perioada 1344-1359 în Itinerarii istoriografice*, în vol. „Studii în onoarea istoricului Costin Feneșan”, îngrijit de D. Țeicu și R. Grăf, Cluj-Napoca, 2011, p. 37-65.
- Temesváry 1922 – Temesváry J., *Erdély Középkori Püspökei. Levéltári Kutatásai Alapján*, Cluj-Kolozsvár, 1922.

CONSIDERATIONS SUR LES DEBUTS DU MONASTERE GLAVACIOC

Eliza Reboulleau
Mihai Iorga

Rezumat. Considerații cu privire la începuturile Mănăstirii Glavacioc. Mănăstirea Glavacioc este una dintre cele mai vechi mănăstiri din țara noastră. Anul zidirii mănăstirii nu se poate stabili cu exactitate din cauză că nu avem actul întemeierii sale și nu s-a păstrat nici pisană veche și nicio altă inscripție nu pomenește de data zidirii sale. Lipsa de informații cu privire la începuturile sale a făcut posibilă emiterea de-a lungul timpului, a unor păreri diferite în legătură nu numai cu momentul întemeierii sale dar și cu persoana care a ctitorit-o. Mănăstirea este menționată pentru prima dată într-un hrisov din 14 mai 1441 prin care domnul Vlad Dracul întărea daniile lui Radu ban, primul dregător cu această demnitate care apare în sfatul domnesc al lui Mircea cel Bătrân. Deci, mănăstirea exista pe timpul marelui domn. Probabil Radu ban a fost ctitorul acestei mănăstiri. După Vlad Dracul mănăstirea Glavacioc intră în uitare, dovadă lipsa documentelor de cancelarie cu referire la ea. Vlad Călugărul o găsește în ruină și între 1482-1485 a rectorit această mănăstire, reconstruind-o din temelii și înzestrând-o cu numeroase bunuri. Urmașii săi vor contribui la înfrumusețarea ei, prin daniile făcute și prin întărirea donațiilor boierești. Acestea au transformat mănăstirea Glavacioc într-un vestit lăcaș religios și centru de cultură. În documentele secolului al XVI-lea găsim adesea cuvinte de laudă la adresa sa, fiind numită „cea vestită sfântă mănăstire Glavacioc”. Pentru o perioadă de timp s-a bucurat și de privilegiul de a se conduce singură, de a fi „mare lavră domnească”.

Cuvinte cheie. Mănăstirea Glavacioc, Mircea cel Bătrân, Radu ban, Vlad Călugărul, ctitor, pomelnic, pisanie.

Les mots clés. Le monastère Glavacioc, Mircea l'Ancien, Radu Ban, Vlad le Moine, fondateur, diptyque, inscription

Sous l'influence de l'esprit religieux de l'époque médiévale, les princes roumains et assez souvent les boyards également, ont bâti sur le territoire actuel roumain des nombreux lieux monastiques. Issus des sentiments religieux et créés selon les normes de la croyance orthodoxe, ces monastères n'ont pas été que des lieux de prière; ils témoignent, au-delà de leur temps, de l'art et de la culture contemporains à leur époque. Ils détiennent donc le monopole de la culture médiévale. Nombreux sont ceux qui nous sont parvenus, plus ou moins en bon état, dont la seule prononciation de leur nom, fait surgir notre passé historique devant nos yeux. En revanche, il y en a d'autres sur lesquels le temps a agi avec plus de violence et sont tombés parfois dans l'oubli. Cela ne diminue pas pour autant leur apport à l'histoire locale, intégrée à l'histoire nationale. Le monastère Glavacioc en fait partie.

A ses débuts et longtemps après, le monastère Glavacioc a été un édifice religieux renommé, en ayant parfois même recouvert son autonomie totale (grande lavra»). Plusieurs voyageurs l'ont admiré et ont témoigné de la beauté de cette bâtisse qui dominait les champs et les vallées, les forêts et les rivières des alentours. Les âges durs et violents dont le monastère a traversé et quelques fois le manque d'intérêt de la part des occupants ont contribué à son délabrement et petit à petit à sa descente dans l'oubli. C'est pour cela que peu connaissent son histoire et jusqu'à même son existence. Pour réveiller son passé, rétablir son éclat d'autrefois, nous essayerons de démêler, autant que possible la part de vérité entre les différentes interprétations laissées par l'historiographie.

L'emplacement du monastère. Autrefois, dans l'espace carpatodanubien, sur une grande partie de la plaine qui partait des bords du Danube et jusqu'aux abords des murs de la cité de Târgovisté, il y avait une végétation abondante, formée des forêts séculaires. La carte du «stolnic» Constantin Cantacuzino¹ montre que ces forêts occupaient une grande partie du pays. Des bois séculaires entouraient les vieilles bâtisses de Comana, Glavacioc, Snagov et autres. Au nord-ouest de la plaine sud-carpatique, à la confluence des bois de la Vlăscie avec les bois du Teleorman, sur le rive droite de la rivière éponyme se situait le monastère Glavacioc. Il attirait par son pittoresque beaucoup des voyageurs qui, lors de leurs missions d'affaires, se trouvaient à emprunter la voie qui reliait la capitale à la cité du bord de Danube, Giurgiu. Au détour de cette voie et en se dirigeant vers le monastère, ils y arrivaient en longeant un chemin caché parmi les buissons de la forêt, car «il est situé au milieu d'une forêt» tel que nous le raconte Paul d'Alep², un des voyageurs étrangers, qui l'a visité au milieu du XVIIème siècle, en accompagnant le patriarche Macarie d'Antioche.

¹ Giurescu 1943, p. 10-11.

² Paul de Alep 1900, p. 205.

Le nom du monastère. Le nom Glavacioc, tel que nous le connaissons aujourd'hui, apparaît pour la première fois dans un document du 12 avril 1708³. Auparavant, le monastère a été identifié sous d'autres formes: au XVème siècle on le retrouve plutôt sous la forme Glavaciv⁴ ou Glavacev⁵. Au XVIIème on le découvre sous Glăvăciog, Glavaciog, Glavaciov, Glăvăciov, Zglavaciov ou Blagovistenia.

En ce qui concerne la signification de ce nom nous avons plusieurs explications. La tradition orale explique ce nom comme à l'accoutumée par une légende: un «ciocoi» (arriviste en français, mais pour l'authenticité de l'explication nous sommes obligés de garder la forme roumaine) s'est fait couper la tête (glava en slavon) par les turcs et la tête fut jetée dans la rivière. Les gens qui passaient par cet endroit disaient «*ici est la «glava de notre «ciocoi»*»⁶. A. Scriban considère que sa dénomination provient plutôt d'une espèce de poisson appelé «glăvoacă» ou «zglăvoacă» qu'on trouvait en abondance dans la rivière, nommée donc Glavacioc, et le monastère aurait repris le nom de la rivière⁷.

Une autre explication est donnée par Iorgu Iordan. Selon lui, le nom du monastère doit être mis en relation avec la configuration du lieu : à tout vallon on donnait le nom de «glava» (tête)⁸. Corroborée avec l'information donnée par Paul d'Alep, comme quoi le monastère était situé en haut d'une colline, cette explication nous paraît la plus plausible, d'autant plus que ses premiers noms c'étaient Glavaciv ou Glavacev (voir page précédente – les noms du monastère au XVème siècle).

L'ancienneté du monastère. Pour parler de son ancienneté, nous nous référons bien-entendu aux documents de l'époque, qui, malheureusement, ne sont pas toujours très précis. Par exemple, le premier document écrit qui atteste l'existence du monastère Glavacioc provient de la chancellerie du Vlad le Diable, la charte du 14 mai 1441. Le voïvode renforce le legs du «Ban» Radu et ceux des autres donateurs pour le monastère Glavacioc: «*pour que lui soient les villages c'est-à-dire à Neaslov la parcelle de Berila, à Butesti, la parcelle de Micu de Baicov et dans le Téléorman, les Mircesti, donnés par Radul Banul* » et «*du Butesti et Mircesti, les dîmes sur le grain qui m'appartiennent et que je le scède au monastère*»⁹. Même si le document ne contient pas d'autres informations sur le monastère, une chose est sûre: son existence était tellement évidente qu'il n'y avait pas besoin d'en parler. D'ailleurs le document ne fait que ré-attester les dons antérieurs à cette date.

Plusieurs autres documents de chancellerie (20 juin 1507- Radu le Grand¹⁰; 30 juillet 1512 – Neagoe Basarab¹¹; 8 janvier 1580 – Mihnea Turcitul¹²; 14 avril 1643 et 27 octobre 1645 – Matei Basarab¹³), donc bien postérieurs à la date de sa première attestation, rappellent la donation faite par Mircea l'Ancien au monastère «... *c'est-à-dire les Călugărenii à Neajlov tous et les Călugărenii sur le Teleorman, moitié*». Cela veut bien dire que le monastère existait déjà au temps de Mircea l'Ancien. Par contre nous ne sommes pas en mesure d'annoncer la date précise de sa construction, car nous n'avons pas ni l'acte de sa fondation, ni l'inscription («pisanie») qui aurait pu nous renseigner sur son ancienneté et l'identité de son fondateur. Ce manque de trace écrite a permis l'émission à travers les temps des avis assez différents et parfois erronés. Ainsi, Mihail Cantacusino dans son étude sur l'histoire de la Valachie, dit: «*Vlad voïvode Tepelusul, année 1447. Il est le père du Radu voïvode qu'on appelle le Grand. Ils ont bâti le monastère Zglavaciog, dans le département Vlasca et ils sont morts avant la fin de la construction du monastère*»¹⁴. Par contre, il fait une confusion entre Vlad l'Empaleur et Vlad le Moine et même l'année 1447 n'est pas une année du règne de Vlad l'Empaleur, mais c'est l'année de fin de règne du Vlad le Diable et début du règne du Vladislav II. Cette confusion est reprise par les frères Tunsuli: ils confondent Vlad l'Empaleur avec Vlad Tepelusul et ils affirment que «*il a commencé la construction du monastère Glavacioc, qui a été finie après sa mort par son fils, Radu voïvode en 1446*»¹⁵. Or, nous savons tous qu'en 1446 c'était Vlad le Diable qui régnait. Cette confusion a perduré : nous la retrouvons dans les textes des historiens du XIXème (Dionisie Fotino¹⁶, Gr. Tocilescu¹⁷, Gheorghe Sincai¹⁸), et même à ceux du début du XXème

³ ASB. Mănăstirea Glavacioc, XXXIV/64.

⁴ ASB. Mănăstirea Glavacioc, I/1, copie manuscrite 223, F.4; DRH, B, I, doc. 94; DIR, B, XIII, XIV, XV, doc. 101.

⁵ ASB. Mănăstirea Glavacioc; XXI/1; DRH, B, I, doc. 241; DRH, B, I, doc. 256.

⁶ Apud Mușețeanu 1933, p. 7.

⁷ Scriban 1912, 7-8; Popescu 1930, p. 6; Mușețeanu 1933, p. 7.

⁸ Iordan 1924, p. 10.

⁹ DRH, B, I, doc. 94.

¹⁰ DRH, B, II, doc. 53.

¹¹ DRH, B, II, doc. 108.

¹² DRH, B, VIII, doc. 276.

¹³ ASB. Mănăstirea Glavacioc, XX/7; DRH, B, XXX, doc. 319.

¹⁴ Lepedatu 1903, p. 770.

¹⁵ Tunsuli 1863, p. 131.

¹⁶ Fotino 1859, p. 313.

¹⁷ Tocilescu 1886, p. 96.

¹⁸ Sincai 1978, p. 201.

siècle (I. Boldescu¹⁹, ou N. Popescu²⁰). Par contre en 1872, Dimitrie Frunzescu mentionnait que le monastère Glavacioc Vlad, le fils du Vlad l'Empaleur, en 1490. C'est la première fois que Vlad le Moine est nommé comme fondateur du monastère. Cependant, lui aussi fait une confusion, car Vlad le Moine n'était pas le fils de Vlad l'Empaleur, mais celui du Vlad le Diable, donc le demi-frère de Vlad l'Empaleur²¹.

Une autre information provient de Paul d'Alep, qui a visité le monastère avec le patriarche Macarie d'Antioche entre 1653-1658. Il soutient que «*bâti par un des anciens voïvodes, nommé Neagoe Basarab avec Petru Voïvod. De sa fondation cela fait juste 170 ans*»²². Nous ignorons qui leur a communiqué ces informations, car tous les documents de chancellerie et l'inscription du 1704²³ prouvent que Neagoe Basarab et Petru Cercel ont été uniquement en charge de la peinture. Sulzer, qui a visité le monastère à la fin du XVIIIème siècle, à la recherche du Talus de Novac (Brazda lui Novac), dit «*le monastère a été construit par Radu Voïvode, au bord d'un étang, sur une colline, en souvenir d'une icône miraculeuse, qui, semblable à celle de Loreto, est arrivée ici par les airs*». Les historiens du XXème siècle considèrent que le fondateur du monastère est Vlad le Moine, admettant en même temps (de la part de quelques-uns) qu'il existait bien auparavant, du temps de Mircea l'Ancien.

Quant à sa fondation, les avis sont partagés aussi et balancent entre édification monacale, seigneuriale ou voïvodale. Parmi les historiens, le premier qui a soutenu que Vlad le Moine est son fondateur, a été Al. Lepedatu. De plus il a réussi à faire la lumière sur la confusion qui perdurait dans l'historiographie depuis des années par rapport à l'identification de Vlad l'Empaleur avec Vlad le Moine. Son point de vue sera adopté par d'autres historiens, entre autre, N. Iorga. Dans son *L'Histoire de l'Eglise roumaine et de la vie religieuse* il consigne «*de la part de Vlad le Moine nous avons le monastère Glavacioc, où il a été enterré et le skite Babele qui n'a pas été préservé. Le premier a été inachevé et Radu, occupé ailleurs, ne l'a pas couvert des images de saints, laissant cela aux soins de Neagoe Basarab et Radu Paisie*»²⁴.

En 1933 apparaît la première et la seule monographie du monastère, écrite par le curé I. Museteanu. Il reprend une information parue dans la revue *L'histoire de l'Eglise Roumaine au XVème siècle* appartenant à I. Dobrescu qui dit «*le monastère existait depuis Mircea l'Ancien, dans un état modeste et Vlad le Moine, qu'on le considère le fondateur de cet saint édifice, n'a fait que la construction de l'église ou sa transformation*»²⁵.

Petre P. Panaitescu, dans son étude dédiée à Mircea l'Ancien, évoque le grand nombre des monastères existants dans tous les coins du pays, pendant le règne de ce voïvode. Il remarque aussi que, sauf exception (Cozia – fondé par Mircea lui-même), la plupart de ces édifices sont construits soit à l'initiative des boyards (exemple – Strugalea) soit à l'initiative des moines. La particularité de ces derniers c'est que nous n'avons pas d'information sur leur fondateur. Vodita, Tismana, Cotmeana, Snagov, Glavacioc en font partie: donc pour P.P. Panaitescu le monastère Glavacioc est une fondation monacale²⁶.

Par contre selon A. Sacerdoteanu, le monastère serait une fondation seigneuriale. Il «*appartient, sans aucun doute-dit-il-à la famille des boyards Craiovesti*»²⁷. Son affirmation est renforcée par les liens étroits que cette grande famille a entretenus avec le monastère Glavacioc. Neaga, la femme du grand gouverneur («*vornic*») Pârva Craiovescu et Marga, arrière nièce du même personnage et fille du «*Ban*» Matei de Brâncoveni sont enterrées ici²⁸. Elles bénéficiaient ainsi du droit et privilège du fondateur et donateur des biens, pour lui-même et ses successeurs, de prendre le repos posthume dans les édifices culturels qu'il avait construits et dotés de son vivant²⁹.

Concernant l'avis comme quoi Vlad le Moine serait le fondateur du monastère s'exprime C.C.Giurescu également, mais il est convaincu qu'il existait depuis Mircea l'Ancien. Ainsi, il dit «*Vlad le Moine édifie deux lieux religieux: le monastère Glavacioc et le skite Babele. Par contre le monastère existait depuis Mircea l'Ancien, qui avait légué au monastère les villages Calugareni sur Nejlav et la moitié de Călugăreni de Téléorman. Vlad le Moine se serait chargé de la maçonnerie de l'église mais sa construction aurait été achevée lors du règne de Radu le Grand, son fils. L'inscription initiale ne nous est pas parvenue*»³⁰. La même information est contenue dans le traité *L'Histoire des Roumains* qui précise qu'à la fin du XIVème siècle pendant le règne de Mircea l'Ancien, il y avait deux monastères, Cozia et Cotmeana, construits par lui-même sur les lieux des édifices religieux existants. D'autres édifices sont attestés par les

¹⁹ Boldescu 1900, p. 62.

²⁰ Popian 1907, p. 147.

²¹ Frunzescu 1872, p. 215.

²² Paul de Alep 1900, p. 205.

²³ Nicolescu 1905, p. 239; Mușeteanu 1933, p. 54-55; Diaconescu 1965, p. 274.

²⁴ Iorga 1928, p. 118.

²⁵ Museteanu 1933, p. 10.

²⁶ Panaitescu 1944, p. 366.

²⁷ Sacerdoteanu 1965, p.370.

²⁸ Diaconescu 1961, p. 667.

²⁹ Cronț 1960, p. 81.

³⁰ Giurescu, Giurescu 1976, p. 200.

documents de son époque: Nucet, Brădet, Strugalea ou Glavacioc. Vlad le Moine et Radu le Grand ont juste refait Glavacioc³¹.

Les documents parlent. Nous avons déjà eu un petit aperçu de ce que les documents disent au sujet de l'origine du monastère Glavacioc et nous pouvons déjà conclure que les informations transmises sont fragmentaires et sujettes à des interprétations. Comme nous avons pu le voir dans le paragraphe «L'ancienneté du monastère» même si les documents de chancellerie en le regardant datent plutôt du XVIème siècle, ils prouvent tout de même son existence certaine au temps du règne de Mircea l'Ancien, en rappelant les dons que celui-ci lui avait déjà fait à son époque. Nous essaierons à établir une liste chronologique des documents qui nous parlent de ce monastère.

Le premier document est celui du 14 mai 1441 par lequel Vlad le Diable renforce les dons faits par le Ban Radu et offre des exemptions des taxes, lui revenant normalement, sans nous en parler davantage sur le monastère³². Ils s'en suivent deux documents, un du 1er juin 1475 qui parle des deux lieux dits Făcețel et Cercereni et un deuxième du 10 avril 1488 qui parle de Neagra et Urlăndești notifiés dans les Les actes de la Section des Biens Publics. Monastère Glavacioc et donc considérés comme des biens appartenant au monastère³³. Comme les collections des documents (DIR, DRH, Le Catalogue des documents de la Principauté roumaine) ne les mentionnent pas parmi les biens du monastère, nous pouvons avoir des réticences pour les intégrer dans notre chronologie. Toutefois, des documents appartenant à la période ultérieure rappellent ces lieux dits comme faisant partie du domaine du monastère. C'est seulement à partir de Vlad le Moine que les documents deviennent plus nombreux. Tout à fait naturellement, car ce voïvode, avec l'aide des artisans locaux et étrangers³⁴, a reconstruit le monastère Glavacioc, à la place de celui en bois déjà existant³⁵. Deux documents: 16 juin 1493 et 4 septembre 1495 évoquent les dons faits par Vlad le Moine au monastère, c'est à dire le village Isvorani et un taillis à Slatina³⁶. Les dons du Vlad le Moine sont plus importants que cela. Un document du 20 juin 1507 émanant de la chancellerie du Radu le Grand, les liste assez exhaustivement: toute la vallée, les villages Izvârta, Crîngari en entier, Sumărineștii en entier, Calinesti à moitié, le taillis de Slatina, la douane de Prahova à moitié, le tiers de la douane de Dame, un tiers de la montagne Prislop, les vignes Topoloveni et autres ainsi que des hameaux habités par de tziganes³⁷.

Cinq autres documents, entre 1491 et 1499, sont émis depuis le monastère par Vlad le Moine et son fils Radu le Grand, preuve qu'ils l'ont considéré comme une résidence personnelle. Ils apportent d'autres informations au sujet du monastère, ce qui a déterminé quelques historiens de considérer que Vlad le Moine était son fondateur.

Durant le siècle suivant les informations deviennent plus abondantes. Radu le Grand en 1507 et Neagoe Basarab en 1512 confirment les possessions du monastère, que ce soient les dons faits par leurs aïeules ou ceux faits par eux-mêmes, et évoquent leur apport à l'embellissement des lieux. Ainsi dans l'acte du 30 juillet 1512, Neagoe Basarab s'exprime avec peu de fierté *«avec des efforts je l'ai monté autant que possible et je l'ai renouvelé»*³⁸.

Sans entrer dans les détails, nous pouvons seulement remarquer que la plupart des documents du siècle suivant attestent les dons précédents ou rendent justice dans les litiges que le monastère a avec les boyards, les villages libres ou les serfs de ses terres. Un document attire spécialement notre attention. Il s'agit de celui émis par Alexandre Coconul en 1626, le 4 mars, qui dit *«et beaucoup a apporté l'endormi grand-père mien, Mihnea voïvode ... car il a travaillé et a fait autour du monastère, aussi une cloche en pierre au Saint monastère Glavacicul. Et il a rénové par là où il y en avait besoin»*³⁹.

Un autre souverain qui a affectionné particulièrement le monastère, Petru Cercel, selon l'inscription de 1704, a refait la peinture réalisée par Neagoe Basarab et peut-être beaucoup d'autres travaux non enregistrés par les documents de l'époque, mais restés dans la mémoire collective. Nous nous rappelons que lors de la visite du patriarche Macarie d'Antioche, Paul d'Alep, qui nous a transmis la description de ce voyage, considère, tel qu'on lui avait peut-être raconté, que Petru Cercel était le fondateur du monastère. Par son importance et les soins que les souverains roumains lui ont prodigués, le monastère Glavacioc s'inscrit parmi les plus grands du pays et les plus appréciés par ses contemporains.

Cette situation commence à se dégrader à partir du début du XVIIème siècle, tel qu'il le remarque Alexandru Coconul dans son acte du 8 mars 1626 *„j'ai vu par moi-même... ce monastère manquant de tout, s'appauvrir et perdre des villages et tous ses héritages»*⁴⁰. Par contre nous ne sommes pas plus édifiés sur les causes de sa décadence

³¹ *Istoria românilor*, IV, p. 255; DRH, B, I, doc. 94.

³² DRH, B, I, doc. 94.

³³ Suci 1953, p. 52.

³⁴ Lapedatu 1941, p.179.

³⁵ Lapedatu 1903, p. 77; Popescu 1914, p. 6.

³⁶ DRH, B, I, doc. 241, 256.

³⁷ DRH, B, II, doc. 53.

³⁸ DRH, B, II, doc. 108.

³⁹ DRH, B, XXI, doc. 26.

⁴⁰ DRH, B, XXI, doc. 26.

comme d'ailleurs sur ce qui nous intéresse du point de vue de l'objet de notre présente recherche: c'est à dire son fondateur et son ancienneté.

Que dit l'inscription («pisanie»)? La toute première inscription apposée à sa fondation ne nous est pas parvenue. Voilà pourquoi nous ne connaissons pas avec certitude l'année de sa construction et ni son initiateur. Il paraît, d'après les affirmations de Gheorghe Sincai, qu'il y en avait une au temps de Vlad le Moine, qui disait «*Vlad voivode Tepelusul ... a fait le monastère Glavacioc et après sa mort Radu, son fils, l'a achevé, selon l'inscription du monastère en leat*» 7005 (1496)⁴¹. Nous retrouvons une référence identique à cette inscription chez le métropolite Neofit, lors de sa visite dans les monastères du pays: «*monastère Glavacioc fait par Vlad voivode le Moine, comme l'écrit l'inscription sur la porte*»⁴².

Celle qui nous est parvenue et qu'elle se trouve actuellement au-dessus de la porte d'entrée a été apposée en 1704 à l'occasion de la rénovation du monastère. Elle contient l'information suivante «*Ce saint et renommé monastère Glavacioc, consacré au jour de l'Annonciation à la Mère de Dieu, est fait dès ses fondations par le vieux Vlad voivode le Moine et de son fils Radu, et la peinture a été réalisée par Neagoe voivode Basarab et Petru voivode. Et maintenant, aux temps de notre grand seigneur Ioan Constantin Brâncoveanu Basarab Voivode et étant dans son sacerdoce Teodosie métropolite, tous les deux ont envoyé Stefan «Cliseari», employé de la Métropolie et disciple de ce très saint Teodosie et qui auparavant avait habité le monastère et il s'en est même occupé comme administrateur. Et ils ont démarré par amour pour Dieu, avec les revenus propres du monastère et avec des apports personnels pour revêtir le sol, ils ont installé des fenêtres avec des piliers en pierre couverts des écritures, l'autel et la chapelle de proscomidie et les marches qui se trouvent sous les chaires voivodales et la pierre tombale de Vlad et ils ont embelli la porte d'entrée dans l'année depuis la création du monde 7212, mars jour 12 et depuis le salut du monde 1704 et ils ont peint partout*»⁴³.

Dans le narthex, au-dessus de la porte d'entrée qui sépare le parvis de narthex, existe une deuxième inscription posée trois mois plus tard et qui contient une information assez semblable à la première: «*Ce saint et renommé monastère Glavacioc consacré à l'Annonciation à la Mère de Dieu, est fait de ses fondations par le bon et vieux Vlad voivode le Moine ensemble avec son fils Radu voivode. Quant aux icônes, ils ont été peints par Neagoe Basarab ensemble avec Petru Voivode Cercel. Et quand est venu le temps de notre grand seigneur Ioan Constantin Brâncoveanu Basarab voivode et étant berger du troupeau du notre pays chrétien Teodosie Métropolite dans l'année de la création du monde «leat» 7209 a été envoyé par le glorieux seigneur et avec la bénédiction du métropolite, Stefan «clisearul» de la Métropolie. Etant un disciple du Métropolite il avait l'avantage d'avoir été aussi un des administrateurs du monastère. Alors, quand ils ont vu le monastère en ruines et tous les images des saints effacées, ils ont commencé à refaire la peinture, ils ont revêtu le sol avec des dalles de bois, ils ont refait l'autel et la chapelle de proscomidie et la grande porte, les marches des chaires voivodales et la pierre tombale de Vlad Voivode et tout autour des fenêtres ont installé des arcades en pierre, des tonnelles et trois piliers ecclésiastiques et ils ont achevé tout ça en 7212, mois de juin, le 12». Selon ces inscriptions le fondateur du monastère est Vlad le Moine et les voivodes suivant ont contribué à l'achèvement des travaux d'embellissement.*

Que dit le diptyque. Le diptyque de cet édifice monacal représente une importance particulière pour les historiens. Il est connu par une copie faite autour de l'année 1800 d'après une autre copie de 1742 selon un manuscrit plus ancien. Dans l'introduction de ce manuscrit, nous apprenons que «*Ce saint et divin diptyque a été écrit les jours du Dieu de l'éclairé et grand seigneur «Io» Mihai Racovita voivode étant métropolite de la Valachie sire Neofitu de son sincère et saint commandement pour son abbé. «Eromonah arhimandrit», étant abbé du monastère Glavacioc par l'effort du plus petit et plus humble des eromonah», Serafin l'an 7230, juin, 13*»⁴⁴. Puis il s'en suit le rappel de plusieurs voivodes Radu et Dan avant Mihail Ier (1418-1420)⁴⁵ et aussi Antim (1381-1402) métropolite de la Valachie. Il est évident que ce diptyque a une signification précieuse: c'est un document qui confirme l'ancienneté du monastère. De plus, il énumère les fondateurs du monastère en commençant par un Vlad suivi par Radu et Neagoe. Ce document précise également que bien des familles des boyards ont contribué à son enrichissement par des dons, surtout ceux du XVème siècle.

Pierres tombales au monastère. A l'intérieur du monastère, se trouve des pierres funéraires, preuve que cet édifice a été utilisé comme crypte par les proches de ses donateurs. La plus ancienne est celle posée sur la tombe

⁴¹ Sincai 1978, p. 201.

⁴² Cf. BOR, XIV, 1890, p. 723.

⁴³ Nicolescu 1905, p. 368.

⁴⁴ ASB. M.S. 745, fol. 35v; Cf. Sacerdoțeanu 1965, p. 366-372.

⁴⁵ ASB. M.S. 745, fol. 35r.

de Neaga Craiovescu par ses beaux-fils et le «Jupan» Danciu au 15 déc.1492. Nous lisons «est décédée la servante de Dieu Neaga Craiovescu. Et cette pierre a été faite par ses beaux-fils et le «Jupan» Danciu en an 7000(1492)»⁴⁶. Une autre pierre tombale, dont seule la partie supérieure nous est parvenue, a été utilisée comme marche pour la chaire voïvodale. Son inscription fragmentaire nous renseigne: «est décédée la servante de Dieu. «Io» Mihnea voïvode, mois avril, jours 17, an 7095 (1587)»⁴⁷. Ce ne sont pas les seuls : les documents répertorient plusieurs autres boyards enterrés ici: le «Ban» Hamza d'Obislav, avec sa fille Stanca et son époux Stancu Benga et leurs enfants – Hamza, Stanciu, Vlad et Draghici; l'administrateur Neagul, Marga, la fille du Matei de Brâncoveni, Tiganusa et quelques membres de la famille Stirbei – Radu Stirbeiul avec sa fille Praxia et son fils Tudor et ses trois enfants. Quant à la pierre tombale de Vlad le Moine, les deux inscriptions («pisanii») de 1704 nous renseignent sur son existence en bon état de conservation. Pourtant, lors des fouilles archéologiques de 1929 initiées par V. Draghicescu, nous sommes informés ainsi: «En creusant pour rechercher la pierre existante à la gauche du nef, en face de l'autel, je suis tombé sur les fondations de l'ancienne église du XVème siècle, plutôt son abside nordique. Dans cet endroit, lors de la pose du dallage de l'actuelle église, a été posée une pierre tombale reprise d'un autre endroit, mais à l'envers et la tradition considère celle-ci comme appartenant à Vlad le Moine. Pourtant selon l'inscription, en grande partie effacée et cassée, garde que le début stéréotypé ... et un nom qui paraît être Bogdan. Le reste est indéchiffrable. Par contre nous avons trouvé la fin de l'inscription de l'église du XVIIIème siècle sous la partie de devant à l'entrée de l'église. Nous pouvons dire après nos succincts recherches, que l'ancienne église avait un plan de trèfle et elle était très petite et qu'elle se trouve sous le dallage de l'actuelle église à 50 mètres de profondeur»⁴⁸. Donc, la pierre tombale trouvée par Draghicescu n'est pas celle de Vlad le Moine; elle est peut-être plus ancienne et appartient, suppose l'auteur, à un certain Bogdan. La fondation de l'église découverte par Draghicescu est celle construite par Vlad le Moine par-dessous la première église, en bois et qu'elle se trouverait à peu près de 50 mètres de profondeur, une évaluation, d'après nous exagérée. Nous sommes donc de nouveau dans la situation de constater que les sources documentaires et même matérielles sont pauvres en informations, sujettes à des interprétations souvent discordantes.

Dans l'état actuel des recherches historiques et archéologiques, basées sur le matériel disponible, nous pouvons affirmer, et nous ne sommes pas les seuls, que le monastère Glavacioc est un des plus anciens à côté de Vodita, Tismana, Cotmeana, Cozia et Strugalea. Son existence, depuis le temps de Mircea l'Ancien, nous l'avons démontré, ne peut pas être mise en doute. Certes, nous n'avons pas un document écrit et daté de son temps. Il nous manque aussi la première inscription (pisanie) pour nous renseigner sur son fondateur et l'année de sa fondation. Mais, les documents ultérieurs confirment des dons faits par ce voïvode au monastère. Le plus ancien document connu pour avoir mentionné le monastère, celui du 14 juin 1441, nous parle des donations que des grands boyards ont faites. Il est bien reconnu que si un acte consigne l'existence d'un monastère, église ou autre édifice, il est certain aussi qu'il existe depuis au moins de la génération précédente. De plus, cet acte du temps de Vlad le Moine, renforce un don fait antérieurement par le «ban» Radu: il s'agit bien du «Ban» Radu qui a été dans cette fonction entre 11 mai 1409-octobre 1413 et 28 mars 1415-22 juin 1418⁴⁹. C'est en cette qualité qu'il nous a laissé trois actes de chancellerie du voïvode Mircea l'Ancien et il a gardé cette dignité lors du règne de Mihail Ier et Radu Praznaglava. On rajoute aussi que l'édification de grands monuments comme un monastère se fait pendant des temps calmes, de paix intérieure, ce qui n'était possible qu'aux temps de Mircea l'Ancien. Après sa mort, le pays a connu des luttes internes pour le trône et des batailles de défense du territoire contre les turcs. Si pour son ancienneté nous pouvons, en s'appuyant sur des documents et des déductions logiques, évidentes même, retenir une hypothèse, il n'en est pas de même lorsqu'on veut établir l'identité de celui qui a été l'initiateur de sa construction. Des voix se sont exprimées en faveur de l'opinion comme quoi le fondateur de ce monastère aurait été Mircea l'Ancien lui-même. Aussi séduisante que puisse paraître cette idée, nous ne pouvons pas y adhérer, car aucun argument valable n'est à notre disposition. Il a manifesté un souci particulier pour doter cet établissement, comme d'ailleurs pour d'autres édifices religieux de son temps, mais de là à le considérer comme son fondateur, c'est bien loin de nous cette pensée. Il reste donc l'hypothèse qu'il a été construit soit par un boyard, soit par des moines. P.P. Panaitescu, comme nous l'avons vu considère que ce sont des moines qui ont décidé de sa construction, semblable aux monastères Vodita, Tismana, Cotmeana et Strugalea. Son seul argument est le manque de l'inscription («pisanie»).

Plus plausible serait l'hypothèse de A. Sacerdoteanu. D'après lui le monastère a été fondé par une famille des boyards, les Craiovesti. Les étroits rapports que ceux-ci ont entretenus avec le monastère pourraient justifier son idée. N'oublions pas que Marga, la fille du grand «ban» Matei de Brâncoveni, est un des grands donateurs, presque aussi importante que Vlad le Moine. De plus, elle-même et sa grand-mère Neaga, l'épouse du grand «vornic» Parvu Craiovescu ont été enterrées au monastère, conforme au droit et privilège du fondateur. Mais, un acte du 15 juillet 1648

⁴⁶ Diaconescu 1961, p. 667-669.

⁴⁷ Diaconescu 1971, p. 274.

⁴⁸ Apud Mușețeanu 1933, p. 86.

⁴⁹ Mioc (coord) 1960, p. 568.

nous dit que Marga a été enterrée au Glavacioc seulement parce qu'à son décès il n'y avait pas au pays aucun de ses parents: ni son frère Radu, ni Danciul «vornicu». En 1648 ses ossements sont déménagés à Brâncoveni, car Glavacioc «était une possession étrangère»⁵⁰.

Notre avis, c'est que le monastère était fondation seigneuriale et qu'elle appartenait à Radu « Ban », le premier donateur connu par l'acte de Vlad le Diable du 14 mai 1441. Cela expliquerait ses débuts modestes et son église en bois. Une fois son fondateur disparu, les temps troubles qui ont suivi après la mort de Mircea l'Ancien et le désintéressement des héritiers de Radu ont contribué à son délabrement et son passage dans l'oubli. Pourquoi les successeurs de son fondateur ne se sont pas préoccupés de ce monastère, nous ne pouvons pas le savoir car les documents de l'époque sont muets à leur égard. Nous savons seulement que c'est le voïvode lui-même, Vlad le Diable, qui s'intéresse en renforçant les dons de Radu et en faisant de sa part des exemptions de taxes et d'impôts⁵¹. Pour plusieurs années par la suite les documents se taisent encore.

Celui qui donnera un nouvel éclat au monastère Glavacioc sera Vlad le Moine. Il avait bien compris l'importance de cet édifice, au carrefour des routes commerciales et surtout sur la route qui liait le siège princier, Curtea de Arges avec la cité des bords du Danube, Giurgiu. En reconnaissant son rôle dans la renaissance de ce monastère il a été considéré son fondateur. Gh. Sincai et le métropolite Neofit nous disent qu'il a «été fait par Vlad voïvode le Moine en an 7004, comme le dit l'inscription sur la porte. Et l'inscription de 1704 précise que le saint monastère Glavacioc est fait dès ses fondations par le bon et vieux Vlad voïvode le Moine et son fils Radu». L'expression utilisée dans le texte « dès ses fondations » qui voudrait dire que ce voïvode serait son fondateur, ne peut être interprétée comme que le monastère n'existait pas auparavant. Elle prouve seulement que Vlad le Moine l'a juste rénové, tel que des documents ultérieurs vont le mentionner. C'est indiscutable que Vlad le Moine a marqué l'histoire du monastère Glavacioc. Il a doté le monastère avec beaucoup des biens, des villages, des vignes, des mares, des douanes, que nous connaissons surtout par les documents postérieurs à son règne. C'était évident qu'il préparait le monastère pour qu'il devienne le lieu de son repos éternel. Et ce n'est pas tout: nous avons toutes les raisons de croire qu'il a démarré la construction d'une maison royale aussi afin de lui permettre à séjourner chaque fois qu'il passait par là. La preuve c'est le fait que lui-même et son successeur aussi Radu, son fils, ont émis des documents de chancellerie à partir du monastère Glavacioc. Ainsi, on le rencontre au monastère le 23 avril 1486, peut-être pour établir le plan de rénovation du monastère⁵². Il revient en 1491 et en 1495, pour surveiller la construction du monastère et lors de son séjour il continue d'administrer le pays. Pour preuve, les actes princiers du 23 février 1491 et celui du 4 septembre 1495⁵³ émis à partir du Glavacioc.

Pour sa reconstruction en dur dès ses fondations et pour toutes les donations de Vlad le Moine qui ont enrichi le monastère, il a gardé la première place dans le diptyque qui rappelle les fondateurs du monastère. Mais pour ce document aussi nous n'avons pas l'original, seulement une copie de 1800 d'une autre copie de 1742⁵⁴ lui-même copie d'un plus ancien. Ce sont les historiens du XXème siècle qui soutiendront l'hypothèse d'un Vlad le Moine fondateur du monastère. Ils prennent en compte les faits exposés ci-dessus et aussi deux documents beaucoup plus tardifs, du milieu du XVIIème siècle. Il s'agit de celui de Constantin Șerban du 10 novembre 1656 qui confirme la donation du village de Cernătești «donné au monastère par le décédé Radu voïvode, fondateur du monastère»⁵⁵ et celui de Gh. Duca du 30 mai 1677, qui, parlant de la même donation précise comme étant donation du «Vlad voïvode le Moine et Radu voïvode, les fondateurs du monastère». Donc, si les documents émis par Vlad le Moine lui-même, ne mentionnent pas le monastère comme une fondation propre, c'est parce que le voïvode ne pouvait et ne voulait pas s'approprier un bien existant avant son règne. Son successeur, Radu, poursuit la construction du monastère et, comme son père, il séjourne souvent pour surveiller les travaux. La rénovation dure assez longtemps, Neagoe Bșarab essaie d'achever l'œuvre de son prédécesseur, en réalisant les peintures de l'église par des images des saints sur les murs et d'autres scènes religieuses. Pour quelques raisons inconnues à l'état actuel des recherches, le monastère est délaissé par les voïvodes suivants. C'est Mihnea Turcitul, désolé par l'état des ruines du Glavacioc, qui s'en charge de faire des réparations «en bâtissant les cellules autour de l'église et la cloche en pierre et en rénovant l'église là où il y en avait besoin»⁵⁶. Son successeur Petru Cercel continue à prouver de l'intérêt pour cet édifice. Sa contribution à la remise en état du monastère paraît être plus importante que les documents aient pu nous transmettre, qui d'ailleurs sont pauvres en informations le regardant. Mais, dans les consciences de ses contemporains et habitants des lieux, dans les années suivantes, il est resté comme un voïvode fondateur du monastère. Ce n'est que de cette façon que nous pouvons

⁵⁰ *Catalogul T.R.*, VI, doc.1177.

⁵¹ DIR, B, doc. 101.

⁵² DRH, B, I, doc. 197.

⁵³ DRH, B, I, doc. 227, 256; ASB. M.S. 745, fol. 35v.

⁵⁴ ASB. M.S. 745, fol. 35v.

⁵⁵ ASB. Mănăstirea Glavacioc, XXVIII/8.

⁵⁶ DRH, B, XXI, doc. 26.

expliquer l'information que Paul d'Alep nous a transmis par rapport au fondateur du monastère. En dépit des efforts répétés pour maintenir le monastère en bon état, à la fin du XVIème et début du XVIIème Glavacioc s'appauvrit. S'en occuper demande trop des moyens financiers: le voïvode Alexandre Coconul préfère en faire don au monastère Ivir du Mont Athos. Cette situation d'asservissement durera jusqu'au règne du Matei Basarab.

En conclusion, le monastère Glavacioc est un des plus anciens du pays. Il existe depuis les temps de Mircea l'Ancien. Il a été construit par une famille de boyards, celle de Radu ban, grand dignitaire du Mircea l'Ancien. Vlad le Moine est un second fondateur, car il l'a reconstruit et il lui a donné un nouvel éclat. Lui-même et ses successeurs ont accordé une attention particulière pour le monastère, tant par les rénovations que par les donations qui ont transformé ce monastère dans un édifice religieux renommé et dans un centre de culture. Dans tous les documents qui parlent de Glavacioc nous retrouvons les mêmes mots élogieux «*ce saint et renommé monastère Glavacioc*»⁵⁷. Pour un certain temps il a détenu même le grand privilège d'autonomie (grande «lavra») ⁵⁸.

Bibliografie

- ASB. Mănăstirea Glavacioc – Arhivele Statului București, Fond Mănăstirea Glavacioc, I/1, XX/7, XXI/1, XXVII/8 XXXIV/49, XXXIV/69.
- ASB. M.S. 745 – Arhivele Statului București, M.S. 745, fol. 33v și fol. 35r.
- BOR – *Biserica Ortodoxă Română*, XIV, 1890.
- Catalogul Ț.R. – Catalogul documentelor Țării Românești din Arhivele Naționale*, vol. I (1645-1649), București, 1993.
- DIR, B – *Documente privind istoria României*, B. Țara Românească, Veacul XIII, XIV, XV, (1247-1500), București, 1953.
- DRH, B – *Documenta Romaniae Historica*, B. Țara Românească, vol. I (1247-1500), vol. II (1501-1525), vol. VII (1571-1575), vol. XXX (1645), București, 1965-1998.
- Boldescu 1900 – I. Boldescu, *Studiu istoric și geografic al județului Vlașca*, Giurgiu, 1900.
- Cronț 1960 – C.G. Cronț, *Dreptul de citorie în Țara Românească și Moldova*, extras din „Studii și Materiale de Istorie Medie”, IV, 1960, p. 65-83.
- Diaconescu 1961 – I. Gh. Diaconescu, *Icoane vechi, manuscrise, pietre de mormânt la mănăstirea Glavacioc*, în „Glasul Bisericii”, XX, 7-8, 1961, p. 657-669.
- Diaconescu 1971 – I. Gh. Diaconescu, *Noi observații asupra pietrei mormântale Craiovești de la mănăstirea Glavacioc*, în „Glasul Bisericii”, XXX, 11, 1971, p. 271-282.
- Fotino 1859 – D. Fotino, *Istoria generală a Daciei, sau Transilvaniei, Țerei Muntenesci și a Moldovei*, traducere de Gh. Sion, Tomulu II, București, 1859.
- Giurescu 1943 – C.C. Giurescu, *Istoria Românilor*, vol. II; partea a II-a, București, 1943.
- Giurescu, Giurescu 1976 – C.C. Giurescu, D.C. Giurescu, *Istoria Românilor. De la mijlocul secolului al XIV-lea până la începutul secolului al XVII-lea*, vol. II, București, 1976.
- Iordan 1963 – I. Iordan, *Toponimia românească*, București, 1963.
- Iorga 1928 – N. Iorga, *Istoria bisericii române și a vieții religioase a românilor*, vol. II, București, 1928.
- Leoadatu 1903 – Al. Lepedatu, *Vlad vodă Cășugăru. Monografie istorică*, București, 1903.
- Lepedatu 1941 – Al. Lepedatu, *Cercetări istorice cu privire la meșterii din Țara Românească*, în „Buletinul Comisiei Monumentelor Istorice”, București, 1941, p. 169-187.
- Mioc (coord.) – D. Mioc (coord.), *Lista dregătorilor din sfatul domnesc al Țării Românești în secolele XV-XVII*, în „Studii și Materiale de Istorie Medie”, IV, 1960, p. 565-583.
- Mușețeanu 1933 – I. Mușețeanu, *Mănăstirea Glavacioc. Monografie istorică*, București, 1933.
- Nicolescu 1905 – St. Nicolescu, *Documente slavo-române privitoare la relațiile Țării Românești și Moldovei cu Ardealul*, București, 1905.
- Paul de Alep 1900 – Paul de Alep, *Călătoriile patriarhului Macarie de Antiohia în Țările Române (1653-1658)*, ed. Emilia Cioran, București, 1900.
- Panaitescu 1944 – P.P. Panaitescu, *Mircea cel Bătrân*, București, 1944.
- Popescu 1930 – N.M. Popescu, *Mănăstirea Glavacioc*, în „Adevărul literar și artistic”, IX, 1930, 476, p. 1-11.
- Popian 1907 – N. Popian, *Mănăstirea Glavacioc*, în „Amvonul”, X, 1907, 5, p. 141-152.
- Sacerdoțeanu 1965 – A. Sacerdoțeanu, *Pomelnicul mănăstirii Glavacioc*, în „Glasul Bisericii”, XXVI, 1985, 1-2, p. 366-372.
- Suciu 1953 – I.I. Suciu, *Actele Secțiunii Bunuri Publice, Mănăstirea Glavacioc*, București, 1953.
- Scriban 1912 – A. Scriban, *Etimologii*, în „Arhiva. Revista Societății literare și Științifice”, XXIII, 7-8, 1912, p. 229-234.
- Șincai 1978 – Gh. Șincai, *Cronica românilor*, vol. II, București, 1978.
- Tocilescu 1886 – Gr. Tocilescu, *Manual de istorie română pentru școlile primare și secundare*, București, 1886.
- Tunsuli 1863 – Frații Tunsuli, *Istoria politică și geografică a Țerei Românești de la cea mai veche a sa întemeiere până la anul 1774*, ed. Gh. Sion, București, 1863.

⁵⁷ ASB. Mănăstirea Glavacioc, XX, 3-4.

⁵⁸ DRH, B, XXI, doc. 26.

UN ÎNȚELEPT MUSULMAN LA GIURGIU ÎN SECOLUL AL XVI-LEA – MEHMED URYÂNÎ DEDE

Dr. Gabriel-Felician Croitoru

Abstract: *A Muslim Wise at Giurgiu in the 16th Century – Mehmet Uryâni Dede.* Among the clerical people who lived in Giurgiu during the Ottoman administration, in 16th century, stand out the Mehmed Uryâni Dede personality. He represents a real spiritual guiding mark for the city or kaza Muslim community. Many proof are coming in this idea, like the testimonies of the people who known him and who appreciated his activity, but also, his inclusion in the Rumelia saint.

Cuvinte cheie: Mehmed Uryâni Dede, Giurgiu, Imperiul Otoman, religie, Țara Românească, administrație otomană.

Keywords: Mehmed Uryâni Dede, Giurgiu, Ottoman Empire, religion, Walachia, Ottoman administration.

Cucerit de otomani în 1419 sau, mult mai probabil, în 1420, orașul Giurgiu – care reprezenta una din cele mai puternice cetăți ale Țării Românești în perioada domniei lui Mircea cel Bătrân – și-a păstrat importanța strategică din punct de vedere politico-militar și economic, devenind unul din cele mai importante avanposturi otomane de pe malul stâng al Dunării.

Prin organizarea Giurgului în *kaza*, otomanii au dorit să își asigure aici o bază militară capabilă să supravegheze în permanență Țara Românească, să culeagă informații exacte despre starea lucrurilor și mai ales să acționeze în caz de nevoie, cu susținerea directă a beilor dunăreni. Stăpânirea Giurgului de către otomani a condus, treptat, la creșterea numărului populației de religie musulmană și la apariția lăcașelor de cult pentru aceștia, alături de cele creștine.

Cu toate că Giurgiu s-a aflat sub administrație otomană vreme de mai bine de patru veacuri, în pofida aserțiunilor de ordin general existente în istoriografia română cu referire la acest domeniu, nu se poate discuta despre un regim vădit discriminatoriu aplicat românilor sau creștinilor ortodocși prin prisma religiei practicate¹. Mai mult chiar, în zone precum Giurgiu sau Brăila, unde creștinii erau majoritari, unele dintre restricțiile determinate de legea musulmană erau foarte greu, dacă nu chiar imposibil, de impus. De asemenea, existența la nivel local și regional a *millet*-urilor a condus, pe de o parte, la păstrarea nestingerii a tradițiilor proprii, iar pe de altă parte, la inexistența unor probleme majore la punerea în aplicare a Tratatului de la Adrianopol.

De asemenea, trebuie precizat că spiritul de moderație și de toleranță al liderilor otomani centrali și locali a fost determinat și de interese economice, în condițiile în care se considera că „*pentru a conduce o țară este nevoie de multă oaste; pentru a ține o forță armată puternică sunt necesari mulți bani; acești bani pot fi procurați numai dacă populația are o stare bună, iar prosperitatea supușilor se realizează numai prin legi drepte. Dacă una din aceste condiții nu este îndeplinită, atunci nici una nu va fi realizată; iar dacă vor fi neglijate toate patru, atunci statul se va prăbuși*”². De altfel, toleranța otomană și asumarea îndatoririi de a proteja toată populația fără a face diferența între musulmani și nemusulmani, au reprezentat principalii factori care au făcut posibilă înaintarea rapidă a Imperiului Otoman în Balcani încă de la jumătatea secolului al XIV-lea³.

Nu se poate preciza câte lăcașuri de cult musulmane au existat în orașul Giurgiu în perioada administrației otomane, dar numărul lor a fluctuat în mod cert, astfel încât, dacă la jumătatea secolului al XVII-lea Kiatip Celebi se referea la o singură geamie⁴, în 1828, ofițerul englez Charles Colville Frankland menționa mai multe⁵, fără a le preciza însă numărul.

Într-un document din 8 mai 1696 este menționată geamia Baba-Nahu din Giurgiu, al cărei administrator, Hasan efendi bin Ali, avea dreptul de a strânge gizia de 12.000 de aspri de la locuitorii creștini⁶.

Cert este că în 1793, credincioșii musulmani din Giurgiu beneficiau de trei geamii⁷. Prima dintre acestea și, probabil, cea mai importantă, purta denumirea de *Bairacl*⁸ și se afla în imediata apropiere a reședinței muhafăzului, fiind destinată, în principal, trupelor garnizoanei Giurgiu, autorităților civile și militare din oraș, marinarilor schelei dar și populației. După 1830, la inițiativa generalului-conte Pavel Kiseleff, geamia a fost transformată în biserică creștină,

¹ Mateescu 1977, p. 971-975.

² Gemil 2008, p. 79.

³ Inalcik 2014, p. 37.

⁴ *Cronici turcești* 1974, p. 114 și 121.

⁵ *Călători străini* 2005, p. 83.

⁶ Guboglu 1959, p. 212.

⁷ *Călători străini* 2011, p. 273.

⁸ De la cuvântul turcesc *bayrak* – drapel, steag; drapel de mătase foarte lat, care se purta înaintea trupelor în campanii militare (Suciu 2010, p. 67).

sfințită cu hramul *Sf. Nicolae*⁹, în România singurele lăcașuri de cult musulmane transformate în biserici creștine fiind actualele *Sf. Mihail* din Brăila și *Sf. Nicolae* din Giurgiu.

Data fiind arhitectura actualei biserici *Sf. Nicolae*, este foarte probabil ca geamia *Bairaclı* să fi urmat linia arhitecturală clasică din partea europeană a Imperiului Otoman¹⁰ și să fi fost construită în plan cruciform, cu cupolă și unul sau două minarete, iar curtea să fi fost împrejmuită cu gard.

Cea de-a doua geamie din Giurgiu, destinată populației civile de religie musulmană, era amplasată în zona centrală a orașului, lângă aceasta existând și o fântână, care s-a păstrat și a fost folosită până în primele decenii ale secolului al XX-lea, sub denumirea de Fântâna Șadârvan¹¹.

În fine, cea de-a treia geamie din Giurgiu, despre care avem cele mai puține informații, era amplasată, aproximativ, pe locul actualei Piațete Sf. Gheorghe, fiind destinată populației orașului din zona respectivă.

Nu se cunosc date despre existența unor lăcașuri de cult musulmane de mai mici dimensiuni (*mesgid*) în zona rurală a *kaza*-lei Giurgiu, dar este foarte puțin probabil ca acestea să fi existat, în condițiile în care aici majoritatea covârșitoare a locuitorilor era formată din creștini.

Prezența geamiilor este o dovadă că la Giurgiu și-au desfășurat activitatea „oamenii de religie”, precum *imam*-i, *hatib*-i (cei care rosteau *hutba*, predica de vineri, în numele suveranului vremii), *müezzin*-i (care chemau, din minaret, populația la rugăciune) sau oamenii de serviciu de la moschei sau geamii (*kayyim*), toți fiind retribuiți din diverse venituri și taxe locale¹².

Printre aceștia s-a numărat și Mehmed Uryânî Dede, născut în secolul al XVI-lea, la Giurgiu, considerat „*unul din marii înțelepți ai Rumeliei*”, persoană respectată printre „oamenii de religie” ai Porții. Data nașterii acestuia nu este cunoscută, știindu-se însă faptul că provenea dintr-o familie evlavioasă, mama sa fiind cunoscută în zona Giurgiului ca o adevărată „sfântă a epocii”.

Încă din copilărie, Mehmed Uryânî Dede a fost preocupat de studiul diferitelor științe. După ce și-a însușit cunoștințele în diferite domenii, a descoperit „*iubirea divină*” și slăvirea Profetului, fiind captivat de fascinația „*extazului mistic*” ce ducea, în cazul său, până la pierderea cunoștinței.

După acest moment de cotitură al vieții sale, a renunțat la haine și, înveșmântat sumar, doar în zona dintre abdomen și genunchi, a început să cutreiere lumea, ajungând până în Egipt. Câțiva ani, Mehmed Uryânî Dede a trăit în apropiere de Cairo, ducând o viață de ascet. După mai mulți ani, în care a conviețuit cu populația denumită de cronicarii musulmani drept „*sălbatică*”, Mehmed Uryânî Dede a plecat în Cairo, unde a ajuns la lăcașul dervișilor din Secta Gülșeni, momentul sosirii sale aici corespunzând cu moartea liderului spiritual al sectei, Ibrahim Gülșeni¹³.

Locul lui Ibrahim Gülșeni a fost luat de fiul său, emirul Ahmed Hayalî, care în momentul întâlnirii cu Mehmed Uryânî Dede, l-a povățuit pe acesta să rămână și să-și desăvârșească pregătirea spirituală, precizându-i că „*a fi om înseamnă a fi priceput, nu doar a paște precum animalele*”. Mehmed Uryânî Dede a rămas o vreme la Cairo, beneficiind de sprijinul și pregătirea lui Ahmed Hayalî, desăvârșindu-și treptat cunoașterea teologică și ezoterică, precum și conduita și practica religioasă. După aceasta, Mehmed Uryânî Dede a fost trimis de emirul Ahmed Hayalî din Egipt spre locurile sale natale, primind misiunea de propovădui cuvântul lui Allah și de a-i ajuta pe oameni să deosebească binele de rău.

Prin urmare, Mehmed Uryânî Dede s-a întors la Giurgiu unde a locuit până la moartea sa, unde a propovăduit înțelepciunea prin intermediul lucrării *Manevi*, scrisă de cărturarul Ibrahim Gülșeni în stilul *mesnevi*¹⁴, versuri pe care ulterior, Mehmed Uryânî Dede le-a explicat și comentat, oferind o serie de povețe și sfaturi de viață celor din jurul său.

În timpul vieții sale, impunându-se ca un adevărat reper moral și spiritual, Mehmed Uryânî a primit și apelativul „*Dede*”, îndrumând o serie de discipoli, folosindu-se de iscusința de a propovădui și împărtăși experiența sa de viață și înțelepciunea celor din jur.

Mehmed Uryânî Dede a încetat din viață în anul 1582, scribul Amani Celebi din Rusciuc arătând data morții sale cu versul: „*A murit steaua polară a Giurgiului*”. A fost înmormântat în interiorul cetății Giurgiu, alături de mama sa, iar mormântul său, simplu, a devenit un adevărat loc de pelerinaj pentru credincioșii musulmani din întreaga regiune de la nord și sud de Dunăre.

⁹ În anul 1830, geamia a fost transformată în biserică ortodoxă, cu hramul *Sfântul Ierarh Nicolae*, după numele țarului Nicolae I al Rusiei, perceput ca *eliberator* al Giurgiului de sub ocupație otomană. Clădirea avea inițial o formă pătrată, specifică lăcașurilor de cult musulmane, dar după transformarea ei în biserică, în anul 1830, i s-a adăugat altarul în formă de absidă și un pridvor deschis, lăcașul fiind acoperit cu o boltă cilindrică și turlă din lemn. De asemenea, fosta intrare în geamie (care se găsea în lateral, pe axul intrării în curtea actuală a bisericii) a fost desființată, creându-se o altă intrare, pentru a se respecta normele creștine, iar pictura a fost realizată cu vopsea de apă (Croitoru 2011, p. 175).

¹⁰ Ekrem 1981, p. 125-126.

¹¹ De la cuvântul turcesc *şadîrvan* – fântână arteziană (și pentru abluțiune, în lateral, unde se făcea spălarea rituală a corpului înainte de intrarea în geamie, prescrisă de religia musulmană). Șadârvanul din interiorul geamiilor, palatelor sau caselor mai mari, avea rolul de a împropăta și răcori aerul, de a produce pace sufletească (prin susurul apei) și, în cazuri speciale, de a asigura confidențialitatea discuțiilor.

¹² Maxim 2006, p. 148.

¹³ <http://www.mumsema.org/arap-islam-alimleri/193502-mehmet-uryani-dede-hayati-hakkinda-bilgi.html>

¹⁴ Tip de versificație în literatura turco-islamică, în care rimele sunt perechi.

La rândul său, Evlia Celebi a notat și el câteva rânduri despre Mehmed Uryânî Dede, „călător în lume, care a apărut la Giurgiu, fiind meșter în mesnevi”.

De asemenea, Mehmed Uryânî Dede a fost elogiât de discipolii săi, unul dintre aceștia, Taşlıcalı Yahyâ Bey, autorul lucrării *Şah-ü-Gedâ*, în poezia *Gülşen-i envâr*, amintind despre originea giurgiuveană a maestrului său și despre vasta sa înțelepciune. Taşlıcalı Yahyâ Bey aminte și una din mostrele de înțelepciune ale învățatului giurgiuvean: „Mehmed Dede ne-a onorat provincia. Într-o zi, ne-am întâlnit pe stradă. A pus mâna pe pieptul meu. Pur și simplu și-a așezat palma deasupra inimii mele. Cu o noapte în urmă, în vis, recitasem cinci distihuri în limba arabă, pe care însă nu reușeam să mi le amintesc. Îndată ce Mehmed Dede mi-a atins pieptul, mi-am amintit acele distihuri. Datorită inspirației și energiei pe care le simțeam în preajma lui, am continuat să scriu multe alte poezii”¹⁵.

La rândul său, unul din cadiii Rusciucului, Nev’î-zâde Atâi, a lăsat cuvinte elogioase despre înțeleptul giurgiuvean: „În anul 1611, pe când eram cadii orașului Rusciuc, am plecat până în târgul Giurgiu. Acolo m-am întâlnit cu copiii lui Uryânî Mehmed Dede. Am văzut atunci un poem mesnevi pe care ei îl recitau și îl ofereau spre studiu. În fiecare colțșor erau însemnări și notițe. Era imposibil să înțelegi ce scria acolo, chiar dacă știai să citești. Numai cei care stăpâneau știința acestui stil ar fi reușit să descifreze textul. Convingându-mă de iscusința lui Uryânî Mehmed Dede, m-am simțit onorat să îi vizitez mormântul, care era destul de neîngrijit. Am aflat că la început, cei dragi lui au intenționat de nenumărate ori să îi facă un monument funerar din piatră, însă de fiecare dată au primit anumite semne în vis, renunțând astfel, și înțelegând că trebuie să renunțe la această idee. Chiar și eu, a doua zi după ce i-am vizitat mormântul, am avut un vis straniu, legat tot de Uryânî Mehmed Dede”¹⁶. Tot Nev’î-zâde Atâi menționa că „i-am întâlnit pe copiii lui Uryânî Mehmed Dede. Era așa o lumină și o rânduală desăvârșită, iar versetele din Coran străluceau”¹⁷.

Un alt adept al lui Uryânî Mehmed Dede, Murad Bedyzade Mustafa Bey din Rusciuc, un veteran al cavaleriei otomane și participant în mai multe războaie din Europa și Asia, a lăsat o serie de amintiri despre înțeleptul giurgiuvean, pe care îl vizita înainte de plecarea în campanii militare¹⁸. De fiecare dată, cei doi aveau lungi discuții, Mehmed Uryânî Dede oferindu-i sfaturi practice, pe care Murad Bedyzade Mustafa Bey avea să și le amintească: „În jurul anului 1582 urma să plec într-o campanie în Persia. M-am dus la Mehmed Dede pentru a-i cere binecuvântarea și a-mi lua rămas bun de la el. L-am rugat să se roage pentru mine și i-am sărutat mâinile înainte să plec. Cu acest prilej m-a povățuit: „Mustafa Celebi, când pleci în expediție, nu uita să ai tot timpul la tine un cuțit unguresc. În clipe grele, nu este altă armă mai folositoare omului ca aceasta”. I-am urmat sfatul și am pornit la drum. După zile și zile de mers, am ajuns la cetatea Demirkapı, unde am rămas aproape doi ani. Într-una din zile, am ieșit din cetate cu alți camarazi pentru a procura grâu pentru trupe, și am înnoptat într-un sat. Pentru că nu era nici cea mai mică urmă de dușmani, fiecare se retrăsese în câte un colț al unei case din sat, lăsând armele la o parte. În timp ce dormeam, ușa a fost brusc spartă, iar în camera unde eram a pătruns un soldat persan, care m-a și atacat. Trezit brusc din somn, am sărit din locul unde eram, dar mi-am dat seama că nu am armele la îndemână. Eram la un pas de moarte. În acea clipă, mi-am amintit de cuțitul unguresc pe care îl purtam la mine de aproape doi ani, urmând sfatul lui Mehmed Dede. Am luat cuțitul în mână, iar cu voia lui Alah, sabia dușmanului meu care dorea să măucidă s-a lovit de unul din stâlpii casei și s-a rupt. Apoi, cuțitul meu și-a făcut datoria. Astfel m-a ajutat sfatul lui Mehmed Dede”.

Printre oamenii de religie care au trăit în Giurgiu în perioada administrației otomane, în perioada secolului al XVI-lea se detașează personalitatea lui Mehmed Uryânî Dede, adevărat reper spiritual pentru comunitatea musulmană din oraș, kaza și zona învecinată. O dovadă în acest sens stau mărturiile celor care l-au cunoscut și i-au apreciat activitatea, dar și faptul că în prezent, Mehmed Uryânî Dede este inclus printre înțelepții Rumeliei.

Bibliografie

- Călători străini 2005 – Charles Colville Frankland, [Călătoria prin Banat și Țara Românească], în vol. *Călători străini despre Țările Române în secolul al XIX-lea*, serie nouă, II, coordonatori P. Cernovodeanu și Daniela Bușă, București, 2005.
- Călători străini 2011 – Contele Camillo Giacomazzi, în *Călători străini despre Țările Române, Supliment I*, volum întocmit de Șt. Andreescu, M. Coman, Al. Ciociltan, Ileana Căzan, Nagy Pienaru, Ov. Cristea, Tatiana Cojocar, București, 2011.
- Croitoru 2011 – G.-F. Croitoru, *Bisericile ortodoxe din orașul Giurgiu în secolul al XIX-lea*, în volumul *Studia varia in honorem professoris Panait I. Panait Octogenarii*, coordonator Andreea Atanasiu-Croitoru, Constanța, 2011.
- Cronici turcești 1974 – Kiatip Celebi, *Gihannüma [Cosmografia universală]*, în vol. *Cronici turcești privind Țările Române. Extrase*, II (Sec. XVII – începutul sec. XVIII), volum întocmit de M. Guboglu, București, 1974.
- Ekrem 1981 – M.A. Ekrem, *Civilizația turcă*, București, 1981.
- Gemil 2008 – T. Gemil, *Românii și otomanii în secolele XIV–XVI*, ediția a II-a revizuită, Constanța, 2008.

¹⁵ <http://www.ehliisunnetbuyukleri.com/Islam-Alimleri-nsiklopedisi/Detay/MEHMED-URYANI-DEDE/3372>

¹⁶ <http://www.ehliisunnetbuyukleri.com/Islam-Alimleri-nsiklopedisi/Detay/MEHMED-URYANI-DEDE/3372>

¹⁷ <http://www.bizimsahife.org/kutuphane/evliyalarsans/U2/ea1429.htm>

¹⁸ <http://www.ehliisunnetbuyukleri.com/Islam-Alimleri-nsiklopedisi/Detay/MEHMED-URYANI-DEDE/3372>

- Guboglu 1959 – M. Guboglu, *Despre arhiva turco-orientală din Biblioteca de Stat „V. Kolarov” – Sofia. Importanța ei pentru istoria României și a altor state din sud-estul Europei (I)* în „Revista arhivelor”, an II, nr. 2/1959.
- Inalcık 2014 – H. Inalcık, *Turcii și Balcanii*, în *Marea: loc al memoriei și al desfășurărilor geostrategice* (coordonatori FI. Anghel, G.S. Manea, M. Omer), Târgoviște, 2014.
- Mateescu, 1977 – T. Mateescu, *Organizarea ecleziastică a românilor din Dobrogea în timpul stăpânirii otomane*, în „Biserica Ortodoxă Română”, an CXV, nr. 9–12, septembrie–decembrie 1977.
- Maxim 2006 – L. Maxim, *„Raiaua” Turnu (1419-1829). Studiu monografic*, teză de doctorat (coordonator T. Gemil), Universitatea „Ovidius” Constanța, 2006.
- Suciu 2010 – E. Suciu, *Influența turcă asupra limbii române, II, Dicționarul cuvintelor românești de origine turcă*, București, 2010.

TIMPUL ETERNIZAT ÎN MĂNĂSTIREA HUREZI. ASPECTE MONOGRAFICE

Drd. Constantin Mănescu

Résumé: Le temps éternisé dans le Monastère Hurezi. Aspects monographiques: Le monastère de Hurezi, situé dans le nord du département de Vâlcea, aux pieds du Massif Parâng des Carpates Méridionales, à l'ouest de l'Olt, est l'un des plus grands ensembles monumentaux de Roumanie. Il fut construit de 1690 à 1706 sur l'ordre et aux frais du Prince de Valachie, Constantin Brâncoveanu, sur l'emplacement d'un ancien ermitage consacré à Saint Jean. La réalisation d'un complexe monumental des dimensions de Hurezi suppose la concentration d'un grand nombre d'artistes – architectes, peintres, décorateurs – qui ont eu comme agents de confiance les boyards Pârvu Cantacuzino et Cernica Știrbei Izvoranu. Ils ont accordé une grande importance aux fresques votives, caractérisés par la pureté du dessin des figures, la noblesse et l'élégance de détails. Le monastère de Hurezi est véritablement le monastère le plus représentatif de son époque, répondant à un programme grandiose du Prince Constantin Brâncoveanu, qui a édifié cet bastion de l'Orthodoxie à l'Ouest de l'Olténie.

Cuvinte cheie: mănăstire, Hurezi, Constantin Brâncoveanu, ispravnici, Pârvu Cantacuzino, Cernica, Știrbei, tablou votiv, bastion, ortodoxie.

Mots clef: monastère, Hurezi, Constantin Brâncoveanu, agents de confiance, Pârvu Cantacuzino, Cernica, Știrbei, fresque votive, bastion, orthodoxie.

La 29 octombrie 1688 trecea la cele veșnice Șerban Cantacuzino, domnul Țării Românești, în vârstă de 54 de ani. În aceeași zi, când vel logofătul Constantin Brâncoveanu, nepot al defunctului domn (mamă-sa, Stanca, era sora lui Șerban Cantacuzino) se afla la curte lângă trupul lui Șerban Vodă, îngrijindu-se de cele de îngropare, boierii țării s-au adunat la Mitropolie, împreună cu vlădica Teodosie, Mitropolitul Ungrovlahiei (26 aprilie 1679-27 ianuarie 1708) și cu Dionisie, Patriarhul Constantinopolului, și au hotărât să-l aleagă ca domn, pentru multele sale calități. Cronica țării ne arată cum s-au petrecut lucrurile: „Logofete – i-au spus boierii – noi cu toții pohtim să ne fii domn». Iar el le răspunse: „Dar ce-mi trebuie mie domnie? De vreme ce ca domn sunt la casa mea, nu-mi trebuiește să fiu». Atunci ei ziseră: „Ne rugăm, nu lăsa țara să intre alți oameni, sau răi sau nebuni, să o strice, ci primește domnia». Și-l luară de mâni și-l împingeau de la spate și acoalea fiind și un capegiu împărătesc pentru trebi împărătești, îl duseră pre el la Mitropolie. Și îl îmbrăcară cu caftan domnesc și așa merseră la biserică, îi citiră moliftele de domnie și înconjurară Sfântul Prestol, după datina încoronării voievozilor țării. Apoi îi sărutară toți mâna, zicându-i: „Mulți ani!»” Și s-a urcat domnul în scaun și a rostit cuvânt, spunând: „Domnia aceasta eu nu o pohtesc ca să-mi înmulțesc grijile și nevoile, ci dumneavoastră m-ați poftit și fără voia mea m-ați pus domn, în vremi ca acestea turburate, înconjurate de oști și de vrăjmași». Iar boierii toți i-au jurat credință pe Evanghelie și pe Sfânta Cruce¹.

Mândria pentru sângele care-i curgea în vene, pentru strămoșii Basarabi – Craiovești și Cantacuzini, era atât de adâncă în ființa proaspătului domn, încât, la scurt timp de la urcarea sa pe tronul Țării Românești, în vara anului 1690, Constantin Brâncoveanu începe construirea celui mai mare complex monastic din țara noastră, Mănăstirea Hurezi, care avea să devină cea mai desăvârșită realizare a artei brâncovenești, „una dintre cele mai frumoase, mai complexe și mai complete din tot Orientul ortodox². Așezământul era conceput de domnitor, așa cum arăta Nicolae Iorga, „pentru îngroparea sa și a neamului său și pentru adăpostirea unei vieți călugărești, ca să poată fi îndreptariu pentru cultivarea artei religioase și a scrisurii bisericesc³. Dar în afară de necropolă a acestei noi și totuși vechi dinastii, Mănăstirea Hurezi era destinată nu numai rostului său religios, ci și unuia de ordin militar, după cum arată Bartolomeu Anania, fiind „punct de apărare spre hotarul de apus al țării și, în caz de nevoie, loc de refugiu pentru ctitor și familia sa⁴.

Se pune o firească întrebare: Ce l-a determinat pe marele voievod să-și aleagă aceste locuri de la poalele munților Căpățâni, pentru principala sa ctitorie, locuri bântuite de ciuhurezi sau huhurezi, păsări nocturne ce stăpâneau atunci pădurile seculare din zonă, nestrăbătute de piciorul omului, care au dat numele râului ce curgea prin acea vale, satului și apoi târgului Hurezi? Răspunsul este că, încă pe când deținea dregătoria de logofăt al Țării Românești, cu patru ani înainte de a ajunge domnitor, la 29 decembrie 1684, Brâncoveanu a cumpărat satul Hurezi de la jupâneasa Stanca, văduva lui Dima Chiurciubașa și de la fiul acesteia, Matei, sat care „se vânduse” lui Dima încă din timpul lui

¹ Letopisețul Cantacuzinesc, p. 190.

² Cristea 2003, p. 16.

³ Iorga 1932, p. 6.

⁴ Anania 1990, p. 90.

Radu Leon Voievod (1664-1669)⁵. Unul dintre cei mai mari proprietari de pământuri din țară, Constantin Brâncoveanu cunoștea satul Hurezi, deoarece, așa cum mărturiseau foștii proprietari ai acestuia, se învecina cu proprietățile lui⁶.

Pe de altă parte, aici, sub poale de munte și în sălbăticia codrilor, în lumea huhurezilor și în apropierea altor ctitorii ale familiei lui Brâncoveanu, precum Bistrița Craioveștilor și Arnota lui Matei Basarab, exista, la o depărtare de vreo 4 km de unde urma să fie întemeiată mănăstirea, un schit cu hramul Sfântul Ion Botezătorul, unde se afla ca egumen un om evlavios, cinstit și de ispravă, urmaș al vechilor ctitori, numit Ioan. Nu cunoaștem numele acelor modești și pioși creștini care, în spiritul isihasmului românesc, în dorința de a sluji lui Dumnezeu în locuri cât mai retrase de lume, au întemeiat acest schituleț pe malul drept al râului Hurezi, pe teritoriul satului Romanii de Sus. Ceea ce se cunoaște este numai faptul că, printr-o carte domnească din 10 martie 1689, Brâncoveanu ierta de dijmărit acest „sfânt și dumnezeiesc schit ce să cheamă Hurezii, ot sud Vâlcea...”, „fiind... sărac și la multă lipsă, fără nicio hrană, de nicio parte”, iar peste câteva luni, la 23 iunie, el îi dădea un privilegiu de sare din „Ocnele gospod”⁷. Mai cunoaștem că acest schit a fost închinat, în 1695, lui Constantin, fiul cel mare al domnitorului, de egumenul Ioan, care provenea din neamul fondatorilor⁸. Din edificiul de odinioară se mai păstrează azi doar câteva ruine⁹. Schitul a fost părăsit de călugări între anii 1870-1877, în urma distrugerilor provocate de vărsarea râului Hurezi. Cu prilejul excavațiilor întreprinse aici, sub nivelul pavimentului au fost descoperite fragmente de ceramică din a doua jumătate a secolului al XVII-lea și din prima jumătate a secolului al XVIII-lea. Faptul că tencuiala zugrăvită care a fost găsită aici se aseamănă cu cea din interiorul mănăstirii Hurezi și a schiturilor din jurul ei, duce la concluzia că schitul Sfântul Ioan este contemporan cu aceste monumente¹⁰, dar cu siguranță că pe acel loc va fi existat o biserică din lemn, care a dispărut. Se poate afirma, așadar, că începutul unei vieți monahale în părțile Hurezului datează înainte de întemeierea de către Constantin Brâncoveanu a complexului mănăstiresc Hurezi.

Cel mai bogat și mai strălucit dintre domnii români, Constantin Brâncoveanu a voit să întrecă prin cheltuieli mai mari, orice se mai făcuse până atunci. El și-a gândit ctitoria după un plan înlăuntrul căruia sălășluiește un înțeles duhovnicesc mai adânc. Privit foarte de sus, ansamblul arhitectural al Hurezilor se înscrie ca o constelație în formă de cruce greacă, cu patru biserici la capete și cu una în centru. La miazănoapte, schitul Sfinții Apostoli; la miazăzi, biserica Sfinților Îngeri, a satului Romanii – amândouă fiind ridicate de către arhimandritul Ioan, întâiul egumen al mănăstirii, duhovnic, sfetnic de taină și inspirator al voievodului; la răsărit, biserica-bolniță, zidită de doamna Marica; la apus, schitul Sfântul Ștefan, durat de feciorul său cel de-al doilea, care purta numele întâiului martir creștin; în mijloc, inima crucii e însăși biserica cea mare, ctitoria nominală a voievodului, în fapt, al șaselea locaș de închinare, cu silueta lui zveltă, i se adaugă ca o floare albă la subsuoara unei răstigniri¹¹.

Biserica principală, așezată în mijlocul incintei, este unul dintre cele mai valoroase monumente de artă feudală păstrate în Țara Românească și are hramul „Sfinții Împărați Constantin și Elena”. Ea poate fi privită ca tipul definitiv al arhitecturii religioase a românilor, alcătuită prin contopirea elementelor venite din Moldova, cu cele mai puține și mai puțin însemnate, aflătoare în principatul muntean, dar și ca un simbol al jertfei pentru credință și neam. Marele bizantinolog francez Charles Diehl (1859-1944) considera mănăstirea Hurezi „poate cel mai frumos monument dintre toate din România”, iar despre frescele sale afirma că „sunt printre cele mai remarcabile pe care le-a produs arta românească și în același timp ele dovedesc continuitatea artei românești și a artei bizantine, ele arată strălucirea extraordinară pe care a dat-o domnia lui Constantin Brâncoveanu”¹².

Lucrările de construire a acestei biserici au început în vara anului 1690, domnitorul trimițând aici ca ispravnic (conducător și supraveghetor al lucrărilor) pe Pârnu Cantacuzino, împreună cu o echipă de meșteri buni, ale căror nume ni s-au păstrat: Manea, vătaful de zidari, după nume mai degrabă un armean, evident, statornic în Țara Românească; apoi Vucașin Caragea, pietrarul, mai probabil albanez, în orice caz un balcanic; și Istrate, lemnarul, care după nume pare să fi fost român neaoș¹³. Și pictorii sunt, de asemenea, de diferite proveniențe: Constantinos, șeful echipei care a pictat biserica mare, este grec, dar Ioan, Andrei, Stan, Neagoe, Ioachim, Marin și Preda par să fie localnici, Ioan și Iosif sunt călugări, cum pare să fie și Efrem, Ion este român neaoș, ca și Nicolai (nu Nicola). Oricum, se vede că Vodă a adus meșteri de vază de pe unde i-a găsit, dar că, pe altă parte, în ciuda echipelor diferite, stilul a rămas relativ unitar¹⁴.

După doi ani de la începerea lucrărilor, în vara anului 1692, moare Pârnu Cantacuzino, care era vărul domnitorului, fapt care „nu puțină întristare domnului și neamului au dat”, și este înmormântat în tinda bisericii a cărei

⁵ Iorga 1907, p. 328.

⁶ Tamaș 1995, p. 57.

⁷ Iorga 2014, p. 18.

⁸ Rădoi 2012, p. 119.

⁹ Ionașcu 1935, p. 6.

¹⁰ Roseti 1962, p. 105-106.

¹¹ Anania 1990, p. 92.

¹² Barnea 1997, p. 126.

¹³ Miclea, Florescu 1989, p. 6.

¹⁴ Miclea, Florescu 1989, p. 7.

construcție o coordonase. Ca nou ispravnic este numit marele armaș Cernica Știrbei, un boier tânăr căruia i se zicea, după o moșie moștenită de la mama sa, și Izvoranul, ajutat de Ioan arhimandritul și de alți doi ispravnici, mai mici, Badea fost pârcaș și Apostol vornic za Doamna. Tot în această vară se încheie și prima etapă și anume ridicarea sfântului locaș, așa cum arată pisania așezată în iunie 1692 în partea superioară a ancadramentului de piatră de la ușa de intrare în biserică, în care se menționează și idealul care l-a însuflețit pe Brâncoveanu când a ridicat această măreață biserică: „Să voiu intra în sălașul casei mele, au să voiu sui spre așternutul patului meu, să voiu da somnu ochilor miei și plopeupelor mele dormitare și răpaos tâmplelor mele, pânu nu voi afla loc Domnului și sălaș Dumnezeului lui Iacov, jurându-să, cânta și zicea marele proroc și împărat Davidu. Aceasta, dară și în mintea luminatului și înălțatului, Ioan Costandin Basarab voevod, domnu și oblăduitor Țării Rumânești, încă den tinerețele sale hotărât avându, n-a dat odihnă mădulărilor sale, nici răpaos gânduriloru sale, până n-au aflat aicea loc Domnului, unde această frumoasă și sfântă mănăstire, lăcașul lui Dumnezeu, din temelie, cu multă osârdie și cu mare cheltuială au zidit și au rădicat marelui Costandin și Elenii, semnaților împărați, tocma cu apostolii, spre scutirea și paza ei, închinându-o. Carii mari și sfinți împărați, Dumnezeului și Mântuitorului nostru Iisus Hristos și aicea, jos, pre lume au trăit; și în Ierusalimul cel de Sus să trăească în veci, nehotărâți, slăvindu-se și cântându-să. Acestu sfântu și luminat lăcaș, blagocestivului domnu făcându, așa l-au înfrumosețat și cu de toate înzestratu, cât nemoartă pomenirea lui și părinților, moșiloru, strămoșiloru, și tot bătrân și blagorodnicului său neam în veci să rămâe și să se laude au lăsat, sfârșindu-se la anul de la zidirea lumii, 7200 și de la spăsenia ei, 1692 în luna iunie, ispravnicu fiindu Pârvalu Cantacuzino marele stolnic”¹⁵.

După această dată, lucrările de finisare la biserica mare mai durează un an, astfel că în vara anului 1693, după trei ani de lucru, această biserică este târnosită, deși nu e încă zugrăvită. Aceasta se face de către mitropolitul Teodosie în prezența domnului și a întregii curți¹⁶. Domnul ținea foarte mult la dovedirea descendenței sale din ctitorii Țării Românești, domnii din neamul Basarabilor. Totdeauna a semnat Constantin Basarab - Brâncoveanu, iar deasupra acestei pisanii, aflată în partea superioară a ușii de intrare la biserica Mănăstirii Hurezi, a pus două steme: cea a Cantacuzinilor, dovadă a descendenței după mamă, și cea a Basarabilor, care arată tuturor privitorilor din cine se trăgea după tată, ceea ce-i dădea dreptul la ocuparea tronului. Domnul urmărește în continuare lucrările de la Hurezi, vizitând mănăstirea doi ani la rând, în vara anului 1694 și în 1695. Partea cea mai grea de realizat era pictura murală bisericească, deoarece la cumpăna dintre secolele al XVII-lea și al XVIII-lea, când cel mult 5% dintre locuitorii Țării Românești știau să scrie și să citească, cârmuitorii țării, atât cei laici cât și cei spirituali, căutau să exprime pictorial programele lor politice și ideile de educație religioasă-morală, gândurile lor și chiar idei patriotice, pe care doreau să le sădească în mintea celor mulți prin pictura bisericească.

Cei doi mari pictori ai vremii brâncovenești au fost Pârvalu Pârvescu, originar din Câmpulung Muscel, cunoscut sub pseudonimul artistic de Pârvalu Mutu Zugravul (1657-1735), și Constantinos, pictor grec, adus în Țara Românească de Șerban Cantacuzino, fiind considerat, după unele opinii, poate mai talentat decât Pârvalu Mutu Zugravul. Constantinos a fost pictorul de curte a lui Constantin Vodă Brâncoveanu. El a inițiat și a dezvoltat o adevărată școală de pictură bisericească în centrul de la Mănăstirea Hurezi. De aici a trimis meșteri în toată țara, executând lucrări de pictură la multe edificii bisericești: în 1703-1705 naosul bisericii mari de la Cozia, între 1711-1712 Polovragi, apoi Govora, biserica Schitului Surpatele, bolnița de la Bistrița și biserica Schitului Păpușa. Constantinos poate fi considerat drept creator al programului și realizator al picturii din biserica mare a Mănăstirii Hurezi, el schițând proiectul programului princiar al picturii murale. El nu a putut fi ajutat la Hurezi de zugravul Pârvalu Mutu, deoarece acesta devenise pictorul de curte al familiei Cantacuzino și în această calitate a pictat bisericile de la Filipeștii de Pădure (1692), Măgureni (1694), Schitul Lespezi (1694), Sinaia (1695-1696) și multe altele¹⁷.

Ideea de apartenență la un neam și de ridicare a unui sfânt lăcaș pentru veșnica pomenire a ctitorului și a întregului său șir de moși și strămoși este și mai clar exprimată în cea de-a doua pisanie de la Hurezi, aflată în biserica Sfinții Împărați Constantin și Elena, în pronaos, pe peretele de la vest, deasupra intrării, datată la 1694 (7203) septembrie 30, atunci când zugravii Constantinos, Andrei, Stan, Neagoe și Ioachim isprăveau de pictat această biserică. Iată ce ne spune această pisanie: „Sfânta și dumnezeiasca beserica aceasta, dupre ce este cum s-au zis și știut iaste că dân temelie, prealuminatul și blacostivul domnu, Ion Costandin Brâncoveanu Băsărabu voevod, cu toate câte pre denafară înprejur să văd, au zidit și au alcătuit. Vrut-au și pre dânlăuntru a o înpodobi și a o înfrumuseța cu de toate și zugrăvindu-o, ca nu alta asemenea, mai vrut-au între alte, ca și dunga cea mare, bătrână și blagorodnă a rodului neamului său, atâta dăspre tată, cât și dăspre mumă, să să zugrăvească și să să pue aici, cum să vede într-această dăsfătăță, frumoasă și iscusită tindă, spre slava, întâi cea necuprinsă și neschimbată în veci, a lui Dumnezeu celuia ce au învrednicit pre acestu bun și blagocestiv domnu a face acestea și spre nemoarta pomenire a sa și a tot bun și prea blagorodnic neamului său, săvârșindu aceste la al șaselea an al domnii sale, în anul dă la Nașterea Fecioarei și

¹⁵ Bălan 2005, p. 533-534.

¹⁶ Sacerdoțeanu 1964, p. 714.

¹⁷ Vergatti 2014, p. 134.

mântuirea lumii, 1694 și dă la omul cel dentâi, 7203, meseța septembrie 30. Și egumen fiind chir Ioan arhimandrit și ispravnicu fiindu Cernica biv vel armaș, în urma Pârului Stolnicul¹⁸.

Pictura din această biserică reprezintă cel mai important și original ansamblu realizat de meșterii lui Constantin Vodă, în frunte cu zugravul Constantinos. Aproape fiecare efigie din cele aproximativ treizeci aflate în pronaosul Hurezilor ne trimite către un personaj știut din cronicile timpului. Pe peretele de vest se rânduiesc siluetele Cantacuzinilor contemporani sau nu demult dispăruți, aceiași cu cei pictați tocmai în acei ani de către Pârul Mutu la ctitoriile prahovene ale bogatei familii a „postelnicilor”, anume la Măgureni și la Filipeștii de Pădure. Apar la Hurezi Constantin Cantacuzino, „biv vel postelnic al lui Matei vodă, denceputul domnii lui până la moarte” – este ilustra victimă din 1663, de la Snagov, a lui Grigore vodă Ghica și a intrigilor Leurdeanului - „jupânița ego”, adică soția sa Ilinca sau Elina, fata lui Șerban Vodă, este vorba, evident, de Radu Șerban, ca și fiii lor ajunși cu toții – fapt unic în analele Țării Românești¹⁹ – mari dregători: Drăghici, biv vel spătar, Costandin biv vel stolnic, Matei, biv velață Mihai vel spătar și lordache biv vel spătar²⁰.

Pe zidul alăturat, tot de vest, al aceluiași pronaos, a fost pictat, de asemenea, celălalt „neam” ilustru – și el legat de tradiția locală basarabească – cel al boierilor din Brâncoveni: Preda Brâncoveanu, „biv vel vornic sinu David postelnic”, bunicul patern al lui Constantin vodă, „jupânița ego, Păuna, fata Papei vel logofăt”, Ancuța Brâncoveanu, „Papa postelnic Brâncoveanu, sinu Predii vornicul, tatăl lui Costandin vodă”; Matei, „jupânița ego, Stanca Cantacuzineasca”, Costandin vodă, Barbul și David postelnicul.

Venind la peretele meridional (de la sud) al pronaosului, aici apar: „Io Matei Basarabu, voevod, feciorul Dancului biv vel vornic den Brâncoveni”, vărul prin alianță al străbunicului domnesc pe linie paternă, devenit voievodul Matei Basarab, din care ctitorul Hurezilor descindea, așadar, la a patra generație; „Io Laiotă Basarab voevod, den mila lui Dumnezeu au luat domnia la leatul 6902 (=1393-1394) și au domnit ani 17”; „Io, Neagoe Basarab voevod, feciorul Pârului biv vel vornic Craiovescu, den mila lui Dumnezeu au luat domnia la leatul 7017 (=1508-1509) și au domnit ani 9”. Anii domniilor sunt greșiți ca plasare și ca durată, știuți fiind măcar parțial prin cronicile compilate tocmai în vremea zidirii și pictării Hurezilor. Alături de aceștia apare aici pictat egumenul Ioan, primul conducător al lavrei domnești din Vâlcea: „Ioan arhimandrit carele au fost năstavnîc cându s-au făcut această sfântă mănăstire; și au fostu de la leat 7200 și au egumenit ani 30”²¹.

Justificarea introducerii în friza de portrete de pe latura sudică a pronaosului de la Hurezi, în legătură cu familia bravilor Brâncoveni, a ctitorului mănăstirii Argeșului se afla în împrejurarea că vodă Constantin Brâncoveanu era direct scoborât și din Neagoe Basarab, la a șaptea generație, prin Radu din Brâncoveni postelnicul, fiu al lui Vâlsan din Caracal și nepot al Margăi, sora „noului Basarab”²².

Convergența tuturor acestor portrete, mai curând convenționale, făcute după izvoade felurite ce ne pot bănuși a fi portrete ctitoricești din secolele XVI și XVII (Curtea de Argeș pentru Neagoe, Arnota pentru Matei Basarab), pictate pe pereții de apus și de sud ai narthexului de la Hurezi se realizează, în fapt, spre centrul de greutate al încăperii. Este vorba de grupul ctitoricesc aflat pe zidul răsăritean, despărțitor de naos, cuprinzând, de data aceasta, efigii cu mult mai interesante sub specie portretistică, realizate în mod evident „ad vivum”, adică personajele fiind în viață. Aici se află, în toată măreția și splendoarea ei, întreaga familie domnitoare: „Io Costandin Basarab voevod sinu Papei postelnic, vnuc (nepot) Predei biv vel vornic Brâncoveanul”, „Maria doamna, fata Neagului postelnic sinu Antonie vodă” din Popești, bunicul patern al soției Brâncoveanului, și cei unsprezece copii (cei patru fii, Constantin, Ștefan, Radu și Matei, jertfiți, la două decenii după pictarea lor la Hurezi, în sângerosul măcel din august 1714 la Istanbul, și cele șapte fiice măritate în neamuri domnești – cel al vechilor Mușatini medievali, cele ale recentilor Duca și Ruset – în familiile boierești Băleanu, Crețulescu, Lambrino, Greceanu și în aceea a dragomanului Mavrocordat Exaporitul)²³.

Portretele de la Hurezi se pot grupa în trei categorii: **a)** portretele meșterilor care au zidit și pictat biserica (peretele de răsărit al pridvorului); **b)** portretele străbunilor și părinților lui Brâncoveanu (peretele de nord, sud și apus, în pronaos) și **c)** portretele familiei lui Brâncoveanu. Din redarea acestor figuri, se vedește mâna unui artist iscusit, dotat cu un excepțional simț psihologic. Artistul urmărește în scenă fiecare personaj și îl redă cu trăsături potrivite caracterului său, producând astfel un dublu efect: artistic și psihologic. Figura lui Brâncoveanu, studiată în mod cu totul deosebit, exprimă, atât trăsăturile feței, cât și din privire, un sentiment de paternitate și de ocrotitor și pentru familia sa și pentru opera ce o patronează. El ține mâna dreaptă pe creștetul unuia din copiii săi, iar în mâna stângă ține ctitoria în miniatură. O dublă preocupare căreia și-a închinat toată energia și grija: biserica și familia. Trăsăturile fizionomiei, modelajul expresiv al feței, ținuta capului, privirea, poziția corpului, dau figurii o prestanță care ne vorbește de o personalitate

¹⁸ Bălan 2005, p. 534-535.

¹⁹ Stoicescu 1971, p. 136.

²⁰ Bălan 2005, p. 539.

²¹ Bălan 2005, p. 538.

²² Theodorescu 1989, p. 183.

²³ Theodorescu 2012, p. 60.

distinsă și de un adevărat caracter. În reprezentarea figurii doamnei Maria, soția voievodului, artistul, căutând tot un efect psihologic, scoate în evidență bunătatea și pioșenia. Copiii sunt studiați de asemenea, din punct de vedere psihologic și reprezentați potrivit felului fiecăruia de manifestare: gingășie, calm, visare etc. Privirile copiilor sunt redată cu un farmec nemaîntâlnit²⁴.

Planul triconc al bisericii mari reproduce, cu unele modificări, planul bisericii lui Neagoe Basarab de la biserica episcopală din Curtea de Argeș, fiind mai mare decât aceea (32 x 14 m la exterior). În loc de simple nișe de o parte și de alta, altarul are două mici încăperi boltite, luminate direct de afară, care îndeplinesc funcția de proscomidiar și diaconicon. Naosul, încununat de o cupolă pe pandantivi, este despărțit de pronaos printr-un perete plin, cu o singură intrare în mijloc, caz unic pentru o biserică cu pronaosul lărgit. Pronaosul, aproape păstrat și mai larg decât naosul, este acoperit cu o cupolă, care nu mai este sprijinită pe 12 coloane, ca la Argeș, ci numai pe două și pe perețele despărțitor dintre naos și pronaos. Cele două turle mici, răsucite, de la Argeș, care acolo se înalță pe colțurile de sud-vest și nord-vest, la Hurezi au fost înlocuite cu două bolți mănăstirești. În plus, la vest de pronaos a fost adăugat un pridvor cu coloane de piatră sculptată, care apără și pune în evidență fațada principală și intrarea. Pridvorul este acoperit cu trei calote sferice. Coloanele scurte și masive care-l susțin sunt legate sus prin câte o arcadă în semicerc și se sprijină pe un soclu înalt, întrerupt pe fiecare din cele trei fațade în câte un punct pe unde se face intrarea. Pridvorului original i s-a adăugat, la începutul secolului al XVIII-lea, un mic baldachin, de formă pătrată, sprijinit pe doi stâlpi înalți. Frumoasa decorație pictată, impregnată de motive populare, de pe arcadele pridvorului, are rolul de a sublinia aceste părți de arhitectură.

Exteriorul bisericii este tencuit și văruit. Fațadele sunt împărțite în două registre de către un brâu alcătuit dintr-un tor în stuc, modelat cu flori și frunze și încadrat între două rânduri de cărămizi așezate în formă de dinți de ferăstrău. De menționat că folosirea stucului în locul pietrei sculptate este un procedeu întâlnit aici pentru prima dată la un monument din Țara Românească. Registrul inferior al fațadelor este împodobit cu panouri dreptunghiulare, mărginite de toruri duble, iar cel superior, cu arcade. Chenarele de piatră ale ferestrelor, cu arcul de sus în formă de acoladă turtită, aproape identice cu cele de la biserica Doamnei din București, se datorează influenței celor de la biserica Stelea din Târgoviște. O tendință nouă vădesc ornamentele vegetale în relief foarte puțin pronunțat, ale capitulurilor și bazelor coloanelor tronconice de la pridvor. Cel mai frumos sculptat este chenarul din marmură albă de la intrarea principală, care cuprinde și pisania. El este bogat împodobit cu un lujer sinuos continuu, cu flori și frunze în relief, tratate naturalistic, în stil propriu „brâncovenesc”. Deasupra arcului în acoladă din partea de sus a intrării sunt sculptate în stânga acvila cu crucea în cioc, stema Țării Românești, iar în dreapta acvila bicefală, încoronată, stema bizantină a Cantacuzinilor, familia imperială din care descindea, prin mama sa, Constantin Brâncoveanu.

Ansamblul de arhitectură de la Hurezi este construit în mai multe etape, între anii 1690-1706. În timp ce se desfășurau lucrările la biserica „Sfinții Împărați Constantin și Elena”, s-au ridicat Palatul Domnesc (1692-1697) și Corpul de chilii care alcătuiesc incinta istorică, pe laturile de nord, vest și sud (1692-1697), Paradisul „Nașterea Maicii Domnului” (1696-1697), Trapeza (1705-1706), Bolnița (1696-1699), Schitul „Sfinții Apostoli” (1698), ridicat de arhimandritul Ioan, egumenul Mănăstirii Hurezi, cu ajutorul financiar al domnitorului Constantin Brâncoveanu și schitul „Sfântul Ștefan”, ridicat la 1703 de Ștefan, al doilea fiu al lui Constantin Brâncoveanu²⁵. La acestea se adaugă turnul clopotniță, înalt de 25 de metri, sub care se află poarta de acces în mănăstire, ghintuită de arhimandritul Ioan, în secolul al XVIII-lea, care adăpostește cele patru clopote cu care voievodul Constantin Brâncoveanu și-a înzestrat marea sa clădire. Pe latura de vest a chiliilor, către extremitatea sudică, a fost construit în 1752-1753 *Foișorul lui Dionisie*, element arhitectonic cu coloane de piatră bogat împodobite (capitule superioare sculptate cu însemne heraldice: capul de bour, vulturul bicefal, precum și o scară de acces și balustrada pridvorului, decorate cu motive florale și zoomorfe traforate în piatră în stil baroc brâncovenesc. Acestea sunt opera meșterului pietrar Iosif, la solicitarea egumenului Dionisie Bălăcescu (ștareț în mai multe rânduri: 1735-1747, 1750-1753 și 1753-1783).

În timpul războiului turco-austriac din 1716-1718, unele chilii au fost arse și s-a stricat zidul de la intrare, iar în cel ruso-turc din 1787-1788, a fost stricată bolnița de către turci, zidul fiind refăcut la 1853 și 1964. Lucrările de restaurare cele mai importante ale ansamblului arhitectonic de la Hurezi s-au desfășurat în perioada 1960-1972, de către Direcția Monumentelor Istorice, proiectantul general al lucrărilor fiind arhitectul Ștefan Balș, iar șeful de șantier, Dan Lotru. Aceste lucrări au redat ansamblului forma sa originală. Între anii 1992-2004 au fost realizate lucrări de consolidare la biserica mare (proiectant general, arh. Virgil Polizu), iar între anii 2001-2005 a fost restaurată pictura din biserica mare (pictor restaurator Teodora Ianculescu - Spătaru) și ansamblul iconostasului bisericii mari a fost restaurat de Ioan Sfrijan.

Mănăstirea Hurezi rămâne în conștiința poporului român un simbol al jertfei pentru credință a voievodului martir care și-a văzut cei patru copii, împreună cu sfetnicul Ianche Văcărescu, decapitați sub privirile îngrozite ale agenților

²⁴ Popescu-Vâlcea 1964, p. 906.

²⁵ Rizea, Ene 2007, p. 50-54.

diplomatici aflați în capitala Imperiului Otoman, în ziua de 15 august 1714. Sfântul Sinod al Bisericii Ortodoxe Române și-a făcut datoria față de jertfa Brâncovenilor pentru credința strămoșească. Astfel, în ședința sa solemnă din 20 iunie 1992, când a hotărât canonizarea unor noi sfinți români, a inclus între aceștia și pe Sfinții Brâncoveni, stabilind în Tomosul de canonizare: „*Hotărâm ca de acum înainte și până la sfârșitul veacurilor Binecredinciosul Voievod Constantin Brâncoveanu, împreună cu fiii săi Constantin, Ștefan, Radu și Matei și cu sfetnicul Ianache să fie cinstiți cu sfinții în ceata martirilor Ortodoxiei, pomenindu-i cu slujbe și cântări de laudă în ziua de 16 august, fiind înscrși în sinaxar, cărțile de cult, precum și în calendarul Bisericii noastre*”. Totodată, ansamblul de arhitectură al Mănăstirii Hurezi a fost înscris în lista Patrimoniului Cultural Mondial în anul 1993, poziția 597 din Raportul la cea de-a 17-a sesiune a World Heritage Committee, Cartagena, Columbia, 6-11 decembrie 1993.

În anul 2014, cu prilejul împlinirii a 300 de ani de la martiriul Brâncovenilor, în zilele de 2-3 septembrie, a avut loc, la Mănăstirea Hurezi, simpozionul internațional „Spiritualitatea mărturisitoare a culturii românești în perioada Sfântului Constantin Brâncoveanu”, organizat de Arhiepiscopia Râmnicului, la care au participat înalți ierarhi ai Bisericii noastre și oameni de cultură care au vorbit despre viața și activitatea marelui voievod. Totodată, pe data de 12 octombrie 2014 a fost așezată o părticică din moaștele Sfinților Martiri Brâncoveni în mormântul gol de la Hurezi.

Prin ctitoria sa de la Hurezi, rămasă în perspectiva istoriei atât ca un mausoleu pentru pietatea neamului, cât și ca un focar de creație și de spiritualitate, voievodul martir Constantin Brâncoveanu rămâne ca un continuator al tradiției noastre culturale, al individualității noastre românești, precum și un protector al întregii creștinătăți răsăritene, un principe care a luptat prin autoritatea spiritului pentru libertatea și bunul renume al neamului său.

Bibliografie

- Anania 1990 – V. Anania, *Cerurile Oltului, Scolile arhimandritului Bartolomeu la imaginile fotografice ale lui Dumitru F. Dumitru*, Râmnicu Vâlcea, 1990.
- Barnea 1997 – I. Barnea, *Ctitoriile bisericești ale lui Constantin Brâncoveanu*, în „Biserica Ortodoxă Română”, CXV, 1997, 1-6, p. 117-175.
- Bălan 2005 C. Bălan, *Inscripții medievale și din epoca modernă a României. Județul istoric Vâlcea (secolul XIV - 1848)*, București, 2005.
- Cristea 2003 – G. Cristea, *Mănăstirea Hurezu, candelă nestinsă a Ortodoxiei românești*, Râmnicu Vâlcea, 2003.
- Ionașcu 1935 – I. Ionașcu, *Contribuții la istoricul mănăstirii Hurezi*, Craiova, 1935.
- Iorga 1907 – N. Iorga, *Hârtii din arhiva mănăstirii Hurezului*, București, 1907.
- Iorga 1932 – N. Iorga, *Istoria Bisericii Române și a vieții religioase a românilor*, vol. II, ediția a II-a, București, 1932.
- Iorga 2014 – I. Iorga, *Hurezi, o mănăstire fără pereche*, Otopeni, 2014.
- Letopisețul Cantacuzinesc – *Istoria Țării Românești, 1290-1690. Letopisețul Cantacuzinesc*, ediția C. Grecescu, D. Simionescu, București, 1960.
- Miclea, Florescu 1989 – I. Miclea, R. Florescu, *Hurezi*, București, 1989.
- Popescu-Vâlcea 1964 – Gh. Popoescu-Vâlcea, *Inițiator și protector al unui nou stil în arta românească: stilul brâncovenesc*, în „Biserica Ortodoxă Română”, LXXXII, 1964, 9-10, p. 900-915.
- Rădoi 2012 – L. Rădoi, *Vâlcea, vatră de cultură și spiritualitate românească*, Sibiu, 2012.
- Rizea, Ene 2007, Ligia-Elena Rizea, Ioana Ene, *Monumentele istorice din județul Vâlcea. Repertoriu și cronologie*, Râmnicu Vâlcea, 2007.
- Roseti 1962 – D.V. Roseti, *Cercetările de la mănăstirea Hurezu* în „Materiale și cercetări arheologice”, III, 1962, p. 103-110.
- Sacerdoțeanu 1964 – A. Sacerdoțeanu, *Constantin Brâncoveanu și ctitoriile sale din Oltenia*, în „Mitropolia Olteniei”, XVI, 1964, 9-10, p. 708-727.
- Stoicescu 1971 – N. Stoicescu, *Dicționar al marilor dregători din Țara Românească și Moldova. Secolele XVI-XVII*, București, 1971.
- Tamaș 1995 – C. Tamaș, *Istoria Horezului*, Râmnicu Vâlcea, 1995.
- Theodorescu 1989 – R. Theodorescu, *Dunga cea mare a rodului și neamului său. Note istorice în arta brâncovenească*, în vol. *Constantin Brâncoveanu*, coord. P. Cernovodeanu și Fl. Constantiniu, București, 1989.
- Theodorescu 2012 – R. Theodorescu, *Constantin Brâncoveanu între „Casa Cărților” și „Ievropa”*, București, 2012.
- Vergatti 2014 – R.-Șt. Vergatti, *Brâncoveneștii. Sfinții Martiri Brâncoveni*, Curtea de Argeș, 2014.

DESCIFRAREA UNUI DOCUMENT FRANCMASONIC ȘI A ÎNSCRISULUI DE PE UN INEL-SIGILIU AL STRICTEI OBSERVAŢE TEMPLIERE

Ovidiu Dan

Zusammenfassung. Entschlüsselung eines Freimaurerdokuments und der Inschrift auf einem Siegelring der Strikten Observanz. Der Autor hat im Rumänischen Staatsarchiv, Filiale Hermannstadt, ein verschlüsseltes Dokument und in einem Museum der gleichen Stadt einen Siegelring entdeckt, auf dem sich auch eine verschlüsselte Inschrift befindet. Die kryptischen Zeichen gehören dem im 18. Jahrhundert von den Freimaurern verwendeten Alphabet an, so dass die Inschriften entziffert werden konnten. Daraus kann gefolgert werden, dass die Loge St. Andreas zu den 3 Seeblättern im Jahre 1777 in Großau (Cristian) ein Kapitel gegründet hat, welches von der deutschen und nicht von der österreichischen Freimaurerei geführt wurde. Unter Berücksichtigung der Tatsache dass die Strikte Observanz sich zum Ziel gesetzt hatten, Territorien, deren Bewohner die gleiche Sprache sprachen, zu Provinzen zusammen zu führen, wird der Frage nachgegangen, ob das Kapitel nicht zu dem Zweck gegründet worden sein könnte, um die Moldau und die Walachei mit Siebenbürgen zu vereinigen und so das alte Dazien wieder erstehen zu lassen. Neben der Aufgabe der Freimaurer, Provinzen zu gründen, stützt sich diese Theorie auf drei weitere Argumente: 1) Die vielfachen Bemühungen, die Rumänen zu eine, wie es z. B. der Bilsteinplan von 1770 vorsah, 2) der Aufstandes-Horia, Cloșca și Crișan von 1784, an welchem zahlreiche Freimaurer teilgenommen haben und dem man unionistische Tendenzen nachsagte, basierend auf den Versuch Horias, vom Fürsten der Moldau Verstärkung anzufordern, und 3) die Vereinigung der Rumänischen Fürstentümer im Jahre 1859, welche zwar aus der Willensäußerung derer folgte, die Rumänisch sprachen, wobei jedoch die Freimaurer die treibende Kraft darstellten.

Cuvinte cheie: Francmasonerie, Stricta Observanța Templiera, Loja Sf. Andrei la cele 3 frunze de nufăr, Capitulum de la Cristian, Rascoala lui Horea, Cloșca și Crișan.

Schlüsselwörter: Freimaurerei, Strikte Observanz, Loge St. Andreas zu den 3 Seeblättern, Kapitel in Großau (Cristian), der Aufstand des Horia, Cloșca und Crișan.

I. Stricta Observanță Templieră a fost o obediență francmasonică, creată în secolul al XVIII-lea de către baronul Karl Gotthelf von Hund (1722-1776). A funcționat de la Paris la Moscova, de la Oslo la Nicosia, ocupând cu ideile ei, întreaga Europă. Activitățile obedienței sunt descrise de diferiți autori în lucrări de specialitate, enciclopedii și lexicoane. Amintim aici doar cele care vor fi puse în legătură cu documentul și inelul-sigiliu¹ de care ne ocupăm, prima piesă provenind din Arhivele Naționale, filiala Sibiu și a doua fiind un exponat al Muzeului de Istorie din aceeași localitate.

Astfel, trebuie știut că sistemul era compus din gradele: *Ucenic, Calfă, Maestru*, reprezentând *Masoneria Albastră*. Acestea se continuau cu: *Maestru scoțian al Sf. Andrei, Novice, Cavaler Templier*, cel din urmă, având trei diviziuni: *Eques (Cavaleri), Belatores (Cavaleri purtători de arme), Socius (Cavaleri asociați)* elongate în: *Cavaler al marelui jurământ (Eques professus, n.n.), Mare cavaler al marelui jurământ*², ultimul grad fiind apărut după 1770, din necesități arhitecturale.

Una din intențiile masonilor acestei obediențe, era realizarea de provincii neotempliere, prin unirea teritoriilor în care se vorbea aceeași limbă. Până la Congresul de la Wilhelmsbad, ținut cu mare pompă la 1782, au format Comanderii conduse de Capitule provinciale (numite și Subpriorate) realizând provinciile: 1) Aragonia; 2) Auvergne (Alberina); 3) Occitania (Languedoc); 4) Legio (Leon); 5) Burgundia; 6) Britania (Bretagne); 7) Germania superior ad Albium et Oderam; 8) Germania inferior ad Danubium, Padum et Tribum; 9) Graecia et Archipelagus³.

Alt aspect e acela că, regulamentele obedienței cereau ca anumite nume de persoane, localități și țări, să fie conspirate, iar actele și corespondența secretă, să fie făcute în cifru. De acea, începând cu gradul Cavaler Templier, se primea un nume de guerre care funcționa ca nume conspirativ, cunoscut doar ce către cei care trebuiau să-l cunoască. De exemplu, în cadrul Capitulumului înființat la 7 august 1777 la Cristian, de către loja sibiană *Sf. Andrei la cele trei frunze de nufăr* (în original: *St. Andreas zu den drei Seeblättern, n.n.*), prințul Alexandru Murusi Mavrocordat, fratele domnitorului Constantin Mavrocordat, purta numele *Eques at Corvo Coronato*, Philip Colignon, administratorul hanului Împaratul Romanilor era *Eques a nocturna*, Gheorghe Banffi, care va deveni guvernator al Transilvaniei după ce ajunge

¹ Anexa I, a-b.

² Cf. Marquès-Rivière 2008, p. 18-22, care menționează aceste grade, mai puțin diviziunile celui de *templier*. Cu precizarea că, printr-o greșeală de traducere, probabil, ultimele două grade sunt numite *Călugăr* și *Mare călugăr*, fără nicio legătură semasiologică cu *eques professus* a cărui traducere este cea de *Cavaler jurat*.

³ Ziegler 1876, p. 486.

Venerabilul pomenitei loji, era Eques a frames, ș.a.m.d. Localitățile implicate primeau și ele alte nume. De exemplu Berlin se numea Templin, Praga era Rodomskoy, Dresda era Gommeren, Viena era St. Pölten, etc. Ținuturile, la fel: America se numea Utopia, Rusia se numea Ursul, etc.

Din decodarea documentelor, am constatat că, până la gradul patru, s-a utilizat alfabetul templier clasic al echerelor cu (sau fără) puncte, dar cu modificări adecvate pentru fiecare dintre grade. Începând cu poziția a IV-a, s-a recurs la un alt tip de încifrări. Dacă cheia de descifrare a primelor trei grade, folosită de transilvăneni, am reconstituit-o pe baza descifrărilor, cea aferentă gradului patru, am descoperit-o printre actele francmasonice aflate la numitele arhive⁴.

După cum se poate constata, pe documentul care conține cheia cifrului, sunt consemnate cele patru mari personalități templiere, cu rol bineprecizat în arhitectura sistemului Stricta Observanță Templieră: Paganis - Mollay - Aumont - Harris. Unora dintre literele acestor nume le-au fost anexate numere, după cum urmează: P-1A-G-2A-1N-1I-1S-M-1O-1L-2L-3A-3Y-4A-U-2M-2O-2N-T-H-5A-1R-2R-2I-2S. Ca urmare, s-au format niște grupuri alfanumerice, cărora le corespund literele alfabetului convențional: A=P, B=1A, C=G, D=2A, E=1N, F=1I, G=1S, H=1M, I=1O, K=1L, L=2L, M=2A, N=3Y, O=4A, P=U, Q=M, R=2O, S=2N, T=T, U=H, V=5A, W=1R, X=2R, Y=2I, Z=2S. Deci, e vorba de un alfabet de substituție.

Pornind de la prezumția potrivit căreia semnul „:” (redat sub forma grafică a două puncte așezate vertical, folosite ca indicator al împărțirii sau ca marcă a enumerării) face trimitere la stânga, iar semnul „+” (plus) înseamnă la dreapta (câteodată e invers), se poate descifra partea a doua a documentului, cât și înscrisul de pe sigiliu.

II. Am demarat demersul, în ce privește prima parte a documentului, conștient că pentru decodare este absolut necesară și o cunoaștere operativă a limbilor italiană, franceză, germană, latină, maghiară, pentru că experiența în domeniu mi-a arătat că erau folosite de către francmasoneria din Transilvania. Prezumția că lojile sibiene *Sf. Andrei la cele trei frunze de nufăr* și *La sfânta hărnicie* (în original: *Zum geheiligten Eifer*, n.n.) utilizau, cu precădere, limba germană în înscrisuri oficiale, mi-a fost de folos. Folosind metoda clasică, adică notând toate cuvintele germane formate din două litere, apoi din trei și așa mai departe, am reușit decodificarea primei părți a documentului, obținând următorul text:

„Novizen Schein

Gegenwertiger Schottischer Meister Matheo Hanenschild verehret in Dunkelen das Licht des Inneren (Kreis) und winschet durch gehorsam und gute siten die Erblickung desseleben zu erlangen daher er diesen Novizschein als eine Versicherung ertheile das er nach ausgestandenen 3 Probe Jahren der Geheimnus naeher zu treten sich wagen darf gegeben in der Novizen (Loge) zu Droisig D”.

Am lecturat rezultatul și am constatat că autorul a încurcat (involuntar sau cu intenție) semnele masonice. Am corectat textul și am ajuns la următoarea variantă:

„Novizen Schein

Gegenwärtiger Schottischer Meister Matheo Hanenschild verehret im Dunkelen das Licht des Inneren Kreises und wünschet durch Gehorsam und gute Sitten die Erblickung desselben zu erlangen daher er diesen Novizschein als eine Versicherung ertheile dass er nach ausgestandenen 3 Probe Jahren dem Geheimnis Näher zu treten sich wagen darf gegeben in der Novizenloge zu Droisig D”.

Transpunerea literală în limba română, este următoarea:

„Certificat (de) Novice

Prezentul Maestru Scoțian Matheo Hanenschild adoră în întuneric Lumina Cercului Interior și dorește să obțină prin supunere și moravuri bune (dreptul) de a o vedea. De aceea i se înmânează acest certificat de novice prin care i se asigură că după trei ani de probă are dreptul de a îndrăzni să se apropie secretului. Dat în Loja Novicilor din Droisig D”.

III. Descifrarea celei de a doua părți a documentului se face prin aplicarea cifrului transpus în cheia prezentată mai sus. Rezultă o semnătură și o titlatură: *Carolus eq. Ab Ancora Aurea denominatus Sub. Prior et Comisarius Cap. Provincialis.*

În traducerea noastră textul ar putea fi redat sub următoarele enunțuri: *„Karel cavaler al Ancorei de aur desemnat Subprior”* și *„Comisar al Capitulului Provincial”.*

IV. În ce privește inelul-sigiliu, se poate observa că în partea inferioară poartă înscrisurile L.U.C. și U.U.U., pe care le vedem sub simbolurile crucii templiere și a brațului înarmat, elemente ale gradelor construite pe tema răzbnării. Prima prescurtare însemna *Labor Viris Convenit (Munca este potrivită pentru bărbați sau Bărbaților le stă bine să*

⁴ Anexa II.

muncească), caracteristică Provinciei 7, iar a doua denota deviza *Ultorem ulcisitur ulto* (Pe răzbunător îl răzbună răzbunătorul), care era deviza Provinciei 8 a sistemului neotemplier. Cele cinci grupări alfanumerice, delimitate prin punct, sunt: G: 2+14. G+6:7. U+2:3+7. P+3. D:3+12.

Decodificarea în cauză, mi-a luat ceva timp, pentru că nu puteam accepta ideea că pe un sigiliu ar putea exista o greșeală. Adică, munca gravării pe un material dur presupune efort și exclude ipso facto posibilitatea de a comite erori. Dar greșeala există, realizatorul a folosit la ultimul cuvânt litera D în loc de 2A care, în codul folosit, este echivalentul acesteia. Textul de pe sigiliu este: **Cap. Cib. Prov. Ad. Dan.** În clar avem: **Capitulul Cibiniensis Provincia Danubiului** sau **Capitulul Cibiniensis Provincia Dunăreană.**

V. Însemnatarea acestor descifrări, constă mai întâi în identificarea personajelor numite de document. Știind ca titlatura primită la gradul Cavaler Templier se acorda o singura data, realizăm că acel Cavaler al Ancorei de Aur este Karel von Schmiedburg, comandantul militar al orașului Făgăraș. Iar cel căruia, în urma inițierii de rigoare, i s-a înmănat certificatul pentru gradul Novice, e Matheo Hanenschild, un matematician care traia la acea data în Sibiu și făcea parte din loja menționată ca activă în capitala de atunci a Transilvaniei.

Apoi aflăm ca numele Capitulului de la Cristian era Cibiniensis și nu Cibinburg⁵ cum adesea se vehiculează, cu toate că documente similare și lucrări de specialitate⁶ prezintă și ele, numele real: „*Carolus a lauro a fulmine intacto, capit. Ad Sanctum Hipolitum et Cibiniensis deputatus* (Carol, neatins de lauri și de fulger, deputat al capitulului la Sf. Hipolit și de Sibiu)“.

Totodată, este cert faptul că inițierea și ceremonialul la care matematicianul s-a supus, nu s-au produs în Capitulul de la Cristian, ci în cel de la Droisig. Acesta avea încredințată supravegherea „*misiunii masonice*” din provincia 7 neotemplieră (*Germania superior ad Albium et Oderam*) și provincia 8 neotemplieră (*Germania inferior ad Danubium, Padum et Tribum*). Ca urmare, ceea ce rezultă este faptul că, într-adevar Capitulul de la Cristian era în subordinea directă a germanilor și nu în cea a austrieilor. Germanii sunt cei care l-au numit pe Karel von Schmiedburg conducător al neo-templierilor de la Cristian.

Uzitarea titlaturii *capitul provincial*, dat grupului de la Cristian, arată dorința obedienței de a crea o nouă provincie, pe lângă cele 9, deja formate. Acest lucru înseamnă extraordinar de mult, pentru că, provinciile fiind mereu create pe criteriul limbii majorității, rezultă că dorința Marelui Priorat german, prin loja *Sf. Andrei la cele trei frunze de nufăr* și Capitulul creat de aceștia, era unirea celor de limbă română. Adică aducerea Moldovei, Valahiei și a restului teritoriilor unde se vorbea românește, la sânul Transilvaniei.

Confirmarea că lucrurile așa stau, provine de la faptul că prin devizele folosite și gravate pe inelul-sigiliu, Capitulul de la Cristian arată ca e în subordinea celor două provincii germane și este de acord cu modul lor de lucru, exprimat prin devize. Din denumirea *Capitulul Cibiniensis Provincia Dunăreană*, este clar ca se dorea extinderea teritoriului până la Dunăre, deci unirea cu cele două Principate Dunărene. Se întrevede că e vorba de variante ale diferitelor planuri de unire a românilor, cel mai recent cu privire la data înființării Capitulului de la Cristian, fiind *Planul Bilstein* din 1770⁷.

Motivele principale ale unei asemenea intențiuni sunt obligația Strictei Observanțe Templiere de a crea provincii, în vederea exploatării lor sau a transformării acestora în piețe de desfacere, după modelul templier al întreprinderilor economice și a sistemului bancar, ambele de formă transfrontalieră. Iar în subsidiar, formarea unui scut puternic, în vederea limitării expansiunii turcești. Împlinirea intenției era bazată pe acele deziderate ale românilor cu privire la refacerea Daciei, concretizate la 1 decembrie 1918 și recunoscute internațional, cu sprijin francmasonic⁸. Prin simbolurile și devizele caracteristice gradelor de răzbunare, folosite pe inelul-sigiliu, e de presupus că în realizarea dezideratului se folosea ideea răzbunării faptului că vechea Dacie era acum divizată și exploatată de străini.

VI. O privire peste evenimentele secolului al XVIII-lea, arată că francmasoneria era puternic implicată în mișcarea socială de la 1784, cunoscută cu denumirea *Răscoala lui Horia, Cloșca și Crișan*. De la guvernatorul Samuel von Brukenthal la vicecolonelul Paul Kray von Krajowa, care a organizat capturarea martirilor, de la Ioan Molnar-Piuaru, care a fost trimis în munți ca să liniștească spiritele, la ofițerul rus Mihai Popescu și contele maghiar Gyulay, ajunși în

⁵ Ca o paranteză, Cibin este numele apei care scaldă orașul Sibiu. Unii consideră că râul este cel care a dat numele orașului: *Cibinburg* (Cetatea Cibinului). Datorită pronunției germanice, în care „c” se pronunță adesea ca românescul „s”, s-a ajuns la *Sibinburg*, care a devenit *Siebenburg*, de unde *Siebenbürgen*, numele germanic al ținutului, tradus greșit cu *șapte cetăți* pentru ca *bürgen* însemna *garant*. Ca urmare, *Siebenbürgen* înseamnă *Șapte Garanți* și dacă aceștia au existat, trebuie căutați în perioada regelui Andrei al II-lea, care a invitat în Transilvania Ordinul Teuton și a colonizat aici populațiile germanice, numite azi sași. Dar, mai mult ca sigur, că nu trebuie căutați, denumirea actuală fiind o corupere de la Cibinburg interpretată apoi greșit.

⁶ Zieglauer 1876, p. 481.

⁷ Mihăilă, Stroe, 2001, pass.

⁸ Loja pariziană *Jules Renard*.

secret în Transilvania și prezenți printre răsculați, toți ceilalți, care au avut un rol important în evenimente, erau francmasoni. E vorba de zeci de inși, aparținători lojelor vieneze, ardelenesti, bucovinene, moscovite și prusace. Inclusiv Horia și Cloșca sunt indicați ca membri ai *Frăției*, de către pictorul Anton Steinwald, mason și el, în cele trei portrete cunoscute. De aceea, nu e imposibil ca titlatura *Horea Rex Daciae*, dată eroului, să fie o aluzie la Dacia pe care Capitulul de la Cristian dorea să o refacă⁹.

Astfel, revoluția, în sine, devine o atragere în Transilvania, a țăranilor din celelalte teritorii românești, ca prin acestea, refacerea teritoriului Dacei să se efectueze, iar marea putere internațională a francmasoneriei, să declare la 1785, unirea românilor, efectuată. Apoi, recunoașterea acestui fapt de către marile puteri. Adică, un procedeu folosit ulterior de loja *Steaua Dunării* care, prin voința poporului dar sub forțe motrice masonice, a unit în 1859 Principatele Dunărene dând naștere țării numite apoi România.

Bibliografie

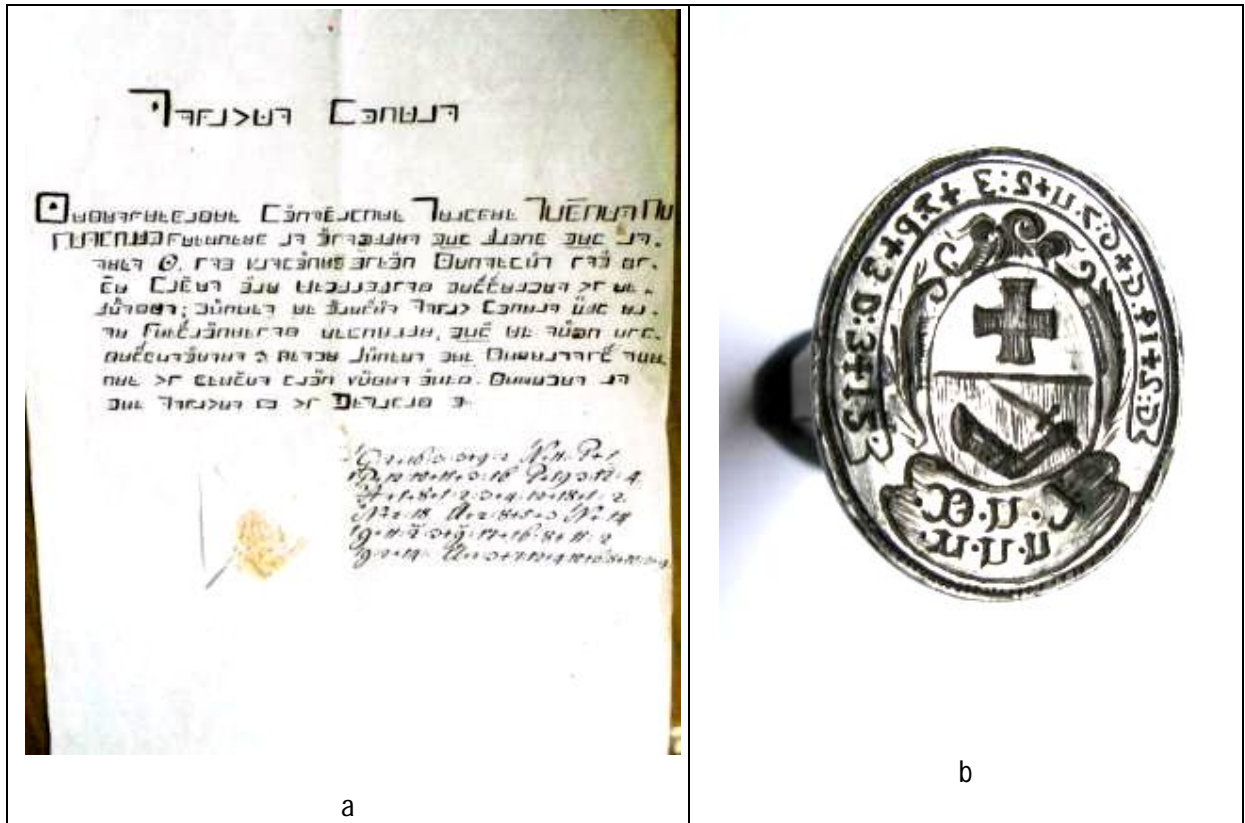
Marquès-Rivière 2008 – J. Marquès-Rivière, *Ritualurile secrete ale Francmasoneriei*, București, 2008.

Mihăilă, Stroev – Ileana Mihăilă, Al. Stroev, *Ériger une République souveraine, libre et indépendante*, Bucuresti, 2001.

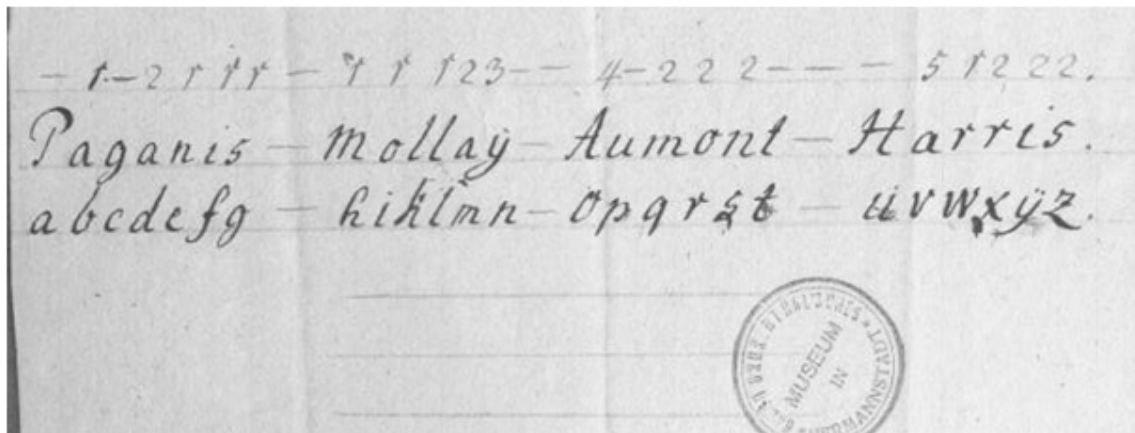
Zieglauer 1876 – F. von Zieglauer, *Geschichte der Freimaurerloge St. Andreas zu den drei Seeblättern in Hermannstadt, 1767-1790*, în „Archiv des Vereins für siebenbürgische Landeskunde”, s.n., 13, 1876, 1.

⁹ Datele necesare susținerii acestei ipoteze se vor regăsi în lucrarea autorului, *Egregora de la Sibiu*, aflată în lucru.

Anexa I

Anexa II

ASTRA ÎN COMITATUL FĂGĂRAȘ (1876-1918)

Dr. Constantin Băjenaru

Motto: „Fundamentul întâi al înfloririi fiecărei societăți este și va fi cultura, morala și luminarea poporului”
(Raportul comitetului Despărțământului Făgăraș din 1873)

Abstract. ASTRA in Fagaras County (1876-1918). Because the theme has not been approached until now in specialty literature, here are sketched some directions for future researches which should capture all Astra's goals and accomplishments, but also some malfunctions registered at the level of Făgăraș County until the Great Union on 1st of December 1918. During the period from the middle of the 19th century until the beginning of the next century, the associationism represented a defining feature of the cultural life of Romanians found within the pale of Habsburg Empire, and after 1867 Austro-Hungarian Empire. Therefore, the moral environment of that period has been seriously labeled by the foundation of numerous associations, societies and reunions having a cultural profile. The most important amongst these, having the greatest impact, proved to be The Transylvanian association for the literature and culture of Romanian People (ASTRA) which led the awakening of national consciousness and the development of an unprecedented national action of the Transylvanian Romanians. It is known that the Transylvanian ASTRA phenomenon took birth in October 1861, when it has been held in Sibiu the first General Gathering of the Association. According to the approved statutes, it was supposed that each year such a gathering should be, thing which happened until 1869, year when Iacob Bologa proposed the foundation of 22 sections of the cultural association. In 1870 were founded the first sections, the city of Făgăraș being the second oldest, receiving the name of The II Division of the Transylvanian Romanian Association. As time went on, by the start of World War I, this great territory will be crumbled slowly, by administrative and practical reasons, giving birth to numerous other smaller divisions. Only within the frames of Făgăraș County would take place few successive separations which led eventually to the emergence and founding of five Divisions.

Cuvinte cheie: asociaționism, viață culturală, comitat, Făgăraș, despărțăminte, dualism.

Keywords: associationism, cultural life, county, Fagaras, sections, dualism.

Tema propusă nemaifiind abordată până acum în literatura de specialitate necesita o dezvoltare mult mai largă și complexă, dar date fiind cerințele editoriale mă limitez în cele ce urmează numai la semnalarea și punctarea câtorva dintre aspectele importante ale activității ASTRA în zona Făgărașului. Prin urmare, voi creiona unele direcții pentru cercetări viitoare care ar urma să surprindă totalitatea aspirațiilor și realizărilor astriste, dar și a câtorva disfuncționalități înregistrate la nivelul comitatului Făgăraș până la Marea Unire din 1 decembrie 1918.

În perioada cuprinzând mijlocul secolului al XIX-lea și începutul celui următor, asociaționismul a reprezentat trăsătura definitorie a vieții culturale a românilor aflați în cadrele Imperiului habsburgic, iar după 1867 austro-ungar. Prin urmare, mediul spiritual al perioadei a fost serios marcat de înființarea a numeroase asociații, societăți și reuniuni cu profil cultural. Alături de biserică și școală, aceste asociații au reprezentat instituțiile cu cel mai mare impact asupra populației românești, fiind indubitabil adevărate centre de diseminare și promovare a limbii române, a obiceiurilor și tradițiilor și, nu în ultimul rând, a ideilor politice naționale.

Cea mai importantă dintre aceste asociații și cu impactul cel mai mare s-a dovedit a fi *Asociațiunea transilvană pentru literatura și cultura poporului român* (ASTRA), care a condus la trezirea conștiinței naționale și la dezvoltarea unei acțiuni naționale fără precedent a românilor ardeleni. *Asociațiunea* a reprezentat încă de la începuturi expresia asumată cu unicul interes de a emancipa națiunea română din Transilvania prin cultură, în contextul politic nefavorabil existent în epocă.

Este cunoscut îndeobște că fenomenul astrist ardelean a luat naștere în octombrie 1861, când s-a organizat la Sibiu prima adunare generală a *Asociațiunii*. Conform statutelor aprobate, urma ca în fiecare an să fie organizată câte o astfel de adunare, ceea ce s-a și întâmplat până în 1869, an în care Iacob Bologa propunea înființarea a 22 de despărțăminte (secții) ale asociației culturale.

În 1870 s-au și constituit primele dintre acestea, Făgărașul fiind al doilea ca vechime, primind de altfel și denumirea de *Despărțământul II (districtul Făgărașului, scaunul Cohalmului și al Cincului Mare) al Asociațiunii transilvane române*. Se observă și din titlatură că în cuprinsul său intra o arie geografică și teritorial-administrativă apreciabilă, care depășea cadrele districtului, acestuia fiindu-i alipite amintitele scaune săsești limitrofe. Primul președinte / director al despărțământului a fost ales vicarul foraneu Ioan Antonelli (1870-1872)¹, iar după mutarea acestuia la Blaj i-a succedat vicarul Alexandru Micu (1872-1875)².

¹ Ioan Antonelli (1827-1888), profesor, vicar foraneu și canonic scolastic la Blaj. Născut la 1827 în Râscruci (jud. Cluj), a urmat școala primară și gimnaziul la Târgu-Mureș și Cluj, apoi filosofia și teologia la Seminarul din Blaj. După ce a fost profesor și director al școlilor din Blaj, apoi vice-

Cu timpul, însă, până la debutul Primului Război Mondial acest vast teritoriu se va fărâmița treptat, din considerente administrative și de ordin practic, dând naștere la numeroase alte despărțăminte cu mult reduse teritorial. Numai în cadrele comitatului Făgăraș vor avea loc câteva divizări succesive care au condus în cele din urmă la apariția și ființarea a cinci despărțăminte.

Prima ruptură s-a produs în iulie 1880, când adunarea generală a despărțământului, ținută la Bran, a decis că este mai realistă și mai practică arondarea la despărțământul Sighișoara a localităților din fostele scaune săsești Cohalm (Rupea) și Cincu Mare, care fuseseră incluse în 1876 în comitatul Târnava Mare³, astfel despărțământul făgărășean putând fi mai eficient administrat.

În scurt timp apărea pe teritoriul comitatului, alături de despărțământul Făgăraș, primul nou despărțământ – cel al Branului –, care includea, pe lângă satele brănene, întreaga zonă de est și sud-est (Vlădeni, Tântari/ Dumbăvița, Poiana Mărului, Holbav, Tohanu Vechi, Tohanu Nou și Zărnești).

Ulterior, în septembrie 1889, Comitetul central de la Sibiu prezenta în teritoriu un proiect de reorganizare, prin care în cadrele comitatului Făgăraș urmau să funcționeze – în afara Făgărașului (Cercul III) și Branului (Cercul I) – despărțămintele Șercaia (Cercul II) și Arpaș (Cercul IV). În ședința din primăvara anului următor, însă, comitetul făgărășean se exprima împotriva proiectului, motivând decizia prin aceea că în cele două nu existau îndeajunși membri pentru a se putea constitui și susține activități reale; pe de altă parte, amândouă se aflau în proximitatea Făgărașului și puteau "rămâne din proiect afară"⁴.

Abia un deceniu mai târziu, în 1899, avea loc o nouă reorganizare generală a ASTREI în Transilvania, în urma căreia pe teritoriul comitatului au început să funcționeze trei despărțăminte, prin fracționarea în două a celui din Bran; noua întocmire avea următoarea configurație:

1. despărțământul Bran (având sediul în Bran⁵), cu teritoriul de activitate în cercul administrativ cu același nume, cuprinzând localitățile: Bran, Sohodol, Poarta, Predeal, Șimon, Moieciu de Jos, Moieciu de Sus, Măgura, Peștera, Șirnea și Fundata;

2. despărțământul Făgăraș (Făgăraș), cu teritoriul de activitate în cercurile administrative Arpaș, Făgăraș și Șercaia (practic trei pătrimi din comitat);

3. despărțământul Zărnești (Zărnești), cu teritoriul de activitate în cercul administrativ Bran, dar cuprinzând doar cinci localități din cadrele acestuia: Zărnești, Poiana Mărului, Holbav, Tohanu Vechi și Tohanu Nou.

Localitățile Tântari și Vlădeni erau arondate Brașovului⁶.

În 1912, deputatul dietal făgărășean Nicolae Șerban era încredințat de Comitetul central cu înființarea unui nou despărțământ în comitat – cel al Șercaiei. Către sfârșitul anului, acesta înainta "procesul verbal al adunării de constituire, ținută în Șercaia, la 6 octombrie 1912, în care noul despărțământ s-a declarat înființat, cuprinzând comunele din cerc[ul] adm[inistrativ] Șercaia, afară de Vlădeni și Tântari (Șercaia, Șercăița, Vad, Șinca Veche, Șinca Nouă, Ohaba, Veneția de Jos, Comăna de Jos, Cuciulata ș.a.-n.n.)". Director al despărțământului a fost ales medicul Victor Fodor⁷.

În fine, către sfârșitul anului 1913 are loc și apariția ultimului despărțământ din comitat, când, "La cererea părintelui Pavel Borzea se decide înființarea unui nou despărțământ în Viștea. Cu convocarea și conducerea adunării de constituire" era încredințat de către Comitetul central sibian secretarul Octavian C. Tăslăuanu⁸. Adunarea de organizare a avut loc la 19 octombrie 1913, director fiind ales preotul Pavel Borzea⁹.

Un aspect foarte important pentru despărțământul făgărășean – fără să detaliez evenimentele –, l-a constituit și faptul că în două rânduri adunarea generală a *Asociațiunii transilvane* a fost convocată și organizată la Făgăraș – în 7-8 august 1871 și 27-28 august 1889. Prima a fost ținută în incinta castelului din Făgăraș, oaspeții fiind întâmpinați de vicarul I. Antonelli, în calitate sa de organizator și director al despărțământului, cu cuvinte înflăcărâte și îndeosebi cu speranțe: "Prezența voastră ne deșteaptă în noi suvenirile gloriei ce au încununat în războaie sângeroase frunțile protopărinților și ale părinților generației june din acest district, ne deșteaptă năzuința de a ne cultiva, ceea ce în timpul

protopop al Turdei, în 1865 a fost numit vicar foraneu al Făgărașului și decan al Secuimii. Și-a îndeplinit aceste funcțiuni până în 1872, când a fost ales canonic teolog al Capitulului catedralei arhiepiscopale din Blaj. Până la trecerea în neființă a mai îndeplinit și alte funcțiuni importante.

² Alexandru M. Micu (1830-1895), profesor, vicar foraneu, canonic custode la Blaj. Născut în Sărmășelul de Câmpie (jud. Cluj), a urmat studiile primare și secundare la Cluj, Blaj și Târgu-Mureș, iar pe cele superioare la colegiul *Sfânta Barbara* din Viena. După absolvire a fost numit profesor la școlile din Blaj, iar din 1872 vicar foraneu al Făgărașului, protopop de Veneția de Jos și paroh în Făgăraș. În 1887 era ales canonic teolog în Capitulul catedralei mitropolitane din Blaj, iar din 1890 canonic custode, dar a mai îndeplinit și alte oficii: profesor, director, asesor.

³ MȚF. Colecția *Document*, nr. inv. I1-3 și I1-29.

⁴ MȚF. Colecția *Document*, nr. inv. I1-125.

⁵ Până în acel moment, sediul fusese la Zărnești.

⁶ *Transilvania*, nr. 9/1899, p. 148.

⁷ *Transilvania*, nr. 6/1912, p. 565.

⁸ *Transilvania*, nr. 6/1913, p. 431.

⁹ *Transilvania*, p. 434.

prezent este viață, este putere (...)¹⁰. În cazul celei de-a doua, vicarul Basiliu Rațiu a fost cel care i-a salutat, în numele românilor făgărășeni, pe membrii întruniți în adunarea generală, urându-le succes deplin¹¹.

Aidoma celor de la nivel central, adunările generale ale despărțămintelor din comitat, numite și adunări cercuale, erau organizate de fiecare dată într-o altă localitate, pentru a se da astfel posibilitatea cunoașterii crezurilor ASTRA de către toți locuitorii români din comitat. În genere, tipicul adunărilor generale era identic, având în program ca puncte de audiat, discutat și de rezolvat următoarele: după serviciul divin și cuvântul de deschidere al conducătorului adunărilor, raportul comitetului de conducere, raportul financiar, alegerea conducerii (când era cazul), alegerea diverselor comisii, înscrierea de noi membri, citirea dizertațiilor sau prelegerilor, acordarea de premii, eventuale propuneri și închiderea adunării, urmată întotdeauna de un banchet.

Cel puțin la nivelul despărțământului Făgăraș, despre care sursele documentare sunt cele mai numeroase, este semnalată deseori organizarea unor festivități ocazionate de aceste adunări anuale, cum s-a întâmplat de pildă în 1909 în cazul adunării convocate la Voila: "Cunoscându-se însemnătatea unei astfel de adunări, s-au și luat măsurile necesare (...). De aceea s-a trimis înaintea comitetului un bancheriu¹² de călăreți și o trăsură cu 2 din domnii mai tineri ai comitetului aranjator. Primirea s-a făcut în capul Becleanului¹³.

Sosind comitetul, a fost întâmpinat de alți domni înaintea școlii, unde i-a binevenit primarul comunal. S-a ținut apoi la ambele biserici serviciul divin, unde s-a făcut parastas pentru sufletele celor mutați de la noi, foști membri ai acestei societăți¹⁴.

Una dintre problemele importante care au iscat numeroase discuții, controverse și chiar blamări în cadrul adunărilor ASTRA, centrale sau locale, cât și în presa vremii, a constituit-o lipsa de implicare a unei bune părți a intelectualității românești din localitățile comitatului. Un exemplu elocvent pentru această situație deloc onorabilă pentru „intelența” locală, era semnalat la 1909 în privința despărțământului Făgăraș. Astfel, deși funcționau pe teritoriul acestuia 97 preoți, 110 învățători, 23 notari și 36 alți intelectuali români, erau înscriși în Asociațiune doar 18 preoți, cinci învățători (!?), 11 notari și alți patru de diferite profesii intelectuale¹⁵, cu alte cuvinte aproximativ 14%, ceea ce reprezintă o rată de implicare extrem de scăzută. Desigur, în stadiul actual al cercetării nu suntem în situația de a efectua comparații cu realitățile existente în celelalte despărțăminte, dar cifra indicată relevă o situație tristă la nivelul intelectualității rurale făgărășene, ceea ce ne aduce în situația de a modifica gradul de percepție asupra acțiunilor și a activității acesteia în epocă, complet diferit de cel unanim împărtășit până recent.

Cu toate acestea, la conducerea despărțămintelor din comitat s-au aflat câteva personalități de mare valoare profesională și probitate morală – vicari, protopopi, avocați, medici. De pildă, la cârma despărțământului Făgăraș s-au aflat succesiv, în perioada în discuție, vicarii foranei Ioan Antonelli, Alexandru Micu, Basiliu Rațiu¹⁶, Iacob P. Macavei¹⁷ și protopopul ortodox Nicolae Borzea¹⁸.

Alături de aceștia, întâlnim de-a lungul timpului o serie întreagă de persoane din domenii diferite – preoți, militari de carieră, comercianți, meseriași, diverși funcționari, dar și țărani simpli –, care și-au adus contribuții importante la îndeplinirea scopurilor ASTRA – Ioan Bran de Lemeny (căpitan suprem al districtului Făgăraș), Ioan Codru Drăgușanu (vicecăpitan), Daniel Gremoiu și Alexandru Belle (vicecomiți), Nicolae Șerban (deputat în Parlamentul de la Budapesta), Ioan Șenchea, Ioan Roman, Nicolae Garoiu, Ilarie Duvlea și Andrei Micu (avocați), Nicolae Cosgarea, Matei Bârsan și Vasile Stanciu (căpitanii), Iuliu Dan (protopop), George Aiser (comerciant), Ștefan Pop și Titu Perția (medici șefi ai comitatului) etc.

¹⁰ Catrina, Moruș 1969, p. 439.

¹¹ *Transilvania*, nr. 19-20/1889, p. 151.

¹² Bancheriu – grup, pâlci.

¹³ La aproximativ 10 km depărtare.

¹⁴ *Olteanul*, nr. 18/1909, p. 3.

¹⁵ *Ibidem*.

¹⁶ Basiliu Rațiu (1837-1902), profesor, vicar foraneu al Făgărașului. S-a născut în Căpâlna de Jos (jud. Alba) și a urmat studiile primare și secundare la Blaj, apoi Seminarul teologic din aceeași localitate, după care a fost trimis la colegiul *Sfânta Barbara* din Viena. Și-a început cariera didactică și administrativă în Blaj, iar în perioada 1884-1888 a ocupat oficiile de preot și protopop al Reghinului Săsesc. Între 1888-1898 a îndeplinit demnitățile de vicar foraneu al Făgărașului și administrator protopopesco al districtului Voila. Rechemat la Blaj, a fost numit profesor, apoi rector al Seminarului, oficiu pe care l-a îndeplinit până la deces.

¹⁷ Iacob P. Macavei (1853-1912). Născut în Vadul Făgărașului, a urmat școala primară din localitate, școala grănicerească din Ohaba și Gimnaziul romano-catolic din Brașov. A studiat apoi teologia la Seminarul din Blaj, pe care a terminat-o în 1878. A fost înrolat imediat ca teolog la *Regimentul nr. 2 de Infanterie Ergänzungs Compagnie* din Făgăraș, iar din 1879 a îndeplinit mai multe oficii în localitatea Dicosânmărtin (azi Târnăveni, jud. Mureș), pentru ca în ianuarie 1899 să fie promovat vicar foraneu al Făgărașului, oficiu pe care l-a deținut până la deces.

¹⁸ Nicolae Borzea (1856-1936). S-a născut în Viștea de Jos (jud. Brașov), într-o veche familie boeronală. După absolvirea școlilor primare, secundare și a teologiei la Sibiu, a urmat cariera de preot, pentru ca în 1906 să fie promovat protopop al Făgărașului, oficiu pe care l-a deținut până la moarte, survenită în 1936. A fost, printre altele, președintele Despărțământului Făgăraș al ASTRA (1912-1922), membru al delegației făgărășene la Alba-Iulia (1 decembrie 1918) și senator de Făgăraș în primul Parlament al României Întregite.

Totodată, printre membrii fondatori sau membrii pe viață s-au aflat inclusiv câteva institute românești de credit sau tovărășii de consum, comune politice și parohii locale – *Furnica* (Făgăraș), *Porumbăceana* (Porumbacu de Jos), *Noiana* (Nou Român), *Olteana* (Viștea de Jos), *Voileana* (Voila), *Negoiul* (Porumbacu de Sus), *Unirea* (Vad), *Parsimonia* (Bran), *Creditul* (Zărnești), *Venețiana* (Veneția de Jos) etc.

Conform statutelor, existau patru tipuri de membri – fondatori, pe viață, ordinari (obișnuiți) și ajutători –, care plăteau taxe diferențiate în funcție de categoria de înscriere. Sursele documentare și de presă ne indică, printre altele, și realitatea că numărul membrilor din despărțămintele comitatului a fluctuat aproape în permanență (vezi **Anexa**), puțin întâlnite fiind cazurile de liniaritate. Într-un singur caz – despărțământul Făgăraș – s-au înregistrat salturi regresive majore, însă explicația constă în disoluția sa permanentă care a avut loc în perioada indicată.

Chiar și în aceste condiții, despărțământul făgărășean includea în fiecare an un număr consistent de membri, dacă ar trebui să-l comparăm cu totalul existent în celelalte despărțăminte ardelenice și bănățene. În 1906, spre exemplu, avea 58 de membri, neincluzându-i aici pe cei ajutători, situându-se din acest punct de vedere pe locul patru între cele 38 despărțăminte de atunci, pe primele trei locuri aflându-se Brașovul (96 membri), Abrudul (63) și Oravița (62)¹⁹.

O altă problemă care a produs disconfort conducerilor locale și centrale astriste a constituit-o întârzierile repetate în achitarea taxelor de membru, care ajungeau și la perioade de 4-5 ani. Din acest motiv, apelurile către despărțămintele făgărășene pentru a-și îndeplini obligațiile financiare asumate prin statut se repetau aproape obsesiv, cu atât mai mult cu cât, în timp, necesitățile materiale ale asociației au crescut constant, iar "*pretențiile publicului*" s-au înmulțit "*în măsură neasemănat mai mare decât au crescut veniturile sale (...). Se pretind nu numai stipendii pentru tineri de la o mulțime de institute publice, dar se așteaptă ca să fie ajutate și școli, încă să se și înființeze de acestea tot din venitul fondului asociațiunii. Cu un cuvânt, așteptările celor lipsiți de ajutoare sunt atât de mari, încât dacă venitul anual ar fi atât de mare cât este fondul întreg, nici atunci nu ar ajunge spre a îndestula lipsurile cele mai greu simțite și cele mai legitime ale miilor de familii și respectiv ale fiilor și fiicelor care doresc a se cultiva și a înainta în știință, în arte, în industrie*"²⁰.

Cel mai adesea, taxele de membru erau încasate – și atunci destul de greu – cu ocazia adunărilor generale ale despărțământelor, când membrii prezenți erau mai mult constrânși să achite restanțele. Până la următoarea astfel de întrunire incurgarea taxelor erau o *rara avis*.

Alte nemulțumiri ale conducerii astriste, ivite de-a lungul timpului, au fost create de acțiunile de înființare a agenturilor cercuale și apoi comunale, care au fost semnalate încă de la începuturi, de multe ori acestea fiind raportate doar teoretic, fără acoperire practică, deși prin statute (§ 22) se preconiza organizarea lor în toate localitățile componente ale despărțământelor. Cu ducerea la îndeplinirea dezideratului au fost însărcinați fie notarii comunali, fie alți membri de vază, dar de multe ori inițiativele s-au soldat cu eșecuri. Bunăoară, una dintre agenturile cercuale ale despărțământului Făgăraș era înființată abia după mai mult de două decenii, în 1893, purtând numărul IX și fiindu-i arondate localitățile Viștea de Jos și de Sus, Ucea de Jos și de Sus, Beșimbac (azi Olteț), Feldioara și Rucăr²¹.

Cu ocazia adunărilor generale sau cu alte prilejuri au fost ținute conferințe publice și prelegeri populare, care au fost susținute în general de către intelectualitatea locală, la care s-au adăugat și conferențieri invitați sau trimiși de către Comitetul central din Sibiu. Temele acestor conferințe și prelegeri au avut în special caracter economic, cultural-artistic, moral, social, educațional, științific etc.: *Cultura poporului, Despre educația poporului, Monografia Făgărașului, Suferințele poporului român, Influența mamelor asupra educației pruncilor, Educația în familie și școală, Despre bibliotecile populare, Simțămintele religioase ale țăranului formează armonia vieții lui, Despre vulcanism și vânturi, Despre lege și legiuitori, Despre acte private și publice, Despre industria de casă, Despre tovărășia pentru asigurarea vitelor, Despre reuniunea de înmormântare, Creșterea în familie, Poporul român în constituție, Studii asupra poeziei populare române, Muzica vocală, Despre unele mijloace care ar putea ameliora starea materială a poporului român, Viața lui Iisus* etc.

Tot în cadrul adunărilor generale se efectuau premieri în bani pentru cele mai frumoase grădini de legume, livezi de pomi, țesături de casă și costume populare ale țăranilor din localitatea gazdă. Alte sume erau destinate constant ajutorării financiare a copiilor și tinerilor care urmau diverse meserii, acestea variind în general între 5 și 50 de florini sau coroane.

Alte acțiuni importante decise de adunările generale au vizat organizarea cursurilor pentru analfabeți, seratele literare și artistice (teatru, poezie, dans) etc.

Un segment important al activității despărțământelor din comitat l-a constituit, în permanență, implicarea în acțiuni caritabile, "*spre acele scopuri sfinte*" ce vizau crearea de instituții românești, cum a fost cazul Academiei române

¹⁹ Catrina, Moruș 1969, p. 439.

²⁰ MTF. Colecția *Document*, nr. inv. I1-38.

²¹ MTF. Colecția *Document*, nr. inv. I1-150.

de drept, sau pentru glorificarea personalităților neamului: ridicarea unui monument în memoria lui Andrei Mureșianu²² sau a busturilor lui Mihai Eminescu și George Barițiu.

Sume importante au fost destinate susținerii Școlii civile de fete din Sibiu și a internatului acesteia, la care au fost înscrise și câteva tinere românce din comitat, dar și edificării *Casei Naționale*.

O altă direcție spre care s-au canalizat constant donațiile în bani ale românilor din comitat a reprezentat-o fondurile/fundațiile Asociației și în special către fondul George Barițiu, destinat premiei creațiilor literare deosebite, sprijinirii Școlii civile de fete din Sibiu, dar și altor scopuri nobile.

De asemenea, a existat o permanență în participarea românilor din comitat la expozițiile naționale inițiate și organizate de ASTRA: 1862 (prima expoziție; printre donatori se regăsea și Nicolae Șandru din Viștea²³); august 1881 – expoziția de agricultură și industrie de la Sibiu²⁴ (unde au participat cu elemente de port popular, țesături, unelte și dispozitive meșteșugărești, produse agricole, lactate, produse de casă etc.); expoziția din 1905 ocazionată de deschiderea Muzeului istoric și etnografic; expoziția jubiliară din 1911.

Un reper deosebit al aspirațiilor românești spre care s-a mai înregistrat implicarea benevolă l-a constituit înființarea Muzeului istoric și etnografic al ASTRA, inaugurat în 1905, făgărășenii și brănenii contribuind atât din punct de vedere financiar, cât și patrimonial. Din întregul comitat au ajuns în colecțiile muzeului – atât prin achiziție, dar îndeosebi prin donații – câteva sute de piese cu caracter istoric, artistic și etnografic, amintind aici doar câteva: din Viștea de Jos *"Un vâlătaș"*²⁵ în procesul intentat de foștii coloni din Viștea inferioară pentru înăsprirea robotei contra bar[onului] Brukenthal", fotografia primăriei comunale²⁶; din despărțămintele Bran și Zărnești o pipă, o căiță, un săculeț și pungă pentru galbeni, bordă pentru mireasă, cămașă de mire, podoabe ș.a.²⁷; din mai multe localități ale Țării Făgărașului și nu numai, fotografii cu caracter etnografic și istoric, elemente de port popular și țesături de casă, piese de ceramică și cositoare, unelte și dispozitive meșteșugărești sau din domeniul păstoritului, documente și cărți vechi, diplome de nobilitare (baronul David Urs de Mărgineni, familia boeronală Borzea din Viștea de Jos, familia Comanici din Veneția, familiile Bucur și Sivu Popa din Vad, Radeș din Berivoi etc.), monede, arme, sigilii, tablouri, piese liturgice, icoane pe lemn și pe sticlă, cărți bibliofile, ceasuri, piese arheologice etc.

Nu în ultimul rând, semnalăm și existența a două fundații create de către făgărășeni, ale căror fonduri au fost destinate acordării de burse (stipendii) unor tineri care urmau diferite grade de învățământ. Prima dintre acestea l-a avut în prim-plan pe eminentul avocat Ioan Roman, care a testat un contract de donație pe seama Asociațiunii, valabil după moartea sa, survenită în toamna anului 1885: *„Din acest contract rezultă că Asociațiunea transilvană este desemnată executor al dispozițiilor răposatului, conform cărora după moartea soției dânsului erezii aceleia vor fi datori din venitul casei nr. 558 din Făgăraș, în tot anul, a pune la dispoziția Asociațiunii cel puțin câte 600 fl., spre formarea unei fundații care să poarte numele răposatului, spre scopul înaintării industriei și comerțului între români; afară de acestea, tot din venitul acelei case să se formeze două stipendii de câte 60 fl. pentru rudele răposatului din Hening care vor cerceta gimnaziul sau alte școli, iar în lipsa acestora pentru alți tineri români, fără diferență de confesiune*²⁸.

Printre bursierii fundației Ioan și Zinca Roman s-au aflat atât făgărășeni, cât și tineri din alte zone ale Transilvaniei: Ioan Comaniciu (la gimnaziul din Brașov), Ioan Băilă (gimnaziul din Sibiu), Pavel Gușeală Negrea din Pojorta, Ciprian Potcoavă din Vlădeni, Gregoriu Oșan din Chintelnic (comitatul Solnoc-Dăbâca), Alexandru Rusu (la gimnaziul din Blaj), Olimpiu Piso (gimnaziul din Sibiu), Traian U. Damian (gimnaziul din Brad), Augustin Salanți (gimnaziul din Blaj) ș.a.

La începutul anului 1903 în *„Proiectul pentru administrarea fundațiilor și fondurilor ASTRA”* apărea înscrisă și *Fundația George Boieriu din Vad (G.B.V.)*, locotenent în rezervă, care însuma 3.300 de coroane. Conform actului fundațional al creatorului, din venitul fundației 25% urma a se capitaliza, iar restul de 75% era destinat acordării de stipendii și anume: *„1. se vor da 4 ajutoare de câte 20 cor[oaane] la 2 elevi și 2 eleve de la școlile profesionale rom[ânești] din Vad sau Ohaba și anume numai la cosângeni de ai fondatorului; acest ajutor se va activa cu începere de la anul 1904;*

2. se va da prin concurs un stipendiu de 200 cor[oaane] la un elev de la școli secundare de orice natură, iar încât nu s-ar găsi petenți, se vor da 2 ajutoare de câte 100 cor[oaane] la 2 tineri care învață vreo meserie. Acest stipendiu se va activa la 5 ani după moartea fondatorului, adică cu începere de la anul 1906 și până când fundația va ajunge la suma de 40.000 cor[oaane] se va da exclusiv rudelor fondatorului. După acest termen ele vor fi preferite ca și alți concurenți de origine din Vad și eventual din Transilvania, numai ceteris paribus;

²² MTF. Colecția Document, nr. inv. 11-75 (listă cu colecte).

²³ Retegan 1971, p. 284.

²⁴ În comisia de organizare a fost numit și celebrul baron David Urs din Mărginenii Făgărașului.

²⁵ Interogatoriu.

²⁶ *Analele ASTRA*, nr. 6/1905, p. 257.

²⁷ *Analele ASTRA*, nr. 6/1905, p. 258-263.

²⁸ *Transilvania*, nr. 23-24/1885, p. 198.

3. După ce capitalul fundației va trece de 40.000 cor. se va mai înființa un al treilea stipendiu, pentru studii academice, în condițiile ce le va stabili Comitetul Asociațiunii²⁹.

Din această fundație, nefiind atins pragul de 40.000 coroane, au fost acordate stipendii în anii de până la Primul Război Mondial exclusiv rudelor lui George Boieriu: Victor Ioan Cosgarea, Augustin George Raica, Elena Zenovia Urian, Elena Tit Cosgarea, Iacob Boieriu (care a urmat pedagogia de stat în Kiskunfélegyháza), Toma Cocîșiu (nepot de soră al fondatorului), Augusta Radu din Făgăraș, Emil Cosgarea, Emil Boieriu, Maria Domșa, Maria Raica, Maria Vornica, dar și alții care nu au fost nominalizați.

Pe lângă cele două fundații, mai era consemnată la 1900 și *donajia* sau „*lăsămîntul Basiliu Stanciu*”, căpitan în rezervă din Viștea de Jos³⁰, însă documentele nu mai amintesc și evoluția ulterioară a acestei donații.

Asociații ASTREI, dar și fondului general, a avut loc permanent fenomenul cererilor de stipendii / burse pentru începerea sau continuarea studiilor școlare și a celor de pregătire profesională în diverse ramuri economice după absolvirea școlilor primare. Stipendiile erau cerute și acordate în general pentru continuarea studiilor și a pregătirii în afara comitatului, însă în multe cazuri au vizat școli și meseriași de aici sau au fost impuse prin testamentele creatorilor de fundații.

Cererile solicitanților, care treceau printr-un proces de triere și votare de către Comitetul central până la aprobare, trebuiau să cuprindă anexate câteva documente obligatorii: dovada urmării școlii respective sau a învățării meșteșugului (cu numele „*maestrului*”), extrasul de botez, dovada de absolvire a patru clase pentru învățăcei (ucenici) și certificatul cu conduita morală și calificativele obținute în anul școlar anterior pentru elevi.

Încă de la începuturile Asociațiunii făgărășenii și brănenii au înaintat nenumărate solicitări pentru scopurile amintite, însă nu toți au avut succes, motivele respingerii mergând de la lipsa fondurilor, starea materială mai bună a părinților sau calificativele slabe școlare, până la constrângerile din testamentele creatorilor de fundații. Printre cei care s-au împărtășit, anual sau pentru perioade mai lungi, din aceste stipendii, sursele documentare și de presă îi amintesc, începând cu 1861 până în 1881, pe: Nicolae Calefariu (gimnaziu), Ioan Baiulescu (profil tehnic), Aurel Bunea din Vad (profil real), Ioan Dobrin din Bucium (pedagogia), Constantin Boghișiu din Făgăraș (comerț), Ioan P. David din Scorei (pedagogia), Andrei Munteanu din Șinca Veche (pedagogia), Bartolomei Baiu din Zărnești (comerț), Iosif Moianu din Voila (sculptura la Satulung), Ioan Țepeș din Făgăraș (juridic), Lazăr Ritivoi (pantofar), Ioan Țuțuianu din Bran (papucar), Agapie Stoica din Veneția de Jos (pantofar), Iosif Hălmăgian din Comăna (rotar), Ioan Gârbacea din Bran (tipograf) ș.a.³¹. Ulterior, sunt consemnați și alții: Ioan Guguianu din Zărnești (Academia de silvicultură din Schemnitz)³², Iosif Moian din Sâmbăta de Jos (școala de lemnărit), Ioan Comaniciu, Ioan Băilă, Ciprian Potcoavă și mulți alții.

Conform surselor documentare accesate până în acest moment, reiese cu claritate atât inconstanța activității anuale a despărțămintelor, cât și diferențele existente între despărțămintele din comitat. Cel mai adesea am remarcat deficiența implicare a conducerii despărțămîntului Făgăraș în organizarea de agenturi, pe când în celelalte procesul a tins către un procentaj maxim (cazul Zărneștiului). Asemenea și în privința înființării de biblioteci populare, cu toate că în Făgăraș exista la finele perioadei cea mai mare dintre acestea, cuprinzând aproximativ 300 de volume³³; în 1912, de pildă, avea 597 abonați, situându-se din acest punct de vedere pe primul loc între despărțămintele Asociației³⁴. Probabil nu s-a insistat pentru împlinirea dezideratului astrist deoarece în fiecare localitate a despărțămîntului Făgăraș exista cel puțin câte o bibliotecă parohială sau școlară.

În câteva situații, este semnalată inexistența în totalitate a vreunei activități, cât de neînsemnate, cum se întâmpla, de pildă, în cazul despărțămîntului Făgăraș pentru anul 1910.

Reconstituirea istorică integrală a problemicii enunțate, în vedere integrării acestui subiect în istoria Transilvaniei, în general, se poate realiza în viitor pomind în special de la informațiile arhivistice și presa vremii, la care se pot alătura și unele surse bibliografice. Dintre acestea, extrem de valoroase ca suport informațional sunt documentele aflate în colecțiile Muzeului Țării Făgărașului „Valer Literat”, în fondul ASTRA al Serviciul Județean Sibiu al Arhivelor Naționale și informațiile cuprinse în colecțiile revistelor Transilvania și Analele ASTRA, organele de presă oficiale ale Asociațiunii transilvane.

²⁹ *Analele ASTRA*, nr. I/1903, p. 12.

³⁰ *Transilvania*, nr. 6/1900, p. 66.

³¹ *Transilvania*, nr. 1-2/1883, p. 7-12.

³² *Transilvania*, nr. 1-2/1884, p. 12.

³³ Este remarcabil faptul că prima bibliotecă de acest gen de pe cuprinsul despărțămintelor Transilvaniei a fost înființată chiar la Făgăraș, în anul 1872. Regulamentul de funcționare al acestei biblioteci, aprobat de Comitetul central ASTRA la 10 mai 1873, se pare că este, de asemenea, primul de acest gen (Glodariu 1969, p. 350; vezi și Curticăpeanu 1968, p. 113).

³⁴ Glodariu 1971, p. 314.

Bibliografie

Analele ASTRA – Analele ASTRA, 1901-1907.

Catrina, Moruș 1969 – C. Catrina, I. Moruș, *Contribuții la cunoașterea programului de activitate a societății „Progresul” din Făgăraș*, în „Cumidava”, III, 1969, p. 439-462.

Curticăpeanu 1968 – V. Curticăpeanu, *Mișcarea culturală românească pentru Unirea din 1918*, București, 1968.

Glodariu 1969 – Eugenia Glodariu, *Bibliotecii populare ale “ASTREI” (Partea I)*, în “Acta Musei Napocensis”, VI, Cluj, 1969, p. 347-352.

Glodariu 1971 – Eugenia Glodariu, *Din activitatea editorială a ASTREI: “Biblioteca populară a Asociațiunii”*, în “Acta Musei Napocensis”, VIII, Cluj, 1971, p. 311-320.

MȚF. Colecția Document – Muzeul Țării Făgărașului “Valer Literat”, Colecția Document.

Olteanul – Olteanul, Făgăraș, 1909-1916.

Retegan 1971 – S. Retegan, *Structura social-economică a burgheziei românești din Transilvania în anii regimului liberal*, în “Acta Musei Napocensis”, VIII, Cluj, 1971, p. 275-286.

Transilvania – Transilvania, Sibiu, anii 1873-1917.

ANEXĂ

Numărul membrilor despărțămintelor din comitat

Despărțământul Făgăraș

Anul	Membri fondatori	Membri pe viață	Membri ordinari	Membri ajutători
1873	-	-	144	116
1878	-	-	164	-
1879	-	-	138	-
1893	3	6	37	-
1900	2	5	30	37
1901	1	5	34	-
1902	1	6	34	-
1903	1	6	35	-
1904	1	7	33	-
1906	2	7	50	-
1907	2	7	47	-
1909	2	8	42	-
1910	2	8	51	-
1911 - iulie	2	8	55	-
1911 - fine	2	10	63	562
1912	2	11	34	-
1913	1	8	22	241
1914	1	8	23	58
1915	1	8	17	-
1916	1	7	16	-
1917	4	8	20	-

Despărțământul Bran

Anul	Membri fondatori	Membri pe viață	Membri ordinari	Membri ajutători
1898	-	2	53	52
1900 - martie	-	3	27	-
1900 - fine	-	1	10	11
1901	-	1	8	-
1902	-	2	6	-
1903	-	2	7	12
1904	-	2	7	-

1906	-	1	5	-
1907	1	1	8	-
1909	1	2	13	-
1910	1	2	14	-
1911 - iulie	1	3	17	-
1911 - fine	1	6	19	133
1912	1	6	19	-
1913	1	6	5	69
1914	1	6	3	51
1915	1	6	3	-
1916	-	3	1	-

Despărțământul Zărnești

Anul	Membri fondatori	Membri pe viață	Membri ordinari	Membri ajutători
1900	-	2	19	21
1901	-	2	8	-
1902	-	2	6	-
1904	-	2	19	-
1906	-	2	21	22
1907 - iulie	1	-	28	-
1907 - fine	1	-	22	24
1910	1	1	27	-
1911 - iulie	1	1	36	-
1911 - fine	2	2	31	99
1912	2	2	12	-
1913	2	5	18	-
1914	2	5	8	90
1915	2	5	9	-
1916	1	2	2	-

Despărțământul Șercaia

Anul	Membri fondatori	Membri pe viață	Membri ordinari	Membri ajutători
1912	-	2	58	-
1913	2	6	35	-
1914	1	5	14	163
1915	2	5	14	-
1917	2	5	13	-

Despărțământul Viștea

Anul	Membri fondatori	Membri pe viață	Membri ordinari	Membri ajutători
1913	1	6	29	-
1914	1	10	20	368
1915	1	9	20	-
1916	1	7	11	-

SCURT ISTORIC AL MARINEI MILITARE ROMÂNÊNE 1859 – 1945

Dr. Andreea Atanasiu-Croitoru

Abstract: Short history of the Romanian Navy. 1859-1945. After the Unification made by the Alexandru Ioan Cuza ruler, he concentrated his efforts for the consolidation of the 1859, January, 24, Unification Act and to the development of the institutional system of Romania, big attention was given to the enforcing and the modernization of the Defense structures. He was very preoccupied for the freedom of navigation over the Danube and for the Navy and civil fleets development. In 1859-1861 his action for the Moldova and Muntenia fleets unification and for the organization of the conjunctly naval structure. A lot of the fluvial ships were much superannuated and the workers were much reduced. At the moment of the unification were only 3 ships with 117 peoples in Muntenia and another 3 ships with 104 peoples in Moldova. The new component of the Army take the name: The Fleet Corp and it have first base in Ismail harbor. During 1913 and 1945, The Fleet Corp was permanently improved with special naval laws, ships, workers, naval schools. Also, this Corp participated to very important wars like The Independence War, The Balkans Wars, The First World War and The Second World War.

Cuvinte cheie: Marina Militară Română, flotă, nave de război, politică navală, războaie navale.

Key words: the Romanian Navy, fleet, battleships, naval politics, seawars.

După Unificarea înfăptuită de domnitorul Alexandru Ioan Cuza în 1859, timp de doi ani s-a acționat pentru unirea flotilelor din Moldova și Muntenia, și organizarea unei structuri navale comune, o atenție deosebită fiind acordată întăririi și modernizării structurilor militare de apărare. Domnitorul s-a preocupat, îndeaproape, de asigurarea libertății de navigație pe Dunăre, de dezvoltarea flotei civile și militare. Multe ambarcațiuni fluviiale erau uzate, iar efectivele se redusese considerabil. În preajma Unirii existau trei vase cu un personal de 117 oameni în Muntenia și alte trei, având 104 oameni, în Moldova. Unificării forțelor armate terestre din cele două principate i-a corespuns contopirea celor două flotile într-un singur corp, noua componentă a oștirii purta denumirea de Corpul Flotilei și a avut, ca primă bază, portul Ismail.

Având în componere șase șalupe-canoniere, prima flotilă militară a statului modern a fost dispusă, ulterior, în mod consecutiv, în șase baze, în porturile: Chilia, Ismail, Galați, Brăila, Giurgiu și Calafat. În cadrul forțelor militare permanente se integra și Flotila de Dunăre, ca mare unitate navală. Flotila era deservită de un personal specializat, alcătuit din ofițeri, subofițeri, tehnicieni și lucrători civili.

În anul 1861, flotilei i-a fost repartizată prima navă cu aburi, achiziționată de stat de la un particular. Complet refăcută în Austria și armată cu patru tunuri, nava a sosit în țară în iulie 1862. Ceremonia de încadrare în flotilă a avut loc în ziua de 2 august 1862, la Giurgiu. Domnitorul Al. I. Cuza, reprezentat la ceremonie de ministrul de Război, generalul Savel Manu, a botezat nava cu numele de „România”.

Pentru dezvoltarea Marinei, în anul 1867 a fost adusă în țară o nouă navă cu aburi construită în Austria și denumită „Ștefan cel Mare”, bastiment care a fost folosit și ca yacht domnesc.

În 1863, flotila dispunea de 13 ofițeri, 372 subofițeri, gradați și soldați. Peste doi ani, erau încadrați un colonel în funcția de comandant al armii, un maior, cinci căpitani, patru locotenenți și patru sublocotenenți, un medic de batalion, 23 funcționari civili de diferite specialități, 370 trupă și subofițeri. În anul 1865, militarii care efectuau serviciul în cadrul flotilei au fost numiți, pentru prima dată, cu termenul de *marinari*. Reorganizarea și dezvoltarea Marinei Militare, perfecționarea ei, îmbunătățirea sistemului de instruire a efectivelor și de pregătire a cadrelor – acțiuni ample întreprinse în timpul domniei lui Cuza – s-au încadrat în planul general de făurire a armatei naționale moderne. Existența unei forțe navale fluviiale se impunea, cu atât mai mult cu cât Dunărea constituia obiectul unor permanente dispute între marile puteri ale timpului.

Anul 1866 a adus cu sine abdicarea domnitorului Alexandru Ioan Cuza și așezarea pe tronul României a principelui Carol I, în timpul căruia a fost adoptată o nouă constituție, cu caracter liberal, și bineînțeles, o nouă legislație privitoare la apărarea țării. În această perioadă s-au depus eforturi pentru organizarea, înzestrarea și funcționarea Marinei Militare, în vederea asigurării controlului liniei Dunării. Pentru aceasta a fost nevoie de achiziționarea unor noi nave, dotate cu echipament și tehnică modernă, care trebuia conduse de cadre militare specializate, ceea ce a dus la înființarea, în 1872, a primei Școli Militare de Marină.

După 1867, guvernele care s-au succedat au depus eforturi pentru a continua ceea ce domnitorul Cuza a început odată cu organizarea flotei civile și militare.

Între 1867 și 1868, guvernul liberal-radical a alocat Marinei un buget redus față de perioada precedentă, deoarece sume însemnate au fost distribuite trupelor terestre care se pregăteau pentru o posibilă intervenție otomană, întârziindu-se, astfel, construirea sau cumpărarea de noi nave.

În martie 1867 a luat naștere Corpul Flotilei. Garnizoana de uscat a flotei a fost stabilită la Galați unde s-au transferat Comandamentul și atelierile de la Brăila. În 1868 a fost înaintat Corpurilor legiuitoare un proiect de lege privitor la dezvoltarea Marinei Comerciale și Militare. Se propunea constituirea unui fond de 20 milioane lei, prin împrumut public și credite bancare, pentru achiziționarea a 10 remorchere și 10 vapoare de pasageri, toate cu capacitate mai mare decât cele ale companiilor austriece.

Pentru a împiedica creșterea capacității de luptă și pentru a deține controlul liniei Dunării, Înalta Poartă și Austro-Ungaria refuzau autorizarea tranzitului cu arme sau trecerea navelor prin strâmtori. În 1873 a fost achiziționată canoniera „Fulgerul”, construită la Toulon, care avea 25 m lungime și era dotată cu două mașini alternative cu aburi, de 100 CP, ceea ce-i permitea să atingă o viteză de șapte noduri. Pentru a întârzia venirea ei în țară, autoritățile otomane au reținut-o cinci zile, deși ea avea autorizație de trecere prin Strâmtori.

În 1875 a fost cumpărată șalupa torpiloare „Rândunica”, construită în Anglia, având în dotare o mitralieră cu 10 țevi. Aceasta era amenajată pentru a fi armată cu torpilă la școndru, armă nouă și eficientă împotriva navelor cuirasate. Pentru a întări serviciul de pază pe Dunăre, au mai fost cumpărate din Belgia 120 de luntre.

Se impunea, din ce în ce mai pregnant, pregătirea de specialitate a celor ce deserveau în Corpul Flotilei. Astfel, s-a luat decizia înființării, la Galați, a unei școli cu durata de doi ani, pentru subofițerii și ofițerii din Corpul Flotilei. Directorul școlii era însuși comandantul flotei, iar ca profesori activau ofițeri și marinari cu experiență. Regulamentul de funcționare a instituției de învățământ preciza că la școală să fie trimiși *toți ofițerii, locotenenții și sublocotenenții* care nu depășeau vârsta de 30 de ani. Programa cursului includea cunoștințe specifice ca: trigonometrie și desen tehnic, noțiuni privind serviciul gurilor de foc, construcția bastimentelor, instalarea pânzelor și conducerea unei bărci cu rame și pânze.

În 1875 a fost reluată *chestiunea orientală*, pe fondul luptei de eliberare a popoarelor balcanice de sub suzeranitatea otomană. Este vorba despre mișcările din Bulgaria, Muntenegru și Serbia, pe care Imperiul țarist dorea să le exploateze în favoarea sa, extinzându-și influența la gurile Dunării și cucerind strâmtorile Mării Negre.

Comandamentul armatei ruse a întocmit un plan de acțiune împotriva Turciei prin care se preconizau executarea de operații pe două teatre principale, limitrofe Mării Negre: în Balcani și în Caucaz. Pentru prima operație se prevedea un marș pe teritoriul românesc, trecerea Dunării pe la Zimnicea, neutralizarea obiectivelor otomane de la Nicopole, Plevna, Rusciuc sau a celor situate în alte zone, pe direcția Constantinopol.

Sultanul Abdul Hamid al II-lea a dorit ca ostilitățile să se poarte la nord de Dunăre dar, o analiză mai temeinică a scos în evidență faptul că nu se putea apăra întregul curs al acestui fluviu. Strategii turci au hotărât să atragă armatele țarului pe pământul bulgar și să le nimicească sau să le respingă.

Pe Dunăre, raportul de forțe era net favorabil Porții. Aceasta dispunea de 23 de nave, dintre care cinci cuirasate, în timp ce Rusia nu deținea decât câteva șalupe (care au fost transportate pe calea ferată), iar țara noastră avea în dotare navele „România”, „Ștefan cel Mare”, „Fulgerul” și „Rândunica”.

România a găsit acest moment deosebit de favorabil pentru îndeplinirea dezideratului de independență. O delegație română a purtat convorbiri la Livadia cu oficiali ruși și s-a încheiat o înțelegere, care a fost urmată de o convenție, semnată la București, prin care era permisă trecerea trupelor ruse prin teritoriul nostru și se garanta integritatea țării.

Aflând despre acest document, Turcia a rupt relațiile cu țara noastră și a declanșat numeroase acte de provocare. În aceste condiții, Adunarea Națională a proclamat, în mai 1877, independența României și starea de război cu Imperiul otoman. Armata a trecut imediat la acoperirea strategică a frontierei sudice a țării situată de-a lungul Dunării. Navele militare au primit misiunea de a transporta trupe. Ele au fost detașate, apoi, sub comandă rusească, românii care au mai ramas la bord fiind doar mecanicii. Personalul, astfel disponibilizat, a încadrat opt baterii de artilerie, amplasate în fața Vidinului, la Calafat, dotate cu piese de artilerie de 150, 120 și 87 mm.

În primăvara lui 1877, numeroase bastimente turcești au pătruns dinspre Marea Neagră pe Dunăre, ajungând până la Sulina, deplasându-se, apoi, spre Brăila și Măcin. Fiind conștient de superioritatea escadrei sale, amiralul turc Hobart Pașa a trecut la acțiuni ofensive, atacând localitățile Reni, Galați, Brăila, Oltenița, Călărași, începând cu data de 21 aprilie, iar la 27 aprilie, un monitor cuirasat a lovit cu artileria Galațiul, în momentul sosirii Marelui Duce Nicolae, comandantul șef al armatelor ruse din Balcani. Din acel moment, comandamentul rus a amplasat 10 baraje de mine la Reni, gura Prutului, gura Siretului și Ghecet care, în final, s-au dovedit eficiente, interzicând astfel manevra navelor otomane pe Dunăre.

Pentru îndeplinirea misiunii de a distruge gruparea de nave inamice din canalul Măcin, cele patru nave („România”, yachtul „Ștefan cel Mare”, canoniera „Fulgerul” și șalupa torpiloare „Rândunica”) au fost reamenajate și dotate cu tunuri de calibru 75-80mm.

Navele de război otomane, neputând fi distruse cu artileria terestră și, mai mult decât atât, profitând de creșterea apelor din timpul primăverii, se mișcau nestingherite pe canalul Măcin și apăreau des în apropierea Brăilei. Singura soluție de neutralizare a fost organizarea unui atac de noapte, executat de către o formațiune româno-rusă

formată din patru șalupe torpiloare: „Rândunica”, „Xenia”, „Djighit” și „Tarevna”. La pregătirea, realizarea și succesul acțiunii soldat cu scufundarea monitorului otoman „Hivzi Rahman” a participat și maiorul Ion Murgescu.

După aceste acțiuni eroice, presa rusă a adus elogii ostașilor români și maiorului Murgescu, care a fost decorat cu ordinul rus *Sfântul Vladimir* și i-a fost conferită *Steaua României* în gradul de cavaler. Începând cu data de 1 iunie, toate cele patru nave militare românești au fost puse la dispoziția armatei ruse pentru a construi podul de pontoane de la Ghecet și a transporta trupele de pe malul stâng al Dunării, în Dobrogea.

În noaptea de 9 spre 10 iunie, militarii Corpului 14 din armata rusă au forțat fluviul pe la Reni, Galați, Brăila, iar navele românești au transportat, atât trupe, cât și bateriile regimentului de artilerie *Borodino*; apoi, s-a început trecerea Dunării în sectorul Zimnicea-Siștov cu sprijinul artileriei românești de pe malul stâng, între Calafat și Turnu Măgurele.

În iunie-iulie, acțiunile militare au luat amploare pe malul drept al Dunării și în lungul fluviului. O serie de mari unități române au intervenit oportun în sprijinul armatei ruse, în condițiile creșterii presiunii otomane în zona Plevna și Nicopole. Pentru început, în ziua de 26 iunie, bateriile de la Calafat au deschis focul, alături de întreaga artilerie de pe malul stâng, pentru a acoperi operația de forțare a fluviului de către unitățile ruse. Prima a intrat în luptă bateria *Renașterea*, încadrată cu servanți marinari, urmată apoi și de celelalte. Au fost bombardate cu violență cetatea Vidin – îndeosebi partea de nord –, navele din port și convoaiele de care și trupe ce părăseau orașul. Focul bateriilor de coastă de la Calafat, executat împotriva Vidinului, avea drept scop blocarea garnizoanei otomane din oraș. În același timp, sub protecția tirului neîntrerupt al tunurilor, 150 de pontoane și 60 de plute au coborât pe Olt, deplasându-se pe Dunăre, prin fața cetății Nicopole.

Traversarea Dunării cu efective numeroase, în august 1877, realizarea și apărarea unui pod propriu – mijloc permanent de comunicații, aprovizionare cu muniții și alimente –, lupta împotriva navelor de război inamice, instalarea unor baraje de mine în sectorul a cărui apărare revenea armatei române, iată câteva misiuni care au solicitat intens Marina și pe marinari. Era nevoie de nave de luptă, de diferite ambarcațiuni, de echipaje. Până în luna august, când Armata română de operații a traversat Dunărea, conducerea oștirii a trecut la reorganizarea Corpului Flotilei.

Din ordinul Marelui Cartier General, generalul Gheorghe Manu a luat legătura cu autoritățile militare țariste în vederea reintegrării navelor noastre în organica Marinei Române. Pentru executarea unor misiuni de sprijin, au fost afectate flotilei ambarcațiunile pichetelor dunărene. La începutul lunii august 1877 a încetat detașarea șalupei „Rândunica” pe lângă armata rusă. Vaporul „Jiul”, șalupele „Săgeata” și șalupele remorcher „Bucur” au fost închiriate sau oferite guvernului de către proprietarii lor. Numeroșii pescari din localitățile dunărene au pus bărcile lor la dispoziția Comandamentului Flotilei.

La 14 august 1877, comandantul Diviziei de rezervă, colonelul Mihail Cerchez era înștiințat de Marele Cartier General în legătură cu faptul că șalupele „Bucur” urma să ajungă de la Turnu Severin la Corabia, având misiunea de a contribui la trecerea armatei peste Dunăre. Totodată, ministrul de Război a ordonat transportarea la Craiova a utilajelor Atelierului flotei aflate la Galați, în vederea construirii mijloacelor plutitoare necesare viitorului pod.

În ajunul trecerii Armatei române de operații la sud de Dunăre, Ministerul de Război a făcut cunoscut colonelului George Slăniceanu, șeful Statului Major al Marelui Cartier General, că maiorul Nicolae Dumitrescu-Maică, comandantul Corpului Flotilei era numit șef al tuturor navelor românești de pe Dunăre, de la Turnu Severin la Turnu Măgurele. Această măsură încheia o etapă importantă în procesul de reorganizare a flotei naționale, desfășurată în focul marii încheștări pentru consfințirea independenței României pe câmpul de luptă. Una dintre misiunile de mare răspundere pe care Marina le-a dus la îndeplinire cu energie a fost sprijinirea acțiunilor de construire și apărare a podului de pontoane de la Siliștioara-Măgura din apropiere de Corabia. Misiunea de a studia posibilitățile de traversare a Dunării a revenit maiorului Dumitrescu-Maică, cunoscut pentru experiența și capacitatea sa profesională. În Raportul înaintat Ministerului de Război, comandantul Flotei formula observații și propuneri judicioase de care s-a ținut seama pentru adoptarea celei mai adecvate soluții. Avându-se în vedere faptul că Marina nu avea numărul necesar de nave pentru a proteja trecerea Dunării pe timp de zi, Marele Cartier General a hotărât ca traversarea Armatei de operații la sud de fluviu să se execute noaptea. Proiectarea și realizarea podului au fost încredințate unei comisii condusă de colonelul Eraclie Arion. S-a hotărât ca executarea podului să se facă între localitățile Siliștioara, pe malul românesc, și Măgura, pe malul drept. Acoperirea operației de forțare a fluviului și a lucrărilor de construire a podului a impus ca bateriile de coastă de la Calafat să execute, pe 24 august și 9 septembrie, un intens bombardament asupra pozițiilor otomane din cetatea Vidin.

Sub protecția trupelor de avangardă, la 26 august a început realizarea podului de pontoane, lucrare la care și-au dat concursul pontonieri, geniști, dorobanți și marinari. Până la 31 august, ziua și noaptea, două nave au remorcat pontoanele până la locul de asamblare, au transportat și fixat ancorele pentru pontoane. După încheierea acțiunii, podul a fost demontat, transportat și reasamblat, într-un timp record, în zona Turnu Măgurele-Nicopole, sub conducerea căpitanului inginer Ion Izvoranu, servind, până la sfârșitul anului 1877, pentru aprovizionarea Armatei române de operații și a armatei ruse. Afluirea forțelor proprii spre noua cale transdunăreană și trecerea lor la sud de fluviu au fost conduse de comandantul portului Turnu Măgurele, maiorul Ion Murgescu, care deținea și funcția de comandant al podului. Odată

cu venirea iernii, pontonierii și marinarii și-au concentrat eforturile spre a remedia grabnic defectunile provocate de furtunile și sloiurile de gheață care smulgeau ancorele, rupeau parâmele, dislocau și scufundau pontoanele.

În timp ce trupele din Armata română de operații se angajaseră în cea de-a treia bătălie pentru Plevna (sfârșitul lunii august 1877), grupările inamice de la Rahova și Vidin continuau să reprezinte un real pericol, putând să lovească forțele aliate din spate și să acționeze pentru dezorganizarea comunicațiilor și bazelor lor de aprovizionare. Navele de război otomane aflate pe Dunăre, în sectorul de dispunere a armatei române, amplificau această primejdie încât, în ultimele luni ale anului 1877 și la începutul lui 1878, acțiunile Marinei în cooperare cu alte arme au avut ca scop distrugerea sau anihilarea flotei inamice.

Corpul Flotei s-a remarcat, în această perioadă, printr-o acțiune care reprezenta o noutate în arsenalul mijloacelor sale de luptă: pregătirea și instalarea primului baraj de mine antinavă românesc. Nevoia unei astfel lucrări a fost resimțită în mai multe rânduri, îndeosebi atunci când s-a pus problema de a proteja trecerile peste fluviu, podul de la Turnu Magurele-Nicopole și de a asigura flancul drept al trupelor române de la Rahova împotriva navelor de război otomane care patrolau în zona localității Lom Palanca.

Dificultățile întâmpinate în construirea unui astfel de baraj au fost foarte mari, ținând cont de lipsa mijloacelor și a experienței tehnice necesare. O primă încercare de a procura mine din Anglia a dat greș, datele fixate pentru livrare fiind prea îndepărtate, iar firma constructoare neasumându-și răspunderea transportării materialului în România. În urma tratativelor purtate, comandamentul rus a pus la dispoziția Marinei române un număr de 40 de mine, împreună cu cablurile și bateriile electrice necesare.

Din ordinul Marelui Cartier General, la 2 octombrie 1877 s-a constituit, la Calafat, din marinarii bateriilor de coastă, o companie alcătuită din 120 de soldați și doi ofițeri. Pusă sub comanda căpitanului Mihail Drăghicescu, subunitatea s-a deplasat spre gura Jiului, cu misiunea inițială de a arma 40 de pontoane pe care urma să se imbarce un batalion de dorabanți destinat a participa la asaltul asupra Rahovei. Cum acțiunea nu a mai avut loc, maiorului Ion Murgescu i s-a ordonat să folosească această companie pentru construirea barajului de mine proiectat. Locul instalării a fost stabilit la 19 km în amonte de Bechet, în dreptul satului Nedeia și a ostrovului dunărean Coslădui, unde lărgimea fluviului ajungea la 600 de metri.

Firele electrice ale minelor au fost aduse până în reduta unui fort situat la 100 de metri depărtare de Dunăre, format din amplasamentele pentru o baterie de artilerie de 120 mm, tranșee și linii de comunicații. Barajul a devenit activ imediat după terminare și a funcționat până la 18 decembrie 1877, când a fost rupt și descompletat de sloiurile de gheață.

Barajul de mine, primul de acest fel realizat de Marina română, s-a dovedit o lucrare ingenioasă din punct de vedere tehnic și deosebit de eficientă din punct de vedere militar. El a interzis accesul navelor inamice, aflate în amonte, spre podul de la Turnu Măgurele, și a asigurat flancul drept al trupelor române, în momentul când a început asaltul asupra cetății Rahova.

Pentru a împiedica acțiunile dinspre garnizoanele otomane de la Dunăre asupra trupelor aliate care încercuiau Plevna, comandantul Armatei de Vest a ordonat, la 17 noiembrie, detașamentului comandat de colonelul Gheorghe Slăniceanu să cucerească cetatea Rahova.

Războiul din 1877-1878 a pus în evidență capacitatea excepțională de luptă a întregii națiuni. Soldații și ofițerii din Corpul Flotei și-au servit patria în mod exemplar, pe toată durata războiului, dovedind înalte calități de luptă.

În perioada cuprinsă între anii 1878-1914, România a promovat o politică navală orientată în sensul apărării intereselor naționale, independenței și inviolabilității frontierelor țării. Direcțiile fundamentale ale politicii navale au fost elaborate de către organele statale de decizie și susținute prin mijloace diplomatice, și în planul vieții internaționale, pentru că, printre altele, o pregnantă amenințare împotriva suveranității României la frontierele sale fluviale venea din partea Austro-Ungariei, monarhia preconizând să-și instituie hegemonia la gurile Dunării. Pentru a contracara această orientare agresivă a Austro-Ungariei, România a trebuit să desfășoare o activitate diplomatică susținută și, în paralel, să-și intensifice măsurile de autoapărare, consolidându-și flota fluvială.

În 1883, România a respins tratatul de la Londra (semnat de Germania, Austro-Ungaria, Rusia, Imperiul Otoman, Franța, Marea Britanie, Italia) deoarece acorda Comisiei Europene a Dunării prerogative incompatibile cu suveranitatea de stat și avantaje nefiresc de mari Austro-Ungariei.

În Marea Neagră, România a ezitat să se angajeze în ciocnirile dintre marile puteri (Imperiul Țarist, Imperiul Otoman, și Marea Britanie), cerând însă respectarea liberei circulații prin Bosfor și Dardanele, preocupându-se de întărirea apărării litoralului propriu.

Acumulările de nave aparținând Imperiului Țarist, Imperiului Otoman și Bulgariei, de asemenea, creșterea tensiunii în bazinul pontic cu toate pericolele ce puteau decurge din ea, inclusiv întreruperea celor mai importante legături cu exteriorul, aveau să impună României, în preajma Primului Război Mondial, lansarea unui program propriu de creare a unei forțe defensive, program ce a fost, însă, realizat abia în perioada interbelică.

Luându-se în calcul lungimea frontierelor fluviale și maritime de protejat, așa cum se prezentau ele după reunirea Dobrogei cu țara, s-a ajuns la concluzia că navele existente în 1878 erau insuficiente și slab dotate din punct de vedere tehnic și al înzestrării cu armament. Ca rezultat al insistențelor conducerii militare, într-o primă urgență, Corpurile legiuitoare au aprobat un credit extraordinar de aproape 300.000 lei (aproximativ o treime din fondurile alocate Apărării) pentru repararea navelor și mărirea Atelierului flotei.

Pentru creșterea numărului de nave, România a comandat la Triest, în 1880, o canonieră care a purtat numele „Grivița” și care a fost bazată la Sulina.

În anii următori, guvernele au acordat o atenție deosebită înzestrării Marinei Militare. În 1881, pe baza raportului unei comisii care a examinat, în străinătate, anumite tipuri de nave, a fost comandat în Marea Britanic un bric cu vele și mașină cu aburi pentru instrucția efectivelor, botezat „Mircea”.

Începând cu anul 1882, până în 1884 au mai intrat în serviciu șalupele canoniere „Rahova”, „Opanez” și „Smârdan”, puitorul de mine „Alexandru cel Bun” și torpiloarele „Șoimul” și „Vulturul”. Dotarea flotei cu nave noi ridică probleme legate de bazarea lor în portul Galați, așa încât s-a luat hotărârea creării unui port militar la Țiglina. Concomitent cu construirea acestui port, ale cărui lucrări s-au încheiat, parțial, în aprilie 1884, au fost construite și alte obiective aferente: depozite de muniție, de mine și torpile, cazărmi pentru echipaje și clădiri necesare Arsenalului în cadrul efortului pentru dotarea flotei.

O acțiune considerabilă a fost îndreptată spre achiziționarea de nave care să îndeplinească misiuni de luptă în Marea Neagră. Astfel, în 1887 au fost comandate în Anglia un crucișător și trei canoniere, iar în Franța trei torpiloare, împreună cu armamentul necesar. În același an, o firmă franceză a livrat României nava „Constanța” pentru serviciul de remorcaj și supraveghere de-a lungul coastei maritime. La 13 decembrie a fost lansat la apă, în docurile din Londra, în prezența ministrului român în Marea Britanie, crucișătorul „Elisabeta”. Canonierele intrate în serviciu au primit denumirile de „Bistrița”, „Siretul” și „Oltul”, iar torpiloarele, „Sborul”, „Smeul” și „Năluca”.

La mijlocul ultimului deceniu al secolului al XIX-lea, au fost puse la dispoziția Marinei și șalupele torpiloare „Trotuș”, „Vedea”, „Teleorman” și „Argeș”, construite în Germania. În țară, la Turnu Severin, au fost lansate la apă mai multe pontoane pentru torpile, iar la Arsenalul de la Galați s-a construit, în anul 1898, un doc plutitor capabil să ridice nave cu deplasamente de până la 400 tone.

Criza financiară de la sfârșitul secolului a redus posibilitățile statului de a mai acorda, în continuare, fondurile necesare Marinei Militare. În condițiile create, s-a conturat în interiorul guvernului un curent influent care s-a împotrivit dezvoltării aceste arme, considerându-se exagerate cheltuielile care se făceau în această direcție. Ca urmare, până în primul deceniu al secolului al XX-lea s-a produs o stagnare în activitatea de înzestrare cu noi mijloace de luptă pentru Marină.

Abia în anul 1906 a fost alocată suma de 12.000.000 lei pentru cumpărarea a 4 monitoare și 8 vedete fluviale. Monitoarele au fost construite la Triest și montate la Arsenalele flotei de la Galați. Lansarea lor la apă a avut loc la 17 septembrie 1907, într-un cadru festiv, cu participarea regelui Carol I, a primului ministru D. A. Sturdza și a ministrului de Război, generalul Alexandru Averescu. Navele au primit numele „I. C. Brătianu”, „Lascăr Catargiu”, „Alexandru Lahovary” și „Mihail Kogălniceanu”. Vedetele fluviale au fost construite în Marea Britanie și aduse în țară prin Marea Nordului, apoi pe Rin și pe Dunăre. Ele au fost botezate cu numele unor eroi din Războiul de Independență. Monitoarele și vedetele au fost organizate în Escadra de Dunăre.

Cum situația apărării litoralului maritim rămânea, încă, necorespunzătoare, în anul 1913 au fost comandate patru distrugătoare în Italia și un submarin în Franța. Aceste nave nu au putut fi aduse în țară până la declanșarea primului Război Mondial.

În luna septembrie 1912, statele balcanice, mai întâi Bulgaria, apoi Serbia, Muntenegru și Grecia, au declarat război Turciei. A început, astfel, primul Război Balcanic, față de care România a adoptat o atitudine de strictă neutralitate armată. Cum, însă, ofensiva aliaților amenința Constantinopolul unde se aflau cetățeni români și reprezentanțele diplomatice ale țării, guvernul de la București a întreprins măsuri de protejare a intereselor sale în capitala Turciei. Ca urmare, crucișătorul „Elisabeta” a executat un marș la Istanbul, unde situația devenise nesigură, ca urmare a tensiunilor dintre musulmani și creștini, având sarcina de a asigura protecția conaționaliilor, a personalului legației și al consulatului român.

În iunie 1913 a izbucnit al doilea Război Balcanic, provocat, de această dată, de Bulgaria, care a atacat foștii aliați. Dorind să contracareze orice încercare de constituire a unei hegemonii în Balcani, guvernul român a decis intrarea în război împotriva Bulgariei. Campania navală a durat până în august 1913, timp în care Cartierul General al Marinei s-a aflat la Turnu Măgurele. Marina Militară a asigurat trecerea peste Dunăre a trupelor, a executat paza pe apă a podurilor și a altor obiective, debarcări de trupe, transporturi de materiale, inclusiv locomotive și vagoane, transporturi de provizii și răniți.

În numai trei ani aveam să intrăm în prima conflagrație mondială. La începutul ostilităților strămtorile Bosfor și Dardanele au fost închise din cauza trecerii Turciei de partea Puterilor Centrale, cu urmări grave pentru Rusia și aliații

săi, dar cu repercusiuni și pentru România, care nu mai putea să-și primească vasele pe care le comandase, în Italia de pildă, și nici muniția și aparatele de ochire pentru piesele de artilerie. Pe de altă parte, Austro-Ungaria stăpânea, în continuare, Dunărea, deși eforturile Serbiei de a se opune au fost lăudabile.

Pe Dunăre, raportul de forțe între țara noastră și inamicii prezumtivi nu era nefavorabil. Austro-Ungaria avea, între Orșova și Siliștea, șase monitoare cuirasate cu 45 de tunuri, și un număr de vedete. România avea patru monitoare cuirasate, însă de mai mari dimensiuni, cu aproape tot atâtea tunuri ca și cele austro-ungare. Aveau un deplasament de 650 de tone, trei tunuri de calibru 120 mm, patru de 47 mm, mitraliere și două obuziere de 120 mm.

Așadar, pe fluviu, exista o puternică forță de lovire. Românii aveau, de asemenea, opt vedete de 45 de tone, relativ bine înarmate, cu un tun, o mitralieră și două torpile. Vedetele executau, în general, siguranța cuirasatelor; ele aveau viteză mult mai mare și puteau acționa mai rapid. Mai existau canonierele, care urmau să facă siguranța transporturilor; unele dintre ele fuseseră nave civile, iar patru fuseseră înarmate, în secret, cu tuburi lanstorpile ascunse sub linia de plutire. Ele au fost, de altminteri, folosite din prima zi a războiului.

Strategia românească trebuia să țină cont de acest raport de forțe. Cuirasatele românești erau mai moderne decât cele ale Austro-Ungariei dar, în același timp, exista o disproporție teribilă la Marea Neagră unde, mai ales după închiderea strâmtorilor, predominau navele otomane, bulgare și crucișătoarele moderne germane, plus submarine. Rusia avea și ea o forță navală la Marea Neagră, care includea și 11 submarine, însă nu a desfășurat operații de anvergură. Aproape ca toți combatanții, și Rusia s-a ferit de acțiuni navale de amploare. Sarcina Marinei române a fost asigurarea securității frontierelor. Mai ușoară până la căderea Serbiei, această misiune a devenit foarte grea după aceea. Inamicii au folosit, fără nicio problemă, Dunărea, la Turnu-Severin iar, apoi, au continuat chiar să ocupe unele porturi românești, motiv pentru care românii (aflați în neutralitate până în august 1916) au trebuit să riposteze. Având în vedere caracterul agresiv al vecinilor (aceștia deja concentraseră trupe germano-bulgare-turce în sudul Dunării, sudul Dobrogei, sudul Banatului), situația era chiar alarmantă în 1916, de aceea trupele române au fost nevoite să instaleze baraje de mine la intrarea spre Turtucaia, în ideea că ar putea să apere capul de pod.

În situația în care România ar fi intrat în război, frontul de apărare era de 1.300 km, ceea ce era peste puterile armatei române. Rusia se ferea să-și ia angajamente în privința Dobrogei, unde raportul de forțe era net în defavoarea noastră. Din punct de vedere al înarmării, România era foarte slab asigurată cu muniție. De pildă, avea doar 560 de mine pentru apărarea Dunării și 100 de mine pentru apărarea porturilor maritime, 41 de torpile și 4.000 de proiectile mari. Multe dintre acestea nu au funcționat sau au funcționat defectuos, ceea ce a dus chiar la jertfirea unor genști între 1914 și 1916.

În noul context, Marina Militară a fost reorganizată, fiind constituită acum din Divizia de Mare cu sediul la Constanța, având ca bază crucișătorul „Elisabeta” (puternic cândva, total depășit acum), bricul „Mircea” și trei torpiloare. În aceste condiții precare, Divizia de Mare nu a funcționat și a fost desființată, având în vedere imposibilitatea de a face față inamicului. S-a organizat și Divizia de Dunăre, cu comandamentul la Galați, având în componență cele patru monitoare și opt vedete, fiind împărțită în două grupuri. Cele patru distrugătoare comandate în Italia au sosit în țară după primul Război Mondial și la alte prețuri.

La începutul conflictului, au fost luate măsuri de apărare a coastelor, de minare, dar în același timp, ca acțiune generală, trebuia să fie luată în considerare apărarea dinspre uscat a litoralului. Această ultimă ipoteză a fost pusă în aplicare, pentru că porturile au fost atacate dinspre uscat. Un alt lucru care a fost executat, înainte de intrarea României în război, au fost manevrele, exercițiile de tragere, care au dovedit excelenta capacitate a materialului uman și posibilitățile tehnice slabe ale muniției și a unor arme.

În ajunul războiului, Divizia de Mare a fost desființată, crucișătorul „Elisabeta” a fost dezarmat și dus la Sulina, iar tunurile la Oltenița, pentru apărarea Turtucaiei. Divizia de Dunăre s-a organizat în Escadra de Operațiuni și Apărarea sub Apă. În afara acestei forțe combative, mai existau navele de aprovizionare, spitalul naval, un șantier naval mobil și, mai mult chiar decât toate acestea, bateriile de coastă, care uneori se instalau chiar pe ostroave, pentru a înclina în favoarea noastră raportul de forțe. Mai erau un grup de artilerie de debarcare și stații de lansare a torpilelor.

Prima operațiune din primul Război Mondial, desfășurată de România, a fost includerea portului Sulina în zona militară și punerea la dispoziția Marelui Stat Major român a tuturor materialelor Comisiei Europene a Dunării, bararea cu mine a orașului și instalarea lui Eugeniu Botez în calitate de comandant al portului și al orașului.

A doua operațiune a fost atacul prin surprindere a flotei austro-ungare de pe Dunăre. Dacă operația ar fi reușit, cele cinci monitoare aflate în fața Rusciuk-ului ar fi fost scufundate. Sarcina a fost dată celor trei șalupe destinate pentru lupta sub apă, înarmate în secret, care trebuia să se apropie foarte mult de inamic (ca și „Rândunica” în 1877). Din nefericire însă, câteva greșeli în schimbarea oamenilor, numirea câtorva comandanți noi care nu șiau foarte bine caracteristicile navelor, teama lor, calitatea proastă a materialelor au făcut ca, în ciuda curajului acestor marinari, torpilele trimise împotriva navelor adverse să nu-și atingă ținta, sărind în aer doar un șlep cu material inflamabil. Nici lansarea minelor de curent, din aval, nu și-a atins obiectivul sau acestea nu au funcționat.

A treia operație la care a luat parte, din plin, flota română, a fost apărarea Turtucaiei. Aici au avut loc mai multe acțiuni. Pe de o parte, au luptat marinarii debarcați care au încadrat bateriile de artilerie din dispozitivul de apărare. Flota de operații a participat la închiderea unor căi de comunicații cu ajutorul estacadelor pentru a opri infiltrarea flotei austro-ungare. Apoi, existau bateriile de coastă de pe malul drept, baterii de mare forță, formate din tunurile debarcate de pe „Elisabeta”; cooperarea cu armatele de uscat a fost executată prin intermediul vedetelor; flancurile apărării Turtucaiei au fost împărțite și susținute de flotă, cu două monitoare și patru vedete în fiecare flanc. În general, se știe că la Turtucaia a fost dată o bătălie dezastruoasă pentru armata română. Putem să spunem că, din fericire, comportarea Marinei a fost la înălțime. Generalul Toșev recunoștea că Divizia de Dunăre, fie prin bateriile de coastă, fie prin atacurile directe de pe monitoare, a reușit să lichideze, în mai multe rânduri, grupurile de sprijin de artilerie ale armatei bulgare. Poziția de vest a Turtucaiei era apărată de flotă. În sud și, mai ales în est, opoziția era slabă. Poate că rezistența Turtucaiei ar fi fost mai lungă dacă nu ar fi fost erorile de conducere ale comandanților și lașitatea acestora. Bătălia de la Turtucaia fost o acțiune despre care s-a scris mult. Trebuie amintite erorile care s-au făcut la fața locului; nu au existat, însă, erori din partea Marinei, care s-a implicat cu riscuri dincolo de puterile ei. În această bătălie a fost pierdută vedeta „Maior Nicolae Grigore Ioan” împreună cu comandantul și echipajul ei. Pe timpul retragerii din capul de pod, Marina a contribuit, în măsura posibilităților, la ușurarea mișcării trupelor, răniților și pentru tehnica militară, părăsind ultima câmpul de luptă.

O altă operație la care Marina s-a implicat în mod deosebit a fost cea de la Flămânda. Se știe că, în condițiile în care armata română a avut succese în Transilvania, dar serioase eșecuri în sud, în Dobrogea, întrucât aliații noștri ruși nu și-au îndeplinit angajamentele, și Dobrogea, dintr-un front secundar a devenit, la un moment dat, unul principal, generalul Alexandru Averescu a îndrăznit o acțiune de încercuire a forțelor turco-bulgaro-germane, organizând operația de la Flămânda (septembrie-octombrie 1916), cu șase divizii. La trecerea Dunării a acționat, în mod deosebit, arma apărării sub apă. Ideea era instalarea unui pod și apărarea acestuia, în condițiile în care flota austro-ungară, rănită serios în amorul ei propriu datorită atacului prin surprindere din august 1916, se afla încă la Rusciuk.

Pe de altă parte, trebuia o apărare și în fața minelor care au fost lansate din amonte asupra podului de vase. În această situație, un moment serios a fost cel al misiunii din ostrovul Cinghinele, unde s-a instalat un grup de curajoși români cu un tun și câteva mitraliere, chiar la intrarea canalului în care se retrăsese flota austro-ungară, formată din cinci monitoare, și care s-a sacrificat, încercând să oprească navele inamice. Pe 18 septembrie a început operația de la Flămânda, fiind debarcate trupe, inițial pe bărci și pontoane, după care a fost construit podul de pontoane. Acest pod a avut enorm de suferit din cauza unei furtuni care l-a rupt în câteva locuri, fiind, apoi, bombardat de artileria terestră și avioanele inamice. Cu toate acestea, s-a format un cap de pod la sud de Dunăre, lung de 15 km și adânc de 6. Planul operației de la Flămânda a fost strălucit, dar bombardamentele, timpul nefavorabil, faptul că monitoarele austro-ungare nu au putut fi oprite și au ajuns până la 3 km depărtare, că împotriva podului au fost lansate șleपुरi cu încărcături explozive și mine de curent, toate acestea au dus la eșuarea acțiunii. În această situație a avut loc o luptă navală între români și austro-ungari, în care două monitoare austriece au fost scoase din luptă și au necesitat o perioadă lungă pentru refacere.

În situația unor greșeli făcute de armata noastră, anume că acele baraje de mine îl împiedicau pe inamic să manevreze, dar încurcau și armata română, care avea mai multă nevoie să se miște decât adversarii, Silistra a fost cedată fără luptă. În ceea ce privește Marina, flota a sprijinit retragerea și a plecat ultima. Ea a constituit ariergarda armatei române, ținând în loc, cu foc, armatele turco-bulgaro-germane care urmăreau armata română în retragere, în septembrie 1916.

La sfârșitul lui septembrie și începutul lui octombrie a fost realizată o linie de rezistență pe aliniamentul Rasova-Cobadin-Tuzla care dădea speranțe României și aliaților ei. Flota și-a adus o contribuție deosebită la Rasova, însă nu aveam o forță militară navală la Tuzla, fapt care s-a repercutat negativ asupra dispozitivului defensiv.

Stânjenit de toate acțiunile flotei românești, generalul Mackensen a dislocat opt baterii germane de 150 și 300 mm, cu tragere rapidă, pentru scufundarea navelor românești. Cu toate acestea, acțiunea germană nu a reușit, ca dovadă că după războiul Dobrogei, toți cei opt comandanți ai bateriilor germane au fost destituiți. În această situație, Marina română a ales soluția cea mai riscantă, adică ziua, ea a forțat capcana, porțiunea de fluviu care fusese întărită cu tunuri. Bastimentele românești au trecut, fiind mascate de fum, trăgând cu toate armele, producând serioase pagube armatei germane, doar „Lahovary” fiind avariat mai greu (dar, peste trei săptămâni a reintrat în operativitate). De asemenea, „Kogălniceanu” a primit o lovitură, însă blindajul era foarte gros și proiectilul nu a putut pătrunde.

La 7 octombrie a avut loc atacul decisiv asupra Rasovei. După acest eveniment, flota română a acționat pe porțiunea Hârșova-Topalu, dar nu a putut împiedica flota austro-ungară să ajute trecerea armatei germane pe la Zimnicea. Începea bătălia de la Neajlov, ultima acțiune militară, în fața Bucureștiului. La bătălia Neajlovului, flota română nu a participat pentru că nu a avut această posibilitate, însă contribuția ei a constatat în aceea că, în toată această perioadă, a ținut pe loc armata turco-bulgaro-germană din Bulgaria să nu atace Bucureștiul.

Pentru a opri trupele inamice din Dobrogea să participe la bătălia Neajlovului, flota a dat dovadă de bravură, în final consumându-și toată muniția, dar oprind această intenție. Ea a asigurat retragerea în condiții de oarecare siguranță

a armatei române și a construit un pod de pontoane, însă valul de mine plutitoare l-a distrus. Flota s-a deplasat, apoi, în aval și participarea ei a constat în sprijinirea armatei române, a Diviziei a 9-a infanterie din Constanța, care se găsea în Dobrogea și care, sub o presiune extraordinară, a reușit să se retragă.

La sfârșitul anului 1916, flota era refugiată pe canalul Măcin. Nordul Dobrogei fiind ocupat de către ruși, se puneau la dispoziția acestora. De acolo, a participat la salvarea răniților din spitalul românesc amplasat în Smârdanul Nou și ocupat de către trupele dușmane. Navele române au organizat un imposibil atac de Anul Nou și au eliberat răniții care au fost aduși la bord.

În 1917, Marina Română a contribuit la efortul de război, mai ales prin partea ei comercială, angajându-se la transportul munițiilor și alimentelor pentru armata română care rezista în Moldova. Contribuția ei a fost deosebit de mare.

În ceea ce privește acțiunile de la mare, chiar din primele zile ale războiului aeroplanelor și submarinele inamice și-au făcut apariția în apropierea coastelor românești. La 4 septembrie, între Sulina și Constanța, a fost torpilat un vas de transport; câteva zile mai târziu, în larg de Tuzla, s-a desfășurat lupta dintre trei hidroavioane germane și un submarin contra unui torpilor rus. Singura navă românească care a operat pe Marea Neagră a fost torpilorul „Zmeul”, care a realizat siguranța navelor ce transportau materiale spre Odessa și spre alte porturi rusești. La un moment dat, această navă a fost atacată de un submarin german care a lansat două torpile în direcția ei; „Zmeul” le-a evitat și a deschis foc, distrugându-i periscopul și chioșcul.

Pe timpul războiului, Marina civilă a fost rechiziționată. Nave mai importante au devenit transportoare de trupe și mărfuri, iar unele au fost înarmate și cu tuburi lanstorpile. În ultimă instanță, o parte dintre navele comerciale au fost dotate cu armament și au operat în grupe de nave civile pentru transport, toate pe Dunăre, formate din vase fluviale, maritim, remorcher, unele dintre ele transformate în nave dragoare sau puitoare de mine.

O misiune importantă a fost aceea a transportului, pe timpul retragerii către nordul Dunării și, de acolo, în Moldova, a rezervelor de cereale, de petrol, a șantierului naval de la Turnu Severin, a instalațiilor din porturi, a tot ceea ce se putea transporta ca să nu cadă în mâna inamicului. Deplasarea de la Orșova la Sulina s-a executat cu dificultate, în condițiile în care inamicul avea instalate poziții de tragere, necesitând un extraordinar risc și sacrificiu, fiind distruse, în aceste acțiuni, încă două vedete din cele opt.

La război au participat și nave spital. Războiul din 1913 arătase în mod clar necesitatea unui serviciu sanitar bine pus la punct. Pierderile pe care le-am avut în cel de-al doilea Război Balcanic nu au fost cauzate de război ci de holeră și alte boli, motiv pentru care, în preajma intrării noastre în război, s-a instituit, pe fiecare navă de război, dar și pe navele comerciale, serviciul sanitar. Apoi, s-au înființat spitale de campanie care au însoțit marina română. Navele spital au fost organizate pe trei secții: medicală, chirurgie și contagioasă.

Spitalul militar al Marinei era format din vasul spital „Principele Carol” și șlepul sanitar nr. 10. Pe navele spitalului militar s-au efectuat evacuările din Călărași, Brăila și Galați. Spitalul a însoțit, din decembrie 1916, flota de operațiuni la Ismail și Chilia. În întreaga perioadă a războiului, pe navele spitalului militar au fost spitalizați 5.500 de răniți și bolnavi cu 50.000 de tratamente (în zile).

Realizarea României Mari, în anul 1918, revenirea la trupul țării a unor vaste teritorii, a determinat o creștere a potențialului economic, creându-se premise favorabile pentru consolidarea statului și întărirea potențialului de apărare.

În acest context, au luat naștere numeroase inițiative de dezvoltare a structurilor sistemului defensiv, inclusiv a Marinei Militare. Astfel, în anul 1924 a fost adoptat un plan naval care prevedea intrarea în compunerea flotei a trei crucișătoare ușoare, 16 distrugătoare, 18 submarine, 12 nave antisubmarin, o navă puitoare de mine, un portavion, o navă școală, vedete și aviație maritimă. Acest document a stat la baza întocmirii, în anul 1929 a Programului Naval al României, care a fost conceput ulterior, în două variante în funcție de fondurile alocate, ceea ce exprima ideea că pe litoral nu puteau acționa numai mijloacele fixe de uscat (baterii de artilerie, infanterie marină) și mijloacele fixe pe apă (baraje de mine, estacade), acest sistem numindu-se *sistem cordon*, ci și forțe mobile care să se poată deplasa și acționa rapid pe tot cuprinsul Mării Negre.

În anul 1939 s-a stabilit încă un program naval, în conformitate cu care flota de război ar fi trebuit să dețină 180 de nave. Începerea celui de-al Doilea Război Mondial nu a permis factorilor de decizie să pună în aplicare, în totalitate, acest plan. În contextul doctrinei defensive a țării, Marina avea ca misiune apărarea litoralului și comunicațiilor proprii și, de asemenea, acțiunile ofensive pe căile de comunicații maritime ale inamicului.

Dezvoltarea Marinei Militare, care ieșise din Războiul de Întregire cu un restrâns, dar valoros corp de cadre, era condiționată de formarea de noi specialiști pentru efectivele sporite și pentru noile nave care intrau în serviciu. Datorită acestor necesități, în 1920 a fost promulgat decretul care stabilea Ordinea de Bătăie a comandamentelor superioare și a serviciilor Marinei Militare astfel că, din punct de vedere ierarhic, Marina Militară se subordona Ministerului de Război, condusă fiind de Inspectoratul General al Marinei cu reședința la București, și avea în compunere un Stat Major, Direcția Marinei și Serviciul Administrativ, acesta din urmă fiind parte a Direcției Marinei, alături de Serviciul Personal și al Mișcării Navelor, Serviciul Artilerie, Torpile, Electricitate și T.F.S., Serviciul Tehnic, Serviciul Sanitar. Statul Major era alcătuit din Biroul organizării, Biroul informațiilor, Biroul operațiilor.

Alături de Inspectoratul General, în perioada interbelică a funcționat și un Comitet Consultativ al Marinei, aflat sub conducerea comandantului Marinei Militare, care avea atribuțiuni însemnate privind deciziile organizatorice, în privința învățământului, a dotării și a altor aspecte legate de politica navală a statului român.

Deoarece, până în 1936, conducerile Marinei Militare și comerciale aparțineau unor ministere distincte, ca cel al Apărării Naționale și al Comunicațiilor, iar porturile erau conduse de o direcție din cadrul Ministerului de Externe, a luat ființă, prin *Decretul-lege nr. 2620* din 13 noiembrie 1936, Ministerul Aerului și Marinei, care avea în subordine forțele aeriene și navale militare și civile, aeroporturile, porturile maritime și fluviale. Tot atunci, Comandamentul Diviziei de Mare a devenit Comandamentul Flotei Maritime, iar Baza Navală Maritimă a fost denumită Depozitele Maritime de Echipaje și Materiale, iar Baza Navală Fluvială, Depozitele Fluviale de Echipaje și Materiale.

Deși crearea acestui nou minister a realizat o conducere unitară pentru întreaga aviație și marină, scoaterea acestor categorii importante de forțe armate din subordinea Ministerului Apărării Naționale a produs dificultăți în conducerea unitară a organismului militar, ceea ce a dus la desființarea Ministerului Aerului și Marinei, în 1940, odată cu reorganizarea armatei.

Perioada interbelică a însemnat, pentru forțele navale maritime, ani de dotări importante. În anul 1920 au intrat în componere distrugătoarele „Mărăști” și „Mărășești”, construite în Italia, iar din Franța au fost aduse patru canoniere maritime. În anii 1930-1931, Divizia de Mare și-a sporit forța prin intrarea în serviciu a distrugătoarelor „Regele Ferdinand” și „Regina Maria”, și a unei moderne nave-bază, „Constanța”. Primul submarin românesc, „Delfinul”, a primit pavilionul pe data de 9 mai 1936, în portul Fiume din Italia, iar pe 14 mai 1939 a fost lansat, la Galați, puitorul de mine „Amiral Murgescu”.

În aceeași perioadă a început construcția unor submarine ale căror subansamble proveneau din Reich-ul german. Acestea au fost lansate tot la Galați și au purtat numele de „Rechinul” și „Marsuinul”, iar în anul 1940 au sosit, din Marea Britanie, mai multe vedete torpiloare. În afară de dotările cu nave, forțele maritime au mai fost înzestrate cu artilerie de coastă și hidroaviație. În ceea ce privește Divizia de Dunăre, au intrat în componere monitoarele „Ardeal”, „Bucovina” și „Basarabia”, provenite de la fosta flotă austro-ungară.

La sfârșitul deceniului trei al secolului trecut, pentru prima dată în istoria ei, România a fost învinsă fără să fi luptat. În urma încheierii Pactului de neagresiune sovieto-german, în vara anului 1939, s-au modificat substanțial raporturile de forțe în Europa, procedându-se la o împărțire a sferelor de influență în Europa Răsăriteană, fapt ce a afectat grav România, prin pierderea de teritorii istorice.

În ziua 1 septembrie 1939, Germania a invadat Polonia iar, 48 de ore mai târziu, Anglia și Franța au declarat război acesteia. La 7 septembrie, Consiliul de Coroană de la Cotroceni a decis neutralitatea României, această hotărâre fiind în favoarea aliaților tradiționali occidentali.

Odată cu 6 septembrie 1940 s-a instaurat guvernul generalului Ion Antonescu. Din cauza conjuncturii internaționale nefavorabile, Antonescu s-a orientat spre alianța cu Reichul german. România a aderat la *Pactul Tripartit* la 23 noiembrie 1940, fiind inclusă, astfel, în sistemul de alianțe al Axei. Din acest moment, România intra în război împotriva Uniunii Sovietice, Marina Militară română jucând un rol important, în ciuda înzestrării ei destul de precare.

Forțele maritime operative române, în urma acțiunilor de restructurare cuprindeau: Comandamentul Marinei Militare; Comandamentul Diviziei de Mare; Comandamentul Diviziei de Dunăre, Detașamentul Maritim Sulina și Sectorul Dunărea de Sus. Această componentă a Marinei a fost modificată până la 23 august 1944, în funcție de evoluția frontului terestru și înzestrarea cu nave, tehnică de luptă și materiale.

Pe măsură ce frontul se deplasa spre est, au fost înființate Detașamentul Maritim *Odessa* și Detașamentul Maritim *Liman*, intrate în subordinea directă a Comandamentului Marinei Militare. Datorită majorării numărului de submarine, Grupul de submarine și vedete torpiloare a fost desființat și s-au constituit o escadră de submarine și una de vedete torpiloare.

În momentul începerii operațiilor militare, marina a acționat cu o grupare de minare care a fost acoperită de întreaga forță maritimă, pentru minarea zonei de larg a portului Constanța. Cu această ocazie au fost instalate cinci baraje de mine între Midia și Tuzla. În toamna anului 1941 s-au refăcut aceste baraje și au mai fost instalate încă cinci, spre sud, până la Șabla.

Distrugătoarele au executat misiuni de siguranță în folosul acțiunilor de dragaj, minare și transport, de sprijin și supraveghere. Celelalte nave au îndeplinit acțiuni de patrulare, escortă și ascultare antisubmarin. Submarinul „Delfinul” a realizat, atât misiuni de cercetare și patrulare în largul Constanței, cât și patrulare în zona centrală a Mării Negre.

Pe data de 26 iunie 1940, navele sovietice „Harkov” și „Moskva”, sprijinite de aviație, au atacat portul Constanța. Atacul a fost respins de către distrugătoarele românești și artileria de coastă, iar o navă inamică s-a scufundat, lovindu-se de o mină. În această perioadă, navele noastre au scufundat numeroase submarine sovietice, iar „Delfinul” a trimis în adâncuri o navă de transport, „Uraleț”.

Pe Dunăre, forțele navale au interzis pătrunderea monitoarelor inamice spre orașele și porturile românești, au distrus nave ale acestuia și au respins o debarcare în sectorul Chilia-Vâlcov. Concomitent, s-a executat minarea fluviului în diferite roaioane.

În anul 1941, unitățile navale românești au fost subordonate operativ comandamentului naval german *Admiral Schwerzes Meer*. Între 1941 și 1944, au fost executate misiuni de transport și escortă, de luptă antisubmarin și de supraveghere a litoralului propriu. Transporturile s-au organizat pentru aprovizionarea frontului cu materiale de război, de-a lungul coastei românești, spre Bosfor, apoi spre Odessa sau litoralul Crimeei. În fața Odesei a fost instalat un baraj de mine.

Luna aprilie a anului 1943 a însemnat declanșarea ofensivei sovietice în Crimeea, eliberarea Sevastopolului și retragerea armatelor române și germane. Cu această ocazie, s-a pus problema evacuării peninsulei rusești. Cu toate că *stafful* german se opunea acestei idei, forțele navale românești au început acțiunea de retragere a efectivelor și tehnicii de război.

După un an, în aprilie 1944, cererea comandamentului român de plecare a fost aprobată de Hitler. A fost planificată o acțiune de evacuare, denumită *Operația 60.000*, care a fost executată în două etape: prima, între 14-24 aprilie, iar a doua, în intervalul 9-13 mai. La această misiune au participat nave militare și civile românești, acestea fiind atacate de numeroase ori de nave de suprafață, submarine și aviația sovietică. Această operație, prin întinderea spațiului de desfășurare și dimensiunile relativ reduse ale forțelor participante, se înscrie în cartea istoriei navale universale alături de operația *Dynamo* organizată pentru retragerea trupelor britanice de la Dunkirk.

Odată cu înaintarea frontului sovietic, marina română a executat, în continuare, convoiere și luptă antisubmarin. A fost instalat un baraj de mine în fața Sulinei, iar pe fluviu s-au desfășurat acțiuni de dragaj, însoțire și sprijin al trupelor de uscat.

În spațiul carpato-balcanic se concentrau, în vara anului 1944, 20% din diviziile de infanterie și 9% din unitățile blindate ale Germaniei hitleriste, care însumau peste 900.000 militari. Numărul total al militarilor din trupele germane aflate pe teritoriul românesc se ridica la 700.000. Pe teatrul de operații militare din Marea Neagră, forțele navale germane totalizau peste 200 nave de luptă diferite, reunite în flotile ce aveau ca baze porturile: Constanța ca bază principală, Sulina, Varna și Burgas. Din acestea, în aria geografică a litoralului maritim românesc și a Dunării de Jos acționau aproximativ 100 de nave de luptă și auxiliare.

Forțele și mijloacele proprii ale Marinei, subordonate în ansamblu Statului Major al Marinei de la București (al cărui șef era viceamiralul Ioan Georgescu) era organizat pe trei comandamente: la Constanța, Comandamentul Forțelor Navale Maritime, condus de contraamiralul Horia Macellariu și Comandamentul Litoralului Maritim și Fluvial, condus de comandorul Nicolae Bardescu iar, la Tulcea, Comandamentul Forțelor Fluviale, condus de contraamiralul Alexandru Stoianovici.

Marina Română dispunea, la mare, de 22 nave de luptă și 25 de nave auxiliare. Forțele fluviale constau din monitoare, cinci vedete fluviale, 22 vedete de siguranță și dragaj, trei pontoane de transport armate și aproximativ 100 nave auxiliare, dintre care o parte se afla în subordinea detașamentelor fluviale *Dunărea de Mijloc* și *Dunărea de Sus*. În ansamblu, unitățile navale române erau inferioare celor germane.

Încă din noaptea de 23 august 1944, unitățile și comandamentele române din Dobrogea s-au alarmat, pregătirile lor pentru luptă devansând pe cele ale comandamentelor germane. Din primele momente, Comandamentul Forțelor Navale Maritime s-a desprins de cel german, instalându-se în alt punct de comandă. Noua situație politico-militară, odată cunoscută, a pus în stare de alertă și unitățile germane, dar aceste acțiuni au fost tardive. S-a cerut tuturor forțelor navale, terestre și aeriene germane din zonă să părăsească apele și teritoriul maritim românesc fără să pricinuiască daune și stricăciuni. În după-amiaza zilei de 25 august, navele germane bazate la Constanța au ieșit pe mare în direcția Varna-Burgas, deși condițiile meteo erau cu totul neprielnice, fapt ce a dus la naufragierea mai multor nave.

La 29 august, ca urmare a acțiunii energice a trupelor române, forțele germane au fost eliminate complet din spațiul dintre Dunăre și Marea Neagră.

Pierderile suferite de marina Germaniei în vestul Mării Negre și în Dobrogea s-au amplificat ca urmare a luptelor angajate de navele românești pe Dunăre. Marina germană dispunea, de-a lungul malului românesc, de la Marea Neagră la Baziaș, de numeroase nave de război și vase comerciale de toate categoriile.

Încă din noaptea de 24 spre 25 august, navele maritime germane de mic tonaj din Sulina, un număr însemnat de nave fluviale din Tulcea, Ismail, Reni, Galați, Brăila și Măcin, au început să se retragă în susul fluviului. Convoitul german a pornit la 25 august de la Brăila în amonte, completându-se pe drum cu alte nave. Acest convoi avea intenția de a urca, prin luptă, pe Dunăre, până dincolo de Baziaș, pentru a se retrage de pe teritoriul românesc.

Misiunea pentru forțele fluviale, în cooperare cu trupele terestre din zona limitrofă Dunării, era eliminarea prezenței hitleriste de pe fluviu, dezarmarea și preluarea navelor germane, zădărnicierea acțiunilor acestora împotriva porturilor, obiectivelor economice și a localităților românești.

De la 23 august până la sfârșitul lunii, Dunărea a fost complet degajată de forțele hitleriste, a fost dezarmată și a fost preluată marea majoritate a parcului german de nave militare și de transport, au fost salvate porturile de distrugerii și s-a asigurat culoarul navigabil pentru traficul de război pe unele porțiuni ale fluviului.

După numai 41 ore de la declanșarea ostilităților, cea mai mare parte a Deltei Dunării era eliberată, ceea ce a creat posibilitatea forțelor sovietice de a înainta nestingherite.

Cele mai importante lupte de pe Dunăre au avut loc la Hârșova, Cernavodă, Călărași, Oltenița, Zimnicea, Turnu Măgurele, Corbia, Tumu Severin și Orșova. În îndeplinirea misiunilor au intervenit, însă dificultăți legate de raporturile cu flota sovietică de Dunăre. Cu toate că guvernul sovietic a luat notă de întoarcerea armelor împotriva Germaniei, unele eșaloane de comandament sovietice au ignorat acest lucru și au continuat să trateze navele române ca unități inamice. La 24 august, în urma unui intens bombardament, monitoarele „Mihail Kogălniceanu” și „Lascăr Catargiu” au fost scufundate, iar monitorul „I. C. Brătianu” a fost grav avariat.

În ziua de 26 august a avut loc, la Ismail, o întâlnire între delegați români și comandantul flotei sovietice de Dunăre, unde împuternicitul sovietic a comunicat că, neavând cunoștință de încetarea ostilităților, cerea predarea fără condiții a navelor românești și echipajelor, până la 27 august. Imediat ce guvernul a fost informat de această situație, Ministerul Afacerilor Externe a comunicat Statului Major al Marinei, la 27 și 28 august, că sovieticii consimțeau că, dacă trupele române vor lupta alături de Armata Roșie, le va lăsa armele.

Până la 12 septembrie, când s-a semnat *Convenția de armistițiu* cu Națiunile Unite, s-au înregistrat numeroase momente de tensiune cu flota sovietică. Astfel, pe 5 septembrie 1944, în porturile Constanța și Ismail, navele românești au fost arestate și rechiziționate de către sovietici.

Bilanțul acțiunilor desfășurate pe Dunăre de unitățile Comandamentului Forțelor Fluviale a fost edificator pentru contribuția generală a Marinei Militare Române la eliberarea țării noastre de sub dominația germană. De la 23 august până la 1 septembrie 1944, forțele fluviale, pe lângă pierderile provocate trupelor terestre germane, au capturat pe Dunăre, între Sulina și Turnu Severin, circa 500 de nave inamice care au fost predate armatei sovietice, împreună cu toți prizonierii de război.

Bibliografie

- Andreea Atanasiu, *Locuri de pe litoralul românesc al Mării Negre și de pe Dunăre cu un important istoric de marină*, în „Valahica”, Complexul Național Muzeal „Curtea Domnească”, 20, 2007.
- Andreea Atanasiu, *Dobrogea sub administrație otomană. Constanța și Tulcea – Studiu de caz*, în vol. *Dobrogea. 1878-2008. Orizonturi deschise de mandatul european*, Constanța, 2008.
- Andreea Atanasiu, *Intrarea în serviciu a navei-bază „Constanța” descrisă în Jurnalul Istoric al Diviziei de Mare*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, XII, 2009.
- Andreea Atanasiu, O.M. Glodarenco, *Aspecte din istoria Marinei Militare Române în colecția de fotografii a Muzeului Marinei Române*, Constanța, 2007.
- Carmen Atanasiu, *Marina Militară în operațiunile de dragaj la mare*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, II, 2000.
- Carmen Atanasiu, Mariana Cojoc, Andreea Atanasiu, *Navigație și ... politică*, Constanța, 2001.
- A. Bejan, coord., *Dicționar enciclopedic de marină*, București, vol I-II, 2006-2008.
- N. Birdeanu, D. Nicolaescu, *Contribuții la istoria Marinei Române*, vol. I: *Din cele mai vechi timpuri până la 1918*, București, 1979.
- V. Ciorbea, *Istoricul navelor-școală „Mircea”*, vol. 1-2, Constanța, 1999.
- V. Ciorbea, Carmen Atanasiu, *Flota maritimă comercială, un secol de istorie modernă*, Constanța, 1995.
- C. Ciuchi, *Istoria Marinei Române în curs de 18 secole*, Constanța, 1906.
- I. Ionescu, M. Moșneagu, Georgeta Borandă, *Noi contribuții la istoria Marinei Române*, Constanța, 2001.
- *** *Istoria militară a poporului român*, vol. 1-6, București, 1987.
- M. Moșneagu, coord., *Statul Major al Forțelor Navale. 1860-2005. Tradiții și perspective*, București, 2005.
- G. Petre, I. Bitoleanu, *Tradiții navale românești*, București, 1991.
- N. Petrescu, *Marinari prin ploii de foc 1877-1878*, București, 1978.

POZIȚIA ÎNVĂȚĂTORILOR ROMÂNI CU PRIVIRE LA INTRODUCEREA LIMBII MAGHIARE ÎN ȘCOLI, ÎN 1894

Dr. Alexandru Bucur

Zusammenfassung: *Die Position der rumänischen Lehrer bezüglich der Einführung der ungarischen Sprache in den Schulen im Jahre 1894.* Im Notizbuch des Lehrers Nicolae Iosif sind die unzensierte Meinungen einiger rumänischen Lehrer, bezüglich der verpflichtenden Einführung der ungarischen Sprache als Unterricht in den rumänischen Schulen, enthalten. Die Aufzeichnungen wurden während einer Konferenz, die in Sfântu Gheorghe stattfand, im Jahre 1894, vermerkt. Interessant sind sowohl die angenommenen Meinungen der Lehrer der konfessionellen Schulen, als auch die der Lehrer der Grenzschutzschulen (Sanda-Iuliana Georgescu).

Cuvinte cheie: Sfântu Gheorghe, învățător, maghiarizare, învățământ, școală, poziție, însemnare.

Schlagwörter: Sankt Georgen (Sepsiszentgyörgy), Lehrer, Magyarisierung, Bildung, Schule, Position, Notiz.

Pactul dualist din 1867 a dus la pierderea autonomiei Transilvaniei care aparținea, din punct de vedere administrativ, Ungariei. Unirea oficială dintre Austria și Ungaria a dus la schimbări majore și urmări serioase în toate domeniile, inclusiv în învățământ. Pentru domeniul anterior menționat a fost votată *Legea nr. XXXVIII* din anul 1868¹, concepută de baronul Iosif Eötvös, pe atunci ministru al cultelor și instrucțiunii publice din guvernul maghiar. Cu ajutorul ei, politica școlară era încurajatoare pentru sistemul educațional. Respectiva lege a pus bazele învățământului în Ungaria și, cu completările aduse prin paragraful 5, punctul 1, din *Legea nr. XXVIII* din 1876², a rămas valabilă până în anul 1918. Acel articol de lege a menținut competența statului moștenită din perioada neoabsolutistă. *Legea XXXVIII* prevedea că „instituțiile publice pentru instrucție populară se pot înființa și susține în modul stabilit prin lege atât prin confesiunile din patrie, cât și prin societăți private, comunități și prin stat”³. Instituțiile publice a căror organizare era legiferată prin această lege erau: școlile populare – elementare și superioare – școlile civile și preparandiile. Confesiunile puteau înființa școli în comunitățile respective pe cheltuiala lor. Confesiunea care înființa școala avea dreptul să stabilească salariul învățătorilor și să aprobe cărțile școlare. Legea asigura drept de inspecție, în anumite limite, și asupra școlilor primare confesionale, pentru a impune o educație unitară, menită să justifice ideea de stat maghiar. Tendințele de maghiarizare în școlile române s-au accentuat odată cu *Legea XVIII* din 1879. Aceasta a continuat politica aplicată de guvernul de la Budapesta, care tindea tot mai accentuat la integrarea culturală și, în cele din urmă, la maghiarizarea românilor și a altor naționalități. Ea stipula predarea limbii maghiare ca obiect obligatoriu de învățământ în toate școlile elementare a căror limbă de predare era alta decât cea maghiară. Predarea limbii maghiare începea în clasa a II-a. Pentru pregătirea cadrelor didactice, care să predea cu succes limba maghiară în școlile confesionale și comunale, s-au luat măsuri ca, în institutele pedagogice, limba maghiară să fie predată în așa măsură și într-un asemenea număr de ore încât fiecare absolvent să și-o însușească în vorbire și scriere pentru a o putea preda cu rezultatele scontate în școala elementară. Învățătorii care în termen de patru ani de la promulgarea legii nu reușeau să și-o însușească în mod corespunzător, erau destituiți din învățământ. După data de 30 iunie 1882 nu se mai putea obține diploma de învățător și nici nu se mai putea numi ca învățător decât acela care făcea dovada că și-a însușit bine limba maghiară. Politica de maghiarizare s-a manifestat și prin interzicerea unor manuale școlare, în acest sens fiind publicate liste cu cele prohibite⁴.

Recrudescența atacurilor diferitelor autorități împotriva școlilor românești se înscria în măsurile luate de dualismul austro-ungar, pe linia opririi sociale și naționale a popoarelor care formau monarhia bicefală, oprire concretizată la vremea respectivă prin votarea în parlamentul maghiar, în 25 mai 1879, a articolului de lege nr. XVIII – respectiv a *Legii Trefort*, numită așa după numele inițiatorului ei, Ágoston Trefort, ministrul culturii și instrucțiunii publice din guvernul maghiar. Potrivit articolului de lege menționat anterior se urmărea ca fiecărui cetățean să i se ofere condiții corespunzătoare pentru însușirea limbii maghiare, ca limbă oficială a statului. În acest sens, planurile de învățământ au fost modificate corespunzător astfel încât, începând cu clasa a II-a, la școlile cu un singur învățător, limbii maghiare îi erau afectate un număr de 3 ½ ore săptămânal, la cele cu doi învățători – șase ore săptămânal, numărul acestora

¹ Telegraful 1869, p. 173-174; Lazăr 2002, p. 40-42; Bucur 2010, p. 51, 59; Bucur 2014a, p. 30, 34.

² SJANSB, D. 160/16 decembrie 1881; Lazăr 2002, p. 43-44.

³ Telegraful 1869, p. 173; Triteanu 1919, p. 11-16.

⁴ Lazăr 2002, p. 43-48; Maior 2006, p. 244-245, 248-250; Bucur 2005, 246-250; Bucur 2010, p. 51-52, 64-65, 67-70, 88-90; Bucur 2014, p. 30-31, 36-40, 51-53.

ajungând la 14 ore în școlile cu șase învățători⁵. Prin *Legea Trefort* s-a dat învățământului românesc din Transilvania – dar și celui german (săsesc) – una din cele mai grele lovituri, ea oferind guvernului posibilitatea unei largi și permanente imixțiuni în viața și activitatea tuturor școlilor românești, cu toate urmările care decurgeau dintr-o astfel de măsură, ceea ce a declanșat vii proteste, atât din partea populației cât și din partea unor deputați români sau ai altor naționalități, în parlamentul maghiar. Împotriva legii s-au pornit violente campanii de presă, în fruntea protestatarilor înscriindu-se chiar conducătorii celor două confesiuni românești din Transilvania⁶.

Cu toate protestele, școlile – inclusiv cele grănicerești – nu au reușit să se sustragă de la prevederile legii din 1879. Învățătorilor li s-a cerut să-și însușească limba maghiară în cel mai scurt timp posibil, astfel încât să fie în măsură să predea elevilor în respectiva limbă. Pentru a dovedi acest lucru, în termen de trei ani de la apariția legii, învățătorii trebuiau să susțină un examen, în caz de nereușită urmând a fi înlocuiți cu învățători de origine maghiară⁷. Pentru a-și dovedi zelul, inspectorii regești de școli s-au întrecut în a lua toate măsurile ca *Legea XVIII* să fie pusă în aplicare, învățătorilor cunoscători ai limbii maghiare făcându-li-se recomandarea să își dea silința de a o pune în aplicare. Pentru cei care nu cunoșteau această limbă, *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice* s-a preocupat de organizarea unor cursuri pregătitoare, desfășurate în vacanțele de vară, la Cluj și la Cristuru Secuiesc, cursanților asigurându-li-se o diurnă zilnică de 70 creițari și, după posibilități, cazare gratuită⁸. Pentru a determina cadrele didactice să învețe și să utilizeze limba maghiară au fost instituite și premii. Printre cei premiați s-au numărat și câțiva dintre dascălii școlilor grănicerești.

Au urmat alte legi care au avut consecințe dezastruoase, în special pentru școala românească. Amintim aici *Articolul de lege XXX*, din 1883, care introducea limba maghiară și în școlile secundare. În anul 1885 *Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice*, prin *Ordinul nr. 20.301* din 28 mai 1885, amenința că va destitui din posturile lor pe învățătorii care nici până la această dată nu și-au însușit limba maghiară, astfel încât să poată preda acest obiect⁹. A urmat *Articolul de lege XV* din 1891 prin care se hotărâ predarea limbii maghiare încă de la vârsta de trei ani. După acestea, în anul 1893, prin *Articolul de lege XXVI* era majorat salariul învățătorilor la o sumă cu mult mai mare decât puteau susține bisericile ortodoxe și greco-catolice. La prima vedere, ea punea statul în postura de apărător al acestora, de aliat al lor. Dar era doar o capcană. Prevederile ei reliefau faptul că, în cazul în care comuna sau forul conducător, din cauza sărăciei, nu reușea asigurarea salariului legal al învățătorilor, aceștia puteau apela la ajutor de stat, dar în acest caz statul își rezerva dreptul să intervină total în funcționarea școlii. Învățătorii și locuitorii au înțeles intențiile acestei legi și școlile au reușit, în mare măsură, să se mențină. Și unii și alții au făcut mari sacrificii și au depus eforturi substanțiale pentru a salva școala. Și, pentru a realiza o cât mai rapidă și concretă maghiarizare, s-a editat și o lucrare care arăta modul de maghiarizare a numelor („*Cum să maghiarizăm numele de familie?*”). Aceasta a și fost pusă în aplicare! Mărturie ne stau documentele din perioada 1896-1918, existente la toate localitățile transilvănene. Politica de maghiarizare dusă sub guvernarea lui Dezső Bánffy, în perioada 1895-1899, a inclus și o serie de acțiuni de maghiarizare forțată a numelor de persoane și denumiri geografice. Legea arhivelor, din perioada respectivă, specifică faptul că toate numele utilizate trebuiau să fie maghiare. Erau vizate atât prenumele cât și numele de familie. Autoritățile maghiare au pus o presiune constantă asupra tuturor ne-maghiarilor să-și maghiarizeze numele, iar ușurința cu care această maghiarizare s-a realizat, din punct de vedere birocratic, a dat naștere la porecla de „*maghiar de-o coroană*” (prețul înregistrării noului nume). În 1881 a fost fondată, la Budapesta, „*Societatea pentru Maghiarizarea Numelor*” (Központi Névmagyarosító Társaság). Scopul acesteia era de a furniza consiliere și a defini reguli pentru maghiarizarea unor nume. Simon Telkes, președintele ei, considera că „*cineva poate fi acceptat ca și fiu adevărat al națiunii doar prin adoptarea unui nume național*”. Societatea a inițiat și o campanie publicitară în reviste și ziare și prin trimiterea de scrisori. A făcut și o propunere de scădere a taxelor pentru schimbarea numelui – acceptată de parlament – iar taxele au scăzut de la 5 forinți la 50 de creițari. După aceste măsuri au crescut cazurile de schimbare de nume, în 1881 și 1882 (1.261 și 1.065) și au continuat în anii următori, cu o medie de 750-850 pe an. În perioada administrației Bánffy a existat o altă creștere spectaculoasă, cu 6.700 de formulare depuse în 1897, majoritatea datorate presiunilor autorităților și angajaților din sectorul guvernamental. Statisticile arată că, doar între 1881 și 1905, 42.437 de nume de familie au fost maghiarizate¹⁰.

În anul 1883, Ministerul Instrucțiunii și Cultelor se adresa – imperativ – inspectorilor școlari și directorilor de școli: „*Să stăruim ca tinerimea să crească în patriotism și alipire către statul ungiuresc, anume: sub cea mai aspră răspundere*”

⁵ Ghibu 1977, p. 49; Stan 1907, p. 10-14; Brusanowski 2005, p. 207-212, 275-288, 293-297 și 311-319; Bucur 2010, p. 67; Bucur 2014, p. 37-38.

⁶ Școala 1879a, p. 193-200; Școala 1879b, p. 241-258; Triteanu 1919, p. 16-18; Păcurariu 1981, p. 211, 262; Lazăr 2002, p. 48-49.

⁷ SJANSB, D. 50/18 ianuarie 1885.

⁸ SJANSB, D. 539/25 iunie 1885.

⁹ SJANSB, D. 537/28 iunie 1885; Triteanu 1919, p. 19-21.

¹⁰ Telkes 1898, passim; Seton-Watson 1934, p. 408; Bucur 2010, p. 52; Bucur 2014, p. 30-31.

să oprim tinerimea de a purta culori și semne contra unității statului unguresc, precum și de a cânta cântece revoluționare îndreptate contra statului unguresc”¹¹.

Pentru a întări cele afirmate anterior, vom prezenta însemnările unor învățători români participanți la Sfântu Gheorghe la o Conferință organizată în sensul conștientizării lor pentru utilizarea limbii maghiare, cu predilecție, în procesul de învățământ. Dezgustul învățătorilor, repulsia creată în urma audierii unor prelegeri pe această temă au fost consemnate în versuri sau proză, pe filele unui carnetel de amintiri, aparținând unui învățător sibian, care preda la momentul respectiv la școala din Aciliu, jud. Sibiu. Acesta era Nicolae Iosif (1855-1918)¹².

Însemnările unora dintre participanți au fost așternute în respectivul carnetel (Foto 1, 2, 3, 4), care are următoarele dimensiuni: 12,9 x 9,2 cm. Numărul filelor: inițial, 24; actualmente: 23. Fila 8 a fost înlăturată, nu știm când (probabil, în momentul în care au fost realizate însemnările). Pagini scrise: din totalul de 46, 32 (1, 3-33). În carnetel s-au trecut 44 de învățători. Unii și-au specificat doar numele ori au semnat. Alții și-au prezentat concret trăirile, părerile și sentimentele. O parte dintre învățători au reprodus versuri patriotice ale poezilor români, alții și-au expus propriile creații. Mulți au invocat divinitatea, pentru a veni în ajutorul năpăstuiților. Printre cei care au participat, dar au și avut tăria de caracter și curajul de a consemna impresii în carnetel, s-au numărat și învățători ai școlilor grănicerești. Pentru a rămâne posterității, ca exemple demne de urmat, vom reproduce însemnările, în ordinea firească a acestora. Pentru a reda spiritul epocii, vom păstra modul de scriere inițial și vom interveni doar când considerăm că este strict necesar, în paranteze < >.

[p. 1] «Souvenir cordiale din Sepsi Sz György 1894 ale lui Nicolaă Iosif» < > învățător romană în { Aciliu

[p. 3] Când vor vrea ciobani'n strungă Și pe lupii pot sē-i mulgă<.>	Însă'n loc de lapte, sânge Dela dânsii ei vor strânge.
---	---

Ioan Berescu, învățătoriu Făgăraș

[p. 4] Până-ce Oltul va curge, Și Carpații cât vor fi, Nu mă tem că graiu-mi dulce, Și Românul va p<i>erii!!	Fi cu conștiință În chemarea Ta Dascăle române Acésta nu uita! -
---	---

Sublimă e chemarea de învățător
Că-n mâna lui stă sôrtea unui întreg popor.
N<icolae> Istrati, învățător Boița

[p. 5] Judecă trecutul Veți în ce constă prezentul	și Fă<->ți conclusiune pentru viitoriu.
---	--

George Stăneasă, învățător Gușterița

[p. 6] Acum sē'ncercă cruđi<i> Sē ne răpească limba Dar Martor ne e Domnul Căci morți numai o dăm. Petru Lunca, învățetor dir. în Poplaca	Nu-l lasa a<>fi seorbit a<>fi până în sfarsit. Traeasca natia Romana una si<>nedespărtita. al tuturor de bine<,> Bucur Galbincea, invatator in sambata de jos
---	--

[p. 7] Românul nu pierē Căci el are Șapte vieți în peptu-i de aramă, deci<,> Până când români vom fi Să nu temem c'om pieri. George Andron, învăț. în Fântâna	Dumnezeul puterilor Cauta din înaltime Spre a<>nóstră rumanime Oh tu Vesnică D<umne>zeu Cauta spre poporul tau.
---	---

[p. 8] În țăile lungi de vară Am dus vieță amară.	[p. 9] Iubite colegi! Talentele-ti prea bune,
--	--

¹¹ Ghibu 1915, passim; Popeangă 1974, passim; Bocșan, Leu 2002, p. 397; Lazăr 2002, p. 49-50; Maior 2006, p. 269.

¹² ATA, Carnetel. Mai multe informații referitoare la viața și activitatea lui Nicolae Iosif, vezi în Bucur 2016b, materialul anterior.

- Căci ungurul cel ca fără
Ne silea'n limba magiară.
- Sentgyörgyön 26 Juliu 1894.
I<oan> Bucur, înv:
- lubirea de natiune,
Curagiu, nu desperare
Me facu a<->ti da onore
Caci ai aratat
Ca esti roman adevarat.
Spiridon Fagarasan, învețator in Ludisoru¹³
- [p. 10] Scapă domne din robie
Scumpa nostra romanie
N<->o lasa in asta tiara
Sa<>ne faca de ocara
Neamulu nostru românescu
Pe pamientulu stramosiescu.
- finis<.>
Nicolau Iftenie Ursu, inv. gr. cat. in Bradu
Apa trece, p<i>etrile rămân.
Mulți dusmani ai noștri s'au stins și noi tot acia sîntem.
Ilie Răuceanu, invetator Măerus. Comit. Brasov
- [p. 11] "Dulce et decori pro libertate mori"
"Murimū mai bine'n luptă
Cu gloriă deplină
Decâtū să fimū sclavi éráși
in vechiulū nostū paméntū".
Navinū Lungociū, învêț. granițarescū Lisa¹⁴
- Trăiască martirii români
Batrâni și tineri - !
Trăiască tinerimea.
Ioan Vodă, învețator din Oprea Cărțișóra
- [p. 12] Nu prin oportunitate, servilism păcătos și lașitate se susțin și recâștigă drepturile națiunii, ci prin luptă hotărîtă, energică, deschisă.
Nu prin vorbe seci, ci prin fapte și jertfe să-ți dovedesci naționalismul.
"Totul pentru națiune<!>"
S.-Szt. Georgiu, 9/VIII n. 1894. /: Ți memorabilă in vieța dăscalească dela acest curs ./
Ioan Banciu, inv. Vistea-superióra¹⁵<,> Álsó-Szómbatfalva /:Fagaras-megye./
- [p. 13] Frați Români, destule chinuri,
Incingeți arma de viteji.
Spuneți Ungurului cine!
Este domnū pre acestū pământū!
Sângeorgiu in 7 Augustū 1894.
Georgiu Cosma, învățatoriu in Vadū p.u. Sárkány<.> Com. Făgărașului
- Dómne nu le socoti lor păcatulu acesta caci nu sciu ce facu. Judecă<->i dupa faptele lor.
Ioan Judele, inv. Herseni<,> U.P. Fagaras.
- [p. 14] Pana cându o<,> frățioare<,>
Se mai fimu noi supusi óre<?>
Nu<->i destulu de cându robimu
Nacajimu si suferimu?
Dómne sânte si indurate
Varsa<->ti a ta bunatate
Preste noi<,> cei umilliti<.>
În puteri ne întărește
Și de lifte ne păzește.
- De liftele blastamate
Cari ne stau totu in spate<.>
Fie<->ti fratióre<->aminte
De ale mele putiene cuvinte<.>
In acestu Notitiu insirate
Ca se fie neuitate. Amin!
Sângeorgiu<,> in 10/8 <1>894.
Iosifu Streza n: Scoreiu<,>
invet. in Noulu rom<ân>.
- [p. 15] Nu te teme măi Române,
Că vr'odată'n astă lume
Vei p<i>eril!
Ține capulū tot mai susū,
- [p. 16] "Până când frate romine,
Vom fi sclavi in astă țară
Până când ore frățioare
Vom suferi lupta óre!"

¹³ A activat și la școala grănicerească din Ohaba. Lupea 1983, p. 351; Bucur 2010, p. 232; Bucur 2014, p. 123, 228.

¹⁴ Învățător în Lisa și Recea (fostă Vaida Rece). Lupea 1983, p. 342, 394; Bucur 2010, p. 227, 261; Bucur 2014, p. 120, 140, 229.

¹⁵ A fost învățător și în Ploplaca. Tăvală 2011, p. 253-254.

- Că răul de nu s'a dusă,
Va fugi!
Pământului meu,
dela Victor Lazăr Sibiiianul¹⁶,
înv. dirig. Viștea infer.
S. Sângeorgiu<,> în 10 Aug. 1894.
- Sosit<->au ȃiua dreptăți<i>
Sfenta ȃi a libertăți<i>
Sfenta ȃi de răsburare
Pentru-a patreii chemare<.>
Popoviciu Georgiu, inv. gr. ort.<.> Boroșneul Mic.
- [p. 17] Colegi din patru unghiuri
Adunați aici între unguri.
În Sângeorgiul unguresc
Pe care eu îl urăsc.
Ioan Avram<,> inv. gr. or. Holbav
- Vestiți în ăsta ținut
Că scopul nostru-i sfânt
A crește din tinerime
O scumpă națiune<.>
- [p. 18] Mult e dulce și frumósă
Limba românească
Mult e acră și amară
Limba cea mag<h>iară.
Sebastian Stan, inv. ȃtor Sămbeta infer.
- Coleg de suferință<,>
Toma Dragoș<,> inv. ȃtor în Vlădeni<,> c. Făgăraș
- [p. 19] Celi ce pórta lanțul
Ș<->a trăi mai mult
Merite să'l pórte
Spre rusinea lor.
Dar românul nu va
Cănpuri fără flori
ȃile lungi și triste
Fără sərbători?
Ioan Hașu, inv. ȃtor în Breasa,
p.u. Făgăraș
- [p. 20] Nu<>te teme măi române<,>
până vei trăi că vei pați.
Alamorean Ioan, inv. ȃtor în Mag
Non multum<,> sed multa va trebui până ungurul'și
va ajunge cu românul la scopul seu.
Nicolae Șerban, inv. în Ruși
Frate Iosive<,> uitându<->te la al meu nume<,>
adu<->ți aminte că am fost coleg cu tine.
S. Szent giorgiu<,> S. Muntean<,> inv. Ohabă
- [p. 21] Apa trece printre stânci
Români cu cugete adinți
Resunați până trăiți
Fiți sumeți că nu p<i>eriți.
Ai nosti păstori ne conduce
La calea sfantă și dulce.
Înainte și noi toți
Ai lui Traján strănepoți<.>
- Inchinări se n-arătăm
Mai bine-i piepturi toți se dăm<.>
Cine se închină la streini
Se umble latrați de cani.
Umblind din pórta în<>porțița
Viața fie<->i temniță.
Al teu sincer coleg<,> Constantin Pică<,>
inv. ȃtor Riusor<,> p.u. Fagaras
- [p. 22] Sosit<->a ȃiua dreptăți<i>
Sfanta ȃi a libartați<i>
Sfanta di de resburare
Pentru a patriei chemare<.>
Szepsi-Szentgyörgy în 10/VIII <1>894<.>
Ioan Ghircioasiu, inv. Buciumu post Siercaia, com. Fgaras
- Hai să dăm mână cu mână
Cei cu inima română.
Teodosie Pușcariu
inv. și nascut în Poiana Merului. Cott. Fagarasiu
p.u. Zernesci.
- [p. 23] Dintre tóte pre pământ
Este lucrul cel mai sănt
A crede în D<umne>ȃeu
Ș'a crede pre neamul tēu.
A iubi casa<,> părinti
- Si copiii ca pe sănti.
De'ți face cineva rău
I<->a răsplăti D<umne>ȃeu.
Căci omul fără dujman
Nu<->i plătesce p<i>elea un ban.

¹⁶ Înv. ȃtor în Poplaca, Jina și Viștea de Jos. Lupea 1983, p. 335-336, 408; Bucur 2010, p. 20, 222-223; Tăvală 2011, p. 254-255; Bucur 2014, p. 7, 13, 14, 117, 147, 229.

Ilie Branea, învețator în Mohu

- [p. 24] Trăească amicia, trăiască tot românul adevărat. Aducere aminte se->ți fie de al tău amic.
Alecsandru Bucșa, învățator nescut în Hăghig. Andrei Bucșa învățator în Arini, com. III scau.
- [p. 25] De când mama m->a nascut Românilor, să cere
Nu me->a fost așa urit În aste timpuri grele
Ca în Colegiul secuiesc Uniți se fie'n cuget
Din Sengiorgiul unguresc<.> Uniți și în simțiri
La revedere<.> al tău coleg Și ce vor să vorbească
George Mosoiu Să și îndeplinească<.>
inv. Moeciul inferior<.> u.p. Bran Ioan Dobre, înveț. în Deal, p.u. S. Sebeș
- [p. 26] Unul pentru toți Fratiloru!
Si toți pentru unu<!> Suntu romanu adevratu<.> în Sangiorgiu instreinat<.>
Vasilie Dura cu colegi<i> de-mpreună<.> petrecandu în voia buna, pentru limba
înetetoriu gr. ort. cea romanească daru nu! nu! pentru cea ungurescă.
Pianul românesc Nicolau Cucu
P.u. Sebeșul Săsescu invetor. În Arpásu infer.
- [p. 27] Reprezentanți ai școlii române, fiți pururi credincioși misiunii ei.
Sepsi-Set. György în 11/8 <18>94
Vasilie Blaga <.> inv. Lancrăm (Lámkerék<.> comit. Sibiu) p.a. Sz. Sebes
- [p. 28] June de romanu sum [p. 29] Sa trăiască<.> să trăiască
Danilu mă numescu Totu ce e romanu
De Trăianu adusu sum Sa salteze limba nostra
În Dacia tră<i>escu Cea cu nume bunu<.>
Limba'mi și națiunea Sa traiasca și dreptatea
Juru pe D.đeu Scumpa pentru toti
Nu le schimb cu lumea Sa traiasca Libartatea
Ca sum romanu eu. Cu ei patrioti.
Dănilă Țețiu, Dionisiu Poppa¹⁷,
inv. Sebeș, n. Sesciori invet. în Sevestreni-Sesciori, com: Fagarasului
- [p. 30] La întâia întâlnire [p. 31] Concordia este cea mai puternică armă contra inamicului.
Nimic alte suvenire Nicolau Pană<.> inv. în Zernesci
De prezent nu pot servi
Decât că sub aceasta mă suscriu<.>
Nicolae Dobrasu<.>
Învățător gr. or. Covasna
Școala poporală este universitatea poporului!
Petru D. Danciu¹⁸. Inv. în Țințari
Dragostea este izvorul tuturor bunătăților,
invidia al tuturor relelor.
Stefan Popoviciu<.> învățator Brașov
- [p. 32] Pomul se cunoște după fructe, și omul după fapte. Упомене пагу
Dimitru Bulicrea¹⁹ Сбетозап Замобан
Învățător Porumbacu infer. Упомене пагу:
Nukола Брашобан
Marianovics Stefan – Versecz, Temes megye

¹⁷ A predat și la școala din Mărgineni, jud. Brașov. Lupea 1983, p. 347; Bucur 2010, p. 229, 230; Bucur 2014a, p. 121, 232;

¹⁸ Lupea 1983, p. 388; Bucur 2010, p. 75, 81, 257; Bucur 2014a, p. 43, 47, 100, 138, 228.

¹⁹ Învățător și la școlile din Voila (jud. Brașov) și Veștem (jud. Sibiu). Lupea 1983, p. 416, 417; Bucur 2010, p. 266, 276; Bucur 2014, p. 43, 47, 100, 138, 228. 143, 148, 149, 227.

[p. 33] Pagu yepomene
Чуoptje Лyкutz

Pentru fracilor suvenir
Maxa Pantelić<,> invetator serb gr. or. in Versecz».

Concluzii. Autoritățile maghiare au depus eforturi susținute pentru a implementa, în școlile românești și săsești, predarea materiilor și în limba maghiară. Pentru a-și realiza scopul, au fost emise acte normative care impuneau acest lucru. Pentru a-i determina pe învățători să-și însușească – temeinic – limba maghiară, autoritățile au organizat cursuri de învățare a acesteia, unul dintre ele fiind cel de la Sfântu Gheorghe, la care a participat și Nicolae Iosif. Cursul a avut loc în perioada de sfârșit a lunii iulie și prima jumătate a lunii august 1894. Datele extreme, descoperite în carnețel, sunt 26 iulie și 11 august 1894²⁰. Mulți dintre învățători au reacționat la aceste măsuri coercitive, instituite de autorități, unii dintre ei fiind dați afară din învățământ din cauză că nu au reușit să-și însușească limba maghiară în termenul stabilit.

Bibliografie

- ATA – Arhiva Teodora Arsin, n. Dorobanțiu.
Bocșan, Leu 2002 – N. Bocșan, V. Leu, *Școală și comunitate în secolul al XIX-lea. Circulare școlare bănățene*, Cluj-Napoca, 2002.
Brusanowski 2005 – P. Brusanowski, *Învățământul confesional ortodox din Transilvania între anii 1848-1918 între exigențele statului centralizat și principiile autonomiei bisericești*, Cluj-Napoca, 2005.
Bucur 2005 – Al. Bucur, *Manualele folosite în Școlile grănicerești de pe teritoriul fostului Regiment de la Orlat (1871–1921)*, în "Corviniana, Acta Musei Corvinensis", VIII/2004 Hunedoara, p. 243-250.
Bucur 2010 – Al. Bucur, *Școlile grănicerești de pe teritoriul Regimentului de la Orlat (1871-1921)*, Sibiu, 2010
Bucur 2014 – Al. Bucur, *Școlile grănicerești de pe teritoriul Regimentului de la Orlat (1871-1921)*, Colecția Teze de doctorat, Brăila, 2014.
Bucur 2016a – Al. Bucur, *Transformarea Școlilor grănicerești în școli comunale*, în "Istorie, cultură și cercetare", I, Târgoviște, 2016, p. 102-113.
Bucur 2016b – Al. Bucur, *Nicolae Iosif (1855-1918), învățător, astrist și scriitor*.
Carnețel 1894 – Carnețelul de însemnări al lui Nicolae Iosif "Souvenir cordiale din Sepsi Sz György 1894".
Ghibu 1915 – O. Ghibu, *Școala românească din Transilvania și Ungaria. Dezvoltarea ei istorică și situația ei actuală*, București, 1915.
Ghibu 1977 – On. Ghibu, *Pentru o pedagogie românească*, București, 1977.
Lazăr 2002 – I. Lazăr, *Învățământul românesc din sud-vestul Transilvaniei (1848-1883)*, Cluj-Napoca, 2002.
Lupea 1983 – C. Lupea, *Contribuții la istoria învățământului elementar din Transilvania. Școlile grănicerești. 1871-1921*, Victoria, 1983, manuscris dactilografiat.
Maior 2006 – L. Maior, *Habsburgi și români. De la loialitatea dinastică la identitate națională*, București, 2006.
Păcurariu 1981 – M. Păcurariu, *Istoria Bisericii Ortodoxe Române*, vol. III, București, 1981.
Popeangă 1974 – V. Popeangă, *Școala românească din Transilvania în perioada 1867-1918 și lupta sa pentru unire*, București, 1974.
SJANSB, FSG – Arhivele Naționale, Serviciul județean Sibiu, Fond *Comitetul pentru administrarea fondului fostelor școli grănicerești (1861-1921)*, Acte.
Stan 1907 – V. Stan, *Metodica limbii maghiare în școlile noastre populare*, în "Vatra școlară", I, nr. 1/1907.
Școala 1879a – *Școala română*, III, nr. 5/1879, p. 193-200.
Școala 1879b – *Școala română*, III, nr. 6/1879, p. 241-258.
Telegraful 1869 – *Legea despre instruirea poporului*, art. XXXVIII, în "Telegrafulu Romanu", XVII, nr. 41 în 25 Maiu (6 Iun.)1869, p. 173-174.
Telkes 1898 – S. Telkes, *Hogy magyarositsuk a vezeték nevetek?*, Budapest, 1898.
Seton-Watson 1934 – R. W. Seton-Watson, *A history of the Roumanians*, Cambridge, 1934.
Tăvală 2011 – Dr. E. P. Tăvală, *Poplaca. O istorie vie*, Sibiu, 2011.
Triteanu 1919 – L. Triteanu, *Școala noastră 1850-1916. "Zona culturală"*, Sibiu, 1919.

²⁰ ATA, Carnețel 1894, p. 8, 27.

Foto 1. Coperta și prima pagină a carnețelului

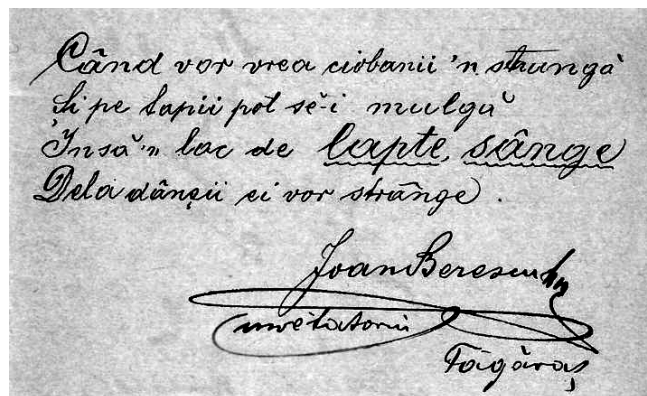

Foto 2. Pagina 3

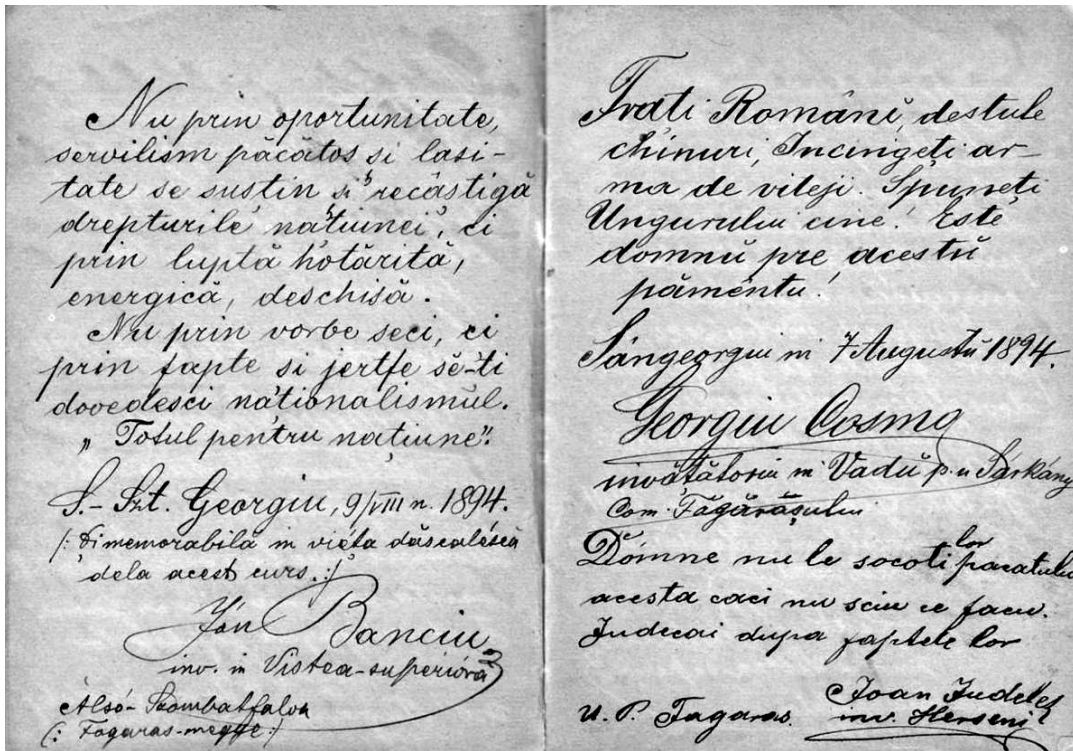

Foto 3. Paginile 12 și 13

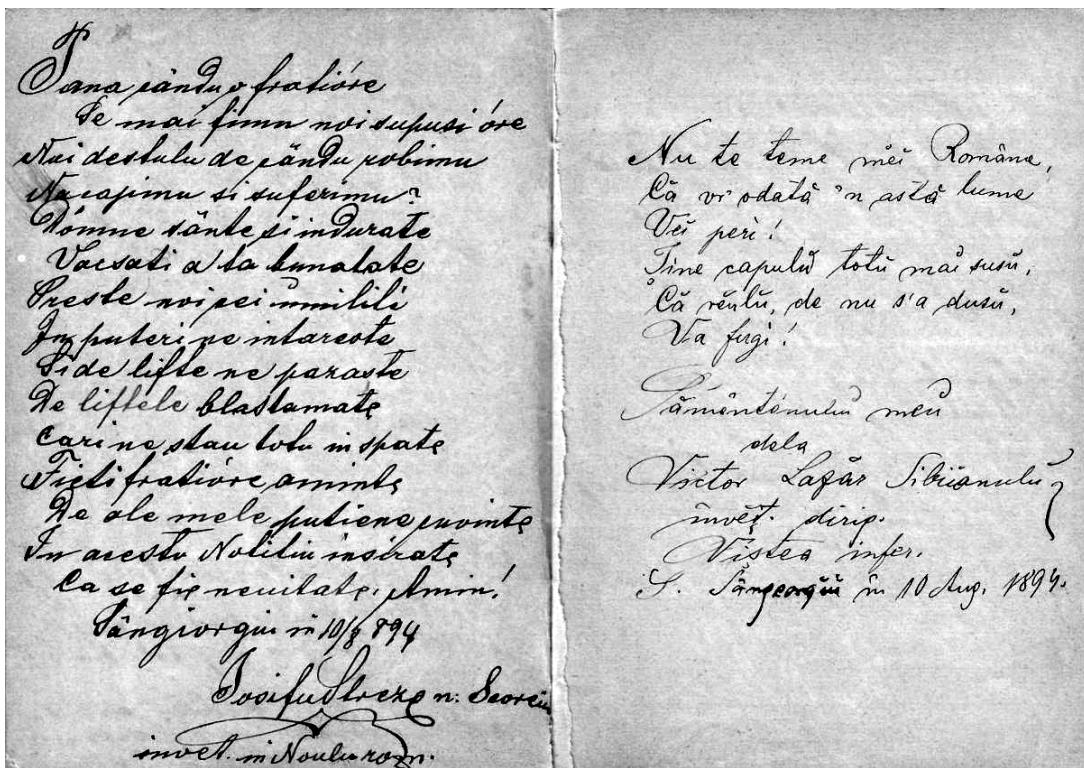

Foto 4. Paginile 15 și 16

ASPECTE ALE VIEȚII COTIDIENE ȘI ALE MENTALITĂȚII COLECTIVE DIN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL. STUDIU DE CAZ: ANII 1914-1916

Dr. Petre Din

Abstract: Aspects of everyday life and of the collective mentality during World War I. Case study: 1914-1916 A research topic for the history of collective mentality and of the social imaginary is the highlight of the daily life during the First World War. Military events have influenced the human behavior, have remodeled experiences and imposed new imperatives of the human coexistence. The research is divided into two sections. The first section presents issues and collective mentalities on the front and the second section is dealing with issues of everyday life and of the collective mentality beyond the front. The Declaration of War of Kaiser Wilhelm II sparked the enthusiasm of the population who considered that this conflict will be short in terms of the modern warfare's technic. The firm option for neutrality of the American public sensitivity is constant. The American mentality has gradually diminished its pacifism on the background of the traditional sympathy for England and France. The onset of the conflict is a chance for Tsar Nicholas II to check his people's attachment regarding the involvement of Russia in the conflict. The population supports the Tsar, and the osmosis between the empire and its sovereign is thorough. The unit of feelings between the imperial person and masses diminishes progressively amid military defeats, food queues and the outrageous behavior of the monk Rasputin at the Imperial Court. The lives lost in Marne, the Mazurien Lakes and Tannenberg (1914) has blurred the myth of "Blitzkrieg". The war becomes static, in trenches, and the soldiers will make huge efforts to survive in these conditions. Suffering from cold during wintertime, poorly fed in several periods of the conflict, constantly faced with the threat of death and madness, death becomes a daily presence in the lives of these soldiers. Starting to attack on the superiors' order, the soldiers enter a universe of death because of guns, cannons and the gas asphyxiation. Beyond the front the everyday life is influenced by the mobilization of the able-bodied men between 18-48 years, by the women's involvement in factories, offices, in the field work and by the gradual rationalization of food.

Cuvinte cheie: mentalități collective, Primul Război Mondial, viața de zi cu zi, gaz asfixiant, raționalizare.

Keywords: collective mentality, First World War, everyday life, gas asphyxiation, rationalization.

Prăbușirea regimului comunist, ca urmare a evenimentelor din decembrie 1989, a favorizat realizarea unor demersuri de sincronizare a istoriografiei românești la evoluția actuală a istoriografiei europene. Înnoirea discursului istoric s-a datorat reprezentanților revistei „Les Annales” de la Strasbourg, Lucien Febvre¹, Marc Bloch² și Fernand Braudel³. Ei au direcționat cercetarea dinspre istoria pozitivistă spre dialogul interdisciplinar și recunoașterea pluridimensională a realității istorice⁴.

Definirea conceptului de istorie cotidiană este o serioasă provocare, în egală măsură pentru istorici, antropologi și sociologi. În acest sens, istoricul francez Fernand Braudel, unul dintre cercetătorii avizați ai vieții cotidiene, menționa că acestui concept îi pot fi încorporate demografia, populația, alimentația, îmbrăcămintea, monedele utilizate și civilizația orașelor⁵. „Rămâne să justifice o ultimă opțiune: nici mai mult, nici mai puțin, decât această introducere a vieții de zi cu zi în domeniul istoriei. Este ea folositoare? Este trebuincioasă? Acest „zi de zi” reprezintă fapte mărunte care abia dacă se arată prin timp și spațiu. Cu cât restrângi spațiul observației, cu atât mai mult ai șansa să te găsești în chiar mediul înconjurător al vieții materiale: marile cercuri corespund de obicei cu istoria cea mare, cu comerțul la distanță, cu rețelele economiilor naționale sau urbane. Atunci când restrângi timpul supus observației la fragmente mărunte, întâlnești fie evenimentul, fie faptul divers, evenimentul s-ar vrea, se crede unic; faptul divers se repetă și repetându-se, devine generalitate, sau și mai bine structură. El invadează societatea la toate nivelele, caracterizează feluri de a fi și de a acționa perpetuate la nesfârșit”⁶.

Limitele impuse subiectului decurg din situația documentului, dar și din necesitatea de a evita repetarea unor generalități. Din acest considerent demersul nostru nu rezolvă întreaga gamă de probleme a vieții cotidiene, fiind vorba în acest studiu doar de o simplă tentativă de cercetare. De asemenea, am evitat să restituim o viziune prea literară și idealizată asupra acestui subiect, dar nici nu mi-am propus o demistificare exagerată a vieții cotidiene și a mentalității colective în timpul Primului Război Mondial. Am considerat că un exces de prudență este de salutat și util acestui demers științific⁷.

Ortega y Gasset are meritul de a anunța prezența pe scena istoriei a unui nou tip de om, lipsit de valori morale și necreator de cultură: omul masă. Acesta este personajul principal al Primului Război Mondial, autor al nenumăratelor violențe.

¹ Febvre, 1998, p. 20-45.

² Bloch 1997, p. 46-60.

³ Braudel 2002, p. 17-30.

⁴ Nicoară, Nicoară, 1996, p. 40-41.

⁵ Braudel 1984, p. 12.

⁶ Braudel 1984, p. 16.

⁷ Ariés, Duby coord 1994, p. 16.

Omul a recurs la violență în toate epocile istorice. În anumite situații aceasta poate fi percepută o crimă, dar în alte situații violența era ultimul instrument la care mai putea recurge cel care le epuizase anterior pe toate în apărarea drepturilor sale. Ar fi lamentabil ca în majoritatea situațiilor condiția umană să recurgă la această formă de violență. *„Pentru că o asemenea violență nu este altceva decât rațiunea exasperată. Într-adevăr, forța era ultima ratio. A devenit un obicei cam prostesc interpretarea ironică a acestei formule care exprimă foarte bine supunerea prealabilă a forței la normele raționale. Civilizația nu este altceva decât încercarea de a readuce forța la ultima ratio”*⁸.

Un subiect de analiză pentru istoricul mentalităților colective este viața cotidiană derulată în timpul Primului Război Mondial. Se impune să precizăm că evenimentele războiului au influențat comportamentul uman, au remodelat trăiri și au impus norme de conviețuire. Comunicarea este structurată în două secțiuni. Prima secțiune se referă la viața cotidiană pe front și cea de-a doua prezintă viața cotidiană din spatele frontului.

Reacția Austro-Ungariei la atentatul de la Sarajevo a fost caracterizată printr-o teamă exagerată de a parcurge același traseu ca și cel al Imperiului Otoman în direcția unui declin iremediabil. Un partid războinic a reușit să-și impună punctul de vedere, pornind de la premisa că o operațiune militară de scurtă durată împotriva Serbiei va rezolva toate problemele. *„Serbia trebuie să moară”* a devenit sloganul său și războiul a devenit inevitabil. Decizia a fost impusă de către ministrul afacerilor externe, contele Leopold von Berchtold și de șeful statului major al armatei Conrad von Hötzendorf, iar împăratul Franz Joseph și premierul maghiar Ștefan Tisza au aderat la aceasta. Se impune să remarcăm faptul că nu s-a realizat niciun demers de a se ajunge la o înțelegere cu Rusia, în pofida alianței dintre această mare forță militară și Serbia⁹. În acest moment, destrămarea Austro-Ungariei era dificil de imaginat. În toate provinciile habsburgice, asasinarea prințului moștenitor Franz Ferdinand generase declarații de loialitate. Oamenii politici români erau consternați, deoarece considerau că Franz Ferdinand fusese favorabil cauzei lor în Transilvania, iar Partidul Național Român a traversat o perioadă de stagnare¹⁰.

În Germania, declarația de război a kaiserului Wilhelm al II-lea a declanșat entuziasmul populației. Aceasta considera că războiul va avea o dimensiune temporală limitată, în condițiile tehnicii conflictului modern. La 1 august 1914 străzile marilor orașe erau iluminate și dominant era sentimentul euforiei generale și al credinței în victorie. Entuziasmul populației a fost stopat în 4 august când s-a colportat știrea intrării Angliei în război. Atmosfera străzilor, a cafenelelor, restaurantelor a devenit sceptică și printr-o remarcabilă intuiție germanii au avut viziunea dezastrului final. *„La Karlsbad, după un moment de stupeoare, însufleșirea poporului și-a luat avânt. Toți erau încântați, toți socoteau că războiul va fi scurt – tehnica războiului modern neîngăduind un război prelungit – și toți erau siguri de victoria germană. În seara zilei de 1 august s-a iluminat și strada avea aspect de chermезă. Vioiașia populației a ținut așa până în ziua de 4 august, când a sosit vestea intrării Angliei în război. Aspectul străzii, cafenelelor, restaurantelor, prăvăliilor s-a schimbat deodată: în locul fețelor vesele, numai fețe posomorâte și încruntate. Această „schimbare la față” a tuturor acestor oameni atât de îndepărtați de speculațiile intelectuale, atât de străini de tainele diplomației și de ale echilibrului de forțe, m-a impresionat adânc. Fetele și chelnerii care mă serveau la masă și care în ajun îmi schimbau talerele cu surâsuri însoțite, îmi făceau acum mutre de un cot. Printr-o remarcabilă intuiție, poporul german a avut la 4 august și în zilele următoare viziunea dezastrului final, și din acele momente nu s-a auzit decât o singură lozincă: Gott strafe, England !”* Propaganda a început bineînțeles să ciocănească capetele de a doua zi, dar poporul nu și-a mai recâștigat încrederea și entuziasmul de care dăduse dovadă înainte de intrarea Angliei în scenă. De unde până atunci toată lumea credea că războiul va fi scurt, dintr-un ceas în altul a intrat în capetele oamenilor convingerea că va fi lung, foarte lung¹¹.

În pofida faptului că extinderea rapidă a responsabilităților internaționale ale SUA fletează sentimentul național, opțiunea fermă a opiniei publice americane pentru neutralitate este constantă. Izbucnirea Primului Război Mondial în Europa este o șansă pentru națiunea americană de a-și exprime doleanța neimplicării în conflict. Treptat, mentalitatea americanilor a suferit modificări esențiale. Protejarea sumelor împrumutate de aliați de la sistemul de credit american, susținerea drepturilor statelor neutre amenințate de războiul submarin declanșat de Germania, simpatia tradițională față de Anglia și Franța, idealismul generos al SUA datorită superiorității lor morale oferă justificări teoretice pentru ca statul american să se implice în conflict în anul 1917¹². *„Avantaj moral: intervenția Statelor Unite a produs o mare deschidere în mentalitățile colective, căci, pentru prima dată, un stat neutru intră în război fără mașinațiuni prealabile și promisiuni compensatorii. Apărarea drepturilor neutrilor împotriva metodelor războiului care sunt „o sfidare la adresa umanității” și combaterea „voinei germane de dominație”, acestea sunt, după președintele Wilson, singurele proiecte americane. Iată ce a întărit la națiunile Antantei sentimentul de superioritate morală”*¹³.

În momentul declanșării conflictului guvernul Angliei nutrea sentimente profund pacifiste. Ca urmare, Anglia nu a făcut promisiuni de sprijin aliatelor sale Franța și Rusia până în 1914. Sensibilitatea publică nu ar fi aderat la un conflict a cărui

⁸ Gasset 1994, p. 100.

⁹ Jelavich, Jelavich 2006, p. 308.

¹⁰ Pavlowitch 2002, p. 200.

¹¹ Argetoianu 1991, p. 98-99.

¹² Rémond 2006, p. 104-106.

¹³ Renouvin 2006, p. 90.

miză unică era doar păstrarea supremației maritime. Ultimatumul Austro-Ungariei adresat Serbiei, după asasinarea prințului moștenitor Franz Ferdinand la Sarajevo, nu era de natură să-i provoace pe englezi. Strategia germanilor de a viola neutralitatea Belgiei a provocat o puternică reacție emoțională la nivelul opiniei publice care a devenit belicoasă. Mentalitatea celor mai mulți lideri politici era onoarea și securitatea propriei țări, iar acest fapt îi va determina să se implice în război susținând Franța¹⁴.

Izbucnirea războiului nu a generat în Japonia emoții deosebite. Imperiul Nipon a fost afectat emoțional în mai mare măsură de războiul cu Rusia din anii 1904-1905, decât de acest conflict. Care au fost justificările opțiunii Japoniei pentru intrarea în război de partea Antantei în anul 1914? Loialitatea față de aliați? Contradicțiile mai puternice cu Germania? Se poate afirma că niciunul dintre aceste argumente nu au fost decisive pentru implicarea militară a Japoniei. Comunicatul guvernului japonez la izbucnirea războiului preciza totuși că implicarea Angliei ar putea determina Japonia să se conformeze tratatului de alianță anglo-japonez. Primul Război Mondial era șansa promotorilor expansiunii japoneze de a reglementa conform viziunii lor disputele teritoriale cu China, neglijată de marile puteri¹⁵.

La nivelul sensibilității colective austriece domina mentalitatea favorabilă războiului și în acest sens au existat numeroși voluntari, subscripții mari de împrumuturi de război, dar și încrederea generală într-o victorie facilă¹⁶. În pofida enormelor dificultăți ale războiului ofițerii austro-ungari rememoraau atributele romantice ale debutului acestuia, cu atacuri ale trupelor de cavalerie împotriva bateriilor de artilerie inamice, cu dificultăți în aprovizionarea cu alimente și sosirea întârziată a corespondenței pe front. *„Atunci războiul era încă plin de romantism, luptele se dădeau pe câmp deschis, cu mișcări repezi înainte și înapoi, cetele de călăreți atacau bateriile și coloanele, aprovizionarea se făcea pe apucate, cu zilele nu ajungeai să te speli și cei ce se întorceau acasă aveau bărbi mari și sălbatice, iar când poșta îți aducea vreo scrisoare, era zi de sărbătoare. Azi, jumătate din vreme în acest război se scrie și trupele tehnice, cu furnicurile făcute în câteva săptămâni și cu sârmele și barăcile lor, îți aduc la timp mâncarea, te scutesc de frig și de foame”*¹⁷.

Dimensiunea tragică a războiului poate fi exprimată nu numai prin numărul mare al vieților pierdute, dar și printr-o valorizare mai profundă a vieții și a morții, a durerii și a bucuriei. Luptând pentru un ideal străin de dezideratul național românii transilvăneni au fost încurajați sufletește de mesajul Bisericii. *„Deci, ori sunteți în ploaia de gloanțe, ori stați adăpostii prin tranșee, ori este ținut trupul vostru pe patul durerii în vreun spital, înălțați cugetele voastre către Dumnezeu cel Atotputernic, cerând zi de zi în rugăciunile voastre învingere cât mai apropiată pentru armele gloriosului nostru Domnitor”*¹⁸.

La sfârșitul secolului al XIX-lea Ungaria a cunoscut o extraordinară creștere economică manifestată prin triplarea produsului intern brut și o excelentă rețea de căi ferate. Budapesta a devenit o mare metropolă economică, culturală, financiară și politică reușind să recupereze întârzierea în multe domenii și să se situeze la nivelul celor mai dezvoltate state europene. În acest context, opinia colectivă maghiară considera că pacea și prosperitatea vor fi trăsături dominante și în viitor. Primul Război Mondial a exprimat însă consecințele fatale ale Ungariei în contextul dreptului la autodeterminare al popoarelor din regiune.

Dacă la palierul economic Ungaria se prezenta ca un stat înfloritor, la nivelul percepției externe avea o imagine negativă datorită propagandei elitelor naționalităților. *„Ungaria era prezentată de această propagandă drept un stat semifeudal, în care numai maghiarii aveau drepturi, în timp ce minoritățile, românii și slavii, incluse în păturile inferioare, erau dur oprimați. La început, aceste elite nu urmăreau decât o transformare a imperiului pentru obținerea de mai multe drepturi, dar cu timpul ideea desprinderii de Viena a câștigat teren”*¹⁹.

La izbucnirea Primului Război Mondial, Sextil Pușcariu, cetățean austro-ungar, s-a prezentat pentru înrolare la Brașov. Generozitatea și altruismul regelui Ferdinand s-a manifestat prin intervenția sa la Curtea Vieneză în sprijinul ilustrului filolog pentru ca acesta să fie omis de la mobilizare, dar demersul regelui nu s-a finalizat cu un efect pozitiv. Din respect pentru monarhia austro-ungară, Sextil Pușcariu s-a înrolat și a participat între anii 1914-1918, în spatele frontului, la aprovizionarea cu muniții și alimente. Acesta remarcă faptul că un segment al ofițerilor austro-ungari au îmbrățișat cariera fără vocația de a fi militari. În mentalitatea colectivă domina ideea ca ofițerii de rezervă să fie plasați în fața inamicului, iar ofițerii de carieră trebuiau să supraviețuiască ororilor războiului, acestora revenindu-le obligația de a instrui militari după finalizarea conflictului. În acest context ofițerii austro-ungari se eschivau de la misiunile cele mai primejdioase, acestea fiind realizate de ofițerii rezervați. *„Mentalitatea aceasta am aflat-o la mulți ofițeri în armata austro-ungară, care, în marea lor majoritatea, au căutat în fel și chip să se dosească, lăsând greul lucrului și al primejdiei în seama ofițerilor de rezervă”*²⁰.

Viața cotidiană a ofițerilor din armata austro-ungară, așa cum este firesc, se însuma efortului de război al dublei monarhii. În timpul liber ofițerii jucau șah, partide taroc și consumau pachetele cu mâncare, lichioruri și țigări trimise de soții.

¹⁴ Maurois 1970, p. 294.

¹⁵ Bușe, Zamfir 1990, p. 97-98; Vié 2003, p. 92-93.

¹⁶ Zöllner 1997, p. 595.

¹⁷ Pușcariu 1978, p. 180.

¹⁸ *Telegraful*, p. 534.

¹⁹ Szavai 2002, p. 37.

²⁰ Pușcariu 1978, p. 66.

„Cu timpul ne aleserăm, din mulți ofițeri, câțiva care înțelegeam mai bine. Cu unul jucam șah. Cu alți făceam vesele partide de taroc aproape în fiecare seară, de obicei la mine, căci nu prea vroiam să lipsesc din căsuța mea unde aveam stațiunea de telefon. Uneori făceam și invitații. Nevestele ne trimiteau de acasă pachete cu mâncare bună, cu lichioruri și țigări. Câte patru-cinci făceam atunci invitații și petreceam bine”²¹.

Confruntat cu manifestări antigermane, țarul Nicolae al II-lea modifică numele capitalei din Sankt-Petersburg în Petrograd. La începutul războiului populația își susține țarul, iar osmoza dintre țară și suveranul ei este vizibilă. Mulțimi uriașe purtând portretul țarului și icoane traversează Piața Palatului de Iarnă pentru a-și manifesta devotamentul față de țar. În data de 20 august 1914, țarul Nicolae al II-lea constată unitatea de sentimente între persoana sa și poporul său în chestiunea Primului Război Mondial²². La sfârșitul anului 1916, populația nu avea dificultăți economice generate de război. Inflația și penuria de alimente afecta doar populația urbană care reușea să-și procure tot mai dificil produsele de bază. Populația din mediul rural datorită faptului că prețurile erau mici, au început să-și reducă suprafața cultivată și chiar să stocheze produsele, în speranța obținerii unor prețuri mai mari pe acestea. Nemulțumirile populației urbane erau doar de natură economică, dar la sfârșitul anului 1916, Departamentul de Poliție avertiza că ar fi fost suficiente chiar și provocări minore pentru ca doleanțele economice să primească atribute politice²³. Loialitatea și înțelegerea născute încă de la debutul conflictului au fost de scurtă durată. Opinia maselor exprima doar un sunet difuz, dar nu de bun augur pentru viitorul apropiat. Treptat, soldații ruși vor suferi din cauza problemelor de organizare, a pierderilor masive, a decepțiilor provocate de război, iar pe plan intern cozile la alimente de primă necesitate, comportamentul decadent al lui Rasputin și zvonurile legate de sentimentele filogermanice de la Curte au determinat discreditarea monarhiei²⁴.

Consolidarea naționalismului italian a fost opera scriitorului Gabrielle d'Annunzio. Prin expresii rafinate și imagini ce reliefa trecutul măreției Romei se naște o mentalitate colectivă care va fi decisivă pentru intrarea Italiei în război. Impactul propagandei naționaliștilor a provocat entuziasmul colectiv pentru războiul din Libia, cel mai popular conflict, dar și cel mai puțin argumentat dintre toate războaiele la care s-a implicat înainte de anul 1914. În urma cercetărilor istoriografiei contemporane a fost rectificată versiunea tradițională privind implicarea afectivă a italienilor în război. „În realitate, intervenția a fost decisă, împotriva sentimentelor majorității populației și Parlamentului, de voinea guvernului Salandra – Sonnino și cu sprijinul suveranului”²⁵.

În schimbul atacării Austro-Ungariei, Italia primea asigurări că își va putea realiza obiectivele iredente: Trentino, Trieste și Istria, Tirolul de sud și majoritatea Dalmației. De menționat este și faptul că implicarea în război a fost susținută și de un grup de socialiști democrați conduși de Benito Mussolini, fondatorul cotidianului Popolo d'Italia. Tabăra favorabilă intervenției și-a intensificat acțiunile de presă, de mitinguri și demonstrații în mai 1915, dar expresia tumultuoasă a acesteia ascunde faptul că este imaginea unei minorități active²⁶. „În aceste vremuri urmă declarația de război a Italiei, care produse o adâncă impresie asupra Austriei, mai ales în provinciile apropiate de granița italiană, unde războiul cu Kartzelmacher –ii era popular”²⁷.

Eșecurile ofensivelor de pe râul Marna, Lacurile Mazurieni și Tannenberg (1914) și pierderile de vieți omenești a determinat comandanții celor două tabere militare să nu mai întreprindă ample operațiuni militare înainte de a-și asigura o defensivă puternică. În aceste circumstanțe războiul devine unul de tranșee, static. Pentru a supraviețui în aceste condiții, fiecare ostaș va petrece cea mai mare parte a timpului în tranșee consolidate cu sârmă ghimpată. Soldații vor trăi în acest mediu patru ani, întrerupți de câteva perioade de odihnă și permisiile scurte. Condițiile existențiale ale soldaților sunt absolut inumane. Măcinați de frig, prost hrăniți, înfruntând moartea și puseuri de nebunie, soldații trebuiau să reziste în pofida bombardamentelor artileriei și atacului inamic. Îndată ce soldații primeau ordinul să pornească la atacul adversarului, ei pătrundeau într-un infern în care moartea era omniprezentă datorită mitralierei, tunului cu tir rapid și gazului axfixiant. Pe acest fundal ofensivele se finalizau cu zeci de mii de victime, și acest fapt pentru un teritoriu de câțiva kilometri, care de multe ori era pierdut la primul atac al inamicului.

Numărul soldaților morți și răniți în ambele tabere este extrem de mare, încât guvernele folosesc recruți tineri, instruiți sumar, care sunt trimiși în prima linie a frontului pentru a stabili situația militară. În contact cu dificultățile și riscurile cotidiene, entuziasmul din primele săptămâni de conflict se diminuează treptat. După ce eșecul de la Marna a generat un război de apărare pe termen lung, iar blocada navală a Angliei a obligat Germania să se organizeze într-o economie de război, criza hranei și suferințele multiple au provocat populației o nemulțumire generală care a crescut pe măsură ce războiul se prelungea²⁸.

²¹ Pușcariu 1978, p. 67.

²² Cars 2013, p. 338-339.

²³ Pipes 1998, p. 74-76.

²⁴ Marples 2014, p. 44.

²⁵ Guichonnet 2004, p. 23; Jelavich 2006, p. 334.

²⁶ Guichonnet 2004, p. 25.

²⁷ Pușcariu 1978, p. 62.

²⁸ Droz 2006, p. 73.

Sextil Pușcariu, combatant pe frontal italian în 1915 în armata austro-ungară, realizează o panoramă lucidă a dificultăților războiului și pledează în memoriile sale pentru sfârșitul grabnic al conflictului. Jurnalul său este o reflecție cotidiană a unei personalități ajunse la deplina maturitate privind sentimentul național, datoria față de monarhia austro-ungară și devotamentul față de familia sa. „*Cele nouă luni de război de până acum au adus pierderi grozave, dar abia se cunoșteau. Dar iată că începe să se simtă lipsa. Nu mai e hrană îndeajuns, banul nu mai poate cumpăra materialul trebuitor, cai se împuținează, boalele decimează uman. De acum vom cunoaște, spectrul foamei și blestemele mamelor*”²⁹.

La nivelul soldaților angrenați pe frontul italian disciplina, camaraderia, atașamentul față de superiori erau elementele componente ale profilului lor de soldat. Pentru alți militari însă disciplina era relativă, relaxată și sumară. Au fost situații când soldații austro-ungari au sustras diverse bunuri. Această faptă a ajuns în discuția superiorilor și măsurile au fost dintre cele mai drastice. În concepția acestora, cazul era cu atât mai revoltător cu cât soldații aveau toate ingredientele unei alimentații consistente, în timp ce populația, în 1916, era tot mai săracă și confruntată cu numeroase impozite. „*Ieri m-am necăjit tare. Mi s-au plâns oamenii din sat că soldații le fură câte toate. Lucrul ăsta e cu atât mai revoltător, cu cât soldații au tot ce le trebuie, mâncare, vin, tutun, pe când populația de aici, săraca, e stoarsă și capătă din toate numai cu țărâita. Mai ales m-a revoltat că unui vecin i se furase peste noapte trei găini, pe care nu voia să le vândă, fiind rezerva lui extremă pentru zile negre. Când acolo, pe la 3 după-prânz, aud că un soldat de-al meu, un țigan se delectează cu friptură de găină. Imediat raport. El neagă. Cum acesta nu-i cazul dintâi, ci mi-a mai făcut multe boacăne, am să-l reclam. Va căpăta probabil 10 ani de închisoare*”³⁰.

Eșecurile bătăliilor din anii 1915-1916 inoculează în mentalul soldaților perspectiva tot mai îndepărtată a sfârșitului războiului și revenirea la normalitatea păcii. Atitudinea unor comandanți militari, decizi să impună o disciplină severă, coroborată cu iminentul sentiment al morții provoacă tulburări și refuzul de a mai lupta împotriva adversarului. Implicarea S.U.A. în război de partea Antantei în anul 1917 a dus la consolidarea moralului soldaților și a speranței într-o victorie apropiată. Chiar și cu acest avantaj moral imaginea soldatului din tranșee a rămas deplorabilă în anul 1915. „*Prețutindeni nori de șrapnele și nori de granate. Cu o izidă de muniție care arată că magazinele lor sunt încă pline, aruncă italienii ghiulele, cu care acopere unele locuri, de crezi că nu mai rămâne nimic nici un metru pătrat fără să fie lovit de gloanțe. Săracii, cei ce stau pitulați acolo în tranșeele lor! Chiar când întăriturile de pământ îi scutesc contra ploii de plumburi, nervii lor trebuie să fie grozav de încordați. De departe, de unde nu vezi nimic din mizeriile ce le produc ghiulele, ți se pare un duel de artilerie foarte interesant și te crezi la un exercițiu de tir*”³¹.

În spatele frontului viața cotidiană a fost determinată de mobilizarea generală a tuturor bărbaților valizi între 18 și 48 de ani, majoritatea dintre ei fiind direct implicați în prima linie a frontului³². Deoarece războiul se prelungea, se impunea ca viața economică să continue. Statele implicate în conflict nu reușeau să subziste mult timp din rezerve. În acest context, femeile au înlocuit la muncile câmpului, în uzine, în birouri bărbații plecați pe front. O altă caracteristică a vieții cotidiene în Franța a fost „promovarea femeii”. Mobilizării militare a bărbaților i-a corespuns mobilizarea civilă a femeilor. Există totuși profesii în cazul cărora femeia nu poate substitui activitatea bărbatului. A trebuit deci să se reflecteze la retrimiteră în uzine a unui anumit număr de muncitori, la demobilizarea pe loc a specialiștilor indispensabili³³. Astfel, pe când unii, după ce își părăseau familia și gospodăriile, se vedeau solicitați în fiecare zi la jertfa supremă, alții, mobilizați în atelierele lor și încasând salarii mari, continuau să ducă o existență aproape normală. Aceste inegalități nu puteau să nu genereze o tresărire a conștiinței și a moralului țării. Populația cunoștea psihoza ascunderii în spatele frontului. Cu excepția infanteristului din prima linie, care face eforturile cele mai grele, toată lumea este mai mult sau mai puțin expusă. „*Lumea a suferit din 1914 o agonie, față de care Revoluția franceză nu-i decât un incident. Zguduirea a fost atât de puternică, încât a stins ultima scânteie de speranțe în inima a milioane de oameni. Ei intonau imnul progresului, iar rugăciunile lor pentru pace au fost urmate de patru ani de măcel*”³⁴.

Se naște o întrebare legitimă: cine este infanteristul din prima linie? În toate statele implicate în război acesta este un țăran și de aceea politica statului a urmărit estomparea nemulțumirilor, fiindcă moralul acestora era însăși moralul armatei. Așa au fost permisile de destindere, a căror semnificație psihologică și morală era intensă. Până atunci nu existase altă comunicare între front și spatele frontului decât cea constituită din trenurile pentru răniți. Acum, dimpotivă, cele două zone sunt într-un contact permanent prin intermediul ostașilor în permisie³⁵.

Odată cu derularea timpului viața în Franța are tendințe să revină la normalitate. Pianele au fost deschise, se cântă, se dansează și în unele locuri se etalează cu discreție acel desfrâu special pe care îl generează apropierea marilor măceluri³⁶. Cu toate acestea, începând din 1917, lipsa de hrană și sentimentul că războiul nu poate fi câștigat și nu aduce profit decât unei

²⁹ Pușcariu 1978, p. 48.

³⁰ Pușcariu 1978, p. 134-135.

³¹ Pușcariu 1978, p. 77.

³² Madaule 1973, p. 101.

³³ Madaule 1973, p. 102.

³⁴ Loon 1991, p. 362

³⁵ Madaule 1973, p. 102.

³⁶ Madaule 1973, p. 103.

minorități a determinat izbucnirea a unor puternice agitații populare materializate în Germania, prin greve care au adunat în Berlin, în ianuarie 1918, aproape 400.000 de muncitori³⁷.

În timpul primei jumătăți a războiului, primul ministru maghiar, István Tisza, a fost o personalitate incoruptibilă, extrem de capabilă, dar suferind de cecitate politică în fața doleanțelor naționalităților. În măsura în care războiul se prelungea, și nemulțumirile populației se agravau datorită situației economice și alimentare. Aria nemulțumirilor populației și a exasperării creștea exponențial cu derularea timpului. Cei mai mulți istorici unguri susțin că premisele destrămării dublei monarhii se localizau în dinamica naționalismului modern, în deznodământul războiului, în interesele marilor puteri³⁸.

În Marea Britanie puține lucruri mai amintesc de viața cotidiană din perioada „*La Belle Epoque*”. Apelurile masive la înrolarea voluntară, apoi un apel masiv pentru prezența femeilor în uzine face ca șomajul să dispară. Unele profesii își pierd efectivele, în timp ce serviciul public de sănătate și administrație înregistrează o creștere de personal. Pacea socială este global asigurată datorită faptului că existau locuri de muncă și printr-o creștere rapidă a salariilor și a motivării angajaților³⁹.

La finalul studiului considerăm că se impune formularea următoarelor concluzii:

Un subiect de cercetare pentru istoricul mentalităților colective și al imaginarului social este reliefarea vieții cotidiene în timpul Primului Război Mondial. Evenimentele militare au influențat comportamentul uman, au remodelat trăiri și au impus noi imperative ale conviețuirii interumane. Cercetarea este compartimentată în două secțiuni. Prima secțiune prezintă aspecte și mentalități colective pe front și a doua se ocupă de aspecte ale vieții cotidiene și ale mentalității colective în spatele frontului.

Declarația de război a kaiserului Wilhelm al II-lea a declanșat entuziasmul populației care a considerat că acest conflict va fi de scurtă durată, în condițiile tehnicii războiului modern. Opțiunea fermă a sensibilității publice americane pentru neutralitate este constantă. Gradual, mentalitatea americană și-a diminuat pacifismul pe fundalul simpatiei tradiționale față de Anglia și Franța. Debutul conflictului este o șansă pentru țarul Nicolae al II-lea de a verifica atașamentul populației față de implicarea Rusiei în conflict. Populația își susține țarul, iar osmoza dintre imperiu și suveranul său este solidă. Unitatea de sentimente între persoana imperială și mulțime se diminuează progresiv pe măsura înfrângerilor militare, a cozilor la produsele alimentare și a comportamentului imoral al călugărului Rasputin, la Curtea Imperială.

Pierderile de vieți omenești la Mama, Lacurile Mazurieni și Tannenber (1914) a estompat mitul „războiului fulger”. Războiul devine static, în tranșee, iar militarii vor face eforturi uriașe pentru a supraviețui în aceste condiții. Suferind din cauza frigului iarna, insuficient hrăniți în multe perioade ale conflictului, confruntându-se permanent cu pericolul morții și al nebuliei, moartea devine o prezență cotidiană în viața acestor militari. Pornind la atac din ordinul superiorilor, soldații pătrund într-un univers al morții datorită mitralierelor, tunurilor și a gazului axfioxiant. În spatele frontului viața cotidiană este influențată de mobilizarea bărbaților valizi între 18-48 de ani, de implicarea femeilor în uzine, birouri, la munca câmpului și de raționalizarea treptată a produselor alimentare.

Bibliografie

- Argetoianu 1991 – C. Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, vol. al II-lea, partea a IV-a 1913-1916, București, 1991.
- Ariés, Duby coord 1994 – P. Ariés, G. Duby, coord, *Istoria vieții private*, vol. II, București, 1994.
- Bloch 1997 – M. Bloch, *Regii taumaturgi*, Iași, 1997.
- Braudel 1984 – F. Braudel, *Structurile cotidianului*, vol. I, București, 1984.
- Braudel 2002 – F. Braudel, *Dinamica capitalismului*, București, 2002.
- Bușe, Zamfir 1990 – C. Bușe, S. Zamfir, *Japonia. Un secol de istorie 1853-1945*, București, 1990.
- Cars 2013 – J.D. Cars, *Saga dinastiei Romanov. De la Petru cel Mare la Nicolae al II-lea*, București, 2013.
- Droz 2006 – J. Droz, *Istoria Germaniei*, București, 2006.
- Febvre 1998 – L. Febvre, *Religia lui Rabelais: problema necredinței în secolul al XVI-lea*, Cluj-Napoca, 1998.
- Gasset 1994 – J. O. y Gasset, *Revolta maselor*, București, 1994.
- Guichonnet 2004 – P. Guichonnet, *Mussolini și fascismul*, București, 2004.
- Jelavich, Jelavich 2006 – Ch. și B. Jelavich, *Formarea statelor naționale balcanice 1804-1920*, Cluj-Napoca, 2006.
- Lendvai 2001 – P. Lendvai, *Ungurii. Timp de un mileniu învingători în înfrângeri*, București, 2001.
- Loon 1991 – H. W. van Loon, *Istoria omenirii*, București, 1991.
- Madaule 1973 – J. Madaule, *Istoria Franței*, vol. III, București, 1973.
- Maurois 1970 – A. Maurois, *Istoria Angliei*, vol. II, București, 1970.
- Marples 2014 – D. Marples, *Rusia în secolul al XX-lea. În căutarea stabilității*, București, 2014.
- Mougel 2003 – Ch. Mougel, *Marea Britanie în secolul al XX-lea*, București, 2003.
- Nicoară, Nicoară 1996 – S. Nicoară, T. Nicoară, *Mentalități colective și imaginar social. Istoria și noile paradigme ale cunoașterii*. Cluj-Napoca, 1996.

³⁷ Droz 2006, p. 76.

³⁸ Lendvai 2001, p. 370.

³⁹ Mougel 2003, p. 29.

- Pavlowitch 2000 – S. K. Pavlowitch, *Istoria Balcanilor 1804-1945*, Iași, 2002.
- Pipes 1998 – R. Pipes, *Scurtă istorie a Revoluției ruse*, București, 1998.
- Pușcariu 1978 – S. Pușcariu, *Memorii*, București, 1978.
- Rémond 2006 – R. Rémond, *Istoria Statelor Unite ale Americii*, București, 2006.
- Renouvin 2006 – P. Renouvin, *Primul Război Mondial*, București, 2006.
- Szavai 2002 – J. Szavai, *Ungaria*, București, 2002.
- Telegraful* – *Telegraful Român*, an LXIII, joi 17/30 decembrie 1915, nr. 133, Sibiu.
- Vié 2003 – M. Vié, *Japonia contemporană*, București, 2003.
- Zöllner 1997 – E. Zöllner, *Istoria Austriei*, vol. II, București, 1997.

MĂRTURII DOCUMENTARE SĂSEȘTI DESPRE MOMENTUL MARI UNIRI

Liliana Popa

„Arhivele de rangul al doilea, cum ar fi lăzile breslelor sau ale parohiilor nu trebuie cu nici un chip ignorate. Să nu creadă nimeni că acolo nu ar fi nimic de găsit. Nu o dată, dintr-o ladă de breaslă sau de parohie a fost scos la iveală un document semnificativ sau interesant, și, poate, în altele ar mai fi și alte multe lucruri de aflat.”

Eugen von Friedenfels, în: *Arhiva transilvăneană ca izvor de istorie a patriei*. Prezentată în Adunarea Generală a Societății pentru Studii Transilvane, la 1 iunie 1844. Publicată în : AVSLK, vol. al II-lea, nr. I, Sibiu 1845, Editura Societății. Tipărit la Georg v. Clossius

Abstract: *Saxon documentary testimony of the time of the Great Union. Although the events that occurred almost a century ago and lead to Transylvania's Union with Romania are generally well known, the less studied "tier two" archives, especially those belonging to evangelical parishes, offer interesting information that depict Transylvanians' difficult path from being mere inhabitants of the Austro-Hungarian Empire to reaching the status of citizens of Romania. The current work presents the information found in these archives, which describes the state of mind of the saxon inhabitants, along with their justified fears regarding the rumours that were spreading, as well as their difficulty of accepting the changes that were brought by the December 1st event.*

Cuvinte cheie: *documente săsești, unirea Transilvaniei cu România.*

Keywords: *saxon documents, Transylvania's Union with Romania.*

Puțini mai sunt astăzi cei care să nu cunoască, mai mult sau **mai puțin**, desfășurarea evenimentelor de la finele anului 1918, evenimente care au culminat cu strălucitorul moment 1 Decembrie, în urma căruia Transilvania a intrat în componența Regatului România, împlinindu-se astfel visul dintotdeauna al românilor.

La manifestările festive prin care se celebrează anual sărbătoarea, devenită zi națională, se vorbește însă mai puțin despre drumul dificil pe care transilvănenii l-au parcurs de la ipostaza de locuitori ai imperiului austro-ungar la cea de cetățeni ai României, drum care n-a fost nici neted, nici ușor, așa cum unele discursuri sentimentalo-patriotice lasă adesea să se înțeleagă. „Dări de seamă” contemporane, care să prezinte în mod cuprinzător tot ce s-a petrecut în acea vreme în țară în general și în Sibiu în special s-au redactat puține; și mai puține s-au păstrat. Însă, așa cum din pietricele colorate puse alături se poate alcătui un mozaic, tot așa viața oamenilor de atunci, starea lor de spirit, preocupările, grijile conducătorilor lor, evoluția situației generale pot fi reconstituite cu destulă exactitate studiind documentele păstrate până azi, cu variata lor coloratură tematică.

Aș începe prin a remarca două dintre trăsăturile incontestabile ale conducătorilor de atunci, așa cum reies ele din toate documentele analizate: în primul rând, înțelepciunea și toleranța de care dau dovadă și în al doilea rând, modernitatea și actualitatea deciziilor pe care le iau.

În ce privește atitudinea celorlalte naționalități, în speță a sașilor, față de „nemaîntâlnitul” act de la 1 Decembrie, după excelenta carte scrisă de dr. Vasile Ciobanu *Germanii din România în anii 1918-1919*, Honterus, Sibiu, 2013, mare lucru nu se mai poate spune. Atâta doar, că în cartea sa, V. Ciobanu analizează cu precădere arhivele forurilor centrale, conducătoare ale sașilor și mai puțin sau deloc „arhivele de rangul al doilea”, cum ar fi cele ale parohiilor¹. Găzduită de așa-numita *Casă Teutsch* din Sibiu, care adună și prelucrează spre folosul cercetătorilor arhivele diferitelor parohii evanghelice, unele desființate, altele încă vii, Arhiva centrală a Bisericii evanghelice CA din România (ACBER), păstrează numeroase documente care reprezintă o sursă inepuizabilă de informații, mai ales din ultimele două veacuri.

În unele dintre aceste arhive parohiale la loc de cinste se află un registru, în unul sau două volume, care poartă titlul de *Parohial-* sau *Gedenkprotokoll*, în care, rând pe rând, preoții notau, unii mai conștiincios, alții mai superficial, lucrurile pe care le considerau importante din viața celor pe care îi păstureau.

În cursul documentării pentru lucrarea de față, care face parte dintr-un proiect mai mare, am cercetat 8 arhive parohiale. În unele dintre ele n-am găsit nici o referire directă la evenimentele în discuție, în altele, pe care le voi detalia mai jos, există informații despre starea de spirit a locuitorilor sași, despre temerile lor, credem, justificate, mai întâi față

¹ Ciobanu 2013, pass.

de zvonurile care circulau, apoi dificultatea de a accepta schimbările pe care actul de la 1 Decembrie urma să le provoace în viața lor.

Remarcabil, din acest punct de vedere, este registrul cu titlul *Gedenkbuch* din comuna Slimnic², jud. Sibiu. În el, evenimentele de la sfârșitul anului 1918 ocupă pagini întregi. Cităm din acesta:

Luni, în 25 noiembrie locotenentul major Keul a adus 80 de arme pentru Gardă, care au fost împărțite oamenilor, să le ia acasă, în timp ce cele 15 flinte ale Gărzii cetățenești (*Bürgerwehr*) au fost destinate continuării serviciului de pază.

Hotărârile de la Alba-Iulia. Un important moment de cotitură a reprezentat ziua de 1 decembrie. În acea zi, o duminică, la marea adunare românească de la Alba-Iulia s-a proclamat unirea românilor din Ungaria cu România Mare, care urma să cuprindă de asemenea Basarabia și Bucovina. Acolo s-a aflat un delegat-țaran și de la noi din sat, împreună cu reprezentanții tuturor celorlalte comune românești. Aici în sat s-au tras îndelung clopotele ambelor biserici [românești, n. n.] și în ambele s-a sărbătorit. Prin fața primăriei a trecut un alai cu steagul național; în față erau câțiva călăreți. Garda a defilat prin fața preoților și a preteselor. Pentru acest prilej, câțiva români luaseră împrumut de la sași căciuli de blană, iar când li s-a replicat „deci aveți totuși nevoie de sași” au răspuns: „doar n-avem încotro, trebuie (darauf angewiesen) să trăim împreună în prietenie, ca frații!”

Plecarea găzii maghiare. Seara jandarmeria a primit ordin de a dizolva postul, și și-a vândut de-a valma întreagă gospodăria, cu porci cu tot, și a plecat în ziua următoare prin Sibiu, la Zam, la granița Transilvaniei.

Retragerea lui Mackensen. Și în Germania izbucnise revoluția – împăratul abdicase la 9 noiembrie. Consecința a fost evacuarea trupelor germane de ocupație din România. Comandantul lor, general-feldmareșalul Mackensen se afla de la mijlocul lui noiembrie la Sibiu și se străduia să-și treacă trupele cu proviziile lor, prin Ungaria. Oamenii lui, încartiruiți în Sibiu și în satele învecinate, ofereau jalnica imagine a unei discipline disipate, vindeau la un preț de nimic tot felul de obiecte gospodărești ale armatei și făceau din plin uz de steagul roșu. Sâmbătă, 30 noiembrie, ultimele sale trupe au trecut prin Sibiu, el însuși s-a exprimat față de vicecomite „Bătut nu sunt și plec spre patrie. Însă pe împăratul meu și patria mea n-am să le mai găsesc”.

Declarația de adevărată Românie Mare. Duminică, 8 decembrie, la ora 9 ½ înainte de masa, preotul a fost solicitat de către comandantul Gărzii naționale românești, sublocotenentul Ghișoiu, care își stabilise tabăra în cazarma jandarmeriei și care se considera comandant național, printr-o scrisoare politicoasă, redactată în germană ca, la ora 10, să participe la festivitatea declarării, de către comuna noastră, a adevăratei uniri cu România mare. Garda săsească fusese scoasă, fără știrea preotului, și unii dintre oameni purtau panglici colorate luate de la ținuta de sărbătoare a fetelor. În aceste condiții, preotul a considerat că este strict necesar să dea urmare prietenescii invitații. În plus, nu mai era timp să fie anunțați și locuitorii noștri sau să ia contact cu conducătorii. Numai ținerea slujbei a putut fi încredințată învățătorului-preot. Spre ora 11 garda românească, urmată de o mulțime de oameni și având în frunte preoții, a ajuns în fața primăriei. S-a căutat imediat steagul național săsesc și, pentru că nu era nici unul la îndemână, s-a adus un prapur împodobit cu panglici roșii și albastre care, în prezența preoților de ambele naționalități și a câtorva gardiști, a fost scos printr-o lucrare din acoperiș, în timp ce steagul românesc (roșu-galben-albastru) a fost înălțat prin cealaltă. Pe urmă cele două gărzii au tras câte trei salve, iar apoi preotul greco-oriental, Constantin Popoviciu a ținut, de la fereastra biroului notarului, o cuvântare înfocată către poporul adunat, în care a slăvit entuziasmat noua eră a libertății, egalității și frăției, a cerut în mod deosebit concordie și cordialitate în comunicarea cu conlocuitorii sași ai comunei și apoi a dat glas bucuriei pentru unirea tuturor românilor. A vorbit apoi preotul evanghelic Hannenheim, în limba germană, spunând: „Acum câteva luni n-am fi crezut că am putea sta azi aici – și acum! Ce întorsătură, din voia lui Dumnezeu! Cât de neînțelese sunt hotărârile Domnului și de nepătruns, căile Sale! Cine ar fi înțeles gândul lui Dumnezeu, sau i-ar fi putut fi sfetnic? Cu toate acestea, de la El, întru El, și prin El se întâmplă toate lucrurile. Așa că și acum, ca niște credincioși evanghelici, trebuie să ne amintim cuvintele Sf. Pavel: „Fiți supuși autorității, care are puterea asupra voastră. Nu există autoritate decât de la Dumnezeu”³. „Dați cezarului ce este al cezarului și lui Dumnezeu ce este al lui Dumnezeu”. Așa a glăsuț Mântuitorul. Asta a fost salvarea creștinilor, când o stăpânire păgână voia să distrugă creștinismul. E adevărat că noi eram obișnuiți să fim fideli unui alt rege și unei alte patrii. Acum însă suntem întâmpinați cu gânduri frumoase despre libertate, egalitate și frăție. Ni s-a promis libertate pentru biserică și școală, pentru credință și limbă. Așa că vom primi cu bucurie mâna de frate întinsă și, mai ales dragilor noștri consăteni le vom ura, cu cuvintele cântecului: „Și în jurul tuturor fiilor tăi să se încingă legătura armoniei”. În încheiere, și preotul greco-catolic, Ariton Păculea, venit și el îmbrăcat în odăjdii, ca și preotul sas, a adresat și el poporului câteva cuvinte, în același sens. Cuvântările au fost urmate de cântece frumoase ale românilor și sașilor. Ultimii au cântat *Siebenbürgen, Land des Segens* și „*Ich bin ein Sachs, ich sag's mit Stolz*” (Eu sunt sas, și o spun cu mândrie) după care toți au plecat, gravi și în armonie, spre casele lor”.

² ACBER, fond 400/365, Parohia Slimnic, reg. Nr.10, p. 222-227. Vezi Anexa.

³ Rom 13/1.

Autorul acestor rânduri este preotul Julius Hann von Hannenheim, cu studii de teologie, filozofie și istorie la Viena și Jena, cu doctorat în filozofie. A făcut carieră în învățământ și apoi în preoție, trecând prin parohiile Hosman și Avrig. La Slimnic slujește între 1913-1929. A publicat lucrări cu caracter istoric (despre Bela II, despre istoria Slimnicului și altele) și unele cu caracter comemorativ.

Mai puțin detaliate, probabil și pentru că sunt scrise ulterior, și mai puțin optimiste, sunt însemnările preotului Hans Liehn din Rotbav, venit în această parohie de la Ugra, la o dată neprecizată, urmându-i în funcție preotului Fritz Möckesch. Din modul în care faptele sunt relatate rezultă că însemnările au fost făcute retroactiv. El scrie în *Gedenkbuch*⁴ că „în urma marelui război din 1914-1918, care a adus Transilvaniei alipirea la România” unele planuri ale comunității „s-au topit” (zu Wasser geworden). Războiul însuși, cu grozăviile sale, s-a resimțit mai puternic în Rotbav numai în lunile septembrie-octombrie 1916. Totuși, cei care au rămas pe loc în timpul sosirii armatelor române spun că soldații români s-au purtat exemplar (mustergültig), însă populația rămasă în sat, în primul rând românii și țiganii, au furat pe puteri, tot ce putea fi folosit în vreun fel oarecare. Așa s-a făcut că toți cei care, dând ascultare **îndemnului și insistențelor autorităților (s. n.)**, s-au refugiat în satele ungurești de pe câmpie au rămas fără cea mai mare parte a averii lor mobile”. [...] p. 280

„A venit apoi anul 1918, cu rușinosul (schmählichen) sfârșit al războiului și cu revoluția. Dintr-o dată totul trebuia să devină românesc, și chiar a devenit. La Primărie au loc scene violente. Românii din Rotbav par a crede că orice nedreptate (manches Unrecht) suferită, acum trebuie îndreptată. Pe scurt, s-a ajuns la alegerea unui primar român și a unui nou Oficiu.” [...] p.282

„În viața politică a comunei a intervenit o mare schimbare în rău față de perioada de dinainte. Populația săsească își pierde din ce în ce mai mult influența asupra administrării averii satului și asupra conducerii treburilor obștești. Alegeri pentru Sfatul comunal au loc în fiecare moment. Întrucât populația săsească este în minoritate, pentru a putea alege cât de cât mulțumitor și sași, ea este obligată să încheie carteluri electorale. Condițiile convenite nu sunt însă întotdeauna respectate de către români. Astfel, postul de casier ne-a fost luat pur și simplu, deși ne fusese adesea promis. Și dacă vreodată s-a potrivit zicala Cântec politic, cântec urât, acum se potrivește”.

* * *

Ulterior evenimentelor din decembrie 1918, la prima aniversare a Marii Adunări de la Alba Iulia, preotul din Romos, protopopiatul Orăștie, Dr. Albert Amlacher, om de mare cultură, istoric și scriitor, în calitate de inspector școlar local și profesor de religie, raportează An das Revizorat școlar (sic!) al județului Hunedoara despre felul în care a decurs sărbătorirea unui an de la evenimentele din anul precedent, în felul următor:

„Serbarea școlară ordonată prin circulara cu nr. 1996/1919 s-a ținut la 1 decembrie anul curent în mod solemn, adecvat marelui eveniment aniversat. Începutul l-a constituit intonarea cântecului „Ich hab mich ergeben, mit Herz und mit Hand, mit Leib und Lieb und Leben, dir teures Vaterland” (Cu inima și mâna, cu trup, iubire și viață, m-am dăruit ție, iubită patrie)

Apoi pr. Dr Albert Amlacher, comisar școlar local și profesor de religie, a ținut o cuvântare în fața elevilor în care, într-un mod accesibil capacității de gândire a copiilor, a prezentat evenimentele de la 1 Decembrie 1918, insistând asupra faptului că, în cadrul noii patrii, pe care avem datoria de a o iubi și susține, am redobândit libertatea limbii și libertatea promovării culturii și tradițiilor proprii. Cum timp de sute de ani am fost legați de poporul român în bucurie și necazuri, tot așa trebuie să fim strâns legați de patria România și de la ea să sorbim puteri pentru evoluția pe mai departe. De neuitat însă trebuie să rămână pentru toți băieții și fetițele ziua de azi, când sărbătorim prima aniversare a unirii Transilvaniei cu Regatul România, o unire din care va înflori tot ce este bun (Heil und Segen) pentru generația de azi și pentru cele viitoare.

După încheierea cuvântării a urmat recitarea câte unei poezii cu conținut patriotic de către un băiat și o fetiță iar serbarea s-a încheiat cu intonarea cântecului „Siebenbürgen, Land des Segens”

Romos, la 1 decembrie 1919

Elsa Schuster
Director și învățătoare

Dr. A. Amlacher
Comisar școlar local și
profesor de religie⁵

⁴ ACBER Fond 400/110 (parohia Rotbav), nr 10, p. 249.

⁵ ACBER fd. 400/187 Romos), A.Z. 176/1919, Inv.Z. 81. Dr. Albert Amlacher (1847-1939), Germanist și teolog. Preot la Romos între 1891 și 1924. A editat celebrele predici ale lui Damasus Dürr, a scris nuvele, descrieri de peisaje, lucrări cu caracter istoric. Temele lui predilecte se refereau la viața ciobanilor români.

În încheierea acestei succinte prezentări ne vom referi la alte două documente care, deși nu sunt ceea ce am numit „document sășesc” ne-ar putea servi cu succes drept memento nouă, tuturor celor care trăim la început de mileniu și credem că merită să fie menționate aici. Amintim astfel *Apelul Consiliului Național Român din 18 Noiembrie 1918*, venit într-un moment care, prin complexitatea sa, amintește situația imediat următoare lui decembrie 1989, iar recomandările înțelepte făcute populației în 1918 ar fi putut servi cu succes drept model celor ajunși la cârma țării acum 26 de ani: „în unele comune, oamenii, voind să rupă cu trecutul și să înceapă o viață nouă, au delăturat de la cârmă pe slujbașii de până acum, ... fără să judece mult dacă au fost buni sau răi, dacă și-au făcut datoria, sau nu. Sfătuim deci pe locuitorii comunelor noastre rămase fără slujbași să chibzuiască bine ce fac, să nu lase comuna fără conducere și dacă slujbașii de mai înainte au fost oameni cinștiți și harnici, să-i cheme înapoi la locul lor, ca astfel trebile obștești să nu sufere”.

Consiliul Dirigent Resortul afacerilor interne⁶

Și al doilea:

„Ordin circular către toți prefecții județelor și orașelor”⁷

Am constatat în repețite cazuri și ni s-a reclamat chiar din partea unor autorități, că unele organe administrative în corespondența oficială întrebunțează un stil lipsit de politețe, de multe ori jignitor și arogant.

Deși cazurile acestea sunt rare, totuși ținem să Vă atragem atențiunea și să Vă rugăm să binevoiiți a pune în vedere tuturor organelor subordonate, că avem cu toții o elementară datorință să ne stimăm reciproc și e în interesul serviciului ca în contactul oficios să se întrebunțeze totdeauna un stil de politețe, cuviincios și îngăduitor, încungiuându-se orice pornire pătimașă și vătămătoare.

Cluj, la 21 febr. 1920

Secretar de resort
Secretar general”

Bibliografie

Fonduri de arhivă

DJSAN – Direcția județeană Sibiu a Arhivelor Naționale.

ACBER – Arhiva Centrală a Bisericii evanghelice din România.

Lucrări de specialitate

Ciobanu, 2013 – V. Ciobanu, *Germanii din România în anii 1918-1919*. Editura Honterus, Sibiu-Hermannstadt, 2013.

⁶ DJSAN, Fond Primăria orașului Sibiu, doc J 7 p. 22.

⁷ DJSAN, Fond Primăria orașului Sibiu, doc J 4 p. 5.

Wien den 23. 10. 1794
Bevollmächtigter Herrl. Hr. Hr. Hr. Hr. Hr. Hr. Hr. Hr. Hr. Hr.
Herrn, welscher dem Kaiserlichen Hofe in Wien
geboren sein soll, der in dem 16. Stück
des Kaiserlichen Hofes in der Stadt Wien
das Oberbefehl über die Soldaten

Chirurg

habe ich die Ehre zu schreiben
dass der Herr Hr. Hr. Hr. Hr. Hr. Hr. Hr. Hr. Hr. Hr.
Herrn, welscher dem Kaiserlichen Hofe in Wien
geboren sein soll, der in dem 16. Stück
des Kaiserlichen Hofes in der Stadt Wien
das Oberbefehl über die Soldaten
habe ich die Ehre zu schreiben
dass der Herr Hr. Hr. Hr. Hr. Hr. Hr. Hr. Hr. Hr. Hr.
Herrn, welscher dem Kaiserlichen Hofe in Wien
geboren sein soll, der in dem 16. Stück
des Kaiserlichen Hofes in der Stadt Wien
das Oberbefehl über die Soldaten

SCURTĂ INTRODUCERE ÎN ISTORIA CHINEZILOR DIN STATELE UNITE ALE AMERICII

Drd. Marian Suciu

Abstract: *A short introduction into the history of the Chinese in the United States of America presents the evolution of Chinese immigrants who came to the United States, from poorly-paid miners, rail road workers and factory employees to the modern Chinese businessmen. These men managed to economically reconnect the democratic American land to communist China through their business skills, which brought cheap Made-in-China products to America.*

Cuvinte cheie: *chinezi, Statele Unite ale Americii, imigrație, cartierul chinezesc.*

Keywords: *Chinese, United States of America, Immigration, China Town.*

Pe de o parte, în prezent Statele Unite ale Americii este cunoscută drept cea mai mare putere mondială pe plan economic, industrial și militar, iar pe de cealaltă parte, ea este recunoscută ca fiind cel mai bun model de integrare a imigranților într-o societate competitivă. Însă Statele Unite ale Americii nu a fost dintotdeauna societatea egalitară de astăzi, deoarece în secolul al XIX-lea și la începutul secolului al XX-lea africanii aduși cu forța de pe pământurile lor natale au fost folosiți ca și sclavi pe plantațiile americane, iar mulți imigranți asiatici veniți în America în speranța unui trai mai bun au fost obligați să accepte slujbe prost plătite în mine și pe șantierele de construcție a căilor ferate și a drumurilor naționale pentru a supraviețui.

Printre cei mai oprimați imigranți din America se numără și chinezii, care au început să vină într-un număr mare din 1848 în speranța că, ajutând la explorarea minelor de aur și a zonelor mai puțin accesibile din zonele aurifere, vor ajunge și ei să se îmbogățească sau măcar să câștige un salariu decent pentru a-și ajuta rudele din țara natală¹.

Istoricii au descoperit că înaintea acestor imigranți veniți pentru a lucra în minele de aur ar fi existat și alți imigranți chinezi veniți pe continentul nord american în căutarea unei vieți mai bune, printre care s-au numărat „o sută de chinezi care au trecut în 1780 oceanul Pacific [...] și s-au așezat pe coasta de vest a Canadei”². Acest fapt nu poate să surprindă pe nimeni, având în vedere că chinezii au întemeiat comunități în afara statului lor încă din perioada Tang (618-907), când mulți chinezi plecați în Asia de Sud-Est în misiuni diplomatice sau prin expediții comerciale au hotărât să rămână pe acele teritorii exotice considerând că se pot îmbogăți investind în comerțul din acele zone, devenind apoi cunoscuți ca oameni din imperiul Tang (Tangren). În timpul dinastiei Yuan (1271-1368), când islamul a fost tolerat ca religie în imperiul chinez, ingeniozitatea chinezilor de origine arabă i-a ajutat pe chinezi să ajungă până în Japonia, Java, Cambogia, Vietnam, Burma, unde unii chinezi s-au și stabilit³. Însă în perioada Ming (1368-1644) împărații chinezi au încercat să oprească prin legi această tendință spre emigrare, dar fără rezultate, deoarece chinezii continuau să migreze spre Asia de Sud-Est unde au ajuns minorități locale. Abia în perioada Qing (1644-1911) s-a reușit o controlare parțială a acestui fenomen prin introducerea pedepsei cu moartea pentru cei care aveau de gând să emigreze din imperiul chinez⁴.

Majoritatea chinezilor care au emigrat în America de Nord au făcut acest lucru abia începând cu anul 1848, deoarece în aceea perioadă China, în general și provincia Guangdong, în mod special, au fost afectate de numeroase dezastre, care au compromis posibilitățile chinezilor de a se întreține în țara. Pe de o parte, taifunurile și inundațiile au distrus recoltele, fapt care a condus la o lungă perioadă de penurie alimentară, iar această perioadă i-a forțat pe bărbații agricultori să plece în alte zone ale Chinei și în afara Chinei pentru a câștiga traiul necesar asigurării hranei pentru familia rămasă în satele devastate⁵; pe de altă parte, conflicte precum Războaiele Opiului sau Revolta T'ai P'ing au încurajat mulți chinezi să plece din țara natală în țările sud-est asiatice și în America de Nord în speranța că vor putea să scape cu viață din calea războaielor și să ducă un trai liniștit în noul cămin⁶. Astfel, nu este de mirare că în 1880 se găseau deja peste 300.000 de chinezi în America de Nord care, deși nu au găsit munci ușoare și un trai ideal, s-au mulțumit cu slujbe precum cea de bucătar, muncitor în fabrică sau la calea ferată, spălător de rufe sau minier⁷.

Această lucrare a fost posibilă datorită sprijinului financiar acordat de Asociația Europeană de Studii Americane, pentru cercetarea problemei identității sino-americane și coreeano-americane în istorie și literatură la Biblioteca Britanică din Londra în perioada 8-20 Octombrie 2015.

¹ Olson 2002, p. 4.

² Olson 2002, p. 4.

³ Zhou 2009, p. 24-25.

⁴ Zhou 2009, p. 26.

⁵ Lee coord. 2007, p. 17.

⁶ Lee coord. 2007, p. 17.

⁷ Olson 2002, p. 4.

Datorită faptului că existau numeroase imagini care descriau îmbogățirea peste noapte în minele de aur nord-americane, la început majoritatea chinezilor lucrau ca mineri în regiunile aurifere, puțini fiind cei care lucrau în alte domenii. Chiar dacă acești imigranți ajutau la muncile grele de extragere a minereului sau adunau cu răbdare cantități considerabile de praf și bucăți mici de aur în minele considerate epuizate, ei obțineau cele mai mici venituri⁸. Mai mult, chinezii erau discriminați, deoarece autoritățile locale le-au interzis să aibă dreptul de a deține proprietăți la scurt timp după imigrarea lor, sub presiunea celorlalți exploratori⁹. De asemenea, „încă din 1852 în statul California a fost impusă taxa pentru străinii care vor să exploateze minele [de aur], aceasta fiind orientată spre descurajarea angajării imigranților chinezi în acest domeniu”¹⁰.

În 1875, kongresmenii americani au aprobat legea Page prin care limitau intrarea imigranților în Statele Unite ale Americii, în special accesul femeilor, deoarece se credea că acestea ar fi obținut slujbe imorale neputând obține un loc de muncă decent¹¹. În acea perioadă se găseau foarte puține locuri de muncă pentru femei, dat fiind că menirea femeii încă se considera a fi să fie o bună gospodină și să aibă grijă de casă, și nu să muncească alături de bărbat. Din nefericire, aprobarea acestei legi va împiedica construirea unor comunități expansioniste de imigranți chinezi, datorită faptului că tinerii chinezi veniți singuri în Statele Unite în căutarea unui serviciu și a unui trai mai bun vor fi lipsiți de posibilitatea de a-și întemeia familii, în absența posibilității de căsătorie cu imigrante din aceeași etnie ce le-ar accepta mai ușor cultura. Această situație va duce fie la etichetarea comunității imigranților chinezi drept o comunitate homosexuală sau la etichetarea lor ca o comunitate efeminată, pentru că unii dintre bărbați au început să se îndelețnicească cu ocupații atribuite genului feminin în mod tradițional, precum cea de bucătar, spălător sau ospătar, în lipsa prezenței femeilor în comunitate.

Din nefericire, datorită crizei economice din 1870 și scăderii cantităților de aur în exploatarea miniere, imigranții chinezi s-au reorientat spre munci precum cea de agricultor, constructor de căi ferate sau muncitor în fabrică, acceptând salarii mai mici decât ceilalți muncitori, ceea ce a făcut ca mulți americani să se teamă pentru propria slujbă, acuzându-i pe chinezi că le-ar fura slujbele, dat fiind că aceștia munceau mai mult și mai bine pentru un salariu mai mic. Această frică a dus la denigrarea numelor chineze, la crime rasiale și chiar la o politică de stat anti-asiatică¹². Mai mult, unii politicieni au reușit să ajungă în Congres prin campanii anti-chinezești, iar mai apoi au contribuit la limitarea intrării chinezilor pe teritoriul Statelor Unite ale Americii pe o perioadă de zece ani, prin Legea Excluderii Chinezilor din 1882¹³. La presiunea alegătorilor, în 1892 prin legea Geary, Congresul prelungește limitarea intrării imigranților chinezi și îi obligă pe cei aflați pe teritoriul american să aibă permisele de ședere asupra lor în orice moment, urmând ca în 1904 această lege a excluderii imigrării chinezilor în Statele Unite să fie impusă pe termen nelimitat¹⁴.

Dacă până la începutul secolului al XX-lea chinezii erau cei mai discriminați imigranți în Statele Unite, americanii și restul imigranților evitându-le prezența, începând cu cel de-al Doilea Război Mondial americanii, fiind dezgustați de atacul de la Pearl Harbor și de crimele de la Nanjing, și-au concentrat întreaga ură împotriva japonezilor care erau jigniți și agresați. Pentru a fi deosebiți de aceștia din urmă, chinezii din statele nord-americane purtau ecusoane care atenționau oamenii că sunt chinezi sau puneau în vitrinele magazinelor tăblițe pe care se preciza că este un magazin chinezesc și nu unul japonez¹⁵.

Tot în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Congresul Statelor Unite ale Americii anulează Legea Excluderii Chinezilor ca răsplată pentru curajul chinezesc de a se opune înaintării armatelor nipone pe teritoriul Chinei, dar și într-o încercare de îmbunătățire a relațiilor americano-chineze. Din nefericire, chiar dacă legea excluderii imigranților chinezi a fost anulată, cotele de imigranți împiedică totuși refugiarea chinezilor pe teritoriul nord-american. Abia prin Legea Soțiilor de Război din 1945 numeroase chinezoaice reușesc să pătrundă în Statele Unite, fiind luate de soție de către imigranții chinezi care au luptat în acest război de partea americanilor¹⁶. Mai apoi, chinezii primesc dreptul de a imigra și a deveni cetățeni americani prin aprobarea Legii Imigrației în 1965¹⁷.

Din fericire, legile excluderii chinezilor nu interziceau intrarea pe teritoriul Statelor Unite ale Americii celor care făceau parte din corpul diplomatic, comercianților, studenților, profesorilor și turiștilor¹⁸, astfel că este chiar probabil ca mulți tineri chinezi veniți la studii să se fi stabilit ilegal în Statele Unite. În perioada de după al Doilea Război Mondial

⁸ Lee coord. 2007, p. 29-31.

⁹ Lee coord. 2007, p. 88.

¹⁰ Yung și colab. 2006, p. 2.

¹¹ Lee 2005, p. 27.

¹² Lai 2004, p. 20.

¹³ Lai 2004, p. 20.

¹⁴ Soennichsen 2011, p. XIV.

¹⁵ Yen 1992, p. 21.

¹⁶ Lai 2004, p. 20-21.

¹⁷ Yung și colab. 2006, p. 227.

¹⁸ Soennichsen 2011, p. 67.

peste 5000 de studenți veniți în America înainte sau după începerea războiului au primit dreptul de a se stabili aici¹⁹, deoarece americanilor le era teamă ca nu cumva aceștia, întorcându-se în China continentală, să se pună în folosul conducerii comuniste în detrimentul intereselor americane.

În timp ce primul val de imigranți după suspendarea legii excluderii chinezilor va fi constituit în principal din chinezi din diverse pătri sociale care vroiau să fugă din calea războiului civil de acasă, după 1980 au început să emigreze spre Statele Unite mai mult intelectuali chinezi care căutau slujbe mai calificate sau tineri chinezi trimiși la studii în orașele nord-americane, cu intenția clară de a rămâne aici²⁰. A existat și un al treilea val după 1990, care a adus în perioada 1990-1998 în jur de 672,588 imigranți chinezi²¹, printre aceștia numărându-se foarte mulți chinezi cunoscători de limbă engleză și cu o pregătire școlară înaltă care s-au putut adapta societății americane din afara cartierelor chinezești. Continuau să sosească și imigranți chinezi cu o pregătire medie și necunoscători de limbă engleză, care au fost obligați să se stabilească în cartierele chinezești și să lucreze pe posturi precum cel de bucătar, ospătar, spălător de vase și/sau rufe, etc²².

Tot începând cu 1990 americanii de origine chineză devin, alături de alte minorități etnice asiatice, modele minoritare datorită consecvenței și onestității lor la locul de muncă²³, pe de o parte, dar și datorită spiritului lor antreprenorial ce a dus la apariția unui număr ridicat de magazine cu specific asiatic care veneau în întâmpinarea clientului cu o mare diversitate de produse ieftine din Asia, în general, și din Republica Populară Chineză, în particular.

În concluzie, se poate afirma că, în comparație cu comunitățile etnice din Statele Unite ale Americii, minoritatea chineză a avut de suferit la fel de mult ca și cea africană și japoneză, datorită evidentelor sale deosebite față de trăsăturile fizice ale americanilor de origine europeană, dar și datorită puterii lor de lucru și a ingeniozității lor. Mai mult, imigranții chinezi făceau munca mai multor muncitori de altă etnie pentru un salariu mic, iar acest lucru a condus la adoptarea unor legi care să oprească naturalizarea lor și apariția unor noi valuri de imigrație. Însă, după cel de al Doilea Război Mondial, minoritatea chineză va deveni o minoritate model, primind drepturi egale cu ceilalți imigranți și perseverând în muncă onestă .

Bibliografie

- Kim 2011 – F.P. Kim, *Model Minority and Learning Disabilities: Double Jeopardy for Asian Immigrant Children in the USA*, în „Global Studies of Childhood”, 2, 2011, p. 152-157.
- Lai 2004 – H.M. Lai, *Becoming Chinese American: A History of Communities and Institutions*, Walnut Creek, 2004.
- Lee 1999 – R. Lee, *The Americas of Asian American Literature: Gendered Fictions of Nations and Transnation*, Princeton, 1999.
- Lee 2005 – E. Lee, *At America's Gates: Chinese Immigration during the Exclusion Era 1882-1943*, Chapel Hill, 2005.
- Lee coord. 2007 – D. Lee, *Dreams of the West: A history of the Chinese in Oregon 1850-1950*, Oregon, 2007.
- Olson 2002 – K.M. Olson, *Chinese Immigrants 1850-1900*, Mankato, 2002.
- Soennichsen 2011 – J. Soennichsen, *The Chinese Exclusion Act of 1882*, Santa Barbara, 2011.
- Tintle 2010 – R. Tintle, *Women, Chinese America*, în „Asian American History and Culture: An Encyclopedia”, 2010, p. 243-246.
- Wong 1997 – B. Wong, *Chinese*, în „American Immigrant Cultures: Builders of a Nation”, 1997, p. 155-168.
- Yen 1992 – L.E. Yen, *Asian American Panethnicity: Bridging Institutions and Identities*, Philadelphia, 1992.
- Yung și colab. 2006 – J. Yung, H. Chang, H.M. Lai, *Chinese American Voices: From the Gold Rush to the Present*, Berkeley, 2006.
- Zhou 2009 – M. Zhou, *Contemporary Chinese America: Immigration, Ethnicity, and Community Transformation*, Philadelphia, 2009.
- Zhou și colab. 2002 – M. Zhou, G. Cai, *Chinese Language Media in the United States: Immigration and Assimilation in American Life*, în „Qualitative Sociology”, 3, 2002, p. 419-441.

¹⁹ Lee 1999, p. 56.

²⁰ Tintle 2010, p. 245.

²¹ Zhou și colab. 2002, p. 420.

²² Wong 1997, p. 160.

²³ Kim 2011, p. 153.

O NOUĂ PERSPECTIVĂ ASUPRA SCUFUNDĂRII CUIRASATULUI BRITANIC *HMS PRINCE OF WALES* (10 DECEMBRIE 1941)

Ion Mihai Ionescu

Abstract. *A new perspective on the sinking of the british battleship Prince of Wales (10th december 1941). The tragedy of the loss in 1941 of two Royal Navy capital ships, HMS Prince of Wales and HMS Repulse, the core of P. M. Winston Churchill's deterrent Force Z, stunned the world. Within eight days of the arrival at Singapore both side were sunk huge with loss of life in a masss attack by 85 Japanese bombers. Three torpedoes struck the now raised and vulnerable starboard side of Prince of Wales in quick succesion. One hit her bow from the steam- the blast bew right through her hull and out the port side. A second torpedo hit slightly forward of amidships under the protective armour belt. The third torpedo hit aft section of hull behind the armour belt, causing massive damage. The end was inevitable. She slowly turned turtle and sank.*

Cuvinte cheie: *Cuirasatul Prince of Wales, Singapore, Winston Churchill, Force Z.*

Key-words: *Battleship Prince of Wales, Singapore, Winston Churchill, Force Z.*

Cuirasatul *HMS Prince of Wales* cu un deplasament de 43.786 t și crucișătorul de bătlăie (interceptor) *HMS Repulse* de 32.740 t de au fost primele nave de linie scufundate în cursul celui de-al Doilea Război Mondial pe timpul navigației pe mare, exclusiv prin puterea aeriană navală, cantonată în baze terestre. Odată cu scufundarea crucișătorului de bătlăie (interceptor) *HMS Hood* urmată în același an de pierderea în Marea Chinei de Sud la 50 mile de Kuantan a modernului cuirasat *HMS Prince of Wales*, „iahtul personal al d-lui Churchill”, puterea maritimă britanică intră în declin și simultan era cuirasatelor i-a sfârșit. Acest fapt venea să confirme teoria din perioada interbelică a generalului de brigadă William „Billy” Mitchell¹, care afirma că atacurile aeriene au succes iar navele de suprafață sunt vulnerabile în fața unei asemenea tactici. Viziunea generalului american Mitchell avea să fie testată pentru prima dată de japonezii în atacurile de la Pearl Harbor și cel din Marea Chinei de Sud. Pe de altă parte tehnica construcțiilor navale și a reparării vaselor de război a rămas considerabil în urma tehnicii scufundării acestora prin atacuri aeriene de la sol sau de pe mare în general și a navelor-gigant în special, gen *HMS Prince of Wales* cu un deplasament de 43.786 t². Astfel cuirasatul britanic *HMS Prince of Wales* din cadrul Force „Z” sosită la Singapore pe 2 decembrie 1941, a fost imobilizat în urma unui atac aerian japonez, de o singură torpilă care a lovit babordul în zona ultimei turele a tunurilor de calibrul 133 mm³.

Elicea exterioară din babord a fost avariata și pentru că nu a fost rapid deconectată și a continuat să se rotească a făcut o gaură enormă, apoi efectul de șoc al bombelor explodate în apropiere a scos din funcțiune cinci din cele opt instalații dinam, care furnizau energie pentru tunurile antiaeriene. Lipsit de control, *HMS Prince of Wales* nu a putut evita alte două torpile, iar în final s-a scufundat după o oră și douăzeci de minute de la începerea atacului împreună cu amiralul Sir Tom Phillips și căpitanul John C. Leach⁴. De altfel, deși Amiralitatea din Londra avea ca principiu să nu diminueze forța *Home Fleet*, prin dispersarea navelor de linie sau a portavioanelor, pentru a ține în șah *Kriegsmarine*, s-a văzut nevoită datorită noilor amenințări din Pacific, să trimită noul cuirasat *HMS Prince of Wales* și portavionul *HMS Indomitable* spre Singapore, deși planul inițial prevedea alocarea a patru cuirasate vechi din clasa „R”, precum *HMS Ramillies*, *HMS Royal Sovereign*, *HMS Resolution* și *HMS Revenge* dar acestea erau prea lente pentru angajamentele navale moderne și erau utilizate pentru escorta convoaielor care traversau Atlanticul. „Amenințarea nedefinită” pe care o dorea în zonă, premierul Winston Churchill, prin trimiterea escadrei de suprafață „Z”, formată din cuirasatul *HMS Prince of Wales* și crucișătorul de bătlăie *HMS Repulse*, alături de distrugătoarele *HMS Express*, *HMS Electra*, *HMS Tenedos* și *HMAS Vampire*, s-a dovedit nerealistă, pentru o forță navală ca cea a Japoniei, în condițiile lipsei acoperiri aeriene britanice. Lipsa modernului portavion *HMS Indomitable*, care se deplasase în insulele din Indiile de vest unde neamenințat de submarine își efectua rodajul iar echipajul instruirea, avea să cîntărească greu în destinul Force „Z”. Portavionul *HMS Indomitable* va eșua în apele caraibiene, lovind un recif de corali în golful Kingston din Jamaica iar reparațiile în docul uscat au privat escadra amiralului Tom Phillips de necesarul suport aerian. Rigiditatea doctrinei flotelor de linie va suferi atunci când sarcinile navelor de linie au fost treptat preluate între 1919 – 1939, de către aviația torpiloare, monitoare și în special de crucișătoarele grele. De altfel, amiralul Andrew B. Cunningham solicita

¹ Mai multe informații la: Mitchell 1925, pass.; Trimble 1994, pass.; Hone, Mandeles 1987, p. 63-83; Hone 2002, pass.; Preston 2002, pass.

² Darman 2005, p. 43.

³ Hough 1999, p. 161.

⁴ ADM 234/330 “Loss of H.M. Ships *Prince of Wales* and *Repulse*”. Public Records Office, Kew, UK.

insistent pentru Flota britanică din Mediterana, la sfârșitul anului 1940, acest tip de nave⁵. Motivele? Salvele de bord ale acestor crucișătoare grele aveau aceeași eficacitate ca salvele unui cuirasat, datorită vitezei de tragere mai mare, a faptului că artileria de calibrul mai mic, gen tunuri de 203 mm, putea trage cu aceeași forță de explozie și capacitate de perforare a armurii. De asemenea capacitatea de manevrabilitate a unui crucișător greu era mai mare, raza sa de rotație fiind mai mică, ceea ce permitea folosirea unor înclinări mai avantajoase în timpul luptei și, prin aceasta, intensificarea efectului salvelor asupra țintelor adverse.

Odată cu pierderea lui *HMS Prince of Wales* și *HMS Repulse* rolul navelor de linie dominant în războiul naval din 1914-1918 în cursul primului conflict planetar avea să fie diminuat din ce în ce mai mult în noua conflagrație mondială în care portavioanele și aviația vor îndeplini rolul major. Comitetul de anchetă (Second Bucknill Committee) format din contraamiralul William Frederic Wake-Walker, specialistul în inginerie maritimă Sir Maurice Deeney, Sir Stanley Goodall, directorul Construcțiilor Navale și judecătorul specializat în drept maritim, Sir Alfred Townsend Bucknill (1880-1963)⁶ cel care a prezidat în timpul războiului o serie de comisii de investigații oficiale pentru evenimentele navale (cazul submarinului *HMS Thetis* în 1939 și ulterior a evadării în Canalul Mânecii a crucișătoarelor grele germane *Scharnhorst*, *Gneisenau* și *Prinz Eugen* din 11-13 februarie 1942⁷), după ce a audiat de-a lungul a 20 de zile, secunzii de pe cele două nave și ofițerii supraviețuitori care s-au întors în Anglia a stabilit în 16 martie 1942, la Grosvenor Gardens House, următoarele cauze ale dezastrului naval din Marea Chinei de Sud⁸:

1. Un prim factor care a contribuit la scufundarea cuirasatului *HMS Prince of Wales* este că radarul de suprafață tip 285 al navei instalat în mai 1941 era inutilizabil, lipsind navele Force „Z” de unul din dispozitivele sale cele mai performante de avertizare timpurie asupra unui atac inamic ceea ce a contribuit la daunele critice produse de primul impact de torpilă lângă turela „Y”⁹.

2. Un al doilea factor care a condus la pierderea navei de linie britanice în urma atacului aerian nipon a fost pierderea energiei electrice prin scoaterea din funcțiune a cinci din cele opt instalații dinam, ce furnizau energie electrică pentru tunurile antiaeriene dar și pentru pompe¹⁰. Defecțiunile electrice suplimentare au lăsat părți ale cuirasatului în întineric total la care s-au adăugat dificultățile în contracararea inundațiilor din compartimentele inferioare¹¹.

3. În urma raportului tehnic întocmit de directorul Construcțiilor Navale, Sir Stanley Goodall s-a constatat că tunurile antiaeriene ale lui *HMS Prince of Wales* ar fi putut avea pierderi grele, chiar dacă nava nu era lovită de torpile deoarece echipajele de tunari nu au fost instruite în mod adecvat pentru a face dificultăților de a trage chiar în poziția de unghi înclinat¹². Un rol important în defectarea acestora l-a avut și efectul de șoc al bombelor japoneze explodate în apropierea cuirasatului care au scos din funcțiune instalațiile dinam, ce furnizau energie electrică pentru tunurile antiaeriene. Comitetul nu a exclus faptul ca bombele germane lansate în timpul unui raid aerian în 1940 la șantierul naval Birkenhead și explodate în apă în timpul echipării vasului să fi contribuit la accentuarea acestor defecțiuni¹³.

4. Concluzia comitetului Bucknill: adevăratele cauze ale pierderilor celor două nave de linie britanice pot fi stabilite doar atunci când scafandrii vor putea examina epavele la sfârșitul războiului. În timp ce “Second Bucknill Committee”¹⁴ își desfășura lucrările, în 1942 japonezii stabileau cu ajutorul dragoarelor poziția celor două epave, *HMS Prince of Wales* fiind la 8 mile E-S-E de *HMS Repulse*. Cu ajutorul scafandrilor și navei auxiliare *Seishu* au inspectau pentru prima dată epavele, încercând să recupereze echipamentele radar de pe cele două nave britanice dar nu au înregistrat un succes major. Mai mult în iunie 1943, Radio Tokyo anunța că inginerii japonezi încercau să ranfueze crucișătorul *HMS Repulse* aflat la 54,8 metri (30 fathoms/stânjeni) sub apă comparativ cu cei 36 de stânjeni (65,8 metri) la care se afla *HMS Prince of Wales*. Evident operațiunea nu a reușit informația fiind pur propagandistică¹⁵.

Epavele celor două nave de război britanice au fost găsite după război, în 1954 de distrugătorul *HMS Defender* în Marea Chinei de Sud cartografiate corect prin sistem radar *Decca* în 1959 de *HMS Dampier*: crucișătorul de bătaie *HMS Repulse* la adâncimea de 56 metri la coordonatele 03° 37'18" N, 104° 20' 36" E iar cuirasatul *HMS Prince of Wales* la adâncimea de 68 metri la coordonatele 03° 34'12" N, 104° 27' 48" E, ambele în poziție răsturnată, cu chila în

⁵ Adm. of the Fleet, Cunningham 1951, p. 138.

⁶ *Records Of the Lord Chancellor's Office/ Lord Justice of Appeal LCO 6/2724 - Sir Alfred Townsend Bucknill, M.B.E.*, Public Record Office –PRO; The National Archive, Kew U. K.

⁷ Roskill 1954, p. 159.

⁸ Middlebrook, Mahoney, 2004, p. 309 – 312.

⁹ Konstam 2009, p. 37.

¹⁰ Hein, 2013, p. 987 – 988.

¹¹ Garzke, Dulin 1980, p. 206.

¹² ADM 116/4521 Loss of HMS PRINCE OF WALES. Reports of 2nd Bucknill Committee, 1942, The National Archives, Kew, Case No. 5742, Public Record Office.

¹³ Middlebrook, Mahoney, 2004, p. 312.

¹⁴ ADM 116/4521 Loss of HMS PRINCE OF WALES. Reports of 2nd Bucknill Committee, 1942, The National Archives, Kew, Case No. 5742, Public Record Office.

¹⁵ Horodyski 2001, p. 74.

sus¹⁶. În deceniile trecute, sursele istorice¹⁷ și implicit mulți autori indicau în mod eronat 2 lovituri de torpilă asupra vasului amiral al Forței „Z”, dar o amplă cercetare subacvatică realizată de scafandri în anul 2007 asupra epavei cuirasatului *HMS Prince of Wales* a clarificat definitiv acest lucru: nava britanică de linie a fost lovită în cursul primului atac doar de o singură torpilă¹⁸! Această lovitură asupra cuirasatului a avut însă efecte dramatice fiind la fel de mortală ca cea care pecetluise soarta lui *Bismarck* cu șapte luni înainte, în confruntarea din Atlantic. Nici chiar celebrul arhitect naval britanic Sir Eustace Tennyson d'Eyncourt, Director al Construcțiilor Navale și promotorul înfocat al cuirasatelor în perioada interbelică, nu descoperise vreun mijloc de a proteja cârmele și propulsoarele unei nave de linie – „călcâiul lui Ahile”, după cum le-a descris¹⁹. La începutul celui de-al Doilea Război Mondial, tehnica construcțiilor navale și a reparării vaselor de război a rămas considerabil în urma tehnicii scufundării acestora prin atacuri aeriene generate de la sol sau de pe mare în general ca și în cazul navelor-gigant gen *HMS Prince of Wales* cu un deplasament de 43.786 t²⁰.

Astfel cuirasatul britanic cu motto-ul *I Serve*, supranumit și „iahtul lui Churchill”, este imobilizat în urma acestui atac aerian japonez, de o singură torpilă care a lovit babordul în zona ultimei turele a tunurilor de calibrul 133 mm²¹. Elicea exterioară din babord a fost avariată și pentru că nu a fost rapid deconectată, a continuat să se rotească, făcând o gaură enormă în cocă²². O singură torpilă lovide acest loc vulnerabil distrugând cârma și strivind axul propulsoarelor de la babord, deviind-o pe una dintre ele astfel încât a făcut o gaură în cocă, și eliberată deodată de rezistența propulsorului său, a făcut ca turbinele să se ia la întrecere frenetică până la ruina navei²³. Revenind la turația maximă, arborele răsucit a împiedicat la început intrarea apei de mare în navă prin intermediul pereților tunelului arborelui interior. Dar când acesta a cedat, 2.400 t de apă au inundat compartimentele inferioare iar viteza lui *HMS Prince of Wales* a scăzut brusc de la 25 de noduri la 16 noduri (30 km/oră)²⁴. Mărturia Lt. Wildish²⁵ care se afla la comanda camerei „B” a motoarelor, indică faptul că arborele portelice a fost oprit cu succes, dar la repornire sa, apa a trecut prin tunelul arborelui deteriorat, inundând camera „B” a motoarelor, care a fost nevoită să fie evacuată. De asemenea, au fost inundate și alte compartimente de la pupa, printre care camera „Y” din sala mașinilor și camera centrală a motoarelor auxiliare²⁶. În mijlocul turbulenței apei care se revârsa sub presiunea vitezei navei, jumătate din mașinile cuirasatului erau distruse, și odată cu ele abilitatea de a menține direcția, iar ulterior căderea circuitelor electrice a dus la defectarea tunurilor grele antiaeriene. Un rol important l-a avut și efectul de șoc al bombelor explodate în apropierea cuirasatului care au scos din funcțiune cinci din cele opt instalații dinam, ce furnizau energie electrică pentru tunurile antiaeriene. Lovitura de torpilă pe care o primise *HMS Prince of Wales* în arborele exterior portelice a avut trei efecte catastrofale²⁷.

În primul rând, a provocat cuirasatului o bandă de 11,5 grade la babord apoi înclinarea s-a accentuat la 13 grade iar nava a pierdut 10 noduri din viteză²⁸. Din acel moment datorită înclinării tunurile antiaeriene grele QF Mk I de calibrul 133 mm, amplasate la tribord au fost în imposibilitatea de a mai angaja corespunzător avioanele japoneze de atac²⁹. În plus alimentarea cu energie electrică a tunurilor antiaeriene QF Mk VIII de 40 mm³⁰ a fost întreruptă datorită defectării circuitelor electrice iar acestea nu au mai putut funcționa în mod eficient pentru a contracara celelalte atacuri inamice. Pierderea de putere electrică a pompelor a însemnat incapacitatea de a pompa cât mai rapid apa care inundase compartimentele de la pupa. În al doilea rând, căderea curentului electric auxiliar, vital pentru comunicațiile interne, a afectat în mod iremediabil funcționarea ventilației, a pompelor, transmisiei de cârmă, precum și a elevatorilor de ridicare a proiectilelor de 133 mm și două livre³¹. Ridicarea proiectilelor de calibrul 133 mm în greutate de 36,3 kg³² a fost imposibil de gestionat, deoarece echipajele de artileriști trebuiau să le încarce manual folosind lanțuri. De asemenea, au existat dificultăți în operarea manuală a proiectilelor de două livre pentru tunurile antiaeriene *Chicago-piano* de 40 mm. Al treilea efect negativ au fost inundațiile extinse și prejudiciul cauzat de arborele de elice în interiorul

¹⁶ Middlebrook, Mahoney 2014, p. 325.

¹⁷ Garzke, Dulin 1980, p. 196.

¹⁸ Expedition „Job 74”, <http://www.the-explorers-club-expedition-„job-74”-survey-report-2007/> PDF pp. 9 – 11 (accesat: 30 aprilie 2016).

¹⁹ Gordon 1994, p. 68 – 95.

²⁰ Darman 2005 p. 43.

²¹ Hough 1999, p. 141.

²² ADM 234/330 „Loss of H.M. Ships *Prince of Wales* and *Repulse*”. Public Records Office, Kew, UK

²³ Hein 2013, p. 972.

²⁴ Stephen, Grove 1988, p. 109.

²⁵ Middlebrook, Mahoney 1979, p. 201.

²⁶ Garzke, Dulin & Denlay, <http://www.rina.org.uk/index.html/PDF/pp.7-20> (accesat: 30 aprilie 2016).

²⁷ ADM 116/4521 Loss of HMS PRINCE OF WALES. Reports of 2nd Bucknill Committee, 1942, The National Archives, Kew, Case No. 5742, Public Record Office.

²⁸ Hough 1999, p. 143.

²⁹ Stephen, Grove 1988, p. 109.

³⁰ Rowland and Boyd, *U.S. NAVY BUREAU OF ORDNANCE IN WORLD WAR II*, USN Bureau of Ordnance, 1945, p. 223-224.

³¹ Hein 2013, p. 973.

³² Campbell 1982, p. 41.

babordului, lăsând cuirasatul sub puterea numai a motoarelor de la tribord capabile să dezvolte viteza maximă de 15 noduri³³.

Cele două epave sunt astăzi proprietatea Coroanei britanice iar geamanduri și steaguri ale Royal Navy au fost atașate în linie la arborii cardanici ai elicelor fiind schimbate în mod regulat de scafandrii militari. Situl a fost desemnat arie protejată în 2001, fiind sub protecție militară potrivit Tratatului din 1986. În anul 2002, clopotul cuirasatului *HMS Prince of Wales* a fost scos la suprafață de către o echipă autorizată a Marinei Regale ca răspuns la temerile că artefactele de pe nava de linie britanică ar putea fi sustrate de scafandrii neautorizați și destinate comerțului ilegal cu asemenea obiecte de valoare istorică. Chiar înainte de a 60-a aniversare a naufragiului clopotul navei de linie britanice a fost ridicat manual în 2002 de către o echipă a scafandrilor britanici cu permisiunea Ministerului Apărării și binecuvântarea *Asociației Force Z Survivors*. Clopotul a fost restaurat, apoi expus la Muzeul Maritim "Merseyside" din Liverpool, la ceremonie participând Primul Lord al Mării și șef la Statului Major Naval (Chief of Naval Staff) amiralul Sir Alan West. Între 13-25 mai 2007, scafandrii și specialiștii participanți la proiectul "Expedition Job 74"³⁴, au efectuat un studiu fotogrammetric dedicat cocii exterioare a ambelor nave de război *HMS Repulse* și *HMS Prince of Wales* iar descoperirile acestei expediții de arheologie marină coordonată de Kevin Denlay³⁵ au stârnit un real interes printre arhitecții navali și inginerii constructori de nave din întreaga lume. Pentru prima dată a fost detaliată locația scufundării navelor britanice, numărul exact de torpile care au lovit cele două bastimente de război și evaluarea corectă a prejudiciilor provocate de atacurile aeriene japoneze prin utilizarea celor mai moderne tehnici georadar și de scanare 3D³⁶. În consecință, cercetările cuprinse în raportul inițial "Expedition Job 74" dar și rapoartele suplimentare ulterioare au fost analizate de către SNAME (Society of Naval Architects and Marine Engineers – Societatea Arhitecților Navali și a Inginerilor de Marină).

Comitetul de criminalistică navală din cadrul SNAME a înaintat un document intitulat: „*Moartea unui cuirasat: reanalizarea tragicului sfârșit a navei HMS Prince of Wales*”, care a fost prezentată ulterior, la o reuniune la Londra a Institutului Regal al Arhitecților Navali (*Royal Institution of Naval Architects – RINA*)³⁷ și Institutul de Inginerie Marină, Știință și Tehnologie (*Institute of Marine Engineering, Science & Technology – IMarEST*) de către o echipă condusă de istoricul american William H. Garzke Jr.³⁸, și experții navali Kevin Denlay și Robert O. Dulin Jr.³⁹. Din păcate în 25 octombrie 2014, în urma unei investigații realizate de Julian Ryall și Joel Gunter pentru ziarul britanic *Daily Telegraph*, aceștia au raportat că epavele celor două nave de război *HMS Repulse* și *HMS Prince of Wales* scufundate cu 73 de ani în urmă de către avioanele torpiloare japoneze la 70 de mile de coasta Malaeziei, au fost „*extensiv deteriorate*” cu explozibili de către dealerii de fier vechi malezieni. Descoperirea a fost făcută pentru prima dată în mai 2013 de către scafandru Stuart Shaw care lucra pentru compania *TechThailand*. Acesta a remarcat că la locul scufundării navelor nu mai există nici o elice propulsoare sau vreun arbore al acestora. Fabricate din bronz fosforos, elicele în greutate fiecare de 15 tone sunt cele mai căutate de comercianții de fier vechi malezieni datorită prețurilor practicate pe piață în medie de 3.800 £/ tonă⁴⁰. După ce au descompletat epavele de părțile componente, scufundătorii ilegali au recuperat alte metale neferoase, în principal alamă și cupru, precum și bucăți mari de oțel, cum ar fi arborii de elice. Dezvăluirile ziaristilor de la *Daily Telegraph*, au provocat protestul autorităților britanice pe lângă guvernul de la Kuala Lumpur.

³³ ADM 116/4521 Loss of HMS PRINCE OF WALES. Reports of 2nd Bucknill Committee, 1942, The National Archives, Kew, Case No. 5742, Public Record Office.

³⁴ Cei opt scafandrii și specialiștii participanți la "Expedition Job 74" din cadrul *Explorers Club*, au fost Andrew Fock, Les Rothbarth, Andrew McIntosh, Ian Brice, Jim Moroukis, Graham Sharpe Paul, Mike Campbell și Kevin Denlay de la bordul navei de cercetări *MV Empress*. Scafandrii au utilizat vehicule de propulsie speciale în cercetarea de imersiune asupra epavelor *HMS Repulse* și *HMS Prince of Wales* localizate în Marea Chinei de Sud.

³⁵ Kevin Vincent Denlay, explorator, scafandru și arheolog submarin australian. Instructor la *Technical Divers and Technical Diving International*, a descoperit și fotografiat la 130 metri adâncime în 1995, epava crucișătorului american *USS Atlanta* scufundat în bătălia pentru Guadalcanal. Înainte de a identifica epava *HMS Prince of Wales*, Denlay a descoperit în 2002 epavele navelor de război olandeze *HNMS Kortenaer*, *HNMS De Ruyter* și *HNMS Java*, britanice *HMS Electra* (2003) *HMS Exeter* și *HMS Encounter* (2007) și a celei japoneze *HIJMS Hsukushima* participante în bătălia navală din Marea Javei și scufundate. De asemenea Kevin Denlay a realizat în 2004 un documentar TV despre descoperirea epavelor crucișătoarelor japoneze *HIJMS Haguro* și *HIJMS Kuma* identificate în strâmtoarea Malacca. A efectuat numeroase scufundări de arheologie submarină în Australia, SUA, Marea Java, atolul Bikini, Marea Roșie, strâmtoarea Malacca și Marea Chinei de Sud.

³⁶ Expedition "Job 74", <http://www.theexplorersclub.com/expedition-job-74-survey-report-2007/> PDF pp. 9-21 (accesat: în 30 aprilie 2016).

³⁷ Garzke, Dulin & Denlay, <http://www.rina.org.uk/index.html> / PDF / p. 7-20 (accesat: 30 aprilie 2016).

³⁸ William H. Garzke Jr. Arhitect și inginer naval american, absolvent al Universității Michigan, membru în staff-ul *Marine Technology Society* și *American Society of Naval Engineers*. Specialist în designul navelor de război din perioada celui de-al Doilea Război Mondial, co-autor alături de John B. Woodward al best-seller-ului *Titanic Ships. Titanic Disaster. An Analysis of Early Cunard and White Star Superliners* (2002). Împreună cu Robert O. Dulin Jr. publică la Naval Institute Press mai multe volume de istorie navală printre care *Battleships: Allied Battleships in World War II* (1980), *Battleships: Axis and Neutral battleships in World War II* (1985) și *Battleships: United States Battleships 1935-1992* (1995).

³⁹ Robert O. Dulin Jr., Cdr. U.S. Navy (r). Absolvent al Academiei Navale Americane din Annapolis (1961) a efectuat stagiul militar pe distrugătorul *USS Mullinix*. Ulterior a urmat cursurile prestigiosului *Massachusetts Institute of Technology* (MIT) din Boston, devenind specialist în inginerie navală. A activat ca supervisor tehnic în șantierele navale ale U.S. Navy din bazele Subic Bay (Filipine) și Brooklin (New York). Co-autor alături de William Garzke la mai multe volume cu tematică de istorie navală consacrate celui de-al Doilea Război Mondial.

⁴⁰ Ryall, Gunter 2014, p. 7.

Ministerul Apărării de la Londra a precizat că există în lume 70 de epave desemnate ca morminte maritime militare prin Actul internațional de protecție militară din 1986 (Protection of Military Remains Act) fiind arii protejate, din care 12 sunt „controlate” – ceea ce înseamnă că scufundările sunt strict interzise și 58 sunt mai „puțin” protejate inclusiv zona epavelor *HMS Repulse* și *HMS Prince of Wales*, deoarece aceste locațiile pot fi „vizitate dar nu atinse”. În 2001, la aniversarea de 60 de ani a tragicului dezastru naval, cele două guverne, cel britanic și cel malezian au decis ca zona scufundării lui *HMS Prince of Wales* și *HMS Repulse* să fie desemnată „arie protejată”⁴¹. Pe de altă parte, pentru a preveni furturile din aceste zone, se încearcă controlul asupra piețelor de vânzare a artefactelor salvate. Astfel în luna mai 2014, autoritățile britanice au confiscat o serie de piese furate de pe epava *HMS Repulse* inclusiv telefonul „Morse” al navei în cadrul unei licitații desfășurată în Australia. Autoritățile din Malezia au intervenit în trecut pentru a opri jefuirea epavelor cu ajutorul Gărzii de Coastă dar se confruntă cu o problemă majoră a resursei umane și a lipsei vaselor de patrulare pentru protejarea ariilor desemnate ca morminte maritime militare, afirma Rossid bin Musa, director al Departamentului de Marină din Malezia⁴². Pe de altă parte, oricâți comercianți ilegali de fier vechi sau vânzători de artefacte ar fi condamnați de sistemul judiciar din Malaesia, potrivit ziarului *The Star* din Kuala Lumpur, violarea legilor maritime în acesată țară prevedea la nivelul anului 2014, pedepse mici și amenzi simbolice. Analiza finală a celui mai mare dezastru naval militar britanic din secolul XX reliefează în opinia noastră un lanț de evenimente cauzale și erori impardonabile:

Eroarea strategică. Dacă vina directă pentru catastrofă trebuie să fie asociată cu un anumit om, atunci Winston Churchill trebuie să o accepte⁴³. Premierul Winston Churchill a crezut că prezența unui cuirasat gen *Tirpitz* în apele Norvegiei, care exercita o amenințare potențială asupra navelor de luptă ale *Home Fleet*, poate fi aplicată Japoniei. A fost o mare eroare strategică. Winston Churchill uita (în mod voit) că Royal Navy avea în timpul războiului angajamente la nivel mondial, navele britanice de linie acționând în Oceanul Atlantic, Marea Mediterană, Oceanul Indian și în Pacific, în schimb Marina Imperială a Japoniei nu avea nici un angajament în afara de zona Pacificului de Vest. În aceste condiții propunerea Amiralității de a trimite în Oceanul Indian o flotă formată din 7 cuirasate, 1 portavion, 10 crucișătoare și 24 de distrugătoare, care în caz de război cu Japonia ar fi navigat spre fortăreața Singapore nu putea fi pusă în practică înainte de martie 1942. Erau necesare facilități de alimentare și modificări în structura flotei, deoarece numărul de cuirasate și crucișătoarele ușoare alocate nu ar fi fost disponibile decât la momentul respectiv. După întâlnirea de la Placentia Bay, britanicii sperau în numele colaborării secrete dintre președintele Franklin Delano Roosevelt și premierul Winston Churchill ca americanii să detașeze în Atlantic trei cuirasate. Acestea urmau să fie utilizate ca și contrapondere navală în cazul unui posibil raid al cuirasatului german *Tirpitz*. Diverse alternative au fost luate în considerare iar în august 1941, Amiralitatea de la Londra a propus ca soluție trimiterea în Ceylon la baza Trincomalee a unei escadre formată din 3 cuirasate vechi din clasa *Revenge*, care să aștepte evoluțiile ulterioare ale evenimentelor din Extremul Orient. Această propunere a fost respinsă însă de premierul britanic în 20 octombrie 1941 în reuniunea *Defence Committee*, care considera că trimiterea din timp la Singapore a unei forțe navale de descurajare în frunte cu unul din cele mai noi cuirasate din clasa *King George V* (KGV) ar fi fost importantă din motive politice așa cum îi promisese președintelui american Franklin D. Roosevelt. O zi mai târziu, Winston Churchill îl desemnează pe amiralul Sir Tom Phillips comandant al *Eastern Fleet* și decide ca o escadră navală cu numele de cod Force „G” (ulterior Force „Z”) în frunte cu modernul cuirasat *HMS Prince of Wales* escortat de distrugătoarele *HMS Electra* și *HMS Express* să plece urgent din Marea Britanie spre Singapore, via Capul Bunei Speranțe⁴⁴. Între timp Amiralitatea de la Londra a realizat un aranjament ca escadreii plecate spre Extremul Orient să i se alăture crucișătorul de bătaie *HMS Repulse* și alte două distrugătoare aflate în zonă⁴⁵. *HMS Prince of Wales* împreună cu escorta sa a ajuns la Capetown în 16 noiembrie 1941, iar a doua zi la Pretoria, amiralul Sir Tom Phillips s-a întâlnit cu feldmareșalul Jan Smuts prim-ministrul Uniunii Africii de Sud. Acesta și-a exprimat reținerea că situația geopolitică din Asia de S-E putea fi detensionată prin trimiterea a două mari nave de război în condițiile în care puterea navală americană era în Pacific iar escadra britanică la Singapore. Jan Smuts a avertizat că dacă cele două flote acționează separat în fața Marinei Imperiale a Japoniei situația

⁴¹ Middlebrook, Mahoney, 2014, p. 326.

⁴² *Naval vessels* 2012.

⁴³ Hein 2013, p. 989.

⁴⁴ Admiralty message 1648A, 21st October, 1941 originated by A. C. N.S: (F). „PRINCE OF WALES wearing the flag of Admiral Sir Tom Phillips, Commander-in-Chief, Eastern Fleet, and escorted by ELECTRA and EXPRESS will leave U. K. Shortly for Singapore via the Cape: For security reasons this force will be know as Force G from noon/24 until further orders”; în traducere „PRINCE OF WALES purtând pavilionul amiralului Sir Tom Phillips, comandant-șef al Flotei de Est, escortat de (distrugătoarele – n. a.) ELECTRA și EXPRESS va pleca din Regatul Unit în scurt timp spre Singapore, via Cape Town. Din motive de securitate această forță va fi cunoscută ca Forța G de la prânz/24 (octombrie – n. a.) până la noi ordine”.

⁴⁵ *Naval Staff History – Second World War, Battle Summary No. 14 (revised) Loss of H. M. Ships Prince of Wales and Repulse*, Admiralty Message 1516, 11th November, 1941.

aceasta va provoca „un dezastru de prima clasă”⁴⁶. Raționamentul prim-ministrului sud-african era corect deoarece distanța dintre marile baze anglo-americane de la Singapore și Pearl Harbor era de 5.890 km dar Winston Churchill a considerat în mod eronat (?) că simpla prezență a U.S. Pacific Fleet în Hawaii ar fi suficientă pentru a expune unui risc major orice eventual atac al forțelor aeronavale ale Japoniei în golful Siam.

Cuirasatul britanic HMS Prince of Wales ancorează la Singapore în 2 decembrie 1941 (credit photo:daileyint.com-500 x 348)

În viziunea oficială trimiterea Force „Z” la Singapore ar fi descurajat o potențială agresiune a Japoniei asupra Malayei dar în virtutea ultimelor documente desecretizate din arhive (vezi cazul „SS Automedon”) în opinia noastră premierul britanic Winston Churchill a acționat premeditat încercând să provoace Japonia în Marea Chinei de Sud, deoarece teama numărului 1 era ca aceasta să nu atace doar Malaya și Indiile Olandeze de Est, neimplicându-se într-un conflict militar cu SUA. Datorită faptului că regimul militarist de la Tokyo practica o politică intensă a secretului de stat, anglo-americanii nu aveau informații actualizate despre flota japoneză de război dar estimau în 1941, că aceasta se compunea din 10 cuirasate, 9 portavioane (în realitate 10 din care 6 portavioane de flotă + patru portavioane ușoare), 6 nave bază pentru hidroavioane, 12 crucișătoare grele (cifra subestimată în realitate 18), 23 crucișătoare ușoare (cifra supraestimată numărul exact fiind de 18), 127 de distrugătoare (cifra supraestimată în realitate 113) și 86 de submarine (numărul real era însă de 63)⁴⁷.

În plus două cuirasate gigant cu un deplasament de 45.000 t (în realitate de 71.659 t, înzestrate cu cele mai mari tunuri din lume, de calibrul 460 mm) se aflau în ultima fază de construcție. Pe de altă parte, sub comanda amiralului Husband Kimmel, flota americană, dispunea la baza din Pearl Harbor în 1 decembrie 1941 de nouă cuirasate, trei portavioane, 12 crucișătoare grele, 10 crucișătoare ușoare, 77 distrugătoare (din care 45 moderne și 32 modele vechi din anul 1921) și 33 de submarine (27 moderne și șase anacronice)⁴⁸. În schimb în Asia de S-E, la bazele navale din Hong Kong și Singapore, Royal Navy avea o prezență modestă: cinci crucișătoare ușoare, din care unul modern HMS *Mauritius* aflat însă în revizie, restul modele vechi din anii 1917-1919, și 5 distrugătoare vechi din clasele „S” și „T”⁴⁹. În acest context, deoarece „Far Eastern Fleet” nu dispunea de nicio navă de linie, premierul britanic decide să trimită urgent la Singapore, un cuirasat modern, un crucișător de bătaie (interceptor) și patru distrugătoare moderne. Angajamentul unor nave de linie în cuplu, doar cu escorta propriu-zisă dar fără protecția aeriană a cel puțin unui portavion și lipsite de un angajament proporțional din partea armatei de uscat sau a forțelor aeriene regale RAF (avioane de vânătoare mai multe și performante tip Hawker „Hurricane” Mk I sau Supermarine „Spitfire” V, bombardiere medii sau bombardiere grele suplimentare) făcea o asemenea escadră navală incapabilă de apărare în fața unui atac aerian inamic generalizat. În aceste condiții de risc a acționa în ape deschise era o eroare militară majoră.

Acoperirea aeriană a Force „Z” cu mai multe avioane de vânătoare, ar fi periclitat însă acțiunile de atac ale Flotei 22 japoneze cu baza în Indochina, care nu ar fi avut același succes așa cum demonstraseră în perioada interbelică exercițiile cu bombardiere pe timp de pace. Este inutil acum, să calculăm că o forță puternică a celor mai moderne avioane torpiloare și bombardiere britanice staționate în Malaya ar fi putut să distrugă o parte din navele de suprafață angrenate în invazia japoneză, și că ar fi costat mult mai puțin pentru a fi construite și menținute de-a lungul

⁴⁶ Admiral Phillips message 1200Z/6 to Admiralty only and C.-in-C., East Indies, 0752/7.

⁴⁷ Konstam 2009, p. 136.

⁴⁸ MacDonald 2013, p. 112.

⁴⁹ Friedman 1978, p. 136.

anilor, decât cele două nave importante care au fost scufundate după ce au distrus doar 4 % din forța aeriană inamică⁵⁰. Istoricul naval Richard Hough crede că este înțelept să privim mult mai profund, și distant, de asemenea. Merită să luăm în considerare, de exemplu, dificultățile cu care s-au confruntat departamentele de servicii ale Royal Navy care trebuiau să-și selecteze prioritățile pe timp de pace⁵¹. Este dificil să îndrăznești să fi impetuos, să renunți la arme de război vechi și verificate, și să le înlocuiești cu unele noi și revoluționare. Cu excepția situației datorate crizelor de război, strategia militară nu este făcută pentru asemenea practici; nici nu este încurajată să facă astfel de oferte pentru arme decât la costuri mici cerute de orice națiune democrată pe timp de pace. Și decidenții politici sunt supuși regulilor imperfecte ale democrației, ei fiind în final responsabili pentru apărarea națiunii. Este ușor de înțeles și invariabil, că vor accepta aproape orice armă care le este oferită, atâta timp cât oferă siguranță, le sporește stima de sine și mărește teama inamicilor prezumtivi dar care nu intră în conflict cu standardele lor etice – oricât de ciudate ar fi acestea⁵².

Eșecul aliaților în aplicarea unei strategii coerente în Oceanul Pacific. Înainte de război, britanicii nu ar fi permis niciodată distrugerea flotei lor de luptă. Dar ar fi trebuit să examineze mai atent integritatea și natura ambițiilor unora dintre politicienii lor. După ce în 23 septembrie 1940, Japonia a ocupat Indochina franceză cu scopul de a dobândi baze situate convenabil pentru a ataca China de Sud-Vest dar și de a lansa ofensiva împotriva Malayei și a Indiilor Olandeze de Est (actuala Indonezie), diplomația de la Tokyo a vizat în 1941 prin misiunea specială la Washington, a ambasadorului Saburo Kurusu, izolarea Statelor Unite ale Americii de frontul statelor din Pacificul de Sud. În acest timp armata imperială a Japoniei își consolida pozițiile în Indochina și pregătea asaltul asupra zonelor petrolifere din Asia de sud. Administrația de la Casa Albă nu a căzut în capcana tratatelor propuse de Japonia, ba mai mult a replicat printr-un embargo drastic ceea ce a deteriorat și mai mult situația politică din regiune. Încă din aprilie 1941, puterile occidentale din zona Pacific, SUA, Regatul Țărilor de Jos (Olanda), Marea Britanie și Australia au întreprins eforturi pentru cooperarea militară împotriva unei agresiuni din partea Japoniei în Asia de S-E și Mările Sudului. Scopul viitoarei alianțe coordonată de ABDACOM (American-British-Dutch-Australia Command) era apărarea așa numitei *Malay Barrier* (*Bariera Indiilor de Est*) ce includea peninsula Malaya, Singapore și Indiile Olandeze⁵³. În particular, *Chieffs of Staff* (COS) de la Londra era interesat de menținerea fortăreței Singapore, "Bastionul Orientului", continuând să folosească crucișătoarele grele ale Marinei Regale doar pentru escorta convoaielor din Oceanul Indian, menționând pierderile la nivel local provocate de navele corsar germane. În opinia prestigiosului istoric naval american, Eliot Samuel Morrison acest lucru va conta mai târziu, când lipsiți de sprijinul unor puternice forțe navale de suprafață ale Royal Navy, în cele două bătălii navale din Marea Javei, nu numai olandezii din Indiile orientale sau americanii din Filipine, dar și australienii și neozeelandezi vor suferi pierderi sensibile. Prin ABDACOM, olandezii doreau o defensivă uniformă: ce bun să aperi *Bariera Indiilor de Est* în cazul în care japonezii atacă direct doar Indiile Olandeze Orientale bogate în resurse de petrol? Comandanții militari americani din Filipine (Generalul-locotenent Douglas MacArthur și amiralul Thomas C. Hart comandantul „US Asiatic Fleet”) doreau să reunească o forță aeronavală interaliată puternică care să preia inițiativa, considerând că ofensiva în Pacificul de Vest împotriva japonezilor este cea mai bună soluție de a apăra Filipine, Malaya, Singapore și Indiile Olandeze Orientale⁵⁴.

Dezbinările din interiorul ABDACOM cu privire la deciziile militare ce trebuiau luate în comun au dus în cele din urmă la dezastruoase angajamente locale separate. Americanii, cunoscând puterea aeriană a Japoniei care în parte era transferată în Indochina de Sud, i-au avertizat pe britanici că în condițiile acestea fortăreța Singapore era imposibil de apărat. Tensiunile diplomatice dintre marile puterile anglo-saxone, în principal din cauza faptului că în toamna anului 1941, Statele Unite ale Americii nu au oferit nicio garanție Imperiului britanic, că ar intra într-un viitor război împotriva Japoniei dacă aceasta ar fi atacat doar Malaya sau Birmania. În mod similar, după ce țara lor din Europa a fost cucerită de Germania nazistă, olandezii din Indiile Orientale s-au simțit abandonați de insistențele britanicilor asupra apărării Malayei și a escortei convoaielor lor din Oceanul Indian. Prin urmare, decizia comandantului forțelor lor navale, viceamiralul olandez Conrad Emil Lamberth Helfrich, era de a muri mai degrabă în luptă pentru apărarea Indiilor de Est, singurul pământ olandez rămas, decât pentru a escorta convoaiele maritime britanice. În cele din urmă, când japonezii au declanșat atacul asupra *Malay Barrier*, ABDACOM era aproape inutilă datorită disensiunilor dintre decidenții politici și militari din cele patru state partenere și a lipsei unei strategii militare coerente în Pacific împotriva Japoniei. Un exemplu edificator al eșecului: nu exista nici un acord între SUA, Marea Britanie, Olanda și Australia cu privire la codurile militare, semnalele transmise nefiind cunoscute în multe situații, de navele combatane aliate.

⁵⁰ Horodyski 2001, p. 76 - 77.

⁵¹ The Training of Executive Officers in Peace for Command in War, Ten/41/5. National Maritime Museum (MNM)

⁵² Hough 1999, p. 165.

⁵³ MacDonald 2013, p. 117.

⁵⁴ Rowland and Boyd, *U. S. NAVY BUREAU OF ORDNANCE IN WORLD WAR II*, USN Bureau of Ordnance, 1945, p. 224.

Bibliografie

Arhive și surse editate

- ADM 234/330 "Loss of H.M. Ships *Prince of Wales* and *Repulse*". Public Records Office, Kew, UK.
- ADM 116/4521 Loss of HMS PRINCE OF WALES. Reports of 2nd Bucknill Committee, 1942, The National Archives, Kew, Case No. 5742, Public Record Office.
- Records Of the Lord Chancellor's Office/ Lord Justice of Appeal* LCO 6/2724 - Sir Alfred Townsend Bucknill, M.B.E., Public Record Office –PRO; The National Archive, Kew U. K
- The Training of Executive Officers in Peace for Commmand in War, Ten/41/5. National Maritime Museum (MNM)
- Naval Staff History – Second World War, *Battle Summary No. 14* (revised) *Loss of H. M. Ships Prince of Wales and Repulse*, Admiralty Message 1516, 11th November, 1941.
- Admiral Phillips message 1200Z/6 to Admiralty only and C.-in-C., East Indies, 0752/7.
- Admiralty message 1648A, 21st October, 1941 originated by A. C. N.S: (F).
- Rowland and Boyd, *U.S. NAVY BUREAU OF ORDANCE IN WORLD WAR II*, USN Bureau of Ordnance, 1945.

Monografii, lucrări generale și speciale

- Adm. of the Fleet, Cunningham 1951 – A.B. Cunningham, Viscount of Hyndhope, *A Sailor's Oddisey*, London, 1951.
- Campbell 1982 – J. Campbell, *British Naval Guns 1880-1945*, în „Warship”, VIII, 1982, 29.
- Darman 2005 – P. Darman, *Warship and submarines of World War II*, London, 2005.
- Friedman 1978 – N. Friedman, *Battleship Design and Development 1905–1945*, London, 1978.
- Garzke, Dulin 1980 – W.H. Garzke, R.O. Dulin, *British, Soviet, French, and Dutch Battleships of World War II*, London, 1980.
- Garzke, Dulin 1980 – W.H. Garzke, R.O. Dulin, *Allied Battleships in World War II*, Annapolis MD., 1980.
- Gordon 1994 – A. Gordon, *The Admiralty and Imperial Overstretch*, în „Seapower: Theory and Practice”, edited by Geoffrey Till, London, 1994.
- Hein 2013 – D. Hein, *Vulnerable: HMS Prince of Wales in 1941*, în „Journal of Military History”, 77, 2013, 31.
- Hone 2002 – T. Hone, *Buiding a Doctrine: US Naval Tactics and Battle Plans in the Interwar Period*, în „International Journal of Naval History” 3, October 2002.
- Hone, Mandeles 1987 – Th. C. Hone, M.D. Mandeles, *Interwar Innovation in Three Navies: U.S. Navy, Royal Navy, Imperial Japanese Navy*, în „Naval War College Review”, 40, Spring, 1987, p. 63-83.
- Hough 1999 – R. Hough, *The Hunting Force Z. The sinking of the Prince of Wales and the Repulse*, London, 1999.
- Horodyski 2001 – J. Horodyski, *British Gamble In Asian Waters (sinking of the battleship Prince of Wales and battlecruiser Repulse by Japanese on 10 December 1941)*, în „Military Heritage”, 3, 2001, 3.
- Konstam 2009 – A. Konstam, *British Battleships 1939-1945*, (2), Osprey Publishing, 2009.
- MacDonald 2013 – R. MacDonald, *Force Z shipwrecks of the South China Sea*, Dunbeath, Scotland, 2013.
- Middlebrook, Mahoney 2004 – M. Middlebrook, P. Mahoney, *Battleships: The Sinking of the Prince of Wales & Repulse*, Leo Cooper Ltd, 2004.
- Middlebrook, Mahoney 2014 – M. Middlebrook, P. Mahoney, *The Sinking of the Prince of Wales & Repulse: The End of Battleship Era?* Pen & Sword Maritime: Barnsley, 2014.
- Mitchell 1925 – W. Mitchell, *Wingead Defence: The Development and Possibilities of Modern Air Power – Economics and Military*, New York, 1925.
- Naval vessels* 2012 – *Naval vessels within budget, no need for Parliament revie*”, în „The Star”, Kuala Lumpur, 1 January, 2012.
- Preston 2002 – A. Preston, *Failure to Anticipate Maritime Challenges to Her Global Trading Network in The First War*, în „International Journal of Naval History”, 1, April 2002.
- Roskill 1954 – S. W. Roskill, *The War At Sea, 1939 – 1945*, Vol. II, *The Period of Balance*, H.M.S.O., London, 1954.
- Ryall, Gunter 2014 – J. Ryall, J. Gunter, *Celebrated British warships being stripped bare for scrap metal*, în „Daily Telegraph”, 25 October 2014.
- Stephen, Grove 1988 – M. Stephen, E. Grove, *Sea Battles in Close-up: World War 2*, vol. 1. Shepperton, Surrey, 1988.
- Trimble 1994 – W.F. Trimble, *Admiral William A. Moffett: Architect of Naval Aviation*, Washington D.C., 1994.

Surse web

- Expedition „Job 74” – Expedition „Job 74”. An overview of Expedition „Job 74” which carried Explorers Club Flag #118 to the wrecks of *HMS Prince of Wales* and *HMS Repulse*, South China Sea, May 13th-May 25th 2007/<http://www.the Explorers Club Expedition „Job 74” survey report 2007/> PDF pp. 9 – 21/ (accesat: 30 aprilie 2016).
- Garzke, Dulin & Denlay – Garzke, Dulin & Denlay, *New analysis of the loss of Prince of Wales*, în „The Royal Institute of Naval Architects”, <http://www.rina.org.uk/index.html> / PDF/ pp. 7–20 (accesat: 30 aprilie 2016).

**CULTURĂ
ȘI
CIVILIZAȚIE**

1401, FLORENȚA: Ghiberti versus Brunelleschi SAU DESPRE CEL MAI CELEBRU CONCURS DE SCULPTURĂ DIN ISTORIE

Dr. Sorin Oane

Abstract: 1401, Florence : Ghiberti versus Brunelleschi, the most important competition panels from the history.
It is often stated that Italy (particularly Florence) was the cradle for the Renaissance and without the support and financial backing from wealthy patrons, many of the great artists would not have been able to complete their masterpieces. This is genuinely the case with this competition from 1401, and without the Arti di Calimala we would not have the Gates of Paradise, the North doors or even the two panels to appreciate. The events which unfolded during this competition is often credited as being "the beginning of the Renaissance" – there are probably too many factors contributing to agree with this fully but Lorenzo Ghiberti and Filippo Brunelleschi have played their part in the history of western art and laid solid foundations for future masterpieces. The creation of Ghiberti's panel is a seed which grew over the next 50 years in to one of the finest creations known to the man – The Gates of Paradise.

Cuvinte cheie: *Baptisteriul din Florența, Andreea Pisano, Lorenzo Ghiberti, Filippo Brunelleschi, Porțile Paradisului.*
Keywords: *Florence' Baptistery, Andreea Pisano, Lorenzo Ghiberti, Filippo Brunelleschi, The Gates of Paradise.*

Baptisteriul (cea mai veche clădire din Florența) și porțile sale. Baptisteriul Sfântului Ioan este cea mai veche clădire din Florența și se află astăzi în fața domului Santa Maria del Fiore, centrul religios al orașului. A fost la origine un templu păgân dedicat zeului războiului, Marte, vechiul zeu tutelar al Florenței, probabil edificat de romani pentru celebrarea înfrângerii etruscilor din Fiesole (283 î.C) și a înființării orașului Florența. Baptisteriul a devenit un edificiu creștin în secolul al IV-lea, în timpul lui Constantin – primul împărat roman care s-a convertit la creștinism. Excavări recente sugerează că temelile sale datează din secolul al IV-lea, cu modificări din secolul al VII-lea, din timpul dominației lombarde. Prima dovada documentată a existenței Baptisteriului apare în anul 897, când se vorbește despre edificiu ca fiind Bazilica Sfântului Ioan Botezătorul, denumirea de bazilica indicând faptul ca Baptisteriul ar fi fost, de fapt, catedrala de atunci a orașului Florența.

Clădirea actuală a fost ridicată între 1059 și 1128, în stil romanic. În 1059, Nicolae al II-lea, ales papa în urma unui conclav desfășurat la Siena, a consacrat din nou bazilica ca fiind catedrala Florenței. Dar în anul 1128, când a fost terminată construcția, clădirea și-a schimbat destinația devenind oficial locul în care erau botezați toți nou-născuții florentini. Aici au fost botezați Dante, toți membrii familiei Medici și, de fapt, toți nou-născuții florentini până la sfârșitul secolului al XIX-lea. Asta s-a întâmplat datorită lărgirii bazilicii Santa Reparata din fața sa. Catedrala Santa Maria del Fiore s-a ridicat peste ea, începând cu 1296.

Baptisteriul are forma octogonală și un diametru de 25,60 m, cât jumătate din diametrul cupolei Domului alăturat. Planul octogonal nu este întâmplător. Cifra 8 simbolizează cea de a opta zi din ciclul creației divine, zi ce corespunde învierii lui Isus, respectiv ziua scufundării în apă a noilor botezați. Pe fiecare latură a edificiului, încadrate de coloane îmbrăcate în marmură, în zona mediană se află câte trei arcade cu ferestre. Exteriorul este bogat împodobit cu ornamente din marmură albă de Carrara și marmură verde de Prato. Cupola propriu-zisă, de forma semi-sferică, este mascată de o alta la exterior cu forma piramidală turtită. Baptisteriul are trei seturi de porți din bronz, toate finanțate de bogata breaslă Calimala, a negustorilor de lână:

Porțile de sud. Primele porți, cele de est, acum de sud, au fost create de Andrea Pisano, între 1330-1336. Precedentele porți fuseseră create din lemn de către meșterul Bonanno, nimeni altul decât arhitectul turnului înclinat din Pisa, orașul său natal. Porțile lui Pisano sunt alcătuite din panouri cu scenele înfăptuirilor Sfântului Ioan, patronul orașului, și o alegorie a Virtuților.

Porțile de nord. Porțile de nord au fost proiectate și realizate de Lorenzo Ghiberti între 1401-1424. În realizarea lor a fost ajutat de Masolino, Donatello, Michelozzo și Paolo Ucello.

Porțile de est. Numite de Michelangelo „*Poartile Paradisului*”, au fost lucrate tot de către Ghiberti între 1425-1452. Breasla Calimala, încântată de aceste porți le-a mutat pe cele ale lui Pisano pe fațada sudică și le-a fixat pe acestea pe fațada estică, adică în fața catedralei¹.

Porțile de nord și de est vor fi executate de Lorenzo Ghiberti, după o dispută directă cu Filippo Brunelleschi. Concursul din 1401 pentru realizarea acestor porți este considerat actul de naștere al sculpturii renascentiste. Câștigătorul urma să completeze ansamblul baptisteriului, care la vremea aceea, avea doar porțile sculptate de către Andrea Pisano.

¹ Farthing 2011, p. 155.

Concursul din 1401, actul de naștere al sculpturii renascentiste. La concursul organizat de gilda *Arte dei Mercati di Calimale* au participat șapte persoane: Lorenzo Ghiberti, Filippo Brunelleschi, Niccolo di Pietro Lamberti, Niccolo di Luca Spinelli, Jacopo della Quercia, Francesco di Valdambrino și Simone de Colle Val d'Elsa². Deși, unele surse dau și numele lui Donatello, artistul nu a participat la concurs. El era însă unul dintre ucenicii lui Ghiberti. Va lucra în atelierul maestrului său la realizarea porților de nord, între anii 1404-1408. Juriul era format din 34 de cetățeni ai orașului³. Condițiile erau ca panoul să fie terminat într-un an și să respecte modelul de trifoi cu patru foi, specific porților lui Pisano, existente deja.

Concursul impunea decorarea unui panou cu un subiect inspirat din Vechiul Testament: *Sacrificiul lui Abraham*. Subiectul era următorul: Dumnezeu i-a cerut lui Abraham să-l jertfească pe Isaac, fiul acestuia cu Sara, ca probă a credinței și iubirii lui față de divinitate. Abraham a pus șaua pe măgar, a luat cu el doi dintre fiii săi, făcuți cu altă nevestă, și pe fiul său Isaac. Ajuns la locul indicat de divinitate, Isaac a fost legat de tatăl său pe un altar. Apoi, Abraham a ridicat cuțitul gata să lovească. A fost însă oprit de îngerul Domnului. În schimb, a adus ca jertfă un berbec, care se afla acolo încurcat într-un tufiș.

lată subiectul conform Bibliei ortodoxe: *Geneza*, 22, 1-13 (aici Abraham = Avraam)

¹După toate acestea, Dumnezeu l-a pus la încercare pe Avraam și i-a zis:

– Avraame!

– lată-mă, a răspuns el.

²Dumnezeu i-a spus:

– la-l pe fiul tău Isaac, pe singurul tău fiu, fiul pe care-l iubești, du-te în ținutul Moria și jertfește-l acolo ca ardere de tot pe unul dintre munții despre care îți voi spune.

³Avraam s-a sculat dis-de-dimineată, a înșeuat măgarul, i-a luat pe doi dintre slujitorii săi și pe fiul său Isaac, a tăiat lemne pentru arderea de tot și a plecat spre locul despre care i-a spus Dumnezeu.

⁴A treia zi, Avraam și-a ridicat privirea și a văzut locul de departe.

⁵Atunci Avraam le-a zis slujitorilor săi: „Rămâneți aici cu măgarul; eu și băiatul vom merge până acolo, ne vom închina, iar după aceea ne vom întoarce la voi.“

⁶Avraam a luat lemnele pentru arderea de tot și le-a pus în spinarea fiului său Isaac, iar el a dus focul și cuțitul. Și cei doi au mers împreună.

⁷Isaac i-a zis tatălui său, Avraam:

– Tată!

– Da, fiule, a răspuns el.

– Avem focul și lemnele, dar unde este mielul pentru arderea de tot? I-a întrebat Isaac.

⁸– Dumnezeu însuși va da mielul pentru arderea de tot, fiule, i-a răspuns Avraam.

Și cei doi și-au continuat drumul împreună

⁹până au ajuns la locul pe care Dumnezeu i-l indicase lui Avraam. Acolo Avraam a zidit un altar și a aranjat lemnele pe el, după care l-a legat pe fiul său Isaac și l-a pus pe altar, deasupra lemnului.

¹⁰Apoi și-a întins mâna și a luat cuțitul ca să-l înjunghie pe fiul său.

¹¹Dar Îngerul Domnului l-a strigat din cer:

– Avraame! Avraame!

– lată-mă, a răspuns el.

¹²– Nu pune mâna pe băiat, i-a spus Îngerul. Nu-i face nimic, pentru că acum știu că te temi de Dumnezeu, întrucât nu l-ai cruțat pe fiul tău, pe singurul tău fiu, pentru Mine.

¹³Avraam și-a ridicat privirea și a văzut un berbec prins cu coarnele într-un tufiș. S-a dus, a luat berbecul și l-a jertfit ca ardere de tot în locul fiului său.

Ghiberti versus Brunelleschi. Lupta finală s-a dat, practic, în 1402, între Ghiberti și Brunelleschi. Sunt istorici ai artei care susțin că învingătorul trebuia să realizeze două seturi de porți, cele din nord și cele de est, care să illustreze istoria Vechiului și a Noului Testament, într-o serie de basoreliefuli înscrise în medalioane, tratate pictural⁴. Alții istorici susțin însă că, a doua comandă, cea referitoare la porțile de est, a urmat după ce gilda s-a declarat extrem de mulțumită de porțile de nord.

Cine erau competitorii?

Lorenzo Ghiberti (1378-1455) se născuse la Florența și era în primul rând bijutier. În 1401 avea 23 de ani și era necunoscut, dar dornic de afirmare. Știa însă și arhitectură, sculptură și era și scriitor. El prezintă momentul în care Abraham este gata să-șiucidă fiul nevinovat. Artistul își organizează compoziția în jurul unei linii oblice, reprezentată de

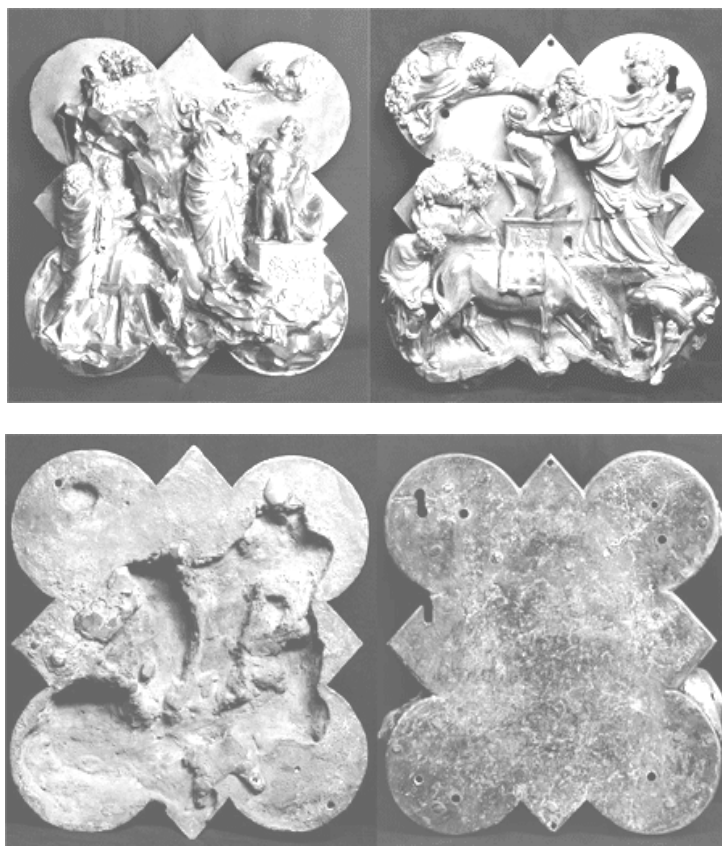
² Ceysson, Bresc-Bautier 2006, p. 565.

³ Garcia-Feneh 2012, online

⁴ Ghițescu 1979, p. 237.

un pinten stâncos, veritabilă barieră între spațiul terestru care concentrază dimensiunea anecdotică (cei doi fii ai lui Abraham, măgărușul și o șopârlă) și spațiul în care se desfășoară acțiunea divină (ai căror protagoniști sunt Abraham, Isaac și îngerul). Piesa este turnată dintr-o singură bucată⁵.

Filippo Brunelleschi (1377-1446) era cu un an mai mare decât rivalul său, avea, deci, 24 de ani. Era arhitect, pictor și sculptor. Spre deosebire de Ghiberti, el se lasă constrâns de soluții schematice și înscrie scena într-un triunghi. La bază sunt cei doi servitori, fii lui Abraham, cu spinările curbate. Spre vârf, Abraham, având corpul încordat, ține cu putere capul lui Isaac în timp ce un suflu divin îi flutură toga. Din stânga apare un înger. El îi arată lui Abraham berbecul de sacrificiu. Tehnica lui Brunelleschi este mai puțin novatoare decât cea a lui Ghiberti, deoarece fiecare piesă este turnată separat și fixată apoi pe placa de bronz. Șlefuirea delicată a celui mai mic detaliu dovedește totuși o bună stăpânire a tehnicii basoreliefului.

**Prima imagine este lucrarea lui Ghiberti, a doua este cea a lui Brunelleschi
A doua imagine prezintă spatele aceluiași panouri**

Interesant este și faptul că amândoi artiștii au în lucrările lor referințe la sculptura clasică antică. Brunelleschi face asta la personajul din stânga, la executarea lui artistul inspirându-se de la tipul de statuie antică „*tireur d'épine*” (băiatul cu spinul), deosebirea fiind că tânărul așezat pe o piatră ca să-și scotească spinul din talpă apare gol în sculptura antică, pe când Brunelleschi îl prezintă cu un veștmânt care îl drapează⁶. Ghiberti se inspiră și el din antichitate pentru a realiza pe Isaac, reproducând pe pieptul acestuia așa numitul „*tors de centaur*”⁷.

Juriul a anunțat câștigarea concursului, la egalitate, de către Brunelleschi și Ghiberti și le-a cerut să colaboreze. Întrucât Brunelleschi a refuzat să lucreze altfel decât în condițiile impuse de el, comisia l-a desemnat învingător pe Ghiberti, iar Brunelleschi a părăsit Florența. Dacă ar fi câștigat concursul ar fi rămas, poate, doar un sculptor florentin prosper, iar arhitectura occidentală ar fi fost lipsită de neprețuita lui amprentă!

De gustibus non est disputandum, dar a fost lucrarea lui Ghiberti, în mod clar, superioară? Sunt trei argumente în favoarea lui Ghiberti:

⁵ Frontisi 2005, p.167.

⁶ Oprescu 1985, p. 15-16.

⁷ Lesauvage 2013, online

Folosirea perspectivei. Lucrarea sa putea fi mai lesne de „citit”, fiind mai intuitivă și asta datorita îndepărtării de stilul gotic de sculptură pentru a îmbrățișa metoda renașcentista a perspectivei (o metodă de construcție a imaginii tridimensionale pe un plan bidimensional) – nou introdusă de Paolo Uccello, primul maestru al perspectivei - într-un basorelieu stratificat pentru a putea cuprinde un mare număr de personaje, pe diferite planuri. Ghiberti fusese influențat în tehnica perspectivei și de către Leon Battista Alberti, care, inspirat de arta florentină, a scris trei cărți despre pictură (1435), în care tratează în amănunt teoria perspectivei, cât și de savantul arab Alhazen, din secolul al XI-lea, a cărei „Carte de optică”, tradusă în latină în secolul al XIV-lea, l-a influențat puternic pe artist în privința perspectivei.⁸ Alhazen este considerat astăzi „părintele opticii”.

Propunerea unui alt ideal uman. Viziunea lui Ghiberti răspundea concepției florentine despre eroul contemporan, tânăr, frumos, demn, amintind idealul antic grec. Ghiberti, care vizitase Roma, purta o mare admirație operelor antice, Apollonii sau sportivii sculptați în antichitate de Miron sau Policlet reînviu odată cu personajul creat de el. Isaac se înalță mândru pe altarul sacrificiului, sfidează moartea cu conștiința valorii ei simbolice. Trupul lui gol reînvie conceptul clasic referitor la nud. Ideea de nud nu mai reprezintă acum o rușine. Apare, deci, și o nouă atitudine față de trupul omenesc, o atitudine care considera goliciunea trupească o stare firească și sănătoasă. Artistul decorează cu ornamente vegetale altarul sacrificiului.

Lucrarea lui Ghiberti era mai ... economicoasă. Rona Goffen, în excelenta ei carte *Rivalități renașcentiste* arată că „decizia comisiei a fost cu siguranță influențată de faptul că porțile lui Ghiberti cântăreau cu 7 kilograme mai puțin decât cele ale lui Brunelleschi, ceea ce însemna o economie semnificativă de argint și de bani, evident”. Fotografiiile cu spatele panourilor arată clar cum Ghiberti a salvat cele 7 kilograme de argint⁹. Adevărul este că ușa din nord, montată 22 de ani mai târziu, a necesitat o uriașă cheltuială, care a depășit 22.000 de florini¹⁰.

1418, Ghiberti și Brunelleschi din nou rivali. A propos de Brunelleschi, trebuie spus că soarta lui de arhitect a fost legată de cea a concursului din 1401. Din fericire pentru arhitectura occidentală, Filippo Brunelleschi nu a câștigat concursul. Dar, în anul 1418, ambii artiști se rivalizează din nou la concursul construirii cupolei Domului Santa Maria del Fiore și din nou, Brunelleschi câștigă concursul ex-aequo cu Ghiberti. Însă meritul soluției tehnice a problemei îi este recunoscut în 1423 când îi este încredințată în totalitate responsabilitatea lucrărilor. De data asta Ghiberti a fost cel care a refuzat să colaboreze și s-a retras pe motivul obligațiilor anterioare. El a fost rechemat ulterior, după moartea lui Brunelleschi, în 1446, pentru continuarea lucrărilor, dar priceperea sa în construcții nu a fost remarcabilă¹¹. Cupola pe tambur a lui Brunelleschi este o capodoperă. Va constitui un adevărat model pentru toți arhitecții, influențându-l chiar și pe Michelangelo, în secolul al XVI-lea, în cazul Bisericii Sfântul Petru din Roma. Construită între anii 1421-1434, plasată pe un tambur de 45,52 m diametru și 91 metri înălțime, cupola este de formă ogivală. Lanterna fixată în vârf, construită tot de Brunelleschi, are formă de mic templu, ducând Domul la o înălțime de 107 metri.

Realizarea celor două porți ale lui Ghiberti. Portile de nord. Ghiberti a ales pentru porțile din nord o istorie a Noului Testament, deși, inițial fusese vorba despre o scenă din Vechiul Testament. La 23 noiembrie 1403, Ghiberti a semnat contractul prin care se angaja să lucreze neîntrerupt la porți, începând din 1 decembrie și până la terminare. Execuția comenzii – care a deviat de la schema gotică concepută de Andrea Pisano – s-a prelungit până în anul 1424. Contractul impunea artistului livrarea de trei basorelieuri pe an, dar această clauză nu a fost respectată. În 1407 contractul a fost revizuit, incluzând obligația clară a sculptorului de a lucra exclusiv la acest proiect, pentru un salariu anual de 200 de florini. Din motive de penurie pecuniară Ghiberti și-a găsit însă activități paralele, neglijând execuția porților. În 1414 primise comanda de a executa 14 statui turnate în bronz ale sfinților protectori ai Florenței, comandate de ghilda *Arte di Calimala*, care urmau să fie postate în nișele externe ale bisericii florentine Orsanmichele, la care a lucrat între 1416 și 1427 și dintre care a realizat trei statui, Sfântul Ioan Botezătorul, Sfântul Matei și Sfântul Ștefan. În 1417 primise și comanda de a realiza două statui de bronz pentru catedrala din Siena, la care Ghiberti va lucra timp de 19 ani, din cauză ca artistul era mereu ocupat cu alte comenzi.

Ghiberti a divizat porțile de nord în câte 14 paneele, 28 în total, 20 dintre ele reprezentând *Viața lui Cristos*, patru reprezentând pe cei patru evangheliști, iar alte patru pe cei mai importanți doctori ai Bisericii. Executarea acestei opere a durat 21 de ani, între 1403 și 1424¹².

⁸ Biography.com. Editors 2016, *Lorenzo Ghiberti. Biography*, online

⁹ Garcia-Fenech 2012, online

¹⁰ Farthig 2011, p. 155.

¹¹ Boorstin 2001, p. 487-491.

¹² Di Cagno 2001, p. 15-17.

17	18	19	20
13	14	15	16
9	10	11	12
5	6	7	8
1	2	3	4
A	B	C	D
E	F	G	H

Cei patru evangheliști: A. Sfântul Ioan Botezătorul . B. Sfântul Matei C. Sfântul Luca D. Sfântul Marcu + Cei patru doctori ai Bisericii: E. Sfântul Ambrozie F. Sfântul Ieronim G. Sfântul Grigore H. Sfântul Augustin.

Cele 20 de scene din viața lui Isus: 1. Buna Vestire. 2. Nașterea. 3. Adorația magilor 4. Disputa cu doctorii. 5. Botezul lui Cristos. 6. Ispitirea lui Cristos 7. Alungarea negustorilor din templu. 8. Isus mergând pe apă și salvarea lui Petru. 9. Schimbarea la Față. 10. Învierea lui Lazăr. 11. Intrarea lui Isus în Ierusalim. 12. Cina cea de taină. 13. În grădina Ghetsimani 14. Capturarea lui Cristos 15. Flagelarea. 16. Isus înaintea lui Pilat. 17. Urcarea Golgotei. 18. Răstignirea. 19. Învierea. 20. Rusaliile.

Porțile de est, „ale paradisului”. În anul 1425 Ghiberti a început decorarea porților de est, cea mai importantă operă a sa, la care a lucrat 27 de ani, până în anul 1452. Ghilda Calimala fusese așa de mulțumită de porțile de nord încât l-a angajat pe Ghiberti pentru un alt set de porți, cele de est. Aici, pentru a realiza o armonie religioasă, a ales o istorie a Vechiului Testament. Ghiberti împarte cele două uși - care par că sunt a doua unor uriașe table de legi - în zece panouri, care reprezintă cele mai sugestive scene din Vechiul Testament. Porțile de est vor fi poleite cu un amalgam de mercur care seamănă cu aurul. Michelangelo le va numi „*Poțile Paradisului*”, căci socotea că acestea sunt demne de a sta la intrarea în Paradis (relatare după Vasari).

Consultant pentru iconografia religioasă a fost chiar conducătorul republicii florentine, Leonardo Bruni. Acest proiect include două serii de câte cinci panouri care reprezintă, fiecare dintre ele, scene biblice. De fapt, porțile descriu 37 scene biblice, sculptate în basorelief. Fiecare aripă a ușii este înconjurată de 24 nișe în care sunt realizate personaje biblice, alternând cu același număr de „tondi”, cercuri, cu capete în relief formate cu figuri și portrete de artiști de pe vremea lui Ghiberti. Între cele două uși se pot observa capetele lui Ghiberti și a fiului său, Vittorio, așezate, cu umilință, în partea de jos a ansamblului, la nivelul tălpilor. Semnătura este vizibilă în cornișă „*Laurentii Cionis de Ghibertis. Mira arte fabricatum*”. În 1990, pentru a proteja porțile de avarii, panourile originale au fost înlocuite cu copii. Originalele se găsesc la Muzeul Academiei din Florența.

1	2
3	4
5	6
7	8
9	10

1. *Adam și Eva* – Primul tablou de pe poarta din stânga, sus, oglindește crearea lui Adam și a Evei, comiterea păcatului originar, urmat, firește, de alungarea din Paradis. Eva, abia născută, aplecată fiind, își ridică recunoscătoare ochii spre Creator, ca un fel de zeiță antică, fără să bănuiești că, uitând de binefacerea divină, vă întinde mâna spre fructul oprit¹³.

2. *Cain și Abel* – Tabloul al doilea înfățișează munca primilor oameni, sacrificiul lui Cain și Abel, Abel ucis de Cain, și Dumnezeu dojenindu-l pe Cain.

3. *Arca lui Noe* - Al treilea tablou redă sacrificiul lui Noe, acesta părăsind Arca, precum și beția acestuia.

4. *Abraham și Isaac* – Al patrulea panou înfățișează scena care a făcut subiectul concursului din 1401.

5. *Isaac și fii săi Esau și Iacob* – Al cincilea cadru zugrăvește nașterea lui Esau și a lui Iacob, apoi pe Esau vânzând dreptul său de primogenitură lui Iacob. Povestea este așa. Iacob este fiul lui Isaac și al Rebecăi și fratele geamăn al lui Esau. Este al treilea dintre patriarhi, după bunicul său Abraham și tatăl său Isaac. Încă de la naștere, deși s-a născut după fratele său Esau, pierzând astfel dreptul de întâi născut, s-a ținut cu mâna de călcăiul fratelui, născându-se astfel, tocmai pentru a-i lua acestuia dreptul care i se cuvenea prin natura întâmplării. A fost foarte iubit de mama sa, Rebeca. Ea a fost cea care l-a sfătuit cum să procedeze pentru a-i lua fratelui său Esau dreptul de întâi născut și prin aceasta și binecuvântarea care i s-ar fi cuvenit. Întâmplarea îl supără foarte mult pe Esau, iar Iacob, pentru a evita o nenorocire fugi din casa tatălui său la unchiul său Laban. Aici le va întâlni pe viitoarele sale soții.

6. *Iosif și frații săi* – Al șaselea tablou redă episodul lui Iosif vândut de către frații săi, descoperirea cupei de aur în desaga lui Beniamin și pe Iosif, arătându-se fraților la curtea faraonului unde a ajuns mare dregător.

7. *Moise pe Muntele Sinai* - În cadranul numărul șapte, Ghiberti îl reprezintă pe Moise primind tablele cu cele zece porunci, pe muntele Sinai.

8. *Joshua și cucerirea Ierihonului*- Cel de-al optulea cadru înfățișează poporul iudeu în valea râului Iordan și cucerirea Ierihonului.

9. *David și Goliat* – Tabloul al nouălea redă bătălia dintre iudei și filistenii și pe David ucigându-l pe Goliat.

10. *Solomon și regina din Saba* – Ultimul tablou, al zecelea îl înfățișează pe marele rege Solomon primind-o cu mare fast pe regina din Saba.

Deși majoritatea reliefulor fuseseră turnate în 1436, curățirea și cizelarea lor a durat aproape încă un deceniu. Ghiberti a decedat în 1455, la vârsta de 77 de ani, în Florența, la numai 3 ani după finalizarea lucrărilor, și a fost înmormântat cu mari onoruri în biserica florentină Santa Croce. Rămâne în istoria artei drept unul dintre cei mai faimoși sculptori și aurari, cel care a creat cele mai prețioase porți din câte au existat vreodată.

Bibliografie

Balaci 2007 – P. Balaci, *La Porțile Paradisului*, în „Crișana”, 20 septembrie 2007, online <http://www.crisana.ro/stiri/comunitate-24/la-portile-paradisului--50981.html>

Biography.com. Editors 2016 – *Lorenzo Ghiberti. Biography*, online, 3 mai 2016, <http://www.biography.com/people/lorenzo-ghiberti-21229323#later-life>

Boorstin 2001 – D. Boorstin, *Creatorii. O istorie a eroilor imaginației*, vol I, București, 2001.

Ceysson, Bresc-Boutier – B. Ceysson, Genevieve Bresc-Bautier, *The Baptistery Doors: the competition of 1401*, în „Sculpture. From the Renaissance to the present day”, Editura Tachen, Koln, 2006.

Di Cagno 2001 – Gabriella Di Cagno, *The Cathedral. The Baptistery and the Campanille*, Firenze, 2001.

Farthig 2011 – St. Farthig, *Istoria artei-de la pictura rupestră la arta urbană*, București, 2011.

Frontisi 2003 – Cl. Frontisi, *Istoria vizuală a artei*, București, 2003.

Garcia-Fenech 2012 – G. Garcia-Fenech, *A peek behind Ghiberti's Florentine Baptistery Doors*, în „Artstor Blog”, 29 mai 2012, online (<https://artstor.wordpress.com/2012/05/29/a-peek-behind-florences-gates-of-paradise/>)

Ghițescu 1979 – Gh. Ghițescu, *Antropologie culturală*, București, 1979.

Lesauvage 2013 – Magali Lesauvage, *Florence 1401: duel estétique auz portes du baptistere*, <http://www.exponaute.com/magazine/2013/11/06/florence-1401-duel-esthetique-aux-portes-du-baptistere/>

Opreșcu 1985 – Gh. Opreșcu, *Manual de istoria artei. Renașterea*, București, 1985.

¹³ Balaci 2007, online

COMEDIA DELL'ARTE: NAȘTERE, CARACTERISTICI ȘI DECĂDERE

Simona Alexandra Vereha

Abstract: *Commedia dell'Arte: origins, characteristics and decline* .This article tries to analyze the origin, the evolution and the decline of *Commedia dell'Arte*, one of the most popular current in the history of theater. We will start by describing the origins of this type of theatre and analyze the influences on the previous models. The most important part of our work is focused on analyzing the specific techniques of *Commedia dell'Arte*, the role of the players and especially the different types of masks. The Masks and the specific typologies which they represent are comprehensively described in our paper because we believe that the main contribution of *Commedia dell'Arte* is this identification and the use of characters that will remain forever in the world of theatre. In the end of the paper we present some reasons and causes which, in our view, can explain the decay of *Commedia dell'Arte* as a theatrical genre.

Cuvinte cheie: *Commedia dell'Arte, actor, mască, personaje.*

Key words: *Commedia dell'Arte, actor, mask, personage.*

Se spune că tradiția comică s-a născut din instinctul firesc al imitației pe care omul îl deține, din nevoia sa de expansiune, din capacitatea sa mimică, spontană, universală și „din înclinarea-i spre ridiculizarea defectelor și imperfecțiunilor semenilor săi”¹. În istoria popoarelor, comedia s-a ivit în cadrul sărbătorilor populare ce erau organizate spre cinstirea zeilor dar și a oamenilor. A apărut pentru prima dată în Grecia Antică, desprinzându-se din praznicul organizat în cinstea lui Dionysos. Această ritual implica la final și o procesiune veselă, în care oamenii schimbau între ei replici și glume cu caracter satiric. Astfel că, la început, comedia consta numai într-un cânt epico-liric recitat și interpretat în cadrul sărbătorilor dionisiace.

Din punct de vedere etimologic, comedia derivă din cuvântul grecesc *komoidia*, care vine de la *kome-sat* și *ode-cântec* și care înseamnă *cântec de sărbătoare*. Treptat acest cântec sătesc se va îmbogăți cu motive populare și elemente de invocatie religioasă, din care se vor dezvolta mai târziu comedia muzicală și *commedia dell'Arte*.

Ideea de comedie ca specie vine de la Aristotel care o definește ca fiind „imitația unor oameni neciopliți. Nu însă o imitație a totalităților aspectelor oferite de o natură inferioară ci a celor ce fac din ridicol o parte a urâtului. Ridicolul poate fi definit ca un cusur și o urâtenie de un anumit fel, ce nu aduce durere, nici vătămare; așa cum masca actorilor comici este urâtă și frământată, dar nu până la suferință”². Comicul este un act conștient care urmărește evidențierea ridicolului. Nepotrivirea acțiunilor umane sau nepotrivirea a două lucruri ce sunt foarte apropiate, dau viață ridicolului care prin definiție este un act inconștient. „*Goldoni a fost unul dintre marii culegători de ridicol care și-a pus fantezia și imaginația în slujba prelucrării ridicolului natural*”³.

Genul comic se lega foarte rar de legendă, fabulă sau de istorie, concentrându-se mai degrabă asupra caracterului obișnuit al faptelor și al oamenilor prezentați. În locul destinului tragic, comedia introducea puterea norocului și a hazardului, prefera în locul rigorii și a unității, încurcăturile de situații, varietatea și neprevăzutul. Dacă tragedia privea spre trecut cu nostalgie, comedia însă exalta cu bucurie prezentul și anticipa viitorul. Tragedia era specia care îl îndeamna pe om să-și depășească condiția de muritor și să aspire către libertate și către demnitate. Comedia însă, evidenția și sublinia limitele condiției umane privindu-le cu umor. Limbajul tragediei era nobil și solemn, în timp ce comedia, cultivând stilul oral, se apropia voit de vorbirea obișnuită. Cât despre structura personajelor, comedia imagina caractere, tipuri fixe și nu personaje complexe și unitare cum erau cele tragice.

Prin urmare, comedia este o specie a genului dramatic, ce poate fi în versuri sau în proză și care evocă moravuri, întâmplări, personaje într-o manieră care provoacă râsul, având de regulă un final fericit. Scopul ei a fost din totdeauna de a extirpa sau corija moravurile și viciile, prin sarcasm, ironie și umor, în funcție de situații. Din toate aceste particularități rezultă că trăsătura distinctivă a comediei era dată de faptul că ea își lua subiectele și personajele din viața reală, particulară. Genul comic s-a concentrat din totdeauna pe zugrăvirea realității cotidiene și a urmărit să o ridiculizeze printr-un deznodământ cât mai optimist.

Commedia dell'Arte a fost un gen comic italian a cărui existență s-a întins pe o perioadă de două secole, luând naștere spre sfârșitul secolului al XVI-lea și consumându-se spre sfârșitul secolului al XVIII-lea. Fenomenul este socotit pe cât de inexplicabil, pe atât de singular și nou. S-a dovedit a fi un teatru nou, în mod esențial diferit. În istoria teatrului, această formă de artă a rămas ca fiind una dintre cele mai libere și reușite forme de teatru pur.

¹ Baty, Chavance 1969, p. 132.

² Aristotel 1995, p. 5

³ Borcia 2002, p. 11

Această exprimare artistică s-a ivit firesc, din necesitatea de a răspunde cerințelor publicului. S-a încercat o redare cât mai realistă a naturii spectatorilor din dorința de adaptare la cerințele vremurilor, din necesitatea de a cultiva tendințele publicului și mai ales din nevoia de a-i trezi interesul pentru teatru. Așadar acest gen comic este un fenomen singular ce a apărut din necesitatea de a găsi adevărul, de a ieși din regulă și din dorința de a avea libertate absolută în creație. *Commedia dell'Arte* se dovedea a fi un spectacol diferit prin prezentarea unor trăsături luate din comedia populară prin faptul că își însușa foarte repede tipuri, pecete, colorituri locale și graiuri autentice din diferite părți ale peninsulei italiice.

Originile acestei forme de artă sunt foarte complexe. Dacă am vrea să-i stabilim rădăcinile ar trebui în primul rând să aducem în discuție trăsăturile teatrului comic latin cu mimii săi și cu spectacolele sale numite *atellanus*, deoarece comedia improvizată a avut o filiație directă cu antichitatea. *Atellana* a fost un gen exclusiv popular, cu un aspect de o simplitate extremă. Simplitatea era dată de neprofesionalismul actorilor, de imitația aspectelor din viața poporului de rând, de improvizatie și de stabilirea caracterelor în tipuri fixe, în măști. Prin aceste spectacole „*lumea reprezentată este aceea a țăranilor și a micii burghezii de provincie, folosindu-se tipuri fixe și tradiționale*”⁴, protagonistul fiind deci poporul din provincie și de la sate. Prin intermediul reprezentațiilor de felul acesta se evidențiau deosebirile dintre necesitățile spirituale ale locuitorilor de la țară și acelea ale locuitorilor de la oraș. Comicul rezulta din felul în care actorii interpretau, din gesturile, mimica lor și mai ales din improvizatie. În timp părțile mimate ale spectacolului s-au accentuat foarte mult iar cuvântul a dispărut cu totul. Astfel că întreaga reprezentație era alcătuită din atitudinile și gesturile actorilor, născându-se astfel pantomima care era un spectacol de natură obscenă și care a atins apogeul în timpul decadentei Imperiului.

Farsorii din timpul perioadei medievale și cei din perioada renescentistă, au contribuit și ei la nașterea acestui fenomen nemaîntâlnit în istorie. Ei au îmbogățit genul cu verva, procedeele și experiența lor. La toate trăsăturile acestea acumulate mai adăugăm bineînțeles și influențele provinciilor italiene care au contribuit la nașterea unor tipuri diferite din *commedia dell'Arte*.

Pe lângă *atellană*, *farsorii* renescentiști, elementul național, riturile și obiceiurile de carnaval, dorința de a populariza comedia savantă care nu atrăgea nici publicul popular, nici pe cel de la Curte, ar mai trebui luate în considerare și alte două elemente foarte importante care au ajutat la definitivarea comediei *dell'Arte*. Aceste două elemente sunt ivirea actorilor și a companiilor profesioniste care coincid cu nașterea ei. „*Așadar, nașterea Comediei italiene improvizate coincide cu apariția actorului profesionist, adică a actorului care, pe lângă abilitatea înnăscută, deține datorită unei practici îndelungate și consecvente a meșteșugului teatral, tehnica improvizatiei, a jocului cu masca, și a expresiei corporale*”⁵.

Commedia dell'Arte a fost un fenomen singular și diferit care a durat două secole și care a influențat arta teatrală în mod direct și irevocabil. „*Marele interes istoric al Comediei dell'Arte rezidă, așadar, în faptul că prin ea se afirmă în mod incontestabil autonomia artei dramatice prin însăși actul de a-și căuta libertatea de analiză critică a vieții sociale, în pofida oricărei piedici sau cenzuri*”⁶.

Comedia italiană a primit numele *dell'Arte* deoarece în lipsa unui text, se cerea actorilor arta de a improviza. Improvizatia conferea o naturalețe și o spontaneitate pe care niciun alt mijloc nu le putea obține atât de bine. Deși în toate timpurile, actorul s-a folosit de posibilitățile oferite de improvizatie, totuși numai în această perioadă istorică, improvizatia a capătat proporții uriașe în construirea spectacolelor. În *commedia dell'Arte* însă, improvizatia însemna capacitatea actorului de a folosi aleatoriu multiplele jocuri de scenă posibile (*lazzi*-le) pe care le încercase și le cunoștea perfect, într-o situație teatrală dată. Asta înseamnă că improvizatia din *commedia dell'Arte* nu era neîntreruptă. Era unele bucăți știute pe de rost și recitate în voia fanteziei, a posibilităților actorilor sau ale publicului. „*Pornind de la o simplă canava, comediantii improvizează, adică mobilează scenariul cu elemente scenice, cu mici scene sau lazzi, toate pregătite dinainte. În voia fanteziei și posibilităților lor sau ale publicului, ei se inspiră din resursele proprii, dând realizării lor varietate, un neprevăzut invidiat de artiștii contemporani*”⁷.

Prin urmare, arta acestei comedii consta în capacitatea, dexteritatea actorilor de a folosi improvizatia la momentele potrivite în așa fel încât să nu existe goluri în desfășurarea acțiunii. În așa fel încât ritmul spectacolului să fie unul alert, plin de viață care să dea senzația de libertate în interpretare.

Când acest gen comic s-a născut și s-a cristalizat ca formă de artă, teatrul savant italian se afla într-un impas. Arta teatrală se închistase în niște forme ce erau tot mai departe de realitate. Textele pedante erau reci și convenționale iar subiectele care erau luate din dramaturgia clasică nu mai interesau. În viața reală însă referințele și aluziile presărate la tot pasul circulau ca folclorul, publicul italian dorind ca spectacolele să fie la fel de incitante, vii și alerte precum era stilul lor de viață. Astfel că textele comediei *dell'arte* s-au adresat unui public saturat de cultură clasică. În loc să fie

⁴ Pandolfi 1971, p. 56.

⁵ Boeriu 1979, p. 7.

⁶ Pandolfi 1971, p. 63.

⁷ Ubersfeld 1999, p. 22.

recitat, textul era mai mult comentat, actorii mergând pe intuiție care de cele mai multe ori era justă. Unele repertorii nici nu erau scrise, succesul spectacolului fiind asigurat nu de valoarea estetică sau literară a textului ci de îndemânarea și interpretarea actorului.

Prin spontaneitatea jocului, prin agilitatea și vivacitatea de care dădeau dovadă, reușeau să-și impună inițiativa care devenise mult mai importantă decât elaborarea autorului. „În cazul *compozițiilor scrise de actorii Commediei dell'Arte*, rolul principal îi revine actorului prin însuși faptul că, de obicei, jocul este improvizat și că, în orice caz, *compoziția dramatică este concepută strict în funcție de actor și de virtuozitățile sale*”⁸.

Textele dramatice de o mare valoare jucate mediocru păleau în fața unei improvizații date de un actor talentat. „*Arta actorului este judecată, de obicei, ca un instrument pentru punerea în lumină a textului. Aici, dimpotrivă, avem de-a face cu un text care servește pentru a pune în lumină arta actorului: cu alte cuvinte, interpretarea se transformă treptat în invenție, în creație*”⁹.

Interpretul considera rolul scris drept o schemă pe care se putea juca improvizând, căpătând astfel nuanțele unei creații absolut proprii. Structura și subiectul piesei conținuau foarte puțin tocmai pentru că una dintre caracteristicile fundamentale ale comediei dell'Arte era de a fi un teatru al improvizațiilor. Subiectele neținând cont de reguli, permiteau ca intriga să se prelungească oricât. Se adăugau peripeții, intrigi lăturalnice, quiproquo-uri, momente coregrafice, divertismente muzicale, scene de acrobație, improvizații etc. „*Fiecare subiect se pune în scenă într-o singură zi, adică de dimineață până seara, după o scurtă întrunire cu conducătorul trupei, care povestea scenariul, hotărând succesiunea comicărilor și a întâlnirilor*”¹⁰. De cele mai multe ori subiectele se rezumau la o dezbatere amoroasă care întâmpina numai piedici ce se înmulțeau pe parcursul actului al doilea și se rezolvau prin minune în actul al treilea. Ele trebuiau înnoite neconținut, actorii încercând să aducă ceva nou în fiecare seară, mai ales în cazul în care se dădeau mai multe reprezentații în același oraș.

Rolul acțiunii în *commedia dell'arte* era de a fi un reper, un fir conducător în toată varietatea jocului, actorii știind astfel când să intre, să iasă sau să se miște în scenă. Acțiunea era un fel de bază neutră pe care interpreții puteau să construiască cu imaginația lor.

Uneori, datorită realității pe care o aducea pe scenă, *commedia dell'arte* se transforma într-un mijloc de protest, căpătând semnificația unor impulsuri eliberatoare. Prin intermediul acestor spectacole, actorii se eliberau de sub presiunea exercitată de „*greoiul canon al etichetei curților princiare, de erudiția sufocantă a textelor literare, de interdicțiile instituite de Biserică și de presiunea provocată în Italia de infatuatul cuceritor spaniol, bombasticul Capitano*”¹¹.

Cel mai cunoscut și răspândit gen a fost cel comic, care din totdeauna a prins foarte repede la public. Datorită acestui lucru existența și viața lui au depins mai mereu de factorul politico-religios al vremii. De exemplu, în antichitate, decăderea democrației a dus la pierderea virulenței satirice de către specia comică. În perioada evului mediu au încercat să o elimine complet din viața socială însă în epoca renașcentistă, a devenit mult mai puternică, nemaiputând fi ignorată sau eliminată complet din viața socială. În ciuda tuturor acestor piedici și inconveniențe, comedia a evoluat continuu, ridicând și promovând actorul pe crestele cele mai înalte ale succesului social.

Viața literară italiană se afla și ea în plină decadentă din cauza acțiunii represive a Contrareforme și a Absolutismului, scriitorii lăsând soarta genului în mâna actorilor. Dată fiind situația, actorii comici ajung treptat să capete importanță și valoare, jucând în cultura epocii un rol vital. Prin urmare ei vor răspunde la aceste asalturi prin „*arma aparent cea mai inofensivă: ignorând în reprezentațiile lor morala și metafizica catolicismului, înlocuindu-le cu conținutul însuși al vieții lor particulare, al efectelor și dorințelor lor*”¹².

Deși fenomenul *commedia dell'Arte* a avut un început modest a fost totuși în esență un fenomen profesionist care a promovat ideea de actor total ce se putea baza în totalitate pe propriile lui calități. Puteau să aducă personajelor nota lor personală fără a deforma caracterele, să modifice dialogurile în funcție de locul reprezentației, gustul spectatorilor și de dispozițiile actorilor. Aveau dexteritatea de a strecura anumite intenții ori aluzii în funcție de cerințele momentului. Dădeau dovadă de multă abilitate în aș varia jocul, se adaptau foarte ușor la situațiile de actualitate și aveau dexteritatea de a răspunde inițiativelor publicului.

„*În cursul spectacolelor de improvizație au prevalat întotdeauna performanțele individuale, în dauna efectelor de ansamblu. Laudele se îndreptau mai mult către realizările individuale decât către ansamblu*”¹³. Astfel că în cea de-a doua parte a secolului al XVI-lea își fac apariția primele trupe de actori profesioniști iar o dată cu ele și competiția care i-

⁸ Baty, Chavance 1969, p. 140.

⁹ Pandolfi 1971, p. 63.

¹⁰ Pandolfi 1971, p. 67.

¹¹ Bucescu-Bălăiță 2008, p. 12.

¹² Pandolfi 1971, p. 47.

¹³ Pandolfi 1971, p. 79.

a determinat să folosească toate posibilitățile care li se ofereau pentru a place. S-au folosit din plin de dansuri, acrobații, cântece, giumbașlucuri și mai ales de improvizația măscăricilor de bălci.

Deoarece valoarea spectacolului era oferită de calitatea interpretării, actorii urmăreau „ca replicile azvârlite să fie cât mai spirituale, ca spectacolul să se realizeze cu cât mai multă naturalețe și diversitate, ca risipa de fantezie să fie împletită cu elemente veridice, ca în dezvoltarea fără legi și reguli a textelor să existe totuși unitate, armonie și echilibru”¹⁴. Nevoit fiind să anime întregul spectacol doar prin meșteșugul său actoricesc, actorul își dă replicile în timp ce execută niște sărituri, tumburi, pași abili, intrări neașteptate, exhibiții gimnastice și tururi de forță. El era un dansator, care reușea să-l facă pe spectator să plângă și să râdă în același timp. „El este când suplu și maleabil, când greoi. Știe mii de intonații, dar, fără să imite cutare sau cutare persoană, el le folosește doar să împodobească, să completeze mișcările și gesturile sale. Corpul său desenează figuri geometrice, vesel și fără griji, doar că nu zboară de la un grup la altul al scenei”¹⁵.

Actorii își alegeau rolurile în funcție de fizicul și aptitudinile lor scenice, nelăsând nimic la voia întâmplării. Se specializau în aceste roluri și ajungeau cu timpul la anumite reflexe și deprinderi profesionale. Fiecare rol avea elementele verbale și gesticulațiile lui specifice: „tirade, formule istețe, cuvinte de spirit, aluzii caustice, sentințe, proverbe, recitări în dialect, declarații de dragoste, certuri de îndrăgostiți, invective paterne, jurăminte, fraze și poze pedante, momente de extaz, explozii de disperare, porniri delirante ș. a.”¹⁶.

Prin intermediul personajelor fixe, tabloul viu și real al societății din sec XVII a fost adus pe scenă. Tradiția comică a ajutat la fixarea anumitor trăsături ale personajelor pe care comedia dell'arte le-a urmat, însă odată cu comedia improvizată apar și personaje cu totul noi, din noile medii sociale. Denumirea de personaj fix pornește pe de o parte de la faptul că fiecare personaj era creat pe o singură idee, o singură direcție de dezvoltare din punct de vedere psihologic și pe de altă parte pentru că actorii jucau măști. Personajele erau construite pe note caricaturale, chiar grotești, la care se adăugau observații preluate din viață, dând naștere unui întreg univers uman prin caracteristicile și varietatea tipurilor aduse pe scenă.

„Tipul fix, departe de a se dovedi un tipar supărător, apare ca un mijloc tehnic ingenios ce îndreptățește un joc mai liber. Prin aspectul său cunoscut, era de ajuns să indice de la început publicului liniile mari ale rolului și, pe baza lor, interpretul putea broda în voie, fără a compromite claritatea piesei”¹⁷.

În acea perioadă, actorii mai importanți își creau o Mască a lor, plecând de la imaginația creatoare, de la calitățile și particularitățile de virtuozitate pe care le dețineau. Interpretul care reușise vreodată prin talentul său să contureze cel mai bine una din aceste figuri tipice, lăsa un model pe care, generațiile următoare nu urmăreau decât să-l poată reproduce cât mai fidel și cât mai viu. „Pentru multe Măști nu s-a păstrat o documentație sigură: ele rămân nedeterminate ca trăsături, fiind legate de numele actorului care le-a inventat”¹⁸.

În sărbătorile pe care le regăsim în civilizațiile tuturor popoarelor întâlnim o adevărată plăcere de a trăi sub o mască. Plăcerea aceasta se naște dintr-o necesitate de eliberare, pe care viața reală o refuza. Masca risipea chiar dacă numai pentru o perioadă scurtă de timp, sentimentul de constrângere pe care viața practică îl dădea, aducând în loc senzația unei libertăți frenetice. Încă din paleolitic masca a fost înzestrată cu funcție ritualică, ea fiind „un fel de pașaport fals la vămile văzduhului”¹⁹. În timpul ceremoniei ea reprezenta momentul în care omul intra în contact cu forțele lui exterioare pe care mai apoi și le însușea. Astfel că în toate ceremoniile de inițiere și în toate ritualurile, masca a fost vitală jucând un rol foarte important.

În unele ceremonialuri măștile mai reprezentau și existența unor forțe pe care din teamă oamenii preferau să le uite. „Erau atât de convinși înaintașii noștri că divinitatea nu apreciază figura umană, încât, în spectacolele sacre încercau să intre în grație zeilor punându-și pe fețe măști de animale sau păsări, singurele ființe în stare să reprezinte duhuri bune”²⁰. În felul acesta, omul se juca cu iluzia de a fi depășit condiția limitată a vieții sale, fapt ce-i producea o adevărată mulțumire de sine.

Masca era folosită de interpreți nu numai pentru a fi văzuți de cei care veneau la spectacol ci mai ales pentru a fi văzuți și remarcați de spectatorii divini. „Magia simpatică, al cărei loc este atât de important printre instituțiile societăților primitive, impunea în numeroase împrejurări, asumarea unei măști și simularea unei acțiuni pe care primitivul dorea s-o vadă împlinându-se în realitate”²¹.

¹⁴ Zamfirescu 1966, p. 249.

¹⁵ Banu, lordache-Tonitza 2004, p. 253.

¹⁶ Zamfirescu 1966, p. 242.

¹⁷ Banu, lordache-Tonitza 2004, p. 143.

¹⁸ Pandolfi 1971, p. 73.

¹⁹ Banu, Tonitza-lordache 2004, p. 383.

²⁰ Banu, Tonitza-lordache 2004, p. 382.

²¹ Banu, Tonitza-lordache 2004, p. 34.

Dacă la începuturile sale masca a avut o funcție ritualică, o dată cu trecerea timpului a căpătat și alte funcții cum ar fi cele sociale și politice. De exemplu în teatrul antic a fost preluată cu funcție socială ca mai apoi să devină un simplu însemn actoricesc. În cazul acesta, masca era folosită cu scopul de a facilita înțelegerea piesei prin expresia fixă pe care o deținea, deoarece spectacolele se țineau în amfiteatre de mare capacitate. Ele punctau o anumită condiție socială, vârstă și stare sufletească. Actorul când vroia să schimbe expresia personajului, folosea o altă mască.

Datorită faptului că spectacolele se țineau în aer liber, oamenii nu aveau încă o conștiință a spectacolului, scopul actului teatral fiind axat pe inteligibilitatea auditivă și vizuală. Tot datorită acestui lucru actorul a fost constrâns să se supună unor convenții, având pentru scenă o costumație denumită *onkos*. Costumul avea umeri și piepți adăugați, o mască cu expresie fixă care mai avea și rolul de a amplifica vocea prin cutia ei de rezonanță, încălțărilor cu talpă înaltă numite *coturni* și o perucă ce acoperea fruntea care era mult mărită. Toate aceste elemente de costum urmăreau ca statura actorului pe scenă să nu fie asemeni celei unui muritor. „*Tragedianul grec înălțat pe coturni capătă convingerea că se desprinde cât de puțin de pământul pe care-și dădea seama că zeii nu pot călca precum muritorii și sub masca divinității pe care o reprezenta își ascundea rușinea că e numai om. Masca însă, generoasă, iertătoare, îi absorbea tot zbuciumul sufletesc și în loc să-i arate dimensiunile omeneste și schimonoselile feței, îi filtra expresia, redându-i-o pură, măreață, așa cum o întrevădea actorul în imaginația lui*”²².

Se știau douăzeci și opt de măști tragice: unsprezece femei, opt tineri, șase bătrâni și trei sclavi. Iar ca măști satirice se cunoșteau patru: moșneag, bărbos, imberb și cărunț. „*Măștile comediei vechi aveau un caracter general de parodie, fără referiri speciale la o anumită realitate concretă sau la un simbol. Ele exprimau o născocire imaginară*”²³.

Spectatorii recunoșteau genul personajelor în funcție de culoarea măștii, negrul fiind pentru personajele masculine iar albul pentru cele feminine, dându-le în același timp o expresie încremenită. Eschil va fi primul care va picta măștile, variând astfel jocul contrastelor. „*Masca era confecționată din pânză sau lemn ușor, acoperea capul până la ceafă, avea o perucă mare și, uneori, barbă, o deschizătură mare pentru gură cu o lamelă specială pentru amplificarea vocii, și două găuri mici pentru ochi*”²⁴.

Am trecut în revistă semnificația și importanța măștilor din antichitate deoarece masca din *commedia dell'arte* nu a apărut prin transfer direct din teatrul clasic ci a apărut din obiceiul carnavalesc. Scopul ei în comedia improvizată era cu totul altul și anume acela de a indica încă de la începutul spectacolului linia generală a rolului și a acțiunii, ea fiind folosită ca un reper.

În Italia secolului al XVII-lea, Măștile erau la modă și le regăseai pretutindeni, chiar și în celelalte arte. Jocul cu masca le oferea actorilor libertatea absolută de a ridiculiza orice instituție a societății sau orice aspect al ei. Nimeni nu era cruțat și cu cât mesajul devenea mai provocator, cu atât trupele de actori aveau mai mult succes. Date fiind condițiile masca va fi combătută prin legi și salvată prin despăgubirile primite de la Curți. Treptat apoi, se desprinde de protecția Curților, câștigându-și existența prin încasări. La sfârșitul secolului al XVII-lea însă, interesul pentru Măști se va muta la Paris, găsindu-și aici locul lor stabil. Condițiile financiare oferite de Curtea franceză, darurile venite din partea publicului parizian cât și demodarea măștilor în Italia, au contribuit la mutarea centrului lor spiritual.

În concluzie, Masca este un instrument care înfricoșează și care provoacă mister. „*Masca ne antrenează până în pragul unui mister teatral, face să reapară demonii cu chipurile lor neschimbate, neclintite, demoni aflați la izvoarele înseși ale teatrului*”²⁵.

Principalul lot de personaje din *commedia dell'arte* a fost împrumutat din comedia clasică: servitorii ingenioși, negustorii, intermediarii, bătrânii orgolioși, geloși și egoiști; paraziți, fanfaroni, tineri îndrăgostiți, intriganți, etc. „*Cei ce știau să citească și aceștia nu erau cei de vază, nici cei bogăți, au găsit că în comediiile lui Terențiu și ale lui Plaut se aflau întotdeauna părinți înșelați, fii destrăbălați, fiice îndrăgostite, slugi viclene, subrete mituite*”²⁶. Pe lângă aceste personaje mai sunt și cele luate din viața locală a provincilor, cele inspirate din situațiile contemporane.

În aproape toate scenariile întâlnim patru tipuri principale: *Pantalone*, *Doctorul*, *Căpitanul* și *Valetul*, dar pot apare și alte măști. „*Să nu vă așteptați la dovezi scrise, deoarece e vorba de-o vreme când nu se scria de fel însă Pantalone a fost întotdeauna venețian, Doctorul întotdeauna bolonez, Brighella și Arlechino bergamezi; din aceste locuri și-au luat deci mășcăricii personajele comice, numite cele patru măști ale comediei italiene*”²⁷.

Nașterea personajului **Pantalone** este strâns legată de tradiția bătrânilor în comedie. Reprezenta figura negustorului bogat, lacom și retras din afaceri. Era tipul bătrânului decrepit care se află veșnic în căutarea unei neveste tinere. Este zgârcit, vicios, plin de sine și „*încarnează trăsăturile burghezului venețian, îmbogățit prin comerț și deformat*

²² Banu, Tonitza-lordache 2004, p. 383.

²³ Vianu 1977, p. 49.

²⁴ Vianu 1977, p. 48.

²⁵ Banu, Tonitza-lordache 2004, p. 425.

²⁶ Goldoni 1967, p. 425.

²⁷ Goldoni 1967, p. 257.

sufletește de sentimentul importanței²⁸. Personajul a fost descris în chip de mască de carnaval. Masca este de o culoare întunecată. Are bărbia ascuțită, tăiată scurt și nasul coroiat. Pantalone cânta și țopăia, figura lui nefiind foarte greoaie; purta haine de culoare roșie iar în picioare avea papuci turcești.

Pantalone oscila mereu între glumă și seriozitate. În fond, adevărata comicitate a Măștii rezulta din contrastul acestor două tendințe. Goldoni prin burgheziul lui bădăranii îi va da acestei Măștii chip de om, transformându-l într-un tată nu tocmai bine dispus, zgârcit și gata oricând să se împotrivescă iubirii tinerilor.

„Al doilea bătrân, numit **Doctorul**, a fost ales din tagma oamenilor legii, pentru a-l opune pe omul instruit negustorului; și a fost ales un bolognez deoarece se afla în acest oraș o universitate care, în ciuda neștiinței timpului, păstra totuși funcțiile și retribuțiile profesorilor²⁹. Orașul Bologna era renumit prin prezumțiile savante ale locuitorilor lui. Costumația Doctorului se asemena cu vechiul costum al Universității. „Masca ciudată ce-i acoperea fruntea și nasul a fost închipuită după o pată care sluțea chipul unui jurisconsul din vremea aceea³⁰. Este o Mască care își are originile în teatrul erudit. La fel ca și Pantalone, se leagă de tradiția bătrânilor. Nu este de acord cu dragostea celor tineri, fiind sentențios și rău.

Dacă masca Doctorului era o satiră a culturii ca scop în sine și a lui Pantalone o satiră a puterii mercantile, cea a **Căpitanului** era o satiră a puterii militare și a opresiunii străine. „Il capitano, strănepotul aceluia gloriosus latin, caricaturiza aerele de falsă bravură ale spaniolilor și manierele lor cuceritoare pe care Italia nu le putea suferi³¹.

Toate aceste trei măști reflectau și rezumau bazele vieții sociale din acea perioadă. Masca Căpitanului era cea mai ridicolă dintre toate. Figura eroului fals a fost conturată și caricaturizată încă din antichitate. Căpitanul era foarte viteaz, dar din păcate nu în fapte ci în vorbe. Purta haina de militar cu emfază și importanță deși la cea mai mică întâmplare se panica. Era mereu într-o competiție cu amarezul căruia îi era un rival de moarte. Însă din cauza unei frici înnăscute renunța în cele din urmă la a mai lupta cu el.

Se întâmpla ca figura căpitanului să se confunde cu cea a viteazului din cauza faptului că se dovedeau a fi asemănătoare prin lașitate și hiperbolele lor lingvistice. Însă între ei exista o deosebire majoră, deoarece viteazul era un soldat mercenar care era plătit pentru a ucide iar căpitanul se apropia mai mult de trăsăturile amarezului.

„Brighella și **Arlecchino**, numiți în Italia cei doi Zanni, au fost luați din Bergamo, pentru că primul fiind tare iscusit și al doilea cu totul nătărău, numai acolo se găsesc în popor cele două extreme³². La formarea măștii lui Zanni au contribuit doi factori principali: unul social și altul cultural. „Definiția cea mai izbutită a lui Zanni se găsește la Măștile Arlecchino, Brighella și cele derivate sau asemănătoare, și la Pulcinella, deși în acest ultim caz, într-o perspectivă ușor modificată³³. Zan Ganassa a fost cel care a introdus numele de Arlecchino în Italia, numele fiind preluat din tradiția diavolilor bufoni. În a doua jumătate a secolului al XVI-lea, Zan Ganassa a jucat foarte mult în Franța unde venise în contact cu tradițiile folclorice locale, deci și cu cea a diavolilor bufoni. Masca lui Arlecchino era înfricoșătoare și respingătoare. Ochii erau minusculi și se deschideau în niște orbite uriașe. Buzele și sprâncenele care erau acoperite de peri, apropiau tipul de acela al diavolului din tradiția bufonească.

La început Arlecchino a coborât din munții Val Bremba îmbrăcat în niște zdrențe. „Pe măsură ce veșmântul devine mai ușor, dobândind o semnificație stilistică, limbajul se face mai puțin aspru și violent, trecând de la notele rustice ale dialectului bergamasc la mlădierea celui venețian, în timp ce gesturile și mimica, la început stângace și necioplite, ajung uneori distinse și grațioase³⁴.

Personajul mască Arlecchino devenise o sinteză a unei întregi serii de personaje de servitori, pe care le regăsim din timpurile comediei erudite până la momentul de apogeu al comediei improvizate, unde a trăit mai bine de două secole. „Zanni cel grosolan și de-a dreptul bestial la origine, sluga violentă cu poftă nestăpânite aduce în comedie vigoarea și naturalitatea rustică, viclenia dură a țaranului intrat, fără a se integra însă, într-o societatea superioară. El a devenit apoi un Arlecchino vesel, zăpăcit, ingenuu, capabil de idei neprevăzute³⁵.

Dacă la începuturile sale masca era o expresia a intențiilor satirice și comice cu trecerea timpului ea ajunsese reprezentantul artei de maximă stilizare. „Este una dintre cele mai plastice măști, mișcările lui fiind foarte aproape de balet, iar salturile lui de acrobație³⁶.

Personajul este greu de redus la o definiție fiind foarte viu și variat. Devine repede popular datorită însușirilor sale de prospețime, vivacitate și umor. Este cea mai enigmatică și complexă mască a commediei dell'arte. Pierde-vară, vesel, mereu flămând, naiv, zăpăcit. Nu este niciodată trist sau îngândurat. Pare nepriceput și leneș. Are numeroase vicii

²⁸ Pandolfi 1971, p. 244.

²⁹ Goldoni 1967, p. 276.

³⁰ Pandolfi 1971, p. 276.

³¹ Pandolfi 1971, p. 143.

³² Goldoni 1967, p. 276.

³³ Pandolfi 1971, p. 32.

³⁴ Pandolfi 1971, p. 34.

³⁵ Pandolfi 1971, p. 34.

³⁶ Boeriu 1979, p. 15.

care totuși nu fac din el un personaj respingător. Datorită mișcărilor sale care sunt pline de vioieșie și vivacitate reușește să întretină un climat de bună dispoziție. La totul în răs fără să trivializeze sau să-și bată joc. Este gata să intre într-o aventură fiind veșnic îndrăgostit și având mereu soluții, idei pentru posibile complicații. Nasul este turtit iar barba este neagră și zbârlită. Pe cap poartă o beretă cu o codiță de iepure, poartă o cămașă scurtă și niște pantaloni colanți, din petice de diferite culori. Are o mică sabie sau un ciomag care sunt prinse de o cingătoare.

Brighella este o mască ce a apărut mai târziu decât aceea a lui Arlecchino. Răutăcios, deștept, vicelan, intrigant. Numele măștii vine de la italianescul *briga* care înseamnă ceartă. Mânuieste instrumentele muzicale cu foarte mare pricepere. Față de Arlecchino care era servitorul mai puțin deștept, un încurcă lume, care întâlnea în calea lui numai pacoste, Brighella era ager, descurcăreț, șmecher, isteț și capabil să domine. Contrastează cu Arlecchino prin atitudinea mai așezată pe care o înfățișează, neavând gesturile feline și agilitatea acrobatică specifică primului servitor.

„În sec XVII-lea se definește și costumul, printr-o stilizare a cămășii largi și a pantalonilor fluturânți ai lui Zanni. Pitoreasca bluză zanească se transformă într-o livrea albă care ajunge până la urmă la jumătatea coapselor, strânsă în talie cu o centură lată de piele. Benzi orizontale de culoare verde împodobesc pieptul și mânecile hainei, făcând-o prin contrastul viu al tentelor și al ornamentului asemănătoare cu veșmântul unui majordom, fiind în cele din urmă o parodie a acestuia”³⁷. Pantalonii, tot în culori de alb cu verde au forma unor burlane făcând ca silueta să pară mai rigidă. Forma pantalonilor avea rolul de a incomoda mișcările Măștii fiind totodată și una din cele mai importante caracteristici ale ei.

Numele de **Pulcinella** vine de la *„Polle Kinesis* care înseamnă deplină mișcare sau *polis keinos* care înseamnă prostul orașului. Este pungaș, trândav și mîncău. Este cea mai populară mască. Numele vine de la italianescul *pulce* care înseamnă purice. Asta ar indica sărăcia și condiția sa socială mizeră. Tremură pentru pielea lui dar este gata oricând să ciomăgească pe altul. Este șiret în situații obișnuite și stupid.

Această Mască napolitană s-a bucurat de succes pentru o perioadă lungă de timp. Succesul a izvorât din libertatea de caracterizare și exprimare pe care această mască le-a avut, fiind față de celelalte personaje mască mai puțin legată de tradiția latină. Masca este tradițională și are rădăcini în tradiția bufonilor din piețe și a giularilor medievali. La prima vedere pare a fi un țaran prost și moic însă sub masca de culoare neagră cu nasul lung se ascunde un mister. Își acordă o libertate de creație destul de mare, dă naștere chiar unui jargon, unei deformări parodistice, a limbajului.

Amorezii au un rol central în desfășurarea spectacolului și un punct de plecare realist în viața din acea epocă. *„Întâlnim în cadrul comediei de improvizație conceptele îndrăgostiților și exprimările umoristic libidinoase ale bătrânilor și ale servitorilor, compuse după modelul cântecelor de carnaval”³⁸. Perechile de îndrăgostiți sunt Leandro și Isabella, Lelio și Silvia, Cintino și Flaminia, Orazio și Carlina. Împreună cu subretele aduc nota lor de tinerețe, de prospețime fiind gata să apere iubirea și să ia parte vieții.*

Colombina este replica feminină a lui Arlecchino. Este o țarancă vie și iscusită știind să câștige încrederea stăpânei sale. Are inițiativă, dă soluții prompte și reușește să-i manevreze pe mulți. Are un aer de ingenuă chiar dacă uneori în funcție de circumstanțe este metresa lui Pantalone. Costumul este roșu cu dungi de culoare albastră. Are un guler alb, mâneci tivite cu alb, ciorapi albi și pantofi negri

Există o singură excepție în această umanitate tipizată și convențională: *„servitorii prin care se rostește poporul însuși, acești spiriduși îndrăciți și vicleni, ageri și iscușiți, puși mereu pe pozne, care înviează prin limbuția lor deșuchiată dialogurile, nu o dată lăncede, ale personajelor patetice, introducând, cu efecte bine scontate, exagerarea comică în miezul exagerării sentimentale”³⁹.*

Până în secolul al XVIII-lea *commedia dell'arte* va rămâne în actualitate. După perioada asta va începe declinul ei. Genul începuse să pară desuet și obosit din cauza actorilor mediocrii, care lipsiți de talent nu făceau decât să se repete cu monotonie, chiar dacă scenariul se schimba. Devinse un teatru de bălci din cauza trupelor mediocre care erau din ce în ce mai multe. Aceste trupe erau atrase de facilitățile aparente ale genului și de succes. Nu dețineau mijloace de expresie artistice și nu erau capabile de improvizații reușite. Burghezul italian începea să se plictisească de această artă făcută din artificii, exuberanță, fantasmagorie și ireal.

„Începând din a doua jumătate a secolului al XVII-lea pînă la interpretii lui Goldoni și ai lui Gozzi, nu mai găsim în Italia actori și trupe care să trezească un interes deosebit în opinia publică”⁴⁰. Astfel că, jocul actorilor se transformase într-o executare mecanică fără noutate și fără farmec. Situațiile se reproduceau mereu, golurile provocate de lipsa inspirației erau acoperite cu bufonerii licențioase, meșteșugul actoricesc se limita la câteva abilități saltimbance, totul rezumându-se la „o notă de amuzament ușor și vulgar”⁴¹.

Desfășurarea liberă a acțiunilor și a replicilor, lipsa textului scris și dependența spectacolului de harul actorilor, au dus la alterarea și epuizarea genului. Acest gen comic a cerut din totdeauna ca interpretii să fie spontani, inventivi și

³⁷ Pandolfi 1971, p. 37.

³⁸ Pandolfi 1971, p. 49.

³⁹ Pandolfi 1971, p. 15.

⁴⁰ Pandolfi 1971, p. 79.

⁴¹ Zamfirescu 1966, p. 250.

talentați. Cheia comediei dell'Arte consta în noutate și în nicun caz în caraghioslăcuri sau în repetarea unor glume învechite la nesfârșit. Iar cum talentul nu este un lucru pe care să-l găsești la tot pasul ne putem da seama ce rezultat aveau companiile de mâna a doua din perioada respectivă.

Când spectacolul comediei dell'Arte s-a transformat într-un teatru fără fond, mecanic, publicul s-a plictisit. Actorii deveniseră grosolani și chiar vulgari din cauza necesității de a găsi efecte comice cu orice preț. Încercările lor nu au făcut decât să dea naștere în cele din urmă unor situații total neplăcute. Publicul nu a mai putut accepta vechea comedie populară deoarece era obosit de a privi aceleași măști și de a auzi aceleași glume. „*Prin exercitarea profesiei și mai ales prin succedarea generațiilor, comicii pierd contactul cu terenul lor expresiv natural, găsind alte modalități mai bogate în fantezie, virtuozitate și rafinament, dar lipsite de orice legătură cu realitatea*”⁴².

Mașinăriile uluitoare și punerile în scenă de un fast uimitor vor cucerii publicul și vor duce la desființarea comediei improvizate. Luxul care a apărut din dorința de a sublinia și mai mult interpretarea actorilor a reprezentat pentru commedia dell'Arte un alt factor de decadență.

Commedia dell'Arte a avut meritul de a învăța publicul cum să observe realitatea sub diferite unghiuri critice, corectând prin ironie „*tendențele epocii de a stăruii într-un teatru pedant, cu pretenții erudite, fără intuiția realității și fără nervul adevărilor umane*”⁴³.

Bibliografie

- Aristotel 1957 – Aristotel, *Poetica*, București, 1957.
Banu, Iordache-Tonitza 2004 – G. Banu, M. Iordache Tonitza, *Arta Teatrului*, București, 2004.
Baty, Chavance 1969 – G. Baty, R. Chavance, *Viața artei teatrale*, București, 1969.
Boeriu 1979 – E. Boeriu, *Comedia renașterii italiene*, București, 1979.
Borcia 2002 – O.D. Borcia, *Plurivalența comicalului în teatrul lui Carlo Goldoni*, București, 2002.
Bucescu-Bălăiță 2008 – R. Bucescu-Bălăiță, *Descinderi în commedia dell'arte*, Iași, 2008.
Goldoni 1967 – C. Goldoni, *Memorii*, București, 1967.
Pandolfi 1971 – V. Pandolfi, *Istoria teatrului universal*, Vol. II, București, 1971.
Ubersfeld 1999 – A. Ubersfeld, *Termeni cheie ai analizei teatrului*, Iași, 1999.
Vianu 1977 – T. Vianu, *Scrieri despre teatru*, București, 1977.
Zamfirescu 1966 – I. Zamfirescu, *Istoria Universală a Teatrului*, București, 1966.

⁴² Pandolfi 1971, p. 30.

⁴³ Zamfirescu 1966, p. 250.

ISTORIA VERSURILOR DE PE MORMINTELE BRÂNCOVENEȘTI DIN BRAȘOV

Ioan-Nicolae Popa

Abstract: *The history of the verses on the tombs of the Brâncoveanu family in Brașov.* The historian Nicolae Iorga published in 1906 the texts of the verse epitaphs on the tombs existing in the Greek Church in Brașov and pertaining to two members of the Brâncoveanu family. Research in recent years allows us to maintain, without a doubt, that the author of the Romanian epitaph for the young Elena Brâncoveanu was the Sibiu-based literate and lawyer Vasile Aaron; we are also advancing the hypothesis that the second epitaph, composed in Latin and dedicated to Prince Emanoil Brâncoveanu, was authored by the same Vasile Aaron.

Cuvinte cheie: Vasile Aaron, inscripții funerare, Nicolae Iorga, Emanuel Brâncoveanu, Elena Brâncoveanu, Grigore Brâncoveanu, posesiuni brâncovenești, Brașov, epitafuri, scrisori.

Keywords: Vasile Aaron, funerary inscriptions, Nicolae Iorga, Emanuel Brâncoveanu, Elena Brâncoveanu, Grigore Brâncoveanu, possessions of the Brâncoveanu family, Brașov, epitaphs, letters.

Preocupat de cunoașterea realităților politice și culturale din toate provinciile românești, istoricul Nicolae Iorga a făcut cercetări susținute pentru descoperirea și studierea numeroaselor mărturii documentare despre istoria neamului, păstrate din vechime, făcând repetate cecetări pe teren. Una dintre cele mai fructuoase a fost cea din august-octombrie 1905, când energicul profesor, în vârstă atunci de 34 de ani, a cercetat „toate bisericile mai vechi” din Transilvania și din Maramureș, copiind pisanii, adnotări de pe cărți, epitafuri, orice mărturie scrisă despre trecutul românesc. Rezultatul ei s-a concretizat într-un valoros volum *Scrisori și inscripții ardelene și maramureșene II. Inscripții și însemnări* (Formând volumul XIII din *Studii și documente privind istoria românilor*), apărut în anul 1906.

Intrând în sfera preocupărilor noastre din ultimii ani, ne-au atras atenția două dintre cele șase inscripții tombale remarcate de istoric la Biserica grecească din Brașov, ambele făcând trimitere la membri ai vestitei familii Brâncoveanu¹. Prima dintre ele, este săpată în piatra de mormânt a tinerei Elena Brâncoveanu, trecută la cele veșnice la 18 martie 1809. Este un epitaf amplu, alcătuit din douăsprezece versuri de câte 11-12 silabe, în limba română. Ele sintetizează informații despre persoana defunctă și îndeamnă la cuvenita meditație morală, fără a oferi vreo indicație despre alcătuitorul lor:

A doua inscripție funerară se află pe lespedeza mormântului principelui Emanoil Brâncoveanu, tatăl Elenei, căzut din această viață la începutul anului 1811, înmormântat și el în cimitirul bisericii pe care Brâncovenii o sprijiniseră mereu, cu largă mărinimie. Epitaful este în limba latină, compus din unsprezece stihuri, de 13-14 silabe.

Cercetările pe care le-am întreprins timp de mai mulți ani în vederea alcătuirii unei monografii menite să facă lumină asupra uneia dintre cele mai interesante personalități românești ale Transilvaniei din primele două decenii ale începutului secolului al XIX-lea, foarte puțin cunoscutul și rău cunoscutul avocat-literat Vasile Aaron (1780-1821), ne-au dezvăluit o neștiută, până acum, relație între scriitorul-jurist sibian și descendenții voievodului martir Constantin Brâncoveanu, într-o istorie care face atingere și la inscripțiile -- epitafuri semnalate de Nicolae Iorga.

Înțelegerea corectă a acestei istorii, este condiționată de cunoașterea împrejurărilor și a personajelor implicate în ea, pornind de la relația familiei Brâncoveanu cu burgul săsesc din Țara Bârsei, unde se află cele două monumente funerare.

După cum se știe, voievodul Constantin Brâncoveanu, care a stat la cârma Țării Românești un sfert de veac, din 1688 până la tragicul sfârșit din 15 august 1714, a domnit în vremuri marcate de intrigi continue pe plan intern și de ciocnirile de interese ale celor trei imperii expansioniste – otoman, habsburgic și țarist. Coborătorul din ilustrul neam al Basarabilor, a reușit să-și anihileze înverșunații adversari dinăuntru și a navigat înțelept, prin intermediul banilor și al diplomației, printre numeroasele primejdii interne și externe. În nume personal, supusul sultanilor își crease un cap de pod – putem crede că se gândea la un posibil refugiu salvator? – în sudul Transilvaniei. Deținea aici mai multe proprietăți – case și moșii – unele cumpărate, altele moștenite. Cumpărase, de exemplu, două rânduri de case în Șcheii Brașovului. Achiziționase și o casă în cetate, în ciuda împotrivirii Magistratului brașovean. Moșia Sâmbăta de Sus era o moștenire de familie; satul Sâmbăta de Jos fusese cumpărat de la contele Banfi Gyorgy, primul guvernator al Transilvaniei austriece, pentru 1.000 de galbeni ungurești iar satul Poiana Mărului îl costase 3.500 de lei. Avea în proprietate și satul Berivoi. Pentru a nu mai fi supus unor reglementări locale restrictive (Legislația săsească interzicea

¹ Iorga 1906, p. 67-68.

străinilor cumpărarea de imobile în oraș), Constantin Brâncoveanu obținuse, în 1713, de la împăratul Carol al VI-lea (1711-1740), aprobarea de a cumpăra imobile oriunde în cuprinsul Transilvaniei².

Grație posesiunilor deținute în acest principat, voievodul muntean era considerat și nobil transilvănean. La 19 mai 1680, împăratul Leopold I (1658-1705) îi acordase boierului valah titlul de conte al imperiului. Blazonul princiar există din 30 ianuarie 1698 și a fost confirmat la 8 iunie 1807 pentru principele Emanuel Basarab de Brâncoveanu.

Posesiunile din sudul Transilvaniei au fost transmise urmașilor. Moștenitorul a fost un nepot Constantin, salvat miraculos de la moarte, fiul lui Constantin, al doilea fecior al voievodului, decapitat odată cu tatăl și cu ceilalți trei frați. Trăitor între 1707 și 1762, unicul nepot de fiu al domnitorului Constantin și al doamnei sale Maria, bivvel logofătul Constantin Brâncoveanu a avut doi fii, pe Nicolae, mort în 1804 fără urmași, și pe Emanuel (1748-1811). Acesta din urmă, care apare în documente sub numele de Manole sau Manolache și cu demnitatea de mare ban (deși unii istorici susțin că nu s-a afirmat în viața politică a Principatului de la Dunăre) și își etalează calitatea de Principe al Imperiului, este personaj important al istoriei noastre.

Emanoil intră în atenția cercetării noastre abia în ultimii ani ai vieții, când îl aflăm în corespondență cu avocatul sibian Vasile Aaron, care lucrează pentru el într-un litigiu legat de posesiunile pe care Brâncovenii le aveau în Țara Făgărașului, moșiile de la Sâmbăta de Sus, Berivoi Mari și Poiana Mărului. Acestea constituiseră câteva zeci de ani obiect de dispută între reprezentanții faimoasei familii boierești și creditorii lor din Transilvania. Fuseseră ipotocate în 1760 de Constantin, nepotul voievodului martirizat, în contul unor datorii față de un negustor-bancher sibian. Din 1760 până în 1803 s-au desfășurat îndelungate procese pentru stingerea datoriilor, la diverse instanțe din Transilvania. În 1803, Emanuel Brâncoveanu, fiu al aceluși boier Constantin, a fost repus în proprietatea moșiei Sâmbăta de Sus, dar au urmat noi litigii financiare, se pare cu niște arendași. La acestea s-au adăugat altele, precum cel cu obștea din satul vecin, Drăguș, pentru o pădure.

Până la cercetările noastre nu a existat nicio informație despre existența unor relații între neamul Brâncovenilor și avocatul-literat din Sibiu, nici în bogata istoriografie a boierilor munteni, nici în aceea, mai săracă, despre cărturarul iluminist transilvănean. Datele pe care noi le-am scos la iveală și le-am făcut publice în monografia despre Vasile Aaron, apărută în anul 2011, și în cartea despre scrierile sale juridice din 2014, provin din scrisorile primite de avocat și păstrate până azi grație spiritului săsesc de ordine și rigoare. În Fondul documentar Vasile Aaron constituit la Arhivele Naționale, Serviciul județean Sibiu, există peste 1500 de scrisori adresate avocatului în cei 17 ani ai vieții lui la Sibiu (1804-1821), de oameni din toate stările și de pe întreg cuprinsul Transilvaniei. Scrise în latină, în română cu chirilice și caractere latine, în germană și în maghiară, cele mai multe se referă la chestiuni de natură juridică. Aproape 100 dintre ele provin de la membrii familiei Brâncoveanu. În proporție covârșitoare, ele au fost expediate de la reședința brașoveană a principelui Emanuel, scrise fiind de secretarul acestuia, Ioan Onișor (fostul cenzor al cărților românești la Tipografia Universității din Buda), probabil la dictare, pe unele existând și completări făcute de Emanoil. Există doar una din partea văduvei principelui, Zoița (Zoe, născută Sturza, din familia boierilor moldoveni care a dat Moldovei numeroși bărbați de seamă, în frunte cu Ioan Sandu Sturza și cu Mihai Grigore Sturza, propulsați mai târziu pe tronul Principatului în perioada 1822-1828, respectiv 1834-1849). În ea avocatul este înștiințat de moartea Principelui și i se spune să lucreze în continuare. Epistola nu oferă amănunte privitoare la întristătorul eveniment. Următoarele câteva scrisori sunt primite de la fiul moștenitor, marele ban Grigore Brâncoveanu (1770-1832), ultimul urmaș direct al familiei, dar câteva provin de la persoane implicate fie în administrarea moșiilor, fie în urmărirea derulării proceselor.

Epistolele relevă faptul că avocatul Vasile Aaron a lucrat intens pentru vestita familie boierească între anii 1810-1811, însărcinat fiind să cerceteze cursul desfășurării proceselor, mișcarea actelor în complicatul sistem birocratic judiciar al Marelui Principat transilvănean, să urmărească modul de acțiune al altor avocați, clujeni, angajați de principe să-i reprezinte interesele la Guberniul Transilvaniei. În esență, scrisorile conțin indicații ale patronilor, sugestii privitoare la demersurile care trebuie întreprinse în legătură cu desfășurarea proceselor aflate la Guberniu și, mai ales, exprimă nemulțumirea lor față de lentoarea procedurilor judiciare, favorabilă părților, care, profitând de ea, îi păgubesc pe proprietari, cosind fânețele și secerând holdele. Iar nemulțumirea se răsfrânge asupra avocatului, învinuit că nu furnizează cu promptitudinea așteptată informații despre mersul cauzelor și despre intervențiile făcute. Nu o dată, după ce secretarul încheie misiva, principele adaugă, cu propria mână, câte o observație furioasă, câte un îndemn, o rugămintă sau o dojană și, apoi, de cele mai multe ori, își cere scuze pentru ieșirile de ins coleric: „*Drept îți scriu că am fost cam turburat văzând atâta întârziere și neprimind scrisoare cu două poști. De aceea am scris, că-s mânios, cum un om pățimaș bagă vină tuturor, ci să nu bănuiești cum că să te superi. Numai silește de isprăvește frumos scrisoarea la funju*”³.

Deși scrisorile păstrate datează din anii 1810-1811, avem motive să credem că Vasile Aaron lucrase pentru familia Brâncoveanu și în anii anteriori, cel puțin în 1809. Într-o scrisoare din decembrie 1810, Emanuel Brâncoveanu

² Apud. Lupaș 1936, p. 1-26.

³ DJSAN, Aaron, doc. nr. 74/1.

confirmă primirea specificației cu sumele cheltuite de Aaron și de cancelistul clujean Dimitrie Racz cu expedițiile poștale din 1809 și 1810 și se arată supărat că documentele de decontare au fost prezentate cu o atât de mare întârziere, încât suma de plată a ajuns la 26 de fl.r⁴. Îl ceartă pe avocat că nu a procedat la regularizarea acestor cheltuieli la sfârșitul fiecărui „fârtal de an”, cum ar fi fost normal conform înțelegerilor convenite. Scrisoarea nu precizează cum era plătit Vasile Aaron, dar aflăm că, prin avocatul sibian, cancelistul Dimitrie Racz primea lunar o „angarie” de 10 fl.r. pentru serviciile și pentru informațiile oferite.

Deși cei doi aristocrați răbufnesc de multe ori, iritați de tot și de toate, agasați mai ales de faptul că instanțele de judecată se dovedesc prea lente, se pare că au fost, totuși, mulțumiți de prestația lui Vasile Aaron și au avut încredere în el. În ianuarie 1810, Emanuel i se plânge de un „vestit și laudat procurator” clujean care, deși a fost plătit cu 200 de zloți, i-a pricinuit numai pagube. În consecință, îi cere lui Aaron să se deplaseze personal la Cluj și să reglementeze situația⁵. Cum spuneam, după moartea principelui Emanuel, văduva acestuia, îi cere avocatului, în mai 1811, să urmărească în continuare cu atenție mersul procesului de la Guberniu pentru moșia Sâmbăta de Sus și îl informează că așteaptă sosirea la Brașov a fiului său Grigore⁶. La rândul său, noul proprietar îl trimite pe avocat la Cluj pentru a urmări mersul hârtiilor și a stăruii pentru obținerea unei grabnice rezoluții a Guberniului care să stopeze activitățile păgubitoare ale celor care, fără drept, recoltează terenurile respectivei moșii. El îi încredințează lui Aaron și sume importante de bani: în august 1811 acesta primește 2.500 de florini munteniști pe care să-i predea unui oarecare Korodi pentru plata unor cheltuieli de la Sâmbăta⁷.

Nu este lipsit de interes amănuntul că Principele Emanuel a făcut apel la Vasile Aaron și în cazul unor trebuințe mai speciale. Într-o epistolă îl ruga să-i procure „un calendar românesc bun pe 1811”, din cele pe care tipografia lui Barth le scotea cu regularitate, și să-i procure un exemplar din Retorica lui Molnar, lucrare pe care oculistul-cărturar o tipărise în 1798 la tipografia de la Buda.

Când îl însărcinează, în 1810, să meargă la Guberniu, principele Emanuel îi dă și o misiune cu totul extraprocuratoricească. Îl roagă pe avocat să-i găsească la Cluj un „socaci”, care să fie bun, cinstit și vrednic; să nu aibă năravuri rele, să nu fie însurat sau, dacă e căsătorit, să nu aibă copii sau nevastă „grea”; în final: „să fie învățat nu numai la bucate, ci și la prăjituri, zaharicale, înghețuri și altele trebuincioase mesei”⁸. Nu se știe dacă a reușit Aaron să găsească un bucătar pe măsura așteptărilor boierului muntean cu gusturi împărțite între Occident și Orient.

Mai multe scrisori de prin noiembrie-decembrie 1810 conțin, pe lângă „oficialele” informații judiciare-financiare, o poveste amuzantă despre un „râmător” pe care principele vrea să i-l ofere cadou de Crăciun. Intenția e bună, dar nu știe cum va ajunge grăsunul de la Poiana Mărului la Sibiu: dacă e mai bine viu sau tăiat; cu căruța e greu, drumul e lung și porcul nu rezistă; cu carul cu boi nu se poate din pricina unei molime. Până la urmă se propune soluția de a vinde patru pedul acolo, la Poiana Mărului, iar lui Aaron să-i dea banii, să-și cumpere altul. Se pare că, din vina celor însărcinați să ducă la îndeplinire misiunea, avocatul a rămas fără grăsunul promis.

Din câte se știe, procesul Brâncovenilor pentru moșia de la Sâmbăta de Sus s-a încheiat în favoarea lor. La reușită a contribuit și Vasile Aaron. Și, chiar dacă avocatului nu-i va fi fost ușor să lucreze cu asemenea oameni suspuși, obișnuiți să comande și să dispună, se pare că, pe plan financiar, un astfel de angajament sigur, de durată, i-a fost avantajos.

Din punctul de vedere al comunicării noastre, importantă este o scrisoare din noiembrie 1810. Cunoscând preocupările poetice ale avocatului, Emanoil Brâncoveanu îi cere să alcătuiască un „distih” pentru piatra funerară a mormântului fiicei Elena, decedată la doar 22 de ani, și a soțului acesteia. Elena fusese cea mai mică dintre cei trei copii ai lui Manole și ai Zoitei și putem bănui că atât de timpurie plecare a ei din viață a fost o dură lovitură pentru părinți. Se născuse în anul 1787 și fusese căsătorită cu boierul moldovean Grigore Cantacuzino-Paşcanu (1779-1808).

În scrisoare, boierul menționează că îi trimite și datele necesare întocmirii inscripției: „Lângă care, iată, îți trimit aici și numele din botez, cu polecra, a fiicei noastre ceii răposate, precum și a soțului ei, așijderea răposat și îngropat la Iași, pentru curândă trimiterea acelor distihuri”. Le găsim pe notiță atașată misivei, alături de câteva alte precizări:

„Răposata fiica noastră, cu numele cel bun să cheamă Elena Brancovana, în vârsta de 22 ani, la anul trecut 1809, martie 18, s-au mutat din lumea aceasta și s-au îngropat aici, în cetatea Brașovului, la Sf. Beserica Grecească. Iară iubitul ei soț, cu numele și polecra, să cheamă Grigorie Cantacuzeno și s-au chemat din lume, în vârsta sa de 27 de de ani fiind, iară la Martie, în 9 zile, [1]808. Piatra să va pune în lung, deasupra, cătu-i mormântul; și distihuri, câte vei socoti a fi de ajuns, atâtea vei face, numai cu slove mari, ca să se poată săpa de pietrariu”.

⁴ DJSAN, Aaron, doc. nr. 74/26.

⁵ DJSAN, Aaron, doc. nr. 74/2.

⁶ DJSAN, Aaron, doc. nr. 153.

⁷ DJSAN, Aaron, doc. nr. 74/8.

⁸ DJSAN, Aaron, doc. 74/2.

Solicitarea a fost onorată cu promptitudine, existând confirmarea primirii versurilor într-o scrisoare datată Braşov, 17/29 decembrie 1810, o scurtă menţiune doar, fără comentarii: „Scrisoarea Domnii tale cu distihurile trimise, pentru care îți mulțămesc (...) am primit (...)”⁹.

Cum am menționat, este un epitaf amplu, care cuprinde informațiile oferite de scrisoarea boierului valah, lor adăugându-li se cuvenitul îndeamn la meditația asupra șubrezeniei existenței omenești:

*Cu această peatră, în cornuri cioplită,
Brancovan Elena e acoperită,
Tânără, de ani douăzeci și doi,
De Domnul, chemată fiind înapoi,
Își așază trupul în groapa cernită,
Întru obidare nespusă gătită.
Abiea trecu anul de când fu răpit
Și Cantacuzeno, al său soț iubit.
Unul după altul, întornând din lume,
Arată că vârsta și vestitul nume,
Frumusețea, averea, sânt deșertăciune,
Toate prav, cenușe, toate putreziciune.
Braşov, 18 martie 1808.*

Este cazul să scoatem în evidență faptul că în ultima și cea mai importantă scriere a lui Vasile Aaron, uriașul poem *Reporta din vis*, de 4088 de versuri, există o amplă secțiune alcătuită din 30 de inscripții de pe monumentele funerare dintr-un imaginar cimitir al umanității: în esență, ele sunt compuse în aceeași manieră precum epitaful tinerei înmormântate în cavoul Brâncovenilor de la Biserica grecescă din Braşov, toate conținând, ca și acesta ideea atotputerniciei morții și a perisabilității existenței umane.

Dacă în privința inscripției de pe mormântul Elenei Brâncoveanu lucrurile sunt clare, indubitabil autorul versurilor fiind Vasile Aaron, despre cele de pe piatra funerară a lui Emanuel, deceda în primăvara lui 1811, nu există nicio informație. Cu rezervele de rigoare ne-am putea hazarda să i le atribuim tot lui Aaron. Există dovada că își demonstrase priceperea de a alcătui versuri și în limba latină. Cu doar doi ani înainte ca fostul caimacan al Craiovei să fi „murit de inimă rea pentru că pierduse în 1811 la cărți 20.000 de ducați”¹⁰, cum scria Alexandru Piru, Vasile Aaron publicase o poezie în limba latină, dedicată canonicului blăjean Dimitrie Vaida, în fruntea broșurii care cuprindea două cuvântări latinești ale acestuia, rostite în fața unor membri ai clerului greco-catolic. Textul latin și traducerea acestuia, sunt accesibile acum, fiind publicate de noi în volumul *Scrieri antume*¹¹ din 2013.

Epitaful care marchează mormântul principelui Emanuel Brâncoveanu, căzut din viață la 24 aprilie 1811, este alcătuit în limba latină, din unsprezece stihuri de câte 13-14 silabe, în aceeași manieră ca acel *Ad authorem* din broșura mai sus amintită. Îl reproducem, pentru ca doritorii să poată face comparație:

*Basarab Emanuel princeps de Brancovan altus
Felix hic iaceo plaudoque sacro Deo.
Ilic requiesco, ducum genus alt' ab origine naturam,
Praestantes titulos, nobile sterna gerens ;
Sexagesimus est mihi tertius annus in orbe,
Dum mihi magnificum contexerit ossa sepulcrum,
Quo simulacra levo Elysiumque peto,
Nec cessare veils ben edicere, docte viator ;
Fas etenim est tibi, cras hoc quoque carpere iter.
Vir utique fatis Phoebus delapsus Olimpo,
Lux fuerat tenebris pura Corona tuis.
Die 24-ta Aprilis [1811].*

Inscripția tombală, pentru a cărei versiune în limba română sunt mulțumitor părintelui profesor William Alexandru Bleiziffer de la Facultatea de Teologie din Blaj și doamnei Liliana Maria Popa, nu conține elemente care să permită o certă atribuire a stihurilor unui anume autor, ci ca și în cazul precedentei, urmează o anumită structură definitorie pentru alcătuirile de acest gen:

*Basarab Emanuel, principele Brâncoveanu cel bătrân
Zac aici fericit preamărindu-l pe Domnul
Aici odihnesc, născut din înaltă stirpe de voievozi,*

⁹ DJSAN, Aaron, doc. 74/2.

¹⁰ Piru 1977, p. 424.

¹¹ Aaron 2013, p. 71-73.

*Purtător de strălucit nobil blazon
Şase zeci, sunt ai mei, şi trei, ani în lume ,
Până când cuprinzătorul mormânt mi-a cuprins osemintele,
Când îmi înalţ umbra şi mă îndrept spre Câmpiile Elizee,
Înțeleptule trecător, să nu pregeţi a binecuvânta,
Căci îţi este şi ţie deschis a apuca mâine pe calea aceasta.
Bărbat asemenea lui Phoebus, aruncat de soartă din Olimp,
Lumina i-a fost pusă, Corona¹², în întunericul tău.*

Deşi nu este un argument decisiv, ar putea fi luată în considerare, ca element în favoarea presupunerii că textul a fost compus de Aaron, trimiterea mitologică la care face apel autorul epitafului. Este amintit Phoebus, zeul Apolo, al luminii, la fel cum procedase avocatul-literat în oda închinată episcopului Ioan Bob, în ianuarie 1806, apoi în versurile justificative adresate lui Dimitrie Vaida în 1809. Îndemnul adresat călătorului de a privi mormântul cu pioşenie şi cu încredinţarea că tuturor le este deschisă calea spre inexorabilul sfârşit este o constantă în scrierile lui Aaron, mai cu seamă în prea puţin cunoscutul poem *Reporta din vis*, pe care sperăm că vom reuşi să-l edităm în acest an. El pare a fi un ecou din lecturile ovidiene ale lui Aaron, din acel *exegi monumentum* din *Tristele* exilatului de la Tomis pe care Aaron îl cunoştea preabine, căci îl cita în biografia pe care i-o alcătuiuse în tinereţe poetului latin preferat¹³: „o, tu ce treci pe-alături(...), / nu-ţi fie greu a zice: să-i fie somnul lin”. Până la proba contrarie, adăugăm şi aceste stihuri în contul lui Vasile Aaron.

Fără a constitui informaţii de importanţă capitală pentru istoria familiei Brâncoveanu, noutăţile din prezenta comunicare conţin amănunte de coloratură umană şi precizări despre un capitol mai puţin cunoscut al relaţiei ultimilor Brâncoveni cu sudul Transilvaniei. În acelaşi timp ele constituie o contribuţie la mai buna cunoaştere a activităţii avocatului – literat Vasile Aaron, „luminător” din epoca Şcolii Ardelene, foarte puţin cunoscut, deşi el ni se relevă acum ca cel mai important scriitor al epocii, nu doar din Transilvania, ci din întregul spaţiu locuit de români, iar ca jurist – un lucrător consecvent în folosul conaţionaliilor săi.

Bibliografie

- Aaron 2013 – V. Aaron, *Scrieri antume. 1806-1821*, ediţie îngrijită şi studiu introductiv: Liliana Maria Popa, Ioan-Nicolae Popa, Cluj-Napoca, 2013.
- DJSAN, Aaron – Direcţia judeţeană Sibiu a Ahivelor Naţionale, Fond Vasile Aaron, *Correspondenţă*.
- Iorga 1906 – N. Iorga, *Scrisori şi inscripţii ardeleni şi maramureşeni. Inscripţii şi însemnări*, Bucureşti, 1906.
- Lupaş 1936 – I. Lupaş, *Documente istorice privitoare la moştile brâncoveneşti din Transilvania şi Oltenia. 1654-1823*, în „Anuarul Institutului de Istorie Naţională”, VI, 1936.
- Piru 1977 – Al. Piru, *Istoria literaturii române de la origini până la 1830*, Bucureşti, 1977.
- Popa, Popa 2015 – Liliana Maria Popa, I.-N. Popa, *Vasile Aaron – miracole mitologice şi învăţăături moral-creştine*, Cluj-Napoca, 2015.

Bibliografie suplimentară

- Şt. Ionescu, P.I. Panait, *Constantin Vodă Brâncoveanu*, Bucureşti, 1969.

¹² Corona – Denumirea latinească a Braşovului.

¹³ Popa, Popa 2015, p. 15-17, 202-209.

CONTRIBUȚII LA REPERTORIAREA TROIȚELOR DIN MĂRGINIMEA SIBIULUI (SATUL ROD, JUD. SIBIU)

Dr. Adrian Stoia

Abstract: *Contributions to the study of Roadside Crosses from Mărginimea Sibiului (Rod Village, Sibiu county).*
In the following study, conducted in Rod village, we have succeeded in developing a repertoire of 22 roadside crosses. However, we do not exclude the existence of other roadside crosses built on hills or lands belonging to the village. All roadside crosses presented in this article match the typology of similar models built in Mărginimea Sibiului.

Cuvinte cheie: *troițe, Rod, icoană, Mărginimea Sibiului.*

Keywords: *roadside cross, Rod, icon, Mărginimea Sibiului.*

În cadrul cercetării noastre privind identificarea, fotografierea, măsurarea și descrierea iconografică a troițelor din Mărginimea Sibiului, în cadrul anului în curs, am reușit repertorierea acestui tip special de monumente de cult, ridicate în satul Rod (jud. Sibiu).

Localitatea, parte componentă a ariei geografice, numită generic Mărginimea Sibiului, situată în sud-vestul Transilvaniei, din care fac parte, conform părerii celor mai mulți cercetători, 18 localități, este situat „pe Platforma Gornovița din marginea nordică a Munților Cindrel”¹.

Satul Rod este amplasat la vest de orașul Sibiu, împreună cu celelalte localități „mărginene”, grupate la poalele munților Sibiului, dezvoltând o cultură specifică civilizației rurale românești. Atestarea documentară este dată de un document din anul 1419², prin care greavul din Apoldu de Sus cerea aprobare magistratului Sibiului pentru o strămutare a românilor din localitate în alt loc³.

Aflată astăzi în administrația comunei Tilișca (jud. Sibiu), localitatea este populată de români, în marea lor majoritate de religie ortodoxă. Demografic, se încadrează situației actuale din zonă, în trecut existând câteva valuri de migrare: cea din Rusia, de la sfârșitul secolului al XIX-lea și prima parte a secolului al XX-lea, unde datorită activității economice de bază (păstoritul) au ajuns, iar apoi datorită conjuncturilor politice, au fost nevoiți să rămână, și cea din America, unde au plecat pentru a muncii în industrie, migrare petrecută în prima parte a secolului al XX-lea.

Scurte considerații bibliografice. În bibliografia dedicată satului, trebuie menționată cartea dl. Miha Ioan⁴, dar și alte lucrări unde se pot găsi informații referitoare la această localitate: Cornel Irimie, Nicolae Dunăre, Paul Petrescu⁵; Victor Voicu Vedea, Ioan Părean⁶, Manase⁷, etc. Referitor la troițele din sat, un studiu dedicat acestora a apărut în urma cercetării doamnei Carmina Maior⁸, informații despre acestea putând fi găsite și în arhiva științifică a Complexului Național Muzeal Astra din Sibiu, în urma cercetărilor pe teren ale dl. Valerie Deleanu⁹

Ridicate la margine de hotar și la răscruce de drumuri, la izvoare și fântâni, la trecerea peste o apă, în fața sau în curtea locuințelor, în piețe sau pe înălțimi vizibile din sat, troițele, parte componentă a vieții spirituale a creștinului, reprezintă o „etalare” comunitară a sentimentului religios. Cu prilejul sărbătorilor religioase, dar și la vreme de neploaie sau calamități, la unele dintre aceste monumente, comunitatea în frunte cu preotul paroh, participă la slujbe speciale.

Repertoriul monumentelor. În continuarea studiului, vom încerca repertorierea și descrierea fiecărui monument identificat în localitate, pornind dinspre Tilișca înspre Poiana Sibiului¹⁰. Dimensiunile monumentelor vor fi notate în cm, înălțimea fiecărei troițe fiind măsurată doar până la baza acoperișului.

Urcând pe drumul de la Tilișca înspre Rod, la una dintre numeroasele serpentine pe care le formează drumul rutier, un peisaj format dintr-o pădure de brazi crescută pe un versant stâncos, se deschide privirii în partea stângă. Între brazi, pe o zonă stâncoasă ieșită afară parcă din peisajul pădurii, este ridicată o cruce, cu înălțimea de aproximativ 3m

¹ Voicu-Vedea, Părean 2008, p. 295.

² Luca, Georgescu, Pinter 2003, apud Zimmermann și colab. UB, IV, p. 115.

³ Voicu-Vedea, Părean 2008 p. 305.

⁴ Miha 2004.

⁵ Irimie, Dunăre, Petrescu 1985.

⁶ Voicu-Vedea, Părean 2008.

⁷ Manase 2014.

⁸ Maior 2014.

⁹ A.Ș. Astra.

¹⁰ Dorim pe această cale să mulțumim domnului prof. Dorin Bogdănel, cel care ne-a ajutat la măsurători și la identificarea monumentelor.

(planșa 1.1). Crucea este formată din câte trei pari verticali și tot atâția orizontali, uniți la capete și vopsiți în alb. O structură din bârne orizontale prinse între ele, protejază și consolidează monumentul amplasat pe stâncă. Este cunoscută sub numele de „Crucea studenților” și se pare că a fost ridicată în memoria luptătorilor pentru libertate, în perioada instalării comunismului în România.

Înainte de intrarea în satul Rod, o troiță de hotar a fost ridicată la intersecția drumului principal cu un drum forestier, care duce spre noua clădire renovată pentru turiști, a cantonului „Râul Negru”, aflat în proprietatea Ocolului Silvic „Valea Frumoasei” (planșa 1.2). Deasupra unui postament paralelipipedic din piatră (130x80 cm), a fost turnată placa din ciment în care a fost prinsă o bucată de marmură inscripționată cu cuvintele: „*Doamne ajută-ne*”. Deasupra plăcii este amplasată o cruce din ciment marmorat, cu mărimea de 58x90 cm. La intersecția brațelor acesteia este încastrată o bucată dreptunghiulară din marmură neagră, inscripționată cu majuscule pe două rânduri: „*DOAMNE AJUTĂ*”.

Două cruci de cimitir din piatră, ridicate pe partea stângă a drumului amintesc de tragicul accident din data de 26 noiembrie 1964, în care și-au pierdut viața cele două persoane în memoria cărora au fost ridicate crucile cenotaf.

În localitate, în dreptul locuinței cu nr. 430, a fost ridicată de către proprietari o troiță sculptată în lemn, cu dimensiunile de 100x230 cm (dimensiune care nu cuprinde, așa cum am menționat anterior și acoperișul din lemn, în patru ape, pe care a fost montată o cruce treflată). Troița-cruce „cu pui” (planșa 1.3), este compusă din patru cruci grecești, cu brațele egale, două dedesubt și două deasupra brațului vertical al troiței. Pe brațele arcuite sunt sculptate motive creștine: modelul viței-de-vie și al spicelor de grâu. Întreaga suprafață a troiței, către drum, a fost sculptată cu motive decorative. Deasupra lui Iisus răstignit, într-o filacteră sunt înscrise literele „*INRI*”, iar dedesubt este menționat anul ridicării troiței – 2011. Un gard de înălțime mică, din țevă pătrată, închis cu lanțuri, străjuiește crucea de lemn, prinsă într-un postament de beton.

Dacă ocolim casa menționată anterior și coborâm spre stânga, pe un drum de țară, înspre șipotul „la Dușoaia”, lângă casa cu nr. 246, întâlnim o troiță ridicată de familia Pavel Ioan și Dorina, așa cum se poate citi pe o placă de marmură, lipită de postamentul troiței (planșa 1.4). Troița din ciment cu laturile treflate, are încastrat atât pe axa verticală cât și pe cea orizontală, o placă de marmură albă, inscripționată la capete cu litere majuscule: „*NI/ KA*” „*IS/ HS*”. La baza crucii, pe un postament în trepte, este inscripționat în marmură textul: „*CRUCII TALE NE ÎNCHINĂM, HRISTOASE, ȘI SFÂNTĂ/ÎNVIEREA TA O SLĂVIM/AMIN*”. Troița este protejată de cei patru stâlpi metalici între care sunt prinse lanțuri, dar și de gardul gospodăriei, ridicat în fața sa.

Odată ajunși la șipotul „la Dușoaie”, o altă troiță așezată într-o nișă a amenajării izvorului, protejează apa, care se scurge în trocile din beton. Într-o casetă din lemn cu geam de sticlă la partea frontală, așezată într-o nișă a amenajării, este plasată o cruce treflată din lemn, la intersecția brațelor prevăzută cu „raze” (planșa 1.5). Pe crucea cu dimensiunile 53x91 cm, vopsită în grund culoarea „cireș”, este pictat Iisus cel răstignit. La baza crucii este inscripționat în culoare neagră anul 2010.

O troiță din lemn, cu cele trei brațe treflate, a fost mutată din sat de lângă o casă, pe marginea drumului care duce „la curechi”¹¹ (planșa 1.6). Crucea din lemn cu dimensiunile 110x150 cm, este prinsă într-un postament din ciment, și este protejată de un acoperiș din tablă, vopsit în culoarea neagră. Troița este protejată cu un gard din lați de lemn, de înălțime mică. A fost vopsită în culoare roșu-cărămiziu și este inscripționată în culoare neagră, înspre drum cu textul: „*DOAMNA/AJUTĂ*”, iar înspre grădini cu textul: „*NIMIC/FĂRĂ/DUMNEZEU*”. La baza brațului vertical, este marcat anul ridicării în noul loc: „*REFĂCUT/ÎN/2013*”.

În apropierea troiței descrise mai sus, la aproximativ 100-150 m, la intrarea în sat dinspre „curechi” a fost ridicată o troiță zidită, cu patru coloane cu capitel și postament ornamentat cu motive vegetale, așezate pe câte un postament paralelipipedic de culoare neagră (planșa 2.7). Troița a fost acoperită cu cinci planșee pătrate din ciment, de dimensiuni diferite, formând o piramidă, deasupra căreia este montată o cruce din metal, cu marginile brațelor treflate și dotată cu „raze” la intersecția brațelor. Modelul acestei construcții este unic în Mărginime, neintegrat totuși culturii tradiționale a zonei. În interiorul construcției, protejată de un gard din metal, pe un postament zidit, de forma unui cub, este ridicată o cruce din lemn treflată, cu arcele situate în la partea inferioară a brațului vertical. Crucea de lemn „din capul satului”, are dimensiunile de 170x90 cm și este pictată pe ambele fețe, cu imaginea lui Iisus cel răstignit. Pe o filacteră de culoare albatră, pictată la capătul superior al crucii, este inscripționat „*I.N.R.I.*”, iar pe brațele crucii literele „*IC*” respectiv „*XC*”. Pe una dintre fețe, deasupra crucii este pictat chipul Maicii Domnului, pe cealaltă Sf. Duh în chip de porumbel. Pe ambele fețe, la partea inferioară a brațului vertical, este pictat craniul lui Adam cu tibiele și inscripția: „*CRUCE PICTATĂ/DE/SIMONA/FINICA*”.

Continuând drumul neasfaltat înspre partea de jos a localității, la o intersecție, în curtea gospodăriei cu nr. 172 de pe str. Merilor, în spatele unui gard din plasă de metal, este ridicată o cruce din lemn de stejar, cu o ușoară îngroșare

¹¹ Informație primită de la localnici.

la intersecția brațelor (planșa 2.8). „Crucea lui Toma” a cărei dimensiuni aproximative sunt de 150x100 cm, este protejată cu un acoperiș din șindrilă, în două ape.

În gardul zidit al casei cu nr. 172, protejată de un gârduleț alb din șipci de lemn, este montată o cruce din lemn, treflată, pe fața căreia este pictat, pe un fundal albastru lisus cel răstignit, cu înscrisul „I.N.R.I.” aflat pe o filacteră deasupra (planșa 2.9). De o parte și de cealaltă a lui lisus sunt pictați Sf. Fecioara și a Sf. Ap. Ioan, în trefla brațului vertical este zugrăvit Dumnezeu Tatăl, cu un vas în mână, binecuvântând. Deasupra Sa, o aureolă în formă de triunghi, are înscris cu roșu literele „ω/O/N”. Crucea este ornamentată cu un contur de culoare roșie, care îi delimitează marginile. De o parte și de cealaltă a Maicii Domnului aflată într-un nor, este scris „MAICA/D” iar deasupra brațelor crucii pe care este răstignit lisus, este inscripționat textul: „RĂSTIGNIREA/DOMNULUI”. Troița cunoscută sub numele „troița lui Cosma”, are dimensiunile de 85x112 cm.

O troiță-cruce „cu pui”, sculptată în lemn, asemănătoare prin formă și model cu cea ridicată la intrarea în sat dinspre Săliște, în dreptul casei cu nr. 430, a fost amplasată la marginea unei pășuni mai joase, unde se aduna apa după ploaie (planșa 2.10). „Crucea lui Oprîș de la lac”, așa cum este cunoscută troița, are dimensiunea de 95x260 cm, și este ridicată pe un postament din ciment. Deasupra, monumentul este protejată de un acoperiș în patru ape, cu învelitoare din șindrilă, peste care este montată o cruce din lemn cu brațele treflate. Structura troiței „cu pui”, este compusă din crucea latină, cu bordură decorată, în care este sculptat lisus cel răstignit – deasupra cu filacteria în care este înscris „INRI”, iar dedesubt, anul construirii: 2012 –, și cele patru cruci grecești: două plasate deasupra brațului vertical al crucii, sculptată cu scena răstignirii, iar două deasupra brațelor arcuite, ornamentate cu motivul viței-de-vie și al spicelor de grâu. Așa cum se poate observa, în localitate mai există o „soră” a acestui exemplar, în dreptul gospodăriei cu nr. 430, cele două troițe fiind probabil opera aceluiași meșter.

O troiță donată de familia Vonica, a fost ridicată în localitate în anul 2011 (planșa 2.11). De formă ediculară, construcția care adăpostește crucea este sprijinită pe patru coloane, dotate cu bază și capitel, ornamentat în modele vegetale. Construcția (fără acoperișul în patru ape) are dimensiunile 155x270 cm. Deasupra coloanelor, cele patru arcade zidite sunt decorate cu pictură murală, în modele vegetale. Singurul zid ridicat în partea din spate a construcției, are pictat în luneta formată de arcadă, pe un fundal albastru înstelat, icoana Maica Domnului cu lisus copil, în fața sa. Cupola troiței este pictată cu icoana lui lisus Hristos Pantocrator, așa cum relevă și înscrisul, înconjurat de simbolurile celor patru evangheliști, identificați prin textul: „SF. EV. MATEI, SF. EV. MARCU, SF. EV. IOAN, SF. EV. LUCA”. Între aceste imagini sunt pictate figuri de netrupești puteri, îngeri și heruvimi. Zidul din fundal a fost placat cu faianță albă, pe care este pictată în nori icoana cu Sfânta Treime, marcată printr-o inscripție în filacteră. Un grup de îngeri sunt zugrăviți deasupra unei filactere, pictată cu inscripția: „ACEASTĂ SFÂNTĂ TROIȚĂ A FOST RIDICATĂ CU AJUTORUL/LUI DUMNEZEU ÎN ANUL 2011 DE FAMILIA DR. ILIE ȘI/DANA VONICA CU FIICA LOREDANA./ – DUMNEZEU SĂ-I AJUTE –”. Crucea din marmură neagră, adăpostită de construcție (dimensiuni 127x50 cm), are formă trilobată, și este ridicată pe un postament în trei trepte. Pe cruce, este gravat în culoare albă imaginea lui lisus cel răstignit, deasupra cu o filacteră inscripționată „INRI”. Un grilaj metalic, vopsit în culoare neagră, închide cele trei laturi libere ale troiței. Pe trei dintre laturi, în medalioane, la partea superioară a construcției, sub cornișă, sunt pictate sfinte personaje biblice: la partea frontală sunt ilustrați Sf. Proor. Ioan Botezătorul și Sf. Proor. Ilie Tesviteanul. Monumentul are o învelitoare în patru ape, deasupra căreia este montată o cruce metalică.

Interiorul construcției mai adăpostește astăzi și o cruce din lemn, cu treflele de formă aproape pătrată (planșa 2.12). A fost pictată pe un fundal albastru, pe una din fețe cu Răstignirea, – de o parte și de cealaltă cu imaginea în bust a Maicii Domnului și a Sf. Ev. Ioan, iar deasupra potirul auriu înconjurat de soare și de lună –, iar pe cealaltă față, ilustrată scena Botezului, lisus fiind înconjurat deasupra de Sf. Duh în chip de porumbel, iar de o parte și de cealaltă, de un înger cu ștergar în mâini, și de Sf. Ioan Botezătorul. Pe ambele fețe ale crucii, la partea inferioară, inscripția „FAMILIA DR./ ILIE VONICA” dezvăluie ctitorul. După mărturia unor persoane din sat, această cruce a fost adusă din localitatea Poiana, de pe str. Vlașiu.

Pe strada principală, la o răscruce de drumuri, într-o mică piațetă, a fost zidită în secolul al XIX-lea o troiță capelă, în locul cunoscut „de la gunoaie” (planșa 2.13). Numele indică destinația de odinioară a acestui loc. Pe un postament înalt, cu latura de 248 cm, au fost ridicate coloanele masive, de formă cilindrică, care susțin zidăria de sub cornișă și acoperișul ceramic, în patru ape, deasupra cu o cruce metalică, cu capetele brațelor trilobate. Deschideri semicirculare, cu gard de protecție între ele, rămân pe toate cele patru laturi ale monumentului. Interiorul restaurat și bine întreținut, prezintă pe boltă o imagine a lui Dumnezeu Tatăl, cu sceptorul și globul pământesc în mâini. Pandantivii sunt decorați cu un model floral, pe una dintre laturi, se mai păstrează inscripția picturii: „ACEASTĂ SFÂNTĂ CRUCE, SAU/ ZUGRĂVIT DE CONSTANTIN,/ BOGHINĂ NĂSCUT DIN BRAȘOV/ LĂCUITOR ÎN POIANĂ/ IUNIE ÎN 20 ANUL 1877”. Este vorba despre un cunoscut zugrav în epocă. Crucea de lemn din interior, cu dimensiunile de 110x55 cm, este de dată recentă, anul 2010 fiind inscripționat la picior. Așezată pe un postament din lemn de forma unui corp piramidal, crucea pictată pe ambele fețe cu aceeași iconografie, prezintă la capetele brațelor trefle de formă rectangulară și arcele prelungite dinspre intersecțiile brațelor. Scena centrală pictată pe ambele fețe este Răstignirea, lisus pe crucea cu

filacteria INRI, este înconjurat de Maica Domnului și Sf. Ev. Ioan, de o parte și de cealaltă, Iisus deasupra și craniul lui Adam cu tibiele jos, fiecare imaginea așezată ordonat în câte o casetă pătrată.

La poarta de intrare în progadia bisericii parohiale, dinspre strada principală, este zidită o troiță: „crucea de la poarta de jos” (planșa 3.14). De forma unei capele, cu laturile pătrate de 205 cm, monumentul are deschideri semicirculare pe toate cele patru laturi, protejate cu un gard din lați de lemn. Deasupra cornișei, pictată policrom, într-un decor vegetal, este ridicat un acoperiș ceramic în patru ape, deasupra căruia este plasată o cruce metalică. Pereții exteriori sunt pictați cu scene religioase și imagini de sfinți: Buna Vestire (peretele de est), Sf. Arh. Mihail și Gavriil (peretele de vest), Maica Domnului cu Pruncul Iisus Hristos (peretele nordic) și Iisus Hristos între Maica Domnului și Sf. Ioan Botezătorul. În interior, o inscripție amintește anul ultimei restaurări: „RESTAURATĂ ÎN LUNA/ SEPTEMBRIE A ANULUI 2011./ DE PICTORUL DANIEL ILINCA./ ÎN TIMPUL PĂSTORIRII PREOTULUI/ VIRGIL MANASE, CU AJUTORUL/ LUI DUMNEZEU ȘI CU SPRIJINUL/ CREDINCIOȘILOR ORTODOCȘI/ DIN ROD./ SLAVĂ LUI DUMNEZEU/ PENTRU TOATE!”. Pe intradosul arcadelor sunt pictați în medalioane sfinți apostoli, înconjurați de un model vegetal ornamental, iar pe bolta monumentului, este zugrăvit triunghiul cu „Ochiul atotvăzător”. Crucea de lemn din interior, ilustrează pe ambele fețe scena Răstignirii, deasupra lui Iisus într-o filacteră este înscris textul „INRI”, iar la baza crucii, este menționat anul pictării, 2010. Crucea cu trei brațe verticale și trei orizontale, are dimensiunile aproximative de 130x55 cm, și se poate încadra tipologic categoriei celor treflate, cu trefele dreptunghiulare alungite.

La „poarta de sus a bisericii” este ridicată o altă troiță, din piatră, deasupra cu o cruce cu brațele trilobate, asemenea crucilor de mormânt (planșa 3.15). Este protejată de o construcție metalică cu acoperiș în patru ape și este înconjurată de un grilaj metalic pentru protecție, cu dimensiunile de 127x166x100 cm. Crucea de la interior are dimensiunile de 145x45x11 cm, pe fața dinspre curtea bisericii, are inscripționat următorul text: „Omule – indemnăte a face tot/ Fapte bune, spre lauda lui Dzeu./ și mangâierea sufletului teu.” Pe fața dinspre stradă, într-un spațiu delimitat cu o bordură îngustă, este inscripționat: „Acesta Sf. Cruce/ sau redicat cu speșele a/Georgiu Beu Not com:/ Eremie Banciu Ōconom/ Joan P. Dobrescu/ din Rodu-/ în numelea dâșnilor și a/ Familul lor.”

O deschidere în gardul zidit al progadii bisericii, lasă loc unui monument, ridicat în cinstea eroilor din localitate, căzuți în cele două războaie mondiale (planșa 3.16). Monumentul comemorativ a fost sfințit la 4 septembrie 2004¹² și a fost restaurat în anul 2011. Placa de marmură din centrul compozițional, evocă memoria celor 18 eroi căzuți în perioada 1914-1918 și a celor 17, căzuți în cel de-Al Doilea Război Mondial, între anii 1940-1944. Monumentul este turnat în ciment și are forma unui trunchi de piramidă, deasupra plăcii comemorative are amplasată o cruce din marmură albă.

O altă troiță datând de la sfârșitul secolului al XIX-lea, la „Diri-popa”, are aceeași formă cunoscută în Mărginime, a troițelor capelă, zidite pe un plan pătrat, cu deschideri în arcadă pe toate laturile (planșa 3.17). Este zugrăvită la exterior în culoare albastru deschis și acoperită cu un înveliș de țiglă, deasupra căruia este montată o cruce din metal. Sub cornișă, în casete pătrate sunt pictați sfinți și apostoli ai bisericii. Datorită distanței foarte mici față de carosabil, tencuiala monumentului este mereu afectată de apă, fiind destul de des refăcută. În momentul de față este placată cu pietre de râu, fără a mai fi tencuită la bază. În interior, stâlpii de susținere sunt zugrăviți cu imagini de evangheliști și arhangheli, identificați după înscrisul în grafie chirilică. Deasupra acestora, o bandă decorativă formată din triunghiuri, în care este zugrăvit un model vegetal, separă fresca stâlpilor, de programul iconografic al bolții. În centru este redat Iisus Hristos Emanuel, cu globul pământesc în mâna stângă și binecuvântând. Personajul central este înconjurat de benzi concentrice, policrome. În jurul Său, cortegii de netrupești făpturi cu lumânări, cruci și potire în mâini, aduc cântare de laudă lui Dumnezeu, săvârșind Liturgia cea cerească în fața Lui Dumnezeu-Tatăl.

Crucea adăpostită la interior, are dimensiunile de 139x103x5 cm, și este lucrată de „Elisaveta și Emilia Morariu/ Pictorițe/ Seliște” așa cum arată inscripția plasată de la baza sa. Crucea din lemn, trilobată, este dotată cu raze la intersecția brațelor și cu butoni sferici la extremitatea orizontală și verticală a treflelor. Pe una din fețe este pictată în centrul compozițional imaginea Botezului, Iisus în apa Iordanului fiind înconjurat de Ioan Botezătorul, un înger cu ștergar în mâini și de icoana Sfântului Duh în chip de porumbel. Cealaltă față a crucii ilustrează Răstignirea, Iisus pictat în centru, pe crucea inscripționată pe filacteră cu literele „INRI”, este înconjurat de Sfânta Fecioară, Sf. Evanghelist Ioan, iar deasupra, cu reprezentarea Soarelui și a Lunii. La baza crucii, aceeași inscripție dezvăluie realizatorii picturii.

Dacă părăsim strada principală înspre sud, ajungem la o cruce de izvor: „Ia Obârșia de jos” (planșa 3.18). Peste drum de casa cu nr. 371 în anul 1971 (an inscripționat), s-a reamenajat izvorul de la Obârșie. O structură rectangulară din ciment, din care curge apă în câteva troci, pentru adăpat animalele, are ridicată la partea mediană un braț vertical, cu marginile arcuite. La partea frontală a acestui braț, în adâncime este gravată o cruce cu trei dintre capete trilobate și cu dimensiunea de 50x31 cm. A fost sculptată aici pentru protecția izvorului.

Continuând drumul pe partea dreaptă, găsim amenajat un alt izvor cu troacă pentru adăpat, realizat de antreprenorul Carut Ioan din com. Apoldul de jos, în anul 1933, așa cum menționează inscripția de pe placa frontală (planșa 3.19). Este amenajat în fața porții casei cu nr. 365. La câțiva metri, „Ia obârșia de sus”, este ridicată o cruce din

¹² Manase 2014, p. 20.

lemn de stejar, cu capetele brațelor trilobate, cu lobii rectangulari, prevăzuți cu buton sferic pe toate cele trei laturi. Are dimensiunile de 158x74 cm. Crucea prinsă într-un postament din ciment, este acoperită cu o tablă decupată ornamental, și înconjurată cu un gard din lați de lemn. La intersecția brațelor crucii, a fost prinsă o icoană tipărită, acum decolorată de soare.

Aproape de drumul principal care urcă înspre Jina, la „căldarea de rachiu a satului”, este amenajit un izvor, protejat de o cruce: „crucea de la păraul din mijloc” (planșa 3.20). Construcția este formată dintr-un zid de piatră, acoperit cu țiglă, în fața căruia sunt amplasate câteva troci pentru adăpat animale. Fața frontală a zidului formează trei nișe semicirculare, în interiorul celei din centru, deasupra țevii de scurgere a apei, este amplasată o cruce din lemn de tipul celor „cu raze”. Crucea are dimensiunile de 198x96 cm și capetele brațelor trilobate, pe fiecare lob fiind prins câte un buton sferic, din lemn. La intersecția brațelor crucii, este plasată o icoană a Maicii Domnului cu Pruncul. Mai multe icoane tipărite în diferite mărimi, și decolorate de soare, sunt amplasate în interiorul nișelor laterale.

Continuând drumul înspre Poiana Sibiului, pe strada principală în fața gospodăriei cu nr. 337, la intersecția cu un drum neasfaltat care cotește înspre dreapta, este amplasată „crucea de la Dănuța” (planșa 3.21). Crucea din țevă de fier, prinsă în postament de ciment, are dimensiunile de 157x58 cm și este acoperită cu o tablă de protecție, care formează două ape. La intersecția brațelor, are montată o tablă inscripționată „DOAMNE/ AJUTĂ”. Colțurile celor trei brațe sunt prevăzute cu bulbi ornamental din lemn, iar troița este protejată cu un gard metalic, care urmează baza rectangulară a postamentului.

La ieșirea din localitate, pe partea dreaptă, în apropierea unui stâlp de înaltă tensiune, este amplasată o troiță din lemn, cu brațele trilobate și inscripționată pe brațul orizontal cu textul: „NIMIC FĂRĂ DUMNEZEU”. Crucea cunoscută sub numele de „crucea din capul Rodului”, are dimensiunile de 180x120 cm (planșa 3.22). Pentru protecție, este acoperită cu o tablă care formează două ape și este înconjurată cu un gard (dimensiuni 180x130 cm) din uluci de lemn.

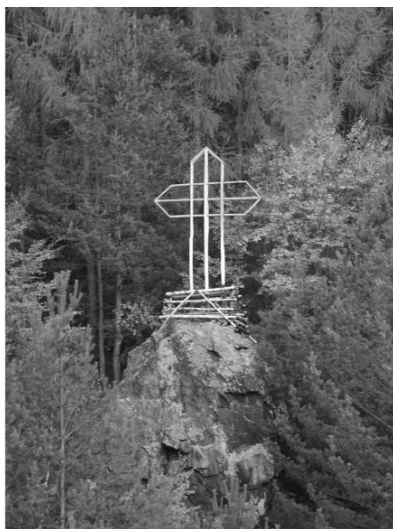
După ce am ieșit din localitate, pe partea stângă a drumului care urcă spre Poiana Sibiului, este ridicată o troiță de izvor: „crucea lui Vălcu” (planșa 3.23). Ridicată deasupra unui bazin zidit care adăpostește rezervorul de apă, troița este formată din patru stâlpi de lemn, închiși între ei cu un gard de scânduri și este protejată de un acoperiș în patru ape, cu învelitoare din tablă. În interior sunt amplasate două cruci din lemn, cea mai mică, cu dimensiunile de 100x74 cm, vopsită în culoare albă cu o bordură neagră pe margine, are capetele brațelor treflate, cu treflele rectangulare dotate cu bulbi sferici. La intersecția brațelor, are montată o icoană tipărită, încadrată într-o ramă din lemn: Maica Domnului cu Pruncul. Cealaltă cruce din lemn, „de formă latină”, nepictată, are dimensiunile de 160x80 cm, la intersecția brațelor are și ea prinsă o icoană tipărită a Maicii Domnului cu Pruncul.

Concluzii. Toate troițele identificate în satul Rod se încadrează tipologic modelelor construite în Mărginimea Sibiului. Cele capelă, adevărate monumente istorice, sunt bine întreținute, fapt ce denotă atenția oferită de localnici, probabil sub îngrijirea preotului paroh. Este posibil ca pe teritoriul administrativ al localității, pe lângă cele 22 de troițe identificate de noi, să mai existe și alte cruci-troiță, aflate pe dealuri sau la margini de hotar. Tocmai de aceea considerăm demersul nostru deschis unor cercetări viitoare.

Bibliografie

- A.Ș. Astra – Arhiva Științifică a Muzeului Astra, Fond Repertoriere (satul Rod).
Irimie, Dunăre, Petrescu 1985 – C. Irimie, N. Dunăre, P. Petrescu, *Mărginenii Sibiului, Civilizație și cultură populară românească*, București, 1985.
Voicu-Vedea, Părean 2008 – V. Voicu-Vedea, I. Părean, *Mărginimea Sibiului: ghid turistic rural*, Sibiu, 2008.
Maior 2014 – Carmina Maior, *Evoluția troițelor în Mărginimea Sibiului, studiu de caz: satul Rod*, în „Îndrumător pastoral”, 2014.
Manase 2014 – Pr. V. Manase, *Monografia parohiei ortodoxe române Rod*, Sibiu 2014.
Mihu 2004 – I. Mihu, *Cartea satului Rod*, Sibiu, 2004.
Luca, Georgescu, Pinter 2003 – S.A. Luca, A. Georgescu, Z.-K. Pinter, *Repertoriul arheologic al județului Sibiu: situri, monumente arheologice și istorice*, Sibiu, 2003.

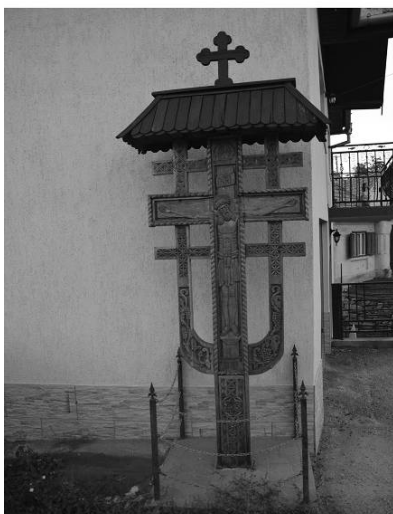
Planşa 1

1

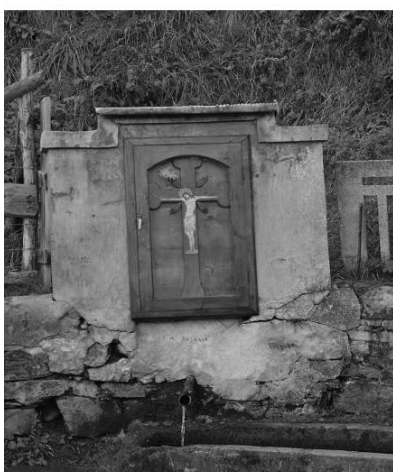
2

3

4

5

6

Planşa 2

7

8

9

10

11

12

13

14

15

16

17

18

19

20

21

22

23

Planşa 3

STEPHAN LUDWIG ROTH – PROMOTOR AL GIMNASTICII ÎN ȘCOLILE GERMANE DIN TRANSILVANIA

Dr. Dionisie Marian Turcu
Drd. Dionisie Vladimir Turcu

Abstract. *Stephan Ludwig Roth. A series of studies from the last century have discussed the important role of gymnastics in the education of students. A normal and beneficial development of the individual could not be achieved only with an intellectual and moral component. All the progressive ideas of people who had come into contact with pedagogy systems popular in European schools of the time were often hit by the conservatism of the Romanian society. For this reason, physical education will go through quite a cumbersome and slow process until it receives his righteous position in the curriculum.*

Cuvinte cheie: *Roth, gimnastică, cultură, istorie, programa.*

Key words: *Roth, gym, culture, history, curriculum.*

Introducere. Începuturile practicării gimnasticii în mod sistematic și metodic de către tineretul sășesc din Transilvania, sunt strâns legate de numele lui Stephan Ludwig Roth, cunoscut de cei mulți ca dascăl, preot, scriitor, economist, politician și revoluționar pașoptist de la a cărui naștere în acest an se împlinesc 220 ani. Munca de pionierat a înaintașilor noștri nu trebuie uitată odată cu trecerea timpului. Faptele și realizările lor trebuie amintite și cunoscute de generațiile de astăzi. Principiile lui înaintate au depășit cu mulți ani pe contemporanii săi, meritele sale în domeniul gimnasticii fiind recunoscute ulterior. Cunoscătorii acestuia conform documentelor de arhivă îl numesc „*părintele gimnasticii*” din Transilvania, așa după cum Friedrich Ludwig Jahn în Germania este considerat „Turnvater”.

Material și metode de lucru. Metodele utilizate în această lucrare sunt: studiul documentar, analiza teoretică și sintetică a informațiilor. Documentarea teoretică a urmărit identificarea și trecerea în revistă a stadiului problematicii abordate. Metoda reprezintă finalmente drumul gândirii umane spre cunoaștere, spre adevăr, este acțiunea spre scop, o interogare a trecutului, o reconstituire a evenimentelor petrecute în trecut în domeniul educației fizice.

Conținut. Să ne întoarcem puțin în timp și să vedem cum a gândit și ce a făcut tânărul Roth în privința introducerii practicării exercițiilor fizice în școală, acesta fiind un aspect mai puțin mediatizat al activității. Născut în anul 1796, la Mediaș, Roth s-a înscris după terminarea gimnaziului din Sibiu la universitatea din Tübingen¹ în 1817. Tânărul Roth a fost student la Institutul Teologic din vestita cetate universitară germană Tübingen, unde în vara anului 1820 își susține teza de doctorat despre *Esența Statului*, întorcându-se apoi definitiv în Transilvania în toamna aceluiași an. Deja după doi ani de studii pleacă la Yverdon, unde J.H. Pestalozzi, întemeietorul pedagogiei moderne², numit de contemporani „*profetul poporului*”, a reușit să atragă, prin metodele sale numeroși studenți. Pestalozzi a fost pedagogul care, preluând în continuare ideea educației fizice de la grecii antici, a reintrodus-o în viața de școală și a instituționalizat-o. Se poate spune că a fost primul dascăl de educație fizică școlară la începutul epocii moderne, aprofundând, dezvoltând, găsind forme adecvate, interesante pentru tot ceea ce se gândise pedagogic până la el, în acest domeniu.

Mulți s-au strâns în jurul lui pentru a dobândi cunoștințe noi de pedagogie și entuziasmul necesar pentru nobila profesie de învățător.

Tânărul Roth, extrem de studios și activ, a captivat repede simpatia celebrului pedagog, care, cunoscând și apreciind aptitudinile lui, l-a angajat ca învățător la renumitul său institut pedagogic. Roth a urmărit cu multă râvnă principiile pedagogice ale maestrului său și a muncit sub conducerea lui doi ani de zile. Cu un bagaj mare de cunoștințe și cu dorința de a transmite marile progrese și rezultatele excepționale în domeniul pedagogiei, s-a întors acasă³. Deși i s-a oferit o catedră la Universitatea din Freiburg, precum și dorința lui Pestalozzi de a rămâne în continuare în Elveția, și multe propuneri tentante care-i promiteau situații sociale strălucite (la Veneția sau la Londra) nici una n-au reușit să-l rețină, dorința lui a fost să se întoarcă acasă. În Transilvania, însă, terenul nefiind pregătit de ajuns, ideile sale de reformă nu și-au găsit răsunetul scontat.

¹ Giura 1999, p. 31.

² Dumitrescu 1969, p. 52.

³ Giura 1999, p. 59.

După multă stăruință zadarnică în folosul ridicării școlilor elementare la un nivel adecvat pretențiilor vremii, a fost încadrat, în anul 1822, în funcția de dascăl la gimnaziul din Mediaș. Aici a încercat pentru prima dată, după principiul marelui său maestru, să arate că școala trebuie să dea omului o educație multilaterală care dezvoltă și aptitudinile fizice ale omului, prin urmare să introducă *gimnastica în școală*.

În timpul activității lui la Yverdon, St. L. Roth, și-a însușit și cunoștințele necesare pentru predarea gimnasticii. El a început practicarea organizată a exercițiilor fizice cu elevii în timpul liber al acestora, combinând exercițiile fizice cu cântecele.

Gimnastica avea ca scop, după concepția lui, dezvoltarea mobilității și a forței corpului, iar cântecul activarea respirației.

După cum reiese din documente, Mediașul a fost primul oraș în „țara sașilor”, dar în același timp și primul oraș din Imperiul Habsburgic în care a fost introdusă gimnastica (anul 1822)⁴. Este regretabil că această primă încercare a lui St. L. Roth de a introduce gimnastica în școală nu s-a bucurat de un succes durabil. Greutățile care se iviră, în curând, erau în primul rând atitudinea părinților și în al doilea rând indiferența și vederile limitate ale colegilor săi, care n-au dat nici o importanță ideilor noi, dimpotrivă, au luat în derâdere străduințele tânărului dascăl. În această problemă, ca și în multe altele, s-a constatat mult mai târziu că principiile lui înaintate, au depășit cu decenii înainte pe contemporanii săi. Mult mai târziu au fost recunoscute meritele sale în domeniul gimnasticii.

În Germania, între timp, s-a introdus gimnastica în programele școlare la multe școli publice, în majoritate la gimnazii, recunoscându-se marea ei valoare educativă.

În 1844 a luat ființă la Sibiu „*Facultatea juridică săsească, ca bastion contra agresiunii națiunilor conlocuitoare împotriva drepturilor și a constituției sașilor*”, și în același timp, cum remarcă, în cuvântarea sa de deschidere, primul său director, dr. Müller, „*ca un monument al serbării comemorative de 700 de ani de la emigrarea sașilor în Transilvania*”⁵. Năzuința de renaștere națională primește drept rădăcină și își găsește expresia într-o culegere de cântece pentru germanii din Transilvania care va apare în vremea aceea. Acum, toate condițiile erau create pentru a realiza ideile lui Roth și a introduce, în școlile sașilor, gimnastica pentru totdeauna, astfel că începând din anul 1845 apar terenuri de gimnastică, în toate centrele din Transilvania.

Printre altele, St. L. Roth afirma: „*Nu văd nevoia de a impune o limbă oficială a țării – scria el în 1842 – căci noi avem deja o limbă a țării. Nu este nici limba germană, nici cea maghiară, ci este limba română*”⁶.

Pe plan pedagogic, Roth s-a manifestat ca un credincios discipol al marelui pedagog Pestalozzi, punând în circulație ideile acestuia și adaptându-le la realitățile societății transilvănene. În centrul teoriei pe care o promova, Roth puneu ideea unui învățământ în conformitate cu natura copilului și cu condițiile de viață ale acestuia.

În susținerea învățământului realist, Roth aduce ca argument faptul că, copilul este mai aproape de timpurile actuale decât de cele antice, după cum limba maternă îi este mai apropiată decât limba latină⁷.

Ca un demn urmaș al lui Pestalozzi, pedagogul transilvănean a dorit să înființeze „*un așezământ pentru educarea și instruirea copiilor săraci pentru sfânta profesiune de învățători rurali*”.

Pedagogul elvețian considera că pentru a se atașa de ideea educației maselor, învățătorii rurali trebuie să fie recrutați din rândul populației sărace de la țară. Roth preia ideea ca și sugestia ce i-o oferise Pestalozzi de a construi un așezământ, iar întreținerea acestuia să se facă prin practicarea agriculturii de către elevi. Ideile pentru care milita, se izbeau puternic de conservatorismul contemporanilor săi, de aceea a întâmpinat o aspră rezistență din partea acestora.

Intransigența cu care și-a susținut crezul politic și pedagogic l-a pus în conflict cu autoritățile locale, care l-au obligat să părăsească conducerea școlii în 1834 și să accepte, după câțiva ani preoția (în 1837 fiind preot la Moșna). În 1848 s-a alăturat ideilor românilor, populația majoritară din Transilvania, a scris în favoarea acestora atrăgându-și în acest fel și mai mult ura autorităților maghiare. În 1848, St. L. Roth participă la Adunarea Națională a Românilor la Blaj, o descrie și o comentează într-un spirit de înțelegere pentru revendicările națiunii române. În toamna anului 1848, când românii luaseră sub controlul lor părți din Transilvania, organizând rezistența împotriva alipirii forțate a autorităților maghiare la Ungaria, St. L. Roth a colaborat activ cu autoritățile revoluționare din comitatul Târnava. Pentru aceasta, după instituirea de tribunale excepționale, St. L. Roth, a fost arestat, judecat de un tribunal din Cluj, la 11 mai 1849, sub acuzația de înaltă trădare. A fost condamnat la moarte și împușcat lângă zidul cetății. Era văduv și tată a cinci copii minori, cel mai mare de 11 ani, cel mai mic în vârstă de abia un an și jumătate. Roth a murit cu un curaj impresionant. Procesul și execuția lui au stârnit o indignare generală.

Consiliul profesoral din Mediaș a trimis, în anul 1847, pe profesorii Karl Brandsch și dr. Friederich. Schuster la Sibiu, pentru a se informa referitor la problemele legate de predarea gimnasticii în școală. Așa încât, pentru a avea un

⁴ Heintz 1968, p. 50.

⁵ *Blätter*, 1844, p. 7.

⁶ Roth 1966, p. 101.

⁷ Roth 1966, p. 125-126.

maestru calificat în predarea gimnasticii, consiliul profesoral din Mediaș, a trimis pe cont propriu, pe elevul din ultimul an al școlii pedagogice, J. Thellmann, pe perioada de iarnă, la maestrul Karl Badewitz din Sibiu, pentru a urma acolo un curs de calificare cu durata de trei luni. Este lăudabilă inițiativa consiliului profesoral din Mediaș, având în vedere intenția nereușită a lui St. L. Roth în anul 1822. La sfârșitul lunii februarie, după ce J. Thellmann a terminat instruirea la Sibiu, a revenit, la Mediaș, unde a început predarea gimnasticii, astfel că la sfârșitul anului școlar 1847-1848, a avut loc sub conducerea lui prima serbare școlară urmată de demonstrații de gimnastică. Din păcate, după absolvirea școlii pedagogice, J. Thellmann a părăsit orașul Mediaș⁸. Cu predarea gimnasticii, în continuare, a fost însărcinat dascălul Johann Fabini, care, în timpul studiilor universitare la Leipzig, s-a ocupat, cu mare zel și cu multă dragoste de exercițiile fizice. El a știut să transmită elanul și entuziasmul său elevilor săi, să atragă mulți tineri pentru activitatea de gimnastică așa încât, după un scurt timp, pe „*terenul de gimnastică se desfășoară o mare și veselă activitate*”.

Pentru amenajarea unui teren de gimnastică, în primăvara anului 1848 a fost ales un loc extrem de frumos, la marginea orașului, lângă o pădure de brazi. În câteva săptămâni, aici s-a amenajat un teren pentru jocuri iar alături, pe un teren mai îngust, fiind o terasă mai ridicată, aceasta a fost destinată și dotată cu aparatele necesare pentru practicarea gimnasticii. Lucrările de terasament au fost conduse în mod energic și priceput de profesorul Johann Fabini. Cu toate că cheltuielile au fost mari și munca extrem de grea, profesorul Fabini a reușit să termine lucrările într-un timp relativ scurt⁹.

Delegații gimnaziului din Sighișoara, care au făcut parte din comisia de maturitate la Mediaș, au fost impresionați de munca efectuată la Mediaș cu ocazia amenajării terenului pentru gimnastică. În raportul lor, pe care l-au trimis Consistoriului superior, cu data de 26 august 1848, au menționat printre altele, următoarele: „*Școala de gimnastică, care s-a amenajat în ultimul timp, prin munca și contribuția voluntară a profesorilor și elevilor, face onoare acestei școli și este o podoabă a orașului*”¹⁰.

Cu puțin timp înaintea serbării asociației tineretului, Fabini a comandat, la Sibiu, confecționarea următoarelor aparate: cal de gimnastică, capră și „*Rundlauf*”.

Elanul lui, prezența în mijlocul membrilor societății de tineret la serbarea de gimnastică organizată de el, și, în sfârșit, neobosita sa silință și osteneală pentru cauza gimnasticii, nu au rămas fără succes. El poate fi numit pe drept cuvânt, „*creatorul școlii de gimnastică*” din Mediaș.

Între anii 1845-1848, în aproape toate școlile din orașele săsești din Transilvania a fost introdusă practicarea gimnasticii. Publicistul austriac Hermann Wagner, constatând că în Austria nu există decât încercări izolate de a introduce gimnastica în școli, a relevat următoarele: „*sașii din Transilvania au cultivat gimnastica în școli încă înainte de 1848*”.

Amprenta lui St. L. Roth, care a înființat în 1847 la Mediaș prima Asociație de gimnastică în Transilvania *Siebenbürgisch sächsischer Turnverein*, s-a făcut simțită și în cazul funcției pe care a exercitat-o în calitate de președinte. A fost de aseenea, primul președinte al Alianței tinerimii german-ardelene *Siebenbürgisch deutscher Jugendbund*, percepută ca un element de fortificare a națiunii prin interferența și corelarea a trei factori: gimnastica, cântecul și asociațiile de apărare (Schützenvereine)¹¹.

La Mediaș activitatea n-a încetat nici după zilele memorabile din august 1848. În septembrie, consistoriul din localitate a aprobat cererea directorului Czappelt, de a întrebuița sala festivă a școlii, drept sală de gimnastică. Dar deocamdată nu s-a efectuat nici o activitate, din cauza tulburărilor politice așa încât au fost suspendate chiar și cursurile școlare. Referitor la evenimentele din Transilvania din 1848, istoricul Lucian Giura scrisa: „*Izbucnind revoluția în 1848 în Ardeal, maghiarii cereau unirea Transilvaniei cu Ungaria și până la desfășurarea evenimentelor, începură să-și formeze gărzii naționale. Sașii care urmăreau ca Ardealul să rămână sub suveranitatea Casei de Austria, începură să se organizeze și ei gărzii naționale. Văzând pe sașii și maghiarii care se frământă și românii din Mediaș începură să se organizeze, sub conducerea protopopului Moldovan Ștefan pentru a-și căuta libertățile «autonomia națională». La 30 noiembrie, Mediașul a fost ocupat de 6.000 de soldați ai generalului Gedeon, cu care a plecat apoi spre Tg. Mureș, împotriva ungarilor*”¹².

În primăvara anului 1849 gimnastica ia un nou avânt, datorită activității neobosite a lui Johann Fabini. S-a format totodată și o *Societate de gimnastică*. În registrul gimnaștilor se găsesc lângă numele elevilor și seminariștilor și numele mai multor învățători, negustori și tineri meseriași. Fiecare gimnast a plătit săptămânal trei creițari într-o casă comună (Turnkasse). În decembrie 1849 sala festivă a gimnaziului a fost amenajată ca sală de gimnastică și a

⁸ Teutsch, II, p. 380.

⁹ Teutsch, II, p. 380.

¹⁰ *Deutsch Turnzeitung* 1893, p. 78.

¹¹ Teșculă 2012, p. 34-38.

¹² Giura 1999, p. 135.

funcționat până în anul 1853. Ca și la Sibiu, la Mediaș, datorită evenimentelor politice, activitatea de gimnastică a încetat, reluându-se abia în anul 1859, când viața politică și bisericească își reia cursul normal¹³.

Entuziasmul mare care s-a născut prin serbarea gimnasticii din 1862 a trecut repede. Societatea de gimnastică locală, refondată de J. Fabini în anul 1863, a încetat după un timp destul de scurt, iar colegiul profesorilor a luptat din greu împotriva oportuniștilor pentru a păstra dreptul de predare a gimnasticii în școală.

În anul 1880, în Mediaș, la gimnaziul și la instituțiile legate de el, a fost adus ca maestru de gimnastică, Theodor Schneider, din Falkenstein, regatul Saxonă.

Venirea acestuia a fost un câștig pentru „cauza gimnasticii”, cunoștințele sale profesionale și zelul lui înflăcărat au condus gimnastica din școli în scurt timp la înflorire. Succesele surprinzătoare la care a ajuns prin munca sa metodică, au găsit aprecieri meritorii dintre cele mai numeroase. Tinerii absolvenți ai școlilor, au purtat cu ei cele mai frumoase sentimente de dragoste pentru această disciplină („artă frumoasă” – denumită în epocă). Ţelul predecesorilor Roth și Fabini se împlineste încetul cu încetul. Gimnastica devine o obișnuință, o pasiune și se practică alături de tineri și în rândul adulților. Fostul „club de gimnastică”, datorită energiei și pasiunii maestrului Schneider, se transformă în *Societatea de gimnastică* (1880).

Concluzii. Pentru a respecta adevărul istoric trebuie să precizăm de la început că practicarea exercițiilor fizice – a gimnasticii – în mod sistematic, metodic a fost realizată cu prioritate de către populația germană (sașii) din Transilvania, fiind introdusă aici prin tinerii care studiau la universitățile din Apus, în special în Germania.

Așa cum rezultă din documente, Mediașul a fost primul oraș din Transilvania în care a fost introdusă gimnastica, deși încercarea lui St. L. Roth nu s-a bucurat de un succes durabil, activitatea lui fiind permanent sabotată datorită conservatorismului corpului profesoral, dar și a unei părți a societății săsești din acea vreme.

Din păcate, meritele sale în domeniul gimnasticii nu au fost recunoscute la vremea potrivită, ci ulterior. Activitatea urmașilor lui Roth a avut, totuși, un alt deznodământ, astfel încât este laudabilă implicarea unei părți a autorităților locale în sprijinirea activității de gimnastică, prin amenajarea de baze materiale, a organizării demonstrațiilor de gimnastică, a înființării unor societăți și asociații sportive.

Bibliografie

- Blätter*, 1844 – *Blätter für Geist Gemüt, U. Vaterlandskunde*, 1844, nr. 378, p. 7.
Deutsch Turnzeitung, 1893 – *Deutsch Turnzeitung*, 1893, nr. 5, p. 78.
Deutsche Turnzeitung, 1884, 1993 – *Deutsche Turnzeitung*, 1884, p. 11; 1993, nr. 5, p. 79.
Dumitrescu 1969 – Gh. Dumitrescu, *Educația fizică în evoluția gândirii pedagogice*, București, 1969.
Giura 1999 – L. Giura, *Pe urmele lui Stephan Ludwig Roth Sibiu*, 1999.
Heintz 1968 – F. Heintz, *Contribuții la istoria educației fizice a populației germane din Transilvania*, București, 1968.
Roth 1966 – St. L. Roth, *Viața și opera*, vol. îngrijit de C. Göllner, București, 1966.
Teutsch, II – Fr. Teutsch, *Regulamente școlare*, II.
Teșculă 2012 – N. Teșculă, *Mișcare sportivă, militantism național și sașii ardeleni la mijlocul secolului al XIX-lea*, în: „Cultura Mediașană”, I, 2012, p. 34-38.

¹³ *Deutsche Turnzeitung*, 1993, nr. 5, p. 79.

ISTORICUL NICOLAE IORGA ȘI SIGHIȘOARA

Dr. Nicolae Teșculă

Zusammenfassung: Historiker Nicolae Iorga und Schäßburg. Dieser Artikel untersucht die beiden Reisenden des berühmter Gelehrten Nicolae Iorga in Schäßburg. Erstmals im Jahr 1906 statt, als Nicolae Iorga wird eine schöne Beschreibung der mittelalterlichen Stadt machen und die die zweite im Jahr 1925 auf Einladung kulturellen Gesellschaft ASTRA. Dann gab der Wissenschaftler einen Vortrag über die Geschichte und das Schicksal der Siebenbürgen.

Cuvinte cheie: Sighișoara, Nicolae Iorga, descriere, prelegere, istorie.

Stichworte: Schäßburg, Nicolae Iorga, Beschreibung, Vortrag, Geshichte.

Urbea de pe Târnava Mare, întemeiată în secolul al XIII-lea de către coloniști germani, a atras din cele mai vechi timpuri admirația celor care au vizitat-o. Fie că era vorba de un personaj celebru sau de om obișnuit, toți au rămas impionați de măreția și zveltețea fortificațiilor, de animația din zilele de târg, de ospitalitatea sau de fizionomia oamenilor.

Toate acestea au contribuit la atribuirea unor epitete, care răzbat timpul până în zilele noastre: „Nürnberg transilvan”, „Perlă a Transilvaniei”, „mărgăritar al Transilvaniei”, „oraș minunat și fermecător”, „cetate de vis”, „cetate de un rar pitoresc”. Sunt doar unele dintre caracterizările făcute Sighișoarei de călători celebri ca Enea Silvio Piccolomini, viitorul papă Pius al II-lea, Giovanandrea Gromo sau, mai târziu, Charles Boner¹.

Îndrăgostit de acest oraș se va dovedi a fi și renumitul istoric Nicolae Iorga. După cum se știe, acesta va întreprinde la începutul secolului XX, călătorii în toate ținuturile locuite de români. În anul 1906 va vizita și Sighișoara venind dinspre Daneș, rămânând fermecat de modul în care se îmbină armonios relieful și acțiunea antropică a omului: „Nici unul nu se poate asemăna cu dânsa ca frumuseața a orânduiri, ca păstrare bună a străzilor și a caselor de odinioară, ca liniște și curățenie în împrejurările de astăzi. Copacii, deși semănați cu acoperișuri roșii de țigle, suie un deal ca o căpățână de zahăr. Trei turnuri mari de biserici străpung înălțimea caselor mari, iar sus de tot din vârful țuguiului împădurit stă o biserică medievală, cinchită fricos, cu un turnuleț ce cutează abia să privească. Intri peste un pod cu obișnuitele taxe de trecere și <f'oașter>, te înfunzi din dosul culmii aceleia a cetății, printre casele curate ale unor <Maieri>, ai la dreapta o biserică românească, și ea din alte vremuri, și te răsfiră acum în toate părțile ulicioare, de tot strănte (...). Casele mari, păstrează toată înfățișarea înaltei lor vechimi, în acoperișurile clădite foarte sus, în ferestrele mici, în bolțile de piatră și în umbroasele curți pietruite. Din toate părțile scările de piatră duc la cetate, ca în orașele Italiei sau ale Dalmației, săpate în stâncă. Apoi, când te-ai urcat din hudicioarele bătrâne ale acestui Nürnberg săsesc, te afli într-o stradă largă, cu case modernizate, cu prăvălii strălucitoare (spre n.n.) una dintre cele mai frumoase piețe din Ardeal. De aici începe suișul de căpetenie către biserica în care se făcea odată slujba catolică, apoi către gimnaziul sașilor și noua casă a comitatului”².

Prezența acestei minunate atmosfere medievale, la începutul secolului XX, o leagă de trecutul istoric: „Ea n-a avut să sufere cât și surorile ei din alte ținuturi săsești. Drumul mare al oștilor nu trecea pe aici și primejdia nu s-a abătut deseori asupra cetății, care, de alminterea, avea tot ce trebuie pentru a o putea respinge. De aceea din trecutul acestui oraș e mult mai puțină tragedie decât în al celorlalte, dar și cu mai puțin interes”³.

Dincolo de această atmosferă de epocă medievală, parcă încremenită în timp, finul observator, care era Nicolae Iorga, vede că localitatea nu este încremenită în timp, modernitatea, cu manufacturile și fabricile ei fiind prezentă, continuând vechea tradiție comercială a orașului: „Sighișoara, înconjurată de fabrici, se ține mai mult din negoțul cu secuimea, care se înfundă pe apa Târnavei Mari, până la Odorhei și până în munții Moldovei. Acest negoț e destul de însemnat pentru ca să-i poată da înflorirea ei de astăzi. Nici un semn de decădere nu se vede de aici și ca un fel de tinerează singură în acele curate clădiri ale vechimii strănse pe coasta dealului, în străduțe mici și întortochiate”⁴.

Marele istoric face o scurtă prezentare a toponimiei orașului, unde evidențiază caracterul românesc: „Numele săsesc al Sighișoarei e <Schässburg> cetatea <Schäss>; ungurii îi zic Segesvár, <Cetatea Seges>. <Sighișoara> românească nu pare a fi luată de la vreuna din aceste denumiri străine, și pare că-și vine a crede că ea pornește de la vreun Sebeș, Seghet”⁵.

¹ Giurgiu 1982, p. 3.

² Iorga 1977, p. 125.

³ Iorga 1977, p. 126.

⁴ Iorga 1977, p. 126.

⁵ Iorga 1977, p. 126.

Iorga face referiri la românii sighişoreni și menționează cartierul Cornești unde locuiesc, dar în același timp menționează, că notabilitățile locuiesc în cetate: „*Oricum, românii au fost todeauna aici, și astăzi, fără să poată însemna mare lucru într-un așa strâns și înfloritor oraș sășesc, ei nu sunt un element de disprețuit, căci întrec mia. Biserica pare să fie veche, mai veche decât 1808, data de pe fațadă, și poate decât 1796, cea scrisă în jurul turnului. E clădită după datina de arhitectură cea bună, cu abside, ca la străini și la altar, și face cea mai bună impresie. Comunitatea e ortodoxă, uniții făcând parte mai ales din <inteligentă>. În cetate chiar stau protopopul și un avocat*”⁶.

Debutul primului război mondial și noile realități statale de după Marea Adunare Națională de la Alba Iulia din 1 decembrie 1918 prin crearea României Mari, a făcut ca marele istoric să revină în vechiul burg de pe Târnava. De această dată nu mai e vorba de o călătorie, ci de o invitație primită în 1925 din partea despărțământului ASTRA și a Liceului de băieți „Principele Nicolae”. Primirea distinsului oaspete se va dovedi a fi triumfală. Referitor la acest aspect, directorul de atunci a școlii, N.D. Petrescu-Zoița arăta: „*Ziua de 3 mai în care domnul Nicolae Iorga a vorbit în sala teatrului orașului*”, a fost o adevărată sărbătoare. Orașul era împodobit de drapele și flori, iar calea, de la liceu – unde era găzduit – până la teatru era un covor de flori. Conferința domnului N. Iorga a stârnit, cum era firesc, admirația acelor 3.000 de persoane* care l-au ascultat”⁷.

Mult mai amplă va fi descrierea făcută de presa de limbă germană din Sighișoara. *Groß-Kokler Bote*, în numărul din 10 Mai 1925 arăta: „*Duminică, 3 a a(cestei) l(uni) a poposit profesorul N. Iorga în Sighișoara. El a fost invitat de conducerea Gimnaziului de Stat local pentru o conferință. La 6 dimineața, a fost salutat în gară de conducerea orașului, de societatea românească și sășească. Dimineața a vizitat cu automobilul cetatea fortificată a Biertanului împreună. Apoi a mers spre Albești, unde a vizitat castelul Haller. La orele 3 după amiază a susținut în marea Sală a Orașului* în fața la un numeros auditoriu din toate popoarele și stările, conferința sa despre cultura transilvăneană. El a subliniat, că este necesar ca popoarele care locuiesc această provincie să se înțeleagă, să se apere de visătorii Ungariei medievale, care nu își găsesc justificarea dreptului lor, ca și contra Rusiei bolșevice, noua Asie. La cultura unică a Transilvaniei și-au adus aportul toate națiunile ardelene; și la ridicarea extraordinarelor cetăți fortificate sășești au contibuit și românii*”. Și continuă arătând specificitatea religioasă a Ardealului, unde maghiarii sunt împărțiți în trei biserici, românii în două și cu toate acestea sunt uniți în conștiința lor națională⁸.

Continuă apoi, certificând valoarea sașilor ardeleni și arătând pericolul pe care contemporaneitatea poate să îl aducă prin schimbarea formelor arhitectonice vechi, medievale din Ardeal: „*Ce poate învăța acum cetățenii Transilvaniei? Din cauza naturii sale a devenit o țară cu orașe. Caracterul istoric al acestora din evul mediu, când orașele trebuiau apărate. Este păcat, dacă, așa cum se întâmplă acum în Brașov, caracteristica orașului va fi lezată prin construirea de clădiri în stilul satelor vechi românești și a mănăstirilor. În aceste orașe stă forța sașilor*”⁹.

Vorbește apoi de valoarea sașilor la dezvoltarea culturală a Transilvaniei, la rolul reformei religioase, care a determinat un salt în evoluția educațională pentru noul stat român și conchide arătând: „*Pe tărâm politic Iorga arată ce relații au existat cu sașii, un popor vechi de secole, cu o viață proprie (...). Grijă pentru caracterul istoric al poporului lor a fost văzută în sarcina literaților sași și nu în redactarea de coloane de ziar legate de caracterul lor <pangermanic>*”¹⁰.

După terminarea prelegerii, șederea marelui savant continuă: „*Profesorul Iorga a vizitat după conferință Gimnaziul Episcop Teutsch*, unde a fost întâmpinat de directorul dr. J. Wolff, i s-a prezentat colecțiile instituției și (...) Biserica din Deal. Seara, profesorului universitar i s-a prezentat o serenadă cu muzica Chlamydatilor* (...). În cadrul reuniunii de la Hotelul Steaua au participat numeroși reprezentanți ai comunității sășești și românești. Directorul N. Petrescu-Zoița l-a întâmpinat pe Iorga ca un fost elev și a evidențiat importanța marelui erudit. Scriitorul Bănuț* a celebrat pe marele oaspete ca reprezentant de seamă al românimii, care are forța cercetării trecutului, profunzimea unui poet și e un politician desăvârșit, care în vremuri de provațiune la lași a adus curaj națiunii. Directorul dr. Wolff l-a salutat pe Iorga ca un remarcabil promotor al culturii, care se ocupă și de înțelegerea vieții și destinului altor popoare, după cum*

⁶ Iorga 1977, p. 126.

* astăzi Sala Mihai Eminescu.

* cifră exagerată cu mult peste capacitatea sălii de spectacole.

⁷ Petcu, Gavrilă 1999, p. 46.

* tot Sala Mihai Eminescu.

⁸ *Groß-Kokler Bote* 1925, p. 1.

⁹ *I Groß-Kokler Bote* 1925, p. 2.

¹⁰ *Groß-Kokler Bote* 1925, p. 2.

* azi Liceul Teoretic Joseph Haltrich.

* elevii școlii germane.

* Este vorba de Aurel P. Bănuț (1881-1970) scriitor, gazetar, director de teatru, președintele despărțământului Târnava Mare a ASTREI între 1925-1928.

a dovedit în excelenta conferință”. La toate aceste discursuri, profesorul Nicolae Iorga a răspuns multumindu-le și arătând că toți au obligația de a ajuta la propășirea culturală a țării¹¹.

Dincolo de aceste aspecte prin discursul său ținut în fața unui numeros public Iorga evidențiază specificul multiethnic transilvănean și rolul avut de comunitatea germană de aici în dezvoltarea economică și culturală a României, lucru care stârnește admirația etnicilor sași din Sighișoara.

După cum vedem relația marelui savant cu Sighișoara a fost una caldă. Dacă în prima sa călătorie în urbea de pe Târnava Mare rămâne impresionat de frumusețile arhitectonice văzute aici, la cea doua sa prezentă, orașul îl primește cu căldură și cu afecțiune, recunoscându-i valoarea sa extraordinară.

Bibliografie

Giurgiu 1982 – E. Girugiu, *Sighișoara*, București, 1982.

Groß-Kokler Bote 1925 – *Groß-Kokler Bote vereinigt mit Schäßburger Zeitung*, nr. 2.418, 10 Mai 1925.

Iorga, 1977 – N. Iorga, *Pagini alese din însemnările de călătorie prin Ardeal și Banat*, București, 1977.

Petcu, Gavrilă, 1999 – *ASTRA sighișoreană (1871-1950) și Horia Teculescu (1897-1942)*, Sighișoara, 1999.

¹¹ *Groß-Kokler Bote* 1925, p. 2.

**SCRISORI INEDITE ALE LITERATULUI VALERIAN PETRESCU
ADRESATE ISTORICULUI ȘI CRITICULUI LITERAR TUDOR VIANU
(1933, 1934)**

Dr. Lavinia Dumitrașcu

Abstract. *Scholar Valerian Petrescu's unpublished letters to the historian and literary critic Tudor Vianu (1933, 1934). Further to my research focused on Valerian Petrescu, I hereby present two unpublished letters he sent to the historian and literary critic Tudor Vianu. The literate from Constanta, high school classmate with Tudor Vianu, recalls high school memories from their time as colleagues. But the main purpose is to obtain Tudor Vianu's further involvement in the project concerning the celebrations honoring Mihai Eminescu and his statue's raising by the sea, according to his poetic testament.*

Cuvinte cheie: Valerian Petrescu, Tudor Vianu, corespondență, Mihai Eminescu, statuie, Constanta.

Keywords: Valerian Petrescu, Tudor Vianu, correspondence, Mihai Eminescu, statue, Constanta.

În încercarea mea de a mă „întâlni”, pe calea corespondenței, cu câteva personalități care au contribuit la devenirea Dobrogei și a orașului Constanța, în mod special, m-am oprit și la avocatul, omul de litere Valerian Petrescu. În articolul de față, completez informațiile deja publicate¹ cu unele inedite.

Conform biografiei realizate de fiul său, Arcadie Petrescu – cercetător la Academie, doctor în neurologie –, Valerian Petrescu s-a născut pe 20 noiembrie 1898, în comuna Ștefănești, județul Ilfov. Tatăl său era preot. Valerian a fost ultimul copil dintre cei 10. Acesta s-a căsătorit, cu Maria Florica Găliceanu, cu care a avut un băiat, Arcadie, care a donat Muzeului de Istorie Națională și Arheologie Constanța documente privitoare la viața și activitatea tatăl său.

Valerian Petrescu a urmat școala primară în comuna Ștefănești (1906-1911), apoi Școala Pedagogică și Gimnaziul „Gheorghe Șincai” din București și de la Siliștra (1911-1920). Și-a întrerupt însă studiile liceale în perioada Primului Război Mondial, când a luptat ca voluntar în armata română, în Moldova. A urmat, apoi, Facultatea de Drept din București (1920-1922).

Activitatea de avocat și-a început-o la Călărași (1922-1924), devenind, apoi, judecător substituit de procuror la Siliștra (1924-1925), ajutor de judecător și judecător la Hârșova (1925-1929), judecător la Constanța (1929-1941) – a fost și președinte al tribunalului (1938-1939) –, procuror și consilier la Curtea de Apel de la Babadag (1941-1943). A revenit la Constanța în 1943, la București (1943-1948), funcționar și jurisconsult la Constanța și Hârșova (1948-1949), apoi la Constanța și București. A fost pensionat în 1959.

Activitatea sa literară cuprinde articole jurnalistice publicate în „Neamul Românesc” (1921-1926), „Poporul Românesc” (1932). Pasionat de vânătoare, scrie articole cu caracter cinegetic în „Revista Vânătorilor” (1928-1933) și în „Carpații” (revistă de vânătoare de la Cluj). De asemenea, a publicat schițe și nuvele în care a descris peisajul dobrogean și impresii din această zonă în „Analele Dobrogei” (1931) și în reviste constănțene, precum „Gânduri de la Mare” (1939-1942) și „Pontice” (1939-1940), și în reviste, în presă de interes național – „Universul literar” (1944), „Semnal” (rubrica *Vorbe de clacă*, 1945). Se află între fondatorii periodicului „România de la Mare”².

„Activitatea sa literară și culturală este legată de meleagurile dobrogene unde a trăit, cu unele întreruperi, timp de 30 ani și pe care le-a descris în multe din însemnările și schițele sale, parțial încă nepublicate. A fost un iubitor și admirator al naturii, pasiune reflectată și prin preocupările sale de vânător”. În acest sens, a publicat un volum de impresii cinegetice, „Kynegeticos” (Ed. Adevărul, 1937)³.

Valerian Petrescu a fost membru fondator al Fondului Literar al Uniunii Scriitorilor din RSR din 1966.

În manuscris au rămas o serie de lucrări, precum: *Monumente ale naturii din RSR* (200 p.), traducerea romanului naturist *Tarka, la loutre* de Williamson, precum și romanul cinegetic naturist *Vadu Oii*, care povestește viața romanțată a unei vulpi (200 p.).

„A ținut 96 de conferința la București și în multe din orașele țării despre Eminescu și despre frumusețile naturale ale țării (1964-1966) sub egida Comitetului de Cultură și Arte al sectorului 1 București și a Universității Populare”.

¹ Gheorghe 2014a, p. 203-207; Gheorghe 2014b, p. 125-129.

² Brătianu 2013, p. 146.

³ Muzeul de Istorie Națională și Arheologie Constanța deține ciorna acestui volum, scris de mână.

Însă, în conștiința constănțenilor, numele său este legat de Comitetul Pro Eminescu pentru ridicarea statuii Poetului la marginea mării, al cărui secretar a fost, între 1931-1934, după decesul inițiatorului acestui proiect, prefectul I.N. Roman⁴.

De altfel, I.N. Roman aprecia deosebit conferințele lui Valerian Petrescu referitoare la Eminescu. Acesta face referire și la o conferință ținută de „*un distins magistrat local, Valerian Petrescu, având ca subiect «Eminescu și Marea» care a plăcut mult și asupra căreia nu fac aici aprecieri, deoarece le vei face D-ța însuși cetind-o în manuscrisul alăturat – singurul ce am putut obține pentru «Anale».*

Cred că vei fi de părerea mea că ea poate figura cu cinste în paginile scumpei noastre reviste. E într-adevăr o lucrare conștiințioasă, sintetică, realizată într-o formă îngrijită.

În cazul când ești de părerea mea, aș avea două rugăminti de făcut:

1. Să trimiteți ultima corectură la adresa mea, eu obligându-mă să o restitui cu întoarcerea curierului.
2. Să-mi comunicați cât ar costa 1.000 de exemplare extrase în broșură, din revistă, ca să știm cam ce preț ar urma să-i punem broșurei, care s-ar vinde tot în folosul fondului pentru Eminescu. Pentru broșură aș trimite ulterior, după dorința d-lui Petrescu, o scurtă prefață semnată de mine ca președinte al Comitetului...⁵.

Broșura a apărut, dar fără introducerea lui I.N. Roman, care n-a mai apucat să o scrie.

Am zăbovit mai mult timp asupra acestei scrisori din două motive: în primul rând, pentru a sublinia aprecierea de care se bucura Valerian Petrescu în ochii inițiatorului proiectului de ridicare a statuii lui Mihai Eminescu și, pe de altă parte, faptul că nu întâmplător Valerian Petrescu a fost ales secretar al Comitetului Pro-Eminescu, căruia i se va dedica trup și suflet, continuând – și finalizând – activitatea lui I.N. Roman. De altfel, Valerian Petrescu considera că ridicarea monumentului a reprezentat pentru el „*realizarea cea mai de seamă a vieții sale*”.

Acesta a avut inițiativa strângerii materialului literar pentru elaborarea și realizarea volumului *Omagiu lui Eminescu* ce întrunește colaboratori precum N. Iorga, Silvia Panchurst, V. Eftimiu, Elena Văcărescu, Marta Bibescu, S. Mehedinți, N. Dragomirescu, I. Brătescu-Voinescu, Hortensia Papadat-Bengescu, Cincinat Pavelescu, Barbu Lăzăreanu ș.a. A invitat să colaboreze la acest volum și autori străini traducători ai poeziei eminesciene. De asemenea, în 1964, Valerian Petrescu publică un scurt istoric al ridicării statuii lui Eminescu de la Constanța, în „*Gazeta literară*”.

A decedat, subit, la 30 iunie 1969, la București, în urma unui al doilea infarct, fiind înmormântat la Călărași, lângă soția sa.

*

Ne vom opri la acest ultim aspect menționat al activității sale: ridicarea statuii lui Eminescu, pe faleza orașului, conferințele și volumul dedicat poetului național.

În acest sens, prezint doar două scrisori – datate 1933, 1934 –, inedite, adresate de Valerian Petrescu fostului său coleg de liceu, Tudor Vianu⁶.

Înainte de prezentarea propriu-zisă a scrisorilor, ne permitem să facem un succint portret al lui *Tudor Vianu* (1894-1964), pentru a explica, la urma urmei, dimensiunea atenției pe care putea să o acorde marele istoric literar și profesor ridicării unui monument al Poetului Național pe malul Mării.

Tudor Vianu a fost unul dintre cei mai mari esteticieni, istorici literari, filozofi ai culturii și scriitori pe care i-a avut România. Profesor universitar la Universitatea București, acesta a fost, din 1955, membru al Academiei Române. Între lucrările sale din domeniile în care s-a remarcat în mod deosebit amintim: *Estetica, Filozofia culturii, Idealul clasic al omului, Arta prozatorilor români, Problemele metaforei și alte studii de stilistică, Arta actorului, Istoria literaturii române* (în colaborare), *Ion Barbu, Literatura universală și comparată, Schiller, Arghezi, poet al omului, Jurnal etc.*⁷.

În scrierile sale, Tudor Vianu s-a oprit și asupra poetului nostru național Mihai Eminescu, mai ales în volumul *Poezia lui Eminescu*, ceea ce și explică invitațiile care i s-au făcut de la Constanța – și au fost onorate –, în cadrul manifestărilor ocazionate de ridicarea monumentului lui Mihai Eminescu, pe malul Mării, conform poeziei sale testamentare.

⁴ Ioan N. Roman (1866-1931) – jurist, gazetar, primar. Studii de Drept, Litere și Filozofie la Bruxelles. În 1897 obține titlul de doctor în Drept „avec distinction”. La doar 16 ani, a debutat în literatură în „*Albina*” din Botoșani. Urmează colaborări la „*Familia*” – Oradea, „*Convorbiri literare*”, „*Literatură și știință*”. A fost prim redactor al ziarului „*Adevărul*” și al suplimentului „*Adevărul literar*”. Din 1897, a fost ajutor la judecătoria Ocolului Curtea de Argeș, Judecătoria Medgidia. Consilier și vicepreședinte al Consiliului Avocaților, devine primar al Constanței, în 1899. Senator și deputat, președinte al organizației locale a PNL, a fost unul dintre cei mai importanți oameni politici ai Dobrogei. A redactat și colaborat la „*Dreptul Dobrogei*”, „*Farul*”, „*Ovidius*”, crează Societatea culturală dobrogeană – împreună cu Constantin Brătescu –, sub egida căreia apare revista „*Analele Dobrogei*”, trimite colaborări la „*Neamul românesc*” al lui Iorga. Traducător din literatura franceză, critic literar, a fost președinte al Comitetului „*Pro Eminescu*” pentru realizarea statuii lui Mihai Eminescu pe malul mării. A publicat volume de istorie a Dobrogei, mai ales. Dintre acestea, amintim: *Dobrogea și drepturile politice ale locuitorilor ei, Studiu asupra proprietății rurale în Dobrogea, Organizarea Dobrogei Noi, Proprietatea imobiliară rurală în Dobrogea, Pagini din istoria culturală a Dobrogei etc.* Cf. *Dicționar de personalități*, 2, p. 129-130.

⁵ Petrescu 1931, p. 2-4 (*Scrisoare de la Ion N. Roman*).

⁶ Biblioteca Academiei Române, Mss. Corespondență Tudor Vianu, MCLIV, S45 (1), (2), f. 978.

⁷ *Dicționar enciclopedic*, VII, p. 385.

Tudor Vianu ținuse deja o conferință, înainte de 14 iunie 1931, așa cum reiese din scrisoarea trimisă de I.N. Roman lui Constantin Brătescu⁸. Aceasta a avut ca temă *Romantism, „cu prea puține aplicațiuni asupra lui Eminescu”*, considera I.N. Roman⁹.

*

Scrisorile inedite pe care le prezentăm în continuare poartă antetul Comitetului Pro-Eminescu Constanța, al cărui secretar era Valerian Petrescu.

Din prima scrisoare reiese că Valerian Petrescu și Tudor Vianu fuseseră colegi de liceu la „Principele Carol I” București. Folosind persoana a II-a singular – firească în relațiile dintre doi foști colegi de liceu –, Petrescu deapănă amintiri ale acelei perioade, folosind un ton neprotocolar, prietenesc, chiar și după 16-17 ani de ne-vedere.

Scopul scrisorii era însă altul. Având la dispoziție corespondența dintre I.N. Roman – președintele și inițiatorul Comitetului, decedat în 1931 – în legătură cu construirea monumentului dedicat poetului național, Valerian Petrescu îi solicita lui Tudor Vianu susținerea unei a doua conferințe referitoare la Eminescu. Aflăm, din scrisoare, că, legat de subiect, mai conferențiaseră nume mari – sau care vor deveni mari – ale culturii române și dobrogene mai ales: colonelul Ionescu Dobrogeanu, geograful Simion Mehedinți, Ion Sân-Giorgiu, I. Răducanu, Mihail Ralea, N.N. Săveanu, Trancu-lași.

A doua rugămintă era aceea de a trimite un articol pentru volumul dedicat poetului național, care urma să apară odată cu dezvelirea monumentului lui Eminescu:

„Comitetul Pro Eminescu
Constanța

Mult stimată domnule Vianu,

Vei fi surprins, desigur, că primești o scrisoare de la o veche cunoștință, cu care nu te-ai întâlnit de vreo șaisprezece, șaptesprezece ani, poate. E mult, poate mult de atunci și numai un efort plăcut, de amintire, te-ar face poate să te întorci înapoi la anii de studii liceale, pe când ne aflam la Principele Carol I, la bietul Nea Nae, care azi nu mai e, – și din mulțimea de elevi să alegi pe unul, care era în urma D-tale cu doi ani de clasă și învăța la Șincai. Cred că aceste evocări își au o evocare particulară, ce nu se amestecă cu amintirile de mai târziu. Curtea pensionului de pe strada Vasile Conta, sălile de meditație, interiorul dormitoarelor, «sufrageria» – formează un mediu extern, interiorizat adânc în făptura noastră emotivă. Cât de sumbre și inconsistente sunt – pe linia amintirilor – împrejurările vieții de mai târziu și de azi, în preocupările ei, diverse de pe lângă contururile precise și alerte ale anilor de odinioară. Vezi, eu te inoportunez cu un lei motiv liric și obsedant – dragă domnule Vianu, ce te plasează într-o topografie aparte, cu uși grele și negre de tablă și fier la intrare, cu leandri și castani sălbatici în curte și cu o sumedenie de colegi uitați de mult: Olănescu, Vornicu, Leon, Macu, Simulescu și alții ... Și fiindcă nu vreau să întrec măsura D-tale de răbdare, în popasul pe care l-am făcut inopinat în adâncul amintirilor comune – las la o parte șirul acestor evocări sau «reprezentări», cum ai spune D-ta savant într-un eseu critic, și revin la un fapt concret și anume de a te ruga să ne dai o «mână de ajutor» pe care și altă dată ne-ai întins-o.

Mă aflu, după cum vei bănuși, în posesiunea corespondenței avută cu defunctul I.N. Roman, asupra inițiativei locale de a ridica un monument la mare, genialului Eminescu. Și eu sunt secretarul comitetului instituit pentru săvârșirea acestei opere frumoase ... Acum, dorința noastră, a tuturor, e de a te ruga să ne ții o a doua conferință, tratând subiectul pe care îl vei găsi mai nimerit. Îți ținem la dispoziție, duminica de 5 sau 26 Martie, după cum vei voi. Până acum, în anul acesta, au conferențiat domnii: N.N. Leugu (?) vorbind despre iluzia mării; colonelul Ionescu Dobrogeanu de aici: Cum l-am cunoscut pe Eminescu, – o conferință foarte interesantă; S. Mehedinți: Eminescu, educatorul neamului românesc și viu la rând Ion Sân-Giorgiu cu Eminescu și spiritul german; I. Răducanu: Ideile social economice ale lui Eminescu; Mihail Ralea, N.N. Săveanu, Trancu-lași.

După cum vezi, desfășurăm o activitate destul de laborioasă.

A doua voință a noastră, e de a ne da un articol de fond asupra marelui poet, pe care să-l publicăm în volumul ce-l vom scoate până la 15 August a.c., când sperăm să desvelim monumentul. Dar, a propos, Dl. Amiral Bălău (?)

⁸ Constantin Brătescu (1882-1945) – geograf, profesor universitar. Licențiat în geografie, se specializează la universitățile din Berlin și Leipzig. Profesor la Școala normală din Constanța. În Primul Război Mondial este mobilizat la Serviciul de cartografie. După război, este director al Școlii elementare de comerț din Constanța și înființează o școală elementară de comerț și o alta de ucenici. Publică poezii, traduceri în „Arhiva Dobrogei” și „Analele Dobrogei”, pe care le înființează - împreună cu C. Moisil, respectiv I.N. Roman. În 1930 este decan al Facultății de Științe din Cernăuți, iar, din 1935, este membru al Academiei de științe din România. În 1938, i se încredințează conducerea secției de geografie a Universității București. A publicat studii în: „Anuarul de geografie și antropologie”, „Buletinul societăților române de geografie”, „Arhiva Dobrogei”, „Neamul românesc”, „La Dobrogea roumaine”, „Buletinul Institutului de istorie și limbă”, „Analele Dobrogei”, „Revista geografică română” etc. Dintre numeroasele sale volume, amintim: *Dobrogea, Istoria, obiectul și metoda geografiei, Sarcofagul cu simboluri din Constanța, Asimetria văilor, Granița maritimă a României etc.*, „Buletinul Institutului de istorie și limbă”, „Analele Dobrogei”, „Revista geografică română” etc. Cf. *Dicționar de personalități*, 2, p. 44-45.

⁹ Petrescu 1931, p. 2-4.

președintele comitetului, a rămas extrem de încântat de opera D-lui Han, care spune că e grandioasă și de o perfecțiune estetică inedită. Va fi poate cel mai reușit monument al lui Eminescu, cu care ne vom mândri toți, câtji am colaborat în fericita realizare.

Încheind această lungă scrisoare, iartă-mă domnule Vianu, dacă rândurile mele te-au reținut o clipă cu «evocări și rugăminți» – și primește din partea noastră, a tuturor, cele mai alese sentimente de recunoștință pentru valoroasa d-tale colaborare.

Valerian Petrescu
Judecător
7, str. Scarlat Vârnav

7 Februarie 1933"

Cea de-a doua scrisoare se remarcă, în primul rând, printr-o schimbare de atitudine. Nu cunoaștem ce s-a întâmplat între cei doi, dacă au mai existat scrisori între cele două prezentate, dar cert este că epistola pe care o prezentăm mai jos este protocolară, rece și Valerian Petrescu se folosește de adresarea la persoana a II-a plural. În afară de aceasta, se pare că a apărut și un intermediar între cei doi: jurnalistul Petru Vulcan.

Din scrisoare reiese că cei doi nu au reușit să se întâlnească după conferința lui Tudor Vianu din Constanța, așa cum îi comunicase acesta lui Valerian Petrescu, prin Petru Vulcan, care-l anunțase târziu. Petrescu se scuză și-și exprimă dorința de a se întâlni cu Tudor Vianu în vederea purtării unor discuții referitoare la volumul dedicat lui Eminescu.

„12 Februarie 1934
Constanța

Mult Stimate Domnule Vianu,

Am regretat mult că nu v-am putut întâlni, când ați fost în Constanța. Voiam să găsesc prilejul după conferință, dar ați plecat imediat în oraș.

A doua zi după aceasta, Dl. Vulcan mi-a comunicat că D-voastră ați voit să mă vedeți; – fapt pe care eu nu l-am aflat de cât în acel moment. Cuvântul mesager al D-voastră nu a putut sosi la timpul lui până la mine. Încunoștiindu-vă despre aceasta, vă rog să reveniți asupra opiniei ce probabil v-ați făcut asupra absenței mele involuntare.

Aș fi ținut mult să discut cu D-voastră, asupra volumului omagial pe care îl vom tipări cu ocazia desvelirii monumentului. Poate când voi veni la București pentru tipărirea lui, să am onoarea să vă întâlnesc.

Cu cele mai alese sentimente de afecțiune,

Val Petrescu"

*

Aceste două epistole aruncă o lumină în raporturile între doi oameni de cultură, pe de o parte, și, pe de alta, asupra unui episod privind grupul statuar identitar, care domină locul întâlnirii între două măreții; Marea Neagră și Poetul Național Mihail Eminescu.

Bibliografie

Arhivă

Biblioteca Academiei Române, Mss, Corespondență Tudor Vianu, MCLIV, S45 (1), (2), f. 978.

Lucrări

Brătianu 2013 – T. Brătianu, *Presa dobrogeană de ieri și de azi*, Constanța, 2013.

Dicționar enciclopedic, VII – *Dicționar enciclopedic*, vol. VII: D-Z, București, 2009.

Dicționar de personalități, 2 – *Dicționar de personalități dobrogene*, vol. 2, Constanța, 2004.

Gheorghe 2014a – Lavinia Gheorghe, *O latură mai puțin cunoscută a personalității lui Valerian Petrescu. Implicarea în mișcarea muncitorească în perioada interbelică*, în vol. „Dunărea și Marea Neagră în spațiul Euro-Asiatic. Istorie, relații politice și diplomație”, Craiova, 2014.

Gheorghe 2014b – Lavinia Gheorghe, *Un loc mai important pentru judecătorul Valerian Petrescu într-un dicționar al scriitorilor dobrogeni?*, în „Colegiul Mediense IV. Comunicări științifice XIII”, 2014.

Petrescu 1931 – V. Petrescu, *Mihail Eminescu și Marea*, Cernăuți, 1931.

ARMELE CHIMICE – O COMPONENTĂ CONTROVERSATĂ A RĂZBOIULUI MODERN

Ana-Cristina Bocioancă

Abstract. Chemical Weapons - A Controversial Component of the Modern War. *Chemical weapons have been used on large scale during World War I. Although international conventions prohibit the use of chemical weapons, terrorist organizations using chemical as a weapon of psychological impact on society.*

Cuvinte cheie: *arme chimice, clor, iperită, gaze toxice, terorism chimic.*

Keywords: *chemical weapons, chlorine, mustard, toxic gases, chemical terrorism.*

Armele chimice sunt armele de distrugere în masă cu cea mai îndelungată istorie și constituie un mijoc de contaminare extinsă a persoanelor și de îngreunare a activităților umane prin contaminarea cu agenți chimici a aerului, apei, terenului și a diferitelor materiale. Armele chimice sunt în general ieftine, relativ ușor de fabricat și stocat și pot produce pierderi mari de efective în timpul confruntărilor armate. Utilizat pe scară extinsă, pentru prima dată, în timpul Primului Război Mondial, arsenalul chimic a fost condamnat la scară mondială.

În secolul 20 au fost folosite în numeroase conflicte, cel mai recent de către Irak, în timpul războiului dintre Iran și Irak¹, precum și în atacurile teroriste. Impactul psihologic asupra societății le face ideale pentru teroriști, așa cum a fost și cazul atacului cu gaz neurotrop, petrecut în 1995, în metrourile din Tokyo, atac ce i-a avut drept autori pe membrii sectei Aum Shinrikyo.²

Scurt istoric al războiului chimic și pericolul actual. Oamenii au folosit „arme chimice” cu mult timp înainte de epoca modernă. De-a lungul mileniilor, în cadrul conflictelor sau războaielor, oamenii au folosit diverse substanțe toxice, fie otrăvuri obținute din plante sau minerale, cu care la început și-au uns săgețile sau săbiile aducătoare de moarte, iar mai târziu le-au folosit ca încărcătură pentru diverse dispozitive și echipamente de luptă, fie substanțe toxice sintetizate în laborator care au constituit încărcătura bombelor și rachetelor folosite în conflictele armate din secolele XIX-XX.

Paginile de istorie au păstrat în memoria lor câteva asemenea utilizări. În timpul bătăliilor purtate de armatele romane (secolele II-I a.Ch.; I-II p.Ch.) și la asediul cetăților în timpul războiului peloponesiac (428-404 a.Ch.) s-au folosit diverse obiecte incendiare, gaze sulfuroase și soluții caustice³. În antichitate se practica otrăvirea pușturilor și a apelor curgătoare cu diverse otrăvuri obținute din plante (ex: comul secarei, plante din familia liliacee). Arma secretă sau *arma absolută*⁴ a Bizanțului era *focul grecesc*, un amestec inflamabil de nitrați, țitei, sulf și bitum, folosit timp de secole în bătăliile navale⁵. În secolele al XV-lea și al XVI-lea, Veneția a folosit diferite otrăvuri în obținerea de materiale explozive și pe care locuitorii și luptătorii le aruncau către inamic pentru a otrăvi izvoarele, recolta și animalele⁶.

Nașterea chimiei anorganice moderne de la sfârșitul secolului al XVIII-lea și începutul secolului al XIX-lea și înflorirea chimiei organice în Germania de la sfârșitul secolului al XIX-lea și începutul celui de al XX-lea au generat un interes reînnoit în ceea ce privește utilizarea substanțelor chimice ca arme de luptă cât și o dezbatere aprinsă asupra eticii folosirii armelor chimice. Amiralitatea engleză a respins „ca fiind împotriva regulilor războiului” o propunere a amiralului Cochrane de a folosi ambarcațiuni umplute cu sulf ca un preludiviu la o debarcare în Franța. 42 de ani mai târziu, Ministerul de Război Britanic a condamnat, de asemenea, propunerea lui Sir Lyon Playfair de a utiliza recipienti proiectile, umpluți cu cianuri, pentru a rupe asediul Sevastopolului în timpul războiului Crimeei. S-a argumentat că folosirea cianurilor ar fi la fel de „inumană și rea ca otrăvirea surselor de apă ale inamicului”⁷. Sir Lyon a replicat că „această obiecție este fără sens. Se consideră ca fiind legitimă umplerea obuzelor cu fragmente de metal care în momentul exploziei produc mult mai multe leziuni și mult mai multe moduri de deces asupra inamicului. De ce niște vapori toxici care vor omorî fără suferințe trebuie să fie considerați nelegitimi este de neînțeles pentru mine”⁸.

¹ <http://www.bmj.ro/articles/2002/04/01/arme-chimice> (accesat: 21.02.2016).

² <http://www.bmj.ro/articles/2002/04/01/arme-chimice> (accesat: 21.02.2016).

³ *Istoria*, p. 1.

⁴ Kaplan 2010, p. 146.

⁵ Comnena 2000, p. XIII, III; Michel le Syrien 1901, p. 455; Lalanne 1845, pass; Reinaud, Favé 1845, p. 79-112; Poisson 1891, p. 3; Zenghelis 1932, pass; Mercier 1952, pass; Partington 1960, pass; *Istoria*, p. 1; Mărculeț 2014, p. 12-14.

⁶ Steiner, Cobzariu 2010, p. 106.

⁷ Steiner, Cobzariu 2010, p. 106.

⁸ Steiner, Cobzariu 2010, p. 107.

Convenția de la Bruxelles din 1874 a încercat să interzică folosirea substanțelor toxice în război. Delegații la Convențiile de la Haga din 1899 și 1907 au discutat despre moralitatea războiului chimic dar nu au reușit decât să emită o rezoluție slabă și vagă împotriva folosirii substanțelor chimice pe câmpul de luptă. Pe fondul acestor dezbateri a început Primul Război Mondial. Cu toate că opinia generală este că armata germană a fost prima care a folosit gaze toxice, de fapt, primul atac a fost desfășurat de francezi. În prima lună a războiului, august 1914, aceștia au tras grenade cu gaz lacrimogen (bromură de xilil) împotriva soldaților germani, un act disperat pentru a opri invazia în Belgia și nordul Franței. Efectul gazului a fost doar iritant, dar a dat de gândit nemților și în octombrie 1914 armata germană a atacat la Neuve Chapelle cu obuze încărcate cu o substanță chimică care provoca crize violente de strănut. Din nou, gazul nu era destinat să ucidă soldații, ci doar să îi scoată temporar din luptă pentru a le ocupa pozițiile.

De îndată ce au început să fie săpate tranșeele, beligeranții au căutat o cale să își readucă adversarii înapoi pe câmpul de luptă, în bătaia armelor. Răspunsul a fost gazul toxic. Micul oraș flamand Ypres stătea în calea avansării Germaniei în restul Belgiei și în Franța, iar armata germană îl bombardase încă de la începutul războiului. În ziua de 22 aprilie 1915 armata germană a răspândit pe o distanță de 6 km, între Steenstraat și Langemarck, în apropiere de localitatea Ypres, 6.000 de cilindri conținând 168 de tone de clor gazos, care au eliberat în aer conținutul toxic. De trei ori mai greu decât aerul, gazul a creat deasupra tranșeelelor aliaților un nor galben-verzui cu miros distinct care părea a fi un amestec de ananas și piper. S-a crezut inițial că a fost creată o cortină de fum ca soldații germani să poată avansa și trupele aliate s-au pregătit de un atac armat, dar când norul de gaz toxic a ajuns la soldații forțelor aliate impactul a fost imediat și devastator. Soldații au început să simtă dureri în piept și o senzație de arsură în gât. Gazul fiind mai greu decât aerul înlocuia oxigenul din plămâni și distrugea sistemul respirator⁹. Divizia canadiană, care lupta pentru prima dată pe pământ european, a dat cele mai multe victime. La Ypres au murit prin asfixiere 5.975 de soldați canadieni, dar și francezi și britanici, și alți 1.500 au rămas cu sechele.

La scurt timp după acest atac, britanicii au fost gata să răspundă cu clor și arsenalul chimic al ambelor tabere s-a extins prin adăugarea fosgenului și a cloropicrinei. Cei trei agenți chimici menționați afectează căile aeriene superioare și inferioare și ambele părți beligerante au dotat soldații cu diverse tipuri de măști pentru a preveni leziunile inhalationale¹⁰.

La 12 iulie 1917, din nou lângă Ypres, Belgia, artileria germană a tras cu proiectile care au răspândit un nou tip de agent chimic și anume gazul muștar denumit de atunci Yperita și care a produs 20.000 de victime în acel atac și a generat o serie de noi probleme. Yperita este un lichid relativ nevolatil, persistent în comparație cu substanțele folosite anterior și din acest motiv nu doar aerul respirat de soldați a devenit toxic ci și obiectele pe care aceștia le-au atins. Acest agent este eficient în doze mici, afectează nu numai plămânii ci și ochii și pielea¹¹.

Realizând efectele surpriză ale noilor tipuri de muniții, ambele tabere beligerante au folosit până la sfârșitul Primului Război Mondial diverse substanțe toxice, care au provocat peste un milion de victime¹². Muniției chimice i se poate imputa, pe toată perioada Primului Război Mondial, 5-7 % dintre victime. În Primul Război Mondial, Germania era liderul mondial în sintetizarea și producerea substanțelor și munițiilor chimice, situație datorată politicii sale expansioniste și progreselor tehnologice ale industriei.

Substanțele toxice de luptă folosite în Primul Război Mondial (tone)¹³

Țara	1915	1916	1917	1918	Total
Rusia	200	2.000	3.000	-	5.200
Germania	2.150	7.200	16.200	30.500	56.050
Franța	350	3.800	8.200	16.500	28.850
Marea Britanie	170	1.705	5.365	8.460	15.700
SUA	-	-	-	1.100	1.100
Austria	0	880	3.020	4.900	8.800
Italia	0	450	2.800	3.700	6.950
Total	2.870	16.035	38.585	65.160	122.650

Semnarea Protocolului de la Geneva din 1925 de către majoritatea puterilor cu excepția Statelor Unite și a Japoniei a ratificat interzicerea folosirii armelor chimice de atac dar nu a interzis posesia lor. Tratatul a conservat dreptul

⁹ Nenițescu 1979, p. 663.

¹⁰ Nenițescu 1974, p. 874.

¹¹ Steiner, Cobzariu 2010, p. 108.

¹² Mărunțelu 2012, p. 2.

¹³ Mărunțelu 2012, p. 3.

de a folosi asemenea arme ca răspuns la un atac chimic. Există dovezi, dar nu toate concludente care pun în evidență faptul că agenții chimici au fost folosiți în scopuri militare și după sfârșitul Primului Război Mondial.

La sfârșitul anilor '30, un chimist german dr. Gerhard Schrader, cercetând o serie de insecticide mai puternice a sintetizat tabunul (GA), un compus organofosforat, extrem de toxic. Doi ani mai târziu, el a sintetizat sarinul (GB), un compus similar dar mult mai toxic. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial, Germania nazistă a produs mii de tone de arme chimice din acești compuși organofosforici care au fost denumiți agenți neuroparalitici. Din motive neclare, nu au folosit aceste substanțe în cursul războiului. Președintele Roosevelt a promis o reacție promptă la oricare folosire a agenților chimici de către Axă.

Cu o posibilă excepție, a Japoniei în timpul atacurilor împotriva Chinei, nici o țară nu a folosit în timpul celui de-al Doilea Război Mondial armele chimice pe câmpul de luptă. Cu toate acestea, peste 600 de victime militare și un număr necunoscut de civili s-au înregistrat în urma bombardamentului german din 1943 asupra portului Bari, când în port era vasul american S.S. John Harvey, încărcat cu 2.000 de bombe de 100 de kg de yperită. Mortalitatea înregistrată a fost cauzată în mare parte de otrăvirea sistemică în urma ingestiei și a expunerii pielii la apa contaminată cu yperită a marinarilor ce încercau să înoate în port în urma acestui atac. Victimele civile, pe de altă parte, au suferit mai mult de pe urma inhalării fumului de yperită.

Sfârșitul celui de-al Doilea Război Mondial nu a oprit dezvoltarea, stocarea sau folosirea armelor chimice. În timpul războiului din Yemen din 1963 până în 1967 s-au folosit foarte probabil bombe cu yperită în sprijinul trupelor din sudul Yemenului împotriva trupelor regaliste din nord.

În timpul Războiului din Vietnam, armate Statelor Unite ale Americii au împrăștiat circa 77.000.000 de litri de defolianți chimici (agentul Orange) în sudul Vietnamului. Scopul era acela de a reduce jungla deasă, defolierea provocând în mod accelerat uscarea și căderea frunzelor, astfel încât inamicul să nu aibă unde să se ascundă și să rămână fără hrană naturală. În acea vreme guvernul american asigura pe toată lumea că aceste substanțe sunt inofensive 100% pentru oameni. În realitate, ierbicidele conțineau una dintre cele mai virulente otrăvuri pentru om – o dioxină numită TCDD.

Studii ulterioare au arătat efectele devastatoare pe care agentul Orange l-a avut asupra oamenilor: 400.000 de vietnamezi au murit din cauza contaminării și 500.000 de copii cu malformații au fost născuți de mame expuse. În 2003, SUA a recunoscut implicit efectele devastatoare ale războiului chimic și au început să acorde compensații mamelor pentru fiecare copil născut cu malformații cauzate de dioxină¹⁴.

Larg răspânditele rapoarte asupra folosirii de către Irak a agenților chimici împotriva Iranului în anii '80, au condus la o investigație a Națiunilor Unite care a confirmat folosirea agentului neuroparalitic tabun (GA) și a substanțelor vezicante. Datorită posesiei și a folosirii confirmate de către Irak a agenților chimici, pregătirile pentru eliberarea Kuweitului de către coaliția Națiunilor Unite a inclus o planificare extinsă pentru apărarea împotriva posibilelor atacuri cu arme chimice. Această temere nu s-a materializat dar echipele de inspecție ale Națiunilor Unite au descoperit arme chimice neuroparalizante și vezicante la Al Muthanna (aproximativ 80 km nord-vest de Bagdad) după încetarea focului din februarie 1991¹⁵.

Alte țări în care există agenți chimici stocați sunt cele din fosta Uniune Sovietică, Libia și Franța. Mai mult de două duzini de țări pot avea capacitatea de a produce arme chimice ofensive. Dezvoltarea programelor de război din aceste țări este dificil de verificat deoarece substanțele folosite în producerea de arme chimice sunt în mare parte aceleași cu cele folosite pentru producerea de pesticide și de alte produse chimice legale.

În 29 aprilie 1997 a intrat în vigoare *Convenția pentru Interzicerea Cercetării, Producției, Depozitării și Folosirii Armelor Chimice și Distrugerea acestora*, cunoscută și sub denumirea de *Convenția privind armele chimice (Chemical Weapons Convention – CWC)*. Convenția a fost semnată la Paris între 13 și 14 ianuarie 1993. Atunci s-a stabilit și organismul însărcinat de către Organizația Națiunilor Unite să aplice prevederile Convenției și anume *Organizația pentru Interzicerea Armelor Chimice (Organisation for the Prohibition of Chemical Weapons – OPCW)* cu sediul în orașul Haga-Olanda.

În jurisdicția *Convenției pentru Interzicerea Armelor Chimice* intră următoarele: instalații de producere a muniției chimice, depozite de muniție chimică și instalații de distrugere muniției chimice. De asemenea, OPCW efectuează inspecții în statele membre, care vizează industria chimică, farmaceutică, universități, laboratoare uzinale și centre de cercetare care au capacitatea de a produce substanțe toxice de luptă.

În linii mari, la nivelul anului 1997, luând în considerație numai agentul toxic conținut în muniția chimică (deci, fără părțile metalice și materialele pirotehnice) arsenalul chimic era repartizat astfel :

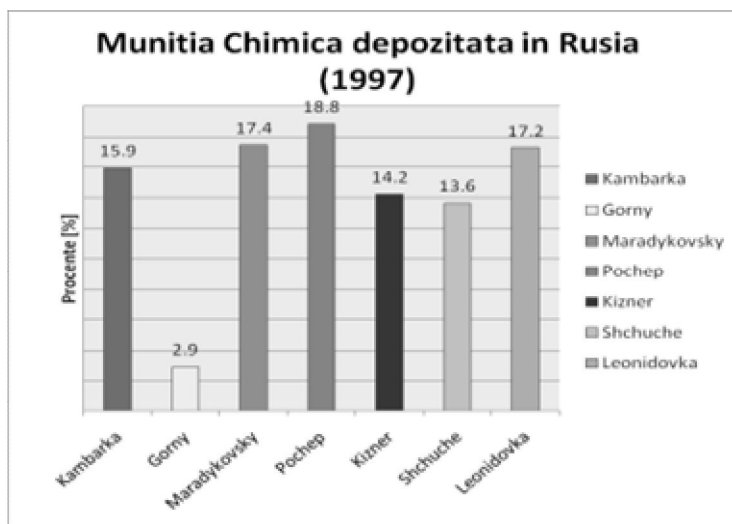
- Federația Rusă - 40 000 tone;
- Statele Unite - 30 000 tone.

¹⁴ Steiner, Cobzariu 2010, p. 110.

¹⁵ Steiner, Cobzariu 2010, p. 109.

Cele două superputeri militare dețineau la acea vreme aproximativ 90% din întregul arsenal chimic existent pe glob.

Din cele șapte depozite rusești cu muniție chimică, cinci sunt alocate muniției cu substanțe toxice neuro-paralitice. Acestea sunt: Shuchie, Kizner, Pochep, Leonidovka și Maradykovsky. Celelalte două depozite sunt localizate în Kambarka și Gornyi, unde sunt depozitate substanțe toxice vezicante. Fiecare din cele șapte depozite sunt deținute de diferite genuri de arme din armata Federației Ruse. În tabelul de mai jos este prezentat un grafic în care sunt marcate depozitele rusești și cantitățile inițiale de muniție chimică¹⁶. În prezent, datorită derulării procesului de distrugere, aceste procente variază de la zi la zi.

În Statele Unite, substanțele toxice de luptă sunt încărcate în muniții de genul: proiectile, rachete, mine, bombe de aviație și aparate de pulverizare din avion a substanțelor toxice. Această categorie înglobează aproximativ 40% din totalul arsenalului chimic american. Restul de 60 % din substanțele toxice este depozitat în recipiente. Arsenalul chimic a fost repartizat în opt depozite în partea continentală a Statelor Unite și în insula Johnston, situată în Oceanul Pacific. În diagrama de mai jos sunt prezentate depozitele chimice americane și, procentual, cantitatea de muniție din inventarul inițial, înainte de demararea procesului de distrugere¹⁷.

Guvernul american, prin programul de distrugere a muniției chimice, a hotărât distrugerea substanțelor toxice din muniție prin incinerare în cinci instalații (Atolul Johnston din Oceanul Pacific, Anniston – Alabama, Pine Bluff –

¹⁶ Mărunțelu, p. 7.

¹⁷ Mărunțelu, p. 8.

Arkansas, Umatilla – Oregon și Tooele – Utah). Distrugerea întregului arsenal chimic din depozitul situat pe Atolul Johnston a fost încheiată în noiembrie 2000, iar instalația a fost complet demolată¹⁸.

Terorismul chimic. Războiul chimic a fost o lungă perioadă o problemă a planificatorilor militari, a strategilor și a tactorilor. Experiența războiului din Golful Persic (1990-1991), creșterea interesului grupărilor teroriste asupra utilizării armelor chimice și dificultățile în limitarea proliferării armelor tradiționale chimice au avut ca rezultat o continuă modificare a politicilor în acest domeniu. Limitarea și eventuala eliminare a armelor chimice sunt propunerile puse în fața comunității internaționale.

Prin natura lor, armele chimice au o rază limitată de acțiune: ele pot provoca numai probleme legate de apărarea locală, neavând caracteristicile unei securități globale. Au în același timp caracteristica de încetinire a acțiunilor de luptă, datorită limitării capacității de mișcare a trupelor, în condițiile folosirii aparatului de detecție a substanțelor toxice și a mijloacelor de protecție chimică. De asemenea, organizarea raioanelor de decontaminare pentru tehnică și personal, în momentul când acestea au suportat un atac cu arme chimice, reclamă timp, personal calificat, cantități importante de materiale de decontaminare și tehnică specială pentru folosirea acestora.

Datorită acestor caracteristici tactice, armele chimice sunt mult mai apropiate de armele convenționale decât de armele nucleare și biologice. Chiar și folosirea pe scară largă a armelor chimice nu are impactul estimat asupra acțiunilor de luptă, deoarece succesele obținute pot fi evaluate numai pe plan local. În schimb, aceste arme sunt chintesența armelor de răspândire a terorii. În prezent, asocierea pe care mass-media o face între armele chimice și cuvântul teroare a devenit o obișnuință, ceea ce confirmă scopul distructiv al acestor arme, concretizat prin mijloace de natură psihologică – inducând sentimente de teamă, panică și nesiguranță în viața de zi cu zi. Există studii care semnalează faptul că a apărut o reacție psihologică numită *maladia sociogenică a maselor*. Pe 3 octombrie 2001, peste 1.000 de elevi din mai multe școli din Manila, Filipine au invadat clinicile locale, prezentând simptome banale de viroză (tuse, frisoane și stare febrilă medie). Totul a fost o consecință a zvonurilor răspândite prin mesaje scurte care atribuiau simptomele unor atacuri teroriste. Pe 9 octombrie 2001, un bărbat a pulverizat o substanță necunoscută într-o stație de metrou din Maryland. Drept urmare, la 35 de persoane au apărut brusc simptome de greață, cefalee și disfație. Analizele ulterioare au stabilit că sticla conținea detergent pentru geamuri.

Aceste exemple referitoare la *maladia sociogenică a maselor* ne atrag atenția că există riscul producerii unei amplificări necontrolate a răspunsurilor psihologice la amenințări cu arme chimice, sporindu-le astfel impactul¹⁹.

Actualele incertitudini cu privire la efectele cronice asupra sănătății pe care le are expunerea la niveluri scăzute de agenți toxici va accentua anxietatea în rândul populației și neîncrederea în oficialități, experți și oameni de știință.

În prezent, tendința este de a se încerca găsirea unor noi arme chimice, care să nu fie incluse în listele Convenției privind interzicerea armelor chimice și în plus care să nu poată fi detectate de echipamentul standard NATO de detecție, dar să poată penetra echipamentul de protecție. De asemenea s-a încercat găsirea unor agenți mai siguri de manevrat de tipul armelor binare, în care precursorii pentru obținerea agenților neuroparalizanți sunt amestecați în muniții înaintea folosirii lor.

Un exemplu în acest sens sunt agenții Novichok – familie de agenți neuroparalizanți din seria V dezvoltată în Uniunea Sovietică între anii 1980-1990, de 5-8 ori mai agresivi decât VX, ce fac parte din a III-a generație de arme chimice, incluse în muniție binară. Structura chimică exactă a acestor produși nu a fost făcută publică.

Un alt capitol al istoriei armelor chimice este reprezentat de armele neletale, care produc modificări asupra comportamentului trupelor inamice, iar folosirea lor nu este interzisă de nici un tratat internațional. În 1994, laboratorul Wright al armatei aeriene de la Dayton, Ohio, a afișat o listă de trei pagini cu propuneri de a fi fabricate astfel de arme. Una dintre propuneri se referea la lansarea unui foarte puternic afrodisiac asupra trupelor inamice, preferabil unul care ar provoca un comportament homosexual. De aici și până la producerea „*bombelor gay*” nu ar mai fost decât un pas. O altă propunere se referea la bomba ce provoacă flatulență, dar s-a considerat că eficiența ei ar fi scăzută în zone în care persoanele nu consideră acest miros neplăcut, fiind frecvent expuse acestuia. S-a reflectat și asupra obținerii unor arme ce provoacă hiperhidroza (transpirația abundentă) sau care afectează sistemul hormonal sau digestiv, putând cauza diabetul, de exemplu. Armele de tipul „*atacă-mă / înțepă-mă*” constau în folosirea unor substanțe chimice cu efect de atragere a roiurilor de albine, a viespilelor înfuriate sau a șobolanilor furioși asupra trupelor inamice²⁰. De asemenea au existat propuneri și de folosire a unei substanțe chimice ce ar provoca o sensibilitate foarte mare, insuportabilă, a pielii la lumina soarelui. S-a considerat că eficiența acestor arme constă și în efectul demoralizant foarte puternic asupra trupelor inamice²¹.

¹⁸ Mărunțelu 2012, p. 8.

¹⁹ <http://www.bmj.ro/articles/2001/12/03/implicatiile-psihologice-ale-armelor-chimice-si-biologice> (accesat: 02.03.2016)

²⁰ *Istoria*, p. 11.

²¹ *Istoria*, p. 11.

Bibliografie

- Comnena 2000 – Anna Comnena, *The Alexiad*, translated by Elizabeth A.S. Dawes, Cambridge, Ontario, 2000.
- Istoria – Istoria armelor chimice www.ancex.ro/upload/ISTORIA_ARMELOR_CHIMICE (accesat: 27.03.2016).
- Kaplan 2010 – M. Kaplan, *Bizanțul*, București, 2010.
- Lalanne 1945 – L. Lalanne, *Recherches sur le feu grégeois, et sur l'introduction de la poudre à canon en Europe*, Paris, 1845.
- Mărculeț 2014 – V. Mărculeț, *Știri privind utilizarea focului grecesc în confruntările bizantino-ruse din secolele X-XI*, în „Anuarul Muzeului Marinei Române”, XVII, 2014, p. 12-21.
- Măruntelu 2012 – N. Măruntelu, *Armele chimice, trecut, prezent și viitor*, 2012, p. 1-9 www.uppmr.ro/articole (accesat: 15.06.2016).
- Mercier 1952 – M. Mercier, *Le feu grégeois, les feux de guerre depuis l'Antiquité, la poudre à canon*, Paris, 1952.
- Michel le Syrien 1901 – *Chronique de Michel le Syrien, patriarche jacobites d'Antioche (1166-1199)*, t. II, ed. par J.-B. Chabot, Paris 1901.
- Nenițescu 1974 – C.D. Nenițescu, *Chimie organică*, vol. I, București, 1974.
- Nenițescu 1979 – C.D. Nenițescu, *Chimie generală*, București, 1979.
- Partington 1960 – J.R. Partington, *A History of Greek Fire and Gunpowder*, Cambridge, 1960.
- Poisson 1891 – A. Poisson, *Le Livre des feux de Marcus Graecus*, în „Revue scientifique (Revue Rose)”, XLVII, 1891, 15.
- Reinaud, Favé 1845 – M. Reinaud, M. Favé, *Du feu grégeois des feux de guerre et des origines de la poudre à canon*, în „Histoire de l'Artillerie”, Ier partie, Paris, 1845.
- Steiner, Cobzariu 2010 – N. Steiner, I.F. Cobzariu, *Medicina de dezastru*, Timișoara, 2010.
- Zenghelis 1932 – C. Zenghelis, *Le feu grégeois et les armes à feu des Byzantins*, în „Byzantinische Zeitschrift”, 7, 1932. www.bmj.ro/articles/2002/04/01/armele-chimice (accesat: 21.02.2016).
- www.bmj.ro/articles/2001/12/03/implicatiile-psiho-logice-ale-armelor-chimice-si-biologice (accesat: 02.03.2016).

PREȚIOZITATEA DETALIULUI: MUZEUL FABERGÉ DIN SANKT PETERSBURG

Mirela Maria Maior

Abstract. Detail's preciosity: The Fabergé Museum from Sankt Petersburg. The work presents the private museum Fabergé from Sankt Petersburg, a museum situated on the banks of Fontanka river in the old Shuvalov palace. The museum is new, being inaugurated in 2013; it is managed by The Link of Times Cultural-Historical Foundation that belongs to the Russian billionaire Viktor Vekselberg. The work is structured in four parts that relate in turn to: the story of the museum and the collection's acquisition by the foundation previously mentioned; the history of Shuvalov palace, biographical elements about the life and the activity of Peter Carl Fabergé and Fabergé House the famous jeweller of the Imperial Russian House (he is well-known in all over the world for his famous Fabergé Eggs and also for the jewels and miniatural objects realized from metal and precious stones, based on the Pascal tradition) and also the effective museum's presentation with its 11 main rooms (Main Staircase, Knights' Room, Red Room, Blue Room, Gold Room, Anteroom, White and Sky-Blue Rooms, Exhibition Room, Gothic Room, Upper Dining Room, Beige Room). The work also includes examples of cultural activities that are developed in this location, being administered by the museum's leading board that also has international members specialized in Fabergé art's study.

Cuvinte cheie: Muzeul Fabergé, Casa Fabergé, Ouăle Fabergé de Paști, Peter Carl Fabergé, Sankt Petersburg, The Link of Times Cultural-Historical Foundation, bijuterii, maeștrii, palatul Shuvalov.

Key words: Fabergé Museum, Fabergé House, The Fabergé Easter Eggs, Peter Carl Fabergé, Sankt Petersburg, The Link of Times Cultural-Historical Foundation, jewels, craftsmans, Shuvalov Palace.

Istoria colecției muzeului și activitatea The Link of Times Cultural-Historical Foundation.

Numele lui Carl Peter Fabergé și a renumitei Case Fabergé sunt indestructibil și simbolic legate de efervescenta artistică și viața Curții Imperiale Ruse și a înaltei societăți de la sfârșit de secol XIX și început de secol XX din marea și splendidă capitală țaristă a acelor timpuri, Sankt Petersburg.

Apariția în anul 2013 a muzeului privat Fabergé în peisajul cultural extrem de ofertant al orașului Sankt Petersburg s-a datorat fundației cultural-istorice The Link of Times ce aparține miliardarul rus Viktor Vekselberg, născut în 1957 în fosta Republica Sovietică Socialistă Ucraineană, cu studii ingineresti efectuate în Moscova și ulterior cu afaceri deosebit de profitabile care îl situează în prezent în topul Forbes. Intenția acestuia, public și hotărât exprimată, (care a avut imediat o enormă rezonanță atât în țară cât și în străinătate) a fost aceea de a repatria cât mai multe din valorile culturale rusești pierdute și înstrăinate după revoluția din 1917. O referire concretă la acest muzeu a presupus alcătuirea unei foarte valoroase colecții (estimată la aproximativ 100 milioane de dolari) de 4.000 de obiecte de artă decorativă din aur, argint, email și pietre prețioase, bijuterii, icoane vechi rusești, ceasuri, tabachere pictate, rame de fotografii, obiecte kovsh, porțelanuri sau picturi de secol XIX sau XX. Ceea ce conferă însă unicitate și supremație acestui muzeu privat (pe lângă dimensiunea și diversitatea exponatelor) este posesia celui mai mare număr de Ouă Imperiale Fabergé de Paști (nouă), cu mențiunea că printre acestea se află chiar primele dăruite de către Fabergé Casei Imperiale Ruse, mai precis ultimilor doi țari Alexandru III și Nicolae II și familiilor acestora. Remarcabil este că toate surprizele interioare componente, sunt complete și păstrate intacte.

Istoria relativ recentă a muzeului a început în anul 2004 când celebra casă de licitație britanică Sotheby's (recunoscută mondial ca organizatoare de licitații cu bijuterii și obiecte de artă decorativă în New York) a anunțat scoaterea pe piață a celei mai mari colecții private Fabergé (la acel moment) și anume a colecției magnatului Malcom Forbes (1919-1990). Din cele peste 300 de obiecte Fabergé achiziționate de acesta de-a lungul vieții începând cu anul 1960, la 14 ani de la moartea sa doar aproximativ 200 au mai fost notificate pentru licitația anunțată restul fiind deja valorificate prin diverse modalități de către moștenitorii acestuia. A intervenit însă un element surpriză care a provocat stupoare pe piața achizițiilor de acest tip atunci când licitația s-a anulat. Totul din cauza faptului că fundația Link of Times a cumpărat cu puțin înainte de data anunțată întreaga colecție Fabergé rămasă. Această acțiune în forță a constituit doar primul pas și începutul unui proces anevoios, foarte costisitor, dar plin de energie, ambiție, perseverență și profesionalism pe care fundația Link of Times l-a demarat și l-a continuat apoi timp de aproape 10 ani. El s-a desfășurat pe trei mari planuri. Primul a vizat colectarea obiectelor Fabergé răspândite pe tot globul în diferite colecții private sau în locații unde nu erau puse în valoare. Efortul de găsire a lor și ulterior de achiziționare a fost enorm. Concomitent s-a acționat și pe cel de al doilea plan anume acela de a apropia de public aceste valori prin organizarea de expoziții. Evident și simbolic însă, șirul acestora a debutat, după cum era și firesc, la Moscova, în Biserica celor 12 Apostoli din

Kremlin (mai-iulie 2004), sub titulatura: *Fabergé: pierdut și redescoperit*. Inițiativa salutară datorită căreia iubitori ai artei atât ruși cât și aparținând multor altor țări au putut admira direct aceste comori a continuat susținut, în toată perioada dintre anii 2004 până în 2012 în muzee prestigioase din orașe precum : Yekaterinburg, Irkutsk, Perm, Berlin, Laussane, New Delhi, Monaco, Bruxelles, Zürich, New York, Vatican, Torino, Dubrovnik, Almaty.

Fig. 1. Sankt Petersburg – Muzeul Fabergé (Palatul Shuvalov)

Palatul Shuvalov. A treia problemă esențială care a necesitat o rezolvare urgentă a fost aceea a identificării și achiziționării unui spațiu expozițional adecvat ca simbolică, mărime, poziționare și acces turistic. Decizia (ideală se pare) a fost luată în privința clădirii Palatului Shuvalov (21, Fontanka River Embankment), care a fost concesionat în anul 2006, pentru 49 de ani, de la Primăria Sankt Petersburgului.

Palatul Shuvalov este o perla arhitecturală, el în sine, aparținând clasicismului târziu și neo-Renașterii. A fost construit la sfârșitul secolului XVIII, fiind inspirat amplasat într-o zonă deosebit de frumoasă a orașului, pe malul râului Fontanka, cu reperi de marcă în jur: *Nevsky Prospekt, Podul Anichkov, Palatul Anichkov* sau *Palatul Sheremetev*. Nu se cunoaște cu exactitate anul debutului construcției palatului. Prima imagine cu acesta se găsește pe o gravură a lui B. Petersen păstrată în muzeul Hermitage și intitulată: *Terasamentul Fontanka de lângă Palatul Anichkov*. Primii proprietari ai palatului au fost contele și contesa Vorontsov, apoi a fost achiziționat în anul 1799 de către familia Naryshkin. Atât Maria Antonova Naryshkina cât și soțul ei au fost mari iubitori și colecționari de artă astfel încât palatul s-a îmbogățit cu sculpturi din marmură, obiecte antice de artă, arme, colecții de pietre rare, monede, ceasuri, tabachiere pictate lucrate în metal prețios, antichități etc. Casa era frecventată de scriitorii contemporani ca A. Pushkin, P. Vyazemsky sau I. Krylov și N. Karamzin sau pictorul K. Bryullov. De remarcat că țarul Alexandru I a transformat *Casa Naryshkin*, prin prezența sa regulată acolo, într-un punct de atracție monden, al serbărilor și evenimentelor, căutat și frecventat de înalta societate din Sankt Petersburg. Memorabil rămâne faimosul bal din 29 aprilie 1834 dat de nobilimea orașului în această casă în cinstea succesorului la tron viitorul împărat Alexander Nikolayevich cu ocazia majoratului. Clădirea a intrat într-un amplu proces de renovare în anul 1844. După nunta din 1846 a Sofyei Lvovna Naryshkina cu contele Pyotr Pavlovich Shuvalov, *perioada Naryshkin* a apus și noua etapă a palatului de pe Fontanka, *perioada Shuvalov* a debutat.

În anul 1914, când a început Primul Război Mondial, ultimul proprietar al palatului Shuvalov, Elizaveta Vladimirovna Shuvalova, a transformat palatul în spital. După revoluția din 1917, palatul a fost la 1 august 1918 naționalizat. Picturile, obiectele de artă fuseseră foarte bine anterior ascunse și doar gradual în timp, o parte dintre acestea au fost ulterior descoperite chestiune care de fapt a ajutat la prezervarea lor. Între anii 1919 și 1925 după aceste descoperiri a funcționat aici un *Muzeu al vieții nobilimii ruse*, apoi marea parte a colecțiilor găsite a fost transferată la *Muzeul Hermitage*. Palatul a cunoscut apoi diverse schimbări și denumiri ca de exemplu cele dintre anii 1927 până în 1929 când a funcționat ca o *Casă a picturii*. Cumplita blocadă a Leningradului i-a adus deteriorări semnificative ele fiind cauzate în special de bombe. În 1959 au început primele lucrări de restaurare la Holul Coloanelor Albe al Țarului Alexandru apoi acestea s-au finalizat între anii 1978 și 1979. Începând cu anul 1963 în palat a funcționat sediul *Caselor prieteniei cu națiunile străine*. Din anul 2006, cel al preluării lui de către fundația *Link of Times* până în 2013, când a fost inaugurat noul muzeu, renovările au fost ample, profunde și elaborate. Ele au reușit prin eforturi scrupuloase, să redea acestui palat strălucirea, imaginea și atmosfera necesare pentru a găzdui mai apoi, originala, superba și valoroasa colecție de miniaturi prețioase. Astăzi palatul Shuvalov (cu o suprafață de aprox 4.700 metri pătrați) este unul din cele mai frumoase și atractive edificii ale marii și cosmopolitei metropole, care se constituie, el însuși, din punct de vedere arhitectural, vizual, istoric și simbolic, într-o veritabilă piesă expozițională.

Inaugurarea oficială a muzeului Fabergé a avut loc în data de 19 noiembrie 2013, în prezența primului ministru Dimitri Medvedev, a ministrului culturii V.R. Medinsky, a guvernatorului Sankt Petersburgului și a altor oficiali. Directorul muzeului este Vladimir Voronchenko (alt mare colecționar de artă rusă). Consiliul consultativ al muzeului a fost alcătuit nu doar din personalități culturale rusești ci este unul internațional care cuprinde cei mai avizați experți din lume în lucrările lui Carl Fabergé și a maeștrilor ruși contemporani cu el. Scopul muncii consultative al acestuia este acela de a dezvolta și aviza activități de publicare și organizare de expoziții muzeistice cu scop științific și educațional. Cei șase membri sunt: 1. *Vladimir Voronchenko* – directorul bordului și directorul muzeului; 2. *Geza von Habsburg* cercetător independent, expert în artă, curator a numeroase expoziții Fabergé și de artă contemporană, curator al Muzeului de Artă din Virginia S.U.A. și consultant pentru casa de licitații *Sotheby's*; 3. *Tatyana Muntyan*, autoare a numeroase cărți și articole despre Fabergé și contemporanii săi, curator al colecției Fabergé din *Kremlin Armory*, Moscova; 4. *Valentin Skurlov*, specialist în cercetări de arhivă, descoperitor al unui număr imens de documente referitoare la istoria firmei Fabergé inclusiv a unor facturi pentru ouă Fabergé, autor a numeroase cărți despre Carl Peter Fabergé și consultant al casei de licitații *Christie's*; 5. *Mark Schaffer*, directorul galeriei de antichități din New York *À la Vieille Russie*, fondată în Kiev în 1851 cu specializare în articolele de bijuterie Fabergé și în artă decorativă prer evoluționară din Rusia; 6. *Marta Lopato*, director al departamentului de metale prețioase și gemme din cadrul muzeului Hermitage și curatorul exponatelor Fabergé din acest muzeu. Toată această suită impresionantă de personalități din domeniul muzeistic și al artei dovedește anvergura excepțională a muzeului și nișa pe care a acoperit-o prin apariția lui. Palatul Shuvalov este constant și gazda unor evenimente culturale și științifice care completează și largesc sfera muzeistică inițială. Bordul consultativ are un rol important în acest sens. Exemplific menționând: 1. Reuniuni ale Consiliului Consultativ în care se prezintă, de exemplu, teme precum: *Fabergé: Soarta unei comori dispărute*. 2. Organizarea celui de al treilea simpozion internațional dedicat lui Carl Peter Fabergé intitulat: *Lumea lui Fabergé din Sankt Petersburg o privire peste secol*, care s-a desfășurat în 2-3 octombrie 2014. Timp de două zile profesioniști din muzele lumii, artiști, studenți la arte plastice, bijutieri, reprezentanți ai marilor case de licitații, jurnaliști au prezentat sau audiat lucrări tematice fiind marcant faptul că pentru prima dată acest simpozion a avut loc în Rusia (cele două evenimente anterioare s-au desfășurat în S.U.A. în 2011 la Muzeul de artă din Richmond Virginia și respectiv în 2013 la Muzeul de Științe Naturale din Houston Texas). 3. octombrie 2015: *Conferințe muzeistice internaționale* (exemplu: *Lapidary art*). 4. *Cazuri militare ruse din secolul XX*, expoziție desfășurată în perioada iulie-august 2015. 5. Expoziția: *Apariția cinema-ului în Rusia* desfășurată în perioada decembrie 2015-ianuarie 2016. sau 6. Lecturi tematice ca de exemplu cea a expertului în artă Kieran McCarthy: *Soarta pierdutelor capodopere Fabergé și uimitoare descoperiri*.

Fig. 2. Ou Imperial Fabergé
Cadou de Paști al țarului Nicolae II pentru soția sa Alexandra Fyodorovna (1898)

Sălile muzeului. Se pot identifica 11 săli ale muzeului incluzând aici și *Marea Sală a Casei Scărilor* care constituie ea însăși o piesă arhitecturală spectaculoasă cu coloane albe și suple și care este intactă încă și azi situată în același loc unde în secolul XVIII se afla pasajul frontal. A fost proiectată în 1840 de arhitectul N. Efimov (de asemenea arhitectul Marii Scări a teatrului din Vechiul Hermitage). Cupola este magnifică și a fost instalată și decorată folosind designul lui R.B. Bernhard în 1859. *Sala Cavalerilor* conține o frumoasă colecție de artă militară și special relevantă pentru viața armatei Rusiei de la mijlocul secolului XIX, dar și vase tip kovsh purtând sigla maestrului Y. Rappoport. Atrage atenția friza cu scene de bătălie fiind ea în sine un minunat exponat. *Sala Roșie* este sala care conține argint rusesc și cupola ei precum și decorațiunile roșu intens au fost concepute în anul 1820 de aceiași doi arhitecți B. de

Simon și R.B. Bernhard. Exponatele de argint provin din primele manufacturi/companii rusești care produceau pe lângă bijuterii și o serie de obiecte de artă decorativă sau de utilitate domestică. Ele au fost lucrate îndeosebi de *Casa Fabergé* (Y. Rappoport) și de firma Sazikov din Moscova. *Sala Albastră* este poate cea mai atractivă sală a muzeului deoarece aici se pot admira *Ouăle Imperiale Fabergé de Paști*. Există trei zone ale acestei săli și ele conțin toate cele nouă ouă ale acestei colecții private. Acestea sunt: 1. *Oul Găină* (1885); 2. *Oul sub formă de cutie de bijuterii* (1894); 3. *Oul Boboc de Trandafir* (1895); 4. *Oul încoronării* (1897); 5. *Oul din Valea Lăcrămioarelor* (1898); 6. *Oul Ceas* (1900); 7. *Oul Dafin* (1911); 8. *Oul celei de a 15-a aniversări* (1911); 9. *Oul Ordinului Sf. Gheorghe* (1916). *Sala de Aur* conține daruri ale țarilor, obiecte de fantezie făurite de maeștrii Casei Fabergé și prezentarea faimoaselor cutii din aur pictat. *Antecamera* cea de a șasea sală a muzeului conține bijuterii, daruri prețioase, accesorii și ceasuri. Se pot admira cunoscutele tabachere Fabergé, obiectele decorate de maeștrii specialiști în email sau ceasurile cu fotografii și decorațiuni precum și cataramele pentru doamne toate decorate prețios. Sala numărul 7 are de fapt în componență două încăperi una albă și una albastră și se intitulează simbolic *Sala Albă și cea a Cerului Albastru*. Ea expune porțelan rusesc de secol XIX și lucrări în email a celebrelor firme care dețineau supremația pe piață pe acest segment în perioada la care se face referire (P. Ovchinnikov, I. Khlebnikov, A. Kuzmichev, F. Rückert). Lucrătura de email în filigran sau combinația culorilor obiectelor posedă un desăvârșit rafinament al detaliului. *Sala Expoziției* cuprinde picturi ale pictorilor ruși de secol XIX și de asemenea obiecte lucrate în pietre prețioase ale *Casei Fabergé* și ale contemporanilor acesteia. *Sala Gotică* prezintă icoane rusești, majoritatea de secol XIX. *Sala de Mese de Sus* aduce vizitatorilor pictură europeană și rusă (tablouri și amfore) de secolele XIX-XX. Ultima sală este intitulată *Camera Bej*. Se poate admira aici din nou email rusesc dar de data aceasta lucrat în stilul neo-Rus cu influențe puternice de artă folclorică.

Fig. 3: Carl Peter Fabergé (1846-1920)

Carl Peter Fabergé și Casa Fabergé. Carl Peter Fabergé (1846-1920) cunoscut și sub numele de Karl Gustavovici Fabergé a fost creatorul celebrelor bijuterii și obiecte de artă decorativă din metale și pietre prețioase care îi poartă numele, al la fel de celebrelor ouă Fabergé dintre care se disting în mod excepțional cele reunite sub titlatura *Ouă Imperiale de Paști*, maestrul bijutier al Casei Imperiale Țariste (orfevrul favorit al ultimilor Romanovi) și nu în ultimul rând antreprenorul de succes al *Casei Fabergé*. S-a născut la Sankt Petersburg ca fiu al bijutierului Gustav Fabergé (nativ al orașului Pernau din Estonia pe atunci parte a Rusiei) și al Charlottei Fabergé fiică a unui pictor danez. Studiile elementare le-a absolvit la Gimnaziul German Sf. Ana din Sankt Petersburg apoi de la vârsta de 18 ani a pornit într-un mare tur al Europei pentru a-și desăvârși pregătirea. A frecventat și învățat în ateliere unor aurari / argintari / bijutieri celebri din Germania, Franța, Anglia sau Italia. Concomitent a parcurs cu conștiințiozitate mari galerii muzeistice europene, studiind stiluri, acumulând idei și decantând influențe. Cu totul îndreptățit, tânărul Fabergé a fost considerat un foarte profesionist și educat bijutier. Odată revenit în 1872 în Sankt Petersburg orașul natal s-a căsătorit cu Augusta Julia Jacobs Fabergé și pentru următorii 10 ani a lucrat alături și îndrumat de maestrul de încredere al tatălui său Hiskias Pendin care îi devine mentor și tutore. Firma a fost implicată la început în restaurări reparații și catalogări de obiecte (antichități și bijuterii) la *Muzeul Hermitage*, iar din 1870 și-a transferat sediul pe o stradă bine poziționată în oraș.

După moartea mentorului său (1882), Carl Fabergé a preluat toată responsabilitatea afacerii, a obținut titlatura de maestru aurar lucru care i-a permis să folosească propria inscripționare pe lângă numele firmei. Fratele său mai tânăr Agathon Fabergé (școlit și el la Dresda) i s-a alăturat și apoi după venirea acestuia s-au introdus în lucru și obiecte de lux (obiecte aurite, îmbogățite cu email, de la cele mai diverse modele de cutii pentru țigarete sau casete de bijuterii, rame de fotografii scrumiere sau ceasuri până la obiecte fanteziste).

Șansa le-a surâs celor doi frați când în 1882 au câștigat medalia de aur la expoziția pan-Rusă cu o replică perfectă a unei brățări scite. Încântat, țarul Alexandru III a ordonat să fie expusă în Hermitage ca exemplu al măiestriei bijuteriilor contemporani ruși. A fost momentul crucial, cel în care *Casa Fabergé* a intrat în atenția țarului și țarinei. Începând cu anul 1885 i s-a permis accesul în colecțiile regale de bijuterii din *Muzeul Hermitage* pe care le-a studiat atent și a reușit apoi în mod fabulos în creațiile sale să îmbine influențele vest europene pe care le studiasse și în mijlocul cărora se modelase de la vârsta de 18 ani, cu cele rusești și să-și contureze stilul propriu și inconfundabil. Țarul a comandat companiei în 1885 primul *Ou Imperial Fabergé de Paști (Oul Găină)* pentru a fi dăruit soției sale Împărăteasa Maria Fyodorovna. Bucuria produsă de acest ou surpriză, originalitatea și finețea lucrăturii au deschis seria multor zeci de alte comenzi și începutul drumului spre celebritate și dezvoltare a unei afaceri de mare succes. A devenit bijuteriul Curții Imperiale și a primit dreptul de a folosi Vulturul Imperial în sigla firmei.

Munca pentru noul *Ou de Paști* începea de a doua zi după Sărbătoarea Pascală. Privilegiul de a dăru personal membrilor familiei imperiale în dimineața de Paști surpriza la care se muncea timp de un an devenise un ritual pe care Carl Peter Fabergé îl onora totdeauna cu sfințenie. Maestrul a fost și un inspirat om de afaceri. El a extins Casa Fabergé la o clădire cu cinci etaje, a deschis noi puncte de lucru în Kiev (1905-1910), în Moscova (din 1887), la Odessa (din 1900), apoi la Londra (din 1903). A colaborat de-a lungul timpului cu sute de artiști și meșteșugari din țară dar și din străinătate. Sediul central al firmei era situat chiar în propria casă, construită în 1900 într-un district aristocratic al Sankt Petersburgului (pe strada Bolshaya Morskaya). Clădirea a devenit un reper artistic contemporan al marelui oraș, având studiouri pentru designeri și sculptori, o bibliotecă unică cu lucrări de specialitate dar de asemenea apartamente private decorate după gustul său. Toate acestea erau ținute aproape pentru a putea fi mereu sub supravegherea sa. Fabergé impunea un ritm de lucru îngrozitor de intens dar câștigurile materiale și notorietatea au fost pe măsură. Maeștrii cei mai importanți cu care a lucrat și creat Fabergé au fost: Mikhail Perkhin și Henrik Wigström (succesorul lui Perkhin). Maestrul meșteșugarilor argintari a fost Julius Rappoport. Alte nume remarcabile (mai ales în domeniul creației și producției de bijuterii în aur și argint) sunt: Eric Collin, Edward Schramm, Wilhelm Reimer.

Activitatea Casei Fabergé s-a axat și pe făurirea de miniaturi, întâlnindu-se aici colaborări între nume cunoscute de miniaturişti precum V. Zuiev și E. Jakobson sau de sculptori ca B. Fredman-Clouzel și T. Zalkalns (Greenberg) care au studiat cu A. Rodin sau L. Buzzi. Artiști și arhitecți faimoși ai acelor timpuri incluzând nume ca V. Serov sau A. Benois au contribuit și ei la făurirea prețioaselor creații. Se emaila, se picta cu culori de apă, se grava, se turna, se ghioșa, se foloseau cele mai sofisticate tehnici de prelucrare a rubinelor, perlelor, aurului, argintului, diamantelor, cuarțului sau diverselor altor materiale prețioase ca sticlă, piele de căprioară, catifea etc. Lista este impresionantă iar muzeul oferă prin cele 4.000 de exponate o imagine a unor talente care au ridicat orfevrăria la cote inegalabile. Este un amestec unic al artei rusești, al Renașterii Italiene îmbinată cu elemente *Art Nouveau* și sensibile multe alte influențe.

Fabergé a realizat și creații care au marcat evenimente importante în istoria contemporană a Imperiului Rus dintre care se pot menționa: finalizarea căii ferate trans-siberiene, sărbătorirea nașterii moștenitorului tronului, ceremonia de încoronare a țarului Nicolai II, evenimente dedicate Crucii Roșii și armatei. Faima *Casei Fabergé* a trecut mult de hotarele Casei Imperiale Ruse și în 1897 Fabergé a fost numit bijutier al Curții din Suedia și Norvegia. El a creat în 1902 de asemenea un luxos *Ou Ceas de Paști* pentru Consuelo ducesă de Malborough (reprezentantă a clanului Vanderbilt) sau alte prețioase obiecte atât pentru familia imperială cât și pentru reprezentanți ai familiilor marilor industriași din lume.

În timpul Primului Război Mondial Fabergé nu a plecat din țară (deși ar fi putut) ci dimpotrivă, și-a transformat magazinul din Moscova în fabrică de muniții. După declanșarea revoluției bolșevice și uciderea familiei imperiale, Fabergé revoltat a părăsit țara. Inițial a plecat spre Germania, apoi s-a stabilit în Elveția unde s-a îmbolnăvit și s-a stins din viață în 24 septembrie 1920, la 74 ani, la Lausanne. După plecare și apoi moartea lui, în Rusia o mare parte din bijuteriile imperiale făurite de el au fost transformate în lingouri sau vândute de guvernul sovietic unor colecționari americani și europeni. Începuse marea tragedie a risipirii și distrugerii acestor obiecte de o valoare inestimabilă. Se distrugea, din păcate, odată cu ele și esența convingerilor marelui artist: „*Să faci din viață artă și din artă viață*”. După aproape un secol, o parte din ea este readusă la lumină publicului, în Muzeul Fabergé.

Bibliografie

- M. Alpatov, *Istoria Artei*, București, 1967.
A. Châtelet, B.P. Groslier, *Istoria artei*, București, 2006.
F.G. Dreyfus, A. Jourcin, P. Thibault, P. Milza, *Istoria universală*, vol.III: *Evoluția lumii contemporane*, București, 2006.
Enciclopedia universală britanică, vol.VI, București, 2010.
Enciclopedie de Istorie Universală, București 2003.
J. Palmowsky, *Dicționar de Istorie Universală Contemporană*, București 2007.
Fabergé Museum, Cultural-Historical Foundation The Link of Times, Sankt Petersburg, 2014.
W. Fleming, *Arte și Idei*, București, 1983.

J. Gimpel, *Despre arte și idei*, București, 1973.
G. Hill, *Faberge and the Russian master Goldsmith*, New York, 2007.
N. Popova, *Sankt Petersburg and its environs*, Sankt Petersburg, 2007.
N. Werth, *Istoria Uniunii Sovietice de la Lenin la Stalin*, București, 2004.
<http://www.forbes.com/forbes/>
<https://www.bing.com/translator/>
<http://www.renova.ru/en/>
https://en.wikipedia.org/wiki/Viktor_Vekselberg
<http://www.prweb.com/releases/FabergeEggs/fromrussia/prweb11172972.htm>
http://www.nzz.ch/nachrichten/wirtschaft/aktuell/verfahren_vekselberg_1.2346394.html
www.faberge.com
<http://en.rian.ru/business/20100201/157736410.html>
ro.wikipedia.org/wiki/Istoria_Rusiei
<http://www.winstonartgroup.com/expertise-specialists/geza-von-habsburg.html>
www.fsv.ru
www.fabergemuseum.ru
<http://talusa1946.forumculture.net/t2273-tarii-rusieiv>
http://www.tvl.ro/sanktpetersburg/obiective_turistice_sankt_petersburg.ht
<http://www.sothebys.com/en/departments/jewellery.html>
www.nytimes.com/2007/11/.../22iht-web-1122-luxvoronchenko.8435650.html
http://archive.boston.com/news/local/articles/2007/08/16/for_russia_a_chime_from_the_past/
www.bookdepository.com/Faberge-Valentin-Skurlov/9780903432481
www.abebooks.com/book-search/author/valentin-v-skurlov
[jewellery.faberge.com/jewellery/Vase](http://www.faberge.com/jewellery/Vase)
<http://www.alvr.com/jewelry/>
<http://www.invaluable.com/artist/rappoport-julius-s7h0j7s44s>
ro.wikipedia.org/wiki/Calea_ferat%C3%A2_transsiberian%C3%A2
<http://www.rusartnet.com/biographies/russian-artists/20th-century/turn-of-the-century/jeweller/mikhail-perkhin>
<http://www.davidoscarson.com/p-wigstrom.htm>
<http://www.andrejkoymasky.com/liv/fab/fab02.html>
<http://www.saint-petersburg.com/museums/hermitage-museum/state-rooms/>
<http://www.moscow.info/museums/kremlin-armory-museum.aspx>

FENOMENUL MIGRAȚIONAL ȘI TRĂSĂTURILE SALE CARACTERISTICE

Dr. Gherghina Boda

Abstract. The migration phenomenon and its characteristic traits. Human migration is a phenomenon with deep roots in history that has accompanied human society all throughout its evolution. Migrants, as people who move from one place to another in order to improve their quality of life, to escape persecution on ethnic, religious or political reasons, or from natural disasters, have different motivations justifying the gesture of leaving their home and to go in search of a host country. Whether leaving voluntarily or involuntarily, they opt either for a permanent move or for a seasonal one, which require imperatively the integration of newcomers in their adoptive country.

Cuvinte cheie: migrație, emigrant, țară gazdă, integrare, politici pentru imigranți.

Keywords: migration, emigrant, host country, integration, policies for immigrants.

Deplasarea indivizilor sau a grupurilor umane dintr-o regiune, țară sau continent în altul, nu este o practică a vremurilor moderne, ci este proprie omului încă de la apariția sa. Dacă avem în vedere definiția *migrantului*, înțeles ca persoana care se deplasează dintr-o regiune în alta pentru a se stabili acolo, atunci putem conchide că toate ființele vii (plantele, animalele și omul) trăiesc migrând și că lumea, așa cum o cunoaștem astăzi, este rezultatul a nenumărate migrații efectuate în decursul secolelor¹. Așadar, în parcursul său istoric, omenirea a cunoscut numeroase migrații, cu un impact mai mare sau mai mic asupra societății, dar care au marcat, într-un fel sau altul, evoluția umanității. Sedentarizarea omului nu a exclus migrația, ci acest fenomen a continuat sub diverse forme până în zilele noastre, fiecare epocă istorică punându-și amprenta asupra modurilor și tipurilor de migrații, dar și asupra profilului migrantului.

Termenul de migrarea popoarelor („*migratio gentium*”) provine din umanismul german, curent care studiază pentru prima dată complexul de evenimente ce compun aceste mișcări de populații într-o unitate istorică². În decursul timpului, specialiștii au încercat cuprinderea acestui fenomen în definiții menite să-i surprindă cât mai elocvent esența. Conform *Human Migration Guide*, prin migrație umană se înțelege „deplasarea persoanelor de la un loc în lume la altul cu scopul de a se așeza permanent sau semipermanent, de obicei într-o limită politică”³. O altă definiție este dată de Organizația Internațională pentru Migrație (OIM) care consideră acest fenomen „drept o mișcare a unei persoane sau a unui grup de persoane, fie peste o frontieră internațională, fie în interiorul unui stat”, migrația fiind astfel înțeleasă și ca o formă de mobilitate a populației care nu este influențată de durată, scopul sau forma sa, aici fiind incluse mai multe tipuri de migrații, cum ar fi cea a refugiaților, economică sau a persoanelor care se deplasează pentru alte scopuri sau sub influența altor factori, cum ar fi de exemplu reîntregirea familiei⁴.

Schimbările apărute în sfera economicului și apariția fenomenului globalizării, care este tot mai mult confirmat începând cu anii '90, au făcut ca, în contextul acestei mondializări a economiilor, migrația să joace un rol deosebit de important. Toate țările sunt implicate, fie prin emigrare, fie prin imigrare, fie ambele în același timp⁵. De aceea, înțelegerea fenomenului migrației impune o tipologizare a acesteia care ne va conferi o privire de ansamblu asupra sa. Din punct de vedere al întinderii teritoriale, migrațiile au loc la mai multe niveluri: intercontinental (între continente), intracontinental (în interiorul unui continent) și interregional (în cadrul țărilor)⁶. Acestea generează tipurile de migrații, cauzate de mai mulți factori⁷: **1. După aspectul teritorial** avem *migrațiile interne* (în interiorul unei țări), *internaționale* (în afara granițelor unei țări), *emigrările* (părăsirea unei țări pentru a te muta în alta⁸), *imigrările* (mutarea într-o țară nouă⁹); **2. După factorul timp** vorbim de *migrațiile permanente* și de *migrațiile temporare* (sezoniere); **3. După motivație** distingem *migrațiile voluntare* (*migrațiile în lanț* care înseamnă „o serie de migrații în cadrul unei familii sau grup definit de persoane care începe cu un membru al familiei care trimite bani pentru a aduce și alți membri ai familiei în noul loc”, *migrațiile în pași* definite ca „o serie de migrații mai scurte, de la locul de origine al persoanei până la destinația finală”, *migrațiile de reîntoarcere* sau *circulare* care sunt definite ca „mișcările voluntare de imigranți care se întorc în locurile lor de origine”¹⁰) și *migrațiile forțate* (*transferul de populație*, atunci când un guvern forțează un mare grup de oameni dintr-o

¹ Dossier. Suis-je un migrant?, p. 4-5, http://www.myria.be/files/Citoyens_du_Monde-DOSSIER.pdf (accesat: 14.10.2015).

² Pinter, Țiplic, <http://arheologie.ulbsibiu.ro/publicatii/cursuri/tiplic/3a.htm> (accesat: 15.10.2015).

³ *Human Migration*, p. 1, <http://www.nationalgeographic.com/xpeditions/lessons/09/g68/migrationguidestudent.pdf> (accesat: 15.10.2015).

⁴ Oneașcă (coord.) 2013, p. 4.

⁵ Wihtol de Wenden, <http://www.universalis.fr/encyclopedie/migrations-politiques-d-immigration-selective/> (accesat: 15.10.2015).

⁶ *Human Migration*, p. 1, <http://www.nationalgeographic.com/xpeditions/lessons/09/g68/migrationguidestudent.pdf> (accesat: 15.10.2015).

⁷ Oneașcă (coord.) 2013, p. 4.

⁸ *Human Migration*, p. 1, <http://www.nationalgeographic.com/xpeditions/lessons/09/g68/migrationguidestudent.pdf>, (accesat: 15.10.2015).

⁹ *Human Migration*, p. 1, <http://www.nationalgeographic.com/xpeditions/lessons/09/g68/migrationguidestudent.pdf>, (accesat: 15.10.2015).

¹⁰ *Human Migration*, p. 1, <http://www.nationalgeographic.com/xpeditions/lessons/09/g68/migrationguidestudent.pdf>, (accesat: 15.10.2015).

regiune să se mute în alta, de obicei pe baze etnice, religioase; *migrațiile impulsionale*, numite și reticente sau impuse, atunci când persoanele fizice nu sunt forțate să plece din țara lor dar o părăsesc din cauza situației nefavorabile, cum ar fi războiul, problemele și persecuțiile politice sau religioase sau din cauza unor catastrofe naturale¹¹); **4. După mijloacele folosite** putem vorbi de *migrațiile reglementate* și de *migrațiile ilegale*.

Tipologia migrațiilor relevă cu o mare pregnanță motivațiile migrării și anume cele economice, fuga din cauza persecuțiilor sau a cataclismelor naturale, strămutarea forțată. În ultimii ani s-a conturat o nouă categorie de migranți, anume tinerii care studiază în alte țări decât cele de origine și care, nu de puține ori, rămân acolo deoarece își găsesc un loc de muncă care le satisface necesitățile economice și culturale. Un mare procent al acestora se încadrează în categoria migranților permanenți. De asemenea, o altă categorie o reprezintă membrii familiei migrantului, care face mari eforturi financiare pentru reîntregirea familiei în țara primitoare.

În ultimele decenii se observă o creștere importantă a fluxurilor migraționale, țările de plecare fiind tot mai numeroase și particularitățile migranților tot mai complexe. Totuși, care sunt factorii determinanți în alegerea migrării în alt loc decât cel de origine? Acest fenomen este specific în mare măsură persoanelor care trăiesc în țări instabile din punct de vedere politic, cu o economie nedezvoltată, slab dezvoltată sau cu mari sincope de creștere economică, cu perspective de dezvoltare neclare sau îndepărtate, cu un sistem de asistență medicală și socială deficitar, cu un nivel de trai scăzut pentru cea mai mare parte a populației, cu un mediu conflictual, violent și corupt în care le sunt îngrădite drepturile și libertățile, mediu în care nu se pot dezvolta pe plan profesional și personal etc. Aceste persoane consideră că migrarea spre o țară dezvoltată reprezintă cel mai sigur mijloc de a-și depăși, înainte de toate, neputințele economice, din care derivă toate celelalte neîmpliniri. Unii migranți, din categoria celor raționali, fac o analiză serioasă a avantajelor și dezavantajelor acestei alegeri, după care se decid asupra țării în care vor emigra. Ei țin cont în alegerea lor de condițiile economice, politice, de mediu, culturale, educative, de distanța față de țara lor etc., într-un cuvânt de toate oportunitățile oferite de țara gazdă. Aceștia sunt migranții cu un nivel superior al instrucției și educației. Însă masa mare a migranților pornesc în exilul voluntar sau impus fără a lua în calcul altceva decât dorința acerbă de plecare în căutarea unui trai mai bun.

În acest proces de migrare, un element extrem de important îl reprezintă limba țării primitoare. Marea majoritate a migranților nu cunosc sau au cunoștințe reduse de limba oficială a țării gazdă, ceea ce constituie un impediment în găsirea unui loc de muncă mai bun, a cunoașterii unor drepturi pe care le-ar avea acolo, a legislației sau a altor probleme care le-ar ușura integrarea. Deoarece comunicarea este esențială în procesul de integrare, țările care primesc migranți au dezvoltat și adoptat politici care vizează tocmai acest aspect. Astăzi, când putem vorbi de o mondializare a migrației, în mare parte datorată interesului reînnoit al migrației în scopuri de muncă, o atenție deosebită se acordă politicilor care vizează facilitarea integrării noilor veniți pe piața muncii și în societate¹². Acestea urmăresc mai multe linii directoare: lupta împotriva imigrației ilegale, gestionarea fluxurilor migratoare prin aplicarea unor măsuri restrictive, în multe cazuri introducând sau întărind măsurile selective și facilitarea celei mai bune integrări a imigranților deja prezenți în teritoriu (cursuri lingvistice și culturale)¹³. În ultimii ani s-a observat o dezvoltare importantă a politicilor selective de recrutare a forței de muncă străine, datorate în principal îmbătrânirii populației și lipsei reale de potențială mână de lucru calificată în funcție de nevoi, cum este cazul Marii Britanii, Germaniei, Danemarcei etc. Aceste țări au dezvoltat programe diverse pentru migranții calificați, cum ar fi *Highly Skilled Migrant Programme* (2002, Marea Britanie), *Job Card Scheme* (2002, Danemarca), *Green Card* (2000, Germania)¹⁴, prin intermediul cărora aceste state au atras personal calificat pe diferite domenii de activitate – medicină, informatică, matematică etc. Acest fapt reprezintă un avantaj pentru țările recrutaore de persoane calificate și o pierdere pentru țările de origine. De aceea, tot mai multe țări impun migranților condiții de calificare susținute de diplome, certificate sau atestate.

Dintre factorii emigrării, ponderea cea mai mare o au cei economici. Ruperea migrantului de familie și țară este determinată de nivelul scăzut al salariului și al posibilității găsirii unui loc de muncă în țara de origine comparativ cu țara gazdă, aceste venituri diferențiale internaționale crescând probabilitatea migrației¹⁵. La acestea se adaugă nevoia de stimă profesională sau personală, instabilitatea legislativă, existența statului de drept doar pe hârtie, insecuritatea în spațiul social, corupția, in justiția, birocrăția, nevoia viețuirii într-un spațiu social civilizată, o poziție socială mai bună, lipsa unor măsuri de guvernare, a unor politici care să creeze oportunități de dezvoltare profesională și umană¹⁶. Însă fluxul crescător al migrațiilor din ultimul deceniu, în principal, a făcut ca așteptările persoanelor migrante să nu concorde cu

¹¹ *Human Migration*, p. 1, <http://www.nationalgeographic.com/xpeditions/lessons/09/g68/migrationguidestudent.pdf>, (accesat: 15.10.2015).

¹² Garson, <http://www.universalis.fr/encyclopedie/migrations-tendances-migratoires-actuelles/#> (accesat: 15.10.2015).

¹³ Garson, <http://www.universalis.fr/encyclopedie/migrations-tendances-migratoires-actuelles/#> (accesat: 15.10.2015).

¹⁴ Garson, <http://www.universalis.fr/encyclopedie/migrations-tendances-migratoires-actuelles/#> (accesat: 15.10.2015).

¹⁵ Mouhoud, <http://www.universalis.fr/encyclopedie/migrations-tendances-migratoires-actuelles/#> (accesat: 15.10.2015).

¹⁶ Vălcu 2015, p. 9, *What are the causes of human migration*, p. 1-2, http://www.academia.edu/5025685/What_are_the_causes_of_human_migration_and_the_effect_on_the_sending_and_or_host_country (accesat: 14.10.2015).

realitatea găsită în țările primitoare deoarece pentru acestea noii veniți au constituit o problemă în plus care a destabilizat politica socială și a creat situații noi, cărora aceste state încă le caută soluții.

Concluzii. Globalizarea apărută după anii '80 a atras după sine o serie de transformări atât la nivel economic, cât și societal. Mișcarea forței de muncă dintr-un loc în altul la scara întregii planete a adus după sine nu numai avantaje, ci și o serie de dezavantaje cărora statele dezvoltate încearcă să le găsească cele mai optime soluții prin adoptarea unor politici migraționiste comune. Însă fluxurile tot mai mari de migranți care forțează frontierele și îngroașă rândurile populației autohtone determină forurile internaționale să gândească noi direcții de absorbție a acestora și de încadrare în muncă, precum și modalități eficiente de integrare în țara de adopție. De aceea, la nivel planetar se depun eforturi susținute de a menține în cote rezonabile migrarea și de a reduce, pe cât posibil, acest fenomen amplificat însă și de violența fără precedent în unele țări aflate de mulți ani în stare de război. Aceste situații conflictuale au alimentat fluxul de migranți cu refugiații în căutarea unui loc cât de cât sigur care să nu le pună viața în pericol în mod permanent și care să le asigure mijloace de trai decente. Actualmente, prin valul de migranți musulmani care au inundat Europa, toate politicile comune elaborate de statele membre ale Uniunii Europene se află într-un grav impas, acestea nemaiputând fi aplicate noilor populații care forțează granițele și trec în masă pe teritoriul țărilor europene. În aceste condiții, fenomenul migrațional a căpătat noi caracteristici și are efecte cărora, dacă nu li se găsesc rapid soluții, vor duce la destabilizarea puternică a Uniunii Europene și vor crea disfuncționalități, poate iremediabile, la toate nivelurile.

Bibliografie generală

- Cămărășan 2013 – V.A. Cămărășan, *Migrație și politici europene*, Cluj-Napoca, 2013.
- Dumitru 1984 – S. Dumitru, *Fluxurile de migrație în România*, București, 1984.
- Dumitru 2010 – S. Dumitru, *Lumile sociale ale migrației românești în străinătate*, Iași, 2010.
- Dossier. Suis-je un migrant? – Dossier. Suis-je un migrant? L'histoire de nos migrations*, p. 4-5, http://www.myria.be/files/Citoyens_du_Monde-DOSSIER.pdf, (accesat: 14.10.2015).
- Garson – Jean-Pierre Garson, *Migrations. Tendances migratoires actuelles*, în „Enciclopedia Universalis”, disponibil la <http://www.universalis.fr/encyclopedie/migrations-tendances-migratoires-actuelles/#> (accesat: 15.10.2015).
- Held et alii 2004 – D. Held, A. McGrew, D. Goldbalt, J. Perraton, *Transformări globale : politică, economie și cultură*, Iași, 2004.
- Human Migration – Human Migration Guide*, (6-8), 2005, p. 1, <http://www.nationalgeographic.com/xpeditions/lessons/09/g68/migrationguidestudent.pdf> (accesat: 15.10.2015).
- Mouhoud – El Mouhoub Mouhoud, *Les migrations internationales dans la mondialisation*, în „Enciclopedia Universalis”, disponibil la <http://www.universalis.fr/encyclopedie/migrations-tendances-migratoires-actuelles/#> (accesat: 15.10.2015).
- Oneașcă 2013 – I. Oneașcă (coord), *Politica de migrație a Uniunii Europene: implicații pentru piața muncii*, Buzău, 2013, p. 4, disponibil la <http://europedirectbucuresti.ier.ro/wp-content/uploads/Brosura-ED-Politica-de-migratie-a-UE.pdf> (accesat: 16.10.2015).
- Pinter, Țiplic – Z.K. Pinter, M. Țiplic, *Marea migrație a popoarelor și constituirea statelor barbare*, în „Prelegeri de istorie medie universală”, disponibil la <http://arheologie.ulbsibiu.ro/publicatii/cursuri/tiplic/3a.htm> (accesat: 15.10.2015).
- Vâlcu 2015 – Claudia Mihaela Vâlcu, *Migrația părinților la muncă în străinătate și efectele ei asupra copiilor rămași în țară* (Rezumat teză de doctorat), p. 9, Craiova, 2015, http://mecanica.ucv.ro/ScoalaDoctorala/Temp/Rezumat/vilcu%20claudia_REZRO.pdf (accesat: 14.10.2015).
- What are the causes of human migration – What are the causes of human migration and the effect on the sending and/or host country?*, http://www.academia.edu/5025685/What_are_the_causes_of_human_migration_and_the_effect_on_the_sending_and_or_host_country/, (accesat: 14.10.2015).
- Wihtol de Wenden – Catherine Wihtol de Wenden, *Politiques d'immigration selective*, în „Enciclopedia Universalis”, disponibil la <http://www.universalis.fr/encyclopedie/migrations-politiques-d-immigration-selective/>, (accesat: 15.10.2015).

Resurse electronice

- http://www.diversite.be/diversiteit/files/File/Pedagogische%20Documenten/migratie_pdfs_fr.pdf (accesat: 14.10.2015).
- <http://www.nationalgeographic.com/xpeditions/lessons/09/g68/migrationguidestudent.pdf> (accesat: 15.10.2015).
- <http://arheologie.ulbsibiu.ro/publicatii/cursuri/tiplic/3a.htm> (accesat: 15.10.2015).
- <http://www.universalis.fr/encyclopedie/migrations-tendances-migratoires-actuelles/#> (accesat: 15.10.2015).
- http://mecanica.ucv.ro/ScoalaDoctorala/Temp/Rezumat/vilcu%20claudia_REZRO.pdf;
- http://www.academia.edu/5025685/What_are_the_causes_of_human_migration_and_the_effect_on_the_sending_and_or_host_country/ (accesat: 14.10.2015).

MANAGEMENTUL ORGANIZAȚIILOR.

II. STUDIU DE CAZ PRIVIND INFLUENȚA CLIMATULUI ORGANIZAȚIONAL ASUPRA PERFORMANȚELOR DE GRUP

Corina Tănase

Abstract. Organizations' management. II. Case study regarding the influence of organizational climate upon the group's performances. *Through organizational climate, we understand the emotions, attitudes, opinions and beliefs, at a certain moment. The study of the organizational climate is a difficult and complex theme, being very often ignored, but essential for the school's optimum working, as an organization. The organizational climate, together with the management and organizational culture, is an essential variable that influences the quality of didactic activity, the teachers and students' performances.*

Cuvinte cheie: organizație, diagnoză, climat organizațional.

Key words: organization, diagnosis, organizational climate.

Organizațiile au tendința de a avea tot mai mare importanță în viața cotidiană a oamenilor, ceea ce îi îndreptățește pe cercetători să considere omul modern un om organizațional. Septimiu Chelcea, parafrazând un reputat sociolog american, Amitai Etzioni, afirma: „*Ne naștem în organizații (maternitate, spitale), ne formăm ca personalități în mijlocul organizațiilor (grădinițe, școli), ne afirmăm în organizații (întreprinderi, instituții) și tot în organizații (spitale) dispărem cu ajutorul altor organizații (biserica, pompe funebre)*”¹. Și dacă ar fi să ne întrebăm care este scopul organizațiilor, avem și răspunsul: organizațiile produc mai bine și mai eficient ceea ce indivizii ar produce singuri, neorganizați, cu alte cuvinte, acestea produc o valoare adăugată².

După 1950, când analizele organizaționale se regăsesc în multe studii sociologice, încercările de abordare organizațională a școlii au devenit tot mai numeroase. Aplicarea teoriei dezvoltării organizaționale la nivelul școlii ține cont de caracteristicile acesteia comparativ cu celelalte organizații (tipul obiectivelor, specificul procesului instructiv-educativ, relația profesor-elev) și presupune abordarea sa din prisma scopului central și anume schimbarea organizațională în vederea optimizării climatului organizațional și, implicit pentru creșterea performanțelor membrilor acesteia.

Diagnoza organizațională este un demers analitic care are ca scop identificarea stării organizației. Este oglinda organizației, ne spune ce funcționează și ce nu funcționează și cuprinde descrierea și explicarea comportamentelor organizaționale. Se folosește la identificarea problemelor organizației, iar calitatea ei este dependentă de asumarea unui grad ridicat de comunicare între factorii implicați. Din cele patru tipuri de diagnostic, analiza climatului organizațional este preferată înaintea celorlalte, deoarece permite evaluarea componentelor de care depinde satisfacția în muncă a cadrelor didactice, randamentul acestora și asupra cărora se poate interveni în vederea optimizării lor. De asemenea, oferă un plus de informații relevante atunci când este programată o schimbare organizațională.

Prin climat organizațional înțelegem emoțiile, atitudinile, opiniile și credințele la un moment dat. Studiul climatului organizațional este o temă dificilă, complexă, adesea ignorată, dar esențială pentru funcționarea optimă a unei școli, ca organizație. Climatul organizațional, alături de management și cultura organizațională, este o variabilă esențială care influențează calitatea activității didactice, performanțele profesorilor și ale elevilor. Fiind o temă complexă există puține studii și cercetări dedicate acestui subiect. Analiza climatului organizațional al unei școli permite evaluarea factorilor interni care determină și influențează randamentul și satisfacția în muncă, nivelul de implicare, identificarea cu școala, motivația, fidelitatea față de aceasta, la nivelul personalului didactic.

1. Disponibilitate și inițiativă managerială. Orice director de școală este interesat de un demers de calitate al cadrelor didactice și va fi un promotor al unui climat optim, intervenind ca mediator al relațiilor dintre membrii organizației școlare, facilitând, clarificând, impulsionând, orientând, degajând sensuri și semnificații, creând astfel o atmosferă socio-afectivă în școala respectivă³. Cum în ziua de azi mediul în care trăiește orice școală devine tot mai turbulent și în special, mai competitiv, ca răspuns la scăderea populației școlare și nu numai, directorii trebuie să investească mai mult timp în proiectarea managementului schimbării organizaționale, organizând acțiuni care să vizeze dezvoltarea individuală, dar și a întregii organizații. Cu siguranță există o oarecare rezervă din partea unor directori față

¹ Apud Chelcea 1996, p. 34.

² Preda 2006, p. 21.

³ Barbu 2009, p. 56.

de acest subiect și de multe ori refuză o diagnoză, motivând lipsa timpului sau a unui specialist cu expertiză în acest domeniu, pretexte care ascund o oarecare temere față de realitățile școlare de care sunt direct responsabili.

2. Alegerea momentului de desfășurare a diagnozei. Cercetarea de față s-a efectuat într-o perioadă relativ mai calmă a anului școlar, în prima săptămână după vacanța de primăvară. Cadrele didactice erau mai odihnite, mai dornice de comunicare și implicare în problematicile școlii.

3. Comunicarea planificării și realizării studiului. E de preferat comunicarea intenției și a scopului unei diagnoze în cadrul unei sedințe a Consiliului Profesoral, fără să fie subiectul principal de discuție. Comunicarea eficientă este ingredientul cheie al fiecărei faze a studiului organizațional. Directorul trebuie să comunice personalului scopul, maniera de colectare a datelor și etapele de implementare a studiului. În alte condiții, oamenii vor deveni confuzi, poate nemulțumiți, iar pierderea sprijinului acestora poate face inutil orice studiu organizațional sau poate bloca orice schimbare propusă. Se spune că „orice schimbare face ca, dintre cei care o suportă, o treime să o sprijine, o treime să o refuze și o treime să o ignore”⁴.

4. Selecția consultanților. Studiu de față l-am efectuat personal, în calitate de director al școlii și nu a fost necesară cooptarea unui expert exterior. Școala nu a avut o fluctuație foarte mare de cadre didactice astfel încât în timp am avut posibilitatea să cunosc colectivul de cadre didactice și să-mi doresc să dezvolt o cultură stabilă și un climat organizațional optim. În plus, în calitate de director am cea mai mare responsabilitate în încercarea de a menține unitatea mediului instituțional. După unii specialiști, măsurile preconizate de către directori au mai multe șanse de implementare decât cele propuse de către consultanții specializați în acest domeniu. Aceasta pentru că implementarea schimbărilor depinde de gradul de implicare a managerilor în proces⁵.

În opinia experților ansamblul de calități pe care trebuie să îl intrunească un specialist în dezvoltarea organizațională și în procesul schimbării este reprezentat de cunoștințe generale (diagnosticare organizație, culegere de date, conceperea și conducerea unui proces), calități intrapersonale (gândire analitică, integritate, etică, capacitatea de învățare continuă, echilibru între rațional și afectiv), calități interpersonale (posibilitatea ascultării, stabilirea de relații de încredere, aptitudinea de a vorbi pe limba interlocutorului, abilitatea de a modela comportamente, calități de negociator) și cunoștințe de teoria dezvoltării organizaționale și de schimbare.

5. Alegerea modelului teoretic. Am optat pentru modelul care vizează performanța individuală și organizațională, respectiv modelul lui Burke-Litwin. Acesta identifică variabilele implicate în crearea schimbărilor tranzacționale și transformaționale. Cele două tipuri de schimbări sunt determinate de leadership. În cazul liderilor transformaționali, aceștia sunt lideri care inspira oamenii pe care îi conduc să-și depășească propriul interes și să urmărească binele organizației. În al doilea caz, liderii tranzacționali sunt lideri care își motivează oamenii pentru urmărirea anumitor scopuri, prin clarificarea rolurilor și sarcinilor. Din perspectiva modelului B-L, intervențiile orientate spre leadership, misiune, strategie și cultura organizațională produc o schimbare transformațională la nivelul culturii organizației. Intervențiile la nivelul practicilor manageriale, structurii și sistemelor produc o schimbare tranzacțională la nivelul climatului organizațional⁶.

6. Stabilirea metodelor de colectare a datelor. Cercetătorii din domeniul organizațional recunosc și recomandă valoarea metodelor integrative, care combină date cantitative și calitative. Astfel se explică opțiunea personală pentru utilizarea în realizarea studiului a mai multor metode de obținere și organizare a datelor: chestionarul, fișe de observație, interviuri semi-structurate, etc.

7. Stabilirea grupului țintă. Elaborarea și aplicarea chestionarului. Programarea interviurilor sau focus-grupurile. În cercetarea de față am plecat de la premisa că într-o școală, performanțele cadrelor didactice vor fi susținute într-o proporție mai mare sau mai mică de către modalitatea în care se structurează diferitele componente ale climatului organizațional. Cercetarea s-a desfășurat pe un eșantion de 30 de cadre didactice, media de vârstă 47 de ani, gradul I-50%, gradul II-43,4%, definitivat-6,6%, dintre care 73,4% femei și 26,6% bărbați. În prima fază a cercetării s-a încercat diagnosticarea profilului climatului organizațional al școlii, iar în a doua s-au verificat ipotezele de lucru.

⁴ Bogathy 2007, p. 277.

⁵ Burduș și colab. 2008, p. 26.

⁶ Bogathy 2007, p. 262.

Chestionarele aplicate au avut o formă simplă de prezentare, întrebările nu s-au suprapus și au fost concise, s-a evitat gruparea lor sub un titlu pentru a nu induce efectul de halo (tendința de a răspunde asemanator la mai multe întrebări). Chestionarul nr. 1 a cuprins întrebări legate de puncte tari, slabe, oportunități, amenințări ale școlii și propuneri de îmbunătățire ale aspectelor care nu funcționează în școală sau care au o eficiență redusă. Chestionarul nr. 2 (o adaptare a chestionarului CO IV Ticu Constantin) a vizat relația director-profesor, satisfacția în muncă, motivația, nivelul de implicare, fidelitatea și identificarea cu școala.

Studiul și-a propus două obiective: primul se referă la identificarea caracteristicilor climatului organizațional dezvoltat în școală; cel de-al doilea are ca scop identificarea unei relații între climat și performanța grupului. În ceea ce privește ipotezele studiului:

1. Prima ipoteză a cercetării afirmă că există o corelație pozitivă semnificativă între climatul organizațional și performanță

2. A doua ipoteză se referă la faptul că există echivalență între viziunea cadrelor didactice asupra climatului organizațional din școală și cea a managementului școlii.

8. Analiza preliminară / secundară a datelor. În aceste etape s-au definit categoriile de întrebări din punct de vedere statistic, s-au grupat întrebările pe baza corelațiilor dintre ele, în funcție de răspunsurile obținute în urma studiului, apoi datele au fost sintetizate în formă grafică și comparate cu date relevante pentru problema studiată.

9. Raportare și recomandări. Ca tipologie, climatul organizațional al școlii variază în funcție de obiectiv, între consultativ, când comunicarea este bilaterală și democratic-participativă, când există descentralizare decizională, încredere, motivare, comunicare la toate nivelurile. Din perspectiva dimensiunii structurale a climatului organizațional, școala are o mărime medie în comparație cu celelalte unități de învățământ din localitate și acest aspect încurajează dezvoltarea unui climat pozitiv și o atmosferă caldă, relații de colaborare și întraajutorare, sprijin și asistență reciprocă în rezolvarea sarcinilor mai dificile.

Cancelaria este spațiul de promovare a relațiilor informale și implicit de influențare a climatului organizațional. Vârsta medie a colectivului este de 47 de ani, dar acest aspect nu constituie un obstacol care să intervină în implementarea unei potențiale schimbări, pentru că oamenii reacționează diferit față de schimbare. Fiind un grup eterogen, percepția cadrelor didactice față de schimbare depinde în mare măsură de viziunea asupra vieții, dată de nivelul de educație, preocupări și interese. Polemicile nu sunt foarte dese, pentru că, în general, nu se cultivă relațiile tensionate sau conflictuale, dar există și riscul ca acest tip de atitudine să inducă o stare de nemulțumire și insatisfacție la locul de muncă, prin acumulări repetate de frustrare. În școală există comunicare, însă gradul de convergență și compatibilitate a opiniilor, convingerilor și concepțiilor cadrelor didactice nu este foarte ridicat.

În sprijinul unui climat școlar sănătos s-au organizat serbări prilejuite de diferite evenimente, aniversări sau activități extracurriculare cu tradiție care au reprezentat o serie de momente în care cadrele didactice au putut comunica mai mult, s-au putut cunoaște mai bine și astfel acestea au contribuit la pozitivarea atmosferei școlare.

În ceea ce privește dimensiunea socio-afectivă a climatului organizațional, ea vizează relațiile de simpatie, antipatie sau indiferență care se stabilesc în orice școală între cadre didactice sau cadre didactice și managerul școlii. Totodată aici este secțiunea unde se amintește existența sub-grupurilor ca rezultat al divizării organizației pe plan afectiv, ca și apariția unor lideri informali la nivelul școlii, aceste aspecte contribuind la tensionarea atmosferei din școală. Aici este momentul în care intervine rolul directorului care trebuie să orienteze permanent relațiile din cadrul grupului și acest lucru este posibil în măsura în care gradul de acceptare afectivă este ridicat. În urma studiului efectuat cea de-a doua ipoteză care susține că nu există o diferență între manageri și cadre didactice în ceea ce privește percepția climatului organizațional s-a confirmat.

Parțial dimensiunea motivațional-afectivă se suprapune peste cea socio-afectivă, dar factorii determinați ai acesteia merită tratați separat datorită rolului esențial pe care directorul școlii îl joacă în motivarea pentru performanță a cadrelor didactice. Motivarea cadrelor didactice va necesita o preocupare tot mai accentuată în câmpul activității manageriale viitoare, deoarece s-a dovedit necesară crearea unui climat motivațional optim la nivelul școlii, climat în care interesele individului să poată fi integrate în cele ale școlii și prin care fiecare profesor să-și poată satisface cel mai bine propriile scopuri, muncind, de fapt, pentru scopurile școlii. Prima ipoteză a cercetării conform căreia ar exista o corelație semnificativ pozitivă între climatul școlii și performanțele de grup nu se confirmă, climatul organizațional fiind problematic din punct de vedere al motivației cadrelor didactice. Performanța se poate atinge și în afara unui climat organizațional satisfăcător, profesorii fiind îndreptați spre rezultate.

Dimensiunea anticipativă implică factori care până acum au avut o pondere redusă în determinarea climatului organizațional, dar care în viitor e posibil să contribuie la deteriorarea lui. Factorii care determină această dimensiune vizează perspectiva organizației și implicit a cadrelor didactice. Aceștia aduc stări de neliniște, incertitudine, poate

conflicte, în raport cu situația viitoare a școlii, din perspectiva reducerii populației școlare și implicit a restrângerilor de activitate.

În concluzie, tematica studiului de față este importantă pentru analiza și practica managementului educațional, datorită impactului pe care îl are climatul organizațional asupra comportamentului cadrelor didactice și al directorilor, dar și pentru efectele acestuia în planul performanțelor școlii. Școala este o organizație cu dinamică accentuată și necesită schimbări în vederea dezvoltării profesionale a personalului didactic, a adaptării la noile cerințe de evoluție socială, dar și pentru sporirea performanțelor. Schimbarea organizațională poate interveni înaintea apariției unei probleme, și atunci e de natură preventivă și apără organizația de tulburări și dezechilibre sau în cazul cercetării de față, de tip corectiv, în sensul rezolvării unor disfuncționalități apărute.

Bibliografie

- Barbu 2009 – D. Ion Barbu, *Climatul organizațional și managementul școlii*, București, 2009.
Bogathy 2007 – Z. Bogathy, *Manual de tehnici și metode în psihologia muncii și organizațională*, Iași, 2007.
Burduș și colab. 2008 – E. Burduș și colab., *Managementul schimbării organizaționale*, București, 2008.
Chelcea 2001 – S. Chelcea, *Psihologie sociologie*, note de curs, București, 2001.
Preda 2006 – M. Preda, *Comportament organizațional, teorii, exerciții și studii de caz*, Iași, 2006.

**GEOGRAFIE
ȘI
ȘTIINȚELE MEDIULUI**

INFLUENȚA RELEFULUI ASUPRA FORMELOR ȘI MORFOSTRUCTURILOR VETRELOR AȘEZĂRILOR RURALE DIN DEALURILE BLAJULUI

Dr. Ioan Mărculeț
Dr. Cătălina Mărculeț

Abstract: *The influence of the landforms on the precincts' forms and morphostructures in the rural areas from the hills of Blaj. The landform subdivision The Hills of Blaj (360 km²), which is also part of the Tarnavelor Plateau, has altitudes which vary between 240 and 599 m. The hills are framed by the valleys of Târnavă Mică and Târnavă Mare, and they are fragmented by the affluents of the two rivers. The villages from the Hills of Blaj, namely 21 villages, are situated in the main valleys, in side valleys and in the watersheds. Due to the landforms, the precincts have different linear, tentacular or irregular forms and gathered, mixed or scattered morphostructures.*

Cuvinte cheie: relief, vetrele satelor, Dealurile Blajului, Depresiunea Transilvaniei, România.

Key words: relief, the villages, hills of Blaj, Transylvanian Basin, Romania.

Dealurile Blajului reprezintă subdiviziunea de relief situată în sud-vestul Dealurilor Târnavei Mici (sudul Podișului Transilvaniei) din care mai fac parte Dealurile Lopadei (în vest), Dealurile Târnavenilor și Dealurile Nirajului (în nord-est) și Dealurile Dumbrăvenilor (în est). Ele sunt mărginite la nord și nord-vest de râul Târnavă Mică (până la confluența cu pâraul Balta), la sud-vest de localitatea Cetatea de Baltă, la nord-est de pâraul Balta (până la nord de Blăjel), la sud de râul Târnavă Mare (între orașele Mediaș și Blaj), iar la est de o linie ce urmărește drumul județean între Blăjel și Mediaș.

Relieful. Dealurile Blajului, cu o formă alungită pe direcția est-vest, se întind pe o suprafață de 360 km², ceea ce reprezintă doar 12,0% din Dealurile Târnavei Mici (fig. 1). Altitudinea maximă a acestora este atinsă în vârful Dealul Înalt (599 m), la sud-sud-vest de localitatea Bazna, iar cea minimă, în lunca de la confluența Târnavei Mari cu Târnavă Mică (240 m), la sud-vest de orașul Blaj. Relieful major este reprezentat printr-o culme cuprinsă între 450 și 599 m, foarte sinuoasă, situată în partea de sud, fapt ce imprimă un pronunțat caracter asimetric. Din acestea se desprind numeroase culmi secundare, cu înălțimi cuprinse între 350 și 460 m, majoritatea având orientarea nord-sud și fiind separate de văi relativ largi (M. Buza, 2006). Culmile secundare din partea de nord și vest se continuă cu fragmente din podurile aproape plane ale celor opt terase ale Târnavei Mici ($T_I = 8-12$ m altitudine relativă, $T_{II} = 18-25$ m, $T_{III} = 30-40$ m, $T_{IV} = 50-60$ m, $T_V = 80-90$ m, $T_{VI} = 110-120$ m, $T_{VII} = 130-140$ m și $T_{VIII} = 150-160$ m; N. Josan, 1979). De-a lungul râurilor principale (Târnavă Mică și Târnavă Mare) și a pâraielor afluențe mai mari (Balta, Spinoasa, Grabenul, Rorul, Chesler, Valea Lungă etc.) se întâlnesc lunci de dimensiuni diferite, în funcție de mărimea agentului hidrologic care le-a generat.

Câteva aspecte istorico-demografice. Relieful ospitalier și condițiile biopedoclimatice propice din Dealurile Blajului au favorizat instalarea omului din cele mai vechi timpuri și dezvoltarea până în prezent a 24 de așezări umane. În acest areal geografic au fost descoperite vestigiile arheologice din neolitic, epocile bronzului și a fierului (La Théne), daco-romane și din perioada feudală timpurie.

O serie de toponime românești din fondul lexical dacic și latin atestă existența unei numeroase populații românești, iar cele de origine slavă confirmă prezența unor grupuri de slavi veniți în secolele al VII-lea și al VIII-lea, care s-au contopit cu autohtonii și care au fost asimilați complet până în secolele al IX-lea și al X-lea (*Istoria Românilor*, I, II, 2001).

Datorită faptului că existența celor 21 de așezări rurale actuale a fost determinată de relațiile istorice și sociale din Evul Mediu, trebuie semnalat că în secolele al X-lea și al XI-lea regii Ungariei au cucerit Transilvania și au căutat să o administreze după sistemul feudalității de factură apuseană. Una din consecințele directe ale acestei cuceriri a fost iobăgirea populației românești, impunerea limbii maghiare ca limbă oficială și a limbii latine în documentele cancelariei maghiare, astfel că primele mențiuni documentare au apărut în aceste două limbi (M. Buza, I. Mărculeț, Cătălina Mărculeț, 2012). Totodată, la sfârșitul secolului al XIII-lea și începutul secolului al XIV-lea (între anii 1280-1330), regii unguri au adus aici, pe așa-numitul *Fondus regius*/Domeniul regal, coloniștii germani, numiți generic sași după una din regiunile lor de origine – Saxonia Inferioară –, cărora li s-au acordat o serie de privilegii (Th. Năgler, 1981).

Ca urmare a acestor condiții istorice, structura etnică a așezărilor umane a avut un caracter mozaicat. Astfel, în Evul Mediu, cu precădere în secolele XII-XVII satele Chesler, Crăciunelu de Sus, Făget, Feisa, Glogoveț, Lodroman, Lunca, Lunca Târnavei, Sâncel și Tăuni au avut o populație exclusiv românească, localitățile Blaj și Micăsasa, o

populație mixtă formată din români și unguri, iar Bazna, Bălcaciu, Blăjel, Boian, Jidvei, Mediaș, Proștea Mare (azi Târnava), Proștea Mică (azi Târnavioara, cartier al orașului Copșa Mică), Șona, Tătârlăua, și Valea Lungă, o populație preponderent germană.¹

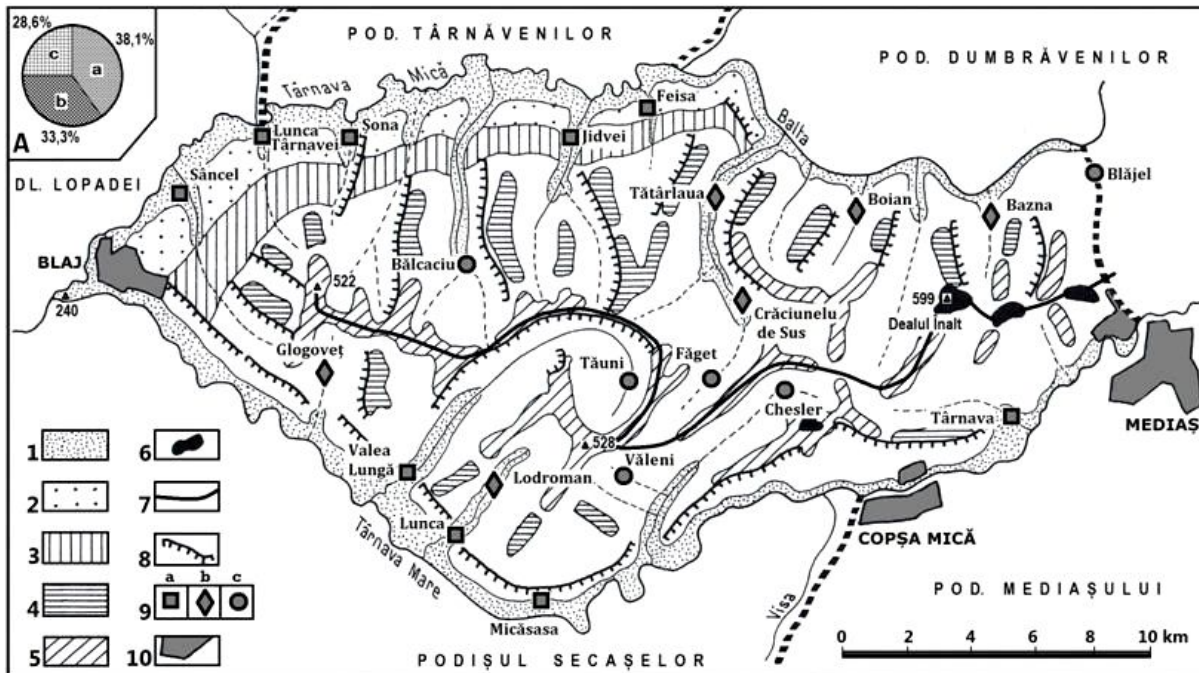

Fig. 1. Dealurile Blajului – harta reliefului și așezărilor umane: 1, luncă; 2, terase inferioare (t_1-t_4); 3, terase superioare (t_5-t_8); 4, treapta joasă a nivelului de eroziune inferior; 5, treapta înaltă a nivelului inferior; 6, nivelul superior (de 550-600 m), 7, cuestă; 8, așezări rurale (a. în văi principale; b. în văi secundare; c. în bazine torențiale); 10, așezări urbane.

A. Dispunerea așezărilor rurale pe tipuri de amplasamente: a) în văi principale; b) în văi secundare; c) în bazine torențiale.

Această situație s-a menținut relativ asemănătoare până la unirea Transilvaniei cu România (la 1 Decembrie 1918), când mulți români din localitățile mai izolate din podiș s-au stabilit în satele locuite de unguri și sași. Situația s-a modificat radical la sfârșitul secolului al XX-lea ca urmare a emigrării masive a sașilor în Germania. În prezent, deși populația de origine germană este extrem de redusă, existența lor din trecut este demonstrată de bisericile evanghelice (luterane) și romano-catolice ridicate în secolele XIII-XVI.

Variatatea etno-culturală din Dealurile Blajului se evidențiază și în organizarea internă a gospodăriilor în cadrul vetrelor. Spre exemplificare arătăm că satele ori trupurile de sate aparținând populației săsești au clădirile așezate la stradă, calcan lângă calcan, cu porți mari, în timp ce satele românești au gospodăriile înconjurate cu garduri, iar casele se găsesc spre interiorul curții.

Influența reliefului asupra așezărilor rurale. Asemănător așezărilor din dealurile și podișurile din sudul Depresiunii Transilvaniei (Florina Grecu, I. Mărculeț, Cătălina Mărculeț, R. Dobre, 2008), vetrele localităților rurale, predominante în Dealurile Blajului, sunt dispuse pe trei tipuri de amplasamente:

a) în văile principale (9 sate: Lunca, Feisa, Jidvei, Lunca Târnavei, Micăsasa, Sâncel, Șona, Târnava și Valea Lungă);

b) în văile secundare (6: Bazna, Boian, Crăciunelu de Sus, Glogoveț, Lodroman și Tătârlăua);

c) în sectoarele superioare ale văilor secundare, care și-au format largi bazine de obârșie (6: Bălcaciu, Blăjel, Chesler, Făget, Tăuni și Văleni) (fig. 1).

Altitudinea destul de redusă a reliefului din Dealurile Blajului influențează destul de puțin formele și morfostructurile reliefului. Totuși, arătăm faptul că dispunerea vetrelor în altitudine este destul de proporțională:

- circa 35% din suprafața ocupată de vetrele satelor este situată la înălțimi mai mici de 300 m;

¹ În timp, localitățile Mediaș și Blaj au devenit orașe.

- aproximativ 40%, la înălțimi cuprinse între 300 și 350 m;
- circa 25%, la înălțimi mai mari de 350 m.

a) În *văile principale*, alături de relieful favorabil (lunca înaltă, terase și glacisuri), la amplasarea și dezvoltarea vetrelor umane au mai contribuit solurile fertile și posibilitatea aprovizionării cu apă a populației. De necontestat rămân, însă, și influențele pozitive ale așezărilor urbane din regiune și infrastructura căilor de comunicație (șosele modernizate și căi ferate).

Totuși, relieful, prin caracteristicile sale, a impus marea varietate a formelor vetrelor satelor (parțial poligonale, lineare, tentaculare etc.) și morfostructurile acestora (adunate, răsfirate, cu tendința de concentrare pe anumite sectoare etc.). O parte din vetrele acestor state se întind și în lungul văilor unor afluenți tributarți Târnavei Mici (Jidvei și Șona) și Târnavei Mari (Valea Lungă și Lunca).

b) Satele din *văile secundare* – din cauza caracteristicilor reliefului (văi înguste cu versanți cu risc geomorfologic mediu și ridicat, fără terase și cu lunci reduse) – au vetrele amplasate, în cea mai mare parte, pe tăpșanele coluvio-deluviale și în sectoarele cu luncă mai largă și mai înaltă. Aspectul acestora este, preponderent, alungit, cu unele ramificații pe văile afluențe (Bazna, Boian, Glogoveț, Lodroman).

c) Așezările rurale din *regiunile superioare ale văilor afluențe (bazinete de obârșie)* ocupă mici areale depresionare sau conuri de dejecție formate în regiunile de confluență ale torenților. Din aceste cauze, formele vetrelor au evoluat spre tipuri extrem de variate (I. Mărculeț, Cătălina Mărculeț, 2016) (tab. 1 și fig. 2).

Tabelul 1: Formele și morfostructurile așezărilor rurale din Dealurile Blajului

SAT	FORMĂ ȘI MORFOSTRUCTURĂ
Bazna	formă alungit-areolară, cu morfostructură adunată
Bălcaciu	formă alungit-tentaculară, cu morfostructură mixtă (adunat-răsfirată)
Blăjel	formă neregulat-tentaculară, cu morfostructură adunată
Boian	formă alungit-tentaculară, cu morfostructură mixtă (adunat-răsfirată)
Chesler	formă tentaculară, cu morfostructură răsfirată
Crăciunelu de Jos	formă tentaculară, cu morfostructură preponderent răsfirată
Făget	formă neregulată, cu morfostructură mixtă (răsfirat-risipită)
Feisa	formă areolar-tentaculară, cu morfostructură preponderent adunată
Glogoveț	formă lineară, cu morfostructură răsfirată
Jidvei	formă linear-tentaculară, cu morfostructură adunată
Lodroman	formă linear-tentaculară, cu morfostructură mixtă (răsfirat-adunată)
Lunca	formă poligonal-tentaculară, cu morfostructură mixtă (răsfirat-adunată)
Lunca Târnavei	formă linear-tentaculară, cu morfostructură mixtă (răsfirat-adunată)
Micăsasa	formă areolar-tentaculară, cu morfostructură mixtă (compact-adunată și răsfirată)
Sâncel	formă areolar-tentaculară, cu morfostructură adunată
Șona	formă poligonală areolar-tentaculară, cu morfostructură adunată
Tăuni	formă neregulată (tentacular-lineară), cu morfostructură mixtă (răsfirat-adunată)
Târnavă (trupul din dreapta Târnavei Mari)	formă triunghiulară, cu morfostructură adunată
Tătărlăua	formă alungită, cu morfostructură mixtă (adunat-răsfirată)
Valea Lungă	formă areolar-neregulată, cu morfostructură adunată
Văleni	formă neregulată, cu morfostructură risipită

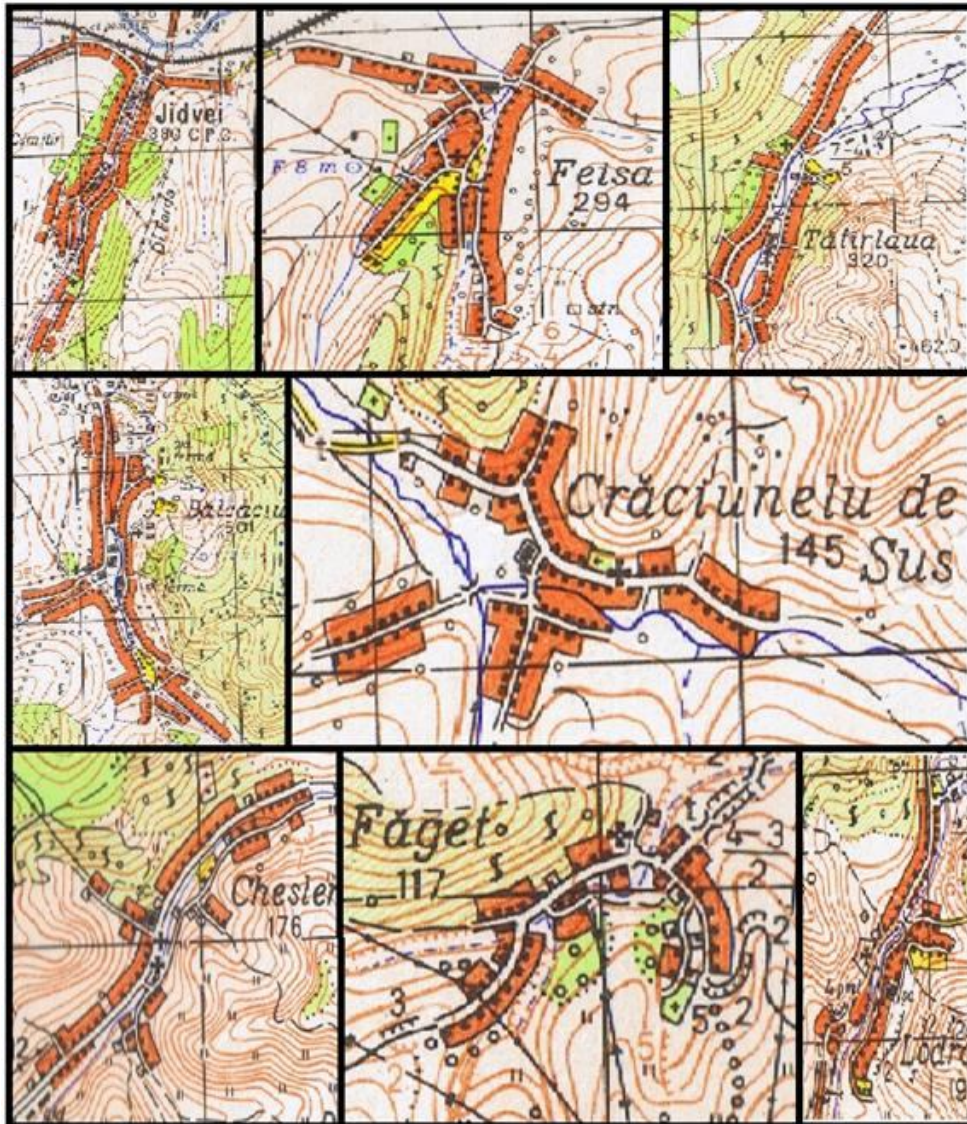

Fig. 2. Modele de vetre în Dealurile Blajului

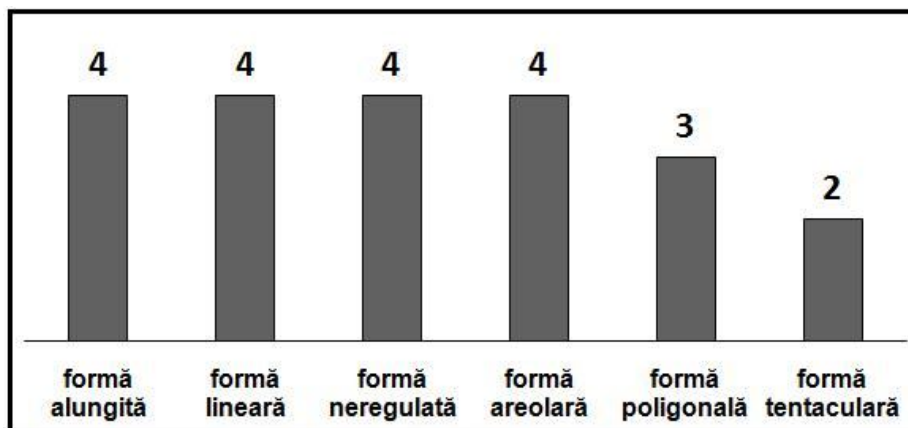

Fig. 3. Formele generale ale vetrelor din Dealurile Blajului

Concluzii. Conform celor prezentate mai sus, referitoare la influențele reliefului asupra vetrelor așezărilor rurale din Dealurile Blajului, putem afirma că:

- a) formele vetrelor sunt destul de variate și că prin generalizare predomină cele alungite, lineare, neregulate și areolare (fig. 3);
- b) sunt majoritare vetrele cu morfostructură adunată, mixtă și răsfirată.

Bibliografie

- Badea L., Buza M., Niculescu Gh., Maria Sandu, Schreiber W., Șerban Mihaela, Kadar A. (2006), *Unitățile de relief ale României, II, Munții Apuseni și Podișul Transilvaniei*, Edit. Ars Docendi, București.
- Buza M. (1993), *Harta geomorfologică generală a României la scara 1 : 25.000, Foaia Blaj*, Analele Universității „Ștefan cel Mare”, Suceava, Secția Geografie-Geologie, II, 2., Suceava.
- Buza M. (1996), *Harta geomorfologică generală a României la scara 1 : 25.000, Foaia Jidvei*, A II-a Conferința Regională de Geografie, Buziaș-Timișoara.
- Buza M. (2006), *Caracterele geomorfologice ale Dealurilor Blajului*, Comunicări Științifice, V, Bibliotheca Historica, Philosophica et Geographica, Mediaș.
- Buza M., Mărculeț I. (2010), *Toponimia Văii Târnavei Mari între Mediaș și Blaj*, Comunicări de Geografie, Universitatea București, XIV, București.
- Buza M., Mărculeț I., Mărculeț Cătălina (2012), *Considerații geografice și istorice asupra așezărilor umane din Dealurile Blajului*, Collegium Mediense, II, Comunicări Științifice, XI, Mediaș.
- Buza M., Stroia M. (1985), *Blaj – Mic îndreptar turistic*, Edit. Sport-Turism, București.
- Greco Florina, Mărculeț I., Mărculeț Cătălina, Dobre R. (2008), *Podișul Transilvaniei de sud și unitățile limitrofe. Repere geografice*, Edit. Universității din București.
- Mărculeț I., Mărculeț Cătălina (1999-2000), *Influența reliefului asupra așezărilor din Valea Târnavei între Blaj și Mihalț*, Geographica Timisiensis, vol. VIII-IX, Timișoara.
- Mărculeț I., Mărculeț Cătălina, Sas I. (2014), *Procese geomorfologice actuale din Valea Târnavei Mari dintre Mediaș și Blaj*, Cultura Medieșană, Mediaș.
- Mărculeț I., Mărculeț Cătălina (2016), *Raporturile dintre relief și așezările umane din Dealurile Blajului*, Sinpozionul Interdisciplinar *Conexiuni*, București.
- Nägler Th. (1981), *Așezarea sașilor în Transilvania*, Edit. Kriterion, București.
- Suciu C. (1967), *Dicționar istoric al localităților din Transilvania*, I, II, Edit. Academiei R. S. România, București.
- Voicu-Vedea V., Deneș N., Opreșiu M. (1979), *Sibiu. Ghid turistic al județului*, Edit. Sport-Turism, București.
- *** (1982), *Enciclopedia geografică a României*, Edit. Științifică și Enciclopedică, București.
- *** (1983), *Geografia României, I, Geografie fizică*, Edit. Academiei R. S. România, București.
- *** (2001), *Istoria Românilor, I, Moștenirea timpurilor îndepărtate*, coord. M. Petrescu-Dâmbovița, Al. Vulpe, Edit. Enciclopedică, București.
- *** (2001), *Istoria Românilor, II, Daco-romani, romanici, alogeni*, coord. D. Protase, Al. Suceveanu, Edit. Enciclopedică, București.
- *** (2001), *Istoria Românilor, III, Genezele românești*, Coord. Șt. Pascu, R. Theodorescu, Edit. Enciclopedică, București.

MANIFESTAREA CUTREMURELOR DE PĂMÂNT, LA SIBIU ȘI BRAȘOV, ÎN SECOLELE XVI-XVIII

Dr. Alexandru Bucur

Zusammenfassung: *Die Veranstaltung der Erdbeben in Hermannstadt und Kronstadt in den XVI-XVIII Jahrhunderten. Die Städte Hermannstadt und Kronstadt und ihre Umgebungen standen in den XVI-XVIII Jahrhunderten unter dem Einfluss von Erdbeben und Unglücke, die eine negative Auswirkung auf das Leben der Einwohnern ausübte. Die Chroniken und Aufzeichnungen dieser Zeitspanne weisen eine kurze Beschreibung der Auswirkungen der Erdbeben gegenüber der Gebäuden und der Bevölkerung (Sanda-Iuliana Georgescu).*

Cuvinte cheie: Sibiu, Brașov, cutremur, efect, însemnare, cronică, pagubă.

Schlagwörter: Hermannstadt, Kronstadt, Erdbeben, Wirkung, Notiz, Chronik, Verlust.

În decursul existenței sale, zona actualelor județe Sibiu și Brașov a fost afectată – pe lângă alte dezastre – și de cutremurele de pământ. Efectele acestora asupra populației, așezărilor umane, construcțiilor, mediului înconjurător sunt rezultatul dinamicii scoarței terestre și, implicit, a elementelor ce definesc un cutremur: focar sau hipocentru; epicentrul; undele seismice; timpul de origine; durata și energia seismului. Cele mai frecvente cutremure sunt cele de natură tectonică iar cele două elemente care le caracterizează sunt magnitudinea și intensitatea. Evaluarea elementelor se realizează pe două scări: Richter și Mercalli¹.

Observarea sistematică a mișcărilor telurice – pe teritoriul țării noastre – a început în a doua jumătate a secolului al XIX-lea, de atunci datând și întocmirea primelor registre ale seismelor care au afectat pământul românesc. Spațiul transilvan a beneficiat de studiile realizate de A.E. Bielz² și A. Réthly³. Pentru seismele care s-au produs ori s-au simțit în Transilvania, o listă cu perioada 1471-1900 o găsim la F. Dudaș⁴.

În țara noastră cele mai puternice cutremure, care au produs mari pagube materiale și umane, s-au înregistrat în regiunea seismică Vrancea, situată în zona de curbură a Carpaților. Mai sunt cunoscute și alte regiuni seismice care au avut și pot avea efecte nefaste asupra județelor Sibiu și Brașov: cea Făgărașeană și cea Transilvană, unde cutremurele au fost rare și au avut o intensitate redusă (Fig. 1).

Lista cutremurelor care au fost resimțite în zona pe care o tratăm este următoarea:

- secolul al XVI-lea: 14 septembrie 1509 (Brașov); 23 sau 24 noiembrie 1516 (ora 12.00, 12.50 sau 13.00, Brașov și Sibiu); 1516 (Țara Bârsei); 6 februarie 1517, ora 06.00 (Rupea); 1521 (Făgăraș și Transilvania); 1531, două (Brașov); 19 iulie 1545, ora 11.00 (Brașov); 20 noiembrie 1548; 26 octombrie (noiembrie) sau 1 decembrie 1550, ora 01.00 (Sibiu); 21 august 1552, ora 02.00, orele 04.00-05.00 sau 16.00 sau 21 august 1554? (Brașov); 18 iulie sau 25 decembrie 1556 (Brașov); 20 noiembrie 1558 sau 1559 (Brașov); 5 mai (ora 08.00, Brașov) și 20 noiembrie 1559 (Brașov); 19 octombrie 1563 (Brașov); 15 sau 17 august 1569, ora 05.00 (Brașov); aprilie sau mai (Brașov) și 17 august 1570, ora 16.30, (Brașov) cu două post-seisme; 10 aprilie (ora 08.30, Brașov), 14 mai (ora 09.00 sau 09.18, Brașov) și 19 mai 1571, ora 18.00 (Transilvania, Brașov); 11 iulie (ora 04.30, Brașov), 12 noiembrie 1572, ora 01.40 (Brașov), cu trei post-seisme; 3 ianuarie 1575, ora 11.30 sau orele 23.00-24.00 (Brașov); 3 noiembrie (Transilvania), 24 decembrie 1580, ora 15.00 (Sibiu); 8 august 1583, ora 08.00 (Sibiu, Brașov); 17 februarie 1585; 28 aprilie 1588, ora 14.00 (Brașov); 7 ianuarie 1589, ora 24.00; 28 (30) aprilie (ora 11.00, Brașov, cu două post-seisme), 10 și 20 august, ora 21.00 (Sibiu, Brașov, cu două post-seisme), 22 noiembrie 1590, ora 17.30 (Brașov); 8 iunie 1591, ora 03.00 (Brașov); 7 iulie 1592, ora 02.30 sau orele 02.00-05.00 – două (Brașov); 11 sau 12 aprilie (Brașov) și 1-2 decembrie 1594 (Brașov); 22 aprilie, 8 dec 1595, ora 12.00 (Transilvania); 21 noiembrie (orele 03.00-04.00) și 17 sau 22 decembrie 1598, ora 03.30 (Brașov), cu două post-seisme; 4 februarie (Sibiu), 20 și 23 mai (ora 03.00 sau 09.00, Brașov), 17 decembrie 1599 (Transilvania); 26 iulie 1600 (Brașov);

- secolul al XVII-lea: 20 februarie 1601 (Prejmer); 3 mai (dimineața) 1604; 3 mai (04.30, Transilvania) 24 noiembrie sau decembrie 1604 (trei); 6 decembrie, ora 11.00 (Transilvania) și 24 decembrie 1605, orele 16.30-19.00 (Transilvania), cu cinci post-seisme; 2 ianuarie (ora 03.00, cu două post-seisme, Brașov) și 13 ianuarie 1606, ora 03.00 sau 04.00 (Brașov), cu două post-seisme; 22 sau 23 ianuarie 1607, ora 21.00 sau 23.00 (Brașov); 25 aprilie, ora 02.30

¹ Pentru detalii, vezi: Zăhărescu 1923, p. 7-12, 31-38; Geoană 1983, p. 31; Giurcăneanu 1986, p. 45-65; Popescu coord., p. 7-23; Florea 2003, p. 43-45, 63-66; Zamfir coord., p. 224-229; Opreșan 2010, p. 18-2140-52; Bucur 2012, p. 191-194.

² Bielz 1863.

³ Réthly 1914.

⁴ Dudaș 1992.

sau orele 02.00-03.00 (Braşov), 5 decembrie 1612, ora 06.00 (Braşov); 14 septembrie, ora 06.00 (Braşov), 25 septembrie 1617, ora 21.00 (Braşov); 4 iunie (Sibiu), 8 noiembrie 1620, ora 13.30 sau 14.00 (Transilvania, Ţara Bârsei); 4 aprilie, ora 02.00 sau 02.30, 1628 (Transilvania); 1 aprilie 1637, ora 02.30 sau orele 02.00-03.00 (Transilvania); 9 aprilie 1639 (Braşov, Făgăraş); 20 februarie (ora 04.00, Braşov), 22 februarie 1644, ora 19.00 (Braşov); 16 mai sau 24 mai 1649, ora 16.00 (Braşov), cu două post-seisme; 11 aprilie 1651 (Transilvania); 5 aprilie 1658, ora 20.00 (Braşov); 8 februarie, ora 15.30.00, cu două post-seisme (Braşov), 13 martie 1660, ora 15.30 (Braşov); 13 mai, ora 06.00 (Braşov), 12 decembrie 1661, ora 16.00 (Braşov), cu două post-seisme; 17 iunie 1662, ora 10.00 (Braşov); 25 mai 1667, ora 23.00 (Braşov); 5 noiembrie 1671, ora 19.00 (Braşov); 29 ianuarie și 6 (9) august 1679; 19 august, ora 01.45 (Sibiu, Braşov), ora 05.30 (Braşov), 24 noiembrie (sudul Transilvaniei), 6 decembrie 1681, ora 09.30 (Braşov); 24 noiembrie sau 6 decembrie (orele 21.00-22.00) 1682; 24 septembrie 1689, ora 22.30 (Braşov); 7 ianuarie și 10 august 1690, orele 10.00, 11.00, 12.00, 15.00 (Sibiu, Braşov), cu patru sau cinci post-seisme; 9 noiembrie 1692, ora 02.00 (Braşov); 2 octombrie 1693, ora 12.30 (Braşov); 3 septembrie 1698, ora 10.00 sau 21.30 (Braşov); 12 iunie 1700, orele 01.00-02.00; - secolul al XVIII-lea: 31 mai/11 iunie 1701, orele 01-02.00 (Sibiu, Braşov), cu trei post-seisme; 7 aprilie 1705, ora 03.30 (Braşov); 11 octombrie 1711, ora 13.30 (Braşov); 5 decembrie 1715 sau 1717 (Braşov); 12 august 1719, ora 13.00 (Braşov); 9 sau 10 octombrie 1722, ora 24.00 (Braşov); 9 decembrie 1723, ora 08.00 (Braşov), cu două post-seisme; 10 ianuarie (Braşov), 13 februarie 1725, ora 01.00 (Braşov); 6 aprilie (ora 06.00, Braşov), 29 aprilie (ora 21.00, Braşov), 13 octombrie 1730, ora 24.00 (Braşov); 31 mai/11 iunie (ora 11.30 sa, Sibiu, cu două post-seisme), 30 iunie 1738, ora 15.00 (Braşov); 3 ianuarie 1739, orele 17.30 (Braşov); 5 aprilie 1740, ora 21.00 (Braşov); 22 martie 1741, ora 24.00 (Braşov); 2 martie 1742, ora 04.00 (Braşov); 16 ianuarie 1744 (Braşov); 7 decembrie 1746, orele 03.15 (Sibiu, Braşov); 1-15 ianuarie, circa 10 cutremure (Sibiu, Braşov) și 31 mai 1747; 21 ianuarie (ora 01.30, Sibiu), 22 mai 1748, ora 02.00 (Transilvania); 30 martie (ora 16.00, Cârța) 28 noiembrie 1749, orele 18.30 (Braşov); 12 ianuarie (ora 17.00, Sibiu), 16 aprilie (ora 07.00, Braşov), 1 noiembrie 1755 (Braşov); 22 mai 1758 (Sibiu); 10 septembrie (ora 23.00, Braşov), 5 noiembrie 1765, (Agârbiciu, Sibiu, Braşov); 5 ianuarie 1768, ora 06.00 (Braşov); 15 și 18 ianuarie 1778; 18 ianuarie 1787 (Sibiu, Braşov); 25 martie/6 aprilie 1790, ora 21.29 (Sibiu, Braşov); 5 aprilie (ora 22.10, Sibiu, două post-seisme), 27 noiembrie 1793, după ora 19.00 sau ora 20.00 (Braşov); 12 noiembrie 1794, ora 01.30 (Sibiu); 8 decembrie 1795, ora 19.15 (Sibiu, Braşov); 14/25 martie 1798, ora 09.00 (Braşov), patru post-seisme.

Ne vom referi și la primul cutremur major din secolul al XIX-lea, mai precis la cel din 14/26 octombrie 1802, ora 12.30 (12.55, Sibiu, Făgăraş, Braşov, Paloş), care a produs mari distrugerii în toată zona despre care vorbim⁵.

Considerăm necesar să specificăm faptul că, în cronicile și însemnări, au fost nominalizate – pe lângă alte evenimente – și cutremurele. Este important de subliniat că datele referitoare la producerea seismelor sunt, uneori, diferite, de la cronicar la cronicar. Consemnarea evenimentelor este concisă, lacunară și se referă, în general, doar la pagubele materiale provocate de seisme. Despre pierderile de vieți omenești se consemnează foarte rar, și atunci doar la modul „*multe persoane [...] au pierit*”. La fel le-au specificat și tratat o serie de autori ai unor lucrări de specialitate. Despre cutremurele din secolul al XVI-lea se specifică foarte puține lucruri, în special data producerii și mai puțin efectele. Din secolul al XVII-lea încep să se ofere mai multe amănunte referitoare la seismele care s-au produs. În secolul al XVIII-lea apar și mai multe detalii. În rândurile care urmează, vom încerca să prezentăm manifestarea seismelor în județele Sibiu și Braşov (cu reproducerea celor mai semnificative consemnări și însemnări) dar și să clarificăm unele erori și inadvertențe, în funcție de conținutul și corectitudinea datelor oferite de bibliografia la care am reușit să avem acces.

Le vom scoate în evidență doar pe cele mai importante, din punct de vedere al pagubelor materiale provocate.

Cele mai importante seisme din secolul al XVI-lea. În anul 1516, la 23 noiembrie, s-a produs un cutremur care a fost sesizat în toată Transilvania dar și în Moldova. Consemnările despre el sunt referitoare la Braşov, unde a fost mai puternic și a dărâmat o parte din zidul cetății dar și multe case⁶. Cutremurul produs pe data de 24 noiembrie 1516, în jurul orei 12,00, a afectat cetatea Braşov și a dărâmat mai multe case. Consemnarea acestuia a fost realizată și de Grigore Ureche: „*1516 noiembrie 8, semnu mare s-au arătat pre ceru [...] întraceiaș lună, au fostu cutremur mare de pământu, într-o luni*”⁷.

⁵ Sigerus 1930; Dudaş 1992; Cernovodeanu, Binder 1993; Păvălache 2007; Oprea 2010; Bucur 2012; David 2012. <http://cutremurneiforum.sd4.eu/showthread.php?tid=2401> (accesat în 13 martie 2016, ora 13.10); <http://cutremurneiforum.sd4.eu/showthread.php?tid=1766&pid=66794> (accesat în 3 aprilie 2016, ora 17.47); <http://www.hotnews.ro/stiri-esential-15923888-interactiv-harta-seismelor-romania-din-anul-984-pana-prezent-vezi-cutremure-avut-loc-langa-orasul-tau.htm> (accesat în 17 aprilie 2016, ora 11.23); http://www.monitorfg.ro/index.php?option=com_content&view=article&id=6094:cutremur-in-zona-fgraului&catid=43:tiri-locale&Itemid=29 (accesat în 21 aprilie 2016, ora 15.12); <http://www1.infp.ro/catalog-seismic/evenimente?page=1625,1626,1627,1628,1629> (accesat în 3 mai 2016, ora 11.55).

⁶ Dudaş 1992, p. 115; Cernovodeanu, Binder 1993, p. 229; Păvălache 2007, p. 127; Bucur 2012, p. 195; David 2012, p. 35.

⁷ Costin, Korolevski 1990, p. 45.

La data de 19 noiembrie 1523, în ziua de Sfânta Elisabeta, s-a produs un alt cutremur puternic, cu epicentrul în apropierea Mediașului. În oraș seismul a produs pagube, fiind consemnat că au „căzut turnulețele de pe Casa Sfatului”. O altă însemnare arată că s-a prăbușit doar turnul mic⁸. Alți autori arată, eronat, că seismul a determinat, la Sibiu, prăbușirea a 20 de case⁹. Un cronicar român nota: „1523. Au fost o mare cutrămurare de pământ în toată lumea”¹⁰.

Cutremurul din 19 iulie 1545 a afectat Brașovul și împrejurimile. Fiind duminică dimineața, lumea asista la oficierea slujbei religioase¹¹. Cronicarul Ostermayer nota: „a fost un puternic cutremur, astfel că toată lumea a fugit din Biserică (Biserica Neagră-n.a)”¹².

La 26 octombrie (sau, după alte surse 26 noiembrie / 1 decembrie) 1550, în duminica premergătoare Sărbătorii Tuturor Sfinților, în zona Făgărașului, s-a produs cel mai puternic cutremur transilvan al secolului al XVI-lea, cunoscut din documentele istorice. Efectele sale au fost semnalate la Sibiu și în sudul Transilvaniei¹³.

În anul 1570 s-a produs un alt important cutremur, resimțit mai mult în zona Brașovului. Despre el avem și o consemnare lacunară, în cronică lui Ioan Coman: „1570. Au pățimit Brașovul p[er]în cutrămurarea pământului”¹⁴. În anul următor s-au manifestat în zonă trei cutremure, dintre care, cel din 19 mai, ora 18.00, a fost consemnat de același cronicar, astfel: „1571. Încă au pățimit țara, iară mai cu samă ținutul Brașovului și scaonele săcuești de cutrămuru[re] pământului”¹⁵.

În anul 1590, la 10 / 20 august¹⁶, între orele 20.00 și 21.00, un cutremur puternic se face simțit, pe arii extinse. Într-o cronică românească, s-a specificat: „1590. În sara de zi a lui Laurentzius au făcut o mare cutrămurare a Pământului [în] tot Ardealu[re] și o parte a Ungari[re]”. La Brașov, acesta a dus la fisurarea bolții corului Bisericii Negre și la prăbușirea mai multor case și porțiuni de ziduri ale cetății. Clopotele Bisericii Negre au bătut singure¹⁷.

Cele mai importante seisme din secolul al XVII-lea. La data de 24 decembrie 1605, ora 17.00, a fost zguduit întreg pământul Transilvaniei. Din însemnările cronicarilor rezultă că au fost două șocuri consecutive. Până la ora 19.00 au urmat încă cinci replici. În amintirea contemporanilor a rămas ca un cutremur foarte puternic „atât de puternic, cum nu s-a mai pomenit, clădirile au fost scuturate și mișcate, ca și copacii, năruindu-se bolta Bisericii Negre deasupra altarului, pe lângă alte clădiri, ziduri și multe coșuri ale caselor. Clopotele au sunat singure”. La Brașov, clădirile au fost zguduite serios, iar la Bod clopotele au sunat singure¹⁸.

În 8 noiembrie (sau, după alte surse, în 8 octombrie) 1620, între orele 13.00 și 14.00, un cutremur puternic a afectat zona județelor Sibiu și Brașov. Acesta a dus la prăbușirea turnului clopotniță al bisericii (cu hramul *Sfântul Nicolae*) din localitatea Buia, jud. Sibiu, refacerea acestuia fiind realizată doar în anul 1638. La fel s-a întâmplat cu turnul bisericii din localitatea Vurpăr, jud. Sibiu. În Șeica Mare, jud. Sibiu, turnul clopotniță al bisericii evanghelice s-a prăbușit și a fost reclădit în 1638 (după altă sursă, în același an, 1620)¹⁹. La Mediaș clopotele bisericii au început să sune singure. Imensa panică provocată de mișcarea seismică a fost cu atât mai mare cu cât, fiind o zi de duminică, oamenii se aflau în biserici iar în momentul evacuării din lăcașurile de cult au rezultat destule victime datorate îngheșuierilor²⁰. O consemnare arată: „1620. O mare cutrămurare de pământ în toată țara (Transilvania, n.a.)”²¹. La Brașov cutremurul a avut loc între orele 13.00-14.00, „atunci Turnul Tâmplarilor și Turnul Butnarilor s-au crăpat, la fel ca și numeroase biserici din sate”. Din cauza mișcărilor seismice au căzut trei cruci de pe acoperișul Bisericii „Sfântul Nicolae” din Schei, s-au năruit mai multe case iar Turnul Strungarilor s-a dărâmat. De pe Tâmpa s-au desprins stânci mari, unele cât un butoi,

⁸ Verhandlungen 1880, p. 66. Revista 1990, p. 853; Cernovodeanu, Binder 1993, p. 211, 229; Bucur 2012, p. 195-196; David 2012, p. 33.

⁹ Album 1860, p. 7; Verhandlungen 1864, p. 66; Sigerus 1930, p. 17; Revista 1990, p. 853; Sigerus 1997, p. 19; Cernovodeanu, Binder 1993, p. 211, 229; Bucur 2012, p. 195; David 2012, p. 35.

¹⁰ Coman 2013, p. 25.

¹¹ Cernovodeanu, Binder 1993, p. 212.

¹² Quellen 1903, p. 506.

¹³ Dudaș 1992, p. 115; Cernovodeanu, Binder 1993, p. 229; Sigerus 1997, p. 21; Edroiu și colab. 2002, p. 37; Păltineanu 2003, p. 56; Gabor 2005, p. 289; Dudaș 2006, p. 85; Bucur 2012, p. 196; David 2012, p. 35.

¹⁴ Cernovodeanu, Binder 1993, p. 229; Bucur 2012, p. 196; Coman 2013, p. 27.

¹⁵ Dudaș 1992, p. 115; Cernovodeanu, Binder 1993, p. 229; Dudaș 2006, p. 85; Păvălache 2007, p. 170; Bucur 2012, p. 196; Coman 2013, p. 27, 28.

¹⁶ După alte surse, 11 august. Păvălache 2007, p. 176.

¹⁷ Quellen 1926, p. 248; Sigerus 1930, p. 21; Cernovodeanu, Binder 1993, p. 212, 230; Sigerus 1997, p. 25; Păvălache 2007, p. 176; Bucur 2012, p. 197; David 2012, p. 58; Coman 2013, p. 30.

¹⁸ Quellen 1903, p. 162; Cernovodeanu, Binder 1993, p. 213, 230; Păvălache 2007, p. 186; Georgescu și colab.

¹⁹ Quellen 1903, p. 40, 103; Quellen 1909, p. 445-446; Armbruster 1980, p. 405; Kraus 1963, p. 47; Vătășianu 1959, p. 453; Dudaș 1992, p. 115; Bucur 2012, p. 198; David 2012, p. 41.

²⁰ Vătășianu 1959, p. 453; Kraus 1963, p. 47; Armbruster 1980, p. 405; Dudaș, Însemnări pe bătrâne cărți de cult, p. 116; Cernovodeanu, Binder 1993, p. 213, 231; Sigerus 1997, p. 27; Luca și colab. 2003, p.71; Dudaș 2006, p. 85; Opreșiu, 2010, p. 394.

²¹ Coman 2013, p. 22.

care s-au deplasat spre oraș²². Panica a fost sporită și de faptul că, fiind o zi de duminică, bisericile erau pline de credincioși, înghesuiala și spaima, mai mult ca sigur, au produs și victime.

La 1 februarie 1637, „*la ceasurile două noaptea*” a avut loc în Sibiu și în toată Transilvania un cutremur de pământ, încât dopotele s-au ciocnit²³.

În 17 iunie 1662, ora 10.00, un cutremur produce pagube la Brașov. Turnul de observație de la Casa Sfatului, înalt de 58 m, s-a prăbușit în proporție de două treimi, actualul datând din anul 1910²⁴.

Cutremurul foarte puternic, din 19 august 1681, manifestat între orele „*unu și două*”, care a „scuturat” Transilvania, s-a simțit intens la Sibiu²⁵. „*1681. În 18 August s’au întâmplat noaptea un mare cutrămur care mai un fătariu de cias au ținut*”²⁶. Violența cutremurului a dus la dărâmarea unor porțiuni de ziduri ale orașului Brașov, clopotele bisericilor au bătut singure iar în „*biserica mare* (Neagră, n.a.) *rupându-se chiar și strana*”²⁷. „*Înspăimântătorul*” cutremur a pricinuit pagube în oraș, un acoperiș s-a prăbușit peste zidul de incintă al orașului, în Biserica Neagră s-a fisurat bolta deasupra corului, producându-se multe crăpături, iar pietrele căzute au distrus primele rânduri ale stranelor pentru femei; s-a prăbușit și micul acoperiș deasupra intrării secundare a lăcașului. Cărturarul sas Martin Ziegler nota că, la Brașov, cutremurul a produs pagube importante în oraș, un acoperiș s-a prăbușit peste zidul de incintă al orașului, în Biserica Neagră s-a fisurat bolta deasupra corului, iar pietrele căzute au distrus primele rânduri ale stranelor pentru femei. Tot atunci s-a prăbușit și acoperișul de deasupra intrării secundare. Un călugăr nota: „*călărețul dacă era pe drum, a căzut cu cal cu tot*”²⁸.

Cele mai importante seisme din secolul al XVIII-lea. Cutremurul din 1701 a avut loc în noaptea de 31 mai (11 iunie, st. n.) spre 1 (12) iunie, între orele 12 și 2, a fost resimțit puternic în Transilvania și a provocat mari daune la Brașov, în Țara Românească, Moldova și chiar în Polonia, unde s-au dărâmat numeroase clădiri. Seismul s-a manifestat prin trei șocuri consecutive, așa cum este prezentat de cronicarul Thomas Tartler din Prejmer. La Brașov s-au dărâmat clădiri, bolte ale bisericilor și o porțiune de 15 stânceni din zidul orașului spre Tâmpa, lângă Bastionul Pânzarilor. Tot atunci s-au fisurat zidurile mai multor clădiri de piatră²⁹.

Marele cutremur din 31 mai/11 iunie (după alte surse, 31 martie) 1738 s-a produs în jurul prânzului. Conform unui martor, a durat un sfert de oră și replicile au fost resimțite timp de cinci zile. În acea miercuri, „*la 5 ceasuri din zi* (ora 11,00, n.a.)”, seismul a început „*cu un urlet groaznic*”. În timpul cutremurului, la Mediaș „*au căzut țiglele de pe acoperișul bisericii*” iar „*la Sibiu turnul* (Bisericii Evanghelice-n.a.) *s-a clătinat atât de mult încât unul din clopotele mici a început să sune singur*”. În zonă sunt consemnate stricăciuni ale bisericii fortificate din Valea Viilor și turnului mic al primăriei Sibiu. Despre el mai există o mărturie notată pe o *Psaltire* (tipărită la Bălgrad, 1651): „*1738 Mai 31 zioa miercuri la 11 ceasuri 1 pol* (și douăzeci de minute-n.a.) *s-au făcut mare cutrămur și cădeau hurloaiete în cetate și multe case se despica*”. În orașul Sibiu cutremurul a avariat turnul mare al Bisericii Evanghelice. Pe o carte de cult din Arpașu de Sus, s-a consemnat producerea seismului (Foto 1): „*Să se stie că s[-]Jau clătii pământul în luna lui maiu în 31 de zile pela amiază. Anul Domnului 1738*”³⁰. Efectele cutremurului asupra Mediașului au fost descrise de un anonim latin, călugăr franciscan de la mănăstirea din Glatz, Silezia, martor ocular al evenimentului: „*11 iunie... La ora 11 luam masa după obiceiul ordinului nostru; pe când abia ne sorbeam supă s-a auzit mare gălăgie la poartă, fratele care ședea mai aproape s-a ridicat, s-a uitat dar totuși n-a văzut pe nimeni; îndată a început să se clatine pereții și să se miște mesele încoace și încolo, să fie zgâlțâite scaunele sau băncile prinse de perete. Îndată ne-am dat seama cu toții că este un cutremur de pământ cumplit; atunci toți am incremenit, toți au fost loviți ca de trăsnet, schimbându-se la față și părând mai degrabă morți decât vii, implorau mila de sus cu capul plecat. În sfârșit, Dumnezeu după vro cinci „Tatăl nostru” și „Ave” (în care timp mă cuprinsese chinurile morții) a potolit puterea grozavă a vântului și după ce s-a mai observat ceva încă scurt timp, însă mult mai ușor și mai puțin, s-a îndurat în mila sa să se așeze din nou statornic pământul, noi toți rămânând teferi fără nici un rău mai mare dar fără pofta și gustul de a mânca.*

12 iunie... Am aflat de urmările jalnice ale cutremurului de ieri; la periferie mai multe case, parte s-au prăbușit, parte au fost zdruncinate; însuși turnul cel mare al orașului (Turnul Trompeților, n.a.) s-a mișcat din temelii și s-a lăsat

²² Păvălache 2007, p. 193; Georgescu și colab.

²³ Kraus 1963, p. 99; Veränderungen 1863, p. 44; Cernovodeanu, Binder 1993, p. 231; Sigerus 1997, p. 28; Bucur 2012, p. 199; David 2012, p. 43.

²⁴ Georgescu și colab.

²⁵ O sursă îl specifică la ora 01.45. Sigerus 1930, p. 26; Armbruster 1980, p. 405; Dudaș 1992, 115; P. Cernovodeanu, P. Binder, *Op. cit.*, p. 214, 231; Sigerus 1997, p. 28; Dudaș 2006, p. 85; Opreșiu, 2010, p. 123; Bucur 2012, p. 199; David 2012, p. 49.

²⁶ Coman 2013, p. 35.

²⁷ Quellen 1903, p. 108, 206, 530; Quellen 1915, p. 260; Armbruster 1980, p. 405; Dudaș 1992, p. 115; Georgescu și colab.

²⁸ Păvălache 2007, p. 204.

²⁹ Quellen 1903, p. 70; Quellen 1918, p. 103, 208-209; Cernovodeanu, Binder 1993, p. 218-219, 221; Dudaș 1992, p. 116; Georgescu și colab.

³⁰ AMSB, CAS, BRV 11, IV/171, *Chiriăcodromion*, 1698; Braicu, Bunea, 1980, p. 40; Dudaș 1992, p. 116; Cernovodeanu, Binder 1993, p. 221, 232; Sigerus 1997, p. 41; Dudaș 2006, p. 85-86; Sigerus 1930, p. 34; Bucur 2012, p. 200-201; David 2012, p. 53.

bine într-o parte și a rămas plecat spre pământ fără îndoială s-ar fi năruit dacă cutremurul acela atât de puternic ar fi ținut mai mult. Zidul fortăreței s-a crăpat. Chiar în refectoriul nostru unde mâncam acum, pe zidul lateral a apărut o crăpătură. Din cele auzite [se pare că] s-a extins pe două mile³¹.

La Brașov s-a manifestat foarte puternic iar pagubele au fost pe măsură. Cronicile îl nominalizează ca „un cutremur de pământ atât de groaznic ce nu s-a mai pomenit”. Multe clădiri s-au ruinat iar în Scaunul Rupea multe turnuri ale bisericilor s-au dărâmat. În orașul Brașov, au mai suferit deteriorări, mai mult sau mai puțin grave: „Poarta Românească” (Poarta Ecaterinei) a cetății, dinspre Șchei; zidul cetății din apropierea porții; „Poarta Vămii” (nu a a mai fost refăcută și a fost nevoie să fie demolată în anul 1836); „Turnul Porții”; clădirea gimnaziului Honterus (care a trebuit să fie reconstruită); construcțiile de pe „Strada Porții” (făcând inutile încercările ulterioare de consolidare) iar „Turnul Tâmplarilor” s-a prăbușit. În interiorul cetății „aproape toate casele au avut de suferit”³².

La Prejmer s-a dărâmat o porțiune din zidul de deasupra intrării în biserica-cetate, la Codlea, Sibiu, Rotbav, „clopotele sunau singure”. O cronică din Șchei arată că unda seismică „s-au dus spre răsărit, și iar s-au întors îndărăt. Și plopii se clătinau ca de vânt și au clătinat casele. Și au făcut pământul mare duduit”. Thomas Tartler consemna că „între orele 11 și 12 înainte de masă s-a produs un cutremur de pământ atât de groaznic ce nu s-a mai pomenit. Toată Transilvania a fost zguduită, multe clădiri s-au ruinat, [...] în Sibiu au sunat clopotele” iar „în Scaunul Rupea multe turnuri s-au năruit. La Brașov aproape toate casele au avut de suferit”. Poarta cetății din Brașov, dinspre Șchei, a fost deteriorată³³.

La 18 ianuarie 1787 s-a produs un seism puternic, care a afectat Țara Românească, Moldova și Transilvania, producând importante pagube materiale și numeroase victime. La Sibiu s-a manifestat, după o jumătate de oră printr-o replică. La Brașov s-a dărâmat o biserică și, fiind o zi de duminică a surprins sub dărâmături mai multe persoane³⁴. „La 18 ianuarie zguduiri de cutremur de pământ s-au repetat timp de o jumătate de oră la Hermanstadt/Sibiu (în Transilvania) ele au derimat o biserică în Kronstadt (Brașov), multe persoane care asistau la serviciul divin au pierit.”³⁵

Cronicile de calendar au consemnat unul dintre ultimele cutremure ale secolului al XVIII-lea. Acesta a avut și două replici în „Iunie Paștelor” (25 martie/6 aprilie) 1790, către orele 20.00-21.00³⁶, efectele lui fiind resimțite în cea mai mare parte a Transilvaniei dar și în Țara Românească³⁷. „La 6 aprilie ora 9 și 29 minute seara s-a produs [...] în toată Transilvania [...] un violent cutremur de pământ ale cărui zguduiri durară aproape cinci minute”. Alt text, din „Gazette de France” spunea că „la 6 aprilie, la 9 ore și 29 de minute seara, s-a produs în Banat, în toată Transilvania [...] un violent cutremur de pământ, ale cărui zguduiri durară aproape cinci minute, cu un zgomot asemănător cu acela a o mie de puști. Atmosfera era liniștită; s-a produs câteva zguduiri și peste noapte”. Există o însemnare despre acel cutremur și pe o carte bisericească, care arată că „la 1790 martie 26 (st. v.) la 2 ceasuri din noapte, s-a cutremurat pământul foarte, ținând cutremurul un sfert de ceas”³⁸. „La ora 9.29 seara a fost un cutremur care a fost întreaga regiune a Transilvaniei până în Ucraina și Marea Neagră s-a simțit în Crimeea și Constantinopol, a durat timp de cinci minute și pe timp de noapte, zgomotul perceput de acesta este comparat cu cel produs de o mie de arme, dar aerul era nemișcat”³⁹. A fost un cutremur deosebit de puternic și din această cauză multe clădiri au fost avariate. „La Bod, unde turnul bisericii s-a prăbușit, toate clopotele au crăpat. Bolta bisericii a fost tare crăpată, mai ales deasupra altarului”. Din turn a rămas doar fundamentul și primul etaj, fiind reconstruit în anul 1799. Altă sursă îl consemnează marțea, 26 martie/6 aprilie, „la 2 ceasuri din noapte (ora 21.00, n.a.), în Săptămâna cea Luminată (după Paște), s-au cutremurat pământul”, timp de 15 minute. Șocurile seismului au fost resimțite cel mai intens în Transilvania. Într-un calendar brașovean din 1791 se spunea că „s-au simțit două zguduiri consecutive. Acest cutremur s-a răspândit într-o mare parte a Transilvaniei și pînă în Țara Românească”. Din notele unui alt anonim brașovean rezultă că „multe clădiri au fost avariate. Mai ales la Bod, unde turnul bisericii s-a prăbușit, toate clopotele au crăpat” și sub dărâmături au fost îngropați paznicul locașului și cei doi copii ai săi⁴⁰.

1793. Anul cu trei cutremure consemnate. Primul cutremur a avut loc la data de 14 martie și s-a manifestat în special în Banat și Țara Bârsei. A doilea a avut loc la data de 5 aprilie în sudul Transilvaniei. „La 5 aprilie 1793 ora 10.20

³¹ Udor, Eftene 2010, p. 41; Dudaș 2006, p. 87; Verhandlungen 1862, p.110; Călători 1997, p. 234; David 2012, p. 53.

³² Georgescu și colab.

³³ Armbruster 1980, p. 405; Georgescu și colab.

³⁴ Bielz 1863, p. 66; Dudaș 1992, p. 116; Cernovodeanu, Binder 1993, p. 223; Edroi și colab. 2002, p. 38; Dudaș 2006, p. 86; Oprișiu 2010, p. 120.

³⁵ Mallet 1854, p. 11; Ștefănescu 1901, p. 11; Dudaș 1992, p. 116; Cernovodeanu, Binder 1993, p. 233; Edroi și colab. 2002, p. 38; Dudaș 2006, p. 86; Bucur 2012, p. 202; David 2012, p. 57-58.

³⁶ Datele diferă în funcție de surse: 6 aprilie 1790, ora 20.00. Oprișiu, 2010, p. 395.

³⁷ Kalenderchronik 1791, 1792, 1795; Quellen 1915, p. LXXXIV; Armbruster 1980, p. 405, 406.

³⁸ Slujba 1767; O sursă îl indică la ora 21.29. Armbruster 1980, p. 405-406; Dudaș 1992, p. 116-117; Cernovodeanu, Binder 1993, p. 218, 222, 233; Dudaș 2006, p. 86; Oprișan 2010, p. 124; Bucur 2012, p. 202-203.

³⁹ Veränderungen 1863, p.153; Hoff 1841, p. 89; Ștefănescu 1901, p. 15; David 2012, p. 58.

⁴⁰ Georgescu și colab.

minute seara s-au produs două scuturături după un scurt interval la Hermannstadt în Transilvania". Al treilea, din 6 decembrie, probabil cel mai puternic, a fost resimțit la Sibiu, Mediaș dar și în Moldova și Țara Românească⁴¹.

Etichetată multă vreme ca și „cutremurul cel mare”, primul cutremur din secolul al XIX-lea, produs în 14/26 octombrie, în perimetrul Moscova-Lvov-Constantinopol, a provocat pe o arie extinsă mari distrugerii și pierderi de vieți omenești. Undele seismice s-au manifestat „20 de minute” și au dus la dărâmarea unor clădiri din Sibiu, Cisnădie, Făgăraș, Brașovul și împrejurimile „au fost puternic scuturate”⁴². Printre edificiile afectate foarte grav s-a numărat și Biserica din groapă, din Sibiu, cu hramul „Bunavestire”, construită între 1788-1789. Din actuala pisanie (Foto 2), cităm: „iară 1802 au rupt-o de tot jos (cutremurul, n.a.), și din temelie s-au prefăcut”⁴³. Acest cutremur a produs stricăciuni și Bisericii Luterane din localitatea Biertan, care a avut nevoie de reparații. Sunt mărturii că acest cutremur a avariat considerabil și biserica din Copșa Mare. În Sibiu toate bisericile și turnurile au fost avariate încât nu te puteai apropia de ele. Distrugerii serioase au fost consemnate și la Deva și Făgăraș⁴⁴. Pe un *Acatistiaru*⁴⁵, pe foaia de gardă s-a realizat următoarea însemnare despre cutremur, de către un preot român din zona săsească: „În anul 1802, în 14 zile ale lui octomvrie [...] așa s-au cutremurat pământul, cât să mișca pomii și vițale ca mărgealele la grumazi featei [...] și după cutremurarea pământului au căzut cer [...] la besearca sasilor [?]. Demeter Aron”⁴⁶.

Cea mai amplă și importantă însemnare îi aparține preotului ortodox Ioan Gheaja, din Paloș, jud. Brașov, martor la eveniment: „Pentru ca să se știe de minunea de la Dumnezeu pentru păcatele noastre, în anul 1802 în 14 oct. În ziua prăznuirii Sfintei Cuvioase Paraschivii pe la amiază adică s-au cutremurat pământul, un cutremur groaznic și înfricoșat care nimeni din cei ce trăiesc în lume n-au putut spune că ar mai fi văzut așa vreodată și întru acest cutremur multă pagubă s-au făcut în țara Ardealului poate fi că și printralte țări: adică au căzut multe turnuri de s-au sfărmat și multe case pe aicea mai aproape de Stenia, la Ticușul săsesc, la Bahnea, au căzut turnurile și în Haronszek și în țara Bârsei mai mult de 10 turnuri au căzut și la mai multe biserici s-au crepat zidurile. Întru care înfricoșat cutremur eu ce de urmă numit fiind aicea în Paloș, eram aducând un prunc mort să-l îngropăm, a lui Lazăr [...]. Și zicînd o ectenie tocmai la poarta noastră atunci s-au tîmplat acel înfricoșat cutremur, eram cu toții să cădem jos [...]. Acestea am scris eu la anul dîntii numit și ziua 26 octombrie. Popa Ioan Gheaja Paroh neunit în Paloș”⁴⁷ (Foto 3).

Cutremurul a durat ceva mai mult de 2 minute și a avut urmări dezastruoase în zona Brașovului unde, multe case au fost complet distruse, au fost avariate construcțiile aferente „Străzii Porții”, făcând zadarnice încercările de consolidare ulterioare. La biserica „Sfântul Bartolomeu” din Brașov, s-a dărâmat turnul, actualul fiind construit în 1842, dar a fost afectată și „Biserica Neagră”. La biserica fortificată din Ungra, turnul-clopotniță a fost grav avariat, ceea ce a dus la demolarea lui, în 1843. Din acesta s-a păstrat portalul cu nervuri circulare din bazalt. Au fost dărâmate bisericile gotice din Bod și Hălchiu, iar cea din Sânpetru a fost grav avariata, trebuind să fie demolată. Biserica fortificată din Bod, afectată și de cutremurul din 1790, s-a prăbușit. S-au păstrat doar portalul vechi și bolta gotică a turnului. Cetatea bisericii a fost distrusă și ea în mare parte, fiind reconstruită complet mai târziu, după patru ani. La biserica din Codlea, turnul-clopotniță a fost avariat, iar între 1803-1804 a fost legat cu fier⁴⁸.

Bibliografie

- Album 1860 – *Album Oltardianum 1526-1659*, în „Deutsche Fundgruben zur Geschichte Siebenbürgens”, Kronstadt, 1860, p. 5-49.
AMSB, CAS, BRV – Arhiva Mitropoliei Sibiu, *Colecțiile Arhiepiscopiei Sibiului, Bibliografie românească veche*.
Arhiepiscopia 1981 – *Arhiepiscopia Sibiului – pagini de istorie*, Sibiu, 1981.
Armbruster 1980 – A. Armbruster, *Dacoromano – Saxonica. Cronicari români despre sași. Români în cronică săsească*, București, 1980.
Avram 1970 – M. Avram, *Cartea românească manuscrisă*, Sibiu, 1970.
Bielz 1863 – A. E. Bielz, *Beitrag zur Geschichte merkwürdiger Naturgegebenheiten in Siebenbürgen*, XIII-XIV, Hermannstadt, 1862-1863.
Braicu, Bunea 1980 – Doina Braicu, V. Bunea, *Cartea veche românească din secolele XVI-XVII în colecțiile Arhiepiscopiei Sibiului*, Sibiu, 1980.

⁴¹ Gabor 2005, p. 299; Dudaș 2006, p. 86; Ștefănescu 1901, p. 11; Bielz 1863, p. 68; Mallet 1858, p. 33; Bucur 2012, p. 203; David 2012, p. 58.

⁴² Sigerus 1930, p. 42; Opreșan 2010, p. 125-130.

⁴³ Pisania din altar, așezată în partea stângă a acestuia, după reconstruirea bisericii. Arhiepiscopia 1981, p. 18; Dudaș 1992, p. 117; Sigerus 1997, p. 51; Luca și colab. 2003, p. 54; Dudaș 2006, p. 87-88; Bucur 2012, p. 204.

⁴⁴ Mallet 1858, p. 50; Hunfalvy 1863, p. 60; Zăhărescu 1923, p. 25; Epuran 1962, p. 176; Chesnais, Morar 2007, p. 68; Veränderungen 1863, p. 154; Bucur 2012, p. David 2012, p. 58-59.

⁴⁵ Tipărit la Blaj, în 1763.

⁴⁶ Urs 2011, p. 322.

⁴⁷ BA, FCM, inv. C.M. 34, manuscris având titlul „Dogma pentru predanii, adică învățătură cu cuvântul”, secolul al XIX-lea, F. 1 f, r; Avram 1970, p. 35-36.

⁴⁸ Georgescu și colab.; Onciu 2016, passim.

- BA, FCM – Biblioteca județeană ASTRA Sibiu, Fondul Carte românească manuscrisă.
- Bucur 2012 – Al. Bucur, *Dezastrele care s-au manifestat pe teritoriul județului Sibiu*, Brăila, 2012.
- Călători 1997 – *Călători străini despre țările române*, vol. IX, București 1997.
- Cernovodeanu, Binder 1993 – P. Cernovodeanu, P. Binder, *Cavalerii apocalipsului. Calamitățile naturale din trecutul României (până la 1800)*, București, 1993.
- Chesnais, Morar 2007 – Diane Chesnais, O. Morar, *România*, album, București, 2007.
- Coman 2013 – I. Coman, *Hronica Ardialului*, Brăila, 2013, ediție îngrijită de Al. Bucur.
- Corfus 195 – I. Corfus, *Însemnări de demult*, Iași, 1975.
- Costin, Korolevski 1990 – N. Costin, Svetlana Korolevski, *Scrieri: Letopisețul Moldovei de la zidirea lumii și până la 1601. Letopisețul Țării Moldovei 1709-1711*, București, 1990.
- David 2012 – I. David, *Mediaș. Cronica dezastrelor*, Mediaș, 2012.
- Dudaș 1992 – Fl. Dudaș, *Însemnări pe bătrâne cărți de cult*, București, 1992.
- Dudaș 2006 – Fl. Dudaș, *Catastrofe naturale în Transilvania. În lumina însemnărilor scrise pe cărțile românești vechi, între anii 1500 și 1900*, Timișoara, 2006.
- Edroiu și colab. 2002 – N. Edroiu, D. Pintilie, M. Pintilie, V. Orga, C. Budeancă, S. Neag, *Comuna Ațel. Studiu monografic complex*, Cluj-Napoca, 2002.
- Epuran 1962 – Gh. Epuran, *Țara Bârsei*, București, 1962.
- Florea 2003 – D. Florea, *Managementul sistemului de protecție civilă pentru prevenirea și înlăturarea efectelor dezastrelor pe timp de pace, criză și război*, Craiova, 2003.
- Gabor 2005 – I. Gabor, Ioan, *Axente Sever, Carte deschisă de istorie, cultură și legende*, vol. II, Sibiu 2005.
- Geoană 1983 – I. Geoană, *Apărarea Civilă – componentă a sistemului național de apărare*, București, 1983.
- Georgescu și colab. – E.S. Georgescu, Daniela Dobre, Cl. S. Dragomir, I.S. Borcia, *Brașovul și seismele* (http://www.roeduseis.ro/wp-content/uploads/2014/12/Poster_7_Brasovul-si-seismele.pdf., accesat în 01.02.2016, ora 13.45).
- Giurcăneanu 1986 – Cl. Giurcăneanu, *Înfruntînd natura dezlănțuită*, București, 1986.
- Hoff 1841 – K.E.A. von Hoff, *Chronik der Erdbeben und Vulcan-Ausbrüche*, 2, Justus Perthes la 1841.
- Hunfalvy 1865 – P. Hunfalvy, *A magyar birodalom természeti viszonyainak leirása: Emich Gusztáv Magyar Akad Nyomdászánál 1865*, Pest.
- Kalenderchronik 1791, 1792, 1795 – *Kalenderchronik*, Kronstadt, 1791, 1792, 1795.
- Kraus 1965 – G. Kraus, *Cronica Transilvaniei. 1608-1665*, București, 1965.
- Luca și colab. 2003 – A. Luca, K.Z. Pinter, A. Georgescu, *Repertoriul arheologic al județului Sibiu. Situri, monumente arheologice și istorice*, Sibiu, 2003.
- Mallet 1854 – R. Mallet, *Third report on the facts of earthquake phenomena. Annual Report of the British Association for the Advancement of Science*, London, 1854.
- Mallet 1858 – R. Mallet, *The earthquake catalogue of the British association, with the discussion, printed bay Taylor and Francisc, red Lyon court, Fleet street, London, II, 1858*.
- Mioc, Mioc 1977 – V. Mioc, Dam. Mioc, *Cronica observațiilor astronomice românești (istorie și astronomie)*, București, 1977.
- Onciu 2016 – Camelia Onciu, *Fortificațiile din Brașov, martorele marilor cutremure*, 04.03.2016 (http://webcache.googleusercontent.com/search?q=cache:FqjRHp8tHRQJ:www.monitorulexpres.ro/%3Fmod%3Dmonitorulexpres%26p%3Dindex%26s_id%3D155984+&cd=12&hl=ro&ct=clnk&gl=ro, accesat la 7 mai 2016, ora 23.45).
- Oprișan 2010 – *Cutremure de pământ și semne cerești în istoria României*, Antologie și prefață de I. Oprișan, București, 2010.
- Popescu coord. – O. Popescu (coord.), *Ghid practic pentru pregătirea populației în vederea protecției antiseismice*, f.l., f.a.
- Réthly 1914 – A. Réthly, *Die Erdbebenkarte Ungars*, Leipzig, 1914.
- Revista 1990 – *Revista Istorică*, vol. I, București, 1990.
- Quellen 1889 – *Quellen zur Geschichte der Stadt Kronstadt in Siebenbürgen*, Kronstadt, Zweiter Band, 1889.
- Quellen 1903 – *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, Brassó, Vierter Band, 1903.
- Quellen 1909 – *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, Brassó, Fünfter Band, 1909.
- Quellen 1915 – *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, Brassó, Sechster Band, 1915.
- Quellen 1918 – *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, Brassó, Siebenter Band, 1918.
- Quellen 1926 – *Quellen zur Geschichte der Stadt Brassó*, Brassó, Achtel Band, 1926.
- Sigerus 1930 – E. Sigerus, *Cronica orașului Sibiu. 1100-1929, dedicată orașului meu natal*. Sibiu, 1930.
- Sigerus 1997 – E. Sigerus, *Cronica orașului Sibiu*, Sibiu, 1997.
- Sigerus 2006 – E. Sigerus, *Cronica orașului Sibiu. 1100-1929*, Sibiu, 2006.
- Slujba 1767 – *Slujba osebită a Sfintului Preacuviosului Părintelui nostru Nicodimu sfințitul, celu dinu lavra Sfintei Mânăstiri a Tismeanei*, Rimnic, 1767.
- Ștefănescu 1901 – Gr. Ștefănescu, *Cutremurele de pământ în România în timp de 1391 de ani de la anul 455 până la 1846*, București, 1901.
- Ștefănescu 1974 – I. Ștefănescu, *Demografia, dimensiune a istoriei*, Timișoara, 1974.
- Udor, Eftene 2007 – A. Udor, C. Eftene, *O cronică a marilor cutremure*, București, 2007.
- Urs 2011 – Otilia Urs, *Catalogul cărții românești vechi din Biblioteca Academiei Române filiala Cluj-Napoca*, Cluj-Napoca, 2011.

Vătășianu 1959 - V. Vătășianu, *Istoria artei feudale în țările române. Arta în perioada de dezvoltare a feudalismului*, București, vol. I, 1959.

Verhandlungen 1862 – *Verhandlungen und Mittheilungen des siebenbürgischen Vereines for Naturwissenschaften zu Hermannstadt*, Hermannstadt Buchdruckerei der v. Closius schen Erbin, 1862.

Verhandlungen 1864 - *Verhandlungen und Mitteilungen Das Siebenbürgischer Verein für Naturwissenschaften zu Hermannstadt*, Gedruckt in der Buchdruckerei, der v. Colosiuns' schen Erbin, Jahrgang XV, Hermannstadt, 1864.

Verhandlungen 1880 – *Verhandlungen und Mittheilungen des Siebenbürgischen Vereins für Naturwissenschaften zu Hermannstadt*, 30-32, Hermannstadt, 1880.

Zamfir coord. – C. Zamfir (coord.), *Managementul situațiilor de urgență*, Drobeta-Turnu Severin, f.a.

Zăhărescu 1923 – V. Zăhărescu, *Cutremurele de pământ*, București, 1923.

Internet

<http://cutremurnetforum.sd4.eu/showthread.php?tid=2401>.

<http://cutremurnetforum.sd4.eu/showthread.php?tid=328>.

<http://www1.infp.ro/catalog-seismic>.

<http://www1.infp.ro/seismicitate-locala/seismicitatea-romaniei>.

http://www.roeduse.ro/wp-content/uploads/2014/12/Poster_7_Brasovul-si-seismele.pdf.

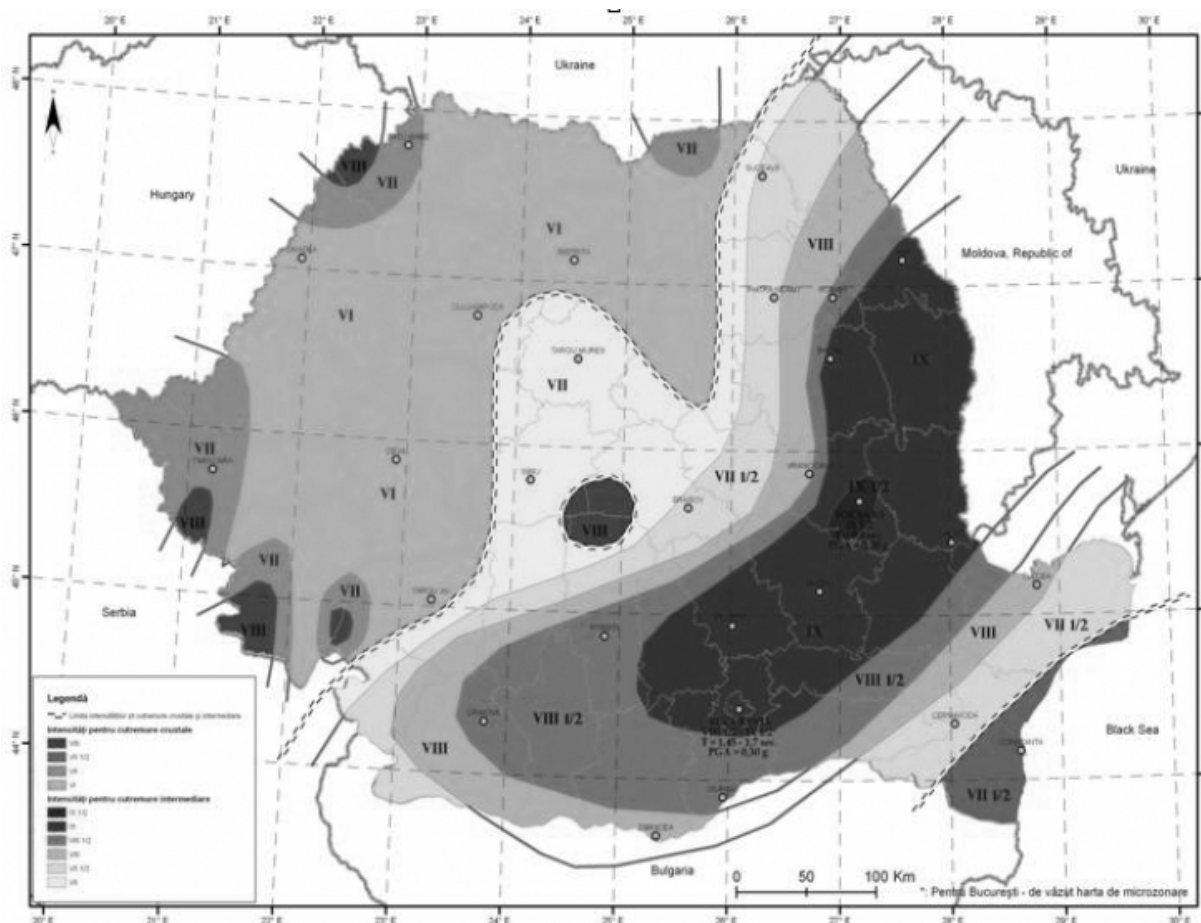

Fig. 1. Zonarea seismică a României (sursa: http://www.realitatea.net/harta-cutremurelor-cele-mai-expuse-zone-din-romania_1211981.html)

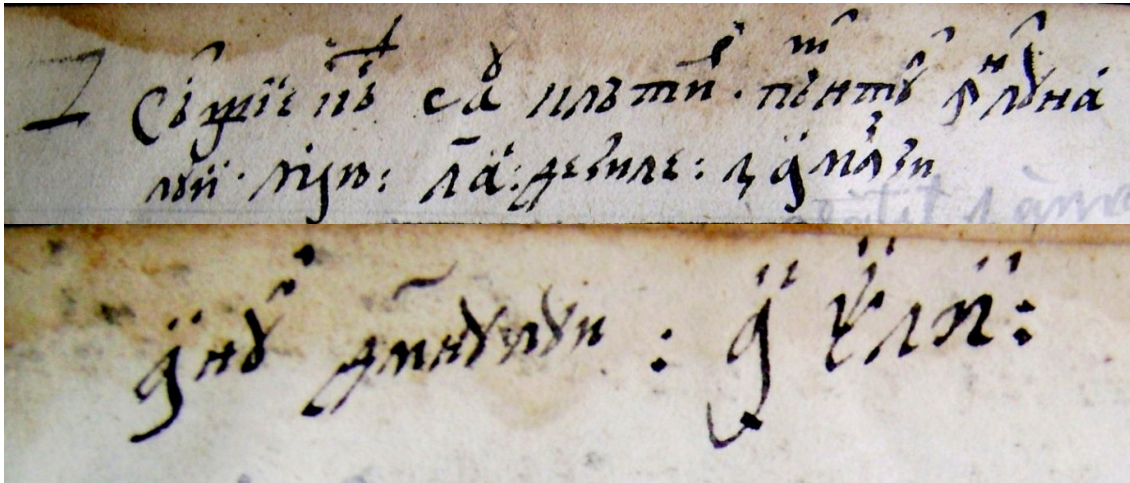

Foto 1. Consemnarea cutremurului din anul 1738, Chiriacodromion (AMSB).

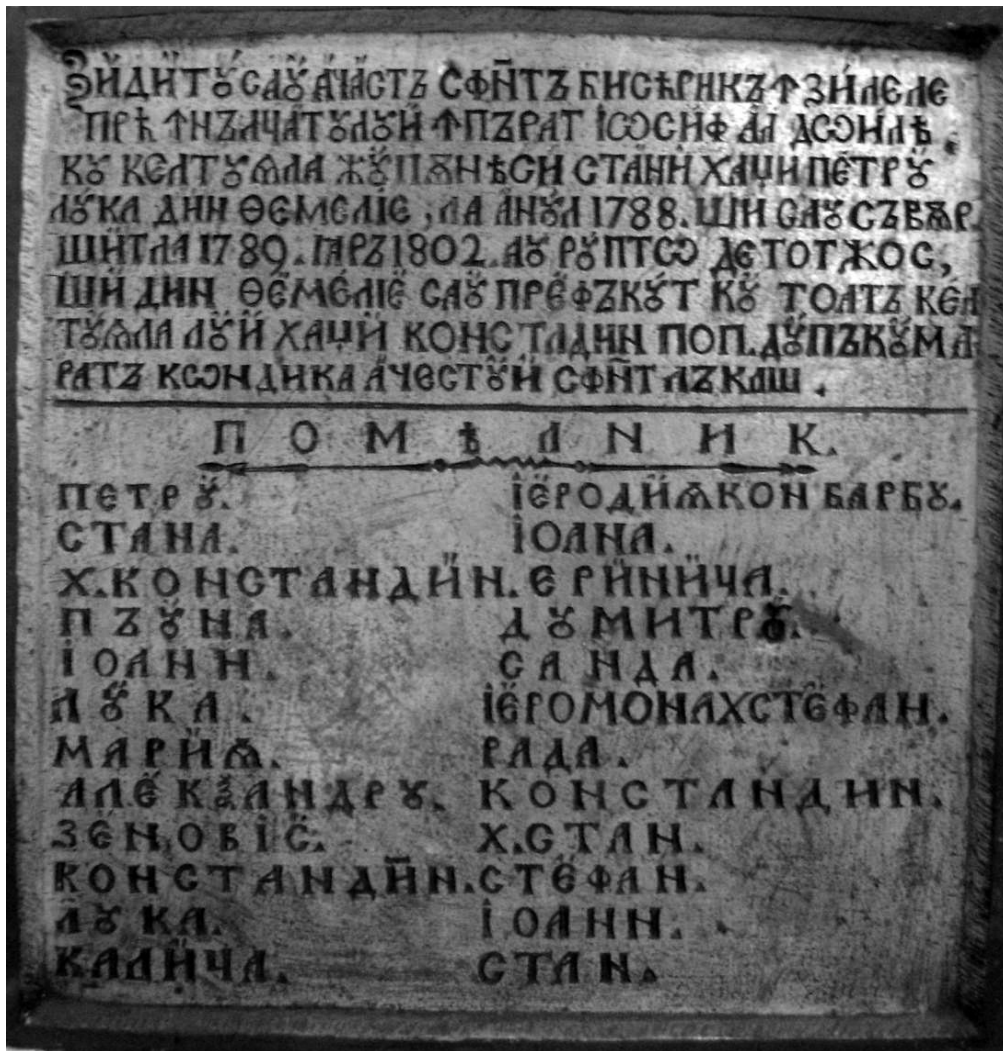

Foto 2. Pisania și "Pomealnicul" "Bisericii din Groapă", Sibiu (Foto autor)

VALURILE DE CĂLDURĂ DIN SEZONUL CALD AL ANULUI 2015 ÎN SUDUL TRANSILVANIEI

Dr. Nicolae Rusan

Abstract: *The heat waves of the warm season of 2015 in south Transylvania. The article analyzes the thermal deviations of the maximum temperatures recorded compared to the annual averages. It also makes an analysis of the synoptic situation at the European level and it also includes an analysis of baric formations that acted over Romania, which have contributed to the longest intervals with temperatures well above normal, registered from the beginning of the meteorological measurements.*

Cuvinte cheie: formațiune barică, situație sinoptică, anomalii termice, val de căldură
Key words: baric formations, synoptic situations, thermal anomalies, heat waves.

Considerații generale. În ultimele decenii se remarcă o încălzire a climei și o frecvență din ce în ce mai mare a unor riscuri termice de mare intensitate, cum sunt valurile de căldură. Temperatura aerului este parametrul care redă fenomenul de încălzire.

S-au evidențiat ani călduroși reprezentativi: 1994, 2007, 2012, ultimul fiind și anul în care s-a înregistrat temperatura maximă absolută (38.9°C în 25 august 2012). Frecvența de producere a temperaturilor de 30-35°C în sezonul cald, din ultimi ani a fost de circa 41%, iar în 6% din cazuri a fost depășit pragul termic de 35°C.

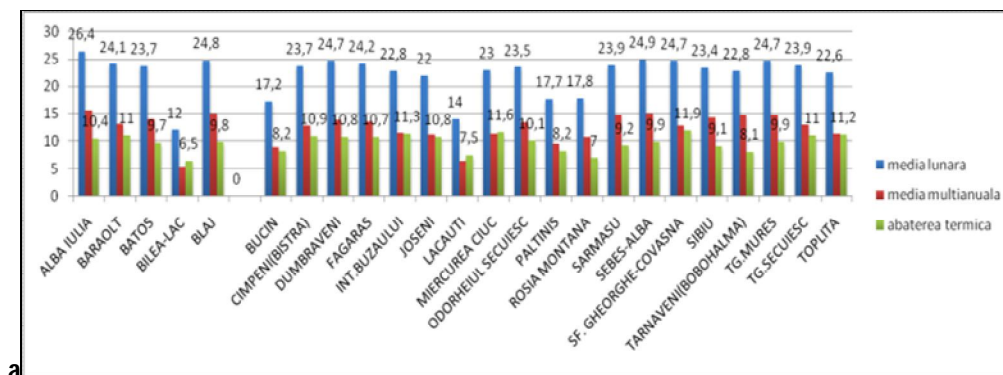
În această situație probabilitatea de producere în sudul Transilvaniei a unor temperaturi extreme pozitive care depășesc 30°C este de circa 50%.

Vara anului 2015 debutează cu temperaturi mai ridicate decât normalul termic, astfel că, încă din luna mai în sudul Transilvaniei, temperaturile maxime înregistrate au fost cu 4.6°C la Bălea Lac, 5.6°C la Vârful Lăcăuți în zona de munte, iar la celelalte stații cu până la 9.2°C la Toplița, peste valorile maxime obișnuite pentru această lună.

Trecerea în luna iunie, se face prin temperaturi deosebit de ridicate, cu maxime ce au urcat spre valori de 35°C. „Luna mai a fost a treia cea mai călduroasă la nivel planetar de la începutul măsurătorilor începând cu anul 1880 (după Agenția Oceanografică și Atmosferică Americană” (NOAA).

Analiza temperaturilor maxime înregistrate în lunile anotimpului cald, inclusive lunile mai și septembrie ale anului 2015. Din analiza temperaturilor maxime, reiese că anul 2015 a fost un an deosebit de cald, unul dintre cei mai calzi ani din 1961 și până în prezent. În județul Alba, luna mai a avut abateri față de mediile temperaturilor maxime cu până la 8.9°C la Câmpeni, în județul Sibiu cu până la 8.0°C la Dumbrăveni, în județul Covasna cu până la 8.9°C la Sfântu Gheorghe, în județul Harghita cu până la 9.2°C la Toplița, iar în județul Mureș cu până la 7.0°C la Târgu Mureș (fig. 1 a).

Temperaturi maxime de peste 30°C, s-au înregistrat în luna mai începând cu anul 1961, la mai multe stații din sud-estul Transilvaniei, 34.2°C la Alba Iulia în data de 19 mai 1996, la Brașov 31.9°C în data de 03 mai 2003, la Miercurea Ciuc 30.5°C în data de 16 mai 1969, la Sfântu Gheorghe 32.0°C în data de 26 mai 2007, la Sibiu 32.2°C, la Târgu Mureș 33.1°C în data de 16 mai 1969.

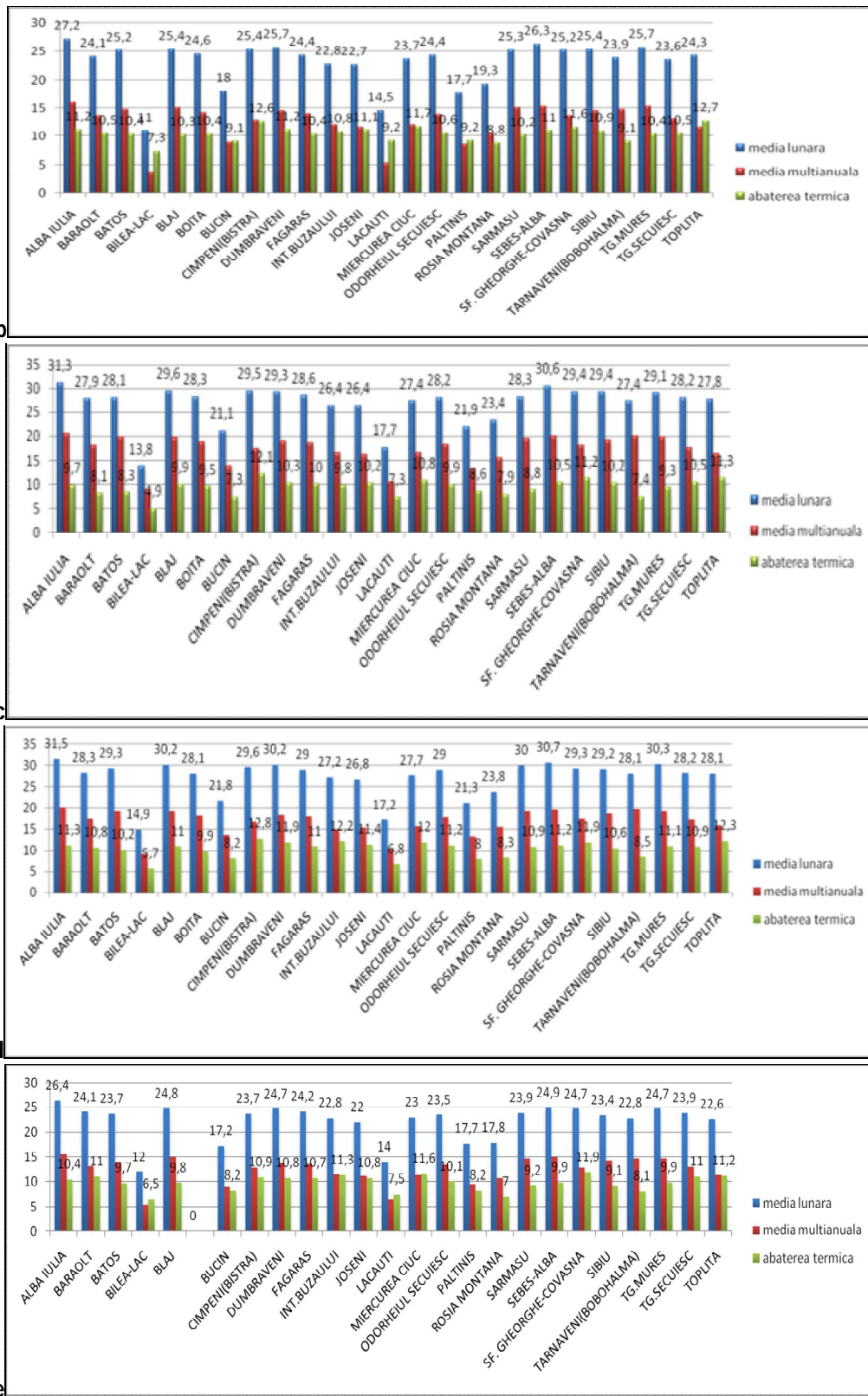

Fig. 1. Graficele mediilor lunare ale temperaturilor maxime (anul 2015), comparativ cu mediile multianuale (1961-2010) și abaterile termice înregistrate în lunile: a) mai, b) iunie, c) iulie, d) august, e) septembrie (după arhiva CMR Transilvania Sud Sibiu).

Luna iunie este prima lună de vară, care debutează cu temperaturi maxime ridicate, după cum reiese și din figura 1b. Abaterile temperaturilor maxime față de cele normale pentru această lună înregistrate la stațiile meteorologice din sud-estul Transilvaniei, sunt cuprinse între 9.1°C la Târnăveni-Bobohalma, în județul Mureș și 12.7°C la Toplița, în județul Harghita. În zona de munte abaterile temperaturilor maxime înregistrate în această lună au fost cuprinse între 7.3°C la Bălea Lac și 9.2°C la Vârful Lăcăuț (fig.1 b). Recordurile temperaturilor maxime ale lunii iunie au fost de 37.7°C la Alba Iulia, în data de 27 iunie 1982, 33.9°C la Brașov în data de 26 iunie 2007, 32.7°C la Miercurea Ciuc în data de 2 iunie 1962, 34.0°C la Sfântu Gheorghe, 35.4°C la Sibiu și 35.3°C la Târgu Mureș.

Cu privire la luna iulie, valul de căldură este justificat prin intervale mari cu valori ale temperaturilor de peste 30°C, determinate de abaterile față de normalul termic al lunii, cu valori cuprinse între 7.4°C înregistrate la Târnăveni-Bobohalma și 12.1°C la Câmpeni (fig. 1c). Câteva recorduri de temperatură înregistrate în această lună la stații (perioada 1961-2010), pentru a justifica denumirea de „luna lui cuptor” s-au înregistrat la stația meteo Alba Iulia unde maxima zilei a ajuns până la valoarea de 39.6°C în data de 24 iulie 2007, la Brașov 37.0°C în data de 05 iulie 2000, la Sfântu Gheorghe 37.0°C în data de 24 iulie 2007, la Sibiu 38.3°C în data de 24 iulie 2007, la Târgu Mureș 37.9°C în data 24 iulie 2007.

Luna august este luna în care s-au înregistrat cele mai ridicate temperaturi medii ale maximelor, cu valori de 31.5°C la Alba Iulia, 30.7°C la Sebeș-Alba, 30.2°C la Blaj și Dumbrăveni, 30.0°C la Sărmașu, 29.2°C la Sibiu și 28.1°C la Boița, iar la munte 23.8°C la Roșia Montană, 21.3°C la Păltiniș, 17.2 la Vârful Lăcăuț și 14.9°C la Bălea Lac (fig. 1 d). În ce privește recordurile de temperatură acestea au avut valori de 39.6°C la Dumbrăveni, 39.0°C la Boița înregistrate în anul 2012, 38.8°C la Alba Iulia în anul 2000, 37.0°C la Sibiu în anul 1994, 36.8°C la Târgu Mureș în anul 2000.

Luna septembrie, prima lună de toamnă, luna de tranziție de la vară la toamnă, a fost de asemenea o lună caniculară, cu temperaturi medii ale maximelor lunare cuprinse între 22.0°C la Joseni în județul Harghita și 26.0°C la Alba Iulia, iar în zona de munte între 12.0°C la Bălea lac și 17.7°C a (fig.1 e). În ce privește recordurile de temperatură ale lunii, acestea au avut valori de 39.0°C la Boița și s-au înregistrat în anul 2012, 38.4°C la Alba Iulia și s-au înregistrat în anul 1994, la 36.0°C la Dumbrăveni în anul 2008, 35.2°C la Târgu Mureș și s-a înregistrat în anul 2008, 34.1°C la Sibiu în anul 2015. În zona de munte recordurile de temperatură ale lunii s-au înregistrat în anul 2015 și au fost de 29.2°C la Păltiniș și 22.5°C la Bălea Lac.

Contextul sinoptic. Aceste valori sunt atribuite cuplajului termobaric constituit între arile de înaltă presiune ce s-au cantonat peste sudul și estul continentului și cele de joasă presiune ce au activat peste Atlantic, acoperind și regiunile nordice și de nord-vest ale Europei. Această joncțiune sinoptică a favorizat advecția de aer cald, saharian, pe o componentă sud-sud-vestică, care a afectat mai ales partea de sud și de est a Europei, inclusiv România (fig.2a,b, după www.wetter3.de).

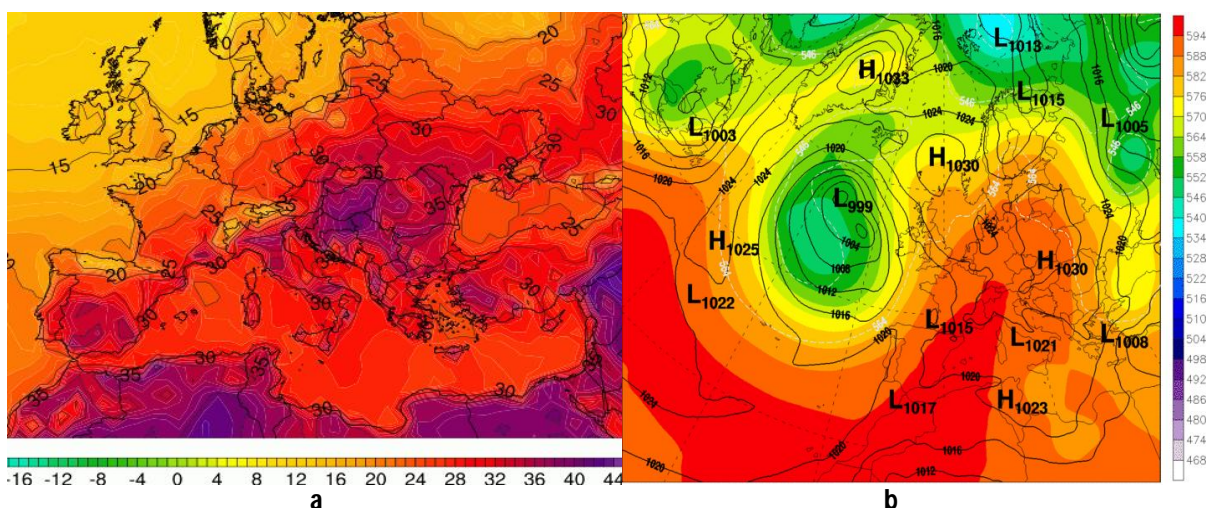

Fig. 2. a). Harta cu temperaturile maxime înregistrate la nivelul Europei în intervalul 20-26 iulie 2015, b). Harta relativă (presiunea, geopotentialul și advecția de aer cald din nordul Africii), după [Wetter3.de](http://www.wetter3.de).

Concluzii. Din analiza celor trei luni de vară, precum și lunile de tranziție de la primăvară la vară (luna mai) și luna de tranziție de la vară la toamnă (luna septembrie), reiese că vara anului 2015 a fost deosebit de caldă, una dintre cele mai calde veri din ultimii ani.

Cel mai puternic fenomen de încălzire a avut loc în ultimii 15 ani în care abaterile pozitive ale temperaturilor maxime au avut valori cuprinse între 4...12°C, caracteristice pentru mediile lunare ale celor mai calduși ani.

Fenomenul de încălzire este evidențiat prin creșterea temperaturilor medii maxime și minime. Lunile cu cele mai mari frecvențe de încălzire sunt iulie și august, evidențiate prin numărul mare de zile tropicale. Printre anii cu perioade lungi de căldură excesivă amintim: 1994, 2003, 2007, 2012, 2014, în care s-au înregistrat un număr record de zile tropicale (peste 58 de zile numai la stațiile din județul Sibiu).

Anul 2015 s-a caracterizat prin perioade în care numărul de zile cu temperaturi de peste 29...30°C, au depășit 10 zile consecutiv, iar în luna iulie chiar 15 zile, perioade în care precipitațiile au fost la nivel de izolat, neînsemnate cantitativ. Cu privire la ultima lună de vară (august), aceasta a fost caracterizată ca fiind printre primele patru luni august cele mai calde din anul 1981 și până în prezent.

Deși în luna august au căzut precipitații, caracterizându-se ca fiind apropiate de normalul acestei luni, acestea au fost torențiale și distribuite neuniform, conducând la instalarea secetei, cu repercusiuni asupra producției agricole.

Valurile de căldură, după cum reiese și din analiza temperaturilor și cum se arată și în figura 1.a,b,c,d, s-a extins și în luna septembrie. Primul val de căldură a avut loc la începutul lunii, când s-au înregistrat temperaturi de peste 30°C, atingându-se 34°C la aproape toate stațiile, excepție făcând cele de munte, unde chiar și aici temperatura maximă a zilei a urcat la Păltiniș până la 27°C în primele două zile. Al doilea val de căldură a început de la jumătatea lunii septembrie și a continuat până spre data de 20 septembrie (15-20 septembrie), interval în care temperaturile au depășit frecvent valoarea de 30°C. În ce privește precipitațiile din această lună, acestea au fost ușor peste mediile multianuale, contribuind la o ușoară ameliorare a secetei.

Ca o concluzie generală din cele prezentate mai sus, este că, vara anului 2015 a fost cea mai caldă din întreg șirul de ani de când se fac măsurători meteorologice.

Bibliografie

Bogdan, Octavia, Niculescu, Elena (1999), *Riscuri climatice din România*, Academia Română, Institutul de Geografie, București.
Topor, N. (1964), *Ani ploioși și secetoși*, CSA, IM, București.
wetter3.de.
NOAA - Administrația Națională Oceanică și Atmosferică.
Arhiva Centrului Meteorologic Transilvania Sud Sibiu.

PATRIMONIUL CULTURAL EVREIESC DIN MUNICIPIUL BRĂILA

Drd. Mirela Daniela Oancea (Voicu)

Abstract: The Jewish patrimony in Brăila town. Inside the patrimony of Brăila there are represented numerous ethnies to the multiculturalism it has possessed in the last two centuries. The Jewish people has represented an important community centuries (the second place, after the Greek minority), contributing to the social, cultural, and economic development of Brăila town. The presence of the Jewish people was mentioned ever since 1821. Their number has increased very much after the liberation of the town from the Ottoman domination. It arrived at the sixth part from the town population in the thirtieth years of the twentieth century, the meaning 11000 Jewish people. During the communist system, The Jewish community diminished very much, coming to a few tens at present. The majority of these persons are of advanced ages. The Jewish patrimony in Brăila town, holds an important place at the country level, being composed of a number of buildings, in accordance with Jewish Community Federation in Romania. Thus, it occupies the fifth place at the country level. There are numerous valuable buildings that had Jewish landlords in the past, some of personalities of this ethny, there could be mentioned Serge Moscovici, Mihail Sebastian, Josef M. Juran, Ilarie Voronca, Dolfi Trost, Konrad Bercovici, Leon Feraru, Ilie Gilbert etc.

Cuvinte cheie: Brăila, moștenire culturală, monument istoric, populație evreiască

Key words: Brăila, cultural heritage, historical monument, Jewish people

Evoluția comunității evreiești din Brăila. Prezența negustorilor evreilor în Brăila este menționată în numeroase documente încă din evul mediu¹. În secolul al XIX-lea se constată o creștere constantă sub raport numeric a acestora. Astfel în 1821 numărul acestora era apreciat la cinci, în 1829 (anul când Brăila a revenit Țării Românești, prin Tratatul de la Adrianopole) era de 105 evrei, în 1882 ajungeau la 5.520 iar în 1899 la 9.830², bazinul de imigrare a acestora fiind reprezentat de localitățile din nordul Moldovei³. La începutul secolului XX numărul acestora a crescut la 11.327 (în 1930), pentru a înregistra apoi o scădere constantă din cauze sociale și politice. Populația evreiască în anul 1944 era de 5.242 iar apoi din cauza numărului mare de emigrări spre țările vest-europene, Statele Unite ale Americii sau Palestina numărul acestora să scadă la 265 în 1986. La recensământul din 2007 erau declarați un număr de 16 evrei iar la ultimul recensământ din 2011 numărul acestora a scăzut la 25⁴.

Prosperitatea evreilor din Brăila vine din faptul că acesta a fost și este un model de conviețuire etnică, lucru afirmat și de David Segal Iancu, președintele Comunității Evreilor din Brăila. În timpul celui de-al Doilea Război Mondial asupra comunității evreiești brăilene nu au existat persecuții, evreii brăileni care au fost trimiși în lagăre fiind prinși în alte localități⁵. În sprijinul acestei afirmații stau două mărturie, relatate sub forma unor jurnale sau autobiografii ale unor personalități evreiești brăilene (Serge Moscovici și Mihail Sebastian), care au simțit și au descris atmosfera ostilă de natură antisemită, nu în orașul natal, ci în București și alte localități.

Organizația recunoscută de către statul român, care reunește Comunitățile Evreilor de pe întreg teritoriul țării, este FCER (Federației Comunităților Evreilor Din România)⁶. Conform statutului acesteia, patrimoniul evreiesc, ca moștenire lăsată de această minoritate, poate fi împărțit în clădiri care aparțin acesteia și din imobile care nu mai aparțin acesteia. Se adaugă patrimoniul dispărut, ce include în cazul de față majoritar edificii religioase. Conform siteului FCER, patrimoniul imobiliar are următoarea structură: patrimoniu sacru ce reprezintă moștenirea cultural-spirituală a evreilor din România, componentă a patrimoniului național și mondial; bunuri de uz comunitar; patrimoniu economic (portofoliu) adică partea patrimoniului imobiliar care poate genera profit.

În Brăila, FCER deține 56 unități locative din cele 1.073 din țară, fiind astfel pe locul cinci după: București cu 396 obiective, Oradea cu 154 obiective, Timișoara cu 63 obiective și Cluj-Napoca cu 58 obiective. Toate aceste componente ale patrimoniului sunt administrate începând cu anul 2007 de o unitate externalizată cu o conducere unică, Centrul de Administrare a Patrimoniului Imobiliar (CAPI).

La nivelul orașului Brăila majoritatea clădirilor, care au avut proprietari evrei în timpul perioadei regale, au funcționat drept firme cu bijuterii, ceasornicării, prăvălii, ateliere meșteșugărești. Aceste clădiri erau situate pe strada Regală, principala arteră comercială a orașului, în aria cuprinsă între străzile Al. I. Cuza și Petru Maior. De asemenea,

¹ Giurescu 1968, p. 52.

² Ursulescu 1998, p. 33.

³ Hristian, Pricop, Smaznov 2012, p. 205.

⁴ Federația Comunităților Evreiești din România. *Memoria Cimitirelor evreiești*, 2007, p. 32.

⁵ <http://brailapebune.net/traditii-si-obiceiuri-la-evreii-din-braila/>

⁶ Conform hotărârii de guvern nr. 999 din 27 august 2008 (modificată și completată prin H.G.nr.635/2010).

se cunoștea că perimetrul din jurul bisericii Sf. Petru și Pavel era locuit majoritar de evrei, fapt pentru care actuala stradă Petru Maior s-a numit în trecut Ulița Ovreiască⁷.

În ceea ce privește ocupația acestora, la început majoritatea au fost meseriași (croitori, cizmari, tâmplari, bijutieri), urmând apoi să ocupe un loc important în cadrul comerțului. Acest lucru este dovedit și de faptul că la nivelul anului 1905, existau 592 de meseriași evrei în 23 de domenii, fără a se lua în calcul pe cei cu profesii liberale⁸.

Cu o mare capacitate de a se adapta cerințelor pieței, și dând dovadă de inteligență și perseverență, evreii ajung după Primul Război Mondial să domine tranzacțiile comerciale și financiare impunându-se în fața marilor concurenți grecii⁹. În domeniul bancar aceștia, fie dețineau anumite bănci ca proprietari, fie făceau parte din consiliile de administrație ale acestora. Bănci reprezentative în acest sens sunt: Banca Portului S.A. (1911), Banca Moldova (1930), Cassa de Bancă (proprietar Leon Abramovici)¹⁰.

Un alt sector în care evreii s-au implicat activ a fost și cel industrial. În acest sens de remarcat sunt: fabrica de spirt a lui Lazăr Predinger (1876) ce avea aproape 100 de salariați; fabrica de Ape Gazoase și Mineralizate „Mihail Elefterie” (1912), fabrica de Ape Mineralizate „Backer” (1878) ce avea două sucursale în București și Ploiești și era specializată în mărci de apă precum Vichy, Vittel, Borviz, Ghishibler; două fabrici de lichioruri; o fabrică ce decortica și comercializa orezul (1904), numită Rizeria Română, ce se întindea pe o suprafață de 15.000 metri pătrați¹¹; o întreprindere metalurgică – Goldenberg și Fii, o fabrică de cuie – semnată tot Goldenberg¹².

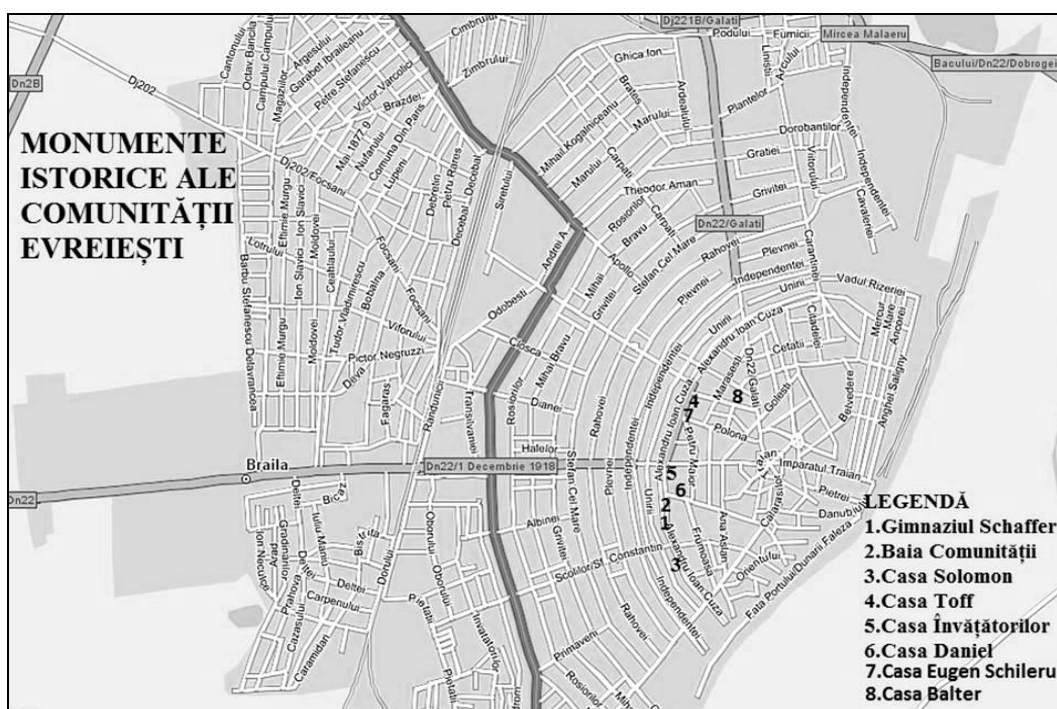

Fig. 1. Monumente istorice ale patrimoniului cultural evreiesc

La începutul secolului XX, comunitatea iudaică deținea importante imobile. Astfel, din cele 14 hoteluri cât existau în oraș, 11 aparțineau comunității evreiești precum: Boulevard, Bristol, Bulgaria, Carol, Concordia, High-Life, Petersburg, Regal, Splendid, Traian, Mincu. Comunitatea a construit și numeroase școli în care învățau membrii săi, cum ar fi: școala de fete „Zion”, Școala confesională de „Talmud Tara”, Gimnaziul „Renașterea”, Liceul Teoretic „H.L. și Netty Schafferr”.

O parte din clădirile aflate în zona veche a orașului sunt incluse în *Lista monumentelor istorice din municipiul Brașov*, elaborată / aprobată de Institutul Național al Monumentelor Istorice din subordinea Ministerului Culturii și Cultelor. Fiecărei clădiri îi este atribuit un cod unic. Monumentele sunt grupate din punct de vedere structural în patru categorii în

⁷ Hristian, Pricop, Smaznov 2012, p. 208.

⁸ Ursulescu 1998, p. 39.

⁹ Hristian, Pricop, Smaznov 2012, p. 211.

¹⁰ Ibidem, p. 216.

¹¹ Buculei 2008, p. 118.

¹² Hristian, Pricop, Smaznov 2012, p. 220.

funcție de natura lor și anume: I. Monumente de arheologie; II. Monumente de arhitectură; III. Monumente de for public; IV. Monumente memoriale și funerare. Din punct de vedere valoric, lista monumentelor istorice cuprinde următoarele categorii: categoria A – monumentele de interes național și categoria B – monumentele de interes local¹³. În figura de mai jos (nr. 2) sunt evidențiate șapte monumente istorice ale patrimoniului evreiesc, la care se adaugă și singura sinagogă funcționabilă – Templul Coral.

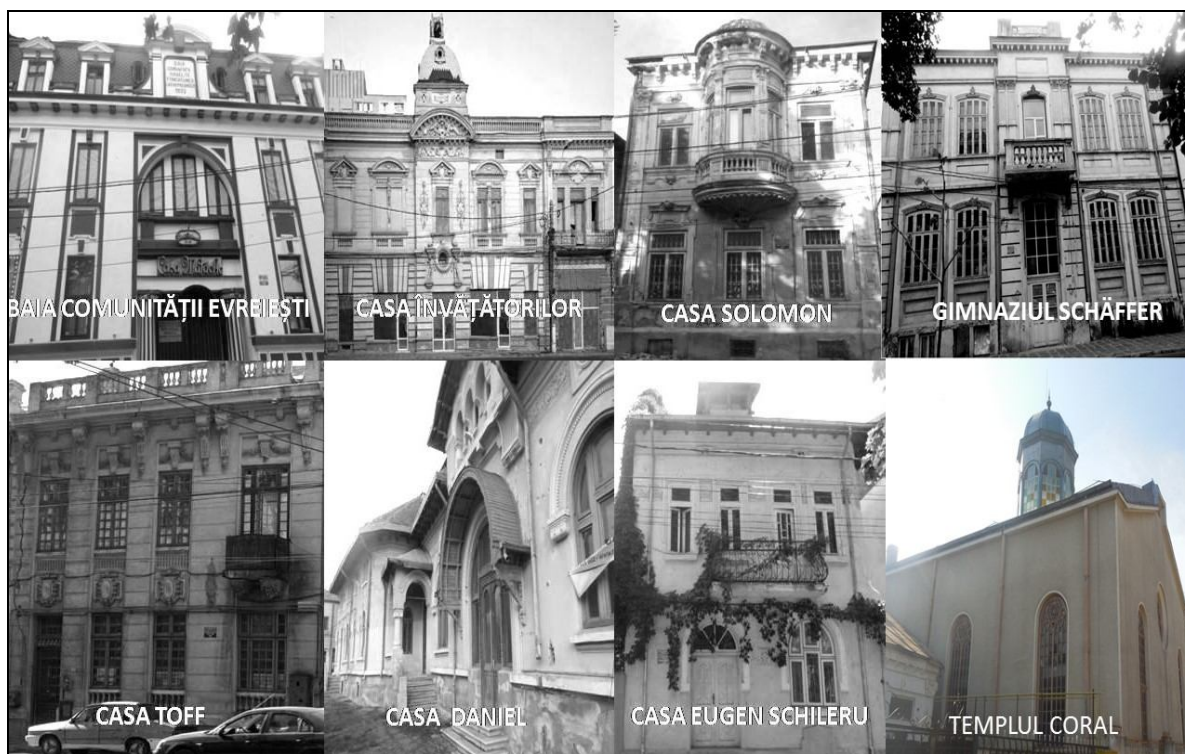

Fig. 2. Clădiri importante ale patrimoniului evreiesc

Gimnaziul Schäffer, monument istoric, Br-II-B02084,d 1912. Școala datează din 1912 și poartă numele comerciantului Herș Leib Shaffer, care a donat teren și bani pentru a se clădi un Gimnaziu începător, având drept constructor pe Traian Naum. Inaugurarea se face pe 27 octombrie 1913 sub denumirea de Gimnaziul Comunității Israelite¹⁴. Imobilul a fost prima unitate școlară secundară ce a aparținut comunității evreiești din Brăila păstrându-și de-a lungul timpului funcția inițială de unitate școlară. Începând cu anul 1948 se transformă într-o instituție de învățământ cu profil sanitar, iar din 1992 își schimbă denumirea în Grupul Școlar Sanitar „Ana Aslan” (în prezent colegiu), după numele marelui savant care murise cu patru ani înainte. Majoritatea personalităților evreiești din Brăila au absolvit această instituție. Printre aceștia de precizat sunt: Iosif Hechter (Mihail Sebastian), Simon Schmit (Ury Benador), Tudor Andrei (Rosenzweig), Oscar Lemnaru (Holtzman), Eugen Schileru (Schiller), M.H. Maxy, Camil Baltazar, Konrad Bercovici, Leon Feraru, Ilarie Voronca.

În ceea ce privește arhitectura clădirii aceasta aparține spiritului neoclasic. Toate deschiderile clădirii sunt ușor arcuite în partea superioară și prezintă chenare sub formă de muluri simple cu un mic grup ornamental central, un amestec incert dominat de crengi și frunze decorativizate. Ușa balconului mai îngustă decât celelalte deschideri este flancată de două perechi de pilaștri, cu caneluri și fronton de inspirație corintică. Balconul de zidărie prezintă baluștri și se sprijină pe console pe ale căror curburi se suprapun ramuri de stejar și ale căror terminații sunt mici volute și capete de îngeri înaripați. Spațiul intrării este accentuat prin prezența bosajelor simple. Aceeași simplitate se regăsește și în panourile simple ce ocupă spațiile de sub ferestre. În partea superioară se află o cornișă ce se sprijină pe un șir de console cu volume geometrice simple de formă rectangulară¹⁵.

Baia Comunității Evreiești, datare 1922, BR-II-m-B-02085. Imobilul este situat pe Bulevardul Al. I. Cuza nr. 73, fost Bd. Cuza nr. 63, chiar lângă Liceul de băieți Netti și L.H. Schaffer. Clădirea reprezintă cea mai importantă

¹³ <http://patrimoniul.gov.ro/monumente-istorice/lista-monumentelor-istorice>

¹⁴ Ursulescu 1998, p. 175.

¹⁵ Munteanu 2015, p. 17.

instituție de sănătate și igienă publică a comunității evreiești și a fost realizată datorită donației făcută de industriașul Lazăr Predinger, care a donat atât terenul cât și suma de bani necesară construirii clădirii. Fundațiunea Lazăr Predinger și Baia Comunității Israelite cuprindeau dotări pentru Băi sistematice dar și o baie rituală (Miwah) pentru folosirea coreligionarilor evlavioși¹⁶.

Clădirea din piatră, beton armat și cărămidă a fost construită de fiul ctitorului, arhitectul Iancu Predinger, unul din cei mai importanți arhitecți locali, el fiind și arhitectul Casei Embiricos, o clădire simbol pentru Brăila¹⁷.

Volumetria clădirii cuprindea un subsol (ce conținea la rândul său o baie de aburi clasa a II-a, două vestiare, o sală de dușuri cu bazin de apă rece, o sală cu șase cabine cu băi la cadă și un hol), un parter și un etaj (ce cuprindea o sală de frizerie și pedicure, biroul băii, vestiare, camera de dușuri, bazin cu apă caldă, două săli de aburi, bazin apă rece, o sală de masaj). Pe de o parte și de alta a intrării de află două coloane, evocându-le pe cele egiptene. Fereastra etajului al doilea, puternic arcuită, joacă, vizual, rolul bolții legând cele două coloane. Fațada este ritmată de golurile ferestrelor, aliniată vertical și încheiate cu frontonul triunghiular amplasat pe ferestrele de la nivelul podului înalt.

Din 1940, clădirea ajunge în administrația Primăriei Brăilei, prin donarea acesteia de către Comunitatea Israelită, și își va schimba numele în Baia Românească, ce va fi exploatată și întreținută de administrația locală.

Casa Învățătorilor, Bd. Al. I. Cuza nr. 14 Br-II-B-02089, d. 1900. Imobilul a aparținut lui la Rudolf H. Müller și a avut de-a lungul timpului diferite destinații precum: cinematograful „Trianon”, devenit „Popular” după naționalizare, Librăria Universală a lui Pandele Stănescu, salonul de frizerie al lui Ion Ștefănescu, Societatea cooperativă „Consumul Românesc”, (devenită după naționalizare Societatea de Stat „30 Decembrie” pentru comerț alimentar en gros), sediul Asociației Învățătorilor Brăileni în anii 1928 și 1929¹⁸.

La 3 martie 2003 Întreprinderea Cinematografică a vândut imobilul către Sindicatul Învățăământ „Corneliu Gheorghe Caranica” Brăila (moștenitorul de drept). În prezent, clădirea se află într-un amplu proces de reabilitare printr-un proiect guvernamental.

Clădire monumentală, structurată cu parter și etaj, prezintă o fațadă cu o îmbinare de stiluri clasice: frontoane în triunghi și în arc de cerc, lezene, baluștri, cartușe, figuri feminine decorative, cât și ornamentație de influențe baroce: flăcări stilizate sub frontoane arcuite, terminate cu volute, ghirlande. Deasupra intrării principale apar ca ornamentații două compoziții decorative-doi atlanti, ce sunt susținute de două capete de lei. În partea superioară se află o metopă cu o imagine stilizată a doi dragoni, ce susțin forma de bază pentru un blazon sau monogramă. Acoperișul are forma unei cupole, iar parterul mai păstrează doar bosajele. Feroneria balcoanelor prezintă mici curburi elegante, ce sunt susținute de console puternice de zidărie, și este ornamentată cu vrejuri și curburi, astfel încât să se poată vedea prin ea decorația din spate a clădirii.

Casa Solomon, azi Corpul Gardienilor Publici, d.1900, Bd. Cuza 74, Br-I I-B-02086. Imobilul poartă numele lui Solomon Pascu, un evreu născut la Râmnicu Sărat în 1867. Acesta făcea comerț pe str. Regală nr. 80 cu pielărie și încălțăminte en detail.

Elementul arhitectural valoros al acestei clădiri este forma de arc a balconului și cele trei ferestre ce sunt asemănătoare bovindoului (termen ce provine din limba engleză, bow-window, în traducere literală - *ferastră - arc*)¹⁹. Alături de forma deosebită, între ferestrele înguste ale balconului există pilaștrii cu capiteli compozite. În partea inferioară a balconului se află o valvă de scoică.

Ca majoritatea clădirilor din centrul vechi clădirea prezintă numeroase decorațiuni pe fațadă precum chenare, muluri, ornamente în relief – frunze, capete de volută. Spre partea superioară se află o cornișă, sprijinită pe o succesiune de două tipuri de console, ce urmăresc forma balconului.

Casa Toff, Bulevardul Alexandru I. Cuza nr. 159, Br-II-B-02090, 1900. Volumetria clădirii este structurată de un parter, un etaj și o mansardă ce au un aspect ce aparține Secessionului.

Ferestrele imobilului sunt împărțite geometric în ochiuri mici, deasupra cărora se află console ce sunt legate printr-o ghirlandă, iar cele de la parter sunt susținute de baluștri. Cornișă clădirii este ornamentată cu o ghirlandă ce formează un brâu iar deasupra ei se află baluștrii ce dau un aspect supraînălțat clădirii. Geamurile ferestrelor de la parter și a ușii de la intrare sunt din cristal bizotat iar ușile prezintă șilduri și mânere austriece.

¹⁶ Munteanu 2015, p.15.

¹⁷ Avramescu 2013, p. 99.

¹⁸ Munteanu 2015, p. 50.

¹⁹ Munteanu 2015, p. 74.

Balconul metalic este armonios proporționat, punând în valoare, pe rețeaua simplă, geometrică, dominant verticală, ghirlande de frunze și flori stilizate, creând o frumoasă corespondență liniei curbe a extremității superioare. Toate acestea ne trimit la varianta austriacă a Artei 1900²⁰.

Casa Daniel, str. R.S. Câmpiniu, nr. 30, d 1925, Br-II-B-02072. Casa poartă numele lui Michael Daniel, om de afaceri ce deținea o întreprindere cu materiale de construcții („Turcoaia Granit” S.A.R.) precum și numeroase vase înscrise sub pavilion românesc în portul Brăila.

Clădirea este una din cele mai cunoscute clădiri din oraș fiind în timp sediu al Comisariatului Brăila și al Casei Pionierilor / Palatului Copiilor (ce avea două sedii-acesta ce era considerat corpul B și un altul, corpul A, aflat în apropiere pe bulevardul Alexandru Ioan Cuza).

Stilul arhitectural al imobilului este cel neoromânesc cu numeroase elemente specifice precum arcadele de la intrare și de la ferestre. Corpul masiv al clădirii structurat pe un singur nivel prezintă o supraînălțare deasupra intrării ce cuprinde o logie având arc trilobat sprijinit pe coloane mici și groase. Decorațiunile exterioare sunt reprezentate de butonii care se găsesc în partea de sus a ferestrelor și de brâul decorativ cu volute.

Casa Eugen Schileru, Bulevardul Al. I. Cuza nr. 180, Br-IV-B-02150, d. 1920. Clădirea a fost construită de Schiller, un doctor evreu specialist în boli și operațiuni de gât, nas, urechi dar poartă numele fiului acestuia Eugen Schileru (1916-1968), o importantă personalitate în domeniul criticii și istoriei artelor plastice. Acesta era respectat în epocă pentru erudiția sa, pentru cursurile sale universitare care atrăgeau o audiență numeroasă (a fost profesor de estetică la Institutul de Arte Plastice „N. Grigorescu” între 1949-1968), pentru viața boemă (era sufletul întrunirilor ce aveau loc în casa Capșa din București). Din păcate opera lăsată de acesta este destul de redusă.²¹

Imobilul este structurat cu un parter și un etaj, într-un stil neoromânesc. Ușa de la intrare, în arc trilobat, are o sculptură în partea superioară cu frunze de stejar iar în cea de jos cu rozete. De jur împrejurul ușii se află o bandă decorativă. În partea superioară a clădirii și a ferestrelor iese în evidență brâul ornamental din vrejuri și volute. Acoperișul se termină printr-o streășină largă sprijinită pe console din lemn. Se adaugă unele elemente decorative străine stilului, precum aerisirile, ce prezintă mici decorații baroce.

Casa Leon Balter. Imobilul a fost cumpărat în 1977 de către familia Cioclade la urmașii lui L. Balter (un fiu și o fiică), care au emigrat pe rând în Israel, și revândut în 2006. Noii proprietari, prin procesul de reabilitare a clădirii, au adus modificări nepotrivite ce constau în înlocuirea geamurilor vechi duble cu oberlichtcu tâmplărie modernă de termopan dintr-o singură felie, micșorând totodată și dimensiunea celor de la demisol. Arhitectura clădirii are o decorație exterioară reprezentată de numeroase ghirlande. Elementul de diversitate este dat de prezența unui fronton triunghiular supraînălțat, situat deasupra intrării ce cuprinde o ușă în arc, ornamentată cu o ghirlandă dispusă perpendicular pe același ax cu vârful frontonului.

Templul Coral. În cadrul orașului au existat 14 lăcașuri de cult ce au aparținut comunității evreiești, cele mai importante fiind: sinagoga Frankische Schul, sinagoga Grosse Schul (1836), Templul Coral, cunoscut sub numele de Templul Nou, sinagoga Hassim, sinagoga Sacră și sinagoga Meseriașilor Tîmplari²².

Templul coral este singura sinagogă dintre cele ale cultului evreiesc care s-a păstrat până astăzi fiind construit în 1863 pe locul primei sinagoge Frankische Schul (1820-1825). Construcția amplă din cărămidă aparține stilului neogotic și se desfășoară pe o suprafață de 234 mp. În partea superioară a templului există o turlă - element similar bisericilor ortodoxe. Templul coral cuprinde numeroase elemente valoroase fie prin execuție, fie prin raritatea lor, acestea constând în piese originale de tâmplărie și mobilier. Acestea li se adaugă un impresionant candelabru, la fel ca cel al sinagogii din Pitești. Candelabrul sinagogii, turla octogonală, ferestrele în arc de cerc ce integrează în decorația lor steaua lui David, și vitraliile reprezintă elemente valoroase ce sunt rar întâlnite la sinagogile din Muntenia²³. Sinagoga prezintă o iluminare naturală considerată model pentru sinagogile din țară. Se consideră de numeroși specialiști în domeniul patrimoniului cultural că templul coral trebuie, alături de alte lăcașuri de cult, să fie declarat monument istoric.

Casele în oglindă. Reprezintă două construcții simple, cu parter și etaj, ce au aparținut familiilor Calman Grinberg și Ion Cristescu (Anuar 1913), Haia Grinberg și Mihel Grinberg (1930) și moștenitori Colman Grinberg și Michel Grinberg (1941).

Clădirea de la nr. 93 are o fațadă simplă fiind supusă unor modificări repetate. În ceea ce privește forma și ordinea deschiderilor există o neconcordanță între parter și etaj. Balconul (datat 1868) este caracteristic feroneriei

²⁰ Harțuche 1981-1982, p. 566.

²¹ Buculei 2012, p. 332.

²² Ursulescu 1998, p. 113-116.

²³ Streja, Schwarz 1996, p. 71.

exterioare din anii 1860-1880²⁴. Imobilul de la nr. 95 are un accent ce cade pe utilitatea spațiilor, muluri simple înconjurând golurile (ferestrele). Balconul, în întregime metalic, indică anul 1998, dar decorația panourilor și consolelor sale este cu mult mai veche (aproximativ 1860-1880).

Casa Vogtberg. Proprietarul clădirii situate pe fosta str. C. Berlescu nr. 35 Vogtberg I. Carol a fost dentist / tehnician dentist. Fiul său, Henry Vogtberg a fost procuror la Tribunalul Brăila, avocat în baroul brăilean, prefect al județului (1928-1929), precum și director general al Casei Muncii CFR²⁵.

Este o clădire ce prezintă o fațadă bogat ornamentată, fără spații libere, cu o mansardă ce prezintă un balcon din panouri de feronerie cu ornamente complicate de inspirație vegetală. Printre elementele cu rol decorativ sau de susținere se pot enumera consolele cu capete de volută și frunze, baluștrii, capitellurile antichizante, benzile simple de reliefuri, scoicile, franjurii, bosajele și cartușul cu monogramă.

Casa Bolehover. Casa Bolohover, având în trecut destinație de farmacie, este localizată în imobilul lui I. Bolehover, de pe strada Regală (M. Eminescu) colț cu strada Golești, construit undeva între anii 1830-1850. A reprezentat cea de-a treia farmacie particulară din Brăila, înființată în anul 1853 purtând numele „Minerva” și aflată sub administrarea lui Rudolf Scharmelly²⁶. În anul 1904 imobilul are drept proprietar pe Iacob Bolehover, a cărui inițiale se mai păstrează și astăzi pe fațada clădirii în medalionul dintre cele două balcoane. Tradiția farmaciei s-a păstrat până în zilele noastre, astăzi funcționând în aceeași locație Farmacia nr.15, ce aparține societății farmaceutice Hepites S.A. Galați.

Clădirea are o arhitectură deosebită apărând pe mai multe cărți poștale la începutul secolului XX.

Casa Mendel. Proiectată și realizată între anii 1906-1908, de către B. Mendl, clădirea a fost destinată locuinței, însă a fost și sediul unor instituții precum Poliția Municipală și Comandamentul Grănicerilor.

Imobilul poartă numele familiei Mendl care a dat numeroși diplomați consuli ce au reprezentat interesele României în state precum Belgia, Austro-Ungaria, Suedia, Norvegia.

Fațada clădirii prezintă o decorație destul de bogată, cu elemente de baroc: frontoane triunghiulare, frontoane arcuite deasupra ferestrelor, colonete terminate cu volute și ornamente neoclasiche, benzi de ornament, precum și capete de leu.

Cimitirul Israelit Nou, strada Zambilelor nr. 13. Pentru comunitățile evreiești cimitirele au o importanță foarte mare, ele reprezentând, ca și sinagogile, locuri sacre, de aceea, pentru îngrijirea și protejarea acestora sunt alocate sume importante de bani. Traducerea cuvântului cimitir în ebraică poate avea mai multe sensuri, toate evidențiind importanța acestuia pentru evrei: bet kevarot - „casa mormintelor”, bet olam - „casa veșniciei” sau bet haim - „casa vieții”²⁷.

În cadrul patrimoniului FCER există două cimitire: cimitirul israelit vechi, situat pe strada Dianeii nr. 12, la intersecție cu strada Griviței, și cimitirul israelit nou. În cimitirul vechi nu s-au mai făcut înmormântări din 1940, pietrele funerare fiind mutate în cimitirul israelit nou. Din păcate acest loc sacru, care încă mai păstrează morminte, a fost batjocorit prin faptul că a fost folosit drept teren pentru pășunat.

Cimitirul israelit nou a fost fondat în 1874 și reamenajat în 1906, date care se regăsesc și pe frontispiciul porții de la intrarea cimitirului. În apropierea intrării se află o capelă care datează din 1907, pe zidurile căreia sunt amplasate plăci de marmură comemorative. În afara enoriașilor comunității, în cimitir mai sunt înmormântați și unii dintre rabinii care au păstorit în sinagogi, precum Rabinul Israel Margulies și soția sa.

În cadrul cimitirului au fost ridicate mai multe monumente precum: monumentul eroilor evrei brăileni care au murit în timpul războiului din 1916-1918, un monument al celor morți în al doilea război mondial, inclusiv un monument al Holocaustului. În acest cimitir au fost îngropate simbolic bucăți dintr-un săpun făcut din evreii uciși în lagăre.

Personalități evreiești. În cadrul orașului Brăila există mai multe personalități ale comunității evreiești, unele dintre acestea lăsând, pentru patrimoniul cultural al orașului, opere importante.

Pentru prima jumătate a secolului XX, cele mai importante creații ale evreilor brăileni, pot fi considerate cele din domeniul avangardei. Reprezentanții acesteia sunt Ilarie Voronca și H.M. Maxy, care au fost creatori de stiluri și reviste în perioada interbelică. Rămânând în același domeniu trebuie menționat că anul 2016 este un an deosebit pentru cultura mondială și în același timp pentru cultura românească, deoarece se aniversează 100 ani de la Manifestul Dada, inițiat printre alții și de Tristan Tzara, un evreu din Moinești, România. Operele de avangardă cunosc în prezent un reviriment

²⁴ Munteanu 2015, p. 37.

²⁵ Munteanu 2015, p. 130.

²⁶ Munteanu 2015, p. 132.

²⁷ Federația Comunităților Evreiești din România. Memoria Cimitirelor evreiești, 2007, p. 84.

important în conștiința publică, fapt evidențiat de valoarea mare a lucrărilor din acest domeniu, cea mai scumpă carte vândută la o licitație în România fiind o carte scrisă de Ilarie Voronca, cu desene de Constantin Brâncuși.

Fig. 3. Personalități evreiești născute în orașul Brăila

În ceea ce privește patrimoniul mobil, opera lui **Max Hermann Maxy**, este cea mai importantă prin numărul mare al lucrărilor ce există în cadrul Muzeului Brăilei. Acestea au fost donate de autor și numără peste 120 de lucrări de pictură, grafică și piese de artă decorativă, proiectate și realizate între 1924-1934. Din cele 200 piese care fac parte din patrimoniul cultural mobil al Muzeului Brăilei (plante și animale rare, opere de arheologie, opere de artă), din colecția donată de Maxy aparțin tezaurului național un număr de 20, dintre care două tablouri („Flori” și „Serenada”), un sfeșnic din metal nichelat, covoare, mobilier, obiecte utilitare din metal, legături de carte²⁸.

M.H. Maxy s-a născut la 26 octombrie 1895 la Brăila și se mută în 1901 cu familia la București, unde moare 70 ani mai târziu, la 19 iulie 1971. De evidențiat că, spre deosebire de alte personalități ai avangardei, Maxy și-a desfășurat întreaga activitate pe teritoriul României²⁹. Importanța lui Maxy constă în faptul că în cei peste 50 de ani de activitate a fost fondator și colaborator pentru mai multe reviste (ex. Integral), unul din cei mai importanți scenografi, el încercând să integreze de altfel toate formele de artă.

De asemenea a realizat o importantă activitate didactică, fiind unul din fondatorii în 1924 ai Academiei de Artă Modernă și Decorativă, unde promovează spiritul Bauhaus, și patru ani mai târziu a Studioului de Artă Decorativă, ce a înlocuit instituția precedentă. Maxy a fost câțiva ani și profesor universitar la Institutul de Artă Plastică „Nicolae Grigorescu” din București³⁰.

În perioada comunistă a fost un important muzeograf (director al Muzeului de Artă al României între 1949-1971), și unul din reprezentanții de seamă ai realismului socialist.

O altă personalitate evreiască importantă este **Dolfi Trost**, ce s-a născut în 1916 la Brăila și a murit 50 ani mai târziu, în 1966, la Chicago în SUA. Dolfi Trost este puțin cunoscut în România, deși apare în numeroase istorii ale literaturii române precum și în cărți și articole publicate în străinătate, el fiind considerat un important teoretician, grafician și poet suprarealist. El a realizat opere atât singur cât și în colaborare cu alți scriitori din grupul suprarealist

²⁸ <http://clasate.cimec.ro/lista.asp?det=8128-Muzeul-Brailai-BRAILA>

²⁹ Buculei 2012, p. 227.

³⁰ Pavel 1996, p. 117.

român din care a făcut parte (Gellu Naum, Virgil Teodorescu, Gherasim Luca și Paul Păun). În opera sa apar dezvoltate diferite teme și concepte complementare precum: onirismul (un concept romantico-suprarealist dezvoltat sub forma vis-stare de veghe); relația unui om cu mediul și distincții precum hazard-obiectiv și realitate-ficțiune.

În antologiile literare române apare și **Ilie Voronca**, pseudonim al lui Eduard Marcus, născut la 31 decembrie 1903 la Brăila. Poet al modernității și al iubirii, Voronca este unul din cei mai importanți animatori ai avangardei românești.³¹

Din 1933, se stabilește în Franța iar în timpul războiului participă la mișcarea franceză de Rezistență (1942-1944), făcând parte dintr-un „*maquis*” în ținutul Aveyron. Activitatea sa a constat în: publicarea a 30 volume în limbile română și franceză, din care 20 de volume sunt de poezii (10 dintre acestea în limba română); inițiator al pictopoeziei (o „suprapunere de suprafețe geometrice”, diferențiate „după culori și reliefuri unde cuvintele înscrise susțin prin ritmul lor sensul compoziției plastice”. Ilie Voronca 1924)³²; fondator al revistelor integral unu, 75 HP .

Trecând la alte domenii, de evidențiat ca personalitate pentru patrimoniul evreiesc este **Serge Moscovici**, născut la 14 iunie 1925 la Brăila. Cunoscut după numele real Srul Herș Moscovici, acesta este o somitate științifică pe plan mondial în domeniile ecologie politică, psihologie socială și teoria minorităților, fiind considerat urmașul lui Jean Piaget. Contribuția sa în România constă în realizarea în 1944 a revistei „Da” și în ajutorul acordat lui Adrian Neculau, profesor la universitatea Al. Ioan Cuza, pentru înființarea unei catedre de psihologie socială, a unei reviste de psihologie socială și a unei colecții coordonate de acesta³³.

Experiențele sale din copilărie (când a trăit într-un mediu multietnic în Brăila și parțial Galați), la care se adaugă cele cu caracter antisemit, reprezintă originea unora dintre teoriile de psihologie socială cum ar fi influența minorităților asupra majorităților. Distincțiile sale numeroase le capătă în Franța, unde trăiește până la sfârșitul vieții (moare pe 16 noiembrie 2014). Aici își ia mai întâi licența în psihologie iar apoi se evidențiază printr-o activitate distinctă precum: director al Școlii de Studii Avansate în Științe Sociale din Paris, unul dintre fondatorii psihologiei sociale, director al Laboratorului de Psihologie Socială de la EHESS, fondator al Laboratorului European de Psihologie Socială de la Casa de Științe Umane din Paris (1976-2006), președinte al Asociației Europene de Psihologie Socială Experimentală (1974-1980). La această activitate se adaugă numeroase distincții precum: director al Laboratorului European de Psihologie Socială din Paris, președinte al Asociației Europene de Psihologie Socială Experimentală, membru al Academiei Europene de Știință, cavaler și ofițer al Ordinului „Legiunea de Onoare” – membru al Academiei din Moscova, membru onorific al Academiei Ungare de Științe, doctor Honoris Causa al London School of Economics, al Universidad Nacional Autónoma de México, precum și al universităților din Bologna, Bruxelles, Geneva, Glasgow, Pécs, Roma și Sevilla. În 2003 i s-a decernat Premiul Balzan pentru întreaga sa activitate în psihologia socială, iar în 2007, American Psychological Association și European Federation of Psychologists' Associations i-au conferit Premiul Wundt-James pentru activitatea deosebită în domeniul psihologiei sociale. În 2010 își îmbogățește palmaresul de distincții prin Premiul Nonino „Master of His Time” pentru activitatea realizată³⁴.

Personalitatea evreiască cu cea mai mare notorietate în România este **Mihail Sebastian**. Născut la 8 octombrie 1907, la Brăila, opera lui Iosif Hechter (numele real al său) a cuprins eseistică, critică literară, proză și teatru. A fost de altfel și unul din primii critici ai lui Marcel Proust. Romanele de început ale sale sunt: *Orașul cu salcâmi* - un roman al adolescenței sale din Brăila, *Accidentul*, *De două mii de ani*, roman care a beneficiat de o mare popularitate datorită prefeței antisemite a lui Nae Ionescu³⁵. Popularitatea sa în timpul comunismului a fost dată de piesele de teatru *Jocul de-a vacanța*, *Steaua fără nume*. Numele său a devenit cunoscut în lumea întreagă prin *Jurnalul* său, apărut în 1996, și tradus în numeroase limbi, fiind o carte cunoscută pentru descrierea atmosferei antisemite din România, inclusiv cea din mediile intelectuale.

Brăila și-a îmbogățit palmaresul personalităților de origine israelită printr-o aportul lui **Ilie Gilbert**, jurnalist cercetător, sociolog, brazilian de origine română născut la Brăila. Acesta nu și-a desfășurat activitatea în Brăila, ci a emigrat în SUA în 1950, unde a devenit de altfel și cetățean de onoare al statelor Texas și Nebraska. El a creat o știință numită conviviologia, care face parte din programele didactice ale unor universități braziliene. Conviviologia este definită ca fiind *știința și arta de a crea armonia* și care se bazează pe principiul - *Cât trăiești, ești cea mai importantă ființă a vieții tale*. În România, Ilie Gilbert a devenit membru al Academiei Oamenilor de Știință³⁶.

³¹ Buculei 2012, p. 390.

³² Revista 75 HP.

³³ <http://jurnalul.ro/stiri/externe/s-a-stins-serge-moscovici-fondatorul-psihologiei-sociale-moderne-681377.html>

³⁴ <http://remosco.hypotheses.org/parcours-de-serge-moscovici>

³⁵ Buculei 2012, p. 334.

³⁶ <http://www.ziare.com/cultura/cultura-general/conviviologia-stiinta-inventata-de-un-roman-450100>

Joseph Moses Juran este un alt reprezentant al comunității evreiești, economist și inginer româno-american, care s-a mutat și s-a lansat în SUA, unde familia s-a emigrat când el avea 8 ani. S-a născut pe data de 24 decembrie 1904 la Brăila, unde nu a stat decât câțiva ani. Este considerat o somitate în managementul calității, în România fiind declarat membru de onoare al Academiei Române. Numele său este purtat și de un important premiu pentru calitate precum și numele principalei instituții mondiale de instruire în domeniul calității - Institut Juran din SUA³⁷.

Cea mai importantă contribuție a lui J.M. Juran este inițierea unui program în Japonia, după 1954, de control statistic al calității, fapt pentru care este considerat un economist ce a contribuit la modernizarea unei țări care era cunoscută înainte pentru produse puțin fiabile. Meritele sale au fost recompensate cu cel mai înalt ordin acordat străinilor, de către împăratul Japoniei, Ordinul Sacrei Comori. El a determinat prin cărțile sale numeroase inovații economice cum ar fi realizarea în premieră a unei teorii generale a managementului calității, cărțile sale fiind recunoscute de specialiști drept opere de referință³⁸.

Comunitățile evreiești și grecești reprezintă cele două minorități importante care au contribuit la dezvoltarea orașului Brăila din punct de vedere cultural și economic îndeosebi în perioada regală. Spre deosebire de patrimoniul cultural al comunității grecești, care deține clădiri cu mare impact cultural (Teatrul Maria Filotti, Casa Perpessicius, Casa Embericos – azi Centrul Cultural Nicăpetre și Biserica Greacă), clădirile din patrimoniul evreiesc sunt în prezent mai puțin valorificate cultural de către autorități, majoritatea clădirilor aparținând FCER. Aceasta realizează totuși în Templul Coral câteva activități culturale cum ar fi Zilele Mihail Sebastian, diferite concerte corale etc.

Patrimoniul cultural evreiesc cuprinde clădiri situate în zone cu vizibilitate mare, în centrul istoric, pe bulevardul Cuza sau pe străzi care se intersectează cu aceasta. Cel mai cunoscut evreu din Brăila, raportându-ne la aparițiile în mijloacele mass-media sau ca valorificare cultural (cărți, adaptări de teatru și film), este Mihail Sebastian. Există însă personalități evreiești mai importante care s-au născut în Brăila cum sunt Serge Moscovici și Joseph Juran, fondatori de discipline și adevărate somități, fapt recunoscut de numeroasele distincții importante la nivel mondial.

Bibliografie

- Avramescu V. (2013), *Amintiri din cel mai frumos port de la Dunăre*, Brăila.
- Buculei T. (2008), *Istoria Modernă a orașului Brăila*, Brăila.
- Buculei T. (2012), *Brăileni de seamă în spiritualitatea românească*, Brăila.
- Constantin C. (2005), *Integrarea comunității iudaice în Brăila Interbelică*, „Studium” anul I, 2 (http://studium.ugal.ro/ARTICOLE_STUDIUM/ARTICOLE_STUDIUM2/205_CONSTANTIN.pdf)
- Enache E.L. (2008), *Valoarea de patrimoniu a lăcașelor de cult din centrul istoric al Brăilei*, în „Analele Brăilei”, Serie nouă, IX, 9, Brăila.
- Giurescu C. (1968), *Istoricul orașului Brăila din cele mai vechi timpuri până astăzi*, București.
- Hartuche A.M. (1981-1982), *Feronerie stil «Arta 1900» în „Istros II-III”*.
- Hristian C., Pricop G., Smaznov E., (2012),...*Greci, Evrei, Ruși, Lipoveni, Turci ... Brăila. Reactivarea memoriei culturale a orașului*, Brăila.
- Munteanu I. (2015), *Aleiul Cuza și alte monumente, O istorie ilustrată*, Brăila.
- Pavel A. (1996), *Pictura românească interbelică. Un capitol de artă europeană*, București.
- Stoica M. (2009), *Brăila. Memoria orașului*, Brăila.
- Streja A., Schwarz L. (1996), *Sinagogi din România*, București, 1996.
- Ursulescu I. (1998), *Valori ale patrimoniului evreiesc la Brăila*, Brăila, 1998.
- ***H.G. nr. 999 din 27 august 2008 (modificată și completată prin H.G. nr. 635/2010)
- ***L.M.I (<http://patrimoniu.gov.ro/ro/monumente-istorice/lista-monumentelor-istorice>)
- ***(2007), *Federația Comunităților Evreiești din România. Memoria Cimitirelor evreiești*, București.
- ***Revista 75 HP, 1924.
- ***[Http://brailapebune.net/traditii-si-obiceiuri-la-evreii-din-braila/](http://brailapebune.net/traditii-si-obiceiuri-la-evreii-din-braila/)
- ***<http://jurnalul.ro/stiri/externe/s-a-stins-serge-moscovici-fondatorul-psihoilogiei-sociale-moderne-681377.html>
- ***<http://remosco.hypotheses.org/parcours-de-serge-moscovici>
- ***<http://www.ziare.com/cultura/cultura-generalala/conviviologia-stiinta-inventata-de-un-roman-450100>
- ***<http://www.romanialibera.ro/actualitate/eveniment/a-murit-parintele-controlului-calitatii-119571>
- ***<http://www.ndragulanescu.ro/publicatii/MA4.pdf> Un Centenar În Viață: Dr. Joseph Moses Juran – Membru De Onoare Al Academiei Române Prof. univ. dr. ing. Nicolae Drăgulănescu Membru al American Society for Quality (ASQ)

³⁷ <http://www.romanialibera.ro/actualitate/eveniment/a-murit-parintele-controlului-calitatii-119571>

³⁸ <http://www.ndragulanescu.ro/publicatii/MA4.pdf> Un Centenar În Viață: Dr. Joseph Moses Juran – Membru De Onoare Al Academiei Române Prof. univ. dr. ing. Nicolae Drăgulănescu Membru al American Society for Quality (ASQ)

STRUCTURA ETNICĂ A ORAȘULUI MEDIAȘ LA RECENSĂMINTELE DIN 1977, 1992, 2002 ȘI 2011

Dr. Cătălina Mărculeț
Dr. Ioan Mărculeț

Abstract: *The ethnical structure of Mediaș City (1977, 1992, 2002 and 2011 census data). This paper discusses the main nationalities (Germans, Hungarians and Gypsies) that have been settling in Mediaș over the centuries, they making up today's ethnical structure alongside the majority Romanian autochthonous population. The last numerical and percentage data yielded by the population censuses have shown a series of changes over the last decades in the ethnical make-up, our study highlighting also the socio-economic causes underlying it.*

Cuvinte cheie: populație, structura etnică, Mediaș.

Key words: population, ethnical structure, Mediaș.

Localitatea Mediaș, este situată în Podișul Transilvaniei, în lunca și pe terasele râului Târnava Mare, la altitudini cuprinse între 500 și 600 m, la 46°10' latitudine nordică și 24°22' longitudine estică. Până la colonizarea germanilor (sașilor) în Transilvania (secolele XII-XIV), aproape întreg Podișul Transilvaniei era locuit cu comunități formate din români și doar în unele regiuni, din comunități de maghiari și secui. După așezarea sașilor în Mediaș, în deceniile șapte și opt ale secolului al XIII-lea, localitatea a evoluat continuu, devenind un important centru urban în partea central-sudică a Transilvaniei. În 1283 localitatea a fost consemnată sub denumirea de „Villa Medyes” (satul Mediaș), iar în 1359 a fost menționată ca oraș (civitas). Din anul 1490, locuitorii din Mediaș au început construirea unei puternice centuri de fortificații, întărită cu 21 de turnuri și bastioane. Sistemul de apărare a fost realizat în cursul secolelor al XV-lea și al XVI-lea, iar populația civilă s-a organizat în bresle meșteșugărești.

În secolul al XVII-lea, localitatea Mediaș, cu o populație extrem de omogenă, formată din etnici germani, s-a numărat printre cele nouă orașe¹ de pe teritoriul Transilvaniei cu statute bine definite. La 8 ianuarie 1919, Adunarea Națională a Sașilor din Transilvania, întrunită la Mediaș, recunoștea unirea provinciei cu regatul România și declara că populația săsească consideră pe membrii săi ca cetățeni români.

Începutul industrializării orașului din primele decenii ale secolului al XX-lea, alături de schimbarea statutului lor politic și național din anul 1918, au permis unui număr însemnat de români din împrejurimi să se stabilească definitiv în Mediaș. Datorită acestui fapt, după anul 1930² a avut loc o remarcabilă creștere a numărului locuitorilor români din oraș, aceștia devenind majoritari după anul 1950, prin depășirea sașilor. Această inversare rapidă a raportului dintre primele două etnii ale Mediașului (română și germană) s-a datorat și natalității foarte scăzute specifică etniei germane.

În perioada următoare celui de-al Doilea Război Mondial, procesul de industrializare a făcut ca Mediașul să se dezvolte rapid, orașul devenind cel mai important de pe Târnave. Necesarul de forță de muncă din unitățile industriale medieșene a fost acoperit prin absorbție de mână de lucru din așezările rurale învecinate. Cu acest prilej au pătruns și s-au stabilit în oraș numeroși români și maghiari, care au amplificat eterogenitatea structurii populației. Singura etnie din Mediaș care a înregistrat un pronunțat regres în primele decenii de după cea de-a doua conflagrație mondială este cea evreiască. Această diminuare a fost cauzată de migrarea evreilor în nou-înființatul stat Israel (14 mai 1948).

Structura pe naționalități a locuitorilor municipiului Mediaș, conturată de-a lungul timpului de numeroase evenimente istorice și modificată esențial încă de la jumătatea secolului al XX-lea³, a fost constituită din trei grupări etnice principale: români, germani (sași) și maghiari, la care se mai adaugă și reprezentanți ai altor naționalități: romi (țigani) evrei ș.a. (fig. 1)⁴.

Dezvoltarea economică accelerată, menținută la cote ridicate până în anul 1990, a determinat un proces de extindere a localității, favorizând creșterea numerică a populației românești într-un ritm accelerat, situație reflectată și în evoluția numărului total al locuitorilor din municipiu (fig. 2).

Astfel, la recensământul populației din anul 1977, în urma modificărilor majore din structura națională a populației Mediașului, se regăsește o majoritate de naționalitate română, care reprezenta circa două treimi (64,4%) din

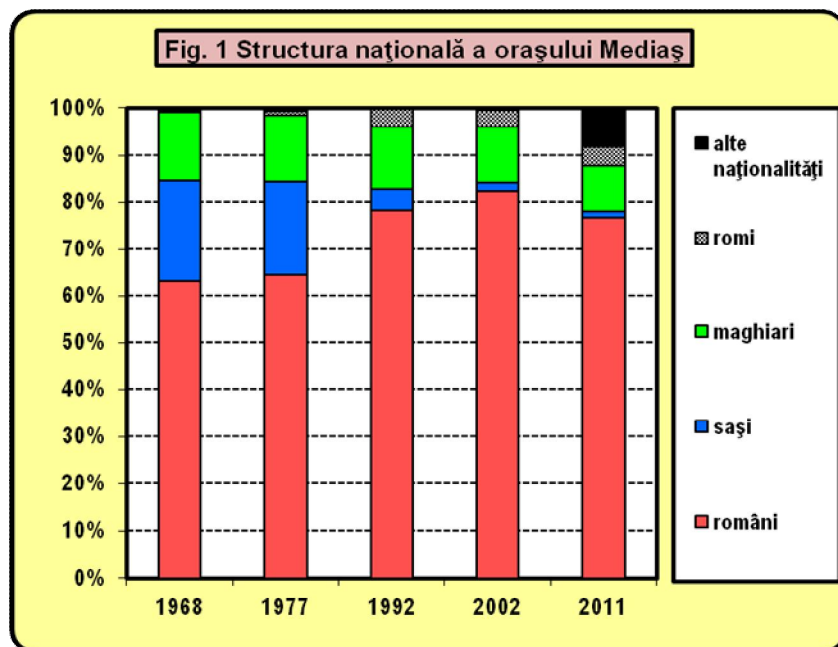
¹ Cele nouă orașe erau: Alba Iulia, Bistrița, Brașov, Cluj, Mediaș, Orăștie, Sibiu, Sighișoara și Târgu Mureș.

² În anul 1930 structura națională a orașului Mediaș era compusă din: germani (38,5%), români (27,1%), maghiari (24,9%), evrei (4,5%), romi (2,2%) ș.a. (Recensământul din 1930, p. XLII-XLIII).

³ Pentru mai multe informații: Mărculeț, Mărculeț, 2011, p. 324-325.

⁴ Conform datelor furnizate de I. Raica, 1994, p. 43, în anul 1968 structura națională a orașului Mediaș era compusă din: români (32.917 persoane), germani (11.246 persoane), maghiari (7.565 persoane), evrei (441) ș.a.

totalul populației orașului. Creșterea mai estompată a numărului locuitorilor de etnie germană și maghiară se observă în proporțiile mult diminuate ale acestora. Sașii constituiau a doua grupare etnică, dar mai reprezentau doar a cincea parte din total, cu doar 20% din total, iar maghiarii ocupau locul trei, cu o pondere 14%. Cu valori foarte reduse se regăsesc locuitorii care s-a declarat țigani (romi) – 1% sau de alte naționalități – 0,6% (fig. 3)⁵.

După anul 1977 procesul de emigrare a germanilor din România și, implicit, din Mediaș, spre ținuturile de origine s-a amplificat foarte mult. Cauzele fundamentale ale plecărilor nu au fost persecuțiile politice, etnice sau religioase, ci cele de natură psihologică, prin dorința de conservare etnică (teama de deznaționalizare, I. Raica, 1994), și economică, cunoscut fiind decalajul mare dintre nivelul de viață din Germania de Vest și cel din România. Plecărilor au fost încurajate și chiar sprijinite de asociațiile de sași și șvabi din străinătate și de guvernele României și Germaniei de Vest. La cele afirmate aducem ca argument acordul nescris din anul 1978 dintre cancelarul Germaniei de Vest, Helmut Schmidt, și președintele României, Nicolae Ceaușescu, care a constituit punctul de pornire în creșterea numărului de emigranți germani în schimbul unor sume de bani (W. Schreiber, 2000-2001; I. Mărculeț, Cătălina Mărculeț, 2011). Fenomenul, singular în istoria țării noastre, a fost exacerbât de spaima celor care doreau să părăsească România de a nu deveni prea scumpi. Urmău să emigreze din țară circa 11.000 de germani pe an, însă în deceniul 9 numărul s-a ridicat până la 15.000 persoane pe an (W. Schreiber, 2000-2001; I. Mărculeț, Cătălina Mărculeț, Elena Herda, 2009).

Deficitul de populație produs de plecarea unei mari părți a germanilor din Mediaș a fost compensat parțial de noii locuitori veniți din așezările vecine, preponderent rurale. Tot după 1977 se înregistrează și o scădere a numărului locuitorilor maghiari din oraș, însă într-un ritm mult mai lent decât cel al sașilor, ceea ce a făcut ca, în prima parte a anilor '80, maghiarii să se plaseze pe locul doi în structura etnică a Mediașului, după români (fig. 2).

Creșterea numerică a românilor și scăderea germanilor și maghiarilor, a accelerat procesul de omogenizare a structurii etnice din Mediaș, în favoarea românilor. Dacă la începutul secolului al XX-lea orașul era preponderent german, spre sfârșitul aceluiași secol a devenit preponderent românesc.

Perioada cuprinsă între anii 1990 și 1992 s-a caracterizat printr-o scădere a numărului locuitorilor orașului, ajungând la 64.488 persoane. Această scădere a avut cauze social-economice, reflectate pe de o parte prin diminuarea natalității și accelerarea emigrației, iar pe de alta, prin restructurarea unităților industriale din oraș.

Conform datelor furnizate de recensământul din 1992, structura etnică a Mediașului era constituită din români = 50.527 persoane (78,3%), maghiari = 8.587 (13,3%), germani = 2.874 (4,4%), romi = 2.397 (3,7%) și alte naționalități = 103 (0,3%)⁶ (fig. 3).

Prin comparația datelor din 1992 cu cele furnizate de ultimul recensământ oficial (1977) realizat înainte de schimbarea politico-economică din 1989 se observă următoarele modificări: ponderea românilor a crescut cu 13,9 procente, cele ale germanilor și maghiarilor au scăzut cu 15,6, respectiv 0,7 procente, iar cea a romilor a crescut cu 2,7 procente.

⁵ Recensământul populației din 1977.

⁶ Recensământul populației din 1992.

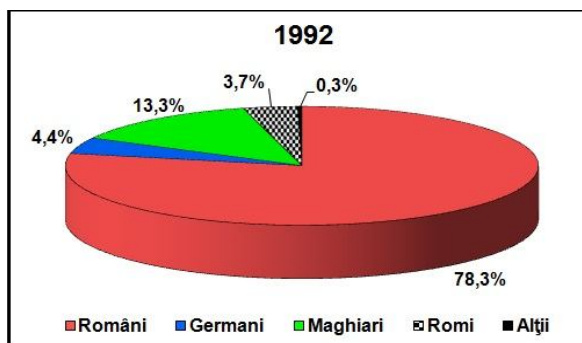
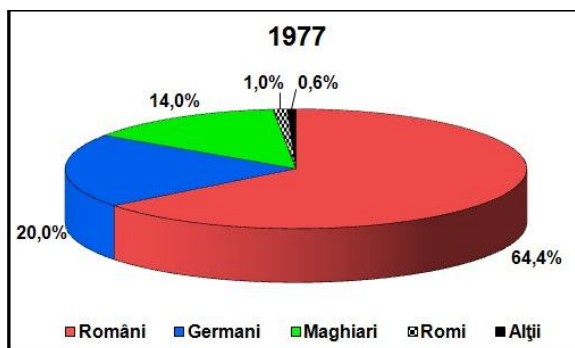
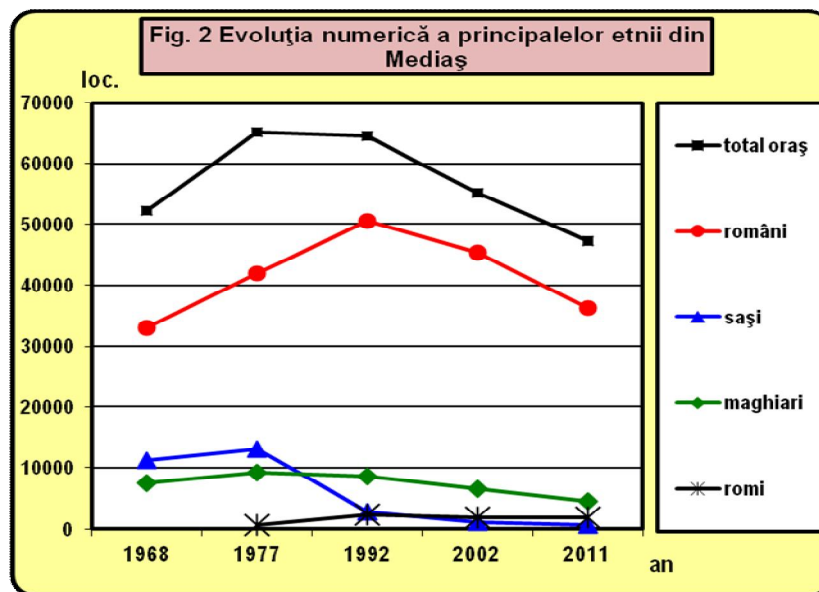

Fig. 3. Structura națională a orașului Mediaș la recensămintele populației din anii 1977 și 1992

După un deceniu, la recensământul din 2002, din cauza colapsului economic generalizat, natalității extrem de reduse, amplificării mortalității, pe fondul îmbătrânirii demografice, și emigrației, numărul populației din Mediaș a coborât la 55.153 locuitori (cu 9.335 persoane mai puțin față de anul 1992) (fig. 2). Din aceștia, 45.417 (82,3%) locuitori erau de etnie română, 6.530 (11,8%) de etnie maghiară, 1.959 (3,5%) de etnie romă și 1.137 (2,0%) de etnie germană (fig. 1 și 4)⁷.

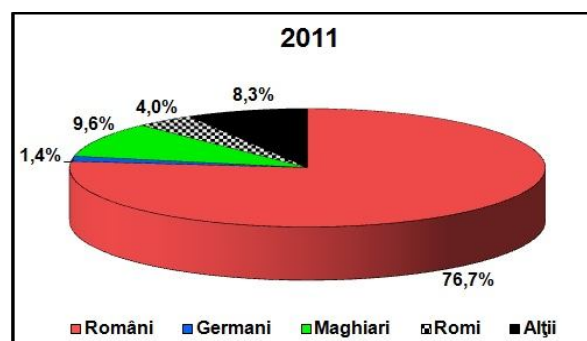
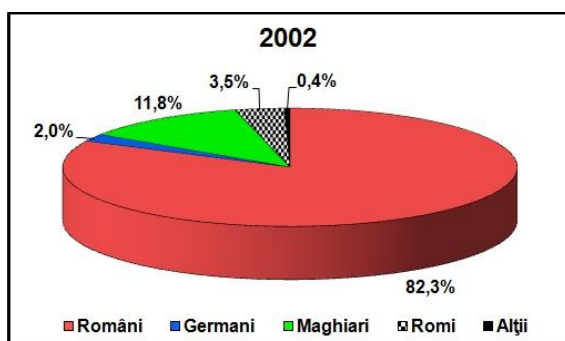

Fig. 4. Structura națională a orașului Mediaș la recensămintele populației din anii 2002 și 2011

⁷ Recensământul populației din 2002 (<http://recensamant.referinte.transindex.ro/?pg=3&id=2248>). În 2002, în Mediaș mai locuiau: 17 polonezi, 15 evrei, 14 ruși/lipoveni, 13 greci, 12 ucraineni, 10 italieni, 4 turci, 3 sârbi, 3 cehi, 2 bulgari, 1 chinez, 1 armean, 1 tătar, 1 slovac, 12 de alte etnii și 1 nedeclarat.

Analiza comparativă a informațiilor furnizate de recensămintele oficiale din anii 1992 și 2002 indică următoarele modificări produse în structura națională a orașului Mediaș: românii au crescut cu 4 procente, iar germanii și maghiarii au scăzut cu 2,4, respectiv 1,5 procente (fig. 1, 3 și 4).

Dinamica descendentă a numărului locuitorilor orașului Mediaș s-a menținut și în primul deceniu al secolului al XXI-lea. Conform recensământului național din 2011, populația sa a scăzut la 47.204 persoane⁸ (cu 7.949 de locuitori mai puțin față de anul 2002; fig. 2).

În intervalul 2002-2011 și structura etnică a populației din Mediaș a suferit unele modificări: populația de naționalitate română a scăzut cu 5,6 procente, cea germană cu 0,6 procente și cea maghiară cu 2,2 procente. Singura etnie care a înregistrat o creștere a fost cea romă, cu 0,5 (fig. 2 și 4).

O situație inedită o reprezintă numărul extrem de mare al persoanelor din rubrica informație nedisponibilă din recensământ: 3.731 locuitori, respectiv 7,9% din totalul populației orașului Mediaș. Acest fapt negativ pune la îndoială veridicitatea statisticii și implică a structurii etnice a populației.

Din analiza celor patru recensăminte prezentate mai sus (1977, 1992, 2002 și 2011), referitoare la structura etnică a orașului Mediaș, se pot trage următoarele concluzii:

a) în întreaga perioadă analizată românii reprezintă națiunea majoritară, cu o ușoară scădere a proporției după anul 2002;

b) germanii (sașii), locuitorii care reprezentau principala etnie la începutul secolului al XX-lea, au înregistrat o continuă diminuare, de la 20 de procente în 1977, la 1,4 procente în 2011;

d) maghiarii, deși trec pe locul doi în structura etnică în intervalul 1977-1992, continuă să își reducă proporția din totalul populației în întreg intervalul analizat: de la 14% în 1977, la 9,6% în 2011;

c) romii înregistrează cele mai mari fluctuații (poate din tendința de a-și ascunde originea etnică ori din interese conjuncturale), dar se plasează pe locul trei în structura națională a Mediașului din 2002;

d) ponderea mare (7,9%) a populației despre care nu există informații, aruncă o umbră de îndoială asupra veridicității recensământului din 2011.

Bibliografie

- Avram, A., Giura, L. (1985), *Mediaș Mic îndreptar turistic*, Edit. Sport-Turism, București.
- Drăgan, N. (1957), *Dezvoltarea industriei în Mediaș între anii 1918-1944*, Mediaș.
- Mărculeț, Cătălina, Mărculeț, I. (1998), *Aspecte privind evoluția numerică și structura etnică a populației orașului Mediaș*, Din aniversările anului 1998, Mediaș.
- Mărculeț, Cătălina, Mărculeț, I. (1999), *Modificări în structura națională a populației orașului Mediaș în secolul XX*, Revista Geografică, T. V-1998, București
- Mărculeț, I., Mărculeț, Cătălina (2000), *Aspecte privind structura națională a orașelor Mediaș, Bistrița și Sebeș în perioada 1900-1992*, Regionalism and integration: culture, space, development, Edit. BRUMAR, Timișoara – Tübingen – Angers.
- Mărculeț, I., Mărculeț, Cătălina, Herda, Elena (2009), *Aspecte privind evoluția numerică și repartitia geografică a populației germane din România între anii 1930 și 2002*, Comunicări Științifice, VIII, Mediaș.
- Mărculeț, I., Mărculeț, Cătălina (2011), *Municipiul Mediaș (1930-2002). Observații geografice asupra structurii naționale*, Colegium Mediense, I, Comunicări Științifice, X, Mediaș.
- Mărculeț, V., Mărculeț, I., Mărculeț, Cătălina (2002), *Mediaș – scurtă prezentare monografică*, Biblioteca Municipală Mediaș.
- Nägler, Th. (2004), *60 de ani de la începutul exodului germanilor din România*, Comunicări Științifice, II, Mediaș.
- Raica, I. (1994), *Mediaș. Natură - istorie - economie*, Edit. „TIPOMUR”, Târgu Mureș.
- Schreiber, W. (2000-2001), *Minoritatea germană din România și evoluția numerică a acesteia*, Studii și cercetări de geografie, tom. XLVII-XLVIII, București.
- ***(1938) *Recensământul general al populației României din 29 decembrie 1930*, II, Imprimeria Națională București.
- ***(1994) *Recensământul populației și locuitorilor din 7 ianuarie 1992 - structura populației pe naționalități* (date comparative 1977 - 1992), Direcția Națională de Statistică, București.
- *** *Recensământul populației din 2002* (<http://recensamant.referinte.transindex.ro/?pg=3&id=2248>).
- *** *Recensământul populației din 2011* (www.recensamantromania.ro, Tab. 8).

⁸ Recensământul populației din 2002 (www.recensamantromania.ro, Tab. 8). În statistică se mai găsesc: 11 greci, 9 polonezi, 6 sârbi, 5 italieni, 4 ucraineni, 4 evrei, 3 chinezi ș.a.

CUPRINS

NOTA REDACȚIEI.....	3
---------------------	---

ISTORIE, ARHEOLOGIE ȘI ȘTIINȚE POLITICE

NOI MATERIALE ARHEOLOGICE DESCOPERITE LA TÂRNAVA (Elena Jampa).....	5
SCURTE CONSIDERAȚII ASUPRA INSCRIȚIILOR ONORIFICE ȘI VOTIVE DESCOPERITE ÎN BAZINUL TÂRNAVELOR ÎN EPOCA ROMANĂ (Dr. Mihai Chiriac).....	13
MARTIRII VOLUNTARI ÎN MOSESIA SECUNDA ȘI SCYTHIA MINOR ÎN SECOLUL AL IV-LEA. Notă preliminară (Dr. Vasile Mărculeț).....	19
PERSONALITATEA EPISCOPULUI TRANSILVANIEI, ANDREI SZÉCSY (1320-1356) (Dr. Răzvan Mihai Neagu).....	22
CONSIDERATIONS SUR LES DEBUTS DU MONASTERE GLAVACIOC (Eliza Reboulleau, Mihai Iorga).....	29
UN ÎNȚELEPT MUSULMAN LA GIURGIU ÎN SECOLUL AL XVI-LEA – MEHMED URYÂNÎ DEDE (Dr. Gabriel-Felician Croitoru).....	37
TIMPUL ETERNIZAT ÎN MĂNĂSTIREA HUREZI. ASPECTE MONOGRAFICE (Drd. Constantin Mănescu).....	41
DESCIFRAREA UNUI DOCUMENT FRANCMASONIC ȘI A ÎNSCRISULUI DE PE UN INEL-SIGILIU AL STRICTEI OBSERVAȚE TEMPLIERE (Ovidiu Dan).....	47
ASTRA ÎN COMITATUL FĂGĂRAȘ (1876-1918) (Constantin Băjenaru).....	52
SCURT ISTORIC AL MARINEI MILITARE ROMÂNE (1859-1945) (Dr. Andreea Atanasiu-Croitoru).....	60
POZIȚIA ÎNVĂȚĂTORILOR ROMÂNI CU PRIVIRE LA INTRODUCEREA LIMBII MAGHIARE ÎN ȘCOLI, ÎN 1894 (Dr. Alexandru Bucur).....	71
ASPECTE ALE VIEȚII COTIDIENE ȘI ALE MENTALITĂȚII COLECTIVE DIN TIMPUL PRIMULUI RĂZBOI MONDIAL. STUDIU DE CAZ: ANII 1914-1916 (Dr. Petre Din).....	80
MĂRTURII DOCUMENTARE SĂSEȘTI DESPRE MOMENTUL MARII UNIRI (Liliana Popa).....	87
SCURTĂ INTRODUCERE ÎN ISTORIA CHINEZILOR DIN STATELE UNITE ALE AMERICII (Drd. Marian Suciuc).....	92
O NOUĂ PERSPECTIVĂ ASUPRA SCUFUNDĂRII CUIRASATULUI BRITANIC <i>HMS PRINCE OF WALES</i> (10 DECEMBRIE 1941) (Ion Mihai Ionescu).....	95

CULTURĂ ȘI CIVILIZAȚIE

1401, FLORENȚA: GIBERTI VERSUS BRUNELLESCHI SAU DESPRE CEL MAI CELEBRU CONCURS DE SCULPTURĂ DIN ISTORIE (Dr. Sorin Oane).....	105
COMEDIA DELL'ARTE: NAȘTERE, CARACTERISTICI ȘI DECĂDERE (Simona Alexandra Vereha).....	111
ISTORIA VERSURILOR DE PE MORMINTELE BRÂNCOVENEȘTI DIN BRAȘOV (Ioan-Nicolae Popa).....	119
CONTRIBUȚII LA REPERTORIAREA TROIȚELOR DIN MĂRGINIMEA SIBIULUI (SATUL ROD, JUD. SIBIU) (Dr. Adrian Stoia).....	124
STEPHAN LUDWIG ROTH – PROMOTOR AL GIMNASTICII ÎN ȘCOLILE GERMANE DIN TRANSILVANIA (Dr. Dionisie Marian Turcu, Drd. Dionisie Vladimir Turcu).....	132
ISTORICUL NICOLAE IORGA ȘI SIGHIȘOARA (Dr. Nicolae Teșculă).....	136
SCRISORI INEDITE ALE LITERATULUI VALERIAN PETRESCU ADRESATE ISTORICULUI ȘI CRITICULUI LITERAR TUDOR VIANU (1933, 1934) (Dr. Lavinia Dumitrașcu).....	139
ARMELE CHIMICE – O COMPONENTĂ CONTROVERSATĂ A RĂZBOIULUI MODERN (Ana-Cristina Bocioancă).....	143
PREȚIOZITATEA DETALIULUI: MUZEUL FABERGÉ DIN SANKT PETERSBURG (Mirela Maria Maior).....	149
FENOMENUL MIGRAȚIONAL ȘI TRĂSĂTURILE SALE CARACTERISTICE (Dr. Gherghina Boda).....	155
MANAGEMENTUL ORGANIZAȚIILOR. II. STUDIU DE CAZ PRIVIND INFLUENȚA CLIMATULUI ORGANIZAȚIONAL ASUPRA PERFORMANȚELOR DE GRUP (Corina Tănase).....	158

GEOGRAFIE ȘI ȘTIINȚELE MEDIULUI

INFLUENȚA RELEFULUI ASUPRA FORMELOR ȘI MORFOSTRUCTURILOR VETRELOR AȘEZĂRIILOR RURALE DIN DEALURILE BLAJULUI (Dr. Ioan Mărculeț, Dr. Cătălina Mărculeț).....	163
MANIFESTAREA CUTREMURELOR DE PĂMÂNT, LA SIBIU ȘI BRAȘOV, ÎN SECOLELE XVI-XVIII (Dr. Alexandru Bucur).....	168
VALURILE DE CĂLDURĂ DIN SEZONUL CALD AL ANULUI 2015 ÎN SUDUL TRANSILVANIEI (Dr. Nicolae Rusan).....	178
PATRIMONIUL CULTURAL EVREIESC DIN MUNICIPIUL BRĂILA (Drd. Mirela Daniela Oancea (Voicu).....	182
STRUCTURA ETNICĂ A ORAȘULUI MEDIAȘ LA RECENSĂMINTELE DIN 1977, 1992, 2002 ȘI 2011 (Dr. Cătălina Mărculeț, Dr. Ioan Mărculeț).....	191